STAATKUNDIG

EN

STAATHUISHOUDKUNDIG

JAARBOEKJE

VOOR

1881.

UITGEGEVEN DOOR DE

VEREENIGING VOOR DE STATISTIEK IN NEDERLAND.

DRIE EN DERTIGSTE JAARGANG.

(6e. SERIE, ACHTSTE JAARGANG.)

AMSTERDAM,
JOHANNES MÜLLER.
1881.

STAATKUNDIG

EN

STAATHUISHOUDKUNDIG

JAARBOEKJE

VOOR

1881.

UITGEGEVEN DOOR

DE VEREENIGING VOOR DE STATISTIEK IN NEDERLAND.

DRIE EN DERTIGSTE JAARGANG.

(6e SERIE, 8e JAARGANG.)

AMSTERDAM,
JOHANNES MÜLLER.
1881.

GEDRUKT BIJ C. A. SPIN & ZOON.

INHOUD.

II. Het Rijk buiten Europa,

door J. P. L. THIEL.

Nederlandsch Oost-Indië.

Suriname.

AFDEELING III.

MENGELWERK.

BIJLAGEN.

VOORBERICHT.

„Het vooruitzicht bestaat derhalve dat de officieele statistiek „eindelijk ook in Nederland goed geregeld zal worden.” Aldus kon men in Augustus 1880 *nog schrijven bij de verschijning van het* twee en dertigste Jaarboekje *der Vereeniging voor de Statistiek in Nederland.*

Wij schrijven thans Augustus 1881; *doch de voldoende regeling van dezen tak van staatsdienst laat in Nederland nog steeds op zich wachten, even als in Turkije.*

Aan wien de schuld?

Aan het publiek zeker niet. Moeilijk vindt gij een land waar de ingezetenen meer belangstelling toonen voor de Statistiek dan in Nederland. Maar het wantrouwen in de juistheid der officieele statistiek is hier niet minder inheemsch. En dit niet geheel ten onrechte.

Sedert 1876 *heeft de ondergeteekende in dit* Jaarboekje *een beknopt statistisch Overzicht gegeven van den maatschappelijken en staathundigen toestand van Nederland, een werk overal elders door de Regeering geleverd.*

Bij dien arbeid bleek hem herhaaldelijk dat de officieele Nederlandsche statistiek rijk is aan verschillende onderwerpen en aan vele details, maar niet minder rijk aan gebreken. Dikwijls vindt gij in verschillende officieele verslagen uiteenloopende opgaven om-

trent hetzelfde onderwerp. Hier worden zeer vele details medegedeeld, terwijl de hoofdzaak onbekend blijft; op een andere plaats worden weinig belangrijke bizonderheden algemeen verkrijgbaar gesteld en aan de hoofdzaken die ieder belang inboezemen slechts een beperkte publiciteit gegund. Nu eens worden onjuiste cijfers uitgegeven, dan eens gegevens die reeds verouderd zijn. Vele statistieken zien het licht op eene manier waardoor zij bijna onbruikbaar worden. En wat erger is, anderen in 't geheel niet.

Zóó worden jaarlijks veel geld en veel arbeid besteed om den toestand van Nederland te doen kennen, maar de goede resultaten — want ook deze bestaan — zijn slechts weinige.

Daarvan ligt de schuld in den regel niet aan de ambtenaren die de tabellen en verslagen samenstellen. Want men kan niet eischen, dat ieder ambtenaar ook een goed statisticus zij.

Van waar dan de gebreken in hetgeen op dit gebied wordt geleverd? Het antwoordt ligt voor de hand. Er is geene voldoende eenheid en leiding bij de bewerking: de meeste officieele verslagen en statistieken toonen het duidelijk aan.

Het is derhalve eene noodzakelijkheid, dat eindelijk de officieele statistiek ook in Nederland goed worde geregeld.

De Secretaris der Vereeniging voor
de Statistiek in Nederland,
Mr. A. M. PAREAU.

AMSTERDAM,
Augustus 1881.

In het *Jaarboekje* voor 1880 komt op bladz. LXXVIII van het Verslag van de Vergadering der Leden een zinstorende fout voor. Regel 17 v. b. staat *concurrentie*, lees *concentratie*.

STATUTEN

DER

VEREENIGING VOOR DE STATISTIEK IN NEDERLAND.

Van het doel en den werkkring der Vereeniging.

Art. 1. De *Vereeniging voor de Statistiek in Nederland* stelt zich ten doel, de bevordering van statistische kennis, inzonderheid betreffende het Koningrijk der Nederlanden en zijne bezittingen en koloniën in andere werelddeelen.

Art. 2. Zij tracht dat doel te bereiken:

a. Door het verzamelen van gedrukte en geschrevene statistische bescheiden.

b. Door het uitgeven van een Jaarboekje en van andere publicatiën, die zij daartoe geschikt zal oordeelen.

c. Door, waar het haar nuttig voorkomt, op andere wijzen ten behoeve der Statistiek in en voor Nederland werkzaam te zijn.

Art. 3. De zetel der Vereeniging is te *Amsterdam*, of op zoodanige andere plaats binnen het Koningrijk, als in eene Algemeene Vergadering zal worden aangewezen.

Van de Leden.

Art. 4. Leden van de Vereeniging kunnen zijn allen, die daartoe in eene Algemeene Vergadering aangenomen worden.

Art. 5. De Leden betalen eene Contributie, jaarlijks in eene Algemeene Vergadering te bepalen, binnen het *maximum* van Zes Gulden in het jaar.

Zij ontvangen kosteloos een exemplaar van het Jaarboekje der Vereeniging. Zij hebben, onder de vereischte waarborgen, het vrij gebruik van de Boekerij der Vereeniging.

Van de Vergaderingen.

Art. 6. Eens of meermalen in het jaar houden de Leden der Vereeniging eene Algemeene Vergadering tot behandeling van de belangen der Vereeniging en tot regeling van hare werkzaamheden.

Tijd en plaats van deze Vergaderingen worden door het Bestuur bepaald.

De oproeping daartoe wordt minstens *tien* dagen te voren gedaan.

Van het Bestuur.

Art. 7. Het Bestuur der Vereeniging bestaat uit niet meer dan Zeven Leden, te benoemen in eene Algemeene Vergadering.

Omtrent de waarneming van het Voorzitterschap, het Secretariaat en andere betrekkingen worden door het Bestuur de noodige schikkingen getroffen.

Art. 8. Op voordracht van het Bestuur kunnen in eene Algemeene Vergadering bijzondere Commissiën, zoo voor de redactie der uit te geven geschriften als voor andere werkzaamheden, benoemd worden.

Art. 9. Het Bestuur heeft de algemeene machtiging om al datgene te verrichten, wat het oordeelt overeenkomstig deze Statuten ten behoeve van het doel der Vereeniging te moeten doen. Het vertegenwoordigt de Vereeniging naar buiten en is bevoegd in haren naam te handelen.

Algemeene Bepalingen.

Art. 10. Veranderingen in deze Statuten kunnen niet worden gemaakt dan door een besluit in eene Algemeene Vergadering genomen, op schriftelijk voorstel van minsten vijf Leden. Zulk een voorstel wordt in den beschrijvings-brief opgenomen.

Art. 11. De Vereeniging wordt aangegaan voor niet langer dan 29 jaren, ingaande 1°. Juli 1862.

Elk Lid behoudt de vrijheid, ten allen tijde, door schriftelijke opzegging, uit de Vereeniging te treden, mits zijne contributie over het loopende jaar betaald hebbende.

Art. 12. In geval van ontbinding der Vereeniging wordt in eene Algemeene Vergadering over de bestemming van het eigendom der Vereeniging beschikt.

LEDEN

DER

VEREENIGING VOOR DE STATISTIEK IN NEDERLAND.

BESTUUR.

Mr. S. VISSERING, *Eere-Voorzitter.*

			BENOEMD.
Mr. J. L. DE BRUYN KOPS, *Voorzitter*	te	's Gravenhage	1851.
Mr. H. JACOBI, ...	〃	Haarlem	1862.
P. N. MULLER, ...	〃	Amsterdam	1857.
Jhr. Mr. G. DE BOSCH KEMPER, ...	〃	's Gravenhage	1866.
Mr. N. G. PIERSON, ...	〃	Amsterdam	1862.

Mr. A. M. PAREAU, *Secretaris*, tevens belast met de Redactie van het Jaarboekje...	〃	Amsterdam	1863.

LEDEN.

ROBIDÉ VAN DER AA, ...	te	's Gravenhage	1875.
Dr. A. T. VAN AKEN, ...	〃	〃	1880.
Dr. A. W. ALINGS, ...	〃	Groningen	1863.
Mr. J. P. AMERSFOORDT, ...	〃	Haarlemmerm[r]	1869.
Mr. H. AMESHOFF, ...	〃	Utrecht	1854.
Dr. J. ANDREA, ...	〃	Wageningen	1870.
Mr. S. J. FOCKEMA ANDREAE, ...	〃	Leiden	1879.
W. J. ANKERSMIT, ...	〃	Batavia	1881.
Mr. T. M. C. ASSER, ...	〃	Amsterdam	1863.
Mr. E. ATTEMA, ...	〃	Leeuwarden	1859.
Mr. J. Bn. D'AULNIS DE BOUROUILL, ...	〃	Utrecht	1875.
Mr. M. D'AUMERIE, ...	〃	Doesburg	1866.
Jhr. Mr. C. H. BACKER, ...	〃	Amsterdam	1876.
Mr. J. F. B. BAERT, ...	〃	Utrecht	1858.
R. W. J. C. VAN DEN WALL BAKE, ...	〃	Amsterdam	1873.

			BENOEMD.
Mr. C. A. H. BARGE,	te	Curaçao	1880.
J. N. BASTERT,	〃	Maarsseveen	1876.
Mr. E. M. VON BAUMHAUER,	〃	Haarlem	1878.
Jhr Mr. K. A. GODIN DE BEAUFORT,	〃	Utrecht	1879.
Mr. W. H. DE BEAUFORT,	〃	Leusden	1877.
Mr. A. BEAUJOU,	〃	's Gravenhage	1881.
Jhr. Mr. C. H. BEELAERTS VAN BLOKLAND,	〃	〃	1875.
Jhr. Mr. G. J. F. BEELAERTS VAN BLOKLAND,	〃	〃	1869.
W. C. M. BEGRAM,	〃	Gorinchem	1876.
Mr. G. BELINFANTE,	〃	's Gravenhage	1876.
Jhr. Mr. E. W. BERG,	〃	〃	1878.
Mr. N. P. VAN DEN BERG,	〃	Batavia	1863.
Mr. W. VAN DEN BERGH,	〃	's Gravenhage	1879.
Mr. E. VAN ZINNICQ BERGMAN,	〃	's Hertogenb.	1876.
Dr. A. J. BERGSMA,	〃	Arnhem	1866.
Mr. E. BERGSMA,	〃	Rotterdam	1863.
Mr. J. J. BERGSMA,	〃	's Gravenhage	1876.
Mr. W. B. BERGSMA,	〃	Berlicum	1880.
Mr. P. J. TEDING VAN BERKHOUT,	〃	Amsterdam	1876.
Mr. J. P. TEDING VAN BERKHOUT,	〃	Hasselt	1878.
Mr. M. BICHON VAN IJSSELMONDE,	〃	Gouda	1881.
Mr. F. H. J. B^n^. DE BIEBERSTEIN ROGALLA ZAWADSKY,	〃	Maastricht	1866.
J. A. BIENTJES,	〃	Heerde (Gelderland)	1876.
Mr. J. BIERUMA OOSTING,	〃	Leeuwarden	1872.
Jhr. Mr. L. F. W. E. VAN BINCKHORST VAN DEN BINCKHORST,	〃	Eindhoven	1866.
J. C. BLOEM,	〃	's Gravenhage	1866.
ALBERT BLOEMARTS,	〃	Maastricht	1878.
Mr. A. BLOEMBERGEN,	〃	Leeuwarden	1867.
Mr. P. L. F. BLUSSÉ,	〃	's Gravenhage	1874.
Mr. P. BLUSSÉ VAN OUD-ALBLAS,	〃	〃	1869.
B. W. BLIJDENSTEIN,	〃	Amsterdam	1876.
H. J. BOELEN,	〃	〃	1871.
Mr. W. R. BOER,	〃	Utrecht	1851.
HENRI BOERS,	〃	〃	1880.
Dr. L. A. P. VAN DEN BOGAERT,	〃	's Hertogenb.	1867.
G. A. BOISSEVAIN,	〃	Amsterdam	1872.
J. BOISSEVAIN,	〃	〃	1863.
H. J. BOOL,	〃	Batavia	1863.
Mr. C. H. B. BOOT,	〃	Maastricht	1879.
J. P. DE BORDES,	〃	's Gravenhage	1858.

			BENOEMD.
Mr. H. GOEMAN BORGESIUS,	te	's Gravenhage	1873.
Mr. W. C. BORSIUS,	〃	Middelburg	1879.
C. BOSSCHER,	〃	's Gravenhage	1881.
Mr. J. P. VAN BOSSE,	〃	〃	1876.
Mr. A. H. BRANDT,	〃	Zoeterwoude	1877.
Mr. A. BRANDTS,	〃	Arnhem	1875.
Jhr. Mr. W. M. DE BRAUW JR.,	〃	's Gravenhage	1867.
J. P. BREDIUS,	〃	Dordrecht	1880.
A. C. BROEKMAN,	〃	's Hertogenb.	1874.
Mr. D. N. BROUWER,	〃	Gouda	1877.
P. BROUWER RZ.,	〃	Deventer	1870.
Mr. P. A. BRUGMANS,	〃	Amsterdam	1866.
J. J. BRUINSMA,	〃	Leeuwarden	1866.
Mr. C. BRUYN,	〃	Amsterdam	1880.
S. LOCKERT DE BRUYN,	〃	s' Gravenhage	1869.
G. F. DE BRUYN KOPS,	〃	Batavia	1863.
Mr. L. BUCHLER,	〃	Zwolle	1868.
Dr. E. C. BUCHNER,	〃	Amsterdam	1860.
Mr. E. STAR BUSMAN,	〃	Leeuwarden	1868.
Mr. J. T. BUYS,	〃	Leiden	1854.
Dr. C. H. D. BUYS BALLOT,	〃	Utrecht	1866.
Mr. C. J. E. VAN BYLANDT,	〃	's Gravenhage	1863.
Mr. A. G. VAN CAPPELLE,	〃	Arnhem	1881.
Dr. H. VAN CAPPELLE,	〃	's Gravenhage	1859.
Mr. H, H. VAN CAPPELLE,	〃	Arnhem	1871.
S. BLAUPOT TEN CATE,	〃	Groningen	1860.
Mr. C. A. CHAIS VAN BUREN,	〃	Amsterdam	1871.
Mr. J. A. VAN DER CHIJS,	〃	's Gravenhage	1863.
C. E. DE CLERCQ,	〃	Haarlem	1866.
G. J. DE CLERCQ,	〃	Amsterdam	1878.
P. DE CLERCQ,	〃	〃	1879.
P. H. DE CLERCQ,	〃	Rotterdam	1877.
S. DE CLERCQ JZ.,	〃	Leiden	1863.
Mr. A. M. DE COCQ,	〃	Rotterdam	1879.
Dr. L. ALI COHEN,	〃	Groningen	1856.
Mr. S. J. COHEN,	〃	Leeuwarden	1868.
W. A. COOLEN,	〃	Helvoirt	1872.
C. J. M. JONGKINDT CONINCK,	〃	Wageningen	1879.
Mr. A. D. VAN ASSENDELFT DE CONINGH,	〃	's Gravenhage	1875.
Dr. S. SR CORONEL,	〃	Leeuwarden	1863.
Dr. H. T. BLOM COSTER,	〃	's Gravenhage	1863.
Mr. M. G. P. DEL COURT,	〃	Haarlem	1876.
J. T. CREMER,	〃	Deli	1877.

			BENOEMD.
Mr. E. J. J. B. CREMERS,..................	te	's Gravenhage	1876.
Mr. A. E. CROOCKEWIT,..................	〃	Noordwijk	1867.
ALEX DANIËLS,..................	〃	Amsterdam	1873.
Mr. W. K. B^n. VAN DEDEM,..................	〃	Hoorn	1874.
W. DEGENHARDT,..................	〃	Amsterdam	1875.
Mr. A. VAN DELDEN,..................	〃	Deventer	1873.
A. J. W. VAN DELDEN,..................	〃	Batavia	1881.
J. VAN DEVENTER H.AZN.,..................	〃	Zwolle	1858.
S. VAN DEVENTER J.SZ.,..................	〃	Batavia	1867.
Mr. P. J. G. VAN DIGGELEN,..................	〃	Zwolle	1869.
Mr. C. DIEMONT,..................	〃	Gorinchem	1865.
J. DIRKS,..................	〃	Amsterdam	1870.
J. H. DIJKMAN BZN.,..................	〃	Dordrecht	1877.
Jhr. Mr. J. P. F. M. VAN DER DOES DE WILLEBOIS,..................	〃	Berlijn	1881.
Dr. N. B. DONKERSLOOT,..................	〃	Dordrecht	1866.
Mr. W. TH. C. VAN DOORN,..................	〃	's Gravenhage	1878.
H. DOYER JZN.,..................	〃	Woerden	1867.
Mr. CH. M. DOZY,..................	〃	Amsterdam	1877.
Mr. A. E. DRONKERS,..................	〃	Groningen	1878.
L. DROOGLEVER FORTUIJN,..................	〃	Rotterdam	1871.
D. DROST JR.,..................	〃	Amsterdam	1877.
A. DUPARC,..................	〃	Leeuwarden	1865.
Dr. H. M. DUPARC,..................	〃	Amsterdam	1874.
Mr. C. C. DUTILH,..................	〃	Rotterdam	1879.
Mr. H. J. DIJCKMEESTER,..................	〃	's Gravenhage	1874.
Mr. H. J. DIJCKMEESTER,..................	〃	Tiel	1880.
C. J. DIJKMANS,..................	〃	Amsterdam	1880.
A. VAN ECK,..................	〃	Leiden	1870.
J. C. VAN EELDE,..................	〃	Utrecht	1880.
Dr. L. J. EGELING,..................	〃	's Gravenhage	1860.
Mr. JOSUA VAN EIK JZN.,..................	〃	Amsterdam	1866.
Dr. C. W. EIKENDAL,..................	〃	's Gravenhage	1868.
Jhr. Mr. D. O. ENGELEN,..................	〃	Leeuwarden	1874.
Mr. J. ENSCHEDÉ JZ.,..................	〃	Haarlem	1879.
Dr. J. C. G. EVERS,..................	〃	's Gravenhage	1866.
Mr. J. EVERTS BHZ.,..................	〃	Arnhem	1877.
R. EVERWIJN,..................	〃	Nijmegen	1869.
Jhr. Mr. T. AE. J. VAN EYSINGA,..........	〃	Noordwijkerh.	1878.
Jhr. Mr. J. F. VAN HUMALDA VAN EYSINGA,.	〃	Leeuwarden	1869.
Dr. J. BAART DE LA FAILLE,............	〃	Groningen	1868.
Mr. R. D. BAART DE LA FAILLE,..........	〃	〃	1868.
Mr. R. T. H. P. L. A. VAN BONEVAL FAURE,.	〃	Leiden	1863.

			BENOEMD.
Mr. L. C. VAN DER FEEN,	te	Amsterdam	1878.
C. J. FEITH,	〃	's Gravenhage	1866.
Mr. P. R. FEITH,	〃	〃	1876.
Mr. R. FEITH,	〃	Groningen	1875.
Mr. H. FERF,	〃	Bergum	1869
Mr. C. FOCK,	〃	's Gravenhage	1868.
Mr. E. FOKKER,	〃	Middelburg	1878.
Mr. J. FORTUYN DROOGLEVER,	〃	Gouda	1870.
Mr. J. A. FRUIN,	〃	Utrecht	1863.
J. T. GEBHARD JR.,	〃	Amsterdam	1880.
Mr. J. H. GEERTSEMA CZ.,	〃	Zwolle	1873.
Dr. J. H. F. SOLLEWIJN GELPKE,	〃	Kediri	1875.
Mr. J. VAN GENNEP,	〃	Rotterdam	1879.
C. V. GERRITSEN,	〃	Amersfoort	1879.
Mr. J. J. VAN GEUNS,	〃	's Gravenhage	1869.
Mr. S. J. VAN GEUNS,	〃	Utrecht	1871.
Jhr. Mr. P. H. GEVERS DEYNOOT,	〃	's Gravenhage	1874.
Jhr. Mr. W. TH. GEVERS DEYNOOT,	〃	〃	1878.
Mr. JAC. VAN GIGCH,	〃	〃	1868.
A. GILDEMEESTER,	〃	Amsterdam	1862.
Mr. J. A. VAN GILSE,	〃	Rotterdam	1879.
Mr. J. G. GLEICHMAN,	〃	's Gravenhage	1863.
Mr. F. A. GÖBEL,	〃	〃	1879.
Mr. M. H. GODEFROI,	〃	〃	1867.
Mr. G. J. GOEKOOP,	〃	〃	1881.
Mr. H. M. A. Baron VAN DER GOES,	〃	Utrecht	1865.
Mr. W. B^{n}. VAN GOLTSTEIN,	〃	's Gravenhage	1868.
Dr. M. W. C. GORI,	〃	Amsterdam	1869.
K. W. VAN GORKOM,	〃	Baarn	1881.
W. J. VAN GORKOM,	〃	Transvaal	1872.
Mr. J. E. GOUDSMIT,	〃	Leiden	1863.
Mr. M. TH. GOUDSMIT,	〃	Rotterdam	1876.
Mr. F. A. DE GRAAFF,	〃	Haarlem	1879.
Mr. L. OLDENHUIS GRATAMA,	〃	Assen	1865.
Mr. P. W. ALSTORPHIUS GREVELINK,	〃	Ellecom	1850.
Mr. H. B. GREVEN,	〃	Leiden	1876.
Jhr. Mr. J. DE GREZ,	〃	's Hertogenb.	1867.
CORN. DE GROOT,	〃	's Gravenhage	1880.
Dr. W. M. GUNNING,	〃	Amsterdam	1866.
Mr. H. TER HAAR,	〃	Deventer	1863.
Dr. T. HALBERTSMA,	〃	Utrecht	1877.
Mr. M. C. VAN HALL,	〃	Amsterdam	1871.
Mr. G. A. VAN HAMEL,	〃	〃	1869.

		BENOEMD.
Mr. W. N. VAN HAMEL,	te 's Gravenhage	1879.
Mr. M. J. DE WITT HAMER,	〃 Goes	1866.
Mr. S. HANNEMA,	〃 Rotterdam	1878
Mr. B. P. Bn. VAN HARINXMA THOE SLOOTEN,	〃 Beetsterzwaag	1868
D. HARTEVELT,	〃 Leiden	1874.
Mr. A. F. K. HARTOGH,	〃 Amsterdam	1877.
Mr. L. DE HARTOG,	〃 〃	1869.
Jhr. C. HARTSEN,	〃 〃	1879.
W. VAN HASSELT,	〃 Utrecht	1881.
Dr. J. J. HAVERDROESE,	〃 Dordrecht	1880.
P. HAVERKORN VAN RIJSEWIJK,	〃 Rotterdam	1867.
C. J. VAN HEEL DZ.,	〃 's Gravenhage	1866.
Mr. J. HEEMSKERK AZ.,	〃 〃	1857.
Jhr. Mr. H. J. VAN DER HEIM,	〃 〃	1856.
Mr. B. W. VLIELANDER HEIN,	〃 〃	1876.
A. G. HEINEKEN, JR.,	〃 Amsterdam	1871.
B. HELDRING,	〃 〃	1868.
Mr. G. TH. HENNY,	〃 Batavia	1873.
J. VAN HEUKELOM JR.,	〃 Leiden	1863.
G. VAN HEUREN,	〃 Arnhem	1878.
Mr. A. TH. HEYLIGERS,	〃 Zalt-Bommel	1876.
Dr. C. E. HEYNSIUS,	〃 Amsterdam	1866.
S. HINGST,	〃 Harlingen	1879.
Mr. S. J. HINGST,	〃 Amsterdam	1871.
G. C. R. HOETINK,	〃 Zutphen	1873.
Mr. N. J. A. C. HOFFMAN,	〃 Rotterdam	1879.
J. P. HOFSTEDE,	〃 's Gravenhage	1863.
Mr. H. Graaf VAN HOGENDORP,	〃 Transvaal	1875.
Mr. S. VAN HOUTEN,	〃 's Gravenhage	1863.
Mr. U. H. HUBER,	〃 Leeuwarden	1868.
Dr. H. F. R. HUBRECHT,	〃 Amsterdam	1867.
Mr. P. F. HUBRECHT,	〃 's Gravenhage	1858.
W. H. HUBRECHT,	〃 〃	1871.
J. HUDIG DZ.,	〃 Amsterdam	1881.
A. HUET,	〃 Delft	1871.
Jhr. Mr. J. HUYDECOPER VAN MAARSSEVEEN,	〃 Maarsseveen	1879.
Dr. W. H. IDZERDA,	〃 's Gravenhage	1876.
H. A. INSINGER,	〃 〃	1880.
J. A. ROESSINGH VAN ITERSON,	〃 Tilburg	1870.
Mr. A. W. JACOBSON,	〃 's Gravenhage	1869.
F. M. JAEGER	〃 〃	1881.
A. JANSEN,	〃 Arnhem	1880.
A. JANSEN,	〃 's Hertogenb.	1877.

		BENOEMD.
Mr. J. A. JOLLES, ... te	's Gravenhage	1868.
Mr. M. W. JOLLES, ... 〃	Amsterdam	1871.
I. DE JONG, ... 〃	's Gravenhage	1880.
Jhr. Mr. J. J. F. DE JONG VAN BEEK EN DONK, 〃	's Bosch	1863.
K. DE JONG, ... 〃	Hoogkarspel	1878.
A. C. JOOSTEN, ... 〃	Amsterdam	1873.
Mr. M. G. L. JORISSEN, ... 〃	Winschoten	1869.
Mr. W. VAN DER KAAY, ... 〃	Leiden	1879.
Dr. C. M. KAN, ... 〃	Amsterdam	1879.
Mr. J. KAPPEIJNE V. D. COPPELLO, ... 〃	's Gravenhage	1878.
Mr. J. KAPPEIJNE V. D. COPPELLO, ... 〃	Amsterdam	1878.
Mr. F. F. KARSEBOOM JR., ... 〃	Alkmaar	1876.
Mr. S. KATZ, ... 〃	Amsterdam	1874.
J. B. M. H. W. KELLENAARS, ... 〃	Meerlo	1866.
Mr. C. A. VAN DER KEMP, ... 〃	's Gravenhage	1880.
P. H. VAN DER KEMP, ... 〃	Madioen	1880.
E. VAN KEMPEN, ... 〃	Amsterdam	1871.
Jhr. Mr. D. W. VAN ANDRINGA DE KEMPENAER,. 〃	Zutphen	1878.
Jhr. Mr. B. DE BOSCH KEMPER, ... 〃	Amsterdam	1865.
Mr. A. KERDIJK, ... 〃	〃	1874.
J. J. VAN KERKWIJK, ... 〃	's Gravenhage	1876.
C. E. VAN KESTEREN, ... 〃	〃	1878.
E. KETJEN, ... 〃	Soemedang	1881.
Mr. L. W. C. KEUCHENIUS, ... 〃	's Gravenhage	1867.
Mr. F. DER KINDEREN FZN., ... 〃	〃	1873.
Mr. T. H. DER KINDEREN JZN., ... 〃	Batavia	1863.
Jhr. G. J. G. KLERCK, ... 〃	's Gravenhage	1881.
Mr. W. P. SAUTIJN KLUIT, ... 〃	Amsterdam	1865.
F. KNOBEL, ... 〃	's Gravenhage	1881.
W. J. KNOOP, ... 〃	〃	1866.
Mr. F. W. C. KOKER, ... 〃	Wageningen	1871.
W. VAN KONIJNENBURG, ... 〃	's Gravenhage	1878.
A. KOOL, ... 〃	〃	1880.
Dr. C. P. POUS KOOLHAAS, ... 〃	〃	1866.
Mr. N. G. CNOOP KOOPMANS, ... 〃	Haarlem	1866.
Mr. C. C. N. KROM, ... 〃	Leiden	1879.
Dr. F. W. C. KRECKE, ... 〃	Utrecht	1866.
J. KUIJPER HZN., ... 〃	's Gravenhage	1867.
Mr. H. KÜNEMAN, ... 〃	Batavia	1880.
Dr. J. A. LAMPING, ... 〃	Rotterdam	1879.
Mr. A. A. LAND, ... 〃	Haarlem	1876.
CORNEILLE L. LANDRÉ, ... 〃	Dordrecht	1879.
W. J. N. LANDRÉ, ... 〃	Kralingen	1874.

		BENOEMD.
Mr. A. P. DE LANGE,	te Alkmaar	1869.
Mr. E. J. EVERWIJN LANGE,	〃 Amsterdam	1861.
A. J. VAN LANSCHOT,	〃 's Hertogenb.	1867.
Mr. F. A. J. VAN LANSCHOT,	〃 〃	1859.
Dr. F. LEO DE LEEUW,	〃 Wemeldingen	1875.
J. A. C. VAN LEEUWEN,	〃 Amsterdam	1876.
A. M. SCHAGEN VAN LEEUWEN,	〃 Delft	1879.
Mr. W. W. VAN LENNEP,	〃 Amsterdam	1869.
Mr. L. ED. LENTING,	〃 's Gravenhage	1861.
Mr. S. M. LETTE VAN OOSTVOORN,	〃 〃	1880.
Mr. J. A. LEVY,	〃 Amsterdam	1875.
Mr. H. D. LEVYSSOHN NORMAN,	〃 's Gravenhage	1878.
Mr. L. VAN LIER,	〃 Utrecht	1873.
Mr. F. G. R. H. VAN LILAAR,	〃 's Gravenhage	1876.
FL. VAN DER LINDEN,	〃 Dordrecht	1876.
Mr. G. M. VAN DER LINDEN,	〃 's Gravenhage	1876.
Mr. P. W. A. CORT VAN DER LINDEN,	〃 〃	1878.
Mr. P. A. VAN DER LITH,	〃 Leiden.	1873.
Mr. B. C. J. LODER,	〃 Rotterdam	1877.
Dr. A. VAN DER LOEFF,	〃 's Gravenhage	1880.
Mr. H. C. VERNIERS VAN DER LOEFF,	〃 〃	1862.
Mr. E. VAN LOON,	〃 Groningen	1878.
A. W. LOTICHIUS,	〃 Helmond	1878.
Mr. M. C. L. LOTSY,	〃 Amsterdam	1870.
Mr. R. MACALESTER LOUP,	〃 Rotterdam	1879.
Mr. J. DE LOUTER,	〃 Amsterdam	1878.
Dr. D. LUBACH,	〃 Kampen	1866.
Mr. G. H. BARNET LYON,	〃 Paramaribo	1879.
Mr. A. M. MAAS GEESTERANUS,	〃 's Gravenhage	1865.
Mr. Æ. B^{n}. MACKAY,	〃 Zutphen	1870.
Mr. D. J. B^{n}. MACKAY VAN OPHEMERT,	〃 Londen	1863.
E. C. MACKAY,	〃 Amsterdam	1870.
J. C. VAN MARKEN JR.,	〃 Delft	1875.
Mr. R. VAN MARLE,	〃 Deventer	1878.
A. F. MARLET,	〃 Hontenisse	1878.
Mr. J. J. VAN MEERBEKE,	〃 's Gravenhage	1860.
Mr. B. MEES,	〃 Rotterdam	1879.
Mr. F. ALTING MEES,	〃 's Gravenhage	1878.
Mr. G. MEES AZ.,	〃 Rotterdam	1867.
Mr. M. MEES,	〃 〃	1866.
R. P. MEES R.AZN.,	〃 〃	1878.
Mr. W. C. MEES,	〃 Amsterdam	1850.
Mr. T. H. DE MEESTER,	〃 Zwolle	1878.

		BENOEMD.
Jhr. Mr. P. M. F. VAN MEEUWEN,	te 's Hertogenb.	1866.
A. W. VAN MEGEN,	〃 Amsterdam	1879.
A. C. DE MEIJIER,	〃 Batavia	1881.
Mr. K. M. G. DE MEIJIER,	〃 Arnhem	1878.
Mr. S. A. VENING MEINESZ,	〃 Rotterdam	1863.
W. E. MERCIER,	〃 Amsterdam	1877.
Mr. C. R. MERKUS,	〃 Utrecht	1866.
G. G. VAN DER MEULEN,	〃 Amsterdam	1878.
Dr. A. MEURSINGE,	〃 Leeuwarden	1871.
Mr. C. J. F. MIRANDOLLE,	〃 Haarlem	1876.
R. N. L. MIRANDOLLE,	〃 Rotterdam	1863.
Mr. A. E. J. MODDERMAN,	〃 's Gravenhage	1863.
Mr. D. J. MOM VISCH,	〃 Arnhem	1868.
A. DE MONCHY,	〃 Rotterdam	1879.
M. M. DE MONCHY,	〃 〃	1879.
Mr. W. H. K. MOUTHAAN,	〃 Amsterdam	1881.
Dr. J. TH. MOUTON,	〃 's Gravenhage	1879.
Dr. L. MULDER,	〃 〃	1880.
CH. MüLLER,	〃 Amsterdam	1877.
HEND. MULLER,	〃 Rotterdam	1857.
Mr. S. C. J. W. VAN MUSSCHENBROEK,	〃 Leiden	1881.
Mr. A. VAN NAAMEN VAN EEMNES,	〃 Zwolle	1869.
Mr. G. A. NAHUIJS,	〃 Arnhem	1871.
M. T. C. T. N. NAHUIJS,	〃 ??	1860.
Mr. S. C. H. NEDERBURG,	〃 Indië	1877.
Mr. F. S. VAN NIEROP,	〃 Amsterdam	1871.
N. H. NIERSTRASZ,	〃 's Hertogenb.	1871.
Mr. R. C. NIEUWENHUYS,	〃 Deventer	1874.
Mr. J. DOMELA NIEUWENHUIS,	〃 Amsterdam	1871.
J. J. F. NOORDZIEK,	〃 's Gravenhage	1880.
Mr. W. R. OP TEN NOORT,	〃 Amsterdam	1876.
Mr. O. W. STAR NUMAN,	〃 's Gravenhage	1871.
Mr. J. C. DE MAREZ OIJENS,	〃 Amsterdam	1881.
Mr. C. T. C. D. OLIVIER,	〃 's Gravenhage	1880.
Mr. JACQUES OPPENHEIM,	〃 Groningen	1873.
Mr. J. B. VAN OSENBRUGGEN,	〃 Katendrecht	1881.
A. VAN OTTERLOO,	〃 Amsterdam	1869.
Jhr. D. J. A. A. VAN LAWICK VAN PABST,	〃 Maarssen	1879.
Mr. J. G. PATIJN,	〃 's Gravenhage	1878.
Dr. A. PEKELHARING,	〃 Groningen	1881.
Mr. B. H. PEKELHARING,	〃 Delft	1863.
Mr. D. A. PEKELHARING,	〃 Batavia	1876.
Dr. G. PEKELHARING,	〃 Leiden	1881.

		BENOEMD.
Dr. J. PENN,	te Hilversum	1866.
A. J. VAN PESCH,	" Amsterdam	1881.
Mr. J. G. PHILIPPI,	" Rotterdam	1879.
Mr. AUG. PHILIPS,	" Amsterdam	1875.
Mr. R. G. PHILIPSON,	" Zwolle	1871.
C. L. C. W. PICKÉ,	" Noordwijk	1881.
Mr. C. J. PIEPERS,	" 's Gravenhage	1869.
W. A. M. PIEPERS,	" Amsterdam	1880.
H. PIERSON,	" Zetten	1866.
Mr. W. A. P. VERKERK PISTORIUS,	" 's Gravenhage	1865.
A. PLATE FJZN.,	" Rotterdam	1872.
Jhr. Mr. B. J. PLOOS VAN AMSTEL,	" Amsterdam	1879.
Mr. A. POLAK,	" Amsterdam	1873.
Jhr. Mr. J. J. POMPE VAN MEERDERVOORT,	" Goes	1874.
W. N. POSTHUMUS,	" Amsterdam	1879.
Mr. S. VAN PRAAG,	" "	1879.
J. D. FRANSEN VAN DE PUTTE,	" 's Gravenhage	1869.
Mr. C. PYNACKER HORDIJK,	" Utrecht	1881.
W. H. PYLS,	" Maastricht	1866.
Mr. M. J. PIJNAPPEL,	" Amsterdam	1863.
Mr. H. P. G. QUACK,	" "	1862.
Jhr. Mr. J. K. W. QUARLES VAN UFFORD,	" 's Gravenhage	1857.
Mr. E. E. VAN RAALTE,	" Rotterdam	1867.
JANSEN VAN RAAY,	" Batavia	1879.
Mr. I. J. RAHUSEN,	" Amsterdam	1857.
Mr. S. M. S. DE RANITZ,	" Arnhem	1863.
Dr. S. DE RANITZ,	" Amsterdam	1878.
Mr. G. W. Graaf VAN RECHTEREN VAN APPELTERN,	" Renkum	1871.
B. C. Bn. VAN REEDE VAN OUDSHOORN,	" Assen	1878.
Mr. J. H. VAN REENEN,	" 's Gravenhage	1873.
Mr. C. G. VON REEKEN,	" Haarlem	1879.
Mr. J. C. REEPMAKER,	" Rotterdam	1856.
O. VAN REES,	" 's Gravenhage	1873.
A. S. VAN REESEMA,	" Rotterdam	1873.
B. REIGER,	" Utrecht	1880.
Mr. W. A. REIGER,	" Groningen	1865.
E. R. Bn. VAN WELDEREN RENGERS,	" 's Gravenhage	1879.
Mr. W. J. Bn. VAN WELDEREN RENGERS,	" Leeuwarden	1863.
Jhr. O. J. A. REPELAAR VAN DRIEL,	" Arnhem	1880.
T. A. O. DE RIDDER,	" Katwijk	1878.
Jhr. Mr. Dr. A. D. VAN RIEMSDIJK,	" Utrecht	1875.
Mr. P. RINK,	" Tiel	1875.
C. D. RÖELL,	" Dordrecht	1874.

			BENOEMD.
Jhr. Mr. J. ROËLL,	te	's Gravenhage	1876.
Mr. T. M. ROEST VAN LIMBURG,	〃	Florence	1866.
J. H. GRAADT VAN ROGGEN,	〃	Nijmegen	1876.
Mr. J. ROMBACH,	〃	Rotterdam	1873.
Mr. G. ROYAARDS,	〃	's Gravenhage	1871.
Mr. C. RUEB,	〃	〃	1873.
C. RUEB CZ.,	〃	Rotterdam	1875.
Mr. D. DE RUITER ZYLKER,	〃	Winschoten	1868.
Mr. L. H. RUIJSSENAERS,	〃	St. Petersburg	1875.
Jhr. Mr. J. W. H. RUTGERS VAN ROZENBURG,	〃	Amsterdam	1878.
M. RUTTEN,	〃	Maastricht	1877.
Mr. F. P. J. DE SAIN,	〃	Roermond	1871.
G. SALOMONSON,	〃	Almelo	1867.
DAVID J. A. SAMOT,	〃	Rotterdam	1877.
Mr. A. J. W. FARNCOMBE SANDERS,	〃	's Gravenhage	1863.
Mr. T. A. SANNES,	〃	Alkmaar	1875.
ARMAND P. T. SASSEN,	〃	Amsterdam	1870.
Mr. J. G. N. DE HOOP SCHEFFER,	〃	〃	1873.
Dr. L. SCHELTEMA BEDUIN,	〃	〃	1871.
J. SCHEPEL,	〃	Winsum	1879.
D. W. SCHIFF,	〃	Batavia	1865.
J. SCHILTHUIS UGZN,	〃	Groningen	1873.
H. J. SCHIMMEL,	〃	Amsterdam	1867.
A. B^{n}. SCHIMMELPENNINCK VAN DER OIJE,	〃	Arnhem	1873.
Jhr. Mr. J. W. M. SCHORER,	〃	Haarlem	1868.
U. B^{n}. THOE SCHWARTZENBERG EN HOHENLANDSBERG,	〃	Utrecht	1872.
Mr. F. N. SICKENGA,	〃	Dordrecht	1864.
Mr. C. J. SICKESZ,	〃	Laren bij Lochem	1866.
Mr. J. A. SILLEM,	〃	Amsterdam	1864.
J. E. N. B^{n}. SIRTEMA VAN GROVESTINS,	〃	's Gravenhage	1866.
Mr. L. U. DE SITTER,	〃	Arnhem	1874.
Mr. W. DE SITTER,	〃	Groningen	1858.
Jhr. Mr. W. SIX,	〃	's Gravenhage	1856.
Mr. B. W. A. E. B^{n}. SLOET TOT OLDHUIS,	〃	Zwolle	1856.
Mr. L. A. J. W. B^{n}. SLOET VAN DEN BEELE,	〃	Arnhem	1851.
Mr. L. E. A. B^{n}. SLOET TOT OLDHUIS,	〃	Haarlem	1871.
H. JOH. SMID,	〃	Laren (Gooi)	1878.
Mr. H. J. SMIDT,	〃	s' Gravenhage	1860.
Mr. F. W. SMIT,	〃	Zaandam	1872.
J. P SPRENGER VAN EYK,	〃	Enschedé	1871.
Dr. H. SNELLEN,	〃	Utrecht	1866.

			BENOEMD.
Dr. C. J. SNIJDERS,	te	's Gravesande	1867.
J. A. SNIJDERS,	〃	Delft	1870.
W. C. A. STARING,	〃	's Gravenhage	1873.
Jhr. Mr. H. A. STEENGRACHT V. DUIVENVOORDE,	〃	〃	1876.
Dr. D. J. STEIJN PARVÉ,	〃	Leiden	1863.
Mr. H. Graaf VAN LIMBURG STIRUM,	〃	's Gravenhage	1873.
Mr. A. J. B. STOFFELS,	〃	Roermond	1868.
Dr. B. J. STOKVIS,	〃	Amsterdam	1866.
A. P. VAN STOLK,	〃	Rotterdam	1866.
C. T. STORK,	〃	Oldenzaal	1866.
J. B. STORY VAN BLOKLAND,	〃	Amsterdam	1870.
M. COHEN STUART,	〃	Alkmaar	1868.
Jhr. Mr. A. L. E. DE STUERS,	〃	Londen	1874.
Jhr. Mr. E. J. B. C. DE STUERS,	〃	Maastricht	1867.
Jhr. Mr. VICTOR DE STUERS,	〃	's Gravenhage	1874.
Jhr. Mr. J. H. F. K. VAN SWINDEREN,	〃	Balk	1869.
Jhr. Mr. P. J. VAN SWINDEREN,	〃	Groningen	1873.
Mr. J. P. R. TAK VAN POORTVLIET,	〃	's Gravenhage	1864.
Mr. F. H. J. TAVENRAAT,	〃	〃	1877.
Mr. J. J. TAVENRAAT,	〃	Rotterdam	1873.
Dr. J. TEIXEIRA DE MATTOS,	〃	Amsterdam	1868.
J. M. TELDERS,	〃	Arnhem	1872.
Mr. B. D. H. TELLEGEN,	〃	Groningen	1854.
Mr. J. A. TELLEGEN,	〃	〃	1878.
Mr. M. TELS,	〃	Rotterdam	1879.
P. H. TESTAS,	〃	Amsterdam	1871.
Jhr. G. F. VAN TETS,	〃	Vogelenzang	1871.
Jhr. Mr. H. B. VAN TETS,	〃	Zutphen	1872.
Jhr. Mr. C. J. A. DEN TEX,	〃	Amsterdam	1876.
Mr. N. J. DEN TEX,	〃	〃	1864.
J. P. L. THIEL,	〃	Vierlingsbeek	1859.
Mr. A. W. THÖNE,	〃	Haarlem	1874.
Mr. W. THORBECKE,	〃	's Gravenhage	1879.
Mr. C. H. VAN TIENHOVEN,	〃	Amsterdam	1877.
Mr. G. VAN TIENHOVEN,	〃	〃	1871.
E. A. VAN TONDEREN,	〃	Haarlem.	1874.
Mr. W. TONKENS J.LZN.,	〃	Groningen	1878.
A. J. H. VAN DER TOORN,	〃	's Gravenhage	1863.
Mr. W. M. B[n]. DU TOUR VAN BELLINCHAVE,	〃	〃	1864.
Jhr. Mr. S. LAMAN TRIP,	〃	〃	1869.
Mr. T. VAN HETTINGA TROMP,	〃	Leeuwarden	1865.
J. FONTEIN TUINHOUT,	〃	Harlingen	1878.
Mr. P. A. TUKKER,	〃	Gorinchem	1877.

		BENOEMD.
Mr. A. J. DUYMAER VAN TWIST,	te Diepenveen	1863.
Mr. J. J. UYTWERFF STERLING,	〃 Utrecht	1871.
Mr. J. P. VAILLANT,	〃 's Gravenhage	1880.
Mr. L. ZEGERS VEECKENS,	〃 Amsterdam	1879.
Mr. A. NIJHOUT VAN DER VEEN,	〃 Leiden	1879.
J. NIJHOUT VAN DER VEEN,	〃 Alkmaar	1867.
Mr. W. C. VEENSTRA,	〃 Batavia	1875.
Dr. H. DE VEER,	〃 Amsterdam	1871.
G. D. SWANENBURG DE VEIJE,	〃 Zwolle	1878.
Mr. F. H. DE VEIJE,	〃 Zaandam	1877.
J. TH. VAN TER VELDEN,	〃 Broekhuysen	1879.
Jhr. Mr. P. A. VAN DEN VELDEN,	〃 's Gravenhage	1867.
T. VENEMA AZ.,	〃 Sappemeer	1869.
Mr. P. VERLOREN VAN THEMAAT,	〃 Utrecht	1864.
B. F. B^{n}. VAN VERSCHUER,	〃 Arnhem	1861.
Mr. W. A. B^{n}. VAN VERSCHUER,	〃 's Gravenhage	1864.
F. VERSTIJNEN,	〃 Batavia	1880.
Dr. A. J. VERWEIJ AZ.,	〃 Deventer	1878.
Dr. P. J. VETH,	〃 Leiden	1864.
Mr. J. VRESEMAN VIËTOR,	〃 Groningen	1865.
C. E. VIRULY,	〃 Rotterdam	1879.
T. J. VIRULY,	〃 Leiden	1879.
Mr. M. J. E. VIRULY VERBRUGGE,	〃 Rotterdam	1879.
W. A. VIRULIJ VERBRUGGE,	〃 〃	1869.
Mr. A. P. VISSER,	〃 Amsterdam	1878.
Mr. W. VISSERING,	〃 's Gravenhage	1878.
Mr. C. J. VAN VLADERACKEN,	〃 〃	1858.
G. P. VAN VLADERACKEN,	〃 Haarlem	1879.
JOOST VAN VOLLENHOVEN,	〃 Rotterdam	1879.
Mr. E. DU MARCHIE VAN VOORTHUYSEN,	〃 Utrecht	1854.
H. H. DE VOS,	〃 Parijs	1878.
Mr. A. N. Bn. DE VOS VAN STEENWIJK,	〃 Zutphen	1875.
Mr. G. DE VRIES AZ.,	〃 's Gravenhage	1867.
H. M. DE VRIES,	〃 〃	1880.
Mr. J. C. DE VRIES,	〃 Amsterdam	1866.
Dr. A. VROLIK,	〃 's Gravenhage	1871.
W. M. K. VROLIK,	〃 Utrecht	1880.
E. DE WAAL,	〃 's Gravenhage	1865.
Mr. A. C. WALLER,	〃 Haarlem	1881.
O. Bn. VAN WASSENAAR VAN CATWIJCK,	〃 's Gravenhage	1879.
Jhr. Dr. D. H. WAUBERT DE PUISEAU,	〃 Leeuwarden	1868.
Mr. J. K. VAN WEEL,	〃 Oud-Beijerland	1875.
Mr. P. C. A. M. VAN WEEL,	〃 Dirksland	1867.

			BENOEMD.
Mr. D. VAN WEEL VAN SOMMELSDIJK, ...	te	Rotterdam	1866.
J. J. WEEVERINGH, ...	〃	Arnhem	1871.
Mr. R. VAN DER WERK, ...	〃	Rotterdam	1879.
A. C. WERTHEIM, ...	〃	Amsterdam	1880.
Mr. J F. WERTHEIM, ...	〃	〃	1881.
L. WESSELS, ...	〃	Batavia	1881.
Mr. D. WICHERLINK, ...	〃	Zwolle	1869.
Mr. H. WIERSMA, ...	〃	Leeuwarden	1875.
C. F. W. WIGGERS VAN KERCHEM, ...	〃	Leiden	1865.
Mr. C. M. J. WILLEUMIER, ...	〃	Amsterdam	1871.
Mr. W. WINTGENS, ...	〃	's Gravenhage	1870.
D. L. WOLFSON, ...	〃	Rotterdam	1879.
Mr. L. WOLTERBEEK, ...	〃	Amsterdam	1871.
Mr. W. P. WOLTERBEEK, ...	〃	Santpoort	1859.
Jhr. Mr. T. A. J. VAN ASCH VAN WIJCK, ...	〃	Utrecht	1880.
Jhr. Mr. H. VAN DER WIJCK, ...	〃	's Gravenhage	1867.
J. ZAAIJER PZ., ...	〃	Dirksland	1881.
Dr. J. ZEEMAN, ...	〃	Amsterdam	1856.
JOH. C. ZIMMERMAN, ...	〃	〃	1866.

NB. Bij het groote getal leden zijn fouten in deze naamlijst onvermijdelijk. Elke terechtwijzing zal aan de Redactie welkom zijn.

VERSLAG VAN DE VERGADERING DER LEDEN

VAN DE

VEREENIGING VOOR DE STATISTIEK IN NEDERLAND,

GEHOUDEN 23 APRIL 1881,

in de „GEELVINK" te **AMSTERDAM.**

Tegenwoordig zijn de Heeren: Mr. J. L. DE BRUYN KOPS, *Voorzitter;* P. N. MULLER, *Penningmeester;* Mr. H. JACOBI, Jhr. Mr. G. DE BOSCH KEMPER, *Leden* van 't Bestuur; Mr. A. M. PAREAU, *Secretaris.* De Presentielijst was verder geteekend door de Heeren: Mr. H. GOEMAN BORGESIUS, Mr. W. P. WOLTERBEEK, Mr. A. P. VISSER, Mr. L. BRUYN, Mr. W. B. BERGSMA, ARMAND P. T. SASSEN, Mr. JOSUA VAN EIK JZ^{n}., C. J. DIJKMANS, Mr. J. B^{n}. D'AULNIS DE BOUROUILL, Mr. P. VERLOREN VAN THEMAAT, Mr. E. M. VAN BAUMHAUER, U. B^{n}. THOE SCHWARZENBERG EN HOHENLANDSBERG, Jhr. Mr. B. J. PLOOS VAN AMSTEL, Mr. A. POLAK, Mr. M. G. P. DEL COURT, Mr. C. G. VON REEKEN, Dr. J. ZEEMAN, A. C. JOOSTEN, Mr. H. J. VAN CAPPELLE, Mr. S. KATZ, Mr. A. H. BRANDT, A. HUËT, G. M. BOISSEVAIN, Mr. A. A. LAND, Dr. L. J. EGELING, Mr. F. A. DE GRAAFF, Mr. B. H. PEKELHARING, Dr. C. H. D. BUYS BALLOT, Jhr. Mr. J. K. W. QUARLES VAN UFFORD, Mr. J. A. LEVY, MR. C. M. J. WILLEUMIER, A. W. VAN MEGEN, W. A. M. PIEPERS, Dr. J. TEIXEIRA DE MATTOS, Jhr. Mr. P. A. VAN DEN VELDEN, HENRI BOERS, alsmede door de Heeren K. W. VAN GORKOM, F. M. JAEGER, J. HUDIG DZ^{n}.

De Voorzitter opent de huishoudelijke Vergadering en verzoekt den Secretaris het gewone Verslag te geven omtrent den toestand der Vereeniging. De Heer PAREAU brengt daarop het volgende verslag uit.

„Bij den aanvang der vorige Vergadering bedroeg het aantal leden dezer Vereeniging 506, een cijfer dat nog staande die bijeenkomst werd verhoogd door de benoeming van nieuwe leden. In ons *Jaarboekje* van 1880 werden dan ook 539 leden met name genoemd.
Deze ledenlijst onderging echter, sedert ze gedrukt werd, weder vele veranderingen. Wegens overlijden in het afgeloopen jaar, of toen ter onzer kennis gekomen sterfgevallen is de lijst met *zes* leden verminderd.

Voegt men hier bij, dat *tien* leden voor het Lidmaatschap bedankten, en dat vier namen van de lijst behooren geschrapt te worden, omdat hunne respective eigenaren sedert jaren niet te vinden zijn, dan kan men ook zonder groote inspanning berekenen dat tijdens den aanvang dezer bijeenkomst het aantal leden **519** bedraagt, of 13 meer dan ten vorigen jare.

Ik aarzel niet het aantal leden onzer Vereeniging zeer aanzienlijk te noemen in verhouding tot de bevolking van ons land. Op elke 8000 inwoners ongeveer komt één lid.

De *Statistical Society* te Londen, de talrijkste vereeniging van dien aard die mij bekend is, telt 810 leden, of zoo als in haar tijdschrift dit wordt uitgedrukt, tusschen de 800 en 900 leden. In verhouding tot de bevolking van dit land geeft dit in ronde cijfers één lid op de 45,000 inwoners. Wij hebben dus ruim vijfmaal meer leden.

Wanneer wij echter het aantal leden der Engelsche vereeniging die voor hun tijdschrift flink bewerkte studies leveren, vergelijken met het aantal onzer leden welke dergelijken arbeid verrichten, dan wordt de verhouding voor ons land minder gunstig.

De verhouding tusschen Engelsche en Nederlandsche *werkende leden* wil ik niet onder cijfers brengen. Ik wil slechts opmerken, dat het Engelsche tijdschrift jaarlijks in 4 afleveringen verschijnt, elk in omvang niet ongelijk aan één jaarboekje van onze Vereeniging, en dat elke aflevering bijna uitsluitend bestaat uit statistische Studies, zooals de redactie van het *Jaarboekje* ze gaarne in grooten getale voor het *Mengelwerk* zou ontvangen. Voor het *Jaarboekje*, thans in bewerking, kwamen echter tot heden slechts *drie* bijdragen in. De redactie heeft dus ook dit jaar weder het recht te zeggen, wij zijn rijk aan leden, doch arm aan medewerkers.

Laat ons evenwel de hoop koesteren M. H., dat alsnog voor 't *Jaarboekje* van 1881 bijdragen zullen inkomen, maar vergunt mij tevens hierbij te voegen, dat late inzending van bijdragen late verschijning van 't *Jaarboekje* moet veroorzaken.

In het *Algemeen Statistisch Overzicht van Nederland* werden ten vorigen jare eenige nieuwe rubrieken opgenomen. Even als toen zal uwe aandacht ook in het *Jaarboekje* van 1881 weder mededeelingen aantreffen over de Maatschappij van het gemeentecrediet, de verschillende hypotheekbanken en de groote Stoomvaartmaatschappijen. Ook dit jaar hopen wij althans enkele nieuwe rubrieken er aan te kunnen toevoegen.

De gebruikelijke bouwstoffen — regeeringsverslagen en statistie-

ken — zijn als gewoonlijk reeds weder aanwezig, of laten, evenzeer oudergewoonte, nog op zich wachten.

De *Bibliotheek* der Vereeniging nam in het afgeloopen jaar zeer in omvang en belangrijkheid toe. Het gebruik van de boeken gemaakt, wordt langzamerhand iets talrijker.

De lijst van titels der boeken, die wij sedert het vorig jaar verkregen, zullen weder als bijlage van het *Jaarboekje* worden medegedeeld. Ze hier te herhalen is overbodig. Slechts op een paar bizonderheden wil ik uwe aandacht vestigen. Door de welwillendheid van onzen geëerden Voorzitter ontvangt de Vereeniging thans geregeld den Nederlandschen „Economist" ten geschenke. De 20 eerste jaargangen van dit tijdschrift, alsmede van het staathuishoudkundig tijdschrift van SLOET werden door een ander lid aan onze bibliotheek afgestaan. Met evenveel belangstelling zullen de leden zeker vernemen dat de Vereeniging thans in het bezit is van een compleet exemplaar van het reeds genoemde Tijdschrift der Engelsche „Statistical Society". Deze vereeniging toch zond welwillend de ons ontbrekende deelen I—XV en XXXVII—XLIV ten geschenke.

Onze Bibliotheek was in den laatsten tijd gevestigd in een paar lokalen, ons kosteloos afgestaan door den voormaligen directeur der Handelsschool, Dr. HUBRECHT. Aan deze vertrekken wordt thans echter eene andere bestemming gegeven, en ons Bestuur had mitsdien voor een andere localiteit te zorgen. Een eigen gebouw aan te schaffen en in te richten ging echter boven de krachten onzer financiën. Ons Bestuur trad daarom met het Bestuur der Universiteitsbibliotheek alhier in onderhandeling over een afstand in bruikleen van onze boeken aan deze inrichting. Indien ik mij niet vergis zal straks door den Voorzitter een voorstel over dit punt aan het oordeel der Vergadering worden onderworpen. Wordt het aangenomen, dan zal onze rijke verzameling voortaan dagelijks voor iedereen openstaan en een degelijke beoefening van de statistiek zeer bevorderen."

Daar niemand het woord verlangt naar aanleiding van dit verslag, wordt het vastgesteld onder dankbetuiging aan den Secretaris.

Op verzoek van den Voorzitter brengt de Penningmeester, de Heer P. N. MULLER, verslag uit nopens den stand der geldmiddelen der Vereeniging. Bij het batig saldo van het afgeloopen dienstjaar, ten bedrage van ƒ 164.31½ en de rente der ƒ 4000 2½ pCt. Werkelijke Schuld kapitaal, zijn in de kas gevloeid de contributiën van

503 leden of *f* 2515. Wanneer men bij dat aantal voegt de 2 leden die overleden zijn, de 3 die bedankt hebben, 3 wier woonplaats onbekend is, 3 die buiten's land wonen en 17 in onze Oost- en West-Indische bezittingen, wier contributiën eerst later inkomen, verkrijgt men het totaal van onze 531 leden. De uitgaven hebben bedragen de som van *f* 2336.82, zoodat deze rekening sluit met een voordeelig saldo van *f* 441.49½, hetwelk op het volgend dienstjaar wordt overgebracht.

Tot leden der commissie, om de rekening en verantwoording na te zien, benoemt de Voorzitter de Heeren QUARLES VAN UFFORD en GOEMAN BORGESIUS, die zich hiertoe bereid verklaren.

De Secretaris leest daarop de namen voor der Candidaten voor 't Lidmaatschap der Vereeniging. Met algemeene stemmen worden tot Leden aangenomen de Heeren:

Mr. M. D'AUMERIE, Kantonrechter te Doesburg; WILLEM JAN ANKERSMIT, te Batavia; Mr. A. BEAUJON, Commies bij 't Departement van Financiën te 's Hage; Mr. M. BICHON VAN IJSSELMONDE, Lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, te Gouda; C. BOSSCHER, Oud-directeur van Binnenlandsch Bestuur in N.-Indië, te 's Hage; Mr. A. G. VAN CAPPELLE, Advokaat en bankier te Arnhem; A. J. W. VAN DELDEN, Oud-president van de Kamer van Koophandel te Batavia; Jhr. Mr. J. P. F. M. VAN DER DOES DE WILLEBOIS, Secretaris van de Nederl. Legatie te Berlijn; Mr. G. J. GOEKOOP, Lid van Gedeputeerde Staten te 's Hage; K. W. VAN GORKOM, Oost-Indisch Oud-hoofdambtenaar te Baarn; W. VAN HASSELT, Luitenant ter Zee te Utrecht; J. HUDIG DZN., Directeur der Koloniale Bank te Amsterdam; F. M. JAEGER, Leeraar aan 't Gymnasium te 's Hage; E. KETJEN, Adsist.-Resident te Soemedang; Jhr. G. J. G. KLERCK, Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid te 's Hage; F. KNOBEL, Leerling-Consul te 's Hage; Mr. J. C. DE MAREZ OIJENS, Advokaat te Amsterdam; Jhr. Mr. A. F. DE SAVORNIN LOHMAN, Lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal en Raadsheer in 't gerechtshof te 's Bosch; OVERBEEK DE MEIJER, Hoogleeraar te Utrecht; A. C. DE MEIJIER, Hoofdagent der Kol. Bank te Batavia; Mr. S. C. J. W. VAN MUSSCHENBROEK, Oost-Indisch Oud-hoofdambtenaar te Leiden; Mr. W. H. K. MOUTHAAN, Advocaat en Secretaris der Kamer van Koophandel te Amsterdam; Mr. J. B. VAN OSENBRUGGEN, Lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal te Katendrecht; Dr. A. PEKELHARING, Commies-redacteur ter gemeentesecretarie te Gronin-

gen; Dr. G. PEKELHARING, Leeraar aan de H. B. school te Leiden; A. J. VAN PESCH, Hoogleeraar te Amsterdam; C. L. C. W. PICKÉ, Burgemeester te Noordwijk; Mr. PIJNACKER HORDIJK, Hoogleeraar te Amsterdam; Mr. S. POLS, Hoogleeraar te Utrecht; Mr. F. J. M. A. REEKERS, Lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal te Amsterdam; Mr. A. C. WALLER, Redacteur der Haarl. Courant te Haarlem; Mr. J. F. WERTHEIM, Notaris te Amsterdam; L. WESSELS, Hoofd-Inspecteur der Cultures te Batavia; J. ZAAIJER PZn., Arrond.-Schoolopziener te Dirksland [1]).

De VOORZITTER deelt mede, dat het bestuur in een zijner bijeenkomsten de wenschelijkheid heeft besproken van de periodieke aftreding zijner leden en dat daarop is besloten, dat volgens op te maken rooster, te beginnen met 1882, telken jare één lid van het Bestuur, de Voorzitter daaronder begrepen, zal aftreden.

De Heer QUARLES V. UFFORD keurt deze periodieke aftreding goed, daar hij meent, dat even als bij andere genootschappen, zoo ook in 't Bestuur van onze Vereeniging, nu en dan „nieuw bloed" moet komen. Hij wenscht echter, dat het Bestuur thans nog een stap verder ga, ten einde het reeds genomen Besluit niet illusoir te maken. Gaarne zou hij bepaald zien dat de aftredende leden niet dadelijk herkiesbaar waren.

De VOORZITTER antwoordt hierop, dat volgens de statuten de leden van het Bestuur door de Vergadering worden gekozen en de al of niet herkiezing dus van deze afhangt, terwijl het Bestuur daaromtrent niets heeft te bepalen.

De Heer QUARLES oordeelt, dat de statuten, die de verkiezing niet nader regelen, in deze geen hinderpaal zijn, en blijft op niet herkiesbaarstelling aandringen.

De Heer P. N. MULLER den Heer QUARLES beantwoordende zegt, dat het denkbeeld van dien spreker ook in de Bestuursvergadering is te berde gebracht, en dat daar toen nog een ander bezwaar er tegen is geopperd. Van den eenen kant wenschte men dat de President niet zou worden uitgezonderd van de periodieke aftreding, terwijl men van den anderen kant meende, dat het om onderscheidene redenen, als de bespreking met de regeering en de departementen, wenschelijk was, niet van Voorzitter te veranderen. Ook

---

[1]) Sedert is bericht ingekomen van de meeste benoemden, dat zij het lidmaatschap aannemen; van de HH. REEKERS, POLS, DE MEIJER en LOHMAN dat zij het niet aannemen.

daarom wilde het Bestuur de niet herkiesbaarheid ongaarne als vaste regel aangenomen zien. De Heer MULLER voegt er echter bij, dat de overige leden van het Bestuur onderling hebben bepaald „zich niet dadelijk herkiesbaar te stellen”.

Op de vraag van den Heer EGELING, of bij de verkiezing voor een periodiek aftredend bestuurslid ook een voordracht door het Bestuur zal worden gedaan, antwoordt de Voorzitter, dat dit punt niet in de Bestuursbijeenkomst is besproken, doch geeft als zijn persoonlijk gevoelen te kennen, dat de zaak wenschelijk is.

De Heer PEKELHARING vraagt, of het dan zal zijn een voordracht die de Vergadering bindt of slechts eene aanbeveling.

Hierop antwoordt de VOORZITTER, dat de voordracht voor een Bestuurslid vroeger steeds is beschouwd als eene aanbeveling: dat de keuze volgens de statuten zonder beperking is bij de Vergadering en deze dus ook iemand anders mag benoemen.

De Heer EGELING maakt van deze gelegenheid gebruik, nu blijkt dat er onzekerheid bestaat omtrent verschillende punten met de verkiezing van bestuursleden in verband staande, om aan te dringen op de vaststelling van een *huishoudelijk reglement.* De Heer GOEMAN BORGESIUS ondersteunt dit denkbeeld en acht een huishoudelijk reglement ook wenschelijk ter voorkoming van ongelijkmatigheid in de behandeling der zaken.

De VOORZITTER maakt de opmerking, dat een huishoudelijk reglement, door het Bestuur voor zich zelf vastgesteld, geen waarborg zou geven voor gelijkmatige behandeling van zaken, omdat het Bestuur dat het vaststelde het ook zou kunnen veranderen.

De Heer GOEMAN BORGESIUS verklaart een huishoudelijk reglement te wenschen, door de Vergadering der leden goedgekeurd, waardoor het Bestuur gehouden zou zijn ook de wijzigingen aan het oordeel der Vergadering te onderwerpen.

De Heer MULLER zou het betreuren, indien de vrijheid van handelen, thans door de statuten gelaten, werd beperkt. Door die vrijheid kan men altijd handelen zoo als de omstandigheden het wenschelijk maken.

De Heer POLAK stelt voor, dit onderwerp aan te houden tot eene beslissing is gevallen op het voorstel van den Heer DE BOSCH KEMPER tot oprichting van een statistisch Instituut. Indien eene commissie wordt benoemd om eene inrichting van dien aard voor te bereiden, zal deze tevens kunnen letten op hetgeen thans hier besproken is.

Dienovereenkomstig wordt besloten.

De Voorzitter deelt daarop mede, dat over het subsidie, door de Regeering aan de Vereeniging toegekend, wordt beschikt, dat echter de uitbetaling niet heeft plaats gehad omdat de werken nog niet zijn voltooid. Het subsidie voor 1880 blijft beschikbaar tot ult. December 1881, dat voor 1881 tot den laatsten December van het volgende jaar. De uitbetaling kan niet plaats hebben voor de uit te geven werken gereed zijn. Thans is in bewerking een statistiek der naamlooze vennootschappen, volgens tabel 9 der patentwet, een arbeid die waarschijnlijk dit jaar zal gereed zijn. Verder heeft het Bestuur het wenschelijk geoordeeld een kort overzicht van de statistiek van het Binnenland uit te geven in den geest der Engelsche Statistical Abstracts. Aan den Voorzitter werd de samenstelling er van opgedragen. Ook hiermede hoopt men dit jaar gereed te zijn. Eindelijk zal voor dit subsidie nog op voorstel van den Minister van Binnenl. Zaken bewerkt worden een overzicht van de Gemeente-financiën.

De Voorzitter onderwerpt vervolgens aan het oordeel der Vergadering het voorstel om de boeken der Vereeniging in bruikleen af te staan aan de Universiteitsbibliotheek en vraagt machtiging op President en Secretaris om dit onderwerp met het Bestuur der Bibliotheek te regelen.

De Secretaris deelt mede, dat het Bestuur der Universiteitsbibliotheek bereid is de boeken aan te nemen, op voorwaarde dat het een bruikleen zal zijn voor 30 jaren, met opzegging één jaar te voren. Eene poging om de overeenkomst voor korteren termijn te sluiten, is afgestuit op de reglementaire bepalingen, waaraan de Gemeente-instelling is onderworpen. Alle onkosten, ook van assurantie, zouden voorts zijn ten laste der Universiteitsbibliotheek, de kosten voor inbinding zouden echter teruggegeven moeten worden, indien de boeken teruggenomen worden.

De Heer BORGESIUS oordeelde beter de kosten van inbinding jaarlijks te betalen, ten einde niet door een te groot bedrag er van verhinderd te worden, de boeken weder in ons bezit te krijgen.

De Heer WOLTERBEEK acht den termijn van 30 jaren te lang en het oogenblik thans minder gunstig om tot een afstand over te gaan. Wellicht wordt spoedig een statistisch instituut opgericht en dan kon het wenschelijk geoordeeld worden, dat de Vereeniging zelf over hare boeken vrij kunne beschikken.

De Heer QUARLES ziet geen bezwaar in de medegedeelde voor-

waarden. Het Aardrijkskundig Genootschap heeft op dezelfde wijze zijne boeken aan de Universiteitsbibliotheek in bruikleen gegeven, waardoor deze goed verzorgd worden en steeds voor iedereen toegankelijk zijn. De Heer QUARLES is van oordeel, dat noch voor onze Vereeniging, noch voor 't Aardrijkskundig Genootschap het tijdstip ooit zal aanbreken van de boeken terug te nemen.

De Heer LEVY heeft wel bezwaar, heeft zelfs groot bezwaar tegen de aanneming van het voorstel. Thans behoort geene principieele beslissing omtrent dit punt genomen te worden. Indien het voorstel DE BOSCH KEMPER wordt aangenomen, ondergaat onze Vereeniging eene geheele transformatie. Door thans een besluit tot afstand in bruikleen van onze boeken te nemen, zou de eventueel te benoemen Directeur van het Statistisch Instituut zeer in zijne werkzaamheid kunnen belemmerd worden. Men zou hem de middelen om te werken ontnemen. Op dien grond stelt de Heer LEVY voor de beslissing in deze aan te houden tot na de behandeling van het Statistisch Instituut.

De Heer WILLEUMIER heeft insgelijks groot bezwaar tegen de aanneming van het voorstel. Hij acht het niet meer dan billijk, dat de Universiteitsbibliotheek, wanneer zij het gebruik der boeken heeft, ook de noodzakelijke kosten betale voor het onderhoud. Van terugbetaling der kosten voor inbinden mag geen sprake zijn naar zijn oordeel.

De Voorzitter neemt het voorstel van Mr. LEVY over, dat daarop door de Vergadering wordt aangenomen.

De Vergadering besluit verder, dat de volgende gewone bijeenkomst der Leden te *Utrecht* zal plaats hebben.

Thans is aan de orde de benoeming van een Lid van het Bestuur, ter vervanging van Mr. J. T. BUYS, die wegens drukke ambtsbezigheden heeft verlangd als Bestuurslid af te treden.

In zijne plaats wordt Mr. N. G. PIERSON met algemeene stemmen benoemd tot lid van het Bestuur der Vereeniging.

De Voorzitter deelt mede, dat de Heer PIERSON zich bereid verklaard heeft bij eventueele verkiezing de benoeming aan te nemen.

De huishoudelijke vergadering wordt daarop gesloten.

De Algemeene Vergadering wordt ten half-één ure geopend.

De Heer QUARLES VAN UFFORD, lid der Commissie belast met het onderzoek der rekening over het afgeloopen jaar, brengt verslag uit.

De Commissie heeft de rekening nagezien, met de bescheiden vergeleken, en in de volmaaktste orde bevonden. Zij stelt mitsdien voor, de rekening goed te keuren.

Dienovereenkomstig wordt besloten.

De *Voorzitter:*

Nog stel ik aan de Vergadering voor, den heer Penningmeester op te dragen aan Mr. N. P. VAN DEN BERG te Batavia, die zooveel blijken van belangstelling in onze Vereeniging geeft, ook thans onzen dank te betuigen voor zijne medewerking bij de inning en overmaking der contributiën van Neêrl. Indië.

Dienovereenkomstig wordt besloten.

De *Voorzitter:*

Mijne Heeren! U wederom van harte het "welkom" toeroepende, voegt het ons in de eerste plaats hen te gedenken van wie wij afscheid moesten nemen, daar de onverbiddelijke dood hun loopbaan heeft geëindigd.

Wanneer ik de namen noem van hen die ons ontvielen, zult gij met mij erkennen, dat wij inderdaad verliezen te betreuren hebben. De Heeren: VAN HEUKELOM, VAN STOLK en DULLERT, leden van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, FREDERIK MULLER, BACHIENE, lid van den Raad van State, moeten wij, helaas, op de lijst onzer leden missen! Niet veel woorden zijn er noodig om het geleden verlies te doen schatten. De Heer VAN STOLK, hoewel slechts gedurende korten tijd lid der Tweede Kamer, had zich als rechtschapen achtenswaardig man doen kennen. Mr. C. VAN HEUKELOM had zich steeds in dezelfde Kamer doen kennen als warm voorstander der goede beginselen omtrent volkswelvaart, vooral met het oog op de koloniale vraagstukken, terwijl hij mede reeds vroeg aan onze spoorwegwetgeving een krachtig deel heeft genomen. Zeker blijft hier te Amsterdam zijn naam in dankbare herinnering. — De verdiensten van Mr. W. H. DULLERT zijn mede genoegzaam bekend; bij meer dan eene gelegenheid werden zij in den jongstverloopen tijd in het openbaar besproken, en het oordeel over hem kan, ook in deze vergadering, niet anders dan gunstig zijn. Zijne politieke richting, zijne schoone staatkundige loopbaan zijn

algemeen bekend. Het vaderland is aan DULLERT veel verplicht, totdat de verraderlijke ziekte zijn geest- en lichaamskracht sloopte.

Het noemen van FREDERIK MULLER is voldoende om de achting op te wekken voor dien kundigen, werkzamen, oprechten man, steeds ijverende om licht te doen schijnen op onze roemvolle geschiedenis. Al moge hij in onze publicatiën niet dikwijls de hand gehad hebben, was toch zijn werkkring te nauw aangesloten aan dien van onze Vereeniging, om niet met bizonderen nadruk te kunnen wijzen op het verlies dat de historische en statistische onderzoekingen door zijn afsterven hebben geleden.

Aan den laatst overledene, Mr. PH. BACHIENE, heeft onze Vereeniging inderdaad zeer veel te danken. Van jongs af zelf zich een loopbaan vormende, heeft hij vooral aan de registratie en het hypotheekwezen zijne krachten gewijd. De uitkomsten zijn neergelegd in zeer omvangrijken en over verscheidene jaren verdeelden statistischen arbeid. Onze jaarboekjes der laatste jaren geven een overzicht van ons grondcrediet, dat tot heden ontbrak. Daardoor is degelijker bestudeering van dit onderwerp mogelijk gemaakt. Waar men zich vroeger tot gissingen moest bepalen, is men door zijn nuttig werk tot eene zeer bruikbare mate van zekerheid gekomen.

Een meer omvangrijk werk daarover is door het Dep. v. Finantiën vóór een paar jaren uitgegeven. En terwijl de naam van onze Vereeniging als auteur daarop voorkomt, is het speciaal aan den Heer BACHIENE dat de eer van de samenstelling toekomt.

Mijne Heeren! het is in onze Algemeene Vergadering gewoonte, een terugblik te slaan op de werkzaamheden van het afgeloopen jaar. Wat onze *gewone* werkzaamheden betreft, kan die terugblik niet anders dan bevredigend zijn. Gij hebt straks in de huishoudelijke vergadering, door het verslag van onzen Secretaris, de vergrooting van ons ledental en de verspreiding van ons Jaarboekje vernomen, waaraan wij steeds dóór, meer bruikbaarheid trachten te geven. De loop van zaken, evenals de gunstige finantieele toestand, geeft blijk van den bloei der Vereeniging.

Doch die inwendige, huishoudelijke welvaart is ons niet genoeg. Wij wenschen meer. Wij hoopten sedert verscheidene jaren ons vaderland door middel van regeering en wetgevende macht de voordeelen te doen genieten van beter georganiseerde Officieele Statistiek. Daartoe zijn, gelijk gij weet, herhaaldelijk pogingen aangewend, en datgene, waarop ik u thans heb te wijzen, is inderdaad verre van bemoedigend.

Gevolg gevende aan het besluit door de vorige vergadering genomen, hebben wij ten tweedenmale aan de Regeering een Adres ingediend tot oprichting van een Centraal Statistisch Bureau.

Dat weder aankloppen bij de Regeering, Mijne Heeren, had echter een grooter beteekenis dan een eenvoudig terugkomen op het, thans vóór 3 jaren voor het eerst gedaan verzoek, hetwelk op een niet genoeg te betreuren wijze door den toenmaligen Minister van Binnenl. Zaken werd afgewezen. Het was iets meer dan een eenvoudig terugkomen op de quaestie, omdat na dien tijd de zaak zelve in haar vollen omvang bij deze vereeniging onderzocht was. Na de afwijzing van ons verzoek in 1878 verkreeg — ik behoef het slechts met een enkel woord te herinneren — het door ons tegenwoordig bestuurslid, Mr. N. G. PIERSON, reeds vroeger ingediend voorstel betreffende een Statistisch Instituut, des te meer gewicht. — In de Algemeene Vergadering van April 1878 had zich daarover eene gedachtenwisseling ontsponnen, ingevolge waarvan de Heer PIERSON zijn oorspronkelijk voorstel terug nam, maar ter overweging aan het Bestuur aanbeval, door hetwelk daarop in 1879 aan de Vergadering twee omstandig toegelichte voorstellen zijn voorgelegd. Omtrent die voorstellen is eene Commissie benoemd, waarin uitnemende deskundigen zitting hadden. Die Commissie heeft in 1880 verslag uitgebracht, en conform hare conclusie is nu het laatste voorstel aan de Regeering gedaan.

De zaak was dus inderdaad wèl gemotiveerd en wèl overwogen. Het rapport van de Commissie is bij ons adres aan de Regeering overgelegd, en deze heeft bij hare voorlichting aan de Kamer ruim gebruik van dat rapport gemaakt, waaraan — het is mij aangenaam dit hier te kunnen zeggen — van meer dan eene zijde hulde gebracht is. Wij hebben dan ook de schrale voldoening mogen smaken, dat de tegenwoordige Regeering althans een ander standpunt dan de vorige heeft ingenomen, want ons werd al spoedig bericht, dat wij op de in te dienen Staatsbegrooting de gevolgen van ons adres zouden zien; een post van *f* 10,000 tot oprichting van een "Centraal bureau" werd dan ook (*Onderart.* 56 van Hoofdstuk V) op de begrooting voor 1881 gebracht.

Die post, Mijne Heeren, is in de zitting van 11 December jl. met 42 tegen 24 stemmen *verworpen.*

Die afstemming geschiedde niettegenstaande warme verdediging van verscheidene leden der Kamer en onzer Vereeniging, als ook van den Minister van Binnenlandsche Zaken zelven, die de schrif-

telijke verdediging, in de stukken gevoerd, bij het debat heeft voortgezet.

Ik meen met recht te mogen zeggen, dat die 11de December voor onze Vereeniging een treurige dag geweest is; bedroevend, niet alleen voor alle hare leden, maar wel in de eerste plaats voor onzen eere-voorzitter, die getuige moest zijn hoe datgene, waarvoor hij jaren lang gestreden had, dat op zijn initiatief bij de vorige Regeering was aangebonden, en dat naar aller verwachting de kroon zou zetten op zijne wetenschappelijke loopbaan, met aanzienlijke meerderheid in de Tweede Kamer werd afgemaakt. Het was niet voor het eerst dat dergelijk votum geschiedde. Immers het is thans omtrent 20 jaren geleden, dat de eerste Rijkscommissie voor de Statistiek, die onder voorzitterschap van den hooggeachten ACKERSDIJCK was opgericht, bij amendement op de Staatsbegrooting, ingevolge kwalijk begrepen zuinigheidsbegrip, eenvoudig werd opgeheven. Die houding der Kamer acht ik bedroevend en bevreemdend tevens. Bevreemdend in een wetgevend lichaam, dat dagelijks aanleiding heeft om het groote nut van goede, deugdelijke statistiek te waardeeren; een lichaam dat telkens van de Regeering statistische opgaven vraagt; eene Kamer eindelijk die meermalen bij hare openbare beraadslagingen een deel van den tijd moet zien besteden om grove statistische dwalingen te wederleggen. Hoe dat zij, het besluit is gevallen, en onvruchtbaar napleiten baat niet. Ik stel u dan ook voor, Mijne Heeren, om geen gebruik te maken van de 24 uren, die iederen veroordeelde zijn toegestaan om zijne rechters te vloeken, maar om liever de enkele oogenblikken die wij samenzijn, te besteeden om te overleggen wat ons te doen staat in den toestand waarin wij thans gebracht zijn. En dan hoop ik niet van te groot optimisme beschuldigd te worden, als ik beweer dat die toestand eenigzins is verbeterd in vergelijking met dien van vòòr weinige jaren. Immers de van Regeeringswege sedert den laatsten tijd gepubliceerde statistische bescheiden hebben ongetwijfeld in vorm en aantal van onderwerpen gewonnen: ik wijs op verscheiden stukken, afkomstig van het Departement van Binnenlandsche Zaken; op die van het Departement van Waterstaat, Handel en Nijverheid, betreffende de *scheepvaart*, de *kanalen*, het *spoorwegvervoer*, de *stoomwerktuigen*, de *landbouw* en de *posterijen* — op onderwerpen die òf voor het eerst zijn behandeld, of thans geschoeid zijn op eene leest, meer voldoende aan de eischen eener goede statistiek. Aan het Departement van Finantiën danken wij de aanwinst van het *jaarlijks*

publiceeren van bescheiden, die vroeger ongeregeld werden uitgegeven: voorwaar eene groote schrede op den goeden weg, daar in dien bundel omtrent ons belastingwezen vele gegevens worden gevonden, welke onmisbaar zijn voor ieder die dat hoogst aangelegen onderwerp wil bestudeeren. Men vindt daar thans vele opgaven, die vroeger meermalen zijn gevraagd, maar door de opvolgende Ministers òf niet, òf slechts op zeer onvolledige wijze werden verstrekt. Op hetgeen in dit opzicht door het Dep. van Fin. is verricht, en dat gedeeltelijk reeds aan den laatst afgetreden Minister van Fin., maar ook voor een goed deel aan den tegenwoordigen Minister is te danken, kan ik niet anders dan met erkentelijkheid wijzen. De aanwinst van het *jaarlijksche* dier publicatie kan o. a. blijken uit het volgende. In den laatsten bundel vinden wij zeer gedetailleerde staten omtrent het *patentregt* over dienstjaar 1878/9, terwijl vroeger staten werden gepubliceerd, die reeds 10 jaren oud waren, omdat die omvangrijke tabellen slechts van tijd tot tijd worden opgemaakt, en het nu ongelukkig trof, dat als een bundel der Bescheiden uitkwam, de laatste staat der *patenten* reeds verscheidene jaren oud was, en natuurlijk alle actualiteit bij de openbaarmaking miste.

Ten andere zijn wij vooruitgegaan wat onze Vereeniging betreft, omdat wij raadplegend met de Regeering hebben kunnen te werk gaan. Niet alle Depart^n^., maar vooral het Dep. v. Financiën en dat van Waterstaat, Handel en Nijverheid zijn — zooals reeds in ons vorig verslag met een woord is gememoreerd — in officieele bespreking met ons getreden over de inrichting van hunne statistieken. Wij kunnen dus zeggen, dat een der voordeelen van een centraal bureau, nl. het adviseerend element, thans — zij het dan ook in geringe mate, — verkregen is: wij hebben eenigen invloed kunnen uitoefenen tot doelmatiger inrichting van de statistieken. Hopen wij dat in diezelfde richting zal worden voortgegaan en wij alzoo, al is het stap voor stap, iets zullen winnen.

Een derde punt, waarop ik u kan wijzen om aan te toonen dat wij niet zijn achteruitgegaan, betreft het Regeeringssubsidie, dat twee jaren geleden door den tegenwoordigen Minister v. Binnenl. Zaken op de begrooting werd gebracht, maar nu bij de indiening tijdelijk was weggelaten, met het oog op het voorgedragen Rijksbureau. Bij de bestrijding welke die nieuwe post ondervond, werd nu bij amendement voorgesteld, om het subsidie weder op de begrooting uit te trekken. Dat amendement werd aangenomen, zoodat wij in de gelegenheid blijven om eenige van die werken uit te geven,

die anders onze middelen zouden te boven gaan. Ik zal u daarmede thans niet bezig houden, heden ochtend heeft het bestuur daaromtrent een en ander medegedeeld. Maar dit deel van onze taak brengt toch mede, dat ik daartoe nog meer dan vroeger de medewerking van onze leden moet inroepen, zal het bestuur op den duur in de gelegenheid zijn om inderdaad goede, nuttige statistische werken uit te geven. Daartoe hebben wij de hulp van deskundige specialiteiten ten zeerste noodig.

Ik waag het hier een onderwerp te noemen, dat m. i. thans nog meer dan vroeger de aandacht dient te trekken, en dat in zeer nauw verband staat met de bevolkingstatistiek. Ik bedoel namelijk het onderwerp der levensverzekeringen. Gij allen, Mijne Heeren, zult er uwe aandacht aan gegeven hebben, dat ten onzent in de laatste jaren meer leven is gekomen op dat gebied, en wel in drieërlei opzicht.

In de eerste plaats voor de pensioenen van de ambtenaren. Daarvoor is eene nieuwe commissie benoemd, waarvan te hopen en te verwachten is, dat zij tot een goed resultaat moge komen.

Ten tweede noem ik de zoo belangrijke zaak van de pensioenen voor de werklieden, of liever, de zoogenaamde voorzorg-kassen of *caisses de retraite*, nl. de toekomstige uitkeering, welke de werkman voor zich bedingt, om b. v. na zijn 65e jaar, wanneer hij niet zoo goed meer tot arbeiden in staat is, zijne overige dagen onbezorgd te kunnen doorbrengen. Voorwaar een allernuttigst, niet genoeg te waardeeren doel.

Dergelijke inrichtingen, die in het buitenland sedert jaren op goede wijze werken, heeft men tot nu toe bij ons niet voldoende in het leven kunnen roepen; doch van verschillende kanten is daaromtrent een en ander in plan gebracht. Wat daarvan ter algemeene kennis gekomen is, laat echter m. i. niet verwachten, dat er op uitgebreide schaal gebruik van zal gemaakt worden. Het komt mij voor, dat men niet genoeg heeft vastgehouden, dat de zaak *self-supporting* zou moeten zijn, en dat men te veel het oog gehad heeft op den steun van meer of minder ruime subsidiën van buiten af. Ik meen dat het welzijn van den werkman en het goed begrip der zaak medebrengen om in de eerste plaats te berekenen welke de voorwaarden zijn, volgens de kansen der gewone levensverzekering, waarop een jong werkman, van b. v. 18-jarigen leeftijd, zich door wekelijksche stortingen eene vaste uitkeering op zijn ouden dag kan verzekeren. Het komt eenvoudig aan op het maken van eene

afzonderlijke tafel voor den prijs van uitgestelde lijfrenten, — waarbij wellicht ook het onderscheid van beroepen en verdere gegevens in aanmerking kunnen komen, — en waarvan de stortingen bij wekelijksche termijnen worden voldaan.

Bedrieg ik mij niet, dan is binnen kort te verwachten, dat van zeer bevoegde en deskundige zijde dergelijk project-tarief het licht zal zien. Wordt dat bewaarheid dan hopen wij dat die zaak bij onzen handwerksstand een goed onthaal zal mogen vinden, en dat bestuurders van ondernemingen, chefs van fabrieken en allen die werklieden onder zich hebben, het hunne zullen doen om het beginsel van vroegtijdige stortingen, dat tot nu toe te veel verwaarloosd is, goed te doen wortel vatten.

Een derde opmerking aangaande de levensverzekering ontleen ik aan het Arrest van den Hoogen Raad in Maart 1880, waarbij wettigheid en rechtsgeldigheid zijn ontzegd aan de bekende Koninklijke Besluiten van 1830 en 1833. Deze berusten, gelijk men weet, op een preventief, vaderlijk toezicht der Regeering, die de tarieven vooraf onderzoekt en al of niet toelaat. De praktische nadeelen van dat, in doel zeer te waardeeren, doch in de uitvoering minder gelukkig toezicht zijn bekend. *Vooreerst* zijn gaandeweg bij de levensverzekeringmaatschappijen vele combinatiën opgekomen, waarbij een geheel ander onderzoek, op veel meer speciale punten zou noodig zijn dan de grondslagen waarop de Regeeringsgoedkeuring volgens de K.K. B.B. van 1830—33 werd ingericht. Ten *tweede:* leggen de bedoelde Besluiten aan de groote maatschappijen de voorwaarden van voorafgaande goedkeuring harer tarieven op, terwijl de kleinere maatschappijen, die hare verzekeringen inrichten voor bepaalde gedeelten van den arbeidenden stand, of in 't algemeen zich slechts op een klein gebied bewegen, van die voorwaarden zijn vrijgesteld; en toch zijn het juist de kleine maatschappijen — waarbij, door de beperktheid van het terrein, de algemeene kans van levensverzekering meer ontbreekt — dat dientengevolge de misrekeningen het veelvuldigst zijn, en ook de meeste misbruiken kunnen plaats hebben. Ten *derde.* Aan dat *preventief* toezicht zijn de vreemde maatschappijen die hier te lande werken, niet onderworpen, zoodat zij tarieven aan den volke mogen aanbieden, waarbij onze Regeering niets te zeggen had. — Het preventieve toezicht was dus gedeeltelijk belemmerend, gedeeltelijk ontoereikend. Maar het besproken arrest van den Hoogen Raad heeft nu dit toezicht geheel opgeheven en vol-

komen vrijheid van levensverzekering medegebracht. Wel een allergewichtigst moment in onzen oeconomischen toestand: immers kon de levensverzekering hier te lande tot dusverre slechts eene geringe vlucht nemen. Ik meen niet verre van de waarheid verwijderd te zijn, als ik zeg, dat thans in Engeland verzekerd is voor ongeveer 600 millioen pond sterling, hetgeen alzoo de 7 milliarden gulden nog even overtreft; in Frankrijk voor 2200 millioen francs en in Duitschland voor 2260 millioen mark. Deze cijfers overtreffen verre, ook naar de bevolking, het vermoedelijk bedrag der levensverzekering in ons land. Ik zeg "vermoedelijk", want ik moet hier dadelijk bijvoegen, dat het bedrag niet met juistheid kan worden aangegeven, inzonderheid wegens de geheimhouding, welke de oudste en belangrijke maatschappij, de Hollandsche Societeit van Levensverzekering, steeds omtrent hare verrichtingen in acht neemt.

De cijfers der overige groote maatschappijen zijn bekend, die van *Nederland* en van de *Rotterdamsche Maatschappij vau Levensverzekering*, van *Kosmos*, die van de *Dortsche Maatschappij* gedeeltelijk. Wanneer men de verzekeringen bij deze maatschappijen bijeenvoegt, komt men tot een cijfer dat tusschen 30 à 40 millioen zal bedragen, dat is voor ons volk een niet zeer aanzienlijk cijfer te noemen. Daarbij onthoude men echter dat, wegens de vrije toelating van vreemde maatschappijen wellicht zeer veel door onze ingezetenen in Frankrijk, Engeland en België wordt verzekerd. Wat daarvan zij, de toestand, door het arrest van den Hoogen Raad in het leven geroepen, maakt het thans dringend noodig, dat het hier vereischte toezicht door nieuwe verordeningen worde geregeld. En dan komt het mij voor, — bij vergelijking der verschillende stelsels van toezicht —, dat voor ons bepalingen wenschelijk zijn in den geest van de Engelsche wetgeving, namelijk: verplichte publiciteit van de verrichtingen der maatschappijen, op zoodanige wijze, dat tot in de bizonderheden zij voorgeschreven welke cijfers en welke onderdeelen van het beheer moeten worden gepubliceerd; hoe de balansen moeten zijn ingericht, opdat alzoo — niet het publiek in 't algemeen, dat meestal omtrent dergelijke zaken niet deskundig kan geacht worden, — maar de specialisten, die van de levensverzekering bepaalde studie gemaakt hebben, de gegevens kunnen vinden, om de soliditeit, den voor- of achteruitgang van de maatschappijen te beoordeelen.

Wanneer die publiciteit is verzekerd en de vormen daarvoor

strikt zijn aangewezen, zijn er nog vereischten waarin voorzien moet worden, ofschoon die niet alle van de regeering afhangen. In de eerste plaats moet er zijn die speciale opleiding, waardoor een corps deskundigen op dit gebied wordt gevormd, wat wij tot nu toe bij ons niet hebben. Het is bekend hoe in Engeland de *Society of actuaries* in hooge mate aan dien eisch voldoet, hoe deze de vraagbaak is geworden voor de maatschappijen, hoe de Engelsche Regeering, wanneer zij onderwerpen van levensverzekering heeft te beoordeelen, die Vereeniging raadpleegt. En een dergelijk corps van deskundigen kan niet bestaan, wanneer niet bepaalde personen van hunne jeugd af zoodanig worden opgeleid, dat zij ten slotte op dit terrein meester zijn. Groote bedrevenheid in de wiskunde, gepaard aan volkomen theoretische kennis, is bij dit onderwerp niet genoegzaam. Wanneer men de geschiedenis van de Engelsche levensverzekeringen nagaat en de veelvuldige combinatiën waartoe zij geleid hebben, dan ziet men dat kennis van de algemeene sterftewet en hare toepassing inderdaad nog niet voldoende is. — Ik zeg dat niet met het oog op de *eenvoudige* levensverzekering, nl. voor één vaste uitkeering bij overlijden, doch meer bepaaldelijk voor die, steunende op speciale tarieven.

Wanneer men zich b.v. voor uitgestelde lijfrenten, voor overlevingskassen, voor weduwenpensioenen in vele combinatiën begeeft, zal na verloop van eenigen tijd blijken, dat het spreekwoord„ gepensioneerden leven lang'', inderdaad dikwijls bewaarheid wordt.

Wel wordt tegen deze meening aangevoerd, dat door geneeskundig onderzoek de nadeelige kansen voor de maatschappij kunnen worden geëcarteerd, maar bij de concurrentie tusschen de maatschappijen schijnt het toch moeilijk om langs dien weg genoegzame waarborgen te vinden, om behoorlijk tegen verlies gedekt te zijn.

Wanneer men den loop van zaken bij verschillende groote maatschappijen nagaat, ziet men dat het meerendeel der gehuwde vrouwen, voor wie de stortingen geschied zijn, doorgaans vroeger weduwe worden, dan volgens het gemiddeld cijfer van de sterfte te verwachten was; dat diegenen, die zich eene lijfrente gekocht hebben, veelal langer leven, dan volgens het algemeene cijfer van den levensduur zou zijn aan te nemen. Dat noemen de Engelschen een *selection against the company.* Zij nemen namelijk aan, dat, wanneer eenmaal de maatschappijen de tarieven voor al die menig-

vuldige combinatiën hebben vastgesteld, iedereen er op uit is om voor zich datgene uit te zoeken wat voor hem het gunstigst is, zoodat het publiek, door eigenbelang gedreven, bij voorkeur die verzekering tracht te verkrijgen, die in de uitkomst nadeelig zal zijn voor de maatschappijen.

Wat heeft dit ten gevolge gehad? Niet, dat men die combinatiën van de verzekering geheel uitsloot, maar dat men schroomvalliger is te werk gegaan, de tarieven heeft gereviseerd, — in één woord, de gecompliceerde verzekeringen althans niet aanmoedigende, liefst zooveel mogelijk blijft op het terrein van de eenvoudige levensverzekering, waarbij de breedere basis en gelijksoortigheid der contracten de kansen meer gelijk maakt.

Voegt men nu bij het voordeel, aangebracht door de speciale deskundigen, van wie er minstens bij elke groote maatschappij er één dient werkzaam te zijn, en van wier voorlichting de Regeering zich ook moet bedienen, — strenge maatregelen omtrent de amalgamatiën van de maatschappijen, hetgeen in de Engelsche wetgeving ook geheel afzonderlijk en zorgvuldig geregeld is, dan geloof ik, dat men de hoofdpunten zou hebben voorzien, en dat men, mits aan dat politietoezicht streng de hand houdende, verder de zaak aan de algemeene concurrentie zou kunnen overlaten.

Meermalen is gebleken, dat wrakke maatschappijen door andere werden overgenomen, waardoor bij de goede maatschappijen een kiem van bederf is ontstaan, die later hare wrange vruchten heeft opgeleverd — ja, dat er gevallen zijn waarin, alleen met het oog op latere amalgamatie, maatschappijen zijn opgericht, die alsdan, wanneer zij eenmaal goed bekend stonden ('tgeen met jonge maatschappijen doorgaans het geval is), met de vroegere werden gecombineerd. De Engelsche wetgeving bevat dan ook strenge bepalingen omtrent de *amalgamation of companies*.

Ik meende op dit een en ander te mogen wijzen, nu de geheele zaak der levensverzekering hier te lande zich op een nieuw, thans nog geheel gaaf terrein gaat bewegen. Blijft de bestaande toestand zonder eenige voorziening eenvoudig voortduren, dan is het te vreezen dat nieuwe maatschappijen worden opgericht, die met lage tarieven zullen wedijveren en wellicht groote teleurstelling baren. Immers de zoogenaamde Koninklijke goedkeuring, die voor alle naamlooze maatschappijen gevorderd wordt, is niet anders dan eene bewilliging, die steeds moet worden verleend, wanneer slechts de statuten der instelling niet strijden tegen de wet of de publieke

orde; en als nu de mindere man in prospectussen enz. van zoodanige Koninklijke goedkeuring hoort gewagen, zal hij allicht meenen dat ook de *tarieven* van Regeeringswege zijn onderzocht en goedgekeurd, wat echter geenszins het geval is.

Resumeerende zeg ik dus, dat al wat licht kan verspreiden over de quaestie der levensverzekering, en dus ook de bevolkingstatistiek, op het tegenwoordig tijdstip meer dan ooit de ernstige aandacht verdient.

Maar niet alleen bij dit en andere speciale punten onzer wetgeving springen de voordeelen van degelijke beoefening der statistiek in het oog: de wereldgebeurtenissen dringen ons voortdurend tot zorgvuldige waarneming der maatschappelijke feiten. In deze dagen is de naam van Beaconsfield in Engeland op aller lippen. En voorzeker, hij was eene sprekende, schitterende figuur in de parlementaire geschiedenis; hij was een der uitstekende telgen van dat taaie, vernuftvolle semitische ras, waaraan de maatschappij, de philosophie, de kunstwereld en de beschaving in 't algemeen zooveel verschuldigd zijn. Doch hoe treffend en invloedrijk zijn latere loopbaan moge geweest zijn, ik zie in hem steeds den jeugdigen kampvechter DISRAELI, zooals hij stond tegenover COBDEN en PEEL in de jaren 1843 tot 1848, in dien zwaren strijd, waardoor het *freetrade*-stelsel voor goed in Engeland gevestigd werd. Welnu in dien strijd, die voor een reeks van jaren zijn stempel heeft gedrukt niet alleen op de wetgeving en de oeconomische inrichting van dien Staat, maar ook van de meeste vooruitstrevende commercieele landen in 't algemeen, — in dien strijd zijn het de koele cijfers en feiten van COBDEN die overwonnen hebben, omdat ze op juiste waarneming, met toepassing van eenvoudige billijkheid waren gegrond.

Ik mag te meer daaraan thans herinneren, omdat BEACONSFIELD zelf en de leden van zijn kabinet bij meer dan éene gelegenheid hebben moeten verklaren, tegenover aanzoeken van de protectionisten, dat er geen denken aan was, dat Engeland van zijn tegenwoordig handelstelsel zou terugkomen. Wanneer wij alzoo de Engelsche geschiedenis in het laatste derde onzer eeuw herdenken, dan wordt ons weder duidelijk in het geheugen gebracht de kracht en invloed van die regeerkunde, welke allereerst in de ware kennis der maatschappelijke feiten de richtsnoer zoekt welke men bij het opbouwen door wetgeving heeft te volgen.

Maar op hetzelfde oogenblik waarop de roemvolle loopbaan van

DISRAELI met een hulde aan den vrijhandel eindigt, zien wij aan den anderen kant van Europa, verre van ons wat den bestuurszetel betreft, maar zeer nabij onze grenzen wat de gevolgen aangaat, in Duitschland, weder een geheel anderen geest opkomen. Dáár zien wij eene regeering geleid door een man voor wien het verleden een gesloten boek schijnt te zijn; die thans in de volheid van zijne macht weder schijnt te denken als de eerste keizer NAPOLEON, dat de Economisten zijn ideologen, naar wier waarschuwing men zich niet behoeft te richten. Dáár schijnt men niet te denken: „de vrije loop der individueele belangen moet ons de richting aantoonen voor de wetgeving" maar: „de welvaart van het land moet van boven af komen; zij hangt af van hetgeen wij meenen dat het meeste nut heeft voor de ontwikkeling, en daarnaar zal het volksleven zich moeten schikken."

Wij, Mijne Heeren, gelooven niet aan het gelukken van dergelijke regeer-theorie. Maar met welk wapen zal men die bestrijden? Met wat anders dan door het nagaan der ware eischen van den handel, de nijverheid en de welvaart van het belasting-betalend publiek? En hoe zal men deugdelijke argumenten kunnen aanvoeren, indien men niet door steeds zorgvuldiger waarneming den loop dier verschillende belangen blijft nasporen, om daaruit de eischen van het algemeen belang te kunnen opmaken? En diezelfde noodzakelijkheid vindt men schier overal terug. Geen belastingwet zal hier worden in discussie gebracht, of de statistiek der fortuinen, der welvaart, is een der onmisbare grondslagen voor het oordeel dat men uitspreekt. Geen nieuwe handelswegen zullen gemaakt, geen kanalen gegraven worden, of de vraag wordt gesteld: welke zijn de eischen des handels, welke goederen worden vervoerd, welk vervoer kan worden verwacht? Geen muntconferentie zal eenig afdoend en nuttig resultaat geven, indien niet wederom met den meesten zorg geraadpleegd worden de gegevens welke de statistiek aan de hand geeft.

Maar niet alleen bij wetgeving, evenzeer komt aan de statistiek eene eereplaats toe wanneer men haar als eenvoudig hulpmiddel van de zuivere economische Wetenschap beschouwt. Denken wij aan de twee scholen, die tegenover elkander staan, bij de reactie, die zich gaandeweg tegenover het eenzijdige der zoogenaamde Manchester-school heeft geopenbaard.

Voorzeker heeft de nieuwere school veel waars gezegd, ik geef het gaarne toe. Toen de voordeelen van *self-government* ook op economisch gebied, zich baan hadden gebroken, sloeg men wel

wat tot het uiterste over, door te meenen dat het eigenbelang van de verschillende elementen der maatschappij, mits die elk volkomen vrijen loop hebben, genoegzaam zou zijn om steeds het algemeen belang te verzekeren. Op den langen duur is dat voorzeker het geval, maar het leven der maatschappij is eigenlijk een reeks van overgangstijdperken, en ook met deze moet rekening gehouden worden. Men heeft te veel voorbijgezien, dat menigvuldige punten van wrijving, vertraging, verhaasting of gewoonte niet onder algemeene wetten te brengen zijn, terwijl zij toch krachtig genoeg zijn, om de gevolgen van een maatregel geheel van richting te kunnen doen veranderen. Evenzeer verloor men uit het oog, dat het eigenbelang der menschen in alle maatschappijen niet volkomen hetzelfde is noch zijn kan, daar de factor "mensch" als deel der maatschappij niet in alle staten dezelfde is, en de maatschappelijke mensch ook grootendeels gevormd is naar, en den stempel heeft gekregen van die wetten, waaronder zijne voorvaderen jaren lang hebben geleefd. Ik geef dat alles gaarne toe, maar gaat nu daarmede de juistheid van den grondregel verloren? Of wijst dat alles niet op de noodzakelijkheid om door waarneming van het maatschappelijk leven tot juister kennis dier afwijkingen te geraken? Ongetwijfeld, en wij zien dan ook dat zij die zich meer bizonder met deze quaestie bezighielden, nagenoeg allen tot de slotsom komen, dat in het maatschappelijk leven nog veel meer moet worden waargenomen, om ook met die storende invloeden genoegzaam rekening te kunnen houden, en dat alzoo de volmaking en gezette beoefening van de Statistiek de weg is, om de economische wetenschap positiever grondslag te geven, en verzoening tusschen thans schijnbaar strijdige richtingen te verkrijgen. Wel heeft het zeer veel in om die betere, gelijkmatige beoefening der Statistiek algemeen te maken. De verwachting welke dienaangaande van de Congressen gekoesterd werd, is naar mijn meening nog niet verwezenlijkt: men hoopte daardoor meer eenheid tusschen de statistiek der verschillende landen te zullen verkrijgen, om beter vergelijking mogelijk te maken, maar tot nu toe heeft men daarvan niet veel kunnen bespeuren; de verschillende regeeringen blijven vrij wel elk haar eigen *routine* van bevolkings- en handelsstatistieken volgen. Wat daarvan echter zij, dat ligt hier buiten ons terrein, en daaromtrent moeten wij ons tot wenschen bepalen! Maar te loochenen is het niet, dat waarheen wij in de beschaafde wereld het oog wenden, wij overal de noodzakelijkheid van eene deug-

delijke waarneming van het volksleven meer en meer op den voorgrond zien treden! Elke regeering, welke ook hare richting zij, heeft die noodig tot volbrenging van hare taak. Zoolang er eene wetenschap der samenleving is, zal geene school, welke ook hare richting zij, diezelfde accurate waarneming der maatschappelijke feiten kunnen ontberen. Houden wij dus de hand aan den ploeg, wetende dat we eene goede vore trekken. Wij arbeiden aan eene nuttige zaak, zoolang wij de overtuiging verspreiden dat die kennis der maatschappij eene behoefte is, niet alleen voor de sociale Wetenschap, maar ook voor alle vruchtbare Wetgeving.

(*Toejuiching*).

Thans is aan de orde het Voorstel van Jhr. Mr. G. DE BOSCH KEMPER, om eene eindbeslissing te nemen omtrent het Voorstel A in 1879 gedaan tot oprichting van een Statistisch Instituut door de Vereeniging voor de Statistiek in Nederland.

Het slot van dat Voorstel [1]) luidde:

„Wordt door de Algemeene Vergadering in beginsel besloten „tot oprichting van een Statistisch Instituut op de grondslagen „als in het Voorstel zijn aangegeven, dan zal aan het Bestuur „of wel aan eene bizondere Commissie moeten worden opgedragen „het onderzoek, in hoeverre kan worden gerekend op de mede„werking, vereischt voor de oprichting en den bloei van het „Statistisch Instituut."

„Leidt dit onderzoek tot gunstige uitkomsten, dan zal aan „de Vergadering een Voorstel tot herziening der Statuten moeten „worden aangeboden, ten einde daarna tot de oprichting van „het Statistisch Instituut der Vereeniging voor de Statistiek in „Nederland over te gaan."

De VOORZITTER: Het Bestuur heeft geen praeadvies omtrent dit Voorstel te geven. Toen in onze jongste vergadering, de wederopvatting van dit onderwerp door den geachten voorsteller ter tafel werd gebragt, hebben wij de vraag overwogen of het al dan niet kon geacht worden nog op onze agenda voor te komen. Wij kwamen toen tot het besluit: dat in 1879 de zaak met het daarnevenstaande voorstel in handen is gesteld van eene Commissie, die daarover in 1880 rapport uitbracht met eene conclusie, welke door de Algemeene Vergadering is aangenomen, en waaraan ge-

[1]) Zie Voorstel A, *Jaarboekje* v. 1879, pag. LXXX.

volg is gegeven; dat het Voorstel alzoo was afgehandeld, en niet meer kon geacht worden bij het Bestuur aan de orde der werkzaamheden te zijn; — hetgeen echter niet verhinderde, dat elk lid der Vereeniging, dus ook elk Bestuurslid, de vrijheid heeft zoodanig Voorstel te doen als hij noodig oordeelen mocht, en dus ook om dit onderwerp weder op te vatten.

Het Bestuur beschouwt dit Voorstel alzoo als een nieuw zelfstandig Voorstel, door een der leden gedaan.

De Heer DE BOSCH KEMPER. Ik zal den kostbaren tijd der Vergadering voor eene uitvoerige toelichting niet in beslag behoeven te nemen, want al moge dit punt niet meer op de agenda van het Bestuur staan, het is toch een zaak die ons lang heeft bezig gehouden en waarmede wij allen volkomen bekend geacht kunnen worden. De zaak is in den laatsten tijd veel besproken en er is veel over geschreven, men kan dus aannemen, dat ze in staat van wijzen is.

Sinds drie jaren wordt op onze jaarlijksche Vergadering de vraag overwogen: wat moet onze Vereeniging doen in het belang der statistiek? Onze Vergadering is meermalen eenstemmig van gevoelen geweest, dat de belangen van de statistiek het best zullen worden bevorderd wanneer van Rijkswege een bureau wordt opgericht. Dit is tot nu toe niet geschied, en het is niet te voorzien dat het spoedig geschieden zal. Zullen wij nu den bestaanden toestand bestendigen, of wel trachten een goede organisatie in het leven te roepen?

De oprichting van een Rijks-bureau blijkt onmogelijk te zijn, en nu is het eenige middel om uit den bestaanden slechten toestand te geraken, dat men beproeve om het denkbeeld in 1878 door den Heer PIERSON ontwikkeld te verwezenlijken, namelijk dat onze Vereeniging zelve een statistisch bureau oprichte.

Het hoofddenkbeeld van het Voorstel dat thans wordt gedaan is, dat goede statistieken slechts kunnen geleverd worden door statistici en dat, daar ambtenaren zeer zelden statistici zijn, goede statistieken in den regel niet van hen kunnen verwacht worden. Om goede statistiek te verkrijgen, daarvoor is noodig dat men zij — om met ons mede-lid den Heer DE JONG te spreken — „zoo'n mijnheer, die leeft voor de statistiek." Welnu door de oprichting van een centraal-bureau kunnen wij dat bereiken.

Maar niemand onzer weet of deze Vereeniging in staat zal gesteld worden haar doel te bereiken. Dit te onderzoeken zal de

taak moeten zijn van eene bijzondere Commissie, niet van het Bestuur, want ik geloof dat de meeste leden van het Bestuur zeer weinig resultaat van de onderhandelingen verwachten. Vertrouwen op de goede uitkomsten is noodig om te kunnen slagen. Blijft deze Vergadering dus van oordeel dat een centraal-bureau noodig is, dan zal door haar eene Commissie moeten benoemd worden, die belast zal worden met het onderzoek of aan den wensch der Vereeniging gevolg kan gegeven worden.

De Heer QUARLES VAN UFFORD. De Heer DE BOSCH KEMPER gaat van de onderstelling uit, dat de oprichting van een Rijksbureau van statistiek onmogelijk is geworden. Ik wensch gevraagd te hebben of dat als een paal boven water staat? Wij weten wel dat het Voorstel daartoe door de Regeering gedaan met eene vrij aanzienlijke meerderheid verworpen is. De Heer DE BOSCH KEMPER is beter op de hoogte van de interne geschiedenis der zaak dan ik; maar zou het niet mogelijk zijn dat, wanneer bij eene dringende missive van onze zijde de Reegering nogmaals tot het doen van eene nieuwe poging tot het oprichten van een centraal-burean voor statistiek werd aangespoord, de Staten-Generaal in deze tot een beter inzicht werden gebracht?

De Heer DE BOSCH KEMPER. In antwoord aan den vorigen spreker, geef ik als mijne meening te kennen dat, wanneer men let op de stemmingslijst van 11 December, het niet zeer waarschijnlijk is dat door de Kamer in eene volgende zitting in anderen zin zal beslist worden.

Wij zijn met ons Voorstel in de gunstigste positie geweest die men zich kan voorstellen, want in de Regeering hadden twee mannen zitting, die groote voorstanders van de statistiek zijn. Wij hebben dan ook een gunstig antwoord van de Regeering gekregen, hetgeen werkelijk meer was dan men meestal zal kunnen verwachten. Van eene andere Regeering zouden wij waarschijnlijk dadelijk een afwijzend antwoord ontvangen hebben. Thans heeft de Kamer uitspraak gedaan. Met eene groote meerderheid van stemmen heeft zij getoond bevreesd te zijn voor opdrijving der uitgaven. Zij was van meening dat men wel met weinig begon, maar langzamerhand meer zou aanvragen, en dat de instelling, eenmaal opgericht, in het leven moest gehouden worden.

Ik geloof dus dat wij er van moeten afzien om wederom met dergelijk verzoek bij de Kamer te komen, en dat wij beter zullen doen na eenige jaren een ander verzoek in te dienen, namelijk

om, wanneer eerst een bureau voor statistiek door deze Vereeniging zal zijn opgericht, een subsidie daarvoor aan te vragen. Dan is de positie geheel veranderd; dan zal de Kamer wellicht geneigd zijn subsidie te geven voor eene zaak die zij wenschelijk acht, maar niet van zoo groot belang om eene verplichting, die elk jaar grooter kan worden, op zich te laden.

Neemt de Vergadering het besluit dat ik wensch, en zal de Commissie de bewijzen kunnen overleggen, dat het bestaan van een bureau financiëel verzekerd is, dan zal het verzoek om subsidie beter ontvangen worden, dan wanneer het thans gedaan werd. Ik geloof zelfs dat, nu ons Voorstel met zulk eene groote meerderheid in de Kamer is afgewezen, het voor de eer onzer Vereeniging niet geraden is, reeds nu ons verzoek te herhalen.

De Heer JACOBI. Al de leden zullen er ongetwijfeld van overtuigd zijn, dat, na het mislukken der herhaalde pogingen om van de Regeering een centraal-bureau te verkrijgen, op dit oogenblik de kans daarvoor niet schoon staat; maar ik mag den vorigen spreker niet zoo vlot toegeven, dat geen uitzicht meer bestaat op het tot stand komen der zaak. De post tot oprichting van een statistisch bureau werd van de begrooting geschrapt; doch 't kan verkeeren.

Nu heb ik twee bezwaren tegen het plan om door onze Vereeniging te laten doen wat de Regeering, m. i. geheel ten onrechte, nalaat.

Mijn eerste bezwaar betreft de geldquaestie. De wetgevende macht heeft den bekenden post van de Staatsbegrooting geschrapt; alle de redenen, waarom 43 leden der Tweede Kamer zich tegen den post verklaarden, kennen wij niet: wellicht koesterden sommigen de meening, dat de statistiek van geene waarde is; maar ook kunnen er geweest zijn die twijfelden of eene uitgaaf daarvoor van wel *ƒ* 10,000 voldoende was gerechtvaardigd, en die dus werden beheerscht door eene berekenende zuinigheid, bij onwetendheid omtrent het nut der statistiek. Is dit het geval, dan zullen wij al dadelijk stuiten op de geldquaestie. Hetzij een bureau worde opgericht door de Regeering, door onze Vereeniging of door particulieren, geld is noodig, en dit moet grootendeels komen uit 's Rijks kas. Wellicht zullen enkele belangstellenden kleine bijdragen leveren, maar de hoofdfondsen zullen wel altijd moeten worden verstrekt door het Rijk. En dan neem ik nog zoo terstond niet aan, dat zij, die *ƒ* 10,000 weigerden voor een Rijks-bureau

waarop de Regeering allen invloed zal kunnen uitoefenen, eenige som zouden toestaan voor een Instituut, waarin de Regeering de hand niet zal hebben. Doch deze bedenking is slechts van ondergeschikten aard, en zou wellicht door allerlei onderhandelingen en bemoeiingen kunnen worden opgeheven.

Mijn tweede bezwaar is een principiëel, waarover ik niet veel behoef te zeggen. De voorstellen waren vroeger in handen van eene bij uitnemendheid deskundige commissie, die omtrent de eischen voor een centraal bureau in haar rapport het volgende schreef:

„De eischen, die als van zelf het meest op den voorgrond tre- „den, zijn:

„1°. dat aan het hoofd iemand geplaatst zij, bezield met lust voor „sociale studien en niet alleen op de hoogte van de statistiek en „aanverwante wetenschappen — zoowel wat de theorie als de practische „toepassing betreft — maar ook bekend met de eischen der admini- „strative en practische toestanden;

„2°. dat het Instituut voldoend aanzien en gezag hebbe, zoowel „om zelfstandig door tusschenkomst van autoriteiten en niet-autori- „teiten bouwstoffen te verzamelen, als om met betrekking tot den „statistischen arbeid voor de verschillende Departementen voor- „schriften en regelen te kunnen ontwerpen — met den noodigen „waarborg, dat die voorschriften geen *nuda precepta* zullen blijven."

„Niet in eens" zegt de Commissie verder „slechts langzamerhand, „aan de hand der ervaring en in overleg met de hoofdambtenaren „bij de Depart. v. Alg. Bestuur, zullen de zoo gewenschte eenheid „en methodische samenwerking verkregen kunnen worden, maar dit „neemt niet weg, dat tot bereiking van een practisch resultaat de „eischen, sub 1°. en 2°. gesteld, steeds in het oog moeten gehouden „worden. En nu heeft Uwe Commissie de vaste overtuiging, dat „een bureau, door een particuliere vereeniging opgericht, aan den „eisch, sub 2°. gesteld, *zelfs in de verre toekomst* onmogelijk zal „kunnen beantwoorden."

Dit laatste drukt volkomen mijne overtuiging uit. Wij zullen welligt kunnen krijgen een heel bekwaam man, er zijn er toch in ons land, en wij zullen misschien ook wel geld bijeen kunnen zamelen, maar aan *dien* eisch zullen wij onmogelijk kunnen voldoen.

Een Statistisch Instituut, opgericht door deze Vereeniging, zou dus geheel doelloos zijn, en daarom meen ik dat wij ons niet moeten overhaasten, maar ons standpunt moeten blijven handhaven. Wij hebben nu een échec geleden, wachten wij nu wat, een 25 jaren

des noods, we leven tegenwoordig zoo machtig snel, vroeger ging het wat langzamer; laten wij nog een weinig geduld hebben en trachten, door altijd op hetzelfde aambeeld te slaan, eene volksovertuiging te vestigen en zoodoende eene Tweede Kamer te verkrijgen waarvan geen lid meer iets tegen een Rijks Statistisch-bureau heeft. Maar laten wij niet trachten in het leven te roepen een ziekelijk instrument, dat nooit tot het gewenschte doel zal leiden.

De Heer LEVY. Mijnheer de Voorzitter! door u is bij den aanvang van de discussie met een woord herdacht de lijdensgeschiedenis van de officieele statistiek in ons land. Gij hebt daaraan toegevoegd den wenk voor ons, dat wij ons niet houden moesten aan den regel: *on a 24 heures pour maudire ses juges.* Ik moet erkennen dat mijne vergevensgezindheid zoover niet gaat om de handelingen, ten aanzien van de statistiek in ons land in den jongsten tijd gepleegd, met den mantel der liefde te bedekken. Wanneer het bewijs nog moest worden geleverd, dat eene wetenschappelijke beoefening van de statistiek in ons land eerst door de Regeering, en later op haar voetspoor door de vertegenwoordiging, wordt beschouwd als eene verstooteling; dat zij, die zich die beoefening tot taak stellen en het werktuig vragen, in de eerste plaats noodig om de maatschappelijke toestanden in het juiste daglicht te stellen, en hunne pogingen worden gedwarsboomd; dat men *en haut lieu* nog niet is gekomen tot het juiste begrip der waarde van de kennis der resultaten van de statistiek, — dan mogen wij thans wel zeggen, dat dit bewijs in Nederland op even bedroevende als beschamende wijze eerst door de Regeering, daarna door de vertegenwoordiging *is* geleverd.

Intusschen ben ik het in zooverre eens, dat alleen het constateeren van dit feit ons niet verder brengt, en dat de Vergadering thans voor de vraag staat, door u, Mijnheer de President, met volkomen juistheid geformuleerd: wat zullen wij thans doen?

Op die vraag hebben tot dusverre onderscheidene sprekers een antwoord gegeven dat eenigermate verschilt in den vorm maar overigens vrij wel op hetzelfde nederkomt.

Wat de uitkomst aangaat, zijn twee der spreker tot de conclusie gekomen, dat wij op dit oogenblik niet anders te doen hebben, dan af te wachten.

Naar de meening van den Heer QUARLES VAN UFFORD moeten wij afwachten in meer passiven zin, met de hoop dat de vertegenwoordiging eens tot beter inzicht moge komen, en dat wij binnen kort

van de Regeering zoodanig subsidie zullen krijgen, dat ons in staat zal stellen een statistisch-bureau in het leven te roepen.

De Heer JACOBI is tot dezelfde conclusie gekomen. Hij zag in dat afwachten — tot mijne groote verbazing — zelfs een blijk van energie, die hierin zou gelegen zijn, dat wij des noods gedurende vijf en twintig jaren moesten niets doen, en afwachten tot een keer zou komen in het kiezersvolk en door het medium daarvan in de volksvertegenwoordiging, die dan op een schoonen morgen eenstemmig tot de conclusie zou komen dat de oprichting van een statistisch-bureau in Nederland noodig is, en dus de geldmiddelen daartoe vereischt, zou voteren.

Mijne Heeren! Wanneer ik de keus heb tusschen het in wetenschappelijken zin iets doen en het wetenschappelijk *nirwâna*, een toestand van gelukzaligheid die ons veroorlooft in te slapen en in te dommelen en ons neder te leggen bij hetgeen wij niet kunnen verkrijgen, dan zijn mijne sympathiën altijd aan de zijde van het arbeiden, gelijk die ook nu aan de zijde zijn van hem, die ons heden ochtend op uitnemende wijze de mogelijkheid heeft aangetoond van de oprichting van een Instituut, evenals hij dit kort geleden in een opstel deed, dat ons in de "Vragen des tijds" bekend werd.

Van die overtuiging ben ik ook niet terug gebracht, Mijnheer de President, door de min of meer berustende houding die door u is aangenomen, hierop steunende dat, ofschoon wij ons niet op algeheele medewerking van de Regeering mogen verheugen, er toch kenteekenen van beterschap aan die zijde aanwijsbaar zijn.

Als zoodanig werd in de eerste plaats opgenoemd de merkbare verbetering in de statistische tabellen die van Regeringswege worden uitgegeven. Naar mijn inzien is daardoor echter de wetenschappelijke beoefening van de statistiek geen stap voorwaarts gebracht.

Die tabellen, hoe goed ze zijn ingericht, zijn niet *de* statistiek, maar bouwstoffen voor de statistiek.

De geachte voorsteller beoogt eene beoefening der statistiek, die eenheid in de verscheidenheid, orde en regelmaat aanbrengt waar wanorde en onregelmatigheid schijnbaar heerschen. Alleen zoodanige beoefening acht ik waardeerbaar, en ik verwacht haar van het door hem gewenscht Instituut. En wanneer nu onze geëerde Voorzitter er op wijst, dat onze Vereeniging herhaaldelijk door de Regeering wordt geraadpleegd, en ons mededeelt dat wij van haar het toekennen van een jaarlijksche subsidie mogen te

gemoet zien, dan meen ik dat deze beide omstandigheden ons moeten nopen tot de zorg, dat de Regeering ons met te grooter vertrouwen kunne raadplegen, en dat het verkregen subsidie tot goede doeleinden worden aangewend.

Evenmin kan ik gezag toekennen aan de bezwaren van den Heer JACOBI, ontleend aan de peremptoire uitspraak der Commissie. Deze stelde tweeërlei noodzakelijkheid. Vooreerst dat men hebbe *the right man in the right place.* Wij bezitten nog geen Instituut, en het ware eenigzins voorbarig thans reeds omtrent den toekomstigen Directeur te beslissen. Toch acht ik dezen bij ons allen met naam en toenaam aangewezen; en als het lid der Tweede Kamer, de Heer DE JONG, spreekt van „zoo'n mijnheer die alleen leeft voor de statistiek," dan meen ik dat wij hem dien bij de eerste gelegenheid zouden kunnen presenteeren. Deze eisch kan derhalve voldoening vinden.

De tweede eisch der Commissie is *geld* en *gezag.* Het eerste is voorzeker noodig, en de leden uit ons midden geroepen om het plan in de onderdeelen te bestudeeren, zullen wel in de eerste plaats moeten nagaan hoe te geraken tot de in den aanvang zeer bescheiden middelen om het Instituut op eenvoudigen voet in leven te roepen. En het gezag? Dit zal het zich zelf moeten verschaffen: *l'homme ne vaut que ce qu'il se fait valoir.* Ontwaart men dat het Instituut zich beijvert om te doen wat de taak der Nederlandsche Regeering is doch die door haar wordt verwaarloosd; dat het met vlijt de hand aan den ploeg slaat, en met zaakkennis de noodige gegevens tracht te verkrijgen om, niet in 't algemeen maar redeneerenderwijs, doch op den vasten bodem der waarneming te komen tot de kennis der waargenomen feiten, dan zal die gedragslijn van het Instituut zoodanigen invloed uitoefenen op ons volk dat zij ontzag zal inboezemen.

Mijne conclusie zou wezen: Er is ten aanzien van ons land eenmaal gezegd: *nous traitons de vous chez vous, sans vous;* ik meen dat het is eene waardige houding voor onze Vereeniging om tot de Nederlandsche Regeering, voor zoover noodig, en tot de Tweede Kamer, die den jongsten begrootingspost afstemde, te zeggen: het Instituut is noodig, het zal er komen, *met* u, zoo gij wilt, *zonder* u, zoo gij niet wilt — om deze eenvoudige reden dat, wanneer eenmaal door mannen in een wetenschappelijken kring eene zaak van wetenschappelijken aard noodig geacht wordt, zij zich van hun doel niet laten afbrengen doordien eene wufte meerderheid van de Tweede

Kamer goedgevonden heeft de noodige gelden te onthouden, maar dan ook energiek genoeg zijn om zelf de handen aan den ploeg te slaan en datgene wat zij beoogen in het leven te roepen.

Daarom zou ik nog een stap verder willen gaan dan het Voorstel zooals het thans is geformuleerd. Het komt mij voor te veel omzwachteld, te voorzichtig ingekleed te zijn, en ik zou dit in de plaats willen stellen: „De Vergadering besluit dat wordt opgericht „een bureau voor statistiek. Zij benoemt eene Commissie ten einde „de middelen tot de uitvoering van dat plan te beramen."

De Heer GOEMAN BORGESIUS. M. d. V.! Volkomen kan ik met u instemmen waar gij straks gezegd hebt: de 11de December 1880 was voor onze Vereeniging een treurige dag. Maar toch geheel ontmoedigd ben ik door het toen gevallen votum in de Tweede Kamer nog niet. Ik verwacht nog altijd, zij het ook niet in de eerste twee jaren, een Rijks-bureau voor de statistiek. Vergeten moeten wij toch niet, dat wij den 11den December in een minder gunstige positie verkeerd hebben dan oppervlakkig wel schijnt. Zij, die niet alleen de Kamer-verslagen lezen, maar ook het voorrecht of wel den last hebben, achter de schermen te kunnen zien, weten dat tal van invloeden, die direct niets met de statistiek te maken hebben, medewerkten tot het ongunstige resultaat. In de eerste plaats politieke invloeden, die niet altijd in die mate zullen blijven bestaan. In de tweede plaats financieele invloeden. De heftigste bestrijders van den post voor de statistiek hebben in de Kamer verklaard, dat hun hoofdbezwaar gelegen was in den slechten toestand van 's Rijks financiën. En ik geloof des te eerder dat bij vele leden der Kamer dat bezwaar heeft gewogen, omdat een zeer groot deel van de afgevaardigden, die bij de behandeling der Staatsbegrooting tegen het centraal-bureau hebben gestemd, ook voorkomen op de ledenlijst onzer Vereeniging, en omdat er onder die stemmen zelfs verscheiden zijn die vroeger getrouw de Vergaderingen dezer Vereeniging bezochten — heden zie ik er toevallig zeer weinig in ons midden — en die, toen er sprake was van het adres aan de Regeering omtrent de oprichting van een centraal-bureau, met geen enkel woord zich tegen dat Voorstel verzet hebben. Wij moeten dus aannemen dat zij, evenals wij, in beginsel vóór een „centraal-bureau" zijn, en dat alleen politieke en financieele invloeden hen bewogen hebben om desniettemin als volksvertegenwoordigers tegen dat bureau te stemmen. Ik verwacht daarom nog altijd dat, ondanks den tegenstand van het oogenblik, over

eenige jaren toch zal worden overgegaan tot de oprichting van een Rijks-bureau. Mijn vertrouwen is vooral gebaseerd op de kracht van de feiten. Naar mate die feiten meer zullen spreken en eene diepere volksovertuiging zullen vestigen, zal des te schielijker de dag aanbreken, dat ook de volksvertegenwoordiging het „centraal-bureau voor statistiek" met eene groote meerderheid zal goedkeuren.

Voor het oogenblik is echter op de genomen beslissing niet terug te komen. En wat zullen wij nu doen in afwachting dat de volksvertegenwoordiging tot een ander inzicht komt? Zullen wij, om althans iets te doen, het Voorstel van den Heer DE BOSCH KEMPER aannemen? Bij de overweging van dat Voorstel, worden wij natuurlijk in de eerste plaats geleid door de vraag, of een particulier bureau, indien daarvoor de noodige middelen gevonden worden, kan voorzien in de behoefte, waarvoor een Rijks-bureau zou worden opgericht.

En dan is mijne overtuiging, ook na het aangevoerde door den Heer LEVY, nog ongeschokt, dat dit onmogelijk is, want dat een particulier Instituut onmogelijk kan voldoen aan de eischen die men stellen mag aan een bureau, dat een taak wil aanvaarden zooals voor het Rijks-Instituut was weggelegd.

M. i. is in het reeds meergenoemde rapport duidelijk aangetoond, dat een particulier bureau niet het gezag zou hebben, noodig om een Rijks-bureau te kunnen vervangen. En nu heeft de Heer LEVY wel gezegd: het gezag komt, wanneer er energie is, wanneer de zaak in handen is van personen die willen en die kunnen! Ja, Mijnheer de President! wie zal niet toestemmen dat van dat alles veel afhangt? Maar dat is hier toch niet de *cardo questionis!* De questie van het gezag, in het rapport bedoeld, ligt niet in de personen, maar in de zaak zelve. Men bedoelt in het rapport het officiëele gezag dat het recht heeft, om tot de autoriteiten vragen te richten, en zelfs de verzameling van bouwstoffen te bevelen. Ook wordt er in het rapport gesproken van gezag in dien zin, dat er leiding moet worden gegeven aan de statistische werkzaamheden bij de Departementen, en dat voor dat doel door het centraal-bureau voorschriften voor de betrokken ambtenaren zullen moeten worden ontvangen.

Welnu, het is geheel illusoir te meenen dat het particulier Instituut, al werkt het met veel energie en kracht, aan die eischen ooit zal kunnen voldoen.

Maar is daarmede dan ook het Voorstel van den Heer DE BOSCH KEMPER veroordeeld?

M. d. V.! Ik heb lang geaarzeld hoe ik mijn stem zou uitbrengen, maar waarschijnlijk zal ik eindigen met vóór te stemmen. Gold het hier *alleen* de vraag of een particulier Instituut een Rijks-bureau kan vervangen, dan zou ik natuurlijk niet met den Heer KEMPER kunnen meêgaan, maar die vraag, hoe belangrijk ook, beslist niet alles.

Een andere vraag die hier in aanmerking komt is deze, of dergelijk Instituut op beperkt terrein toch niet zóóveel nut kan stichten, dat de krachten en de gelden, daartoe aangewend, inderdaad goed besteed zullen zijn. En dan luidt mijn antwoord bevestigend. Een particulier Instituut moge een Rijks-bureau niet kunnen vervangen, twee soorten van werkzaamheden zullen daaraan toch terstond reeds kunnen worden opgedragen: vooreerst de bewerking van tot heden verwaarloosde statistieken, waarvoor de bouwstoffen wel bijeen te brengen zijn, en in de tweede plaats de bewerking van vergelijkende en internationale statistiek. Het laatste is misschien nog wel van het grootste belang, vooral omdat op dit terrein een vrij particulier Instituut nog meer vermag dan een bureau, dat onder den invloed der bureaucratie staat.

Reeds op dien grond zou de oprichting van een Instituut gewettigd zijn. Maar er is meer. De oprichting van een particulier bureau zal m. i. het in leven roepen van een Rijks-bureau zeer kunnen verhaasten. Vooreerst omdat de volksovertuiging waarvan ik boven sprak te spoediger zal worden gevestigd, naarmate de statistiek meer wetenschappelijk wordt beoefend — en in de tweede plaats, omdat het particulier Instituut tal van feiten aan den dag brengen zal, die steeds meer wijzen op eene noodzakelijke verbering der officiëele statistiek.

Ik zal derhalve — ofschoon op andere motieven dan de voorsteller — toch stemmen voor het Voorstel van den Heer DE BOSCH KEMPER, want stilzitten en afwachten is het verderfelijkst van alles. Waar wij het beste niet kunnen verkrijgen, laten wij ons daar tevreden stellen met wat wij wel kunnen erlangen en daaraan onze beste krachten wijden.

De Heer QUARLES VAN UFFORD. Onder aanvulling van hetgeen ik zoo even reeds zeide, wensch ik den Heer LEVY te doen opmerken, dat ik geenszins de zaak op de lange baan wil schuiven. Maar na al het gehoorde meen ik dat bij velen de overtuiging

heerscht, dat van een particulier Instituut niet de vruchten van een Rijks-bureau kunnen gewacht worden.

In de *Vragen des tijds* heeft de Heer DE BOSCH KEMPER duidelijk aangetoond, dat vooral moet worden gestreefd naar een algemeen statistisch bureau. Ook de Heer JACOBI wees er op, dat hetgeen wordt vereischt voor een goede inrichting, niet van particulieren verkregen kan worden.

Mijns inziens moeten wij daarom krachtige pogingen aanwenden, om de Staten-Generaal te overtuigen van het wezenlijke nut der statistiek, en trachten hen van het ongelukkig besluit van 11 December terug te brengen. Dit moge minder aangenaam zijn na een geleden échec, maar wij kunnen krachtig medewerken tot het vestigen der volksovertuiging.

Ik wensch dus dat het Bestuur zich nogmaals wende tot de Volksvertegenwoordiging en tot de Regeering, die nog steeds de Heeren SIX en VISSERING onder hare leden telt.

De Heer JACOBI. Na hetgeen door twee leden van deze Vergadering voor het Voorstel-DE BOSCH KEMPER is aangevoerd, stel ik er veel prijs op een misverstand weg te nemen, dat schijnt te bestaan en wellicht te wijten is aan eene minjuiste uitdrukking van mijn gevoelen.

Vooreerst moet ik den Heer LEVY verklaren, dat het in de verste verte niet in mijne bedoeling heeft gelegen de handen in den schoot te leggen. Integendeel, ik zal toejuichen elke poging om krachtig te handelen. Onze Vereeniging is daartoe meer dan eene andere in staat door de vele leden die zij telt in de Vertegenwoordiging, ofschoon er dan onder zijn die, als ze op hun post staan, het vaandel verlaten. Maar na hetgeen door den Heer G. BORGESIUS is aangevoerd, moet ik zeggen dat naar mijn idee het onderwerp van discussie min of meer veranderd is. Ik meende dat wij stonden voor het oorspronkelijk denkbeeld, dat ten grondslag heeft gelegen aan het Voorstel, om van wege onze Vereeniging een Statistisch Instituut op te richten, dat als 't ware de plaats zou vervullen van een centraal Rijks-bureau. En dit blijf ik onmogelijk achten. Ook meen ik uit de woorden van den Heer G. BORGESIUS te hebben opgemerkt, dat hij aan de mogelijkheid van welslagen daaraan eveneens twijfelt. Het is mij bijzonder aangenaam, dat ook zijn geloof in de toekomst zeer krachtig is, krachtiger dan ik het mijne durfde noemen. Ik heb 25 jaren genoemd, ik wensch van harte dat het tot stand komen van een Rijks-bureau geen 25 jaren zal duren. Met het denkbeeld van den Heer G. BORGESIUS,

dat wij intusschen niet stil moeten zitten, maar de handen dienen uit den mouw te steken en door daden te toonen wat wij willen, om zoodoende de overtuiging te vestigen dat het een goed doel is, dat geapprecieerd moet worden in ruimeren kring, daarin ben ik het volmaakt met hem eens. Maar dan zie ik daarin niet het Statistisch Instituut, dat ongeveer hezelfde zou wezen als een Rijks centraal-bureau, maar alleen eene voortzetting op krachtige wijze van hetgeen onze Vereeniging van den beginne af aan heeft gedaan. Dan is het eene organisatie van den arbeid, die tot nog toe is verricht door onderscheidene leden der Vereeniging, maar door eene organisatie krachtiger en beter zou kunnen worden verricht, met finantieele hulp van de Regeering.

Wanneer op die wijze het denkbeeld wordt uitgewerkt, dan beaam ik het geheel, en dit zullen wellicht ook die leden van het Bestuur doen, die zich niet konden vereenigen met het oprichten van een Instituut.

De Heer DE BOSCH KEMPER. Ik ben in de toelichting van mijn Voorstel kort geweest, omdat ik hoopte dat de Heeren den afdruk van mijn artikel in de „Vragen des tijds", dat ik hun heb toegezonden, en waarin ik mijn Voorstel schriftelijk heb toegelicht, als eene mondelinge toelichting zouden beschouwen. Ik heb daaromtrent in eene dwaling verkeerd. De Heer JACOBI behoort tot mijn leedwezen tot degenen, die het stuk niet gelezen hebben.

Ik heb daarin toch trachten aan te toonen, dat het onderscheid tusschen het particulier Instituut en het Rijks centraal-bureau voor statistiek in niets anders gelegen was, dan in de fiancieele questie. Ik had dus eene bestrijding van dat beweren verwacht. Men heeft daartegenover wel gezegd: „ik vind het niet," maar daarmede komt men niet verder. Zooals sommigen zich zullen herinneren, heb ik getracht aan te toonen, dat het hoofddoel, het bewerken van de oorspronkelijke bouwstoffen, zeer goed kan geschieden door een bureau dat die bouwstoffen niet zelf verzameld heeft, en dat dit ook meermalen gebeurd is.

Het bevreemdt mij dat de Heer JACOBI zich den tijd niet herinnert toen hij chef was van het bureau voor statistiek in Noord-Holland, toen hij uitstekende bouwstoffen voor gemeentelijke statistiek, namelijk de gemeentelijke rekeningen, ter bewerking ontving; die gegevens waren niet op zijn bureau verzameld. Hij heeft daarmede het bewijs geleverd, dat men zeer goed bouwstoffen verwerken kan, zonder die zelf verzameld te hebben.

Of nu zulk een bureau voor statistiek door de Regeering of door eene particuliere Vereeniging is in het leven geroepen, doet niets ter zake. In beide gevallen zal de chef van het bureau de medewerking moeten vragen van het hoofd van het Departement, waar de gegevens berusten. Waarom in het eene geval niet, en in het andere wèl een toestemmend antwoord op die vragen zou gegeven worden, is mij een raadsel.

Na het vele dat reeds over deze zaak gesproken is, ben ik van meening dat onze Voorzitter het geschikt zal achten tot stemming over te gaan.

Ik wensch daarom ten slotte op den voorgrond te stellen, dat het denkbeeld van den Heer LEVY het mijne is.

Ik wil in het midden laten of mijn voorstel duidelijk geformuleerd was, de bedoeling was om de Vergadering te laten uitmaken of zij de oprichting van een Statistisch Instituut wenschelijk acht, en om eerst daarna, in geval van een toestemmend votum, over te gaan tot de benoeming van eene Commissie, belast met de taak om te onderzoeken, of het denkbeeld voor verwezenlijking vatbaar is.

Het voorstel van den Heer LEVY beantwoordt geheel aan mijne denkbeelden. Ik meen daarom in den geest van de Vergadering te handelen met den Voorzitter te verzoeken het Voorstel, zooals het door den Heer LEVY geformuleerd is, in omvraag te brengen.

De Heer JACOBI. Mijnheer de President! Ik heb het woord gevraagd voor een persoonlijk feit.

De Heer DE BOSCH KEMPER beweerde namelijk dat ik zijn studie, voorkomende in de „Vragen des tijds", niet gelezen had. Ik geloof integendeel het bewijs geleverd te hebben, dat ik bedoeld stuk zeer goed gelezen heb. In elk geval heb ik het doel, dat ik mij voor oogen gesteld heb, volkomen bereikt, want door hetgeen ik gezegd heb, is het Voorstel van den Heer DE BOSCH KEMPER, zooals het in den oproepingsbrief geformuleerd is, veranderd en naar mijn inzien veel juister geworden. Het was juist mijne bedoeling, niet te blijven hangen aan de idéen, die oorspronkelijk aan het Voorstel tot oprichting van een Statistisch Instituut ten grondslag hebben gelegen, maar om te komen tot iets anders. Nu dit in het licht is gesteld, ben ik bevredigd.

De Heer GOEMAN BORGESIUS. Mijnheer de Voorzitter! Ik zou nog gaarne eene enkele inlichting van den geachten voorsteller ontvangen. Heb ik hem goed begrepen, dan houdt hij nog steeds

vast aan zijn denkbeeld om een particulier Instituut op te richten, dat als het ware geheel in de plaats zou kunnen treden van een Rijks-bureau, zoodat dit laatste niet meer noodig zoude zijn. M. i. moet men die illusie geheel laten varen, en om een zuivere stemming te krijgen heb ik gemeend ook mijne denkbeelden — waarbij zich de Heer JACOBI heeft aangesloten — in een Voorstel te moeten formuleeren. Het luidt aldus:

„De Vergadering besluit, dat eene Commissie zal worden benoemd tot oprichting van een Instituut, hetwelk zich meer in „het bijzonder met wetenschappelijke bewerking der statistiek zal „bezighouden."

De Heer DE BOSCH KEMPER. De Heer G. BORGESIUS vroeg mij: wenscht gij een bureau dat het Regeerings-bureau vervangt? Daarop antwoord ik dit: gesteld dat onze Vereeniging het bedoelde bureau opricht, dan zal een van beide geschieden, òf dat bureau zal zijn eene mislukte poging, het zal zijn vleugelen willen uitslaan zonder effect, het zal zeer laag bij den grond blijven, zoodat de noodzakelijkheid van een Regeerings-bureau blijkt — en mij dunkt dat het de bedoeling was van den Heer BORGESIUS te doen uitkomen, dat hij het tot stand komen van dergelijk bureau wenschelijk acht, opdat uit het mislukken daarvan de noodzakelijkheid van een Regeerings-bureau te sterker zou blijken — òf het bureau zal zóó uitstekend werken dat een Regeerings-bureau onnoodig wordt, en wie zal dan nog een Rijks-bureau verlangen? Dus zelfs in de onderstelling van den Heer BORGESIUS zie ik hoegenaamd geene noodzakelijkheid om mijn voorstel te wijzigen.

De VOORZITTER. Het Voorstel van de Heeren DE BOSCH KEMPER en LEVY luidt thans: „De Vergadering besluit dat er zal worden „opgericht een bureau voor statistiek. De Vergadering benoemt „eene Commissie ten einde de middelen tot uitvoering van dat plan „te beramen." Zonder verwijzing naar het vroegere Voorstel *A.* komt dit Voorstel zooals dat nu is geformuleerd mij toch wat heel onbestemd voor. Ik geef aan de voorstellers daarom in overweging in hunne redactie bij te voegen de woorden: „volgens het Voorstel „*A.* van 1879."

De Heer DE BOSCH KEMPER. M. d. V. Wij nemen die woorden gaarne over.

De VOORZITTER. Ik wensch deze discussien niet te verlengen, maar wil toch mededeelen dat ik tegen de beide voorstellen, zoowel tegen dat van de HH. DE BOSCH KEMPER en LEVY, als tegen dat

van den Heer G. BORGESIUS, zal stemmen. Grootendeels omdat het mij voorkomt dat beide voorstellen zijn een terugkomen op een onderwerp dat bij het besluit van verleden jaar op de conclusie de Commissie is beëindigd. De Heer JACOBI heeft te recht aangehaald, wat die Commissie in haar rapport zeer duidelijk aangaande dergelijk bureau heeft aangetoond, dat het nooit dien klem van werken kan hebben en nooit met die kracht bij Regeering en ingezetenen kan optreden als van een Rijks-bureau verwacht kan worden. Dat is mijn eerste bezwaar.

Mijne tweede bedenking betreft de kosten. Besluiten wij tot de oprichting van een statistisch bureau, dan hebben wij gemiddeld *ƒ* 10,000 'sjaars noodig. Van waar zullen wij dat bedrag bekomen? Van den Staat? van particulieren, of van eenig wetenschappelijk lichaam? Ik zie niet in dat daarbij kans van welslagen is.

Daar ik alzoo meen dat de Vergadering inconsequent zoude handelen met het oog op hetgeen zij vroeger besloot, terwijl ik een min gunstigen afloop der financieele plannen, die mijns inziens waarschijnlijk is ook voor de houding der Vereeniging tegenover het publiek niet gewenscht zou achten, kan ik mij met geen der beide voorstellen vereenigen.

De Heer GOEMAN BORGESIUS. Ik wensch nog met een enkel woord den Heer DE BOSCH KEMPER te beantwoorden, omdat deze mijne bedoeling geheel heeft misverstaan. Hij heeft het doen voorkomen alsof ik een particulier Instituut wenschte, ten einde door mislukking van die poging des te schielijker tot een Rijks-bureau te geraken.

Niets ligt verder van mijne bedoeling. Ik heb er slechts op gewezen, dat niemand zich de illusie moet maken, dat een particulier Instituut een Rijks-bureau onnoodig zal maken; dat dus de noodzakelijkheid van een Rijks-bureau op den voorgrond moet blijven staan; dat echter in afwachting van dat onmisbare element een particulier Instituut op meer beperkt terrein toch zeer nuttige diensten aan de statistiek zal kunnen bewijzen, en door het vestigen eener volksovertuiging — niet bij mislukking maar juist bij welslagen — in de toekomst ook aan het tot stand komen van een Rijks-bureau bevorderlijk zal kunnen zijn.

De Heer LEVY. Ik meen als eerste winst en vrucht van deze discussie te kunnen achten, dat de afwachtende theorie, in welken vorm die zich hier ook heeft voorgedaan, op den achtergrond gedrongen is — en wel zóó ver, dat zij geen kans meer heeft ooit

terug te komen. Die afwachtende theorie, hetzij in optimistische vorm, hetzij met haar weeklagen en hopen dat de zaken zullen keeren, heeft het onderspit gedolven en is teruggenomen ook door hen, die haar in de eerste plaats verdedigd hebben.

Wat het gevaar betreft, dat deze zaak onder woorden zou kunnen begraven worden, zooals de Heer BORGESIUS het uitdrukte, ik meen dat hij in deze niet geheel zonder schuld is. Hij wenscht een particulier Instituut; ik wensch dat evenzeer. Welke zijn echter de punten van verschil tusschen ons beiden?

Hij zegt: ik wensch het particulier Instituut zoodanig, dat het niet de illusie opwekke van eens een Rijks-bureau te kunnen vervangen. Mij komt het voor dat het particulier Instituut, wil het zich krachtig ontwikkelen, met zooveel mogelijk illussien moet bezield zijn.

Wat de feitelijke punten van verschil aangaat, daarvan kan ik er slechts twee ontdekken.

In de eerste plaats de questie van het geld, en ten tweede die van het gezag.

Het Rijk — om kort te zijn zal in mijne denkbeelden zooveel mogelijk concentreeren — heeft geld. *Wij* moeten het zoeken.

Over het geld van het Rijk kunnen wij niet beschikken: verscheidene daartoe aangewende pogingen zijn alle afgestuit op den onverzettelijke onwil van Regeering en Vertegenwoordiging. Blijft dus alleen een beroep op het particulier iniatief, en de hoop dat in Nederland bij corporatien en particulieren nog zooveel wetenschappelijk eergevoel worde gevonden, dat zij willen medewerken tot het in het leven roepen van eene inrichting, onmisbaar voor de kennis van de maatschappelijke toestanden. Dan disconteeren wij de toekomst, in het vertrouwen dat onze handteekening zal worden gehonoreerd.

De questie van het gezag. De Heer GOEMAN BORGESIUS zegt dat wij het gezag der Regeering misssen. Wij kunnen voorzeker niet bevelen dat ons de noodige gegevens worden verstrekt, daaromtrent kunnen wij boete noch gevangenisstraf decreteeren. Maar wij zullen ons kunnen wenden tot corporatiën en particulieren, hun onder het oog brengen dat een juist oordeel zonder de kennis der feiten onmogelijk is, en dat dus de gelegenheid moet bestaan om die feiten te leeren kennen.

Hebben wij ons zelven dan geld en gezag verworven, dan zie ik geen verschil meer tusschen een particulier en een officieel Regeeringsbureau; beide zullen de gekregen gegevens moeten verwerken.

Ik zie geen heil in het uiterst platonisch voorstel van den Heer GOEMAN BORGESIUS, dat zich van zijne geestdriftvolle natuur niet deed verwachten. Het is de hier te lande overbekende commissoriale begrafenis *avec tous les honneurs militaires.* Neen, wij moeten weten wat wij willen, en daarom geef ik der Vergadering nogmaals in overweging te besluiten:

„1°. Er wordt een bureau voor de statistiek opgericht.

„2°. Er wordt eene Commissie benoemd om te overwegen onder „welken vorm dat denkbeeld kan worden verwezenlijkt."

De beraadslaging wordt gesloten.

Het Voorstel van de H.H. DE BOSCH KEMPER en LEVY, Mr. LEVY, luidende:

„1°. Er wordt een bureau van statistiek opgericht, volgens het „Voorstel A van 1879.

„2°. Er wordt eene Commissie benoemd om te overwegen onder „welken vorm dat denkbeeld kan worden verwezenlijkt,"

wordt verworpen met 24 tegen 20 stemmen.

Het Voorstel van Mr. GOEMAN BORGESIUS, luidende:

„De Vergadering besluit dat eene Commissie zal worden benoemd „tot oprichting van een Instituut, hetwelk zich meer in het bizonder „met de wetenschappelijke bewerking der statistiek zal bezighouden,"

wordt aangenomen met 37 tegen 7 stemmen.

De VOORZITTER. Na de aanneming van het Voorstel van den Heer BORGESIUS dient nu de Vergadering over te gaan tot het kiezen van de daarin bedoelde Commissie.

De Heer JOOSTEN. M. d. V. Ik stel voor, u te machtigen de vijf leden der Commissie aan te wijzen, anders wordt met stemmen een kostbare tijd verloren. Bovendien zijt u, daar de leden aan u meer bekend zijn, beter in staat de leden dier Commissie aan te wijzen.

Dit Voorstel wordt met applaus goedgekeurd.

De VOORZITTER benoemd daarop tot leden der Commissie de Heeren G. BORGESIUS, LEVY, DE BOSCH KEMPER, JACOBI en VAN CAPPELLEN, die allen verklaren de benoeming aan te nemen.

De VOORZITTER. Heden ochtend is in de huishoudelijke Vergadering ter sprake gekomen het besluit, te nemen op een project-overeenkomst met het bestuur der universiteits-bibliotheek, omtrent het in bruikleen geven van onze boekerij. Daaromtrent is bij motie van orde voorgesteld, dat punt nog aan te houden tot omtrent het Voorstel van de Heer DE BOSCH KEMPER eene beslissing zou zijn genomen.

Dit heeft thans plaats gehad. Met het oog daarop geloof ik dat voorloopig de beste weg zal zijn, dat de Vergadering het Bestuur machtige om de zaak van de bibliotheek voor alsnog in statu quo te houden. Mocht het Gemeentebestuur van Amsterdam ons nog gedurende eenigen tijd het gebruik van de tegenwoordige lokalen toestaan, dan is de zaak van zelf in orde. Zoo niet, dan dienen wij naar andere berging om te zien.

Ik stel derhalve voor, dit onderwerp aan te houden.

Dienovereenkomstig wordt besloten.

De VOORZITTER. Thans is aan de orde het ontwerp ter bespreking, door den Heer BERGSMA in te leiden:

„*De landelijke ondernemingen in Nederlandsch Indië.*"

De Heer Mr. W. B. BERGSMA. Mijnheer de Voorzitter! Heb ik met schroom uwe uitnoodiging aangenomen, om in deze Vergadering het onderwerp: de cultuur-ondernemingen in Nederlandsch Indië, in te leiden, ik gevoel dien schroom te meer, nu er reeds zooveel van de aandacht der tegenwoordige leden is gevergd, terwijl dat onderwerp uit den aard der zaak eene eenigsins uitvoerige behandeling vordert. Ik breng allereerst een woord van hulde aan ons medelid, den Heer THIEL, die gewoon is een met zorg voor Nederlanders bewerkt overzicht van het Rijk buiten Europa in het *Jaarboekje* te geven; men vindt er ook verschillende soorten van cultuur-ondernemingen in vermeld.

De hoofdproducten welke op Java door particulieren worden bereid voor de Europeesche markt zijn: koffij, thee, suiker, tabak en indigo, eerlang ook kina.

De eigenaars van particuliere landen, en zij die woeste gronden in huur of erfpacht hebben, telen die producten op eigen grond, de andere ondernemers in de gouvernementslanden — over de Vorstenlanden zal ik afzonderlijk handelen, — hebben geen eigen grond, dan de plek, waarop hunne fabriek of die, waarop hunne loodsen staan, ter bereiding van suiker of tabak. De suikercontractanten met het Gouvernement verkrijgen tot 1890 een steeds verminderend gedeelte van de grondstof van de Regeering: het overige laten zij door hunne arbeiders verbouwen op gronden, die zij van de bevolking hebben gehuurd. Desgelijks handelen de eigenaars van geheel vrije suikerfabrieken. Hier en daar wordt ook eenig riet van de bevolking opgekocht; onlangs is in de

residentie Probolingo een nieuwe industrie ontstaan: een Europeaan laat daar riet planten, om dat aan de suikerfabrikanten te leveren. De tabak wordt bijna algemeen bij opkoop van de bevolking verkregen.

Zij die geen eigen grond hebben bereiden slechts één soort van product; de particuliere landheeren, huurders en erfpachters, wier gronden dikwerf van aard en van hoogte boven de oppervlakte der zee verschillen, kweeken in dat geval meer dan één gewas.

Ter aanduiding van de wijze, waarop producten geteeld worden op de particuliere landen, moet ik in herinnering brengen, dat die landen — de meesten in het begin van deze eeuw — zijn verkocht geworden als domein, hoewel de gronden voor het grootste gedeelte reeds ontgonnen waren, en de bevolking derhalve daarop ontginningsrechten had verworven; het zijn de gronden in de vlakte, waarop zij padi plant, waarvan zij een gedeelte aan den landheer opbrengt, die het, behoorlijk gepeld, aan de markt brengt. Een gedeelte van die rijst, vooral van het land Indiamajoe in Cheribon, gaat naar Europa. Voor de cultuur van suikerriet gaan de landheeren schikkingen aan met de bevolking, meestal zoo, dat zij een zekere uitgestrektheid met riet beplant en daarvoor een gelijke uitgestrektheid voor haar zelve met padi en andere gewassen, vrij van belasting, mag beplanten. Op de gronden die in het gebergte liggen, waar vóór 1855 koffij was aangeplant op last van de Regeering, waarvan ook het product haar moest geleverd worden, hebben de landheeren, na de opheffing van het zoogenaamde koffijservituut, de aanplantingen van koffij, later ook van thee, belangrijk uitgebreid. Het particuliere land, dat het meest, met groote varieteit van cultures, produceert, behoort aan de heeren HOFLAND; het zijn de Pamanoekan- en Tjiasemlanden in Krawang. Dit is ook het eenige land, dat eene en reeds vrij belangrijke productie van kinabast heeft: in 1879 18½ millioen K. G. Ook het perceel in erfpacht, de Ledoksche theetuinen, leverde in dat jaar wat kinabast op.

De gronden, welke in huur of erfpacht zijn afgestaan, zijn voor het meerendeel in het gebergte gelegen, omdat die in de vlakte bijna overal reeds in ontginning zijn gebracht. Van daar dat er, volgens het jongste Koloniaal Verslag, maar 7 perceelen waren, waarop suikerriet; 12, waarop tabak; één, waar indigo wordt gekweekt. Ook waren er 19, waar alleen padi en andere inlandsche gewassen geteeld werden, en 14, waar die voorkwamen met andere cultures. Maar voor de cultuur van koffij waren 157 perceelen bestemd, 24 voor die van

thee, 26 voor die van kina: onder de laatsten waren er 17, waar tevens koffij of thee werd geproduceerd.

Het totaal sedert 1874 ingeschreven nieuwe perceelen, — slechts één perceel werd in 1873 ingeschreven — beliep ultimo 1879 261, terwijl in den loop van dat jaar 115 aanvragen werden ingewilligd en 38 afgewezen, omdat de uitgifte in strijd zou geweest zijn met de belangen van den lande of van de bevolking; in het eerste geval, omdat de gronden konden dienen voor uitbreiding van de Gouvernementskoffijcultuur of in de onmiddelijke nabijheid van bestaande tuinen van het Gouvernement gelegen waren, dan wel omdat het behoud van de bosschen op die gronden noodzakelijk werd geacht; in het tweede geval, omdat de bevolking die gronden zoude behoeven tot eigen ontginning, weide of houtgebruik. Bij elke aanvrage wordt een onderzoek gedaan door den hoofd-inspecteur voor de koffijcultuur, een ambtenaar van het boschwezen, en eenige ambtenaren van het plaatselijk bestuur.

Het onderzoek van den eerstgenoemde is zeer vereenvoudigd, nu de Regeering voor de meeste gewesten, waar de Gouvernementskoffijcultuur bestaat — 12 van de 18 — de voor die cultuur te reserveeren streken heeft aangewezen. Voor de residentie Japara is uitgemaakt, dat aldaar van reserveering van gronden geen sprake behoeft te zijn, omdat de omstandigheden er voor een uitbreiding der Gouvernementskoffijcultuur niet gunstig zijn. Voor sommige van de vijf overige gewesten, met name Bantam, Krawang, Tegal, Besoeki en Banjoewangi, zal men — zoo leest men in het Verslag — vermoedelijk tot hetzelfde besluit komen.

Binnen de gereserveerde kringen kunnen nochtans gronden uitgegeven worden voor de cultuur van koffij, als zij „door hunne ligging onmogelijk in aanmerking kunnen komen voor beplanting met koffij door de inlandsche bevolking" [1]).

Voor andere cultures dan koffij geldt natuurlijk de reserve niet; het gerucht, als zou de Regeering hieromtrent een beperkend voorschrift gegeven hebben, komt mij onwaarschijnlijk voor.

Niettemin is door de reserveering het voor de uitgifte disponibele terrein zeer beperkt, doch zij heeft dit groote voordeel, dat in de niet gereserveerde streken met meer kans tot welslagen gronden

1) Zie Kol. Verslag van 1880 pag 81, waar men verder leest: de weigering van die gronden zou niet strooken met het doel van artikel 9 van het Koninklijk besluit tot regeling der agrarische aangelegenheden, zoo als het is gewijzigd volgens het Koninklijk besluit van 14 October 1877 (Ind. Staatsblad n°. 270).

kunnen gezocht worden, en dat het onderzoek en de afdoening der aanvragen op de Gouvernementeele bureaux veel spoediger kan afloopen.

De beste gronden, althans voor beplanting met koffij, zijn natuurlijk gereserveerd; dat er evenwel ook zeer goede gronden daarbuiten liggen, die echter op te grooten afstand zijn van de bewoonde streken, om voor den aanleg van Gouvernementstuinen in aanmerking te komen, bewijst het medegedeelde in het verslag omtrent het voornemen der Regeering tot uitbesteeding van perceelen in het zuiden van Pasoeroean, waarvoor drie aanvragen waren ingekomen. Deze wijze van uitgifte heeft tot nu toe slechts bij uitzondering, met 8 perceelen, plaats gehad die waren *aangeboden* door de regeering. Dat *aangevraagde* gronden, waaromtrent competitie bestaat, uitbesteed worden is hard voor den eersten aanvrager, die zich de moeite en kosten getroost heeft de gronden te zoeken.

Voor het onderzoek, dat de ambtenaren van het plaatselijk bestuur moeten houden, is een leiddraad voorgeschreven; niettemin blijft veel aan subjectieve opvatting overgelaten. Dit laatste is nog meer het geval, wanneer deze ambtenaren, bij uitgifte van den grond, de waarde er van moeten taxeeren, tot vaststelling van den canon. Het bedrag, waarop de canon voor de nieuw uitgegeven perceelen is bepaald, — de uitbesteede niet meegerekend, — is voor 70 perceelen beneden *f* 3.—, voor 117 *f* 3.— en daarboven tot *f* 5.—, voor 64 *f* 5.— en daarboven tot *f* 6.—.

De canon bij perceelen waarvoor de huur in erfpacht werd geconverteerd is bij 9 perceelen onder *f* 3.—, bij 26 *f* 3 en daarboven tot *f* 5.—, bij 29 *f* 5.— en daarboven.

In het district Gondanglegi, residentie Pasoeroean, is bij vier geheel nieuw te ontginnen perceelen de canon gesteld op *f* 6.— per bouw, en bij een in dat zelfde district gelegen geconverteerd perceel op *f* 4.— per bouw.

Voor de uitbesteede perceelen loopt het bedrag van den canon uitéén van *f* 1.30 tot *f* 10.— per bouw. Over het algemeen is de canon derhalve voor nieuwe perceelen hoog gesteld. Wel is waar heeft de erfpachter eerst canon te betalen in het zesde jaar, maar dan ook verponding, hoofdgeld voor de op het perceel gevestigde arbeiders en patentbelasting, terwijl ook de bedrijfsbelasting, waarin hunne arbeiders worden aangeslagen, voor hunne rekening komt. Het gezamenlijk bedrag van deze belastingen — het uitvoerrecht niet eens medegerekend — is derhalve tamelijk

hoog, maar vooral voor jeugdige ondernemingen, die in het zesde jaar nog lang niet als welgevestigd kunnen worden aangemerkt, bezwarend. Dat bedrag stijgt ook bij de meesten al spoedig ver boven de raming, door den Minister DE WAAL gemaakt bij de toelichting van het ontwerp der agrarische wet, toen hij als zijne meening te kennen gaf, dat de erfpachter voor canon en verponding te zamen ongeveer *f* 5.— per bouw zou te betalen hebben.

Het zou zeker meer in overeenstemming geweest zijn met de door dien Minister vooropgezette bedoeling van het ontwerp, het in cultuur brengen van wildernissen, als men de erfpachters, althans voor een reeks van jaren, een zeer lichten canon had laten betalen, zoo als op de Buitenbezittingen waar de canon uniform op *f* 1.— per bouw is gesteld, en voorts de vrijstelling van verponding tot een langer tijdvak dan van vijf jaar had uitgebreid.

Voor den fiscus komt het aan op zekere, meer dan op spoedige inkomsten. De Regeering heeft er, ook uit een zuiver fiscaal oogpunt, belang bij, dat de aard der cultuurondernemingen in den archipel, die tot nu toe in den regel was: het streven om het in den grond gestoken kapitaal zoo spoedig mogelijk terug te winnen, verandere in duurzame productiefmaking van den grond. De uitgifte in erfpacht is daartoe het middel.

Eene rationeele wijze van bebouwing, zoo als men die beschreven vindt in het onlangs verschenen werk van den Heer K. W. VAN GORKOM,[1]) kan alleen plaats vinden bij langdurig bezit door zakelijk recht verzekerd. De kinacultuur is eerst daardoor mogelijk geworden.

Het uitzicht op meerdere zekerheid bij een erfpachtsrecht van 75 jaren heeft dan ook 64 huurders bewogen om conversie van de huur in erfpacht aan te vragen.

Daarbij moest de bepaling worden toegepast, dat die conversie voordeelig was voor den lande. De opvolging van dit voorschrift levert moeielijkheid op ten aanzien van de oude theecontractanten in de Preanger Regentschappen, wien bij vrijlating van hunne industrie de betaling van zeer hooge huren is opgelegd, bij velen van *f* 24.—, bij enkelen van *f* 50.— per bouw. Thans is aangenomen, dat bij conversie het bedrag van de huur voor de rest van den huurtijd wordt omgeslagen over den geheelen duur der erfpacht, en, met de getaxeerde waarde van den grond, in den canon be-

---

1) De Oost-Indische cultures in betrekking tot handel en nijverheid, Amsterdam J. H. DE BUSSY.

grepen. Is de waarde van den grond juist getaxeerd, dan gaat het m. i. niet aan den canon hooger te stellen. Bovendien zal de conversie den lande steeds voordeelig zijn, zoo wel om de hierboven opgegeven reden, dat de schatkist blijvende inkomsten trekt, als omdat de erfpachter verponding en andere belastingen betaalt, waarvan de huurder vrij is.

Vergeleken met het recht van de erfpachters, is dat, hetwelk de zoogenaamde landhuurders in de Vorstenlanden, Soerakarta en Djokjokarta, uitoefenen, zeer onvolkomen, omdat de duur er van tot 20 jaar is beperkt, en vooral omdat de wederinhuur even als de inhuur geschieden moet voor elk lapje grond, dat bij concessie van de rijksgrooten moet worden verkregen, met wien daartoe steeds lastige, veelal kostbare, dikwerf vernederende onderhandelingen moeten worden gevoerd.

Maar is de concessie eenmaal verkregen, dan hebben de landhuurders — terwijl de erfpachters hunne arbeiders man voor man naar de wildernis moeten lokken — de beschikking over eene talrijke gevestigde bevolking in het vruchtbaarste gedeelte van Java. Zij laten haar, in stede van haar de belasting in product te doen leveren, die zij anders aan de rijksgrooten opbrengt, gewassen kweeken voor de Europeesche markt. Van daar dat zij in staat zijn zulk een verbazende massa producten jaarlijks aan de markt te brengen. In 1879 beliep de productie van koffij 43, van suiker 13, van tabak 30 procent van de totale productie der particuliere landbouwindustrie van Java, ongerekend eene hoeveelheid van 376,000 K.G. indigo.

Wat de Buitenbezittingen betreft, koffijteelt als particuliere landbouwindustrie bestaat thans op 12 perceelen, gelegen op Sumatra's Westkust en twee in Menado, die in de laatste jaren zijn uitgegeven. Dit geschiedde ook met 4 perceelen op de Banda-eilanden, waar notencultuur gedreven wordt, even als op de 34 notenperken aldaar, die in 1864 aan de perkeniers zijn afgestaan.

In streken, welke nog onder het zelfbestuur van inlandsche vorsten verkeeren, moeten de overeenkomsten, waarbij door hen aan particulieren gronden zijn afgestaan, door het Gouvernement worden goedgekeurd. Zooals de dagbladen dezer dagen gemeld hebben, is dat geschied met de concessie van den Sultan van Batjan aan den Heer ELOUT c. s., voor de exploitatie, op enkele gedeelten na, van de eilanden tot zijn gebied behoorende.

De overeenkomsten, gesloten met de vorsten van Deli, Langkat

en Serdang, door wie aan 7(ondernemers gronden — eerst voor 99, later voor 75 jaar — zijn afgestaan, zijn ook door de Indische Regeering bekrachtigd. Naar hetgeen de Heer CREMER, hoofdadministrateur der Deli-maatschappij, in zijne onlangs verschenen brochure, mededeelt, wordt door de bepalingen op de overschrijving dier contracten groote moeielijkheid berokkend aan de concessionarissen. Wordt de regeering behoorlijk ingelicht, dan zal de wijziging dier voorschriften zeker volgen. De geschiedenis van deze ondernemingen strekt overigens ten bewijze, met welke bezwaren de landbouwindustrie op de Buitenbezittingen aanvankelijk te kampen heeft. Er ontbraken daar bestuursmiddelen van administratie en politie, communicatiemiddelen en, — last not least, — arbeiders.

De eersten zijn sedert 1873 — tijdstip der overname van het beheer van de vorsten — steeds aangevuld, op de laatste begrooting is er weder eene som voor uitgetrokken. De staat der wegen in het binnenland moet nog zeer gebrekkig zijn. Wat de arbeiders betreft, verklaart de Heer CREMER, dat de geregelde aanvoer van goede Chineesche werklieden thans verzekerd is, terwijl eene ordonnancie eindelijk verschenen is, die de verhouding tusschen hen en de werkgevers regelt. De Heer VAN GORKOM, die ook de toestanden in Deli besproken heeft, meent echter dat die, wat de arbeiders betreft, alleen verbeteren kunnen door aanvoer van kolonisten, wat de Chinezen niet zijn; aanvoer van Javanen, mits goed geleid, zou naar zijn oordeel met veel beter uitslag kunnen geschieden, dan tot nu toe het geval is geweest. Hij en de Heer CREMER zijn het wijders eens, dat buiten de tabakscultuur die van andere gewassen moet aangegrepen worden, maar hierbij staat de fiscale politiek der Regeering op Sumatra's Oostkust in den weg, die van alle producten uitvoerrechten heft, ook van die, waarvan de cultuur nog in opkomst is, hetwelk o. a. ten gevolge heeft, dat de notencultuur, waarmede een begin was gemaakt, door enkele ondernemers is gestaakt geworden.

De Heer CREMER verklaart ten slotte, dat op Sumatra's Oostkust het veld voor kapitaal en arbeid onbegrensd is. Men mag vertrouwen, dat dit gedeelte der Buitenbezittingen, ook om zijne gunstige ligging aan de straat van Malacca, inderdaad eene toekomst voor zich heeft.

Het kapitaal in de bestaande ondernemingen in het Delische gestoken, is voor een groot deel bijeengebracht door maatschap-

ijen met aandeelen, ook hier te lande. In de *Overzichten van de ndische geldmarkt*, van de hand van den Heer VAN DEN BERG, wlke geregeld worden opgenomen onder de bijlagen der Koloniale Veslagen, werd reeds voor eenige jaren en ook weder in het jongste *Overicht* de aandacht gevestigd op het feit, dat op die wijze steeds meer ultuurondernemingen tot stand kwamen. Wordt dan alzoo het kajtaal bijeengebracht, dat in de ondernemingen wordt vastgelegd, et werkkapitaal, dat na afzet der producten wordt aangezuivera pleegt te komen van de Indische handelshuizen en geldschiet de vereenigingen, zooals de Handelmaatschappij, de Nederlands-Indische Handels-, en ook de nu pas opgerichte Koloniale Bank, ie haar kapitaal uitsluitend zal dienstbaar maken aan de landbouwiustrie. Als hoofdagent in Indië is opgetreden de Heer A. C. DE IJIER, een man van erkende bekwaamheid en energie, grondig bekend et alle ressources van Nederlandsch Indië.

Uit het jongste verslag der N. I. Bank blijkt, dat zij ult°. '79 12½ millioen had pen aan voorschotten op landelijke ondernemingen, en nog geen 7 on aan aandeelen in de ondernemingen zelven.

Uit datzelfde versl blijkt, dat van de 7 vrije suikerfabrieken, waarmede de Bank in etrekking stond, slechts 2 in het jaar '79 goede zaken gedaan haen, één had voor schuld moeten worden overgenomen. De vrije skerfabrieken hebben indedaad een zwaren strijd om het bestaan te eren; aan de administrateurs worden dan ook steeds strenger chen gesteld, zoowel van kennis van de cultuur en bereiding, als n ervaring en tact, om met de bevolking om te gaan.

Bij de verdeeldheid van het ondbezit van den inlander moeten de gronden van een groot aan individuën gehuurd worden; de huurprijzen en die van de loone zijn stijgende, terwijl de vraag der industriëelen bijna altijd het aod van de bevolking te boven gaat, zoodat voor die stijging geen ens te bepalen is. Ook zijn de arbeiders, ten minste de gewonoeli's, voor het meerendeel òf vagebonden, òf lieden die alleen nood voor een kleinen tijd willen werken bij een ondernemer, b. bij schaarschte van rijst, of om zich eenigen tijd aan de dienstptatie te onttrekken.

De berichten aangaande het gedrag d arbeiders die bij particulieren werken, luiden bij toeneming onstig: contractsbreuk is algemeen en de onbeschaamdheid dezer hn neemt voortdurend toe, waartoe de intrekking van de bepaling art. 2 n°. 27 der politieverordening voor inlanders heeft medege kt. Dat die zonder

gevaar voor misbruik had kunnen behouden blijven, heeft de Heer HUMME in het laatste nummer van den *Indische Gids* aangetoond ook omdat de gestrafte vrij was na oplegging der straf, en de straf dus niet dienen konde ter bescherming van het voorschottenstelsel. Dat het laatste voort blijft bestaan en onvermijdelijk schijnt is intusschen zeer te betreuren. Meermalen hebben ondernemers beproefd met dat stelsel te breken, maar het moeten opgeven, omdat men hun de arbeiders aftroggelde; terwijl er dan toch altijd werklieden zijn, die zich wel door overeenkomst gebonden achten. Getob met arbeiders bestaat niet alleen bij de vrije suikerfabrieken, maar bij alle landbouw-ondernemingen. Ook de erfpachters recruteeren hunne werklieden uit de klasse der vagebonden. En eigenlijke stand van werklieden is er op Java nog niet; de geëten desaman blijft zoo lang mogelijk landbouwer. Wel zijn er industriëelen in de inlandsche maatschappij, maar deze, zooals smeden en visschers, geven aan hunne werklieden een aandeel in de opbrengst van hun bedrijf, dikwerf ook voeding en kleeding. Met geld pleegt alleen arbeid van enkele uren betaald te worden, ook dikwerf met voeding er bij, of met de laatste alleen.

De suikerfabrieken in contract met het Gouvernement hebben nu nog Gouvernementshulp in de verkrijging van grondstof, maar komen allengs, bij vermindering jaarlijks van den aanplant op gezag, in dezelfde conditie als de vrije fabrieken. Die overgang blijkt bezwarend te zijn, en de dwangcultuur in het geheel geen opvoedster voor de vrije cultuur. Niet van de medewerking van ambtenaren kan beterschap verwacht worden, de fabriekanten zelven moeten zich in den nieuwen toestand inwerken. Alles hangt af van hunne geschiktheid of die hunner administrateurs.

Dit laatste geldt evenzeer, omtrent de tabaksfabriekanten; bij dezen komt het ook vooral aan op geschiktheid om met de bevolking om te gaan. In den loop van 1879 verminderde het aantal fabrieken van 153 tot 128. Dit is niet alleen een gevolg van de wisselvalligheid der cultuur zelve, maar ook van de inferioriteit van het product, waardoor de prijs van het laatste voortdurend achteruitgaat. De ondernemers kunnen de inlanders, die voor hen tabak planten, er maar niet toe krijgen, het gewas behoorlijk te verzorgen.

Ook daarbij werkt het voorschottenstelsel nadeelig en toch kan het niet losgelaten worden; de Kedirische tabaksondernemers waren in 1877 overeengekomen geen voorschotten meer te geven aan de

planters; het verslag van 1880 meldt, dat de afspraak is verbroken en het oude stelsel, schoon eenigzins gematigd, weêr in werking is getreden.

De staat der bestuursmiddelen op Java kan toereikend worden genoemd: wat meer besef bij de ambtenaren, van hoeveel belang eene welgevestigde landbouwindustrie is voor het Gouvernement en de bevolking, is zeker gewenscht.

De staat der communicatiemiddelen zal zeer veel verbeterd zijn, als de geprojecteerde spoorwegen voltooid, en de toevoerwegen overal aangelegd zullen zijn. Om de bestaande staatsspoorwegen dienstbaar te doen zijn aan het vervoer van producten door particulieren, zullen de tarieven veel verlaagd moeten worden, zooals uit de artikelen van den *Indische Gids* en de interpellatie van den Heer DE CASEMBROOT is gebleken. Het vervoer ter zee laat ook te wenschen over door gebrek aan zorg voor de goederen aan boord van de schepen der N. I. Stoomvaartmaatschappij, die haar monopolie weet te handhaven. Bij vermelding van deze grieven vinde een woord van loftuiging zijne plaats over de wijze, waarop de haven van Batavia wordt aangelegd, waaraan de Heer DE GELDER zich wijdt met ongeëvenaarden ijver en eene grootsche opvatting van zijne taak.

Vermeerdering van productie ten gevolge van de uitgifte van gronden in erfpacht zal eerst later kunnen blijken, als de aanplantingen algemeen vruchtdragend zullen geworden zijn. Ook is die van koffij aan sterke fluctuatie onderhevig, getuige het diagram, aantoonende de rijzing en daling der oogsten van de gouvernementskoffij van 1840 tot 1879, dat men aantreft onder de Bijlagen van het laatste Koloniaal Verslag. Dit is mede het geval met de tabak, terwijl de thee, blijkens het tienjarig overzicht van den uitvoer van 1869 tot 1878 in den Regeerings-almanak van Nederlandsch Indië van 1881, luttel vooruitging. Daarentegen steeg de uitvoer van suiker in dat tijdvak van 114 tot 236 millioen K. G., hoofdzakelijk tengevolge van betere werkwijze op de suikerfabrieken. Het aandeel van Nederland in den suikerhandel op Java was echter steeds afnemende: in de jaren 1878/80 is er gemiddeld 18 percent van de suiker uit Java uitgevoerd naar Nederland gegaan, in het laatste jaar slechts 10 percent; van de koffij was het gemiddelde in die jaren 67, [1]) van de thee 87, van de tabak 99, van de indigo 83 percent.

---

[1]) Van den totalen uitvoer, met inbegrip van de gouvernementskoffij, 90 percent:

De suikerhandel heeft nu eenmaal sedert 1874 in Nederland eene geheel andere richting genomen, de Javasuiker gaat naar het kanaal om orders. Laat ons hopen, dat de andere koloniale producten bij voortduring in Nederland ter markt zullen komen. Inspanning dezerzijds is noodig, want van de koffij is de aanvoer afnemende: in 1878 bedroeg die 72, in 1879 68, in 1880 64 percent van den uitvoer. Ook in dat opzicht is de oprichting eener nieuwe cultuurbank een heuchelijk verschijnsel: moge zij gevolgd worden door die van meer Hollandsche huizen, naast de vele vreemde handelshuizen en banken op Java, kan het zijn, van filiaalhuizen van bekende handelsfirma's in onze groote koopsteden. Dan zal in de eerste plaats de verhouding met den handel ginds beter worden. Ik vernam van de reeders hier de klacht, dat zij, bij de geringste schade, die hunne schepen in den Archipel beloopen, enorme kosten hebben. Dan zullen ook de Indische industrieelen en handelaars hier te lande vertegenwoordigers hebben, die voor hunne belangen opkomen, en het zal niet meer gebeuren, zooals onlangs, dat een der beste en bekwaamste ingezetenen van Neêrlandsch Indië door een volksvertegenwoordiger in onze Kamer voor een basterd wordt uitgemaakt, omdat hij zijne opinie wat kras heeft uitgesproken. Deelname van de ingezetenen hier in den handel en de industrie ginds is ook het zekerste middel om de thans in Indië bestaande vervreemding te doen wijken voor het besef, dat er eenheid van belang is tusschen moederland en kolonie.

Het optreden van een oudlandbouwindustriëel als Gouverneur-Generaal is ook een heuchelijk verschijnsel; van hem mag verwacht worden, dat hij de landbouwindustrie billijk zal behandelen; begunstiging wordt niet verlangd, maar bovenal vastheid van richting en zekerheid in de toepassing der bestaande of te maken bepalingen.

Voor zoover zich de strekking van mijn betoog laat resumeeren kom ik tot de volgende slotsom.

Voor de duurzame ontwikkeling van de landbouwindustrie in Indië is uitgifte in erfpacht het beste middel, mitsdien is wenschelijk:

milde toepassing van de bepalingen der agrarische wet betreffende die uitgifte;

reductie van den canon op Java tot een zeer laag bedrag;

---

onder de particuliere koffij uit Java uitgevoerd zijn steeds ruim 6 millioen K. G. begrepen, die het gouvernement op Java verkoopt.

uitbreiding van de vrijstelling der verponding tot een grooter aantal jaren, dan vijf;

afschaffing van het uitvoerrecht op producten, zoodra de schatkist dat offer zal kunnen dragen, in de eerste plaats op Sumatra's Oostkust.

Voorts is wenschelijk:

wederinvoering van een wettelijk voorschrift, waarbij het willekeurig verbreken van contracten door inlandsche werklieden met straf wordt bedreigd;

verlaging van de tarieven der staatsspoorwegen op Java en vermeerdering der toevoerwegen.

De VOORZITTER. Verlangt een der leden omtrent dit onderwerp ook iets in het midden te brengen?

De Heer BERGSMA: Ik wenschte nog te zeggen dat ik omtrent de suikerindustrie geen conclusie heb kunnen stellen. De klachten over die industrie zijn veelvuldig. Mochten mijne denkbeelden daaromtrent echter al te pessimistisch zijn, dan zal het mij zeer aangenaam zijn van eenig lid gunstiger mededeelingen te ontvangen.

De Heer VAN GORKOM: Ik wensch met het oog op het ver gevorderd uur, slechts het een en ander in het midden te brengen tot staving van hetgeen de heer BERGSMA gezegd heeft omtrent de uitgifte van gronden in erfpacht.

De Heer BERGSMA heeft te recht doen opmerken, dat het beter zou zijn om den canon uniform te stellen, en lager dan tot nu toe regel is.

De regel die tot nu toe heeft gegolden, heeft ten gevolge dat er, om maar eens rond uit te spreken, dikwijls een groote *schwindel* plaats heeft.

De zekerheid dat men eerst in het zesde jaar eenige lasten zal hebben te dragen, maakt dat perceelen aan personen komen, die niet als eigenlijke ontginners te beschouwen zijn.

Men zou een vast bedrag van b. v. *f* 2 kunnen stellen, en den canon doen betalen als het perceel is ingeschreven; een aanvrager die het noodige crediet heeft, zal dan door dien last niet worden teruggehouden, wel daarentegen de persoon die geen crediet heeft, of de zaak niet ernstig opneemt, maar alleen op speculatie het oog heeft. In het oorspronkelijk voorstel aangaande de agrarische aangelegenheden lag het dan, meen ik, ook in de bedoeling, den canon onmiddelijk te doen ingaan en uniform laag te stellen.

De Heer BERGSMA wees reeds op den moeielijken tijd, dien de suikerindustrie tegengaat met het oog op het verstrijken der contracten. Eene jarenlange ervaring heeft mij geleerd dat de belanghebbenden op Java wel wat te veel jammeren over de ongunstige toekomst dier industrie: wanneer men hare geschiedenis bij tijdvakken van 10 jaar nagaat, valt eene geleidelijke verbetering in de productie waar te nemen; zij is dooréén gestegen van 20 tot 30, 40, 50, ja zelfs tot 60 pikols per bouw.

Het valt echter niet te ontkennen dat, volgens de onvolkomen wijze van cultiveeren, gebrekkig personeel, het dikwijls haastig en ordeloos oogsten, de zeer onvolkomen extractie van het riet en eene zeer slordige, onwetenschappelijke verwerking van het sap, op Java gemiddeld 50 pCt. van de in de grondstof aanwezige suiker verloren doen gaan. Nu de opheffing van de Gouvernementsbemoeiing te verwachten is, ware het beter dat de belanghebbenden zich afvroegen op welke hoogte de suikerindustrie thans staat, alsmede welke middelen tot hare opbeuring kunnen worden aangewend. Tijdens het bewind van Napoleon I en het heerschen van het continentaal stelsel is men met macht begonnen suiker uit den beetwortel te trekken, doch dit had aanvankelijk zulke slechte resultaten, dat de beetwortelnijverheid door allerlei privilegiën moest worden beschermd.

De wetenschap en de techniek kwamen haar echter te hulp, en thans wordt wellicht het maximum van suiker uit de grondstof getrokken.

De suikerindustrie vordert aanzienlijke kapitalen voor gebouwen, installatie als anderzins, en nu moet men, indien men de zaak donker hoort voorstellen, in de eerste plaats rekening houden met de kunde en het beleid waarmede eene onderneming gedreven wordt. De Gouvernementshulp heeft reeds al te lang — omtrent eene halve eeuw — de krachten van het particulier initiatief verlamd, dan dat zij zoude moeten worden bestendigd.

Ik meende omtrent de quaestie van de suikerindustrie dit weinige in het midden te moeten brengen tot geruststelling van de kapitalisten wier belangen bij deze industrie zijn betrokken. Ik geloof niet dat zij op Java eene donkere toekomst heeft, wanneer men slechts bekwaam is in het vak, en gebruik maakt van de middelen welke ervaring en wetenschap aan de hand doen.

De Heer QUARLES VAN UFFORD. Men kan in Nederland niet genoeg de aandacht vestigen op de Oost-Indische bezittingen. Ook

daarom zijn wij veel erkentelijkheid verschuldigd aan de Heeren BERGSMA en VAN GORKOM, nu zij hier de landelijke ondernemingen hebben ter sprake gebracht.

Omtrent den canon wensch ik eene enkele opmerking te maken. Beide Heeren verlangen dien lager gesteld te zien; de Heer VAN GORKOM wenscht dien zelfs zeer laag, niet hooger dan *f* 2 'sjaars per bouw, terwijl hij nu gewoonlijk dooreen *f* 3 à *f* 5 bedraagt. Maar — men vergeve deze opmerking aan een oud-ambtenaar — als men den canon zoo verbazend laag wil stellen, verliest men dan de belangen van de schatkist niet te veel uit het oog? Wanneer men èn de uitvoerrechten afschaft, èn den canon zoo laag stelt, snijdt het mes in ongunstigen zin aan beide zijden. Ik voor mij geloof dat, als men den ondernemers geen beperkende bepalingen in den weg legt, zij een ietwat hooger canon dan van *f* 2 wel kunnen betalen. Intusschen zou ik gaarne eenige nadere inlichtingen van beide Heeren hieromtrent vernemen.

Nog een paar woorden naar aanleiding van hetgeen de Heer VAN GORKOM ons omtrent de vooruitzichten der suikerindustrie op Java mededeelde.

Ik durf vermoeden dat onder de leden hier aanwezig, er zullen zijn die minder bekend zijn met den inhoud van de Indische tijdschriften. Daarom veroorloof ik mij er de aandacht op te vestigen dat daarin in den laatsten tijd stukken gepubliceerd zijn, die doen vermoeden dat verbetering van den toestand der suikerindustrie te wachten is, zoodat men zich dien toestand niet al te donker moet voorstellen. De Heer ENGELHARD heeft in de laatste 2 à 3 jaren in het Indisch landbouw-tijdschrift en in dat der Indische Maatschappij van Nijverheid en Landbouw zulke ingrijpende wijzigingen voorgesteld, zoowel in de kultuur als in de fabricage van de suiker, dat men hem bijna een revolutionnair op dat gebied zou kunnen noemen. Misschien zou de Heer VAN GORKOM ons nog wel willen mededeelen of zijns inziens van de denkbeelden van den Heer ENGELHARD inderdaad goeds te wachten is voor deze zoo belangrijke industrie.

De Heer HUDIG: Omtrent den canon waren de Heeren BERGSMA en VAN GORKOM van oordeel dat het wenschelijker zou zijn een vast cijfer te heffen, terwijl naar mijne meening de regeling thans gevolgd veel voor heeft.

Het mag op zich zelf misschien niet veel zijn, maar het is voor een ondernemer die b. v. met 500 bouws begint, niet onverschillig

of hij gedurende de eerste vijf jaren al dan niet ongeveer *f* 2500.— moet betalen.

Als een ander bezwaar is genoemd het aanvragen van grond in erfpacht door personen die geen *bona fide* ontginners zijn, maar het alleen op speculatie doen.

Dit kan m. i. zelf zijne voordeelen hebben. Niet iedereen die exploiteeren wil, is in de gelegenheid in woeste streken geschikte gronden te gaan zoeken, en wanneer dit door anderen geschiedt zal menig bona fide planter in de gelegenheid zijn gronden te koopen en te ontginnen, die er anders niet toe had kunnen overgaan. Ik geloof dus niet dat in erfpacht nemen van gronden op speculatie schadelijk werkt.

De Heer VAN GORKOM. Ik ben voor een uniform-canon, omdat niemand ter wereld in staat is de waarde van de woeste gronden in een machtig vulkanische streek te schatten.

Een terrein van geen grooter uitgestrektheid dan de zaal waarin wij nu vergaderd zijn, kan in zijn verschillende deelen zelfs zeer onderscheiden zijn.

Ook staat de waarde van den grond in verband met het product, dat men er op wenscht te telen.

Verder wensch ik den canon laag te stellen, omdat de fiscus er niet merkbaar door zal lijden.

Als ik mij wel herinner, zijn er 80,000 bouws in erfpacht uitgegeven. Heeft men dooréén een canon van *f* 5.— welk cijfer gemiddeld niet bereikt wordt, dan zouden zij te zamen dus *f* 400,000.— opbrengen, 't geen op de Indische begrooting die, de koffie buiten rekening gelaten, over de 100 millioen beloopt, zeker niet veel te beduiden heeft.

Het bezwaar gaat dus niet op dat de Regeering den canon betrekkelijk hoog moet stellen, om de inkomsten te vermeerderen.

De Regeering moet er slechts op bedacht zijn het terrein, dat daar bij duizende hectaren woest ligt, productief te doen maken; want waar uit den bodem geld geslagen wordt, moet welvaart heerschen en kan de Regeëring op hare beurt weer putten tot stijving van de kas.

Men moet niet vergeten dat in Indie — zelfs op het welvarende Java — periodiek, zooal geen hongersnood, dan toch schaarste van levensmiddelen hier en daar heerscht, hetgeen ten gevolge heeft dat de Regeering meermalen beginnen moet de belastingen kwijt te schelden, waarop zij bij het opmaken van de begrooting gere-

kend heeft, om te eindigen met de bevolking aan de publieke werken te zetten ten einde haar aan de kost te helpen.

Ik kan dus niet toegeven dat in het verhoogen van den canon heil moet gezocht worden.

Dat heil ligt alleen in het vruchtbaar maken van den schat, die in den bodem besloten is.

De Heer HUDIG zag het bezwaar niet in van het aanvragen van woeste gronden op speculatie, maar ik, die daarvan jaren lang de nadeelen waargenomen heb, zie het wel in.

Ik zal een enkel voorbeeld aangeven. In 1876 kwam ik in de Residentie Kediri. Ik vond er twee perceelen woesten grond elk van 500 bouws, die in 1873 waren uitgegeven. De aanvraag scheen echter niet serieus te zijn geweest, zoodat de grond in 1876 nog braak lag en men nu zelfs de grenzen niet meer aanwijzen kon.

Later heeft het Gouvernement strenge voorschriften gegeven omtrent het afbakenen van perceelen; maar hier lagen nu in Kediri 750 hectaren toegewezen aan twee personen, waardoor het Bestuur huiveren moest andere aanvragen in de nabijheid in behandeling te nemen. Voor een serieus man met kapitaal, is het soms hoogst moeielijk een goed stuk gronds te bekomen: de wet zegt wel dat jaarlijks door de Regeering eenige perceelen zullen worden uitgegeven, maar die bepaling is bij uitzondering nageleefd. Wel worden vele gronden uitgegeven, doch wie vragen die aan? Mannen die zich daarvoor zorg en moeite getroosten en hunne kunde aanwenden? Zeer zeker waren en zijn er velen zoo, maar ook zeer vele aanvragers maakten slechts van locale bekendheid gebruik, en het is zelfs geschied dat men ambtshalve kennis kreeg aan goede gronden en ze dan, nog in 's lands dienst zijnde, aanvroeg. En wanneer op zulke wijzen een perceel zonder eenige moeite wordt verkregen, terwijl een serieus aspirant-ontginner zoodanig stuk zoekt, dan moet deze het tegen hoogen prijs overnemen. Zoo werd in 1875 door een ambtenaar een perceel aangevraagd en verkregen, welk perceel door verschillende handen ging en eindelijk verkocht werd voor ruim *f* 50,000.—.

Zulke handelingen drukken de solide industrieelen zeer, daar zij dikwijls een kapitaal moeten storten, dat van den aanvang af zwaar op de ontginning drukt. Aan het dadelijk heffen van den canon kleeft dat bezwaar niet voor hem, die behoorlijk crediet en waarlijk zelf ontginnen wil. Deze bezit het intellect en de middelen om zijn bedrijf goed uit te voeren.

Berekent men voorts dat door het laag stellen van den canon na zeker aantal jaren toch ruim wordt ingehaald hetgeen in de 5 eerste jaren werd betaald, dan is die canon over het geheel geen drukkende last. Het grootste bezwaar is de zwendel ten aanzien van den grond, waardoor aan ernstige ondernemers het gras voor de voeten wordt weggemaaid.

De Heer BERGSMA. Naar aanleiding van hetgeen de Heer QUARLES VAN UFFORD aanvoerde wensch ik alleen te zeggen, dat vooral de jeugdige ondernemingen niet te zwaar door belasting behooren gedrukt te worden. De reductie van den canon heb ik in het algemeen aanbevolen, omdat de heffing der verponding en van andere belastingen aan de schatkist genoeg inkomsten verzekert; en die inkomsten zijn ruim, als men nagaat dat, blijkens het medegedeelde in het werk van den Heer VAN GORKOM, in Britsch Indië voor één gelijke uitgestrektheid *f* 2.— à 3.— wordt betaald, waarvoor men in onze koloniën *f* 12.— en meer moet opbrengen.

Ten slotte vestig ik de aandacht op de kaart die onder de Bijlagen van het jongste Koloniaal Verslag wordt aangetroffen, waarop men aangeduid vindt, welke gedeelten van Nederlandsch Indië tot het tolgebied behooren, en waar door het Gouvernement of door inlandsche vorsten buiten dat tolgebied rechten worden geheven.

De VOORZITTER. Namens de Vergadering dank ik den Heer BERGSMA voor zijne belangrijke bijdrage, en ook de leden die aan de gevoerde discussie deelnamen, voor de zaakrijke opmerkingen.

Er is nu nog een derde punt op de agenda, maar de Heer HUËT heeft mij medegedeeld, dat hij genoodzaakt was de Vergadering te verlaten, en verzocht dat het door hem te behandelen onderwerp tot het volgende jaar moge worden aangehouden.

Niets meer aan de orde zijnde wordt de Vergadering gesloten.

HET NEDERLANDSCHE MINISTERIE.

Bij Koninkl. Besl. van 9 Juni 1881, n°. 54, is:

1°. met ingang van 13 Juni 1881, aan Mr. S. VISSERING op het daartoe door hem gedaan verzoek eervol ontslag verleend als Minister van Financiën, met dankzegging voor de vele en gewichtige diensten door hem aan den Koning en den lande bewezen.

2°. De Minister van Buitenlandsche Zaken Mr. C. TH. Baron VAN LIJNDEN VAN SANDENBURG benoemd tot Minister van Financiën ad interim.

Het Ministerie is mitsdien thans (1 Aug. 1881) samengesteld als volgt:

	benoemd:	met ingang van:
Buitenl. Zaken: Mr. C. TH. Baron VAN LYNDEN VAN SANDENBURG	18 Aug.	19 Aug. 1879.
Justitie: Mr. A. E. J. MODDERMAN	// //	20 // //
Binnenl. Zaken: Jhr. Mr. W. SIX	// //	// // //
Marine: W. F. VAN ERP TAALMAN KIP	// //	// // //
Oorlog: A. E. REUTHER	// //	// // //
Waterstaat, Handel en Nijverheid: Jhr. G. J. G. KLERCK	// //	// // //
Koloniën: Mr. W. Baron VAN GOLTSTEIN	// //	// // //
Financiën: ad interim, Mr. C. TH. Baron VAN LIJNDEN VAN SANDENBURG	9 Juni 1881.	13 Juni 1881.

Naschrift: Bij Koninkl. Besl. van 3 Sept. 1881, n°. 18, is met ingang van 15 September aan Mr. C. TH. Baron VAN LIJNDEN VAN SANDENBURG eervol ontslag verleend als Minister van Buitenlandsche Zaken, met dankbetuiging voor de vele en gewichtige diensten door hem aan den Koning en den lande bewezen; en zijn, met ingang van dien dag benoemd:

tot Minister van Financiën Mr. C. TH. Baron VAN LIJNDEN VAN SANDENBURG; en

tot Minister van Buitenlandsche Zaken Jhr. Mr. W. F. ROCHUSSEN, buitengewoon gezant en gevolmachtigd Minister te Berlijn.

DE STATEN-GENERAAL.

EERSTE KAMER.

Sedert onze vorige opgave (zie *Jaarb.* 1880, blz. 96), waarin de samenstelling der Eerste Kamer bij de opening van het zittingjaar 1880—1881 vermeld staat, hadden daarin de volgende veranderingen plaats: [1])

I. Bij brief van 10 Mei 1881 zond Mr. H. J. SMIT zijn ontslag in krachtens art. 95 der kieswet. In zijne plaats werd 31 Mei daaraanvolgende bij derde stemming gekozen de heer M. H. INSINGER, die 35 stemmen verwierf, terwijl 29 stemmen werden uitgebracht op den heer J. C. ZIMMERMAN. Het nieuwe lid voor *Noord-Holland* nam zitting den 11den Juli 1881.

II. Ter vervanging van Jhr. Mr. F. B. H. MICHIELS VAN KESSENICH, 1 Juni 1881 overleden, kozen de Staten van *Limburg* den 28sten Juni daaraanvolgende Jhr. H. G. L. REGOUT bij derde stemming met 25 stemmen, terwijl Mr. F. G. H. H. A. Baron MICHIELS VAN VERDUYNEN 17 stemmen erlangde. De heer REGOUT nam zitting op 11 Juli 1881.

III. Bij brief van 14 Juli 1881 nam Mr. G. SCHOT krachtens art. 92 der kieswet ontslag als lid der Kamer, met het einde van het zittingjaar 1880—1881. In *Friesland* zal derhalve eene nieuwe verkiezing moeten plaats hebben binnen 30 dagen, te rekenen van September 1881.

---

[1]) T. a. p. komt op blz. 97 eene vergissing voor. Mr. C. J. A. VAN RIJCKEVORSEL werd benoemd met 52 van de 59, en niet van de 60 uitgebrachte stemmen. Eerst bij de stemming over Mr. A. F. VOS DE WAEL werden 60 stemmen uitgebracht.

Samenstelling der Eerste Kamer op 1 Augustus 1881.

	Jaren van Benoeming.		Jaren van Aftreding.
Noord-Brabant.			
Mr. C. J. A. van Rijckevorsel	1871	—	1889.
Mr. A. F. Vos de Wael	1871	—	1889.
Jhr. L. J. B. van Sasse van Ysselt	1849	—	1883.
Mr. J. B. Hengst	1863	—	1883.
Mr. P. J. A. Smitz	1877	—	1886.
Gelderland.			
Mr. C. J. R. Nobel	1862	—	1889.
Mr. W. A. A. J. Baron Schimmelpenninck van der Oije	1880	—	1889.
Mr. J. Thooft	1873	—	1883.
L. G. A. Graaf van Limburg Stirum	1880	—	1886.
Jhr. H. A. D. Coenen	1877	—	1886.
Zuid-Holland.			
Mr. G. A. de Raadt	1871	—	1889.
J. D. Fransen van de Putte	1880	—	1889.
Joost van Vollenhoven	1863	—	1883.
Mr. A. J. Duymaer van Twist	1865	—	1883.
F. G. E. Merkes van Gendt	1879	—	1883.
T. P. Viruly	1862	—	1886.
Mr. A. Blussé	1874	—	1886.
Noord-Holland.			
Jhr. Mr. D van Akerlaken	1874	—	1889.
Jhr. Mr. C. J. A. den Tex	1875	—	1889.
M. H. Insinger	1881	—	1883.
Mr. G. van Tienhoven	1880	—	1883.
Dr. E. C. Büchner	1873	—	1886.
Jhr. Mr. A. V. Teding van Berkhout	1877	—	1886.
Zeeland.			
Mr. W. C. Borsius	1871	—	1889.
Mr. C. J. Pické	1876	—	1886.
Utrecht.			
Mr. E. du Marchie van Voorthuysen	1874	—	1883.
Jhr. Mr. J. Huydecoper van Maarsseveen	1858	—	1886.

	Jaren van Benoeming.	Jaren van Aftreding.
Friesland.		
Jhr. Mr. J. H. F. K. van Swinderen...........	1879	— 1889.
Mr. G. Schot [1])...........................	1865	— Sept. 1881.
Jhr. Mr. F. J. J. van Eysinga (Voorzitter).......	1850	— 1886.
Overijssel.		
A. J. Blijdenstein...........................	1878	— 1889.
Mr. A. van Naamen van Eemnes..............	1880	— 1883.
C. T. Stork.................................	1867	— 1886.
Groningen.		
Mr. J. J. Cremers..........................	1879	— 1889.
Mr. W. de Sitter...........................	1877	— 1886.
Drenthe.		
Mr. H. J. Carsten...........................	1875	— 1883.
Limburg.		
W. H. Pijls..................................	1880	— 1889.
L. F. H. Beerenbroek.......................	1849	— 1883.
H. G. L. Regout............................	1881	— 1886.

Griffie. Den 15 Maart 1880 overleed Jhr. Mr. J. K. J. DE JONGE. Den 19 April 1880 werd met ingang van denzelfden dag in zijne plaats tot *Griffier* benoemd Mr. O. W. STAR NUMAN. Deze werd 22 Mei als *Commies-griffier* vervangen door Mr. A. J. W. VAN ROIJEN, die zijne betrekking aanvaardde den 24 Mei daaraanvolgende.

TWEEDE KAMER.

I. Verandering in de samenstelling der Tweede Kamer sedert de opening van het zittingjaar 1880—1881 op 20 Sept. 1880. (Zie het *Jaarb.* van 1880, blz. 99 en volg.) tot aan de periodieke verkiezingen op 14 Juni 1881.

1. De heeren GLEICHMAN, VAN REES en VAN DEDEM namen zitting op 21 September 1880 [2]).

[1]) Zie hierboven het onder n°. III aangeteekende.

[2]) Ten onrechte is op blz. 100 van den vorigen jaargang vermeld, dat de heer GLEICHMAN op 6 September 1880 zitting nam.

2. Kiesdistrict *Gorinchem*. Door het bedanken van Jhr. Mr. M. A. DE SAVORNIN LOHMAN was eene nieuwe verkiezing noodig. 23 September 1880 werd met 1248 van de 2181 geldige stemmen gekozen de heer H. SERET, die 4 October 1880 zitting nam.

3. Hoofdkiesdistrict *Tilburg*. In de plaats van Jhr. Mr. J. B. A. J M. VERHEYEN, die krachtens art. 91 der Grondwet had opgehouden lid der Kamer te zijn, werd 7 December 1880 bij herstemming met 1486 van de 2525 geldige stemmen gekozen Mr. B. M. BAHLMAN, die 13 December 1880 zitting nam.

4. Hoofdkiesdistrict *Sneek*. Ter vervanging van den heer A. MOENS, die krachtens art. 91 der Grondwet had opgehouden lid der Kamer te zijn, werd 23 November 1880 met 1865 van de 3615 geldige stemmen gekozen Mr. PH. VAN BLOM. Hij nam zitting 6 Dec. 1880.

5. Hoofdkiesdistrict *Maastricht*. Den 1sten November 1880 overleed C. A. Baron DE BIEBERSTEIN ROGALLA ZAWADZKY. 23 November werd in zijn plaats gekozen met 1199 van de 1625 geldige stemmen Jhr. Mr. G. L. M. H. RUYS VAN BEERENBROECK. Hij nam 6 December 1880 zitting.

6. Hoofdkiesdistrict *Amsterdam*. Ter vervanging van Mr. S. A. VENING MEINESZ, die na zijne benoeming tot burgemeester van Rotterdam zijn ontslag nam als lid der Kamer, werd 15 Februari 1881 gekozen de heer J. DIRKS, met 779 van de 1022 geldige stemmen. Hij nam 4 Maart 1881 zitting.

Hoofdkiesdistrict *Arnhem*. Den 24sten Februari 1881 overleed Mr. W. H. DULLERT, Voorzitter der Tweede Kamer. 22 Maart daaraanvolgende werd in zijne plaats tot lid der Tweede Kamer gekozen de heer PH. W. VAN DER SLEYDEN, met 865 van de 1594 geldige stemmen. Hij nam 30 Maart daaraanvolgende zitting.

8. Bij Kon. Besluit van 4 Maart 1881 n°. 3 werd Mr. C. J. F. MIRANDOLLE benoemd tot Voorzitter voor het nog over blijvend gedeelte der zitting.

II. Periodieke verkiezingen op 14 Juni 1881.

HOOFDKIESDISTRICT.	AFTREDENDE LEDEN.	GEKOZEN LEDEN.	UITGEBRACHTE GELDIGE STEMMEN.
Zuidhorn......	Mr. E. J. J. B. Cremers..	Herkozen.	Met 369 van 642
Appingadam....	J. Schepel..............	"	" 764 " 1287
Winschoten....	Mr. H. Goeman Borgesius.	"	" 618 " 716
Assen.........	Mr. L. Oldenhuis Gratama.	"	" 806 " 1263
Leeuwarden....	S. Hingst...............	"	" 1078 " 1921
Sneek.........	Mr. S. Wijbenga.........	"	" 1879 " 3740
"...........	Dr. W. H. Idzerda.......	"	" 1886 " 3740
Dockum.......	Jhr. Mr. J. F. van Humalda van Eysinga...........	"	" 1009 " 1950
Zwolle........	Jhr. Mr. J. A. Sandberg..	Jhr. Mr. T. A. J. van Asch van Wijck.	" 1333 " 2553
Almelo........	H. A. Insinger..........	Onbeslist.	
Deventer.......	Mr. A. van Delden.......	Herkozen.	" 1294 " 2101
Zutphen.......	Mr. L. Ed. Lenting......	"	" 1495 " 2839
Arnhem.......	P. W. van der Sleyden...	"	" 1084 " 2159
Nijmegen......	Mr. C. J. A. Heydenrijk..	"	" 1190 " 1330
Tiel..........	Mr. H. J. Dijckmeester...	"	" 1354 " 2653
Amersfoort.....	Mr. Æ. baron Mackay....	"	" 1101 " 1401
Utrecht........	Jhr. Mr. J. Roëll........	"	" 941 " 1408
Hoorn.........	Mr. W. K. baron v. Dedem.	"	" 1177 " 1386
Alkmaar.......	Mr. W. van der Kaay....	"	" 1305 " 2139
Amsterdam.....	Jhr. Mr. J. W. H. Rutgers van Rosenburg........	Mr. H. J. Kist.	" 1173 " 2259
".........	P. H. Holtzman..........	Herkozen.	" 1355 " 2259
".........	W. A. Froger............	Jhr. H. C. Wichers.	" 1255 " 2259
".........	Mr. J. P. R. Tak v. Poortvliet.	Herkozen.	" 1478 " 2259
Haarlem........	Mr. C. J. F. Mirandolle...	"	" 731 " 947
Leiden.........	J. H. Donner............	"	" 1189 " 1463
Gouda.........	Mr. M. Bichon van IJsselmonde................	"	" 1645 " 2886
Delft..........	A. M. Schagen v. Leeuwen.	J. C. Fabius.	" 1675 " 2576
Rotterdam.....	Mr. J. van Gennep.......	Herkozen.	" 1006 " 1937
"	W. A. Viruly Verbrugge..	"	" 986 " 1937
's Gravenhage...	Mr. R. J. Graaf Schimmelpenninck.............	"	" 774 " 1271

HOOFDKIESDISTRICT.	AFTREDENDE LEDEN.	GEKOZEN LEDEN.	UITGEBRACHTE GELDIGE STEMMEN.
Dordrecht......	Mr. G. M. van der Linden.	Herkozen.	Met 677 van 1299
Gorinchem.....	H. Seret................	〃	〃 1716 〃 2489
Middelburg.....	Mr. D. van Eck..........	〃	〃 1018 〃 1981
Goes..........	J. P. Bredius Jr.........	Jhr. Mr. J. J. Pompe van Meerdervoort.	〃 1358 〃 1997
Zierikzee.......	J. J. van Kerkwijk.......	Herkozen.	〃 711 〃 984
Breda.........	Dr. H. J. A. M. Schaepman.	〃	〃 1657 〃 1761
Zevenbergen ...	Mr. R. van de Werk.....	Onbeslist.	
Tilburg........	Mr. B. M. Bahlman......	Herkozen.	〃 1353 〃 1421
Eindhoven.....	Mr. A. J. H. van Baar....	〃	〃 1087 〃 1128
Maastricht......	Mr. M. V. Nijst..........	〃	〃 962 〃 1232
Roermond.....	Mr. H. T. Lambrechts....	〃	〃 1121 〃 1290
Boxmeer.......	Mr. J. H. L. Haffmans....	〃	〃 1079 〃 1179
's Hertogenbosch	Mr. J. G. de Bruyn......	〃	〃 1286 〃 1436

Den 28sten Juni hadden de beide herstemmingen plaats.

Te *Almelo* werd herkozen de heer H. A. INSINGER met 1193 van de 2135 stemmen.

Te *Zevenbergen* werd herkozen Mr. R. VAN DE WERK met 893 van de 1731 stemmen.

III. Samenstelling der Tweede Kamer op 1°. Augustus 1881. (De bovenvermelde uitslag der verkiezingen in Juni 1881 werkt eerst op de samenstelling der Kamer in het nieuwe zittingjaar 1881—1882. De leden, wier namen cursief gedrukt zijn, worden den derden Maandag van September vervangen).

KIESDISTRICT.	LEDEN.	Jaren van Benoeming.	Jaren van Aftreding.
Groningen.....	Mr. S. van Houten.............	1869 —	1883
Zuidhorn......	Mr. E. J. J. B. Cremers.........	1869 —	1881
Appingadam...	Mr. D. de Ruiter Zijlker.........	1868 —	1883
〃	J. Schepel....................	1874 —	1881
Winschoten...	Mr. J. W. J. baron de Vos van Steenwijk..................	1878 —	1883

KIESDISTRICT.	LEDEN.	Jaren van Benoeming.	Jaren van Aftreding.
Winschoten. .	Mr. H. Goeman Borgesius........	1877 —	1881
Assen........	Jhr. W. A. van der Feltz........	1877 —	1883
〃..........	Mr. L. Oldenhuis Gratama.......	1867 —	1881
Leeuwarden...	F. Lieftinck....................	1879 —	1883
〃........	S. Hingst......................	1866 —	1881
Sneek........	Mr. Ph. van Blom..............	1880 —	1883
〃..........	Dr. W. H. Idzerda..............	1869 —	1881
〃..........	Mr. S. Wijbenga................	1855 —	1881
Dockum......	Mr. W. A. Bergsma.............	1871 —	1883
〃.........	Jhr. Mr. J. F. van Humalda van Eysinga....................	1879 —	1881
Steenwijk.....	Mr. A. J. Thomassen à Thuessink van der Hoop van Slochteren..	1879 —	1883
Zwolle.......	A. Baron van Dedem............	1879 —	1883
〃..........	*Jhr. Mr. J. A. Sandberg*.......	1869 —	1881
Almelo.......	Mr. J. R. Corver Hooft..........	1875 —	1883
〃..........	H. A. Insinger..................	1873 —	1881
Deventer......	Mr. P. Blussé van Oud-Alblas....	1872 —	1883
〃........	Mr. A. van Delden..............	1877 —	1881
Zutfen........	Mr. C. J. Sickesz...............	1877 —	1883
〃.........	Mr. L. Ed. Lenting.............	1868 —	1881
Arnhem......	A. Kool	1879 —	1883
〃..........	Ph. W. van der Sleyden.........	1881 —	1881
Nijmegen.....	Jhr. Mr. C. J. C. H. van Nispen van Sevenaer.................	1871 —	1883
〃.........	Mr. C. J. A. Heydenrijck........	1862 —	1881
Tiel..........	Mr. W. H. de Beaufort..........	1877 —	1883
〃..........	Mr. H. J. Dijckmeester..........	1877 —	1881
Amersfoort....	Jhr. Mr. M. M. van Asch van Wijck......................	1874 —	1883
〃........	Mr. Æ. baron Mackay...........	1876 —	1881
Utrecht.......	J. N. Bastert..................	1880 —	1883
〃..........	Jhr. Mr. J. Roëll...............	1877 —	1881
Hilversum....	A. baron Schimmelpenninck van der Oye....................	1878 —	1883
Hoorn........	K. de Jong.....................	1871 —	1883
〃.........	Mr. W. K. Baron van Dedem.....	1880 —	1881
Alkmaar......	Mr. J. L. de Bruyn Kops........	1868 —	1883
〃.........	Mr. W. van der Kaay...........	1875 —	1881

KIESDISTRICT.	LEDEN.	Jaren van Benoeming.	Jaren van Aftreding.
Amsterdam....	Mr. M. H. Godefroi.............	1871 —	1883
〃........	Mr. J. G. Gleichman............	1880 —	1883
〃........	J. Dirks.......................	1881 —	1883
〃........	*W. A. Froger*.................	1878 —	1881
〃........	*Jhr. Mr. J. W. H. Rutgers van Rosenburg*..................	1877 —	1881
〃........	P. H. Holtzman.................	1877 —	1881
〃........	Mr. J. P. R. Tak van Poortvliet..	1880 —	1881
Haarlem......	W. de Meijier...................	1877 —	1883
〃........	Mr. C. J. F. Mirandolle (*Voorzitter*)	1869 —	1881
Haarlemmerm..	Mr. F. J. M. A. Reekers.........	1878 —	1883
Leiden.......	O. baron van Wassenaar van Catwijck	1866 —	1883
〃..........	J. H. Donner...................	1880 —	1881
Gouda........	Mr. J. G. Patijn................	1877 —	1883
〃..........	Mr. M. Bichon van IJsselmonde..	1874 —	1881
Delft.........	Jhr. F. de Casembroot..........	1875 —	1883
〃..........	*A. M. Schagen van Leeuwen*....	1877 —	1881
Rotterdam....	R. P. Mees R.Azn...............	1873 —	1883
〃........	O. van Rees....................	1878 —	1883
〃........	Mr. J. van Gennep..............	1878 —	1881
〃........	W. A. Viruly Verbrugge.........	1863 —	1881
Brielle.......	Dr. K. A. Rombach..............	1869 —	1883
's Gravenhage..	Mr. W. Wintgens................	1871 —	1883
〃........	Mr. R. J. Graaf Schimmelpenninck.	1873 —	1881
Dordrecht.....	Mr. J. B. van Osenbruggen......	1871 —	1883
〃........	Mr. G. M. van der Linden.......	1878 —	1881
Gorinchem....	Mr. L. W. C. Keuchenius........	1879 —	1883
〃........	H. Seret.......................	1880 —	1881
Middelburg....	Jhr. J. L. de Jonge............	1875 —	1883
〃........	Mr. D. van Eck.................	1849 —	1881
Goes.........	Jhr. Mr. A. F. de Savornin Lohman.	1879 —	1883
〃..........	*J. P. Bredius Jr*..............	1878 —	1881
Zierikzee......	J. J. van Kerkwijk..............	1863 —	1881
Breda........	Mr. H. A. des Amorie van der Hoeven......................	1875 —	1883
〃..........	Dr. H. J. A. M. Schaepman......	1880 —	1881
Zevenbergen..	Mr. R. van de Werk............	1878 —	1881
Tilburg.......	F. H. H. Borret................	1868 —	1883
〃..........	Mr. B. M. Bahlman..............	1880 —	1881

KIESDISTRICT.	LEDEN.	Jaren van Benoeming.		Jaren van Aftreding.
Eindhoven....	Dr. J. F. Vermeulen............	1880	—	1883
〃........	Mr. A. J. H. van Baar...........	1873	—	1881
Maastricht....	Jhr. Mr. G. L. M. H. Ruys van Beerenbroeck.................	1880	—	1883
〃........	Mr. Victor Nyst................	1880	—	1881
Roermond....	J. H. Arnoldts..................	1871	—	1883
〃........	Mr. H. F. Lambrechts...........	1873	—	1881
Boxmeer......	Mr. H. J. Brouwers.............	1877	—	1883
〃........	Mr. J. H. L. Haffmans...........	1866	—	1881
's Hertogenb...	P. G. J. van der Schrieck........	1876	—	1883
〃........	Mr. J. G. de Bruyn.............	1879	—	1881

Griffier: Mr. D. VEEGENS, benoemd 3 Maart 1847; aanvaardde zijne betrekking 8 Maart 1847.

Commies-Griffiers: Mr. P. W. A. CORT VAN DER LINDEN, benoemd 2 April 1878; aanvaardde zijne betrekking 3 April daaraanvolgende.

Mr. G. M. BETZ, benoemd 2 October 1878; aanvaardde zijne betrekking 7 October 1878.

Referendaris, Bibliothecaris, Directeur van de Stenographische Inrichting, tevens belast met de uitgave van de vroegere handelingen der Tweede Kamer: J. J. F. NOORDZIEK (benoemd tot Directeur van het *Bijblad* 16 Juni 1854; tot Bibliothecaris 6 October 1854; tot Referendaris 2 Juli 1867).

OPGAVE

VAN DE

LAATST VERSCHENEN REGEERINGSVERSLAGEN, BESCHEIDEN EN STATISTIEKEN,

AUG. 1881.

---

*De stukken met * geteekend zijn afzonderlijk verkrijgbaar gesteld; de datums tusschen twee haakjes wijzen aan wanneer de stukken het licht zagen.*

Akademie. Verslag omtrent de Koninklijke Akademie van Wetenschappen over 1880—1881. (*Staatsc.* 1881, n°. 136.)

Verslag omtrent den toestand der Rijks-Akademie van Beeldende Kunsten over 1880. (Maart 1881.)

Armwezen. Verslag over de verrichtingen aangaande het armbestuur over 1878. (Maart 1881.)

**Bevolking.* Statistiek van den loop der bevolking in 1878. (Aug. 1880.)

**Consulaire* en andere verslagen en berichten. Jaargang 1880 en 1881, Aflevering I—IV.

Domeinen. Verslag omtrent den toestand van het kroondomein over 1880. (Maart 1881.)

Geldmiddelen.

Overzicht van de wijzigingen welke de nationale schuld heeft ondergaan tot 1 Juli 1880. (Bijlage Conc. staatsbegrooting 1881.)

Opbrengst der Rijksmiddelen tot 1879. (Bijl. Conc. staatsbegrooting 1881.)

Id. over 1880. (*Staatscourant* 1881, n°. 10.)

Belastbare opbrengst der ongebouwde eigendommen op 20 Oct. 1879 en 1880. (*Staatsc.* 1881, n°. 17.)

*Bescheiden betreffende de geldmiddelen, Vde stuk, 1ste ged., 1879, Opbrengst der directe belastingen (Oct. 1880). Id. 2de ged., 1879, Statist. tabellen v. h. patentrecht (Januari 1881.)

**Geneeskundig staatstoezicht.* Verslag omtrent de bevindingen en handelingen van het Geneesk. Staatstoezicht in 1879. (Dec. 1880.)

**Gerechtelijke statistiek* over 1880. (Augustus 1881.) [1]).

**Gevangeniswezen.* Statistiek van het Gevangeniswezen in 1879. (Aug. 1880.)

**Handel.* Statistiek van in-, uit- en doorvoer over 1879. Eerste ged. (Sept. 1880), en tweede ged. (Dec. 1880.)

Id. id. Maandstaten.

Koopvaardijvloot. Staat der Nederl. koopvaardijvloot op 31 Dec. 1879 en 1880. (*Staatsc.* 1881, n°. 90.)

**Krankzinnigengestichten.* Verslag over 1869—74. (Mei 1878.)

**Landbouw.* Verslag van den Landbouw in 1878, 1ste en 2de ged. (Januari 1881.)

Meteorologie. Verslag omtrent de werkzaamheden van het Kon. Nederl. Meteorologisch Instituut over 1879/80. (*Staatsc.* 1880, n°. 154.)

Militie. Verslag omtrent den afloop van de lichting der Nationale Militie in 1880. (*Staatsc.* 1881, n°. 4.)

Mijnen en groeven. Uittreksel uit het Verslag van den Ingenieur der mijnen en groeven over 1880. (*Staatsc.* 1881, n°. 71.)

**Muntwerkzaamheden.* Verslag over de muntwerkzaamheden over het jaar 1880. (April 1881.)

Onderwijs. Verslag van den staat der hooge-, middelbare en lagere scholen over 1878—79. (Februari 1880.)

**Openbare werken.* Verslag over de openbare werken in het jaar 1879. (Sept. 1880.)

**Post en telegrafie.* Verslag betrekkelijk den dienst der posterijen en telegrafen in Nederland in het jaar 1879. I. Posterijen. II. Telegrafen. (Sept. 1880.)

Rijnvaart. Statistiek van de Rijnvaart over 1880. (*Staatsc.* 1881, n°. 97.)

Scheepvaart. *Statistiek van de scheepvaart, 1879. 1ste ged.: Koopvaardijvloot, Scheepvaartbeweging, Bemanning der vloot. (Juni 1880). Id. id., 2de ged.: Strandingen, Schipbreuken. (Sept. 1880). Id. id. 1880, 1ste ged.: Koopvaardijvloot, enz. (Juni 1881.)

*Overzicht der scheepvaart-kanalen in Nederland. (Dec. 1879.)

*Statistiek der scheepvaartbeweging op de kanalen in 1879. (Mei 1880.)

Schutterijen. Algemeene numerieke staat van den eersten ban der

---

1) Te laat ontvangen om bij de samenstelling van het *Binnenlandsch Overzicht* van dezen Jaargang gebruikt te kunnen worden.

dienstdoende en der rustende schutterijen op 1 Januari 1881. (*Staatsc.* 1881, n°. 148.)

Spoorwegen. Verslag van den Raad van toezicht op de spoorwegdiensten over 1880 (als Bijvoegsel tot de *Staatscourant*, doch zonder datum).

Verslag betreffende den aanleg van Staatsspoorwegen over 1880. (*Saatsc.* 1881, n°. 102).

*Statistiek van het vervoer op de spoorwegen over het jaar 1879, (Maart 1881).

Id. Maandstaten 1881, in de *Staatscourant.*

Stoomwezen. *Statistiek van het stoomwezen in Nederland op 1 Jan. 1880. (Nov. 1880.)

Tienden. Staat van afkoop van tienden, waarvan de acten zijn overgeschreven in de openbare registers gedurende 1880. (*Staatsc.* 1881, n°. 80.)

**Veeartsenijkundig staatstoezicht.* Verslag van de bevindingen en handelingen van het Veeartsenijkundig Staatstoezicht over 1880. (Aug. 1881.)

Vestingwerken. Algemeen jaarlijksch verslag omtrent de vestingwerken over 1879. (Dec. 1880.)

**Zeevisscherijen.* Verslag van den staat der Nederlandsche zeevisscherijen over 1879. (1880.)

Overzeesche bezittingen.

Koloniaal verslag over 1880. (Sept. 1880.)

Statistiek van handel en scheepvaart in Ned.-Indië over 1878. (1881.)

*Verslag omtrent den Gouvernements post- en telegraafdienst in Ned.-Indië over 1879. (Jan. 1881.)

Algemeen verslag van den staat van het middelbaar en lager onderwijs voor Europeanen en met dezen gelijkgestelden in Ned. Indië over 1879. (1881.)

ALGEMEEN STATISTISCH OVERZICHT.

MET AANWIJZING DER BRONNEN.

I. HET RIJK IN EUROPA.

I. Grondgebied.

BODEM, UITGESTREKTHEID, NATUURLIJKE GESTELDHEID VAN HET LAND, enz. *Bronnen.* In de *Algemeene Statistiek van Nederland*, *uitgegeven door de Vereeniging voor de Statistiek in Nederland:* Geographische plaatsbepaling, door J. H. A KUIPER. — De Bodem, door Dr. H. HARTOGH HEYS VAN ZOUTEVEEN. — Hoogtemetingen van den bodem, door J. H. A. KUYPER. — De wateren, de waterkeeringen tegen de zee en de groote rivieren, de eilanden en geologie, door Dr. H. HARTOGH HEYS VAN ZOUTEVEEN. — Flora, door de HH. HUGO DE VRIES, Dr. C. M. VAN DER SANDE LA COSTE en Prof. W. F. R. SURINGAR. — Fauna, door Dr. H. HARTOGH HEYS VAN ZOUTEVEEN, deel I, bl. 1—306; — de *Verslagen van den Landbouw in Nederland*, en inzonderheid het onder dien titel in 1875 uitgegeven werk "*Grootte der gronden tijdens de invoering van het Kadaster*;" — de "*Bijdragen tot de Algemeene Statistiek van Nederland*", uitgegeven door het Departement van Binnenl. Zaken, jaarg. 1876—78, afl. I; en de *Verslagen over de Openbare Werken.*

Volgens het *Verslag* "*Grootte der Gronden*" was in 1833 de oppervlakte van Nederland 2,270,959 hectaren, en volgens de "*Bijdragen*" van 1878 op 20 October 1877, tijdens de afsluiting der kadastrale leggers, 3,297,268 hect. Bij deze opgaven zijn niet medegerekend de Zuiderzee, de Wadden en de Dollard. De Dollard Nederl. gedeelte wordt geschat op 9,552 hect., de Zuiderzee met de Wadden op 525,000 hect., zie *Algem. Stat.* blz. 7.

Een statistiek der *landaanwinningen* door indijking en droogmaking sedert de helft der 16de eeuw tot 1872 is medegedeeld in het officiëele *Verslag van den Landbouw over* 1871, bl. 426, volgens welke de totale aanwinst van land in die eeuwen zoude hebben bedragen 281,776 hect. door indijking en 87,942 hect. door droogmaking. Zie mede *Algemeene Statistiek:* Historisch overzicht van het landverlies, bl. 11, en van de aanwinst van land, bl. 29, waar

het verlies geschat wordt op ongeveer 581,332 hect. en de winst op 363,50. hect. In afd. VII van het *Verslag over de openbare werken* worden jaarlijks mededeelingen gevonden omtrent nieuwe droogmakerijen en inpolderingen.

METEOROLOGIE. *Bronnen: Meteorologisch Jaarboek, uitgegeven door het Kon. Nederl. Meteor. Instituut.* Het *Verslag over het Meteorologisch Instituut*, 1878/9 en van 1879/80, is medegedeeld in de *Staatscouranten* van 1879, nº. 171, en 1880, nº. 154. Zie verder het artikel *Meteorologie* in de *Algemeene Statistiek*, Dl. I, bl. 307—340, loopende tot 1868, bewerkt door Prof. BUIJS BALLOT, van wiens hand ook afkomstig is de thans volgende statistiek der weersgesteldheid met de daaraan voorafgaande opmerkingen.

Te Utrecht, het middelpunt nagenoeg des lands, vertoonden temperatuur, barometerstand, regen, verdamping, windrichting, de verschijnselen uitgedrukt in de volgende tabellen:

Tabel I toont dat de temperatuur over het algemeen te hoog was, 0°.40 C., toe te schrijven aan de warme maanden Februari, Maart, April, Augustus, September, November en vooral December, welke laatste maand nu 2°.90 boven het gemiddelde was, terwijl zij in het vorige jaar 5°.90 daaronder bleef, bijna negen graden lager dan Dec. 1880. Januari en October alleen waren eenigzins voelbaar te koud.

De barometer was in Januari zeer hoog, 10.40 m.m. te hoog, ook in Maart hoog, evenzoo in Mei, September en November. Daarentegen in Febuari, Juni en December omstreeks 2—3 m.m. te laag, hetgeen niet beletten kon dat wij gemiddeld een goeden halven millimeter overhielden. In zeven van de twaalf maanden week hij met den thermometer in denzelfden zin af en richtte zijn gang bijna volkomen naar dien van 1879, behalve in October en December. De gemiddelde stand was in Dec. 1880 ruim elf millimeters lager dan in dezelfde maand van 1879.

Tabel II duidt veel regen aan, 772.8 m.m., tegen 697.4 in het jaar 1879, dat men als zoo regenachtig afschilderde; maar ditmaal (1880) waren het behalve Juni de vier laatste maanden, en dus die waarin te veel regen geen schade brengt aan de veldvruchten. Januari, Mei en Augustus waren heel wat te droog.

Tabel III. De verdamping in 1879 zooveel te gering: 137 m.m. te weinig, was nu iets: 27.3 m.m., grooter dan gewoonlijk.

Tabel IV geeft bijna het dubbele aantal onweders van 1879. In de maanden Juli tot het midden van Augustus, onweerde het bijna elken dag ergens in ons land. Te Utrecht zelf zijn de cijfers in Juni tot en met September groot. Er waren dagen in Juli en Sept. waarop verscheiden onweders op een zelfden dag na elkander voorbij trokken. Alleen de dagen van onweer zijn geteld, niet de buien.

Tabel V doet zien hoe vaak elke der acht hoofdrichtingen door den wind werd aangenomen. Maart, April en Augustus leverde vele winden uit het Noorden tot het Oosten. In Februari en November hadden de Zuidenwinden soms de overhand, in December de Westewinden.

Eene windroos, welker voerstralen van het middelpunt uit voor iedere richting het betrekkelijke aantal malen van iederen wind aangeeft, terwijl de voerstralen van de binnengelegen geschaduwde figuur het overwicht voorstellen van den in eene richting gewaaid hebbenden wind boven den juist daaraan tegenovergestelden besluit het overzicht.

Tabel I. Gemiddelde Thermometer- en Barometer-standen en afwijkingen te Utrecht in 1880.

Maand.	Thermometer Cs.			Barometer bij 0″.		
	Normaal.	Stand.	Verschil.	Normaal.	Stand.	Verschil.
Januari........	+1.46	—0.16	1.62	760.19	770.59	**10.40**
Februari.......	2.96	4.16	**1.20**	60.68	57.85	2.83
Maart..........	4.86	6.67	**1.81**	59.66	65.07	**5.41**
April..........	36	10.07	**0.71**	59.68	58.35	1.33
Mei...........	13.60	12.99	0.61	60.13	62.56	**2.43**
Juni..........	16.95	15.96	0.99	60.82	58.19	2.63
Juli...........	18.39	18.14	0.25	60.67	59.19	1.48
Augustus.......	17.99	19.80	**1.81**	60.47	60.22	0.25
September.....	15.14	16.36	**1.22**	60.74	61.15	**0.41**
October........	10.36	8.81	1.55	59.03	57.44	1.59
November......	5.18	5.35	**0.17**	59.32	60.50	**1.18**
December......	2.61	5.51	**2.90**	60.37	58.26	2.11
Jaar.......	9.91	10.31	**0.40**	760.15	60.78	**0.63**

Tabel II *a*. Regenhoeveelheden te Utrecht, 1880.

Maand.	1880.	32 Jaren.	Afwijking van 1880 met 32 Jaren.		Aantal Regendagen 1880.	
			+	—	GEM.	
Januari........	15.7	49.1		33.4	13.4	12
Februari.......	36.0	46.1		10.1	12.7	14
Maart.........	35.8	42.7		6.9	12.5	10
April..........	29.0	41.5		12.5	10.6	9
Mei............	11.6	48.0		36.4	11.3	5
Juni...........	105.0	53.3	**51.7**		10.2	17
Juli............	73.6	75.6		2.0	11.9	16
Augustus......	49.6	85.3		35.7	13.1	6
September.....	88.9	68.8	**20.1**		12.7	10
October.......	128.3	71.0	**57.3**		13.0	22
November.....	80.2	60.3	**19.9**		13.6	14
December......	119.1	59.9	**59.2**		13.5	21
Som...........	772.8	701.6	208.2	137.0	12.4	13
Gem. per maand.	64.4	58.5				

Tabel II *b*. Gemiddeld aantal Regendagen te Utrecht in 30 jaren 1849—79 en verschillen met 1880.

Maand.	Gem. Aantal in 30 Jaren.	1880.	Afwijking.
Januari............	13.4	12	1.1
Februari...........	12.7	14	**1.3**
Maart..............	12.5	10	2.5
April..............	10.6	9	0.4
Mei................	11.3	5	6.3
Juni...............	10.2	17	**5.8**
Juli................	11.9	16	**4.1**
Augustus..........	13.1	6	7.1
September.........	12.7	10	2.7
October............	13.0	22	**9.0**
November..........	13.6	14	**0.4**
December..........	13.5	21	**7.5**
Gem...............	12.4	13	**0.6**

Tabel III. Hoeveelheden Water te Utrecht verdampt in 1880 en verschillen met vorige jaren.

Maanden.	Utrecht.			Samen.	25 Jaren.	Afwijking in 1880.
	10—20	20—2	2—10			
Januari. . . .	0.9	6.2	3.3	10.4	12.1	— 1.7
Feburari. . . .	1.4	8.7	6.2	16.3	21.6	— 5.3
Maart.	4.1	33.6	24.6	62.3	46.0	+ 16.3
April.	5.3	49.6	31.1	86.0	88.6	— 2.6
Mei.	9.4	73.6	53.3	136.3	120.8	+ 15.5
Juni.	6.8	56.0	38.6	101.4	136.9	— 35.5
Juli.	5.8	63.6	41.1	110.5	131.8	— 21.3
Augustus. . .	8.9	89.5	60.2	158.6	111.1	+ 47.5
September. .	2.6	45.0	25.5	73.1	70.2	+ 2.9
October. . . .	1.1	20.0	7.7	28.8	37.2	— 8.4
November. .	1.5	10.3	5.3	17.1	16.5	+ 0.6
December. . .	0.4	6.4	3.6	10.4	11.1	— 0.7
Jaar.	48.2	462.5	300.5	811.2	803.9	+ 7.3
Gem. per uur	4.0	38.5	25.0	67.6	67.0	+ 0.06

Tabel IV. Aantal Onweders te Utrecht in 1880.

Uren.	Jan.	Febr.	Maart.	April.	Mei.	Juni.	Juli.	Aug.	Sept.	Oct.	Nov.	Dec.	Jaar.
van 12—14.	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	1
〃 14—16.	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1
〃 16—18.	—	—	—	—	—	—	1	—	1	—	—	—	2
〃 18—20.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
〃 20—22.	—	—	—	—	—	—	1	—	1	—	—	—	2
〃 22— 0.	—	—	—	—	—	1	—	—	2	—	—	—	3
〃 0— 2.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
〃 2— 4.	—	—	—	—	—	2	—	—	—	1	—	—	3
〃 4— 6.	—	—	—	1	1	—	2	1	1	—	1	—	7
〃 6— 8.	—	—	—	—	—	1	—	—	1	—	—	—	2
〃 8—10.	—	—	—	—	—	1	3	1	—	—	—	—	5
〃 10—12.	—	—	—	—	—	3	1	—	—	—	—	—	4
Som. . .	—	—	—	1	1	8	9	2	7	1	1	—	30

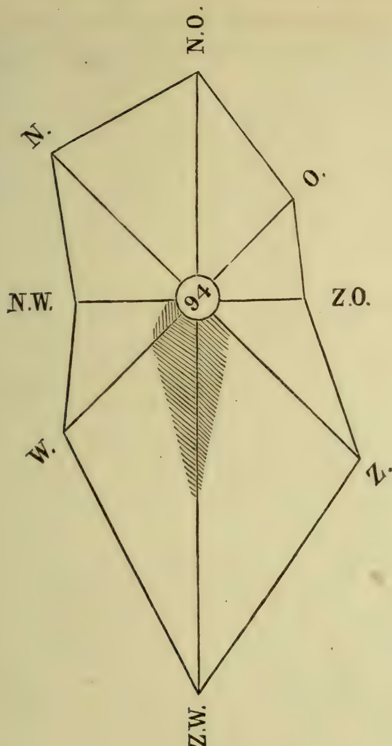
Tabel V. Windrichting in Nederland 1880.
Utrecht, Vlissingen, Helder, Groningen.

Maanden.	Z.—N.	ZW.—NO.	W.—O.	NW.—ZO.	Stilten.	
					U.V.H	G.
Januari....	27 — 13	74— 19	49 — 51	22 — 18	118	86
Februari...	126 — 10	105— 32	26 — 13	8 — 56	62	58
Maart......	19 — 50	66—117	16 — 67	11 — 14	44	76 [1])
April......	78 — 48	62— 60	22 — 27	8 — 21	34	—
Mei.......	20 — 67	40— 88	31 — 9	35 — 6	47	—
Juni.......	17 — 38	89— 68	69 — 37	48 — 6	73	21
Juli........	69 — 21	104— 17	85 — 28	21 — 19	92	40
Augustus...	21 —117	21— 90	33 — 64	17 — 13	59	60
September .	71 — 17	73— 31	41 — 29	20 — 38	111	59
October....	45 — 33	82— 84	60 — 47	40 — 8	60	36
November..	129 — 12	147— 42	20 — 22	38 — 6	47	26
December..	82 — 10	143— 15	139 — 13	38 — 15	18	23
Jaar.......	624 —436 186 Z.	1006—663 343	591 — 407 184 W.	296 —210 66	765	485

$$\text{tg.}\ \frac{Z}{W} = 0.785.\quad \text{Richting ZW.}$$

1) April en Mei de windmeter defect.

Windroos van Utrecht, 1880.

GRENZEN EN INDEELING VAN HET RIJK. Zie *Algemeene Statistiek*, I, blz. 341 volg.: De politieke grenzen en indeeling van het Rijk en de provinciën en gemeenten, bewerkt door Prof. S. VISSERING, en die van de waterschappen en eenige andere staatsrechtelijke verdeelingen, door Mr. W. A. Bn. VAN VERSCHUER.

Bronnen: Provinciale Verslagen. Staatsalmanak. Uitkomsten der 5de *tienjarige volkstelling. Verslag* „Grootte der gronden.” *Bijdragen* 1877, I en IV.

Oppervlakte van het Rijk en van de Provinciën in 1833 *en* 1877 *met de* bevolking *volgens de volkstelling van* 1879.

	Oppervlakte tijdens de invoering van het Kadaster 1833. Hect.	Oppervlakte volgens de kadastrale leggers b. d. afsluiting 20 Oct. 1877. Hect.	Werkelijke bevolking 31 Dec. 1879.
Noord-Brabant	512,374	512,820	466.497
Gelderland	508,966	508,902	466,805
Zuid-Holland	304,610	302,161	803,530
Noord-Holland	246,542	273,965	679,990
Zeeland	173,755	178,003	188,635
Utrecht	137,522	138,416	191,679
Friesland	327,065	332,035	329,877
Overijssel	337,760	334,492	274,136
Groningen	234,184	229,767	253,246
Drenthe	266,277	266,282	118,845
Limburg	221,904	220,425	239,453
Nederland	3,270,959	3,297,268	4,012,693

De vergrooting die Noord-Holland volgens bovenstaande opgaven heeft ondergaan, is vooral het gevolg van bedijkingen aan de Zuiderzee en in het IJ, van welk water slechts een klein gedeelte was gekadastreerd.

Aantal gemeenten. Zie in de *Alg. Statistiek* I, blz. 360, de tabel aanwijzende de veranderingen sedert 1850 (tot 1864), in het getal der gemeenten gebracht. Men zie verder dit Jaarboekje, jaargang 1874, blz. 6 en jaargang 1877, blz. 9. Zie mede *Bijdragen tot de Algemeene Statistiek van Nederland*, jaargang 1877, afl. IV, blz. 31 vlg. en de *Bijdragen* 1878, afl. I, die een opgave van de Koninkl. Besluiten en Wetten bevat, waarbij verandering is gebracht in het aantal of in de grenzen der gemeenten.

Het aantal gemeenten bedroeg 31 December 1880 in

Noord-Brabant	184	Zeeland	109	Groningen	57
Gelderland	116	Utrecht	72	Drenthe	33
Zuid-Holland	192	Friesland	43	Limburg	124
Noord-Holland	134	Overijssel	61	Nederland	1125

Voor de *oppervlakte* en de *bevolking* der gemeenten, verwijzen wij naar *Algem. Stat.* blz. 362—366 en *Bijdragen* 1878, afl. I.

II. Het Volk.

Zie *Algem. Statistiek*, dl. II. blz. 1 tot 16: Het karakter van het Nederlandsche volk, bewerkt door Prof. R. FRUIN en Prof. S. VISSERING.

BEVOLKINGSSTATISTIEK. *Bronnen: Alg. Stat.* II, blz. 17 volg.: De bevolkingsstatistiek, door Mr. M. M. VON BAUMHAUER; *Uitkomsten der vijf 10jarige volkstellingen in het Koninkrijk der Nederlanden; — Jaarboekje, uitgegeven op last van den Koning, door* A. LOBTATO, 1826-1849;— *Statistisch Jaarb.*, 1851—1855; — *Statistisch Jaarb.*, 1857-1868; — *Statistische Bescheiden*, 1867—1876; — *Bijdragen tot de Algemeene Statistiek*, 1876 en volg. — *Statistiek van den loop der bevolking van Nederland over* 1878. — *Sterftetafelen* 1840—1851, 1850—1859, 1860—1869; — *Bevolkingstafelen*; 12*jarige Staten der Levendgeborenen en der Sterfgevallen; Leven- en Sterftewet voor het Koninkrijk der Nederlanden* 1856; — *Verslagen van het geneeskundig Staatstoezicht*, 1866 en volg.; — de *Provinciale Verslagen*, — en de *Bevolkingsstaten* in de *Staats-Courant.*

Wettelijke, *werkelijke* en *feitelijke bevolking*, zie *Algem. Stat.* II, blz. 21 en 22.

Men verstaat onder *wettelijke* bevolking eener gemeente het gezamenlijk aantal van hen, die in eene gemeente *woonplaats* hebben volgens de bepalingen van het Burgerlijk Wetboek. De *werkelijke* bevolking wordt uitgemaakt door hen, die in eene gemeente *werkelijk* wonen, volgens de bepalingen van art. 13 G. Koninkl. Besluit van 26 September 1859 (*Staatsbl.* n°. 101). De *feitelijke* bevolking bestaat uit hen, die op een bepaald tijdstip zich in eene gemeente ophouden.

De beide eerste tienjarige volkstellingen doen uitsluitend de *werkelijke* bevolking kennen [1]; de beide laatste zoowel de *werkelijke* als de *feitelijke.* Bij de derde volkstelling is de *feitelijke* bevolking beschouwd als het gezamenlijk *aantal bewoners* van iedere gemeente.

De vier laatste volkstellingen zijn gehouden telkens op één dag, terwijl de twee eersten zijn aangevangen op 16 Nov. 1829 en

---

[1]) Door den Heer VON BAUMHAUER werden de uitkomsten der volkstellingen van 1829 en 1839 beschouwd als te bevatten de *feitelijke* bevolking. Op grond der inlichtingen, welwillend door den Heer DE BOSCH KEMPER verstrekt, nemen wij aan, dat deze tellingen de *werkelijke* bevolking doen kennen.

18 Nov. 1839 en bijgewerkt tot het einde van elk jaar. Zij geven derhalve het bevolkingscijfer van ultimo December dier jaren.

De bevolkingscijfers die hieronder volgen, hebben — met uitzondering van die der derde telling — steeds betrekking op de werkelijke bevolking, *tenzij* uitdrukkelijk anders vermeld is.

Bevolking naar de volkstellingen van:

	Mannen.	Vrouwen.	Totaal.
16 Nov. 1829	1,278,046	1,335,441	2,613,487
18 " 1839	1,400,942	1,459,508	2,860,450
19 " 1849	1,498,811	1,558,068	3,056,879
31 Dec. 1859	1,629,035	1,680,093	3,309,128
1 " 1869	1,764,118	1,815,411	3,579,529
31 " 1879	1,983,164	2,029,529	4,012,693

Naar de bevolkingsregisters:

	Mannen.	Vrouwen.	Totaal.
31 Dec. 1871	1,795,929	1,841,345	3,637,274
" " 1872	1,814,762	1,859,898	3,674,660
" " 1873	1,835,842	1,880,160	3,716,002
" " 1874	1,862,500	1,904,763	3,767,263
" " 1875	1,884,417	1,925,110	3,809,527
" " 1876	1,913,486	1,951,970	3,865,456
" " 1877	1,943,408	1,981,384	3,924,792
" " 1878	1,972,744	2,009,143	3,981,887
" " 1879	2,000,902	2,036,108	4,037,010
" " 1880	2,007,049	2,053,529	4,060,578

Voor de verschillende provinciën heeft men de volgende cijfers:

Provinciën.	Volkstelling 31 Dec. 1879.	Bevolkingsregisters op 31 Dec. 1880. Mannen.	Vrouwen.	Totaal.
Noord-Brabant	466,497	236,069	234,362	470,431
Gelderland	466,805	238,286	233,215	471,501
Zuid-Holland	803,530	394,288	424,189	818,477
Noord-Holland	679,990	335,757	358,409	694,166
Zeeland	188,635	92,561	96,051	188,612
Utrecht	191,679	95,545	98,823	194,368
Friesland	329,877	164,358	167,157	331,515
Overijssel	274,136	141,178	135,068	276,246
Groningen	253,246	125,969	129,717	255,686
Drenthe	118,845	61,888	57,996	119,884
Limburg	239,453	121,150	118,542	239,692
Nederland	4,012,693	2,007,049	2,053,529	4,060,578

Dichtheid der bevolking. Zie *Algem. Stat.* II, bl. 30. *Bijdragen* 1876, I, bl. 29, 1877, I, bl. 45 en 1878, I, bl. 12.

	Telling 1859. Aantal zielen per 1000 hectaren.	Telling 1869 [1]). Aantal zielen per 1000 hectaren.	Telling 1869 [1]). Aantal zielen per □ geogr. mijl.
Noord-Brabant	795	836	4,605
Gelderland	794	851	4,684
Zuid-Holland	2,071	2,281	12,558
Noord-Holland	1,911	2,126	11,705
Zeeland	942	1,006	5,540
Utrecht	1,157	1,354	6,904
Friesland	838	893	4,915
Overijssel	678	760	4,184
Groningen	906	983	5,412
Drenthe	358	397	2,185
Limburg	978	1,015	5,591
Nederland	1,008	1,089	5,995

Indeeling naar het geslacht. Op 1000 mannen gaven de volkstellingen van:

1829	1,045 vrouwen, zoodat de mann. bev. bedroeg	48.81 pCt.
1839	1,042 〃 〃 〃 〃 〃 〃	48.98 〃
1849	1,040 〃 〃 〃 〃 〃 〃	49.03 〃
1859	1,041 〃 〃 〃 〃 〃 〃	49.23 〃
1869	1,028 〃 〃 〃 〃 〃 〃	49.28 〃
1877 (31 Dec.) volgens berekening		49.48 〃

Indeeling naar den burgerlijken staat:

	Telling 1859. Mannen.	Telling 1859. Vrouwen.	Telling 1869 [1]). Mannen.	Telling 1869 [1]). Vrouwen.
Ongehuwd	1,039,261	1,019,214	1,104,035	1,082,501
Gehuwd	522,524	522,431	589,914	590,081
Gescheiden van tafel en bed			499	733
In weduwenstaat	66,854	137,982	69,328	141,707
Gescheiden van echt	228	469	342	688
Onbekend	168	47	—	1
Totaal	1,629,035	1,680,093	1,764,118	1,815,411

(In 1859 Gehuwd en Gescheiden van tafel en bed samen.)

Bevolking naar den leeftijd. Zie *Alg. Stat.* II, bl. 38, het artikel van Mr. V. BAUMHAUER in het Jaarb. voor 1875, *Mengelw*, blz. 24; —

---

1) Van de volkstelling van 1879 is tot heden slechts bekend gemaakt de bevolking der gemeenten, provinciën en van het Rijk. Deze opgaven komen voor in verschillende nommers der Staatscourant.

Uitk. der volkstelling van 1869, dl. II; — en *Bijdr. tot de Alg. Stat.* 1876, afl. I en III, 1877, afl. I, 1878, afl. I.

Volgens de volkstellingen van 1829, 1839, 1849, 1859 en 1869, en volgens berekening voor zoover betreft 1877, was de mannelijke en de vrouwelijke bevolking van het Rijk *naar den leeftijd* aldus verdeeld, telkens op 31 December.

Mannelijke bevolking:

Leeftijd.	Volgens de uitkomsten der volkstellingen.					Volgens berekening
	1829.	1839.	1849.	1859.	1869.	1877.
0—1 jaar	264	265	269	301	304	324
1 〃	300	317	228	243	265	285
2 〃	254	270	213	245	264	262
3 〃	264	260	215	231	253	254
4 〃	261	248	232	220	243	249
5— 9 〃	1,244	1,126	1,168	1,109	1,118	1,104
10—19 〃	1,992	2,095	2,057	1,968	1,900	1,948
20—29 〃	1,622	1,634	1,748	1,682	1,563	1,569
30—39 〃	1,321	1,313	1,343	1,413	1,349	1,289
40—49 〃	951	1,033	1,051	1,083	1,139	1,067
50—64 〃	1,030	965	1,050	1,073	1,101	1,158
65—84 〃	481	458	412	421	490	479
85 jaar en ouder	16	16	14	11	11	12
Totaal	10,000	10,000	10,000	10,000	10,000	10,000

Vrouwelijke bevolking:

Leeftijd.	Volgens de uitkomsten der volkstellingen.					Volgens berekening
	1829.	1839.	1849.	1859.	1869.	1877.
0—1 jaar	246	250	251	287	290	310
1 〃	277	299	217	233	255	276
2 〃	236	256	205	237	254	254
3 〃	244	243	204	222	244	247
4 〃	248	237	222	209	236	242
5— 9 〃	1,158	1,056	1 099	1,056	1,065	1,078
10—19 〃	1,896	1,986	1,956	1,875	1,824	1,878
20—29 〃	1,639	1,652	1,739	1,686	1,589	1,539
30—39 〃	1,377	1,322	1,345	1,413	1,361	1,315
40—49 〃	1,014	1,077	1,073	1,092	1,128	1,071
50—64 〃	1,095	1,062	1,168	1,148	1,155	1,212
65—84 〃	550	539	502	526	583	561
85 jaar en ouder	20	21	19	16	16	17
Totaal	10,000	10,000	10,000	10,000	10,000	10,000

Indeeling naar de geboorteplaats.

Geboren in:	Telling 1859.	Telling 1869 [1]).
De gemeente	2,279,966	2,444,343
Eene andere gemeente binnen de provincie	681,516	757,291
Eene andere provincie binnen het Rijk	282,184	313,725
Eene der Nederlandsche koloniën	3,030	4,892
Duitschland	36,561	33,766
België	19,429	19,147
Groot-Brittannië en Ierland	1,011	1,007
Een ander vreemd land	4,934	5,156
Onbekend	497	202

Naturalisatiën. Zie: *Stat. bescheid.* Loop der bevolking 1865—1875 en de desbetreffende staatsbladen. Ingevolge art. 7 der Grondwet (wet van 28 Juli 1850, *Staatsbl.* n°. 44) werd aan het volgend aantal personen de hoedanigheid van Nederlander verleend:

1871	20	1876	44
1872	18	1877	45
1873	27	1878	37
1874	27	1879	40
1875	32	1880	45

Huizen en huisgezinnen.

	Telling 1859.	Telling 1869 [1]).
Bewoonde huizen	542,395	634,595
Onbewoonde "	141,491	399,266
Huizen in aanbouw	—	1,214
Bewoonde schepen	6,684	9,076
Getal huisgezinnen	668,911	748,732

Bevolking naar de middelen van bestaan. Zie *Alg. Stat.* II, bl. 58. Latere opgaven zijn nog niet gepubliceerd.

Loop der bevolking. Zie voor de jaren 1850 tot 1865 *Alg. Stat.* II, bl. 63 volg., voor de onderstaande jaren *Stat. bescheiden* 1865-1875, dl. I, — de *Statistiek der Bevolking over* 1875, — de *Bijdragen* 1876 III en 1877 III, — de *Statistiek van den loop der bevolking van Nederland over* 1878, alsmede de *Provinciale Verslagen.*

Het aantal huwelijken, geborenen, sterfgevallen en levenloos aangegevenen bedroeg feitelijk, in:

[1]) De uitkomsten der volkstelling van 1879 zijn tot heden niet bekend gemaakt.

	Huwelijken.	Geborenen.	Sterfgevallen.	Levenloos aangegeven.
1870	28,632	129,998	93,067	7,010
1871	98,991	128,301	106,974	7,310
1872	30,189	131,664	94,594	7,313
1873	31,671	133.796	89,287	7,359
1874	31,353	133,796	89,287	7,607
1875	31,553	138,469	96,834	7,645
1876	31,699	142,210	90,187	7,610
1877	31,461	142,618	86,289	7,475
1878	30,710	142,746	90,739	7,747

De levenloos aangegevenen zijn onder de vorenstaande cijfers van geborenen en sterfgevallen *niet* begrepen.

Het getal huwelijken stond tot de gemiddelde bevolking van het Rijk in:

1869	als 1 : 131	1873	als 1 : 117
1870	〃 1 : 126	1874	〃 1 : 119
1871	〃 1 : 126	1875 [1])	〃 1 : 120
1872	〃 1 : 121		

De percentsgewijze verhouding van de huwelijken naar den burgerlijken staat was als volgt, tusschen:

	Jonkmans en jonge dochters.	Jonkmans en weduwen.	Weduwnaars en jonge dochters.	Weduwnaars en weduwen.
1869	79.70	4.69	10.83	4.78
1870	79.54	4.56	11.04	4.86
1871	79.11	4.57	11.40	4.98
1872	78.78	4.70	11.20	5.00
1873	79.85	4.66	10.48	4.66
1874	80.28	4.28	10.37	4.66
1875 [1])	80.64	4.20	10.36	4.80

Naar den ouderdom liet bij de huwelijken elke kunne zich splitsen op de volgende wijze:

(Reden tot 1000).

voor de mannen.	1869.	1870.	1871.	1872.	1873.	1874. [1])
beneden 21 jaren	18.20	19.21	20.11	21.13	16.58	22.68
van 21—24 〃	189.70	186.37	195.96	207.39	198.61	241.63
〃 25—29 〃	352.83	361.16	345.42	336.78	350.47	321.02
〃 30—34 〃	202.66	199.84	199.89	197.69	192.24	189.27
〃 35—39 〃	93.75	94.65	97.66	98.94	98.45	92.27
〃 40—44 〃	57.24	54.69	57.05	55.98	63.13	50.90
〃 45—49 〃	37.70	27.41	35.36	36.44	36.02	35.28

[1]) De opgaven zijn later niet voortgezet.

(Reden tot 1000).

voor de mannen.	1869.	1870.	1871.	1872.	1873.	1874.
van 50—54 jaren	21.66	21.34	22.83	21.97	20.70	22.33
〃 55—59 〃	13.67	13.45	13.13	13.35	11.82	13.71
〃 60—64 〃	7.34	6.74	6.76	5.96	6.89	7.11
〃 65—69 〃	3.74	3.53	3.69	2.78	3.31	3.00
〃 70—74 〃	1.04	1.43	1.21	1.29	1.08	0.61
〃 75—79 〃	0.43	0.18	0.17	0.23	0.40	0.19
〃 80 en meer 〃	0.03	—	0.07	0.07	—	—

voor de vrouwen.	1869.	1870.	1871.	1872.	1873.	1874.
beneden 21 jaren	87.75	91.65	93.65	92.49	70.19	97.08
van 21—24 〃	273.20	276.37	281.91	298.85	293.14	332.98
〃 25—29 〃	325.84	320.55	312.03	298.91	293.14	332.98
〃 30—34 〃	156.21	156.05	152.66	155.75	155.90	140.27
〃 35—39 〃	69.90	70.31	75.40	69.73	72.65	67 97
〃 40—44 〃	42.27	39.19	39.67	40.98	45.48	38.12
〃 45—49 〃	25.26	25.43	26.40	24.08	22.76	23.15
〃 50—54 〃	12.16	12.36	11.73	11.39	11.78	12.66
〃 55—59 〃	4.53	5.13	5.42	5.00	4.19	5.77
〃 60—64 〃	1.76	1.88	2.11	1.99	1.69	2.11
〃 65—69 〃	0.97	0.80	0.62	0.73	0.95	0.45
〃 70—74 〃	0.11	0.28	0.10	0.07	0.10	0.16
〃 75—79 〃	0.04	—	—	0.03	0.04	0.06
〃 80 en meer 〃	—	—	—	—	—	—

	Scheidingen van tafel en bed. geheel aantal.	Een op vermoedelijk aantal geh. paren.	Echtscheidingen. geheel aantal.	Een op vermoedelijk aantal geh. paren.
1870	36	16,480	120	4,944
1871	30	19,934	121	4,942
1872	15	40,265	97	6,227
1873	21	29,193	131	4,680
1874	29	21,475	154	4,044
1875	35	18,040	151	4,181
1876	25	25,594	153	4,182
1877	51	12,733	145	4,479
1878	71	......	149	.....

Geborenen (zonder de levenloos aangegevenen).

	Wettig.			Onecht.			Te zamen		
	mann.	vrouw.	totaal.	mann.	vrouw.	totaal.	mann.	vrouw.	totaal.
1869	61,124	58,246	119 370	2,234	2,185	4,419	63,358	60,431	123,789
1870	64,510	60,935	125,445	2,259	2,293	4,552	66.769	63,228	129,997
1871	63,121	60,778	123,899	2,270	2,136	4,406	65,391	72,914	128,305
1872	64,991	61,936	126,927	2,399	2,338	4,737	67,330	64,274	131,664
1873	66,033	63,035	129,068	2,413	2,315	4,728	68,446	65,350	133,796
1874	67,417	64,107	131,524	2,318	2,230	4,548	69,735	66,337	136,072
1875	69,102	64,961	134,063	2,227	2,179	4,406	71,329	67,140	138,469
1876	70,630	66,986	137,610	2,313	2,281	4,594	72,943	69.267	142,210
1877	70,807	67,223	138,030	2,310	2,278	4,588	73,117	69,501	142,618
1878	71,013	67,037	138,050	2,444	2,252	4,696	73,457	69,289	142,746

Met inbegrip van de levenloos aangegeven, stonden de onecht-geborenen tot de geborenen in 't algemeen als 1 tot:

	1869.	1870.	1871.	1872.	1873.	1874.	1875 [1]).
Noord-Brabant...	37.38	40.89	44.[illegible]3	42.86	44.89	53.60	45.99
Gelderland......	28.11	31.48	30.04	27.43	27.45	30.33	32.82
Zuid-Holland....	20.98	22.24	22.73	21.58	19.89	22.27	23.12
Noord-Holland...	24.43	24.95	24.23	23.56	22.85	24.64	16.13
Zeeland........	26.—	25.89	26.30	25.22	27.77	25.41	26.94
Utrecht........	22.91	20.62	21.43	23.48	20.32	22.28	22.73
Friesland.......	43.31	41.26	36.24	44.02	39.52	41.10	41.63
Overijssel.......	39.48	37.73	45.07	39.88	39.26	37.40	46.43
Groningen......	22.18	21.56	22.54	19.88	22.29	22.19	21.89
Drenthe.........	30.23	31.72	32.03	31.14	33.14	32.10	35.27
Limburg........	41.93	37.58	37.44	37.19	42.45	41.41	47.14
	27.12	27.70	27.90	26.95	26.54	28.47	29.45

Erkenning en wettiging van natuurlijke kinderen.

In vorige jaargangen zijn eenige opgaven verstrekt omtrent erkenning en wettiging van natuurlijke kinderen, zoo als deze in de officieele bescheiden werden medegedeeld.

Blijkens de *Bijdragen* 1876, III bl. 77 verdienen echter de opgaven omtrent de wettiging, door de gemeentebesturen verstrekt, te weinig vertrouwen om ze voor mededeeling vatbaar te maken.

Wij beperken ons op dien grond tot mededeeling van de volgende cijfers, alleen betrekking hebbende op de *erkenning* van nat. kind., voorzoover deze blijkt uit de registers van den Burgerlijken stand.

1870..........	2,082	1875..........	2,023
1871..........	1,705	1876..........	1,985
1872..........	1,790	1877..........	2,186
1873..........	2,161	1878..........	2,267
1874..........	2,001		

Vruchtbaarheid der huwelijken. Zie *Alg. Stat.* II, bl. 100.

Sterfte. Zie voor de jaren 1840—1865 *Alg. Stat.* II, bl. 102 tot 120 en verder *Stat. bescheiden* 1865—1874, 1e st., alsmede *Statistiek der bevolking over* 1875 en *Bijdragen* 1876, 1877 en 1878, alsmede de *Sterfte-atlas*, uitgegeven door de Nederlandsche Maatschappij voor geneeskunde. Het aantal sterfgevallen was, zonder de levenloos aangegevenen, in:

[1]) Deze opgaven later niet voortgezet.

	Mannen.	Vrouwen.	Totaal.	Levenl. aangegeven.
1870	47,175	45,819	93,066	7,011
1871	54,303	52,675	106,978	7,306
1872	48,550	46,045	94,594	7,313
1873	45,715	43,571	89,287	7,359
1874	43,446	41,623	85,069	7,607
1875	49,541	47,293	96,834	7,645
1876	46,383	43,804	90,187	7,610
1877	44,504	41,785	86,289	7,475
1878	46,636	44,103	90,739	7,747

Naar den burgerlijken staat was de sterfte aldus verdeeld:

	Ongehuwd.		Gehuwd.		In weduwenstaat.		Gescheiden van echt.		Burg. staat. Onbekend.	
	mann.	vrouw.	mann.	vrouw.	mann.	vrouw.	m.	v.	m.	v.
1870	30,515	26,952	11,427	10,467	5,210	8,452	10	20	13	—
1871	35,935	32,519	12,977	11,570	5,371	8 553	14	33	6	—
1872	32,578	28,602	11,109	9 945	4,827	7,479	19	15	17	3
1873	29,599	25 906	11,149	9,808	4,933	7,832	13	21	22	4
1874	27,368	23 872	10,996	9,866	5,048	7,863	17	20	17	2
1875	31,823	27,755	12,139	10,845	5,532	8,677	16	15	29	1
1876	29,873	25,801	11,353	10,146	5,105	7,832	21	20	31	5
1877	28,419	24,538	11,097	9,593	4,938	7,616	9	35	41	3
1878	29,977	26,017	11,445	10,007	5,139	8,049	24	28	51	2

	Totalen.	Totalen.	Totalen.	Totalen.	Totalen.
1870	57,467	21,894	13,662	30	13
1871	68,454	24 547	13,924	47	6
1872	61,054	21,054	12,306	34	20
1873	55,505	20,957	12,765	34	26
1874	51,240	20,862	12,911	37	19
1875	59,580	22,984	14,209	31	30
1876	55,674	21,499	12,937	41	36
1877	52,957	20,690	12,554	44	44
1878	55,994	21,452	13,188	52	53

AANTAL OVERLEDENEN NAAR DEN LEEFTIJD BIJ DEN DOOD.

JAARTAL.		Levenloos aangegeven.	Beneden 1 jaar.	1 jaar.	2, 3 en 4 jaar.	5 tot en met 13 jaar.	14 tot en met 19 jaar.	20 tot en met 49 jaar.	50 tot en met 64 jaar.	65 tot en met 79 jaar.	80 jaar en daarboven.	Onbekend.	Totaal.	Totaal generaal.
1870.	M.	3,898	15,012	3,260	3,210	2,588	1,205	7,943	5,506	6,658	1,771	22	51 073	100,075
	V.	3,112	12,225	3,289	3,173	2,461	1,329	8,341	4,897	7,756	2,418	2	49,003	
1871.	M.	4,079	15 835	4,132	4,771	3,670	1,561	9,785	6,018	6,766	1,743	22	58,382	114,284
	V.	3,227	13,083	4,121	4,548	3,766	1,658	10,068	5,302	7,570	2,554	5	55,902	
1872.	M.	4,070	15,423	3,853	3,826	3,078	1,272	8,080	5,337	6,060	1,600	21	52,620	101,907
	V.	3,243	12,526	3,778	3,644	2,999	1,310	8,247	4,556	6,749	2,229	6	49,287	
1873.	M.	4,189	15,166	3,010	2,900	2,471	1,162	7,503	5,353	6,422	1,707	22	49,905	96,646
	V.	3,170	12,297	3,017	2,891	2,415	1,065	7,705	4,687	7,113	2,377	4	46,741	
1874.	M.	4,287	14,285	2,765	2,591	2,077	1,024	7,197	5,471	6,274	1,742	20	47,733	92,675
	V.	3,319	11,548	2,701	2,385	2,010	1,033	7,612	4,791	7,126	2,415	2	44,942	
1875.	M.	4,297	16,890	3,488	2,978	2,186	1,131	7,788	6,083	6,958	2,014	25	53,838	104,479
	V.	3,348	13,390	3,482	3,052	2,175	1,176	8,255	5,113	7,893	2,754	3	50,641	
1876.	M.	4,260	15,743	5,826		2,087	1,147	7,498	5,692	6,504	1,854	32	50,643	97,797
	V.	3,350	12,817	5,539		2,037	1,226	7,702	4,806	7,168	2,501	8	47,154	
1877.	M.	4,177	14,922	5,827		1,923	1,100	7,088	5,402	6,349	1,863	30	48,681	93,764
	V.	3,298	11,928	5,526		1,938	1,103	7,287	4,625	6,954	2,418	6	45,083	
1878.	M.	4,385	15,617	6,580		2,015	1,045	7,085	5,624	6,618	2,011	39	51,021	98,486
	V.	3,362	12,526	6,213		1,938	1,102	7,435	4,873	7,265	2,691	—	47,465	
1879.	M. V.	8,075	26,696	12,102		4,152	2,227	14,358	10,833	14,590	5,032	7	—	98,099

Vergelijking tusschen geboorte en sterfte (de levenloos aangegevenen niet medegerekend). Het algemeen bedrag der geborenen en der sterfgevallen stond tot de gemiddelde bevolking des Rijks als 1 tot:

	voor de geborenen.	voor de sterfgevallen.		voor de geborenen.	voor de sterfgevallen.
1870	27.70	38.70	1873	27.62	41.40
1871	28.27	33.91	1874	27.50	43.98
1872	27.77	38.65	1875	27.36	39.12

De feitelijke bevolking vermeerderde door meer geboorten dan sterfgevallen (de levenloos aangegeven buiten rekening gelaten), als volgt:

	geboren.	sterfgevallen.	meer geb. dan gestorv.
1870	129,997	93,066	36,931
1871	128,305	106,978	21,327
1872	131,664	94,594	37,070
1873	133,796	89,287	44,509
1874	136,072	85,069	51,003
1875	138,469	96,834	41,635
1876	142,270	90,187	52,023
1877	142,618	86,280	56,329
1878 [1])	142,746	90,739	52,007

Levenloos aangegevenen. Totaal.		1 levenloos aangegeven op geborenen in 't algemeen.	1 levenloos aangegeven op overledenen in 't algemeen.
1870	7,011	19.54	14.27
1871	7,306	18.56	15.64
1872	7,313	19.01	13.94
1873	7,359	19.18	13.13
1874	7,607	18.89	12.18
1875	7,645	19.11	13.67
1876	7,610	—	—
1877	7,475	—	—
1878	7,747	—	—

Levens- en sterftewet. Zie *Algem. Statistiek* II, bl. 121—126, alsmede de reeds genoemde *Bevolkingstafelen*, *twaalfjarige staten der levendgeborenen en sterfgevallen*, *levens- en sterftewet voor het Kon. der Nederlanden*, alsmede *Bijdr. tot de Algem. Statistiek*, Sterftetafelen over 1840—'51, 1850—'59, 1860—'69.

Omtrent de kindersterfte zie men verder het uitvoerig overzicht in *Bijdragen* 1876, III, 1877, III, en *Statistiek van den Loop der Bevolking in* 1878.

---

1) Volgens de *Statistiek van den Loop der bevolking in Nederland over* 1878, blz. 57, is de *Bevolking des Rijks* vermeerderd door geboorten met 142,556 personen en verminderd door sterfte met 90,563 personen, zoodat er meer geboren dan gestorven zijn 51,993 personen.

Verandering van woonplaats.

Ingekomen personen in de gemeenten

	uit and. gem. in de prov.	uit andere provinc.	uit de Overz. bezitt.	uit den vreemde.	vor. woonpl. onbekend.	Totaal.
1870	130,055	54,427	2,063	5,692	257	192,494
1871	129,836	53,363	1,628	5 327	49	190,203
1872	138,409	56,785	1,711	6,424	5,158	208,487
1873	139,354	59,522	1,724	6,549	1,350	208,499
1874	135,305	56,225	1,679	6,673	262	200,844
1875	136,935	61,348	1,739	7,457	792	208,271
1876	145,934	66,118	1.699	8,185	1,004	222,940
1877	153,087	68,179	2,021	9,934	3,030	236,251
1878	153,775	69,747	2,895	10,751	4,346	241,514

Vertrokken personen uit de gemeenten

	naar eene gem. binnen de prov.	naar eene andere provincie.	naar de Overz. bezitt.	naar den vreemde.	plaats der vestiging onbekend.	Totaal.
1870	130,333	55,527	615	7,913	67	194,455
1871	127,149	53,241	1,110	10,637	30	192,167
1872	134,485	57,482	832	11,916	2,878	207 593
1873	135,288	59,905	1,897	12.762	1,322	211,174
1874	131,753	56,034	1,029	8,761	2,388	199,965
1875	134,386	61,365	558	8,177	2,328	207,114
1876	143,255	64,646	806	7,759	2,116	218,582
1877	151,736	68,575	788	6,778	5,192	233,069
1878	149,300	65,940	770	7,290	13,112	236,412

Zie *Stat. bescheid.* 1869, I, en *Bijdragen* 1876, III, 1877, III, en *Statistiek van den Loop der Bevolking in* 1878.

Landverhuizing. Volgens de jaarlijksche opgaven in de *Staatscourant*, laatstelijk die van 1877, n°. 155, 1878, n°. 115, 1879, n°. 160 en 1880, n°. 165 zijn als landverhuizers uit Nederland vertrokken in:

	Nederlanders.	Vreemdeling.	Totaal.
1870	—	—	1,644
1871	—	—	2,069
1872	—	—	3,486
1873	—	—	3,867
1874	786	—	1,042
1875	620	1,344	2,130
1876	594	1,765	2,385
1877	563	1,809	2,403
1878	563	2,220	2,783
1879	1,105	3,559	4,664

In de Prov. Verslagen worden echter andere cijfers medegedeeld.

PHYSIEKE TOESTAND DER BEVOLKING. Zie *Alg. Stat.* II, blz. 134. *Bronnen: Statistieke bescheiden voor het Kon. der Nederl. Ligting voor de Nat. mil.* in elk der jaren 1863—1875, de *Bijdragen*, en

voor enkele cijfers de statistiek betreffende den afloop der nat. militie, jaarlijks in de *Staatscourant* gepubliceerd. Voorts de *Provinciale Verslagen.*

In het Mengelwerk van dit Jaarboekje vindt men een belangrijke statistiek omtrent de *uitkomsten van het meten der lotelingen voor de nationale militie*, van Dr. A. VAN DER LOEFF, waaraan wij het volgende overzicht ontleenen.

	Aantal gemetenen.	Van de gemetenen waren				Op 100 gemetenen waren			
		beneden de maat.	1.55 tot 1.59 meter.	1.60 tot 1.69 meter.	1.70 meter en daarboven.	beneden de maat.	1.55 tot 1.59 meter.	1.60 tot 1.69 meter.	1.70 meter en daarboven.
1863......	27,589	3,581	4,099	13,538	6,371	12.98	14.86	49.07	23.09
1864......	28,639	3,408	4,229	14,429	6,573	11.90	14.77	50.38	22.95
1865......	27,559	2,941	3,912	13,923	6,783	10.67	14.20	50.52	24.61
1866......	24,626	2,540	3,381	12,459	6,246	10.32	13.73	50.59	25.36
1867......	23,144	2,217	3,399	11.979	5,549	9.58	14.69	51.76	23.97
1868......	25,714	2,473	3,569	13,280	6,392	9.62	13.88	51.64	24.86
1869......	29,105	2,695	3,879	15,333	7,198	9.26	13.33	52.68	24.73
1870......	29,118	2,713	4,051	15,078	7,276	9.32	13.91	51.78	24.99
1871......	28,638	2,506	3,883	15,186	7,063	8 75	13.56	53.03	24.66
1872......	28,295	2,508	3,795	14,872	7.120	8.87	13.41	52.56	25.16
1873......	28,151	2,318	3,768	15.002	7,063	8.23	13.39	53.29	25.09
1874......	27,602	2,244	3,629	14,750	6,979	8.13	13.14	53.44	25.29
1875......	27,314	2,012	3,488	14,698	7,116	7.37	12.77	53.81	26.05
1876......	28,436	1,855	3,544	15,293	7,744	6.53	12.46	53.78	27.23
1877......	28,500	1,851	3,400	15,387	7,862	6.49	11.93	53.99	27.59
1878......	27,698	1,791	3,420	15,017	7,470	6.46	12.35	54.22	26.97
1879......	29,934	1,950	3,705	16,244	8,035	6.51	12.38	54.27	26.84
1880......	28,683	1,579	3,468	15,605	8,031	5.50	12.09	54.41	28.00

Onderzoek naar den toestand der kinderen werkzaam in fabrieken. Zie de *Alg. Stat.* II, bl. 146. Alsmede het *Rapport der Commissie belast met het onderzoek naar den toestand der kinderen in fabrieken arbeidende.*

Gezondheidstoestand. Zie *Alg. Stat.*, Dl. II, bl. 155, bewerkt door Mr. M. M. VON BAUMHAUER en Dr. L. SCHELTEMA BEDUIN, loopende over de jaren 1854—1869. *Bronnen: Verslagen aan den Koning van de bevindingen en handelingen van het geneeskundig staatstoezicht* 1866—1879. *Statistische bescheiden, Sterfte naar de oorzaken van den dood*, het laatste in 1876 verschenen betreft het jaar 1872. — De *Bijdragen* 1876, III en 1877 III, bevatten opgaven omtrent de jaren 1876 en 1877; de *Statistiek van den Loop der bevolking van Neder-*

land in 1878, bevat de opgaven voor het jaar 1878. — *De cholera-epidemie in Nederland in* 1866 *en* 1867, uitgegeven door het Dep. van binnenl. zaken, 1872—1873. — De Pokken-epidemie in Nederl. in 1870—73, uitgegeven als voren, 1875. *Bijdragen tot de geneeskundige plaatsbeschrijving van Nederland*, uitgegeven door het Dep. van binnenl. zaken, 1870 tot 1881. *Natuurkundige plaatsbeschrijving van de provinciën Zeeland, Friesland en Overijssel.* Voorts de *Provinciale Verslagen*, en het afzonderlijk door de Vergadering der Inspecteurs van het Geneesk. Staatstoezicht uitgegeven *Onderzoek naar de Verspreiding der geneeskundige hulp in Nederland* (met atlas).

Sterfte naar de oorzaken van den dood.

In de vorige jaargangen van dit *Jaarboekje* vindt men de opgaven vermeld omtrent de sterfte naar de oorzaken van den dood tot 1874. De cijfers daarvoor werden ontleend aan de *Verslagen van het geneeskundig Saatstoezicht.* Sedert 1875 worden in deze Verslagen echter een grooter aantal oorzaken van den dood opgegeven. Hierdoor wordt eene vergelijking met de vroegere jaren moeilijk. Onder verwijzing naar onze vroegere jaargangen laten wij thans volgen de cijfers voor de jaren 1877—1879.

OORZAKEN VAN DEN DOOD.	1877. Aantal sterfgevallen, werkelijk aantal.	1877. per 1000 inwoners.	1878. Aantal sterfgevallen, werkelijk aantal.	1878. per 1000 inwoners.	1879. Aantal sterfgevallen, werkelijk aantal.	1879. per 1000 inwoners.
1. Gebrekkige ontwikkeling	930	0.24	866	0.22	858	0.21
2. Lichaamszwakte. Tering (Exc. no. 18)	16,920	4.37	17,860	4.55	17,896	4.49
3. Klierziekte. Rhachitis. Syphilis	1,461	0.37	1,603	040.	1,579	0.39
3a. Syphilis	41	0.01	25	0.006	23	0.005
4. Absces. Ulcus. Gangraena. Pyaemia Haemorrhagie (Exc. 31)	788	0.2	921	0.23	900	0.22
5. Kanker	1,956	0.5	2,022	0.51	2,104	0.52
6. Waterzucht. Scheurbuik	1,514	0.39	1,411	0.35	1,404	0.35
7. Typhus. Febris typhoidea	1,055	0.27	1,150	0.29	829	0.2
8. Aanhoudende koorts (Exc. 7)	1,168	0.3	1,171	0.29	1,045	0.26
9. Tusschenpoozende koorts	322	0.08	291	0.07	270	0.06
9a. Febris int. perniciosa	352	0.09	300	0.07	274	0.06
10. Pokken	26	0.006	11	0.002	8	0.002
11. Roodvonk	136	0.03	446	0.11	639	0.16
12. Mazelen	578	0.14	1,264	0.32	1,093	0.27
13. Andere huidziekten	327	0.08	272	0.06	257	0.06
14. Stuipen. Trismus. Epilepsie	5,589	1.44	5,877	1.49	5,717	1.43
15. Apoplexie	2,815	0.72	3,022	0.76	3,295	0.82
16. Hersenziekten (Exc. 15)	4,159	1.07	4,430	1.12	4,319	1.08

OORZAKEN VAN DEN DOOD.	1877. Aantal sterfgevallen, werkelijk aantal.	1877. per 1000 inwoners.	1878. Aantal sterfgevallen, werkelijk aantal.	1878. per 1000 inwoners.	1879. Aantal sterfgevallen, werkelijk aantal.	1879. per 1000 inwoners.
17. Ruggemergslijden (Paralysis)	337	0.08	364	0.09	358	0.08
18. Keel- en longtering. Bloedspuwing	8,610	2.22	8,661	2.2	8,498	2.13
19. Croup	741	0.19	630	0.16	630	0.15
20. Kinkhoest	1,827	0.47	1,427	0.36	913	0.22
21. Acute ziekten der ademhalingswerktuigen	8,658	2.23	8,688	2.21	9,677	2 43
22. Chronische ziekte der ademhalingswerktuigen (Exc. 18).	4,977	1.28	5,675	1.44	5,676	1.42
23. Hart- en vaatziekten. Rheumatismus. Arthritis	871	0.22	901	0.22	975	0.24
24. Organische hartgebreken. Aneurysma	1,623	0.41	1,734	0.44	1,834	0.46
25. Diphteritis	327	0.08	283	0.07	254	0.06
26. Diarrhoea.	2,077	0.53	2,730	0.69	1,874	0.47
26a. Dysenterie	67	0.01	63	0.01	98	0.02
27. Cholera asiatica. Chol. nostras	101	0.02	141	0.03	4,708	1.18
28. Acute ziekten der spijsverteringswerktuigen	4,784	1.23	5,046	1.28	2,974	0.74
29. Chronische ziekten der spijsverteringswerktuigen (Exc. 5)	3,110	0.8	3,080	0.78	1,524	0.38
30. Ziekten der organa urogenitalia (Exc. 5)	1,272	0.32	1,330	0.33	727	0.18
32. Gewelddadige dood	727	0.18	680	0.17	937	0.23
33. Verdrinken	954	0.24	962	0.24	174	0.04
34. Zelfmoord	183	0.04	177	0.04	—	—
35. Onbekende oorzaak. Plotseling	4,288	—	4,630	—	—	—
Zonder geneeskundige behandeling, (begrepen onder 1—34.)	3,871	—	4,288	—	—	—

	1877.	1878.	1879.
Het aantal overledenen aan ziekten van het kraambed bedroeg op de 1000 geboorten	4.11	3.97	3.87
Het aantal overledenen aan onbekende oorzaken des doods op de 1000 overledenen	45	47	51
Id. id. zonder geneeskundige behandeling, op de 1000 overledenen	41	43	48
Het aantal levenloos aangegevenen	7,475	7,746	8,075
Id. id. op 1000 geboorten	49.8	51.4	52
Het geheel aantal overledenen met inbegrip der levenloos aangegevenen	93,763	98,481	98,099
dat der overledenen op 1000 inwoners	24.25	25.09	24.64

Het *aantal genees- en artsenijbereidkundigen* was volgens de Verslagen van het geneeskundig Staatstoezicht, als volgt:

	31 December				
	1874.	1875.	1876.	1877.	1878.
Medicini doctores met algemeene bevoegdheid	362	362	358	358	355
Med. doct. met beperkte bevoegdheid	542	513	493	474	456
Artsen	109	132	157	184	203
Plattelands- en stedel. heelmeesters	1067	1010	955	912	871
Eervol ontslagen offic. van gezondheid 1st. en 2d. kl	46	47	47	48	50
Te zamen	2126	2064	2010	1976	1935
Tandmeesters	57	54	55	61	62
Vroedvrouwen	762	755	717	715	702
Apothekers	769	744	729	711	699
Geëxamineerde apothekers als bedienden bij anderen	57	52	40	49	46
Apothekers-bedienden volgens de Wet van 1 Juni 1865 (nº. 59)	334	341	297	280	269
Hulp-apothekers	93	103	110	107	121
Leerling-apothekers	208	248	267	259	284
onder deze vrouwelijke leerl	22	35	41	48	64
Droogistwinkels	145	133	126	125	119

Verder zie men in het „Mengelwerk" den tabel *Verspreiding der geneeskundige hulp over de gemeenten van Nederland in* 1867 *en in* 1878.

Krankzinnigen verpleging. Zie *Alg. Stat.* II, bl. 167 volg., loopende tot 1868, het *Verslag van den staat der gestichten voor krankzinnigen* 1869—'74, in 1878 uitgegeven. Zie mede de *Verslagen der provinciën*, Hoofdst. IV. Zie ook in dit *Jaarb.* voor 1872, bl. 340, 1873, bl. 387, en 1875, bl. 107, de aan officieele bron ontleende *Overzichten van de beweging in de Nederlandsche gestichten voor krankzinnigen* in 1871, 1872, 1873, en 1874. Aan het laatst *Verslag* ontleenen wij de volgende tabel.

JAREN.	Aanwezig op 1 Januari.			Opgenomen.			Verpleegd.			Overleden.			Niet verbeterd ontslagen.			Verbeterd ontslagen.			Hersteld ontslagen.			Aanwezig op 31 December.		
	M.	V.	T.	M.	V.	T.	M.	V.	T.	M.	V.	T.	M.	V.	T.	M.	V.	T.	M.	V.	T.	M.	V.	T.
1869	1,580	1,715	3,295	495	477	972	2,083	2,195	4,278	193	167	360	27	28	55	37	37	74	174	229	403	1,644	1,731	3,375
1870	1,644	1,731	3,375	546	550	1,096	2,205	2,289	4,494	193	186	379	137	116	253	40	48	97	185	223	408	1,626	1,708	3,334
1871	1,626	1,708	3,334	546	562	1,108	2,188	2,278	4,466	208	173	381	70	67	137	40	45	85	167	189	356	1,687	1,796	3,483
1872	1,687	1,796	3,483	501	540	1,041	2,203	2,345	4,548	188	182	370	24	21	45	50	39	89	197	221	418	1,729	1,873	3,602
1873	1,729	1,873	3,602	527	496	1,023	2,265	2,379	4,644	193	179	372	30	20	50	53	68	121	174	211	385	1,806	1,891	3,697
1874	1,806	1,891	3,697	562	513	1,075	2,385	2,411	4,796	243	184	427	36	18	54	56	70	126	205	207	412	1,828	1,925	3,753
Totaal....				3,177	3,138	6,315	—	—	—	1,218	1,071	2,289	324	270	594	285	307	592	1,102	1,280	2,382			

Hiervan behooren te worden afgetrokken de volgende getallen van lijders, die van een gesticht naar een ander zijn overgeplaatst en alzoo onder de opgenomenen tweemaal voorkomen, zoodat zij, hoewel onder de niet verbeterd of verbeterd ontslagenen uit de gestichten, uit welke zij vertrokken zijn, medegerekend, toch tot de bevolking van de gestichten zijn blijven behooren.

1869	—	—	—	19	19	38	—	—	—	—	—	—	11	13	24	8	6	14
1870	—	—	—	68	85	153	—	—	—	—	—	—	59	79	138	9	6	15
1871	—	—	—	62	58	120	—	—	—	—	—	—	57	56	113	5	2	7
1872	—	—	—	14	15	29	—	—	—	—	—	—	12	12	24	2	3	5
1873	—	—	—	15	14	29	—	—	—	—	—	—	14	10	24	1	4	5
1874	—	—	—	21	11	32	—	—	—	—	—	—	19	9	28	2	2	4
Totaal.........				199	202	401	—	—	—	—	—	—	172	179	351	27	23	50
Blijft zuiver totaal..				2,978	2,936	5,914	—	—	—	—	—	—	152	91	243	258	284	542

Verpleging van idioten. Zie *Alg. Stat.* II, bl. 191 volg. *Bronnen:* Verslag van het *Geneeskundig gesticht, uitsluitend voor minderjarige idioten*, te 's Gravenhage, en Prov. Verslag van Zuid-Holland. In 1879 werden er verpleegd 38 jongens en 22 meisjes, te zamen 60, van welke 19 werden ontslagen; zoodat ult°. Dec. van het jaar aanwezig waren 41. Aan 26 werd onderwijs gegeven. Zie verder Prov. Verslag over 1879, Hfdst. VI, bl. 37).

Doofstommen, blinden en lijders aan oogziekten enz. Zie *Alg. Stat.* II, bl. 196 volg., *Verslag van den staat der hooge-, middelbare en lagere scholen*, voorts de *Provinciale Verslagen* en die der gestichten zelve.

Volgens het *Verslag over de scholen* telde het doofstommen-instituut te Groningen op 1 Januari 1878...........193 verpleegden.
de inrichting van doofstommen onderwijs te Rotterdam...................................108 "
het gesticht voor doofstommen te St. Michielsgestel.136 "
gedurende 1878 het instituut tot onderwijs van blinden te Amsterdam...........................66 "
het gesticht voor volwassen blinden te Amsterdam.69 "

Nederlandsch gasthuis voor behoeftige en minvermogende ooglijders te Utrecht. Zie voor de jaren 1858—1868 de *Alg. Stat.* II. bl. 207 volg., voor de latere jaren Prov. Verslag van Utrecht. Op bl. 64 van Hfdst. IV van dat over 1876, wordt o. a. vermeld dat er in dat jaar werden verpleegd 358 lijders, van welke 13 niet, 125 wel verbeterd en 202 hersteld werden ontslagen en ult°. Dec. in behandeling bleven 18 lijders. In de latere verslagen hebben wij dit onderwerp niet behandeld gevonden.

Statistiek der ziekten bij de Landmacht. Zie *Alg. Stat.* II, bl. 209, loopende over de jaren 1862—1870. Latere opgaven zijn ons niet bekend. Het jaarlijksch verslag van den inspecteur van den geneeskundigen dienst der landmacht, is, zoover wij weten, niet gepubliceerd.

Statistiek der ziekten bij de zeemacht. Zie voor de jaren 1862—1870 *Alg. Stat.* II, bl. 213 volg., voor de jaren 1871 en later het *Beknopt Verslag* enz., voorkomende onder de bijl. tot de Concept-staatsbegrootingen, Hoofdst. VI, laatst voor 1881, waaruit blijkt dat bij de verschillende diensten te zamen genomen in 1878 op een sterkte-cijfer van 7,890 koppen voorkwamen 11,183 ziekte- en 113 sterfgevallen.

Statistiek der ziekten bij Gevangenen. Zie voor de jaren 1836—

1868 *Alg. Stat.* II, bl. 223 volg., voor de latere jaren de officieele *Statistiek van het gevangeniswezen.* De totaalcijfers zijn, dat in de strafgevangenissen, cellulaire gevangenissen, huizen van verzekering en van arrest te zamen voorkwamen:

	eens of meermalen ziek geweest.	niet ziek geweest.	verhouding 1 ziek op de:
1870	3,218	13,311	4.13
1871	2,926	13,685	4.67
1872	2,931	14,532	4.96
1873	3,356	14,892	4.43
1874	3,263	15,166	4.64
1875	3,215	14,118	4.63
1876	2,806	15,090	5.37
1877	3,535	16,135	4.56
1878	3,412	16,493	4.83
1879	3,159	16,972	5.37

In die gezamenlijke gevangenissen bedroeg de sterfte, in

1870	0.39 pCt.	1875	0.25 pCt.
1871	0.33 〃	1876	0.26 〃
1872	0.26 〃	1877	0.28 〃
1873	0.22 〃	1878	0.23 〃
1874	0.14 〃	1879	0.21 〃

INTELLECTUEELE ONTWIKKELING.

I. *Lager onderwijs.* Zie *Alg. Stat.* II, bl. 239 volg., bewerkt door Mr. M. M. VON BAUMHAUER en Mr. J. A. SILLEM, loopende tot 1868.

Bronnen: de Regeeringsverslagen, het laatste over 1878/79, in het *Bijblad der Staatscourant* 1879—1880, n°. 107 en de *Prov. Verslagen.*

Beknopt overzicht van de statistiek van het lager onderwijs over de jaren 1869—1878.

Openbare scholen [1]).

Aantal scholen op 31 Dec.		Leerlingen.			Onderwijzend personeel.		
					(Hoofd-en Hulponderw. en Kweekel.)	(Hoofd-en Hulponderw. en Kweekel.)	
		JONGENS.	MEISJES.	TOTAAL.	MANNEN.	VROUWEN.	TOTAAL.
1869.	2,596	Jan. 197,912	153,398	351,310	6,428	457	6,885
		Jul. 175,193	144,227	319,420			
1870.	2,608	Jan. 202,851	157,323	360,174	6,539	477	7,016
		Jul. 180,996	149,443	330,439			
1871.	2,625	Jan. 205,006	159,388	364,394	6,484	535	7,019
		Jul. 184,276	153,190	337,366			
1872.	2,649	Jan. 208,457	163,730	372,187	6,494	624	7,118
		Jul. 187,731	156,351	344,082			

[1]) Zoowel in dezen staat als in den volgenden worden alleen de cijfers, die op de dagscholen betrekking hebben, medegedeeld.

Aantal scholen.		Leerlingen.			Onderwijzend personeel.		
					(Hoofd- en Hulponderw. en Kweekel.)	(Hoofd- en Hulponderw. en Kweekel.)	
		JONGENS.	MEISJES.	TOTAAL.	MANNEN.	VROUWEN.	TOTAAL
1873.	2,669	Jan. 212,995	169,151	382,146	6,519	729	7,248
		Jul. 188,526	157,684	376,210			
1874.	2,666	Jan. 211,069	167,822	378,891	6,659	813	7,472
		Jul. 190,779	159,678	350,457			
1875.	2,688	Jan. 215,245	171,048	386,293	6,823	873	7,696
		Jul. 194,383	161,567	355,950			
1876.	2,705	Jan. 216,329	171,548	387,877	7,039	1,066	8,105
		Jul. 196,135	162,859	358,994			
1877.	2,712	Jan. 219,978	174,282	394,260	7,309	1,034	8,343
		Jul. 199,835	165,474	365,309			
1878.	2,731	31 Dec. 234,047	178,557	402,604 [1])	7,527	1,137	8,664

Bijzondere scholen.

Aantal scholen.				Aantal leerlingen.			Onderwijzend personeel.		
							(Hoofd- en Hulponderw. en Kweekel.)	(Hoofd- en Hulponderw. en Kweekel.)	
JAREN.	GESUBSIDIËERDE.	NIET GESUBSIDIËERDE.	TOTAAL.	JONGENS.	MEISJES.	TOTAAL.	MANNEN.	VROUWEN.	TOTAAL.
1869.	174	954	1,128	Jan. 44,136	55,908	100,044	2,307	1,541	3,848
				Jul. 43,964	55,903	99,867			
1870.	176	943	1,119	Jan. 47,075	59,530	106,605	2,332	1,565	3,897
				Jul. 47,149	59,053	106,202			
1871.	165	944	1,109	Jan. 49,077	60,977	110,054	2,278	1,620	3,898
				Jul. 47,899	59,342	107,241			
1872.	144	973	1,117	Jan. 50,011	61,933	111,944	2,344	1,627	3,971
				Jul. 49,916	62,365	112,281			
1873.	143	978	1,121	Jan. 52,820	65,093	117,913	2,472	1,745	4,217
				Jul. 51,126	63,463	114,589			
1874.	136	982	1,118	Jan. 53,804	66,367	120,171	2,480	1,764	4,244
				Jul. 53,208	66,607	119,815			
1875.	135	994	1,129	Jan. 55,485	67,912	123 397	2,444	1,835	4,279
				Jul. 54,695	67,065	121,860			
1876.	134	982	1,116	Jan. 57,001	70,257	127,258	2,531	1,985	4,516
				Jul. 55,414	68,969	124,383			
1877.	124	977	1,101	Jan. 57,379	71,222	128,601	2,351	1,598	3,949
				Jul. 56,025	70,127	126,152			
1878.	120	975	1,095	31 Dec. 57,200	71,306	128,506 [2])	2,367	1,623	3,990

[1]) Het aantal leerlingen in Januari en in Juli wordt niet meer in het Regeerings-Verslag vermeld. Op 31 December 1877 was het aantal leerlingen aan de openbare scholen 219,635 jongens, 175,533 meisjes, te samen 395,168.

[2]) Op 31 December 1877 werden de bizondere scholen bezocht door 56,854 jongens, 70,741 meisjes, te samen 127,595.

Alle lagere scholen te zamen.

Aantal scholen.		Aantal leerlingen.			Onderwijzend personeel.		
JAREN.		JONGENS.	MEISJES.	TOTAAL.	MANNEN.	VROUWEN.	TOTAAL.
1869.	3,724	Jan. 242,048	209,306	451,354	8,735	1,998	10,733
		Jul. 219,157	200,130	419,287			
1870.	3,727	Jan. 249,926	216,853	466,779	8,871	2,042	10,913
		Jul. 228,145	208,496	436,641			
1871.	3,734	Jan. 254,083	220,365	474,448	8,762	2,155	10,917
		Jul. 232,175	212,532	444,770			
1872.	3,766	Jan. 258,489	225,779	484,268	8,838	2,251	11,089
		Jul. 237,685	218,728	456,386			
1873.	3,790	Jan. 265,815	234,244	500,059	8,991	2,474	11,463
		Jul. 239,652	221,147	460,799			
1874.	3,784	Jan. 264,873	234,189	599,062	9,139	2,577	11,716
		Jul. 243,987	226,285	470,272			
1875.	3,817	Jan. 270,730	238,960	509,690	9,267	2,708	11,975
		Jul. 249,078	228,732	747,810			
1876.	3,821	Jan. 273,330	241,805	515,135	9,570	3,051	12,621
		Jul. 251,549	231,828	483,377			
1877.	3,813	Jan. 277,357	245,504	522,861	9,660	2,632	12,292
		Jul. 255,860	235,601	491,461			
1878.	3,826	31 Dec. 281,247	249,863	531,110 [1])	9,894	2,760	12,645

In 14 gemeenten, waarvan 12 in de prov. Utrecht, waren even als ten vorigen jare, geene openbare scholen gevestigd. De kinderen uit die gemeenten hadden gelegenheid onderwijs te ontvangen op de scholen van naburige gemeenten.

Het onderwijzend personeel nam in 1878 toe; het aantal hulponderwijzers en hulponderwijzeressen vermeerderde bij de openbare scholen met 132 en 64: bij de bizondere scholen met 34 en 37; het getal mannel. en vrouwel. kweekelingen bij de openbare scholen met 52 en 40. Bij de bizondere scholen verminderde het aantal kweekelingen met 11 (mannel.) en 15 (vrouwel.).

Op het einde des jaars werden de lagere scholen bezocht door 531,110 kinderen, dit is ongeveer 42 leerlingen voor elken onderwijzer, of, indien men de kweekelingen niet mederekend, voor elken onderwijzer bijna 56 leerlingen.

---

[1]) Op 31 Dec. 1877 waren deze cijfers 276,489 jongens, 246,274 meisjes, te samen uitmakende 522,763 leerlingen.

Het aantal dagscholieren, dat kosteloos onderwijs ontving, was:

	Openbare scholen.	Bizond. scholen.	Alle lagere scholen te zamen.	
1877	220,615	36,702	257,317	31 Dec.
1878	226,359	36,162	262,521	31 Dec.

Op de avondscholen (openbare en bijzondere te zamen genomen) waren aanwezig:

tevens de dagscholen bezoekende:

	OP 15 JANUARI.			OP 15 JULI.		
	j.	m.	totaal.	j.	m.	totaal.
1872	40,087	17,413	57,500	24,002	11,078	35,080
1873	41,636	18,323	59,959	23,883	11,833	35,716
1874	41,341	18,706	60,047	23,667	11,253	34,920
1875	40,046	17,983	58,029	22,035	11,033	33,068
1876	38,741	17,496	56,237	20,965	10,811	31,776
1877	38,322	17,408	55,730	20,496	10,738	31,234
	OP 31 DECEMBER.					
	j.	m.	totaal.			
1877	35,420	15,997	51,417			
1878	34,246	14,919	49,165			

uitsluitend de avondschool bezoekende:

	j.	m.	totaal.	j.	m.	totaal.
1872	17,952	6,272	24,224	2,957	2,540	5,497
1873	17,736	6,055	23,791	2,743	1,965	4,708
1874	15,872	5,398	21,270	2,923	2,366	5,289
1875	16,466	5,273	21,739	2,714	1,834	4,548
1876	15,487	4,795	20,282	2,584	1,698	4,282
1877	15,505	4,943	20,448	2,356	1,624	3,980
	OP 31 DECEMBER.					
	j.	m.	totaal.			
1877	20,167	6,586	26,753			
1878	19,355	6,573	25,928			

Omtrent *Schoolbezoek* en *Schoolverzuim* vindt men een aantal belangrijke opgaven èn in het *Verslag der scholen* èn in de *Bijdragen tot de Algem. Stat.*, jaarg. 1877.

SCHOOLVERZUIM VOLGENS HET VERSLAG DER SCHOLEN OVER 1876—1878.

PROVINCIËN.	Vermoedelijk getal kinderen op 31 December.				Vermoedelijk getal kinderen die op 31 December van de dagschool geen gebruik hebben gemaakt.				Van de 100 jongens (meisjes) hebben op 31 December van de dagschool geen gebruik gemaakt.			
	Van 6, 7 en 8 jaar.		Van 9, 10 en 11 jaar.		Van 6, 7 en 8 jaar.		Van 9, 10 en 11 jaar.		Van 6, 7 en 8 jaar.		Van 9, 10 en 11 jaar.	
	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.
Noord-Brabant.	14,873	14,458	14,048	13.733	2,787	4,482	1,185	1,930	19	31	8	14
Gelderland....	15,710	15,326	14,665	148.07	2,911	3,186	1,161	2,856	19	21	8	19
Zuid-Holland...	25,166	25.807	23,077	23,575	3,903	5,352	1,311	3,658	16	21	6	16
Noord-Holland.	21,045	20,985	19,274	19,327	4,003	5,054	1,407	2,487	19	24	7	13
Zeeland.......	7,302	7,253	6,730	6,842	1,634	1,953	942	1,644	22	27	14	24
Utrecht.......	5,996	6,111	5,550	5,679	1,331	1,734	382	867	22	28	7	15
Friesland......	11,831	11,909	11,171	10,899	1,090	1,296	1,182	2,042	9	11	10	19
Overijssel.....	9.255	9,082	8,707	8,349	1,076	1,287	968	1,446	12	14	11	17
Groningen....	8,707	8,659	8,300	7,830	852	1,099	601	879	10	13	7	11
Drenthe.......	4.055	3,992	3,762	3.760	472	437	343	677	12	11	9	18
Limburg......	7.747	7,793	7,585	7,380	1,595	2,465	516	927	21	32	7	13
Totaal in 1878.	131,687	131,380	122,869	122,191	21,654	28,345	9,989	19,413	16	22	8	16
〃 1877.	127,233	126,913	123,696	122,686	18,598	25,436	12,250	20,509	15	20	10	17
〃 1876.	125,632	124,649	123,499	122,767	19,290	24,539	11,060	21,201	15	20	9	17

Uitgaven van het Rijk, de Provinciën en de Gemeenten, ten behoeve van het Openb. Lager Onderwijs, sedert de invoering der Wet van 1857.

De inkomsten, in de 2de kolom bedoeld, zijn: het batig slot der examengelden, de bijdragen der onderwijzers voor hun pensioen, de opbrengst der schoolgelden, de bijdragen van andere gemeenten of van de provincie, renteloze voorschotten van de provinciën en de opbrengst van bijzondere fondsen.

	Totaal der uitgaven.	Inkomsten van Rijk en gemeenten.	Zuiver bedrag der uitgaven.
1858	*f* 2,380,080	*f* 1,102,086	*f* 1,278,894
1860	〃 2,720,887	〃 461,152	〃 2,259,735
1865	〃 4,760,039	〃 1,183,451	〃 3,576,587
1870	〃 4,988,114	〃 974,800	〃 4,013,313
1875	〃 7,290,945	〃 1,117,182	〃 6,173,763
1876	〃 7,666,104	〃 1,166,941	〃 6,499,163
1877	〃 8,475,628	〃 1,204,082	〃 7,271,546
1878	〃 8,324,949	〃 1,205,585	〃 7,077,805

Bezoldiging van onderwijzers.

Overzicht der hoofdonderwijzers en onderwijzeressen aan de openbare lagere scholen, met aanduiding hunner vaste en veranderlijke jaarwedden, in 1869, 1875, 1876, 1877 en 1878.

	1869.	1875.	1876.	1877.	1878.
Van *f* 200—*f* 399	206	51	37	25	21
〃 〃 400—〃 499	626	360	314	235	222
〃 〃 500—〃 599	456	452	433	435	390
〃 〃 600—〃 699	341	487	498	424	480
〃 〃 700—〃 799	244	355	398	465	493
〃 〃 800—〃 899	195	265	261	291	319
〃 〃 900—〃 999	115	158	172	185	197
〃 〃 1000—〃 1099	118	171	177	162	179
〃 〃 1100—〃 1199	45	82	95	108	104
〃 〃 1200—〃 1299	43	55	62	94	92
〃 〃 1300—〃 1399	30	30	29	33	43
〃 〃 1400—〃 1499	63	38	45	41	49
〃 〃 1500—〃 1599	19	22	26	22	18
〃 〃 1600—〃 1699	15	31	32	29	35
〃 〃 1700—〃 1799	10	63	63	83	81
〃 〃 1700—〃 1899	12	22	23	12	15

	1869.	1875.	1876.	1877.	1878.
Van *f* 1900—*f* 1999	5	6	7	7	8
〃 〃 2000—〃 2099	5	4	6	5	5
〃 〃 2100—〃 2199	4	1	2	4	5
〃 〃 2200—〃 2299	1	5	5	11	10
〃 〃 2300—〃 2399	2	2	2	6	2
〃 〃 2400—〃 2499	2	1	—	2	8
〃 〃 2500—〃 2599	—	1	1	1	—
〃 〃 2600—〃 2699	1	1	1	1	1
〃 〃 3200—〃 3299	—	1	—	1	—
Totaal	2558	2649	2665	2688	2715

Opleiding van onderwijzers.

Rijkskweekscholen.

	Aantal		Uitgaven			
	kweek.	overige leerl.	voor onderwijz.	voor kweek.	verdere uitgaven.	totaal.
's Hertogenbosch	80	56	*f* 23,750	*f* 23,183	*f* 10,690	*f* 57,623
Haarlem	87	16	〃 23,858	〃 24,100	〃 12,010	〃 59,968
Groningen	82	25	〃 23,958	〃 22,999	〃 9,785	〃 56,742
Middelburg	60	—	〃 12,933	〃 13,900	〃 7,667	〃 34,500
Deventer	60	—	〃 10,919	〃 14,000	〃 7,339	〃 32,258
1878 totaal	369	97	*f* 95,418	*f* 98,182	*f* 47,491	*f* 241,091
1877 〃	332	108	〃 79,661	〃 81,133	〃 57,424	〃 218,218
1876 〃	228	129	〃 62,431	〃 58,280	〃 23,094	〃 143,805
1875 〃	156	139	〃 54,411	〃 49,970	〃 22,225	〃 126,606
1874 〃	129	149	〃 48,935	〃 41,459	〃 22,989	〃 113,384

De volgende cijfers geven een overzicht van hetgeen in 1872 tot '78 is uitgegeven voor de opleiding van 't onderwijzend personeel in 't algemeen.

	rijks-kweeksch.	normaal-lessen.	art. 12 2e lid.	opleiding onderwij-zeressen.	totaal uitgaven van 't rijk.	door de provincie.	door de gemeenten.	rijk. prov. gemeent.
1872	*f* 99,998	*f* 70,169	*f* 10,112	*f* 14,191	*f* 194,472	*f* 900	*f* 20,999	*f* 216,371
1873	〃 102,161	〃 75,441	〃 10,922	〃 14,955	〃 203,481	〃 900	〃 25,237	〃 229,619
1874	〃 113,384	〃 78,489	〃 10,804	〃 19,203	〃 221,880	〃 900	〃 25,365	〃 248,146
1875	〃 126,606	〃 90,380	〃 13,812	〃 29,183	〃 259,981	〃 900	〃 29,398	〃 290,279
1876	〃 143,805	〃 118,297	〃 22,584	〃 32,723	〃 317,408	〃 900	〃 43,690	〃 361,998
1877	〃 218,218	〃 153,314	〃 28,112	〃 32,891	〃 432,535	〃 1,750	〃 52,546	〃 486,831
1878	〃 241,091	〃 156,548	〃 29,775	〃 34,676	〃 462,090	〃 1,150	〃 58,381	〃 521,627

Bovendien werd aan subsidie van het rijk voor onderwijzers-gezelschappen nog gegeven, in 1872 *f* 5,185, in 1873 *f* 5,205, in 1874 *f* 5,245, in 1875 *f* 5,265, in 1876 *f* 5,290, in 1877 *f* 5,390, in 1878 *f* 5,445.

Scholen van bijzonderen aard en strekking.

Bewaarscholen. Zie voor de jaren tot 1868 *Alg. Stat.* II, bl. 272, voor de volgende jaren het *Verslag over de scholen.* Ongerekend de bewaar- of klein-kinderscholen te Amsterdam, in 1878 136, waren er in:

1858 {	102	openb. scholen	met	526	onderw.	pers.	en	18,475	leerl.
	659	bijzond.	〃	〃	2,006	〃	〃	〃	64,973	〃
	761	〃	〃	2,532	〃	〃	〃	83,448	〃
1877...	739	〃	〃	2,444	〃	〃	〃	81,140	〃
1876...	725	〃	〃	2,325	〃	〃	〃	77,593	〃
1875...	705	〃	〃	2,222	〃	〃	〃	73,018	〃
1874...	688	〃	〃	2,161	〃	〃	〃	70,363	〃
1873...	676	〃	〃	1,979	〃	〃	〃	68,109	〃
1872...	692	〃	〃	2,062	〃	〃	〃	67,155	〃
1871...	674	〃	〃	2,014	〃	〃	〃	65,838	〃

II. *Middelbaar onderwijs.* Zie voor de jaren tot 1868 *Alg. Stat.* II, bl. 300 volg., bewerkt door Dr. D. J. STEYN PARVÉ, en voor de latere jaren het *Verslag over de scholen.*

Burgerscholen.

In 1874 tot 1877 bedroeg hun aantal 36, waaronder 5 burgerdag- en avondscholen, 27 burgeravondscholen, alsmede de akademie van Beeldende kunsten en technische wetenschappen en de ambachtsschool beiden te Rotterdam, de bijzondere burgeravondschool te Leiden en de industrieschool te Helder.

Deze gezamenlijke scholen telden:

	Leeraren.	Leerlingen.
Ult°. December 1874	377	3,833
〃 〃 1875	361	3,972
〃 〃 1876	362	4,171
〃 〃 1877	372	4,350
〃 〃 1878	380	4,313

Behalve deze scholen werden in de regeeringsverslagen nog vermeld industrie- en teekenscholen en ambachtsscholen, te weten:

	Aantal scholen.	Aantal leeraars.	Aantal leerlingen.
in 1874	29	—	2688
〃 1875	39	—	3904
〃 1876	40	183	3862
〃 1877	43	203	4145
〃 1878	43	232	4003

Op acht dezer inrichtingen werden in 1878 ambachten onderwezen, op twee vrouwelijke handwerken.

Hoogere burgerscholen. In 1870 45, in 1871 en 1872 47, in 1873 48, in 1874 50, in 1875 51, in 1876 52, in 1877 en 1878 53, van welke laatste waren:

	5 of 6jarige cursus.	4jarige cursus.	3jarige cursus.
Rijksscholen	10	—	8
Gemeentescholen	22	4	6
gesubs. bijz. scholen	1	—	—
niet gesubs. bijz. school	—	—	1
handelsschool te Amsterd.	—	—	1

Het getal leeraren was in 1870 519, in 1871 535, in 1872 555, in 1874 570, in 1875 581, in 1876 588, in 1877 610, in 1878 600 leeraren (benevens 13 vacaturen); dat der leerlingen was voor:

	Volledig onderwijs.	Enkele lessen.	Totaal.
1870	3,092	467	3,559
1871	3,285	532	3,817
1872	3,334	549	3,885
1873	3,216	454	3,670
1874	3,262	429	3 691
1875	3,407	405	4,812
1876	3,525	404	3,929
1877	3,612	397	3,009
1878	3,752	392	4,144

Onder deze cijfers zijn niet begrepen de vrouwelijke leerlingen, die in 1875, 1876, 1877 en 1878 van deze scholen gebruik maakten ten getale van 83, 61, 87 en 88, terwijl in laatstgemeld jaar bovendien 25 meisjes enkele lessen volgden.

Middelbare scholen voor meisjes.

	Scholen met 5 j. curs.	met 4 of 3 j. curs.	Aantal Leerlingen.	Onderwijzers.	Onderwijzeressen.
1873	5	2	511	40	40
1874	5	2	539	40	41
1875	6	3	691	43	56
1876	6	4	776	51	63
1877	6	4	828	47	67
1878	6	4	844	49	70

Onder bovenstaande cijfers zijn niet begrepen de bizondere middelbare scholen te Utrecht en te Amsterdam, waarvan de eerste in 1873 43, in 1874 48, in 1875 40, in 1876 34, in 1877 49 en in 1878 41 leerlingen, met 14 onderwijzers (m. en vr.) telde, — de

tweede in 1875 70, in 1876 76, in 1877 78 en in 1878 80 leerlingen met 12 onderwijzers en 4 onderwijzeressen bezat.

De Polytechnische school te Delft met 12 hoogleeraren, 8 leeraren en 6 assistent-leeraren, telde in den cursus 1871/72 192, in 1872/73 198, in 1873/74 219, in 1874/75 236, in 1875/76 263, in 1876/77 289, in 1877/78 319, in 1878/79 327 leerlingen.

Landbouwonderwijs. De Rijkslandbouwschool te *Wageningen*, bestaat uit drie afdeelingen, de eene gevormd door de hoogere burgerschool met 3jarigen cursus, de beide anderen door de klassen voor het eigenlijk landbouwonderwijs.

De afd. hoogere burgerschool telde Dec. 1876 35, Dec. 1877 32, Dec. 1878 47 leerlingen, de beide landb.-afd. 62 en 10 leerlingen. Het aantal leeraren voor de geheele school was in 1877 21.

De school der Nederl. Tuinbouwmaatschappij *Linnaeus* te Watergraafsmeer had 30 leerlingen in 1874, 28 in 1875, 31 in 1876, 28 in 1877, 25 in 1878.

Verder wordt in het *Verslag der scholen* vermeld het onderwijs in de hulpwetenschappen van den landbouw, van wege de Friesche Maatschappij van Landbouw gegeven te Heerenveen en Leeuwarden, dat echter in 1879 wegens gering aantal leerlingen is gestaakt.

Zeevaartscholen. De volgende worden in de *Verslagen over de scholen* in 1875, 1876, 1877 en 1878 genoemd met het daarbij vermelde aantal leerlingen.

	1875.	1876.	1877.	1878.
Scheveningen	—	—	—	130
Rotterdam, zeevaartkundige school	69	68	63	35
Amsterdam, kweekschool voor de zeevaart	40	62	50	47
〃 zeevaartschool (Zeemanshuis)	64	61	39	32
Helder, zeevaartkundige school	13	20	18	16
Terschelling, id.	40	39	31	33
Vlieland, id.	27	48	55	41
Harlingen, id.	44	46	69	91
Schiermonnikoog, id.	60	58	64	47
Groningen, afd. Zeevaart der akademie Minerva	34	41	31	24
Delfzijl, zeevaartkundige school	27	28	32	28
Veendam, id.	123	104	84	61

In 1876 was het totaal der leerlingen 575, der onderwijzers 28, in 1877 waren deze cijfers 536 en 26, in 1878 585 en 25.

De ontvangsten en uitgaven van alle inrichtingen van middelbaar onderwijs, de particuliere uitgesloten, doch waaronder wel zijn

begrepen de instellingen voor onderwijs in Indische taal, land- en volkenkunde te Leiden en te Delft, de subsidiën voor doofstommen enz., bedroegen in:

ONTVANGSTEN.

	HET RIJK.	DE PROVINCIE.	DE GEMEENTE.	TOTAAL.
1875......	*f* 89,559	—	*f* 191,702	*f* 281,261
1876......	" 97,062	—	" 204,126	" 301,188
1877......	" 100,092	—	" 213,331	" 313,423
1878......	" 101,369	—	" 224,054	" 325,423

UITGAVEN.

	HET RIJK.	DE PROVINCIE.	DE GEMEENTE.	TOTAAL.
1875......	*f* 880,355	*f* 22,442	*f* 944,441	*f* 1,847,238
1876......	" 933,721	" 24,329	" 906,618	" 1,864,668
1877......	" 494,299	" 27,312	" 1,021,628	" 2,048,239
1878......	" 950,004	" 28,463	" 1,049,991	" 2,028,459

III. *Hooger onderwijs*. Zie *Alg. Stat.* II, bl. 346 volg., loopende tot het jaar 1868/9, bewerkt door Mr. M. M. VON BAUMHAUER, en voor de latere jaren de *Verslagen der Scholen*, de *Prov. Verslagen* en den *Staats-Almanak*.

Aan de vier Universiteiten waren volgens den *Staats-Almanak* in 1879 het volgend aantal hoogleeraren verbonden:

	LEIDEN.	UTRECHT.	GRONINGEN.	AMSTERDAM.	TE ZAMEN.
godgeleerdheid.........	5	4	4	5	18
rechtsgeleerdheid	8	6	5	6	25
geneeskunde...........	8	10	7	11	36
wijsbegeerte en letteren .	15	6	7	10	38
wis- en natuurkunde ..	11	10	9	10	40
	47	36	32	42	147

Bovendien te Leiden 1 hoogleeraar-titulair en 2 hoogleeraren in de godgeleerdheid van wege de Ned. Herv. kerk, te Utrecht en Groningen insgelijks 2 hoogleeraren in de godgeleerdheid.

Sedert de nieuwe regeling van het hooger onderwijs geeft het *Verslag der Scholen* slechts op het aantal ingeschrevene studenten. Aan de vier Universiteiten was dit voor den cursus 1877/78, als volgt:

	LEIDEN.	UTRECHT.	GRONINGEN.	AMSTERDAM.	TE ZAMEN. 1878/79.	77/78.
godgeleerdheid......	34	172	20	22	258	283
rechtsgeleerdheid ..	253	76	48	51	428	558
geneeskunde.......	157	64	73	289	583	587
wis- en natuurkunde..	42	24	23	85	174	103
letteren............	47	17	8	49	128	72
Totaal 1878/79....	533	353	182	496	1564	—
" 1877/78....	627	401	189	389	—	1606

Voor de statistiek van de studenten aan de drie voormalige hoogescholen en aan het Amsterdamsche Atheneum verwijzen wij naar de vroegere opgaven in dit *Jaarboekje*.

Latijnsche scholen en gymnasiën.

	Aantal scholen.	Leeraren.	Leerlingen.
1865/66	61	225	1,214
1866/67	61	227	1,165
1867/68	59	225	1,107
1868/69	56	218	1,083
1869/70	55	219	1,079
1870/71	55	212	1,128
1871/72	55	224	1,141
1872/73	55	221	1,185
1873/74	55	227	1,185
1874/75	51	225	1,135
1875/76	51	231	1,260
1876/77	51	233	1,351
1877/78	51	240	1,503
1878/79	51	264	1,527

De kosten van het hooger onderwijs (hoogescholen, athenaea, gymnasien en latijnsche scholen) bedroegen, na aftrek van de inkomsten *f* 1,364,736 in 1878, *f* 1,057,694 in 1877, *f* 941,294 in 1876, *f* 984,911 in 1875, *f* 938,479 in 1874, *f* 850,512 in 1873, *f* 641,487 in 1872, *f* 743,902 in 1871 en *f* 717,842 in 1870.

Seminariën. Zie *Algem. Stat.* II, bl. 362. Omtrent de seminariën en kweekscholen ontleenen wij het volgende aan het *Verslag der Scholen* van 1878/79.

	Aantal Onderwijzers.	Studenten.
Seminarium der Remonstrantsche Broederschap te Leiden	1	3
Theol. school der Christel. Gereformeerde kerk te Kampen	6	87
Seminarium van het Evang. Luthersch kerkgenootschap te Amsterdam	2	5
Kweekschool van het Herst. Evang. Luth. kerkgenootschap te Amsterdam	1	2
Id. van de Algem. Doopsgezinde Societeit te Amsterdam	2	15
Bisschoppelijk seminarie te St. Michielsgestel	14	170
Id. te Haren	7	115
Id. te Ginneken	10	64
Id. te Hoeven	5	66
Id. te Culenborg	14	135—140
Id. te Driebergen	6	68
Id. te Warmond	1	64

	Aantal Onderwijzers.	Studenten.
Bisschoppelijk seminarie te Kerkrade	23	198
Id. te Roermond	5	82
Seminarie van het kerkgenootschap der Roomsch-Katholyken (gezegd: van de Oude Klerezy) te Amersfoort	3	8
Seminarium van het Nederl. Israelitisch kerkgenootschap te Amsterdam	?	45
Id. van het Portugeesch-Israelitisch kerkgenootschap te Amsterdam	7	7

IV. *Instellingen van onderwijs van bizonderen aard en strekking.*

Gemeenteinstelling van onderwijs in de taal-, land- en volkenkunde van Ned. Indië te Delft. Zie *Alg. Stat.* II, blz. 367. Zij heeft 5 hoogleeraren. De cursus 1876/77 werd bijgewoond door 73 leerlingen, de cursus 1877/78 door 96 leerlingen, die van 1878/79 door 110 leerlingen.

Gemeenteinstelling voor onderwijs in de taal-, land- en volkenkunde van Ned. Indië te Leiden. Deze inrichting, 1 October 1877 geopend met 3 leeraren en 4 studenten, had bij den aanvang van den cursus 1878/79 12 leerlingen.

V. *Onderwijs bij de land- en zeemacht.* Zie *Alg. Stat.* II, blz. 376, het *Verslag over de Scholen, de Bijlagen tot de Conc. Staatsbegrooting* Hoofdst. VI en VIII, de *Prov. Verslagen* en den *Staatsalmanak.*

De scholen bij de corpsen, telden in 1876/77 6772 leerlingen en 265 onderwijzers, in 1877/78 7085 leerlingen en 254 onderwijzers, in 1878/79 7472 leerlingen en 272 onderwijzers.

Instructie-bataillon te Kampen. Sterkte van het corps 29 Juli 1879: 26 officieren en 251 onderofficieren, korporaals en verdere manschappen, behalve 1 officier en 57 onderofficieren, korporaals en manschappen tot het geven van onderwijs en om opgeleid te worden tot den graad van onderofficier hier te lande en onderofficier en korporaal in O. I. enz. Van 20 Juli 1878 tot 19 Juli 1879 werden 371 jongelieden aangenomen. Aan het leger, zoo hier te lande als in O. I., werden gedurende dien tijd verstrekt 50 sergeanten en fouriers, 265 korporaals, te zamen 315 man.

Artillerie-instructie-compagnie te Schoonhoven. Op 1 Juli 1878 ontvingen 103 militairen onderwijs. Van dat tijdstip tot 1 Juni 1879 werden aangenomen 98 jongelingen; 52 volontairs verlieten de compagnie met bevordering.

Wetenschappelijke cursus bij de corpsen. De hoofd-

cursussen te 's Hertogenbosch en Kampen werden op 1 Aug. 1878 bijgewoond door 47 en 45 onderofficieren; de 1e. kl. van den wetenschappelijken cursus te Haarlem, door 6 onderofficieren; de hoofdcursus te Delft door 52 onderofficieren en 2 korporaals.

Het aantal leerlingen op de hoofdcursussen bedroeg op 1 Sept. '79 's Hertogenbosch 44, Kampen 43, Haarlem 8, Delft 56.

Tot den cursus tot opleiding voor het vak der militaire administratie te Kampen, werden op 1 October 1878 12 onderofficieren toegelaten.

Koninklijke Militaire Akademie te Breda. In het studiejaar 1878/79 waren aanwezig 218 kadetten. Aan het einde van dezen cursus zijn 22 kadetten tot officier bevorderd.

Bij het toelatings-examen voor het studiejaar 1879/80 hebben zich aangemeld 219 aspiranten, van welke 80 aan de gestelde eischen hebben voldaan en 69 zijn geplaatst.

De Krijgsschool voor officieren, waaraan op 1 Nov. 1877 25 officieren de lessen volgden, werd met 1 Oct. 1878 opgeheven en vervangen door de Tweede afdeeling der Krijgsschool te 's Gravenhage. Bij den aanvang waren 33 leerlingen aanwezig, van dezen keerden 9 officieren die de hoogste cursus doorloopen hadden naar hunne corpsen terug. In October 1879 werden 6 nieuwe leerlingen toegelaten.

Kon. Instituut voor de Marine te Willemsoord. De cursus 1877/78 ving aan met 109 adelborsten, die van 1878/79 met 113.

Opleiding van bootsmansleerlingen aan boord van Zr. Ms. Instructiebrik Zeehond. Van Oct. '78 tot '79 werd onderwijs gegeven aan 118 jongelingen van 15 tot 21 jaar. Op eerstgenoemden datum waren aan boord 67 bootsmansleerlingen 2de klasse en 27 lichtmatrozen.

Opleiding van lichtmatrozen en jongens aan boord van „de Adm. de Wassenaer" te Amsterdam. Bij het begin van den cursus 1 October 1878 bedroeg het aantal jongens 178; bij den aanvang van den zomercursus 155.

Aan boord van het Opleidingsschip „Anna Paulowna" te Rotterdam waren bij den aanvang van den wintercursus op 1 Oct. 1878 190 jongens, bij den aanvang van den zomercursus April 1879 159 jongens.

Opleiding van stuurmansleerlingen aan boord van het wachtschip te Amsterdam. Deel aan het onderwijs namen: op 1 October 1878 11 stuurmansleerlingen der 1ste klasse

en 12 der tweede. Op 1 October 1879 waren aanwezig 24 stuurmansleerlingen.

Opleiding van machinistleerling te Hellevoetsluis. In April 1879 werden 37 jongelieden tot machinistleerling der 1e. kl. bevorderd. In 1878 werden 40 leerlingen geplaatst, zoodat hun aantal op 9 Juli 1879 bij den aanvang van den nieuwen cursus weder 80 bedroeg.

VI. *Opleiding van burgerlijke geneeskundigen.* Zie *Alg. Stat.* II, blz. 397.

's Rijks kweekschool voor vroedvrouwen te Amsterdam. De cursus 1878/79 werd bijgewoond door 36 leerlingen, van welke 18 bij het examen als vroedvrouw slaagden.

's Rijks veeartsenijschool. In Sept. 1878 werd de cursus geopend met 61 leerlingen, van welke 56 internen. Het zuivere bedrag der rijksuitgaven voor de school was in 1878 *f* 74,050.

VII. *Opleiding van militaire geneeskundigen.* Zie *Alg. Stat.* II, bl. 405 en *Verslag over de scholen.*

's Rijks kweekschool voor militaire geneeskundigen te Amsterdam. De cursus 1878/79 ving aan met 226 studenten, als: 63 voor de land- en 45 voor de zeemacht, 115 voor Oost- en 3 voor West-Indië; later zijn nog 19 militaire studenten toegelaten. 12 studenten werden na afgelegd arts-examen tot officier van gezondheid bevorderd, 20 eervol ontslagen, 1 ging over tot de Leidsche Universiteit en 3 zijn overleden. Het getal militaire studenten bedroeg op 31 Aug. 1879 208, als 68 voor de landmacht, 35 voor de zeemacht, 102 voor Oost-Indië, 3 voor West-Indië. Van de 24 adspiranten voor plaatsing als militair student werden 6 benoemd; 2 adspiranten werden beide benoemd als pharmaceutisch student bij de landmacht.

Opleiding van militaire apothekers voor het leger in Oost- en West-Indië, te Utrecht. De cursus 1878/79 werd bijgewoond door 9 kweekelingen. In Juli 1879 werd 1 kweekeling na afgelegd examen tot apotheker der 3de kl. in Ned. Indie. toegelaten.

Uitkomsten van het lager onderwijs. Zie *Alg. Stat.* II, bl. 414.

Bij de ingelijfde manschappen voor de nationale militie. De opgaven in de *Alg. Stat.* loopen over 1846 tot 1870.

Latere opgaven zijn medegedeeld in *Stat. bescheid.* dl. VII, st. 3, *Loting voor de nationale militie in elk der vier jaren* 1868—1871, en *Statistiek der ligting voor de nationale militie*, 1872—1875. Men vindt in deze stukken een tabel, aanwijzende het standpunt van beschaving der bij de verschillende korpsen ingedeelde manschappen en tevens de percentsgewijze verhouding over de verstrekte opgaven. Zie mede *Bijdragen* 1876, II en 1877, II, waar er op gewezen wordt dat de uitkomsten van het onderzoek naar het standpunt van beschaving bij de indeeling in de verschillende corpsen geen absolute maatstaf aan de hand geeft.

Na aftrek der onbekenden of van die manschappen, waarvoor de opgaven geheel ontbreken, verkrijgt men voor het Rijk de volgende reden ten honderd:

	konden lezen en schrijven.	konden enkel lezen.	konden noch lezen noch schrijven.
1846/58	74.94	2.24	22.82
1859/62	77.98	2.23	19.79
1863/67	79.95	2.31	17.74
1868/71	82.96	1.58	15.46
1872/75	85.61	1.26	13.13
1876	87.05	0.96	11.99
1877	86.24	0.94	12.82

Voor de provinciën krijgt men de volgende cijfers voor het tijdvak 1846/71, (het jaar 1850, waarvoor de opgaven ontbreken, niet mede gerekend) en voor het tijdvak 1872/75, alsmede voor de jaren 1876/77. De onbekenden zijn bij de volgende opgaaf eveneens afgetrokken:

	konden lezen en schrijven.				konden noch lezen noch schrijven.			
	1846/71.	1872/75.	1876.	1877.	1846/71.	1872/75.	1876.	1877.
N.-Holland	88.41	91.13	93.03	91.17	10.15	8.15	6.62	7.53
Drenthe	87.98	87.91	87.15	86.92	11.20	11.48	12.01	12.20
Groningen	86.95	88.16	86.05	89.70	12.29	10.96	12.96	9.82
Z.-Holland	81.29	88.84	91.40	89.02	16.63	9.02	7.64	10.02
Friesland	80.68	87.47	88.04	90.15	17.04	10.93	11.41	9.30
Utrecht	76.94	85.94	87.02	84.19	18.70	12.45	10.75	15.17
Overijssel	76.27	84.35	83.77	81.30	20.52	14.35	15.00	17.15
Gelderland	74.48	84.24	85.30	86.86	21.73	14.01	12.29	11.90
Limburg	72.21	81.70	85.14	86.47	25.94	16.93	14.86	12.85
Zeeland	70.41	79.56	84.12	80.62	27.93	19.20	15.47	19.16
N.-Brabant	62.51	70.54	78.51	75.85	36.38	23.03	21.04	22.55

Volgens de *Verslagen over de scholen*, afd. scholen bij de corpsen, konden in:

1871/72	van de 8101	leerlingen bij hunne komst zeer gebrekkig of in 't geheel niet lezen of schrijven..	2145
1872/73	〃 〃 7688		2132
1873/74	〃 〃 6900		1836
1874/75	〃 〃 7054		1781
1875/76	〃 〃 6891		1840
1876/77	〃 〃 6772		1663
1877/78	〃 〃 7085		2059
1878/79	〃 〃 7472		2153

Bij de huwenden. Zie *Alg. Stat.* II, bl. 416 en verder de opgaven in de Prov. Verslagen, alsmede voor 1877 de *Bijdragen* 1877, Afd. II.

Bij de gevangenen. Zie *Alg. Stat.* II, bl. 416, en de *Statistiek van het gevangeniswezen.* Op de 100 gevangenen konden bij hunne opneming lezen noch schrijven, in:

1868	35.39 pCt.	1874	27.34 pCt.
1869	33.76 〃	1875	25.12 〃
1870	29.92 〃	1876	27.86 〃
1871	27.72 〃	1877	27.06 〃
1872	26.78 〃	1878	25.54 〃
1873	26.84 〃	1879	25.55 〃

Instellingen van Wetenschap, Kunst en Volksbeschaving. Zie *Alg. Stat.* II, bl. 420 volg., bewerkt door Mr. M. M. VON BAUMHAUER, en voor de volgende jaren de verslagen, jaarboekjes enz. van verschillende genootschappen. Voorts de *Prov. Verslagen*, den *Staatsalmanak*, en wat de rijksinstellingen betreft, de jaarverslagen in de *Staatscourant.*

Wetenschappelijke instellingen.

De Koninklijke Akademie van Wetenschappen met 94 leden, 9 rustende leden, 10 correspondenten en 38 buitenlandsche leden in 1880. Zie het Verslag over 1880/81 in de *Staatscourant* van 1881, n°. 136.

Het Koninklijk Nederl. Meteorologisch Instituut, waarvan het Verslag over 1879/80 voorkomt in de *Staatsc.* 1880, n°. 154.

Instellingen voor de fraaie kunsten.

De Rijks-Akademie van beeldende kunsten met één hoogleeraar-directeur en 5 hoogleeraren en 31 Dec. 1880 71 leerlingen, waaronder 21 dames. Zie het Verslag over 1880 in het *Bijblad tot de Staatsc.* 1880—81, bijl. n°. 119.

De Koninklijke Muziekschool met 284 leerlingen in 1880/81. Zie het Verslag over 1880/81 in de *Staatsc.* van 1881, n°. 132.

Verzamelingen en bibliotheken. Zie *Alg. Stat.* II, bl. 441.

Omtrent de Rijks archieven, de Koninkl. Bibliotheek en de Rijks verzamelingen van kunst en oudheid, bevat de *Staatscourant* meerdere verslagen.

De Rijksverzamelingen en Monumenten werden in 1878 en 1879 bezocht door het volgende aantal bezoekers:

		1879.	1880.
Het Kon. Kabinet van schilderijen (Mauritshuis)	door	24,522	26,636
Het Kon. Kabinet van zeldzaamheden..........	〃	19,216	20,257
Het Nederl. Museum........................	〃	15,685	14,578
Het Museum Meermanno-Westreenianum........	〃	91	40
Het Kon. Penningkabinet......................	〃	278	293
Het Rijksmuseum van Schild. te Amsterdam....	〃	35,312	41,090
Het Prentenkabinet aldaar.....................	〃	906	664
De Rijksverzameling van Moderne Kunst te Haarlem.	〃	10,959	21,036
De Gevangenpoort te 's Hage..................	〃	14,117	15,692
Het Muiderslot.................................	〃	2,474	3,049
De ruïne van Brederode.........................	〃	8,883	8,683
Het Monument te Heiligerlee...................	〃	2,438	1,620

Over provinciale Verzamelingen zie men de *Prov. Verslagen.*

Verzamelingen tot bevordering der kennis van de Natuur. Zie *Alg. Stat.* II, bl. 454 en onderscheidene mededeelingen omtrent de aan de hoogescholen verbonden musea enz. in het *Verslag over de scholen* en in het *Verslag over den landbouw;* voorts de *Prov. Verslagen.*

Instellingen voor Volksvlijt. Zie *Alg. Stat.* II, bl. 455 en enkele mededeelingen in de *Prov. Verslagen.*

Voortbrengselen der Drukpers. Zie *Alg. Stat.* II, bl. 458, bewerkt door Mr. M. M. VON BAUMHAUER. Uit officieele bronnen is dienaangaande niets mede te deelen dan het volgende:

Waarde (ad *f* 250 de 100 kilogr.) *van den in- en uitvoer van boeken.*

	Invoer tot verbruik.	Uitvoer. uit het vrije verkeer.
1866........	*f* 838,537	*f* 537,386
1867........	〃 919,908	〃 452,537
1868........	〃 1,014,612	〃 570 852
1869........	〃 1,025,117	〃 596,192
1870........	〃 1,239,742	〃 1,004,645

	Invoer tot verbruik.	Uitvoer uit het vrije verkeer.
1871	*f* 1,154,908	*f* 811,880
1872	〃 1,141,236	〃 727,560
1873	〃 1,126,277	〃 866,526
1874	〃 1,326,807	〃 568,311
1875	〃 1,371,122	〃 651,670
1876	〃 1,413,217	〃 533,730
1877	〃 1,436,384	〃 482,344
1878	〃 1,522,425	〃 575,737
1879	〃 1,509,742	〃 576,836

Volgens de *Statistiek der briefposterij* zijn verzonden:

	Binnenl. gedr. stukken. Dag- en weekbladen.			
	à 1 ct. port.	à ½ ct. port.	Te zamen.	Andere binnenl. gedrukte stukken.
1870	11,987,553	——	11,987,553	3,012,289
1871	7,476,286	8,892,066	17,368,332	4,698,189
1872	7,518,041	10,918,904	18,436,945	4,852,187
1873	7,957,386	12,109,457	20,066,843	5,584,822
1874	8,278,272	13 319,663	21,597,935	6,178,279
1875	9,060,049	14,686,527	23,746,576	6,296,374
1876	9,660,689	16,060,011	25,720,700	7,260,962
1877	10,075,637	17,430,698	27,506,335	8,651,576
1878	13,557,077	16,012,720	29,569,797	9,713,621

Het aantal buitenlandsche gedrukte stukken hier verzonden bedroeg:

	Dagbl. en tijdschriften.	Andere gedr. stukken.
1876	2,632,424	1,794,282
1877	3,217,284	2,203,028
1878	3,227,945	2,688,385

KERKELIJK LEVEN.

Zie *Alg. Stat.* II, bl. 466 volg., bewerkt door Mr. O. VAN REES, Mr. T. M. C. ASSER en Mr. S. VISSERING. Latere officieele bronnen zijn: *Uitkomsten der volkstelling in* 1869, 1e deel, *Bijlagen tot de Concept-Staatsbegrooting*, Hoofdst. VII, en de *Provinciale Verslagen*. Verder de *Staatsalmanak* en de verslagen van de handelingen der synoden, kerkelijke jaarboeken enz.

Volgens de *Uitkomsten der volkstelling in* 1869, Deel I, bl. 34 was toen de *bevolking* naar de *kerkgenootschappen*, aldus verdeeld:

	Mannen.	Vrouwen.	Totaal.
Ned. Hervormden	960,295	996,593	1,956,852
Waalsch 〃	4,887	5,371	10,258
Engelsche-Presbyterianen	192	225	417
Remonstranten	2,505	2,981	5,486
Christ. Gereformeerden	53,314	53,809	107,123

	Mannen.	Vrouwen.	Totaal.
Doopsgezinden	22,146	22,081	44,227
Evangelisch-Lutherschen	28,672	28,873	57,545
Hersteld- 〃	5,058	5,464	10,522
Hernhutters	127	184	311
Anglikaansch-Episcopalen	150	297	456
Schotsche gemeente	34	50	84
Roomsch-Katholieken	648,163	659,602	1,307,765
Oud-Roomschen	2,569	2,718	5,287
Grieken	20	12	32
Ned. Israëlieten	31,521	32,957	64,478
Portug. 〃	1,659	1,866	3,525
Onbekend	2,833	2,328	5,161
	1,764,118	1,814,411	3,579,529

Bij de twee eerste tellingen werd de bevolking naar de kerkgenootschappen ingedeeld in Protestanten, Roomsch-Katholieken, waarbij de Oud-Roomschen geteld werden, Israëlieten en Onbekend, waaronder de Grieken en Armeniërs waren begrepen. Naar die indeeling, volgt thans, naar de opgaven in de *Bevolkingsstatistiek*, Dl. I, bl. XVIII, eene vergelijking der 5 tellingen, met bijvoeging der betrekkelijke reden op 10,000 zielen:

	Protestanten.		R.-Katholieken.		Israëlieten.		Onbekend.	
	getal.	reden.	getal.	reden.	getal.	reden.	getal.	reden.
1829	1,544,887	5,911	1,019,109	3,899	46,408	178	3,083	12
1839	1,704,275	5,958	1,100,616	3,848	52,245	183	3,314	11
1849	1,824,860	5,969	1,171,924	3,834	58,626	192	1,469	5
1859	2,007,026	6,065	1,234,486	3,730	63,790	193	3,826	12
1869	2,193,281	6,127	1,313,052	3,668	68,003	190	5,193	15

Volgens den *Staatsalmanak* voor 1881 telde op het einde van 1880:

de Nederl. Herv. kerk 10 provinciale ressorten, benevens het ressort der Waalsche Commissie, 44 klassen, 138 ringen, 1346 gemeenten en 1609 predikanten;

de Remonstrantsche Broederschap 3 klassen, 22 kerkelijke gemeenten en 23 plaatselijke dienstdoende predikanten;

het Christelijk Gereformeerd kerkgenootschap (volgens opgaven van 1876) ongeveer 340 gemeenten met 240 leeraars;

het Evangelisch-Luthersch kerkgenootschap 7 ringen, 50 gemeenten en 9 filiaalgemeenten, met 62 dienstdoende predikanten;

het Hersteld Evangelisch-Luthersch kerkgenootschap 8 gemeenten met 11 dienstdoende predikanten;

de Doopsgezinde gemeenten, 127 in getal, met 108 dienstdoende leeraren en 16 vacaturen;

de Evangelische broedergemeenten, 2 gemeenten met 2 predikanten en 2 hulppredikers;

de Duitsch-Evangelische gemeente te 's Gravenhage, 1 predikant;

het Anglikaansch kerkgenootschap in 5 gemeenten 3 dienstdoende predikanten;

de Apostolische gemeente te 's Gravenhage 1 opziener, 1 coadjutor, 9 priesters, 1 evangelist en 2 priester-evangelisten;

het Roomsch-Katholiek kerkgenootschap 5 diocessen, 992 kerkelijke gemeenten (parochiën en rectoraten) en 2154 geestelijken;

het kerkgenootschap der Oud-bisschoppelijke klerezy verdeeld in 3 aartspriesterschappen bezit 25 kerkelijke gemeenten en 28 dienstdoende geestelijken;

het Nederl. Israëlitisch kerkgenootschap omvat in 12 kiesdistricten en 174 gemeenten en telt 6 opperrabbijnen en 2 kerkleeraars;

het Portugeesch-Israëlitisch kerkgenootschap bezit 2 gemeenten met 1 opperrabbijn en 3 rabbinale assesoren.

Omtrent het aantal kerken, de schenkingen enz., zie men de *Provinciale Verslagen*, en omtrent de rijksuitgaven ten behoeve der verschillende kerkgenootschappen den *Uitgewerkten en toelichtenden staat* bij de Concept-staatsbegrooting voor 1881, Hdst. VII, B, volgens welken die uitgaven in 1879 bedroegen in totaal *f* 1,992,194.

STATISTIEK DER MISDRIJVEN EN DER CIVIELE PROCEDURES. Zie *Alg. Stat.* Afl. II, bl. 490 volg.

a. Statistiek van het politiewezen over 1851—1863, bewerkt door Mr. M. M. VON BAUMHAUER en Jhr. Mr. B. DE BOSCH KEMPER, in de *Alg. Statistiek* II, bl. 493. Latere opgaven zijn niet gepubliceerd; enkele komen voor in de *Prov. Verslagen*

b. Gerechtelijke statistiek in strafzaken over 1847—1868, bewerkt in de *Alg. Stat.* II, bl. 500 en volg., door Mr. M. M. VON BAUMHAUER en Jhr. Mr. B. DE BOSCH KEMPER. Voor de jaren 1869 en volg., vergelijke men de *Gerechtelijk Statistiek*, laatstelijk over 1879 door de Regeering uitgegeven.

c. *Gevangeniswezen* over 1847—1868, bewerkt door Mr. M. M. VON BAUMHAUER en Mr. A. P. T. EIYSSELL, in de *Alg. Stat.* Afl. II, bl. 549 volg. Vergelijk over de latere jaren de *Statistiek van het Gevangeniswezen* 1869 en volg., de laatste over 1879, door de Regeering uitgegeven.

Evenals vroeger vindt hier eene plaats een tienjarig overzicht van de *Gerechtelijke Statistiek* en van de statistiek van het *Gevangeniswezen*.

Beknopt overzicht van de gerechtelijke statistiek, gedurende de jaren 1870—1879.

Strafzaken.

1. Bij den burgerlijken rechter.

N°. 1. Hooge Raad.

	1870.	1871.	1872.	1873.	1874.	1875.	1876.	1877.	1878.	1879.
Aard der werkzaamheden:										
Hangende Zaken op 1 Jan.	56	29	44	47	59	46	45	38	35	39
Aangebrachte Zaken	187	191	215	248	233	257	215	196	242	235
Afgedane Zaken	211	168	207	218	241	255	220	189	229	233
Zaken waarin afstand der voorziening is gedaan	3	8	5	18	5	3	2	10	11	7
Wijze van afdoening:										
Rechterl. uitspraak vernietigd	67	53	68	82	84	61	54	48	68	51
Eisch tot cassatie verworpen	135	105	129	123	144	176	157	128	153	164
〃 〃 〃 niet ontvank.	8	8	8	13	12	17	9	13	8	18
Arresten in eersten aanleg	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—
〃 van rechtsregeling	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Verzoeken om gratie	316	371	436	353	363	219	273	232	239	284

N°. 2. Gerechtshoven.

	1870.	1871.	1872.	1873.	1874.	1875.	1876.	1877.	1878.	1879.
Verwijzingen ter zake van misdaad naar de openb. terechtzitting (door de Hoven en den H. Raad)	460	487	507	496	494	468	441	465	479	425
Verwezen beschuldigden	588	618	674	618	672	615	560	605	584	515
wegens misdaden tegen:										
de algemeene zaak	88	93	86	71	140	97	102	123	119	96
〃 personen	59	73	69	74	96	71	59	65	89	66
〃 eigendommen	441	452	519	473	436	447	399	417	376	353
Eén beschuldigde op een zielental van	6,221	5,885	5,397	5,945	5,529	6,125	6,802	6,487	6,818	7,838
Van de beschuldigden waren:										
mannen	493	516	552	516	555	518	469	526	503	448
vrouwen	95	102	122	102	117	97	91	79	81	67
minder dan 16 jaar	20	16	27	17	11	19	8	10	21	3
Veroordeeld werden	494 [1]	565	610	574	557	572	496	543	553	475
tot Tuchthuisstraf	77	87	104	69	82	76	81	82	69	74
〃 Correct. Gevangenisstraf	404	467	494	488	463	487	411	450	474	388
waarvan Cellulair	230	264	329	355	311	331	317	325	355	306
Een veroord. op een zielental van	7,392	6,437	5,963	6,401	6,670	6,586	7,680	7,228	7,200	8,498
Recidivisten	65	89	83	61	69	65	72	81	79	84
Arresten in hooger beroep	423	482	478	575	553	559	452	470	507	460

1) Waarvan 5 tot de Doodstraf. Geen onderging die straf.

N°. 3. Arrondissements-Rechtbanken.

	1870.	1871.	1872.	1873.	1874.	1875.	1876.	1877.	1878.	1879.
Aantal Zaken	9,588	10,465	10,988	11,495	11,492	11,133	11,658	12,528	13,051	13,027
〃 Beklaagden	11,617	12,762	13,167	13,798	13,759	13,310	13,797	14,944	15,156	15,203
Bekl. wegens wanbedrijven:										
tegen de Algemeene Zaak	4,119	4,744	4,426	5,221	4,896	4,941	5,018	5,832	5,991	6,472
〃 〃 Personen	4,288	4,295	5,131	5,235	5,268	5,099	5,196	5,288	5,355	5,086
〃 〃 Eigendommen	3,210	3,723	3,610	3,342	3,595	3,270	3,583	3,824	3,810	3,645
Eén beklaagde op een zielental van	314	285	276	266	270	283	276	262	262	265
Van de Beklaagden waren:										
mannen	9,554	10,424	10,876	11,523	11,472	11,234	11,784	12,904	13,048	13,215
vrouwen	2,063	2,338	2,291	2,275	2,287	2,076	2,013	2,040	2,108	1,988
minder dan 16 jaar oud	540	616	638	629	717	643	690	677	672	684
Veroordeeld werden	9,904	10,893	11,437	12,084	12,133	11,753	11,984	13,038	13,296	13,590
tot Correct. Gevangenisstraf	6,429	8,445	7,011	7,401	7,400	7,072	7,210	7,844	8,237	8,048
waarvan Cellulair	2,601	2,792	3,489	4,040	4,154	4,316	4,559	5,253	5,666	5,338
〃 enkele Geldboeten	1,813	1,993	2,010	2,224	2,376	2,212	2,277	2,412	2,490	2,562
〃 Politiestr. (art. 233 Strafv.)	43	27	23	31	61	48	38	23	42	57
Recidivisten	7 pCt.	6 pCt.	6 pCt.	9 pCt.	9 pCt.	11 pCt.	7 pCt.	4 pCt.	10 pCt.	9 pCt.
Vonnissen in hooger beroep	197	188	210	242	170	167	168	162	211	239

N°. 4. Kantongerechten.

	1870.	1871.	1872.	1873.	1874.	1875.	1876.	1877.	1878.	1879.
Aantal Zaken....................	25,539	29,364	30,136	30,352	31,156	36,356	39,773	36,412	43,982	40,119
Aantal Beklaagden................	30,181	34,467	35,456	36,229	36,528	42,255	46,215	43,018	52,427	46,505
Daarvan waren: mannen........	26,049	29,566	30,678	31,559	31,544	37,023	40,781	37,864	45,835	40,484
vrouwen.......	4,132	4,901	4,778	4,670	4,984	5,232	5,434	5,154	6,592	6,021
minder dan 16 jaar oud...	2,018	2,321	2,179	2,084	2,537	2,162	2,704	3,983	3,414	2,897
Eén Beklaagde op een zielental van....	121	105	102	101	101	89	82	107	75	86
Betaalden vrijwillig het maximum der kosten.....................	4,386	5,899	6,273	5,813	6,312	7,348	7,627	5,883	6,574	5,713
Veroordeeld werden..............	23,660	26,288	26,861	28,033	27,893	32,261	35,952	34,291	42,413	38,046
tot enkele Gevangenisstraf....	3,002	3,659	3,079	2,733	2,638	2,044	2,343	2,316	2,482	2,140
" " Geldboeten......	20,132	22,070	23,294	24,468	24,463	29,499.	32,590	31,124	39,205	35,214
Recidivisten......................	766	720	724	783	745	645	656	544	755	813

II. Bij den militairen rechter.

	1870.	1871.	1872.	1873.	1874.	1875.	1876.	1877.	1878.	1879.
Hoog Militair Gerechtshof:										
Getal beschikk. in hooger beroep...	98	95	95	103	70	87	69	60	72	76
Het getal vonniss. van de Krijgsraden, opgezond. ter approb., was..	372	377	422	394	393	388	378	419	440	429
Daarvan werden geapprobeerd..	89 pCt.	83 pCt.	88 pCt.	89 pCt.	92 pCt.	87 pCt.	89 pCt.	91 pCt.	90 pCt.	90 pCt.
Bekrachtigde doodvonnissen...	geen	geen	geen	geen	geen	geen	geen	geen	geen	geen
waarvan werden uitgevoerd...	geen	geen	geen	geen	geen	geen	geen	geen	geen	geen
Krijgsraden (binnen het Rijk):										
Aangebrachte Zaken...........	434	420	479	444	448	421	427	463	498	488
waarin betrokken beklaagden..	513	472	532	510	497	530	538	544	560	543

Burgerlijke Zaken.

N°. 1. Hooge Raad.

	1870.	1871.	1872.	1873.	1874.	1875.	1876.	1877.	1878.	1869.
Cassatie:										
Hangende Zaken op 1 Jan.	30	25	39	42	45	32	44	38	43	41
Aangebrachte Zaken	41	52	54	43	37	52	35	64	46	46
Afgedane 〃	46	37	49	47	49	38	39	54	48	33
Rechterl. uitspr. vernietigd	10	5	5	3	8	10	15	7	7	9
Eisch verworpen	36	26	44	35	40	28	24	41	41	24
〃 niet ontvank. verkl.	—	1	—	—	1	—	—	—	—	—
Hooger Beroep van de Arresten door de Hoven van Justitie in de Koloniën:										
Hangende Zaken op 1 Jan.	79	74	85	78	74	83	84	80	76	69
Aangebrachte Zaken	7	16	4	7	14	7	6	6	2	4
Afgedane 〃	11	5	8	6	3	5	8	10	8	1
Rechterl. uitspr. bekrachtigd	4	—	2	3	2	3	6	5	5	1
〃 〃 vernietigd	—	—	—	2	—	1	1	3	2	—
Eisch niet ontvank. verkl.	3	—	—	1	1	1	1	2	1	—
Revisie:										
Hangende Zaken op 1°. Jan.	4	5	9	5	5	3	3	3	2	3
Aangebrachte Zaken	2	8	1	2	—	1	1	—	1	1
Afgedane 〃	1	4	4	2	2	1	1	1	—	1
Eerste Aanleg:										
Hangende Zaken op 1°. Jan.	13	17	14	12	11	12	13	14	11	10
Aangebrachte Zaken	13	9	7	5	2	3	6	2	7	4
Afgedane 〃	8	12	4	6	1	2	3	5	4	3
Verzoekschriften	210	224	237	227	239	245	239	205	203	183

No. 2. Gerechtshoven.

	1870.	1871.	1872.	1873.	1874.	1875.	1876.	1877.	1878.	1879.
Hangende Zaken op 1°. Jan. [1])	383	393	379	387	398	424	156	280	262	251
Aangebrachte Zaken	241	232	216	212	236	264	330	226	214	235
Afgedane Zaken bij eindarrest:										
en wel in hooger beroep	180	204	168	160	155	234	151	195	172	167
waarvan bekrachtigend	60 pCt.	57 pCt.	61 pCt.	55 pCt.	55 pCt.	62 pCt.	54 pCt.	53 pCt.	55 pCt.	58 pCt.
〃 vernietigend	32 〃	37 〃	36 〃	39 〃	39 〃	36 〃	40 〃	42 〃	38 〃	37 〃
〃 niet-ontvank. verkl.	7 〃	4 〃	1 〃	5 〃	5 〃	3 〃	5 〃	4 〃	5 〃	4 〃
in Eersten Aanleg	22	13	12	9	8	16	10	9	10	4
Interl., Incid. en Praepar. Arresten (in hooger beroep)	52	47	24	32	53	46	37	52	38	39

1) Onder deze cijfers zijn evenwel een groot aantal zaken begrepen, die reeds sedert drie of meer jaren aanhangig waren en door partijen verlaten geacht kunnen worden.

N°. 3. Arrondissements-Rechtbanken.

	1870.	1871.	1872.	1873.	1874.	1875.	1876.	1877.	1878.	1879.
Hangende Zaken op 1°. Jan. [1]	3,463	3,515	3,477	3,661	3,922	4,208	4,389	4,784	4,315	4,565
Aangebrachte Zaken	4,050	3,924	4,179	4,103	4,656	4,545	4,952	5,303	5,673	6,044
Afgedane Zaken bij Eindvonnis:	3,150	2,960	3,028	2,823	3,267	3,279	3,482	3,765	4,186	4,488
en wel in Hooger beroep	67	68	42	53	57	50	71	73	77	87
waarvan bekrachtigend	33 pCt.	$28\frac{1}{2}$ pCt.	45 pCt.	36 pCt.	29 pCt.	46 pCt.	62 pCt.	57 pCt.	50 pCt.	51 pCt.
〃 vernietigend	$62\frac{1}{2}$ 〃	$63\frac{3}{4}$ 〃	45 〃	60 〃	54 〃	50 〃	33 〃	38 〃	48 〃	33 〃
〃 niet-ontvank. verkl.	$4\frac{1}{2}$ 〃	$7\frac{3}{4}$ 〃	9 〃	3 〃	16 〃	4 〃	4 〃	4 〃	1 〃	15 〃
in Eersten Aanleg	3,083	2,892	2,986	2,740	3,209	3,229	3,411	3,691	4,109	4,401
Uitspraken in Z. van Koophandel	755	742	742	730	864	951	970	1,154	1,457	1,565
〃 〃 〃 〃 Faillissement	303	269	309	331	349	358	411	464	534	616
Echtscheidingen	116	127	135	135	160	154	137	159	167	164
Incid., Interl. en Praepar. Vonnissen	901	889	811	913	920	981	1,172	1,196	1,235	1,153

N°. 4. Kantongerechten.

	1870.	1871.	1872.	1873.	1874.	1875.	1876.	1877.	1878.	1879.
Hangende Zaken op 1 Jan.	718	730	794	768	807	733	738	784	729	863
Aangebrachte Zaken	9,230	8,801	9,035	9,046	9,089	9,338	9,741	10,729	11,551	13,051
Afgedaan bij Eindvonnis	7,573	7,200	7,477	7,408	7,508	7,764	8,116	9,080	9,764	11,013
Incid., Interl. en Praepar. Vonnissen	1,046	981	1,119	1,106	1,116	1,230	1,161	1,224	1,341	1,469

[1] Onder dit cijfer zijn vele zaken begrepen, sedert meer dan drie jaren aanhangig, die door partijen verlaten geacht kunnen worden.

gedurende de jaren 1870—1879. — Gevangenen.

JAREN.	AARD DER GEVANGENISSEN.	Tot. aanwezig op 31 Dec.	BIJ AFWISSELING OPGENOMEN. 1) Mannen.	Vrouwen.	Totaal.	Verhoud. tot de bevolk. op 1,000 zielen.	Onder 16 jaar.	Konden lezen en schrijven.	Konden niet lezen en schrijven.	Bij herhaling veroordeeld.	KOSTEN VAN ONDERHOUD DER GEVANGENEN EN GEBOUWEN.
1870..	Strafgevangeniss.	1,776	2,111	296	2,407	....	270	1,811	596	922	f 720,491
	H.v.Verzekering.	1,163	6,180	1,116	7,296	....	210	5,234	2,062	1,868	〃 228,375
	H.v.Arrest......	459	5,743	1,083	6,828	....	275	4,537	2,289	1,480	〃 146,647
	H.v.Bewaring...	105	20,224	3,429	23,653	....	...	.....	.....	.....	....
	Totaal......	3,503	34,258	5,924	40,182	10.8	755	11,582	4,947	4,270	f 1,095,513
1871..	Strafgevangeniss.	1,794	2,165	258	2,423	....	291	1,885	538	887	f 507,289
	H.v.Verzekering.	987	6,332	1,249	7,581	....	203	5,770	1,811	2,268	〃 447,840
	H.v.Arrest......	442	5,512	1,095	6,607	....	294	4,351	2,256	1,347	〃 156,174
	H.v.Bewaring...	87	19,523	3,000	22,523	....	...	.....	.....	.....	....
	Totaal......	3,310	33,532	5,602	39,134	10.7	788	12,006	4,605	4,502	f 1,111,303
1872..	Strafgevangeniss.	1,854	2,272	287	2,559	....	327	2,007	552	909	f 626,868
	H.v.Verzekering.	1,184	6,751	1,181	7,932	....	230	5,995	1,937	2,216	〃 429,671
	H.v.Arrest......	476	5,882	1,090	6,972	....	326	4,783	2,189	1,281	〃 161,500
	H.v.Bewaring...	139	19,456	2,844	22,300	....	...	.....	.....	.....	....
	Totaal......	3,653	34,361	5,402	39,763	10.8	883	12,785	4,678	4,406	f 1,218,039
1873..	Strafgevangeniss.	1,761	2,238	572	2,513	....	346	1,985	528	915	f 518,877
	H.v Verzekering.	1,170	7,345	1,305	8,650	....	225	4,799	2,286	2,519	〃 375,599
	H.v.Arrest......	513	6,090	995	7,085	....	289	6.566	2,084	1,516	〃 175,740
	H.v.Bewaring...	111	19,685	2,478	22,163	....	...	.....	.....	.....	....
	Totaal......	3,555	35,357	5,054	40,411	10.8	860	13,350	4,898	4,950	f 1,070,217
1874..	Strafgevangeniss.	1,692	2,095	250	2,353	....	363	1,851	502	817	f 531,378
	H.v.Verzekering.	1,085	7,643	1,237	7,330	....	236	6,643	2,237	2,361	〃 402,803
	H.v.Arrest......	474	6,231	965	8,880	....	357	4,895	2,301	1,388	〃 169,744
	H.v.Bewaring...	121	19,709	2,759	22,468	....	...	.....	.....	.....	....
	Totaal......	3,372	35,678	5,219	40,897	10.8	956	13,389	5,040	4,566	f 1,103,925
1875..	Strafgevangeniss.	1,580	2,042	235	2,277	....	341	1,696	581	865	f 406,378
	H.v.Verzekering.	1,100	7,658	1,164	8,822	...	199	6,851	1,971	2.196	〃 392,012
	H.v.Arrest......	496	6,117	887	7,004	....	309	5,008	1,996	1,379	〃 164,191
	H.v.Bewaring...	105	20,502	2,403	22,905	....	...	.....	.....	.....	....
	Totaal......	3,281	36,321	4,687	41,008	10.7	849	13,555	4,548	4,340	f 962,581
1876..	Strafgevangeniss.	1,550	1,943	206	2,149	....	346	1,567	582	682	f 377,301
	H.v.Verzekering.	1,186	7,364	1,086	8,450	....	223	6,408	2,042	1,974	〃 378,917
	H.v.Arrest......	481	6,425	862	7,287	....	269	4,927	2,360	1,410	〃 155,899
	H.v.Bewaring...	150	23,452	2,600	26,052	....	.....	.....	.....	.....	....
	Totaal......	3,367	39,184	4.754	43,938	11.3	838	12,902	4,984	4,066	f 912,117
1877..	Strafgevangeniss.	1,605	1,954	193	2,147	....	421	1,501	646	626	f 383,881
	H v. Verzekering.	1,257	8,768	1,198	9,966	....	252	7,535	2,431	2,070	〃 337,614
	H.v.Arrest......	415	6,638	919	7,557	....	274	5,310	2,247	1,603	〃 152,622
	H.v.Bewaring...	97	22,847	2,575	25,422	....	.....	.....	.....	.....	....
	Totaal......	3,374	40,207	4,885	45,092	11.4	947	14,346	5,324	4,299	f 874,117
1878..	Strafgevangen. 2)	1,607	....	....	2,228	....	512	1,542	686	615	f 365,758
	Cell. Gevangenis.	772	....	....	4,212	....	96	3,307	905	806	〃 228,954
	H.v.Verzekering.	476	....	....	4,622	....	150	3,500	1,122	767	〃 86,117
	H.v.Arrest... ..	470	....	....	8,843	....	288	6,471	2,372	2,158	〃 162,379
	H.v Bewaring...	153	....	....	30,058	....	.....	.....	.....	.....	....
	Totaal......	3,478	44,605	5,358	49,963	12.5	1,046	14,820	5,085	4,346	f 843,208
1879..	Strafgevangeniss.	1,593	2,093	169	2,262	....	425	1,586	676	253	f 350,595
	Cell. Gevangenis.	749	3,690	523	4,213	....	108	3,398	815	327	〃 209,198
	H.v.Verzekering.	395	4,195	342	4,537	....	125	3,541	996	858	〃 87,065
	H.v.Arrest......	491	8,072	1,047	9,119	....	273	6,462	2,657	822	〃 157,900
	H.v.Bewaring...	122	27,889	3,190	31,079	....	...	.....	.....	2,478	....
	Totaal......	3,350	45,939	5,271	51,210	12.7	931	14,987	5,144	4,738	f 804,753

1) Onder de bevolking der H. v. Bewaring zijn de doortrekkende gevangenen begrepen, die in elk huis van bewaring dat zij passeeren worden ingeschreven en dus herhaaldelijk voorkomen; alsmede krankzinnigen ter oogenblikkelijke voorziening daarin opgenomen. Hun getal bedroeg 3,466 in 1868, 2,645 in 1869, 1,662 in 1870, 1,890 in 1871, 1,953 in 1872, 2,127 in 1873, 1,967 in 1874, 2,029 in 1875, 2,506 in 1876, 2,678 in 1877, 2,537 in 1878, 2,392 in 1879.

2) De opheffing van gerechtshoven en rechtbanken heeft eene verandering in de bestemming van meerdere gevangenissen gegeven, zoodat de verschillende categoriën van 1878 niet geheel juist met die van vroeger vergeleken kunnen worden.

III. Volksnijverheid.

Het derde deel der *Algemeene Statistiek*, waarin dit onderwerp zal worden behandeld, is steeds in bewerking.

Bronnen: Staten betreffende het patentrecht en het recht op de mijnen over 1850—1879, voorkomende in *Bescheiden betreffende de geldmiddelen*, 1e tot 5e stuk, uitgegeven door het departement van financiën, de *Provinciale Verslagen* en die van de *Kamers van koophandel en fabrieken*, de *Gemeenteverslagen* der grootere gemeenten en eindelijk de *Bijdragen tot de Algem. Statistiek*, Jaarg. 1877, V.

VERZAMELINGSNIJVERHEID.

Mijnen, steengroeven enz. Hiervan wordt alleen in het *Prov. Verslag van Limburg*, melding gemaakt. Zie mede het *Verslag van den Ingenieur der Mijnen* over 1880 in *Staatsc.* 1881 n°. 71.

De steengroeven van den bekenden Maastrichtschen bouwsteen leverden op, zoover bekend is, in 1873 2,380 kub. meters, in 1874 6.655, in 1875 7,870, in 1876 4,965, in 1877 slechts 2,978 kub. met.

De domaniale steenkolenmijnen in de lagen *Groot-Athwerk, Rauschenwerk* en *Klein Mühlenbach* leverden op: in 1872 708,022, in 1873 895,000, in 1874 434,680, in 1875 463,013, in 1876 830,440, in 1877 617,640 hect., in 1878 32,058 „ton" steenkolen. De opbrengst van den verkoop bedroeg in 1872 *ƒ* 213,565, in 1873 *ƒ* 326,862, in 1874 *ƒ* 299,335, in 1875 *ƒ* 263,649, in 1878 *ƒ* 139,968. De zuivere winst der ontginners was: in 1872 *ƒ* 61,064, in 1873 *ƒ* 100,086, in 1874 *ƒ* 62,105, in 1875 *ƒ* 59,581, in 1876 *ƒ* 62,120, in 1877 *ƒ* 32,273, in 1878 *ƒ* 35,938. De dagloonen klommen van *ƒ* 1.04 in 1869 tot *ƒ* 1.58 in 1874, en bedroegen in 1875 gemiddeld *ƒ* 1.48½, in 1876 *ƒ* 1.43½, in 1877 *ƒ* 1.32½, in 1878 *ƒ* 1.30.

Bij de mijn *Neuprick* werden in 1872 236,406, in 1873 335,836, in 1874 399,910, in 1875 434,848, in 1876 37,660, in 1877 24,635 hect., in 1878 28,395 „ton" uitgedolven.

Het recht op de mijnen bracht op: in 1872 *ƒ* 2,687, in 1873 *ƒ* 3,962, in 1874 *ƒ* 6,614, in 1875 *ƒ* 4,730, in 1876 *ƒ* 4,028, in 1877 *ƒ* 3,556, in 1878 *ƒ* 2,198.

Schelpvisscherij. Dit onderwerp wordt alleen in het *Prov. Versl. van Noord-Holland* behandeld. Ongerekend de opbrengst te Egmond en te Wijk-aan-Zee, werden in 1876 langs de Noord-Holl.

kust gevischt 17,954 kub. meter schelpen, tegen 19,500 in 1875 en 20,905 in 1874. Omtrent deze visscherij bevatten de Verslagen over 1877 en 1878 geene mededeeling.

Wieren, biezen, russchen. In 1876 werden volgens het *Prov. Versl. van N.-Holland* over 1876 (latere opgaven worden niet vermeld) door bewoners van Texel 400,000 kilogr. wier afgemaaid en 400,000 kilogr. opgevischt, door bewoners van Helder werden 9,000 kilogr. opgevischt, waarvan 5,000 werden verkocht. De gemaaide wier bracht *ƒ* 5.50, de gevischte *ƒ* 3.— per 100 kilo op.

Omtrent de opbrengst van riet en biezen, zie men de belangrijke mededeelingen in het *Verslag van den landbouw* over 1872, bl. 314 volg., en 1873 bl. 331, verder zie men *Verslag van de Landbouw* over 1876, blz. 171. De in- en uitvoer van riet en biezen was volgens de *Stat. v. den In-, uit- en doorvoer:*

	Uitvoer uit het vrije verkeer.		Invoer tot verbruik.	
	Kilogr.	Waarde tegen *ƒ* 16 de 100 Kgr.	Kilogr.	Waarde tegen *ƒ* 16 de 100 Kgr.
1874	1,692,312	*ƒ* 270,759	162,193	*ƒ* 25,950
1875	2,159,254	〃 345,481	207,762	〃 33,242
1876	3,812,313	〃 609,970	178,662	〃 28,586
1877	3,173,473	〃 507,756	128,841	〃 20,626
1878	2,122,640	〃 339,623	85,407	〃 13,665
1879	1,623,332	〃 259,734	114,030	〃 18,245

Verveningen. De *bronnen* voor de statistiek der verveningen zijn tot 1864 de opgaven in het *Verslag van den Handel en Scheepvaart* van het aantal tonnen turf jaarlijks verveend, in de jaren 1862—1864, jaarl. 41 à 42 mill. tonnen bedragende. Met de afschaffing van den accijns op brandstoffen in 1865 hebben die opgaven opgehouden, en zijn thans de eenige bronnen de *Prov. Verslagen*, Hoofdst. XI: *Waterstaat*, bijeenverzameld in het *Verslag* over de *openbare werken*, wat betreft de droogmaking van veenpolders, en Hoofdst. XV: *Nijverheid* enz., waaruit echter geen algemeen overzicht is op te maken. Voor enkele provinciën, zooals Drenthe en Overijssel, is de meerdere of mindere productie op te maken uit de scheepvaartbeweging op de kanalen, in genoemd elfde Hoofdst. der *Prov. Verslagen.* Verg. mede de *Algem. Statistiek*, Afl. I, bl. 105 en volg.: *Geologie.*

De in- en uitvoer van turf bedroeg volgens de *Statistiek van Handel en Scheepvaart* (thans *Statistiek van den In-, uit- en doorvoer* genaamd):

	Uitvoer uit het vrije verkeer. Kilogr.	Waarde tegen *f* 10 de 1000 Kgr.	Invoer tot verbruik. Kilogr.	Waarde tegen *f* 10 de 1000 Kgr.
1875........	1,213,561	*f* 12,135	2,957,146	*f* 29,571
1876........	2,067,754	〃 20,678	4,470,746	〃 44,707
1877........	1,758,624	〃 17,856	4,958,175	〃 49,581
1878........	1,146,359	〃 11,484	3,830,291	〃 38,303
1879........	1,411,217	〃 14,112	4,433,063	〃 44,331

Visscherij en jacht. De *bronnen* zijn: voor de *zeevisscherijen* het *Verslag over de Zeevisscherijen*, het laatste over 1879; voor de *visscherij op de binnenwateren en de jacht* de *Prov. Verslagen* in Hoofdst. XIV, en de cijfers van de opbrengst der jacht- en visscherijacten in de *Statistische bescheiden betreffende de geldmiddelen*, 1e—5e stuk.

Visscherij. Wij laten thans volgen een vijfentwintig jarig overzicht van de uitkomsten der *zoutharingvisscherij.*

Jaren.	Aantal schepen.	Algemeene vangst. Lasten.	Algemeene vangst. Besomming.	Vangst per schip. Lasten.	Vangst per schip. Besomming.	Gemidd. waarde per last.	Opbrengst jagerij.
1855	79	2,082	*f* 668,000	26½	*f* 8,400	*f* 321	*f* 62,110
1856	82	2,566	〃 827,200	31	〃 10,086	〃 322	〃 59,200
1857	91	1,566	〃 636,000	17	〃 7,040	〃 406	〃 46,030
1858	95	1,210	〃 561,400	12½	〃 5,909	〃 464	〃 89,550
1859	79	1,656	〃 564,500	17	〃 5,020	〃 341	〃 23,850
1860	92	1,945	〃 561,800	21	〃 6,107	〃 285	〃 69,500
1861	91	2,000	〃 552,000	23	〃 6,066	〃 276	〃 46,850
1862	90	3,194	〃 700,000	35½	〃 7,778	〃 219	〃 58,000
1863	86	2,484	〃 584,000	29	〃 6,794	〃 235	〃 59,430
1864	80	1,914	〃 578,000	24	〃 7,225	〃 302	〃 33,230
1865	81	2,094	〃 685,000	26	〃 8,457	〃 322	〃 33,100
1866	82	1,660	〃 584,000	20	〃 7,210	〃 352	〃 32,640
1867	89	1,976	〃 605,100	22	〃 6,799	〃 306	〃 32,260
1868	91	2,751	〃 779,700	30	〃 8,568	〃 283	〃 28,840
1869	104	2,136	〃 643,300	20½	〃 6,191	〃 301	〃 20,200
1870	120	5,064	〃 1,164,400	42	〃 9,553	〃 230	〃 24,940
1871	122	5,564	〃 1,429,600	45½	〃 11,718	〃 257	〃 33,860
1872	108	4,317	〃 1,112,780	40	〃 10,303	〃 258	〃 29,340
1873	102	5,529	〃 1,532,000	54	〃 15,020	〃 277	〃 37,030
1874	114	4,723	〃 1,293,000	41½	〃 11,346	〃 273	〃 45,410
1875	115	4,249	〃 1,161,900	37	〃 10,103	〃 273	〃 49,840
1876	109	4,007	〃 1,463,300	45	〃 13,701	〃 372	〃 41,890
1877	113	5,113	〃 1,670,600	46	〃 14,750	〃 325	〃 44,270
1878	127	5,025	〃 1,421,475	39½	〃 11,192	〃 283	〃 54,300
1879	128	5,579	〃 1,854,750	43½	〃 12,505	〃 332	〃 58,298
			Gemiddelden.				
1855/59	85	1,816	*f* 1,651,500	21½	*f* 7,665	*f* 371	*f* 56,142
1860/64	88	2,307	〃 595,160	26	〃 6,763	〃 264	〃 52,528
1865/69	89	2,123	〃 859,520	24	〃 7,410	〃 313	〃 29,408
1870/74	113	5,039	〃 1,306,340	44½	〃 11,560	〃 259	〃 34,116
1875/79	118	4,935	〃 1,520,000	41½	〃 12,881	〃 317	〃 50,318

Na afloop van den jaagtijd waren de hoogste en laagste prijzen als volgt:

		Hoogste prijs.			Laagste prijs.		
		1877.	1878.	1879.	1877.	1878.	1879.
Juni	maatjes	*f* 74.—	*f* 34.—	*f* —	*f* 50.—	*f* 22.—	*f* —
Juli	volle	″ 98.—	″ 31.25	″ 56.—	″ 22.—	″ 18.—	″ 23.—
	maatjes	″ 85.—	″ 25.—	″ 40.—	″ 21.25	″ 15.50	″ 18.—
Aug.	volle	″ 27.—	″ 20.50	″ 36.75	″ 21.50	″ 17.—	″ 25.50
	maatjes	″ 23.50	″ 14.50	″ 28.—	″ 19.25	″ 13.—	″ 22.—
	ijle	″ 19.75	″ 14.25	″ 20.75	″ 19.—	″ 12.—	″ 22.—
Sept.	volle	″ 26.25	″ 22.25	″ 27.—	″ 21.—	″ 19.—	″ 20.—
	maatjes	″ 19.50	″ 13.—	″ —	″ 19.50	″ 12.—	″ —
	ijle	″ 21.—	″ 14.25	″ 20.25	″ 19.50	″ 11.75	″ 16.75
Oct.	volle	″ 36.—	″ 28.50	″ 27.75	″ 20.75	″ 18.—	″ 21.25
	maatjes	″ 21.50	″ —	″ —	″ 20.—	″ —	″ —
	ijle	″ 19.75	″ 13.75	″ 20.25	″ 18.50	″ 12.—	″ 15.75
Nov.	volle	″ 44.—	″ 33.50	″ 44.—	″ 17.—	″ 15.75	″ 22.50
	ijle	″ 19.—	″ 14.—	″ 18.25	″ 15.—	″ 11.50	″ 16.—
Dec.	volle	″ 21.—	″ 18.—	″ 28.—	″ 16.75	″ 17.50	″ 21.50
	ijle	″ 16.—	″ 12.—	″ 17.50	″ 14.50	″ 12.—	″ 16.—

Het totaalcijfer van de schepen, die de vloot uitmaakten van de groote of zoutharingvisscherij, bestond uit:

	1870.	1871.	1872.	1873.	1874.
hoekers en sloepen	60	58	44	34	31
loggers en kotters	51	64	64	68	83
	1875.	1876.	1877.	1878.	1879.
hoekers en sloepen	25	17	19	18	14
loggers en kotters	90	92	94	109	114

Deze schepen behooren te huis te Vlaardingen, Maassluis, 's Hage, Scheveningen, Zwartewaal, de Rijp, Amsterdam en Harlingen. Het voorbeeld in 1877 gegeven om de spil voor het ophalen van netten door stoom te bewegen werd in 1879 door 22 schepen gevolgd.

De cijfers der *verschharingvisscherij* in de Noordzee waren als volgt:

Jaren.	Aantal Schepen.	Aangebrachte haringen.	Getal haringen dooreen per schuit.	Middenprijs dooreen per 1000 haringen.
1855	134	21,259,560	156,320	*f* 16.—
1856	147	36,295,000	246,600	〃 22.50
1857	157	29,803,550	289,832	〃 17.50
1858	175	24,969,200	142,681	〃 16.—
1859	178	27,768,700	156,000	〃 19.—
1860	174	22,545,000	129 397	〃 25.70
1861	181	20,568,450	113,638	〃 15.50
1862	181	32,011,080	174,837	〃 11.50
1863	170	38,612,150	215,699	〃 15.05
1864	180	33,535,000	186,306	〃 13.50
1865	186	57,372,000	308,455	〃 10.70
1866	195	48,489,000	248,702	〃 15.72
1867	198	46,928,310	237,012	〃 15.08
1868	202	74,043,900	366,554	〃 9.21
1869	192	27,323,300	142,309	〃 17.30
1870	189	59,025,320	312,303	〃 10.05
1871	200	84,699,800	433,499	〃 9.01
1872	208	39,350,800	189,186	〃 16.01
1873	205	53,295,600	255,865	〃 17.50
1874	218	27,582,320	226,524	〃 20.—
1875	222	19,439,550	87,653	〃 21.33
1876	229	37,478,165	164,097	〃 20.—
1877	244	38,932,130	159,558	〃 19.50
1878	265	30,465,800	114,965	〃 20.33
1879	268	44,260,660	165,000	〃 21.—

De vloot te Scheveningen, Katwijk en Noordwijk uitgerust, bedroeg op elk dezer plaatsen het volgende aantal schepen.

	Aantal schepen te			
	Scheveningen.	Katwijk.	Noordwijk.	Geheel.
1870	—	—	—	189
1871	—	—	–	200
1872	—	—	—	208
1873	157	41	7	205
1874	165	46	7	218
1875	167	49	6	222
1876	173	49	7	229
1877	180	53	11	244
1878	195	57	13	265
1979	200	57	11	268

Het kaken van den haring der kustvaart neemt echter jaarlijks toe, terwijl de groote visscherij steeds een deel der vangst als steurharing ter markt brengt. De vroegere strenge scheiding tusschen de groote visscherij en de kustvisscherij vervalt derhalve.

De algemeene opbrengst dezer twee onderdeelen der haringvisscherij was als volgt.

Jaren.	Opbrengst groote visscherij. Pekelharing tonnen.	Steurharing stuks.	Opbrengst kustvisscherij. Pekelharing tonnen.	Steurharing stuks.	Geheele opbrengst, stuks.
1870	70,882	5,265,000	4,130	59,025,320	117,480,920
1871	77,896	5,366,000	21,544	84,699,800	159,063,080
1372	60,438	1,655,203	22,248	39,350,800	97,869,760
1873	77,406	2,710,100	39,962	52,295,600	135,072,140
1874	66,122	1,449,700	46,519	27,582,320	105,003,800
1875	59,486	826,000	42,487	19,439,550	89,097,490
1876	56,103	1,023,550	58,221	37,578,365	114,766,740
1877	71,585	2,013,400	69,414	41,748,080	137,971,430
1878	70,356	2,628,850	41,176	33,094,650	111,557,160
1879	78,103	1,764,300	87,750	48,652,570	163,300,315

Bij het voorgaande zij opgemerkt dat de ton der groote visscherij dooreen 715 stuks bevat, het last 10,000 stuks; de ton der kustvisscherij, het zoogenaamde „kantje”, 620 stuks.

In het *Verslag der zeevisscherijen* worden de volgende cijfers van uitvoer en invoer van gezouten haring medegedeeld.

Uitvoer.

1861	15,040$^{19}/_{32}$	ton
1862	22,236	″
1863	22,250$^{19}/_{32}$	″
1864	14,726$^{9}/_{32}$	″
1865	17,224$^{15}/_{16}$	″
1866	13,023$^{3}/_{16}$	″
1867	15,098$^{1}/_{4}$	″
1868	22,152$^{3}/_{16}$	″
1869	15,921$^{15}/_{16}$	″
1870	39,435$^{5}/_{8}$	″
1871	45,437$^{3}/_{4}$	″
1872	46,839$^{7}/_{8}$	″
1873	58,388$^{1}/_{8}$	″
1874	98,306$^{3}/_{4}$	″
1875	68,142$^{29}/_{32}$	″
1876	68,430$^{1}/_{2}$	″
1877	88,843$^{3}/_{4}$	″
1878	76,004$^{1}/_{2}$	″
1879	90,841	″

Invoer.

1867	12,280	ton
1868	5,400	″
1869	21,060	″
1870	16,734	″
1871	2,709	″
1872	1,984	″
1873	3,415	″
1874	2,080	″
1875	1,770	″
1876	2,830	″
1877	1,205	″
1878	475	″
1879	2,033	″

De haring is ook het voornaamste product der Zuiderzee-visscherijen. Eene volledige statistiek van de vangst der schepen uit Monnickendam, Enkhuizen, Harderwijk, Vollenhoven, Elburg, Bunschoten en Huizen, is echter moeielijk te geven. Een groot deel der opbrengst toch wordt rechtstreeks aan opkoopers verkocht en komt dus niet

aan den afslag. Van de vangst wordt het aanzienlijkste gedeelte tot *bokking* gerookt, het overige versch en als eigenlijke *panharing* verkocht.

In de voornaamste gemeenten aan de Zuiderzee werden in de laatste jaren aangevoerd de volgende hoeveelheden.

	1874.	1875.	1876.	1877.	1578.	1879.
			1000tal stuks.			
Monnickendam	6,105	8,364	5,605	6,496	1,823	4,636
Enkhuizen	489	688	585	448	476	455
Harderwijk	2,800	910	740	455	430	400
Vollenhoven	3,846	4,120	2,433	2,957	2,904	1,650
Elburg	846	800	1,000	500	1,200	1,200
Bunschoten	6,640	4,800	6,500	2,500	14,000	6,610
Huizen	5,935	4,872	4,394	5,479	5,469	4,562

Andere *zeevisscherijen*.

De *beug- en kolvaart*, door schepen van Vlaardingen, Maassluis, Middelharnis, Pernis, Zwartewaal, Hellevoetsluis, Nieuwediep, Vlissingen en Harlingen te huis behoorende, was ook in 1879 ongunstig.

De hoeveelheden en de waarde van de uit de Noordzee aangevoerde visch leert het volgende overzicht kennen:

	1873.	1874.	1875.	1876.	1877.	1878.	1879.
	TON.	TON.	TON.	TON.	TON.	TON.	TON.
kabeljaauw	25,312	22,280	19,520	18,895	22,268	18,723	18,140
leng	5,619	3,810	5,162	5,443	5,244	3,513	3,483
schelvisch	2,483	2,339	3,700	3,681	5,746	3,777	3,064
kibbelen	2,863	2,703	2 345	2,350	2,759	2,298	2,171
bot en koolvisch	764	1,001½	799	786	1,189	1,208	872
keelen en lippen	626	578½	512	485⅝	590 $\frac{9}{16}$	492¾	492
verschevischwaarde	*f* 20,209	*f* 24,056	*f* 37,905	*f* 50,530	*f* 32,590	*f* 30,124	*f* 16,459

De middenprijzen van den kabeljauw, te Vlaardingen en te Maassluis ter markt gebracht, was als volgt:

	Hoogste prijzen.	Laagste prijzen.
1875	*f* 34.77	*f* 30.36
1876	〃 86.84	〃 21.23
1877	〃 29.04	〃 25.40
1878	〃 31.32	〃 27.25
1879	〃 38.10	〃 33.78

De *schrobnetvisscherij* te Scheveningen, Katwijk en Noordwijk leverde de volgende uitkomsten:

	Vaartuigen.	Totale opbrengst.	Opbrengst per schuit.
1871	219	*f* 446,120	*f* 2,288
1872	222	" 490,414	" 2,037
1873	218	" 440,602	" 2,209
1874	218	" 440,602	" 2,021
1875	—	" 441,890	" 1,929
1876	231	" 469,893	" 2,034
1877	274	" 462,150	" 2,324
1878	256	" 326,897	" 1,327
1879	262	" 419,194	" 1,600

De opbrengst van zeesterren was bovendien *f* 24,990 in 1874, *f* 39,512 in 1875, *f* 16,075 in 1876, *f* 25,210 in 1877, *f* 18,500 in 1878 en *f* 16,293 te Scheveningen en Katwijk in 1879.

Wat verder de *zeevisscherijen* in Noord-Holland, Zeeland, Friesland en Groningen betreft, het volgende:

De waarde van den aanvoer was, zoover de opgaven strekken en geloof verdienen te:

	1873.	1874.	1875.	1876.	1877.	1878.	1879.
	f	*f*	*f*	*f*	*f*	*f*	*f*
Zandvoort	56,217	54,199	57,228	52,644	54,115	52,871	55,173
Egmond	107,500	111,000	112,250	90,525	98,650	94,700	103,000
Enkhuizen	27,428	25,227	33,473	23,563	43,051	35,394	29,166
Den Helder	161,917	184,574	203,145	229,604	282,298	276,162	305,158
Ameland	10,820	9,960	10,430	9,950	12,251	4,800	5,105
Zoltkamp	43,912	28,359	30,933	38,750	59,223	21,685	33,890
Delfzijl	1,287	2,014	1,532	3,740	4,340	7,015	4,568

De waarde van den aanvoer in Westdongeradeel wordt niet opgegeven, wel de hoeveelheid visch, als:

	1873.	1874.	1875.	1876.	1877.	1878.	1879.
	stuks.	stuks.	stuks.	stuks.	stuks.	stuks.	stuks.
schelvisch	1,008,650	734,450	318,300	886,000	815,700	744,000	574,000
kabeljaauw	8,450	8,090	1,600	6,700	8,400	11,400	11,100
schol (groote)	36,650	7,390	10,600	11,500	68,800	28,500	18,000

Voor de visscherij op de *Zeeuwsche stroomen*, vooral van sardijn en garnalen en enkele malen van bot, schol en rog, werden in 1877, '78 en '79 25 hoogaartsen, ieder bemand met 5 à 6 koppen, gebezigd. De vangst van bot op de Westerschelde in 1879 wordt begroot op 60,800 kilogr. Behalve uit haring en ansjovis bestaat de opbrengst der *Visscherij in de Zuiderzee* hoofdzakelijk uit bot.

Op de visschersplaatsen aan de Zuiderzee werden aangevoerd:

			1877.	1878.	1879.
te Harderwijk...	sleepbot	stuks	667,500	500,000	760,000
	zijdenetbot	〃	520,000	390,000	490,000
	paling	kilogr.	19,000	22.000	20,500
〃 Vollenhoven..	sleepbot	〃	68,150	43,850	43,560
	zijdenetbot	〃	7,620	22,670	30,090
	paling	〃	1,550		
	kubbe-aal	〃	31,850	45,180	62,600
	kuilaal	〃	23,320		
〃 Bunschoten...	sleepbot / zijdenetbot	stuks	65,200	1,000,000	1,411,000 / 637,500
	paling	kilogr.	26,000	50,000	?
〃 Elburg.......	bot	stuks	120,000	180,000	250,000
	paling	kilogr.	40,000	?	75,000
〃 Huizen.......	bot	stuks	559,000	11,404,000	638,000

Een deel der Zuiderzeevisch wordt echter te Amsterdam rondgevent en verkocht, dat evenzeer van visch uit de Noordzee wordt voorzien. De geheele waarde alleen van de aldaar ter markt gebrachte visch bedroeg in 1875 *f* 49,161, in 1876 *f* 60,532, in 1877 *f* 56,016, in 1878 *f* 101,782, in 1879 *f* 102,160.

De visscherij in den *Dollard* onder Finsterwolde, door 9 schuiten in 1879 uitgeoefend, bracht op aan bot, garnalen en zalm in 1872 *f* 7,464, in 1873 *f* 6,000, in 1874 *f* 6,342, in 1875 *f* 6,036, in 1876 *f* 5,286, in 1877 *f* 5,078, in 1878 *f* 5,435, in 1879 *f* 5,329.

De verdere berichten omtrent de visscherij in de Prov. Groningen luiden treurig. Door de afsluiting van het Reitdiep heeft de haven van Zoltkamp hare gemeenschap met de zee verloren.

De vrij belangrijke *garnalenvisscherij* te Scheveningen bracht op in:

	Manden.	Waarde.		Manden.	Waarde.
1870	4,228	*f* 5,925	1875	2,064	*f* 3,096
1871	2,500	〃 4,200	1876	2,303	〃 3,454
1872	—	〃 4,500	1877	3,000	〃 6,000
1873	4,235	〃 6,352	1878	2,800	〃 4,200
1874	2,960	〃 4,736	1879	2,520	〃 3,780

Deze visscherij is ook te Katwijk en te Noordwijk van veel belang. Te Katwijk bracht zij op in 1879 1500 manden, ter waarde van *f* 2,625; te Noordwijk 775 manden, die tegen *f* 1.70 à *f* 1.80 verkocht werden.

De garnalenvisscherij aan den Helder en op Texel neemt zeer toe.

De aldaar gevangen hoeveelheden worden grootendeels naar het buitenland verzonden.

Van de garnalenvisscherij op de Schelde en Zeeuwsche stroomen wordt medegedeeld, dat in 1878 van Arnemuiden werden uitgevoerd 509,000 kilogr., in 1879 460,000 kilogr.

De uitvoer van garnalen was als volgt:

	NAAR ENGELAND. Kilogr.	NAAR BELGIE. Kilogr.	GEHEEL. Kilogr.
1879	511,000	251,000	762,000
1878	716,000	214,000	946,000
1877	647,000	124,000	771,000
1876	437,000	155,000	592,000
1875	197,000	350,000	547,000
1874	209,000	129,000	338,000
1873	479,000	130,000	609,000
1872	577,000	88,000	665,000
1871	587,000	89,000	676,000
1870	552,000	99,000	651,000

Ansjovisvangst. Te Bergen-op-Zoom, Tholen, Clinge, Grauw en Rolland-Bath werden ingezouten:

in 1876...239 ton en 12 ankers.
" 1877...262⅛ " " 5 "
in 1878..1,048 ton en 14½ ankers.
" 1879....94⅝ " " 19 "

Omtrent den uitslag dier visscherij in de Zuiderzee heeft men de volgende cijfers:

	Vangst. Anker.	Prijs van den nieuwen visch. Hoogste.	Prijs van den nieuwen visch. Laagste.	In voorraad op ult°. December. Anker.
1866	65,000	*f* 20.—	*f* 8.—	16,770
1867	10,000	" 18.—	" 12.—	13,550
1868	1,000	" 29.—	" 25.—	11,450
1869	75,000	" 15.—	" 11.—	32,300
1870	4,000	" 17.—	" 15.—	27,400
1871	7,000	" 25.50	" 13.—	20,100
1872	9,000	" 25.75	" 21.—	14,200
1873	30,000	" 31.—	" 16.—	13,200
1874	40,000	" 27.50	" 19.50	27,000
1875	55,000	" 25.50	" 21.—	53,000
1876	46,000	" 22.75	" 18.—	55,000
1877	6,000	" 22.—	" 16.—	43,700
1878	1,400	" 29.—	" 22.50	22,000
1879	3,000	" 43.—	" 20.—	5,200

Eene belangrijke bijdrage voor de kennis van den toestand der visscherijen is de volgende opgave van de hoeveelheid zout in Zuid- en Noord-Holland ten behoeve van de producten der zeevisscherijen gebezigd:

1866.......4,166,460	kilo.	1873.......9,011,611	
1867.......4,107,571	"	1874.......8,241,987	
1868.......5,743,124	"	1875.......7,188,977	
1869.......4,288,229	"	1876.......7,997,941	
1870.......7,281,249	"	1877.......9,312,629	
1871.......8,177,150	"	1878.......7,846,800	
1872.......7,097,607	"	1879.......9,876,177	

Vischhandel. Zie het *Verslag over de Zeevisscherijen* en de *Statistiek van den In-, uit- en doorvoer.*

Wij laten hier volgen eenige cijfers omtrent den uitvoer van visch, aan het *Verslag* ontleend, en ten deele reeds hierboven vermeld.

Uitvoer.

	Bokking. 1000-tal Stuks.	Versche zeevisch. 1000-tal Kgr.	Garnalen. 1000-tal Kgr.	Stokvisch. 1000-tal Kgr.		Haring. Tonnen.
1869	55,086	2,302	637	1,281		15,921
1870	59,052	3,140	651	1,254		39,435
1871	84,176	3,111	676	1,097		48,437
1872	67,916	3,120	665	1,264	ongev.	46,832
1873	47,645	5,459	609	1,539	"	58,388
1874	44,928	5,584	338	1,143	"	68,306
1875	27,486	6,911	547	1,359	"	68,142
1876	23,166	6,779	592	1,292	"	68,430
1877	42,201	4,236	771	1,293	"	88,843
1878	33,345	5,354	946	1,218	"	76,004
1879	45,216	6,638	762	1,667	"	90,841

Oestervangst. Omtrent dit hoofdproduct der Zeeuwsche visscherij wordt in het Verslag der Zeevisscherijen medegedeeld, dat uit Bergen-op-Zoom en Kruiningen per spoor zijn verzonden:

	Kilogr.	Stuks.	Waarde.
1876	2,895,979	36,580,000	*f* 1,500,000
1877	766,277	9,679,200	" 677,000
1878	569,447	7,193,200	" 503,524
1879	787,390	11,116,095	" 778,000

Mosselen. Uit Bergen-op-Zoom en Kruiningen werden per spoor vervoerd in 1877 2,648,114 kilogr. mosselen, in 1878 1,755,311 kilogr., in 1879 1,852,235 kilogr., waarbij opgemerkt zij dat zeer groote hoeveelheden mosselen per schip naar België en ook per stoomboot naar Rotterdam en andere binnenlandsche plaatsen worden verzonden.

De *Robbenvangst*, door twee visschers te Wester-Nieland op de Wadden en in de Zuiderzee uitgeoefend, bracht op in 1879 120, in 1878 163, in 1877 163 robben, tegen 155 in 1876, 190 in 1875

en 192 in 1874. De opbrengst van traan en vellen was *f* 486 in 1879, *f* 700 in 1878 en in 1877, *f* 666 in 1876, *f* 969 in 1875 en *f* 1,152 in 1874.

Zoetwater-visscherij en jacht. De *Provinciale Verslagen* bevatten in Hoofdstuk XIV opgaven omtrent de hoeveelheid gevangen visch, den staat van het jachtveld; de afgegeven acten, recognitiën, enz., waaruit echter moeilijk een algemeen overzicht is op te maken. Wat het getal acten en de recognitiën betreft, dienaangaande vindt men breede statistieken in de *Bescheiden betreffende de geldmiddelen*, I—V stuk.

Jachtakten.

	Groote jachtakten tot allerlei geoorloofd jachtbedrijf.	Groote jachtakten tot alle geoorloofd jachtbedrijf met uitzondering v. de lange jacht en valkenjacht.	Kleine jachtakten tot uitoefen. der jachtbedrijven in art. 15 litt. e, f, g der wet genoemd.	Totaal. Akten.
1870	86	5,539	413	6,038
1871	91	5,478	429	5,998
1872	100	5,801	466	6,367
1873	98	6,085	520	6,703
1874	104	6,095	527	6,726
1875	108	6.333	533	6,974
1876	95	6,345	535	6,975
1877	107	6,412	491	7,010
1878	92	6,514	481	7,087
1879	77	6,461	460	6,998

Vischakten.

	Groote tot het gebruik van alle geoorloofd vischtuig.	Kleine tot het gebruik van een geoorloofd vischtuig.	Totaal.
1870	3,975	9,152	13,127
1871	3,940	9,443	13,383
1872	4,178	10,154	14,332
1873	4,564	10,734	15,298
1874	4,648	10,461	15,109
1875	4,782	10,430	15,212
1876	5,154	11,338	16,492
1877	5,355	12,083	17,438
1878	5,692	12,744	18,436
1879	5,922	13,105	19,027

De opbrengst der jacht- en vischacten bedroeg in 1867 *f* 114,871 en nam successivelijk toe tot *f* 199,375 in 1878 en *f* 199,900 in 1879.

Omtrent de *kunstmatige zalmteelt* worden in het *Verslag over de Zeevisscherijen* belangrijke mededeelingen gevonden. Uit de inrich-

ting van het genootschap *Natura-Artis-Magistra* te Amsterdam werden in den IJssel bij Zutphen in 1877 260,000, in 1878 290,000 in 1880 60,000 jonge zalmen in vrijheid gesteld, terwijl dit genootschap in 1880 ook nog 46,000 jonge Californische zalmen in de Zwaansprong bij Apeldoorn losliet De vischkweekerij te Velp liet, behalve een groote hoeveelheid zalm van 5 en 6 weken, in 1878 12,545 stuks *smolt* (zalm die reeds het schubkleed draagt) los op Rijn en IJssel.

De *aanvoer van zalm* was te Kralingen volgens het Verslag der Zeevisscherijen:

	Aanvoer stuks.	Hoogste prijs per ½ kilogr.	Laagste prijs per ½ kilogr.		Aanvoer stuks.	Hoogste prijs per ½ kilogr.	Laagste prijs per ½ kilogr.
1870	21,687	—	—	1875	56,436	*f* 3.30	*f* 0.40
1871	23,209	—	—	1876	42,293	〃 3.20	〃 0.45
1872	32,228	—	—	1877	44,580	〃 2.35	〃 0.25
1873	58,384	—	—	1878	49,691	〃 4.25	〃 0.60
1874	77,070	*f* 2.40	*f* 0.50	1879	38,914	〃 3.50	〃 0.30

Te Amerstol werden aan de markt gebracht in 1879 3600 zalmen van verschillende soort, 7600 elften en 7 steuren, in 1878 3690 zalmen, 647 Jacobszalmen en 8319 elften.

CULTUUR VAN DEN BODEM. *Bronnen: Verslag van den Landbouw, in Nederland*, opgemaakt op last van den Minister van binnenlandsche zaken.

Grootte der gronden. Deze wordt in het *Verslag over den Landbouw, „grootte der gronden"*, voor 1833 en 1869 opgegeven als volgt: waarbij de totaal-cijfers voor 1878 zijn gevoegd, welke in het *Landbouwverslag* voor 1878 zijn vermeld:

SOORT VAN GROND.	GRONINGEN.	FRIESLAND.	DRENTHE	OVERIJSSEL.	GELDERLAND.	UTRECHT	NOORD-HOLLAND	ZUID-HOLLAND	ZEELAND.	NOORD-BRABANT.	LIMBURG.	NEDERLAND. 1833.	NEDERLAND. 1878.
	Ha.	Ha.	Ha.	Ha.	Ha.	Ha.	Ha.	Ha.	Ha.	Ha.	Ha.	Ha.	Ha.
Zeeduinen	472	4,806	//	//	//	//	34,021	12,139	3,495	//	//	54,933	
Heiden	36,136	31,838	121,986	125,973	164,658	16,369	3,904	//	15	181,049	70,363	834,211	723,228
Hooge venen			57,763	24,157	//	//	//	//	//		//		
Stranden	1,021	1,319	//	68	//	//	802	1,249	12,904	//	//	17,363	
Plassen	8,571	//	834	1,768	//	7,024	19,474	18,799	5,580	5,607	1,509	79,991	
Vaarten	20	9,893	//	153	//		//	//	135	518	106		
Moerassen	1,355	4,030	//	3,627	3,637	133	3,841	1,420	1,219	//	7,218	26,480	133,213
Rietland	252	//	//	6,543	53	1,027	3,601	4,840	372	3,535	//	20,223	
Dijken	1,358	1,491	//	60	475	148	//	//	4,698	951	//	9,181	41,466
Wegen	236	//	//	//	//	494	//	//	1,027	562	//	2,319	
Straten (onbelastbaar)		2,786		3,274		750			2,540	12,806			
Begraafplaats	4,841	73	1,903	46	20,347	//	1,804	18,430	54	126	8,740	133,971	89,014
Wateren		13,482		2,609		820			1,196	20,448			
Bebouwd		101		36		//			64	90			
Bebouwd	1,919	2,485	591	1,529	2,986	1,099	3,649	4,491	1,696	3,083	1,042	24,570	32,307
Lustgrond	70	//	53	324	614	925	//	//	284	277	163	2,710	
Bouwland	90,024	51,236	23,244	52,631	115,026	28,980	10,854	71,932	93,877	133,594	85,551	756,949	857,540
Weiland	79,810	193,480	31,454	102,215	117,570	63,292	138,898	144,361	37,118	78,984	11,232	1,082,811	1,109,354
Hooiland			23,323		19,374					31,428	10,173		
Kwelders	3,973	//	//	460	//	//	//	5,204	701	//	//	10,338	
Warmoezerij		1,422			3,983				154	//	//	24,096	
Tuinen	2,722		748	1,132		1,368	2,120	3,565	1,064	3,655	1,914		28,863
Boomgaarden		1,093		249	5,284	2,061	917	3,072	1,824	1,087	6,344	21,787	24,103
Boomkweekerijen					15	5	//	//	85	//	//		
Opgaand hout	1,198		4,014	10,288	38,212	9,700	6,055	15,108	2,795	1,984	163		
Hakhout					6,176						11,007	135,931	
Akkermaal	//	7,527	//	//	//	//	//	//	635	21,069	//		
Rijswaarden	//		//	98	416	41	//	//	59		220	834	218,472
Dennenbosch	206		364	520	10,041	3,286	//	//	164	11,521	6,159	32,261	
Totaal in 1833	234,184	327,065	266,277	337,760	508,966	137,522	246,542	304,610	173,755	512,374	221,904	3,270,959	
„Raming" 1869	229,226	327,480	266,272	332,220	508,659	138,451	270,639	301,187	176,266	512,796	220,502	3,283,998	
// 1878	234,613	331,551	265,259	332,796	508,831	138,623	268,845	304,674	168,119	500,335	215,773		3,257,560

De volgende tabel is ontleend aan het *Verslag van den Landbouw* 1878.

GROOTTE ten honderd der geheele grootte van elke Provincie in 1833 en 1878.	Woeste grond.		Water en moeras.		Dijken en wegen.		Onbelaste gronden.		Bebouwde en lustgronden.		Bouw-land.		Weide en hooiland.		Warmoe-zerijen en tuinen.		Boomgaarden en boomkweekerijen.		Bosch.	
	1833.	1878.	1833.	1878.	1833.	1878.	1833.	1878.	1833.	1878.	1833.	1878.	1833.	1878.	1833.	1878.	1833.	1878.	1833.	1878.
Groningen.....	16	16.3	4.4	1.2	0.7	0.9	2	1	0.9	1.	49.3	50.1	24.9	26.4	1.1	1.2	—	0.3	0.7	0.5
Friesland......	11.2	10.5	4.6	8.7	0.5	0.6	5	1.1	0.8	0.7	15.6	15.7	59.2	59.7	0.5	0.7	0.3	0.3	2.3	2
Drenthe.......	67.5	56.5	0.3	0.8	—	0.6	0.7	0.8	0.3	0.4	8.7	12.8	20.5	24.4	0.3	0.4	—	0.2	1.7	2.9
Overijssel......	44.5	34.7	3.6	4.1	0.02	1.5	1.8	2.9	0.5	0.9	15.6	17.9	30.4	32.2	0.3	0.5	0.08	0.1	3.2	5.1
Gelderland.....	32.4	24.5	0.7	0.9	0.1	0.8	4	3.7	0.7	1.7	22.6	24.9	26.9	28	0.8	1	1	0.9	10.8	14.2
Utrecht........	11.9	9.3	5.9	6.1	0.5	1.5	1.1	2	1.5	1.9	21.1	20.3	46	47	1	0.7	1.5	1.6	9.5	9
Noord-Holland.	15.7	12.2	10.9	10.2	—	1.7	7.5	1.4	1.5	1.4	4.4	14.1	56.3	55.2	0.9	0.9	0.4	0.4	2.4	2.7
Zuid-Holland..	6	4.5	8.3	6.1	—	2.8	6.1	3.6	1.5	1.5	23.7	23.6	47.3	49.8	1.2	1.3	1	0.8	4.9	3.2
Zeeland.......	9.5	7.1	4.2	4.5	3.3	3.6	2.2	1.02	1.1	1.2	54	52.4	21.8	21.3	0.7	0.7	1.1	0.7	2.1	1.3
Noord-Brabant.	35.3	27.8	1.9	2.2	0.3	0.7	6.5	5.2	0.7	0.7	26.1	29.2	26.1	22.1	0.8	0.9	0.2	0.4	6.7	10.3
Limburg.......	31.7	22.4	4	3.4	—	0.24	3.9	4.1	0.5	0.8	38.6	40.2	9.6	11.1	0.9	1.1	2.9	3.3	7.9	13.5
Nederland.....	27.9	22.2	3.9	4.1	0.4	1.25	4.1	2.7	0 8	1	23.9	26.3	32.5	34.1	0.7	0.8	0.6	0.76	5.2	6.7

Landbevolking. Voor 1875 wordt verhouding van de stedelijke tot de landelijke bevolking opgegeven 1.1: 1; het aantal hoofden op elk 100-tal hectaren voor het geheele Rijk 116.3, voor het platte land 55.4. Men zie ook het *Verslag* over 1878, blz. 26 en volg.

Prijzen van het landgoed. Zie het 10jarig overzicht in het *Verslag van den landbouw van* 1870, bl. 132 volg.; 1871, bl. 41; 1872, bl. 11; 1873, bl. 31; 1876, blz. 11. Men zie mede *Verslag* 1877, blz. 28 en volg. en 1878, bl. 11 en volg. Aan laatstgemeld Verslag zijn de onderstaande cijfers ontleend.

a. Veehouderij op de klei.
b. Id. op veengrond.
c. Veehouderij en hooiland.
d. Veehouderij.
e. Drieslagstelsel.
f. Korenbouwerij.
g. Tarweteelt.
h. Zeeuwsche tarweteelt.
i. Geestbouwerij.

Provincies en Landbouwstelsels.		Gemiddelde verkoopwaarde in guldens per Ha. 1878.				Gemiddelde huurwaarde in guldens per Ha. 1878.			
		Bouwland.	Weiland.	Grasland.	Hooiland.	Bouwland.	Weiland.	Grasland.	Hooiland.
Friesland	*a.*	2,442	—	2,900	1,625	132	—	150	84
	b.	850	—	2,750	1,850	5-120	—	50	65
	e.	780	—	1,300	910	62	—	72	48
	f.	2,430	—	3,000	—	130	—	—	—
Drenthe	*e.*	731	1,222	—	974	35	48	—	56
	c.	—	1,192	—	3,109	65-130	70-180	—	40-160
Gelderland	*e.*	1,467	1,930	—	1,950	65	65	—	30
	f.	1,438	1,938	—	—	71	73	—	—
	g.	2,500	2,280	—	1,750	111	90	—	93
Utrecht	*d.*	1,300	2,810	—	—	475	76	—	150
	e.	750	700	—	—	38	65	—	—
	g.	1,665	2,135	—	—	82	72	—	125
Zuid-Holland	*i.*	2,328	2,086	—	—	125	88	—	—
	d.	2,500	2,750	—	1,700	95	105	—	60
	f.	2,000	3,000	—	3,000	80	85	—	152
	g.	2,500	2,250	—	2,000	138	88	—	79
	h.	1,800	2,250	—	—	79	93	—	138
Noord-Brabant	*d.*	—	2,270	—	2,452	—	—	—	—
	e.	1,630	1,582	—	2,715	—	—	—	—
	g.	1,708	3,200	—	—	—	—	—	—
	h.	2,460	—	—	—	—	—	—	—

Handel in producten van den landbouw, veeteelt enz. Zie de uitvoerige opgaven in het *Verslag van den landbouw* 1871, bl. 42—95, omtrent de prijzen, markten enz., inzonderheid het overzicht over 1862—1871 van den buitenlandschen handel, en voor 1872—1877

Verslag van den landbouw 1875, blz. 26 volg., 1876, blz. 11 volg., 1877, blz. 34 volg. en 1878, blz. 511 en volg. Aan de *Stat. van den In-, uit- en doorvoer* zijn de volgende cijfers ontleend:

Uitvoer uit het vrije verkeer:

Honderdtallen.	1874.	1875.	1876.	1877.	1878.	1879.
Paarden en veulens	89	122	137	91	83	93
Ossen en koeien	922	1,203	981	109	794	750
Kalveren	995	929	637	535	553	631
Schapen	3,550	4,703	4,476	3,301	3,011	3,269
Lammeren	10	21	14	10	2	6
Varkens	1,263	478	714	1,018	1,173	1,023
Duizendtallen.						
Boter kilo's	18,595	18,598	22,919	23,111	26,172	36,451
Kaas 〃	28,006	30,570	29,793	30,622	29,656	25,386
Versch schapenvl., varkenvleesch en spek 〃	2,083	3,599	3,354	4,300	5,116	4,270
Gedroogd en ger. id. 〃	—	—	—	—	425	213
Gezouten id. en id. 〃	238	151	164	227	153	188
Talk 〃	6,383	4,263	—	6,283	8,293	6,829

Invoer tot verbruik:

Honderdtallen.	1874.	1875.	1876.	1877.	1878.	1879.
Paarden en veulens	81	97	138	119	75	64
Ossen en koeien	18	31	26	18	41	26
Kalveren	7	15	4	2	3	3
Schapen	529	882	1,025	826	528	807
Lammeren	4	2	1	0.28	9	0.68
Varkens	293	402	342	218	242	342
Duizendtallen.						
Boter kilo's	1,955	1,303	1,063	498	737	1,009
Kaas 〃	224	162	174	271	196	205
Versch schapenvl., varkenvleesch en spek 〃	14	13	18	9	27	184
Gezouten id. en id. 〃	2,039	493	1,831	2,437	5,094	8,361
Gerookt of gedroogd id. 〃	—	—	—	—	183	364
Talk 〃	16,775	14,827	—	25,197	26,847	—

Verbetering in den toestand van den landbouw. Zie *Verslag van den Landbouw* 1873, blz. 57, volg. en de aldaar aangehaalde bronnen, als: de jaarlijksche verslagen omtrent de domeinen, aan de Staten-Generaal ingediend, voorkomende in het *Bijblad Staatscourant,* de staten van afkoop van tienden, waarvan de acten zijn overgeschreven in de openbare registers, volgens de wet van 12 April 1872, in de *Staatscourant*, de jaarverslagen omtrent de *Openbare werken* enz. Verder zie men *Verslag van den Landbouw* 1878, blz. 361 volg.

Ter beoordeeling van de uitwerking der wet op het afkoopbaarstellen der tienden van den 12den April 1872, is in de *Staatscouranten* van 11 Juli 1873 en 26 Aug. 1874, van 1875 n°. 166, van 1876 n°. 200, 1877 n°. 124, 1878 n°. 128 en 1879 n°. 73 een lijst opgenomen van alle afkoopen, de domaniale daarbuiten gelaten, waarvan de acten in 1872 tot 1876 bij de bewaring der hypotheken zijn overgeschreven. Er waren alzoo uitgekocht in

1872....920	hectaren	ad	*f*	93,845
1873...5866	"	"	"	775,031
1874...3358	"	"	"	531,568
1875...9839	"	"	"	1,375,525
1876...6693	"	"	"	822,067

Van vroegere jaren bestaan geene opgaven. De cijfers der oppervlakte zijn echter niet geheel juist, daar van enkele afgekochte tienden de oppervlakte in het geheel niet wordt opgegeven.

Volgens *Saatscourant* 1878 n°. 128, 1879 n°. 73, 1880 n°. 76 en 1881 n°. 80, werden afgekocht:

	in 1877.	in 1878.
tienden van het staatsdomein voor.....*f*	72,348	*f* 54,534
" " " kroondomein ".......".	236,679	" 127,855
" " particulieren ...."	778,490	" 840,548
te zamen voor...*f*	1,087,517	*f* 1,022,937

	in 1879.	in 1880.
tienden van het staatsdomein voor.....*f*	58,966	*f* 29,865
" " " kroondomein "......"	27,934	" 11,934
" " particulieren "......"	260,460	" 81,394
te zamen voor...*f*	347,460	*f* 123,193

De opgaven omtrent de oppervlakte zijn slechts ten deele hierbij gevoegd.

Wat de verbetering der *waterloozing* door stoomgemalen betreft, waren er in ons land in

1861....28	stoomgemalen	met	2,892	paardenkracht.
1865....50	"	"	3,400	"
1871....96	"	"	5,699	"
1872...125	"	"	7,449	"
1873...149	"	"	7,930	"

In de *Bijdragen tot de Algem. Statist.*, Jaarg. 1877, V, 1 en 2, komen gedetailleerde opgaven voor omtrent de toepassing van het stoomwezen op de Nijverheid. Op 1 Januari 1877 bedroeg volgens

deze opgaven het aantal stoomwatergemalen in ons land 204, met 238 stoomwerktuigen, 369 ketels, 17,046 □ m. verwarmingsoppervlak en 9,853 nom. paardekrachten. Op denzelfden datum waren aanwezig 96 stoomwerktuigen in gebruik bij den landbouw (waaronder 4 stoomploegen en 39 dorschwerktuigen) met 936.99 □ m. verwarmingsoppervlak en 589 nom. paardekrachten. Deze opgaven voor 1878 en '79 niet voortgezet, zijn vervolgd in de *Statistiek van het stoomwezen in Nederland op* 1 *Januari* 1880. Op dezen datum waren aanwezig 304 stoomgemalen in het belang van den waterstand, met 361 stoomwerktuigen, 521 ketels, ruim 23,428 □ m. verwarmingsoppervlak en ruim 13,248 nom. paardekrachten. Tevens waren op dit tijdstip bij den landbouw aanwezig 130 stoomwerktuigen (waaronder 3 stoomploegen en 92 dorschwerktuigen) met 1,236 □ verwarmingsoppervlak en 771 nom. paardekrachten.

(In de *Staatscourant* 1881, n°. 112 komt voor eene opgave van het aantal stoomketels hier te lande. Daar de „fabrieken en watergemalen" onder ééne rubriek zijn gerangschikt, baat deze opgave hier niet).

De *Rijkstoelagen*, zoo voor onderwijs als aan jaarwedden en reiskosten enz. van veeartsen en kosten tot afwering bij besmettelijke ziekte, waren volgens de opgaven in de *uitgewerkte en toelichtende staten*, Conc. Staatsbegrooting, Hoofdst. V, n°. 3:

		waarvan voor onteigening bij longziekte.
1871	*f* 268,480	*f* 182,599
1872	〃 481,980	〃 423,135
1873	〃 469,900	〃 494,249
1874	〃 520,400	〃 ——
1875	〃 562,650	〃 ——
1876	〃 574,724	〃 394,785
1877	〃 921,090	〃 769,678
1878	〃 793,453	〃 645,030
1879	〃 575,459	〃 427,414

Onderwijs. Zie *Verslag van den staat der scholen* en hierboven.

Veeartsen. Volgens het *Verslag van den landbouw* over 1878, waren in dat jaar aanwezig 127 veeartsen en 323 empirici tegen 148 en 608 in 1875, 170 en 370 in 1876 en 127 en 323 in 1877. Volgens den *Staatsalmanak* voor 1880 waren aanwezig 9 districtsveeartsen en 52 plaatsvervangers. Voor het veeartsenijkundig onderwijs verwij-

zen wij naar het *Verslag der scholen* en naar hetgeen daaromtrent hierboven vermeld is. Zie mede het *Verslag van het veeartsenijkundig Staatstoezicht* 1871—79. Volgens deze laatste was de loop der longziekte in de laatste jaren aldus:

Jaren.	Aantal runderen.	Aantal besmette gemeenten.
1871	6,078	314
1872	4,008	261
1873	2,479	199
1874	2,414	136
1875	2,227	106
1876	1,723	110
1877	956	78
1878	701	72
1879	157	27

Vereenigingen en tentoonstellingen. Zie de zeer uitvoerige opgaven in het *Landbouwverslag* 1878, tweede gedeelte, alsmede den *Staats-almanak* en de almanakken door de verschillende Maatschappijen voor den landbouw uitgegeven.

Akkerbouw. Zie *Verslag van den landbouw* 1877 en 1878.

Omtrent den teelt der voornaamste gewassen heeft dit *Verslag* de volgende opgaven, die wij (onder reserve) overnemen.

Granen en Handelsgewassen.	Aantal beteelde hectaren.				Opbrengst. Hectol. of Kilogr.	
	1851-60.	1861-70.	1871-77.	1878.	1878.	
Tarwe	81,330	83,950	84,821	93,944	Hectol.	1,992,300
Spelt	354	354	318	314	〃	10,593
Rogge	188,720	197,713	194,022	203,578	〃	3,507,927
Wintergerst }	43,551	43,669	{ 25,841	27,711	〃	968,025
Zomergerst }			{ 22,169	17,896	〃	467,098
Haver	84,035	99,632	113,280	110,806	〃	4,048,408
Boekweit }	64,485	67,063	{ 56,072	52,488	〃	1,061,298
(Veenboekweit) }			{ (10,882)	(10,074)	〃	109,573
Boonen	35,739	33,445	33,996	34,253	〃	697,089
Erwten	10,278	12,702	14,449	20,790	〃	487,596
Stamboontjes	1,793	1,793	2,497	2,999	〃	51,819
Aardappelen	95,834	111,465	132,482	139,172	〃	15,656,507
Suikerbiet	—	6,580	12,987	14,512	Kilogr.	400,531,200
Koolzaad	28,658	23,117	13,289	13,321	Hectol.	291,384
Zomeroliezaden	1,344	3,102	3,017	2,956	〃	53,379
Hop, specerijen en kaarden	836	882	4,738	2,776		——
Kanariezaad	1,668	1,094	2,396	1,650	〃	37,566
Meekrap	4,315	3,947	3,034	266	Kilogr.	439,375
Cichorei	1,408	1,556	1,872	1,692	〃	31,171,530
Vlas, lint }	14,990	21,393	20,079	17,860	{ 〃	7,426,570
Lijnzaad }					{ Hectol.	162,371
Hennip, lint }	1,556	1,460	1,605	891	{ Kilogr.	1,312,325
Hennipzaad }					{ Hectol.	11,048
Tabak	1,760	1,711	1,732	1,667	Kilogr.	3,132,875
Te zamen (met veenboekweit)	662,654	716,628	755,578	771,616		
Veevoeder.						
Wortelgewassen	....	....	21,515	22,490		
Klaver en kunstweiden	....	....	47,527	40,627		
Braak	....	....	19,419	14,714		
Te zamen (met veenboekweit)	....	....	844,039	849,447		
Id. (zonder id.)	....	....	833,157	839,373		
2de gewas van voedergewas	....	....	100,258	102,927		

De geheele waarde van den oogst (graan en stroo) in 1876, 1877 en 1878 wordt als volgt opgegeven:

		1876.		1877.		1878.
Tarwe	*f*	16,605,907	*f*	25,655,699	*f*	23,428,454
Spelt	〃	72,009	〃	67,528	〃	53,864
Rogge	〃	42,988,606	〃	46,882,044	〃	34,930,576
Gerst	〃	9,094,100	〃	10,787,083	〃	10,637,078
Haver	〃	4,333,096	〃	22,725,916	〃	22,823,016
Boekweit	〃	6,383,483	〃	8,401,601	〃	8,774,879
Boonen	〃	5,317,424	〃	6,523,888	〃	6,783,987
Erwten	〃	3,476,075	〃	5,248,875	〃	6,790,928
Stamboontjes	〃	337,229	〃	690,532	〃	608,873
Aardappelen	〃	19,027,939	〃	59,778,910	〃	46,969,521
Suikerbieten	〃	3,061,500	〃	3,282,856	〃	5,206,903

	1876.	1877.	1878.
Koolzaad....... *f*	3,044,645	*f* 2,583,795	*f* 3,438,331
Zomeroliezaad.. 〃	465,224	〃 524,624	〃 707,271
Kanariezaad.... 〃	28,126	〃 775,908	〃 302,406
Meekrap....... 〃	802,810	〃 357,561	〃 122,025
Cichorei....... 〃	1,560,200	〃 442,477	〃 623,430
Vlas (lint)...... 〃	7,507,703	〃 3,237,416	〃 4,901,536
Lijnzaad....... 〃	1,806,360	〃 1,515,768	〃 2,045,874
Hennep (lint)... 〃	307,280	〃 313,038	〃 590,566
〃 (zaad).. 〃	89,556	〃 472,437	〃 89,488
Tabak......... 〃	1,610,195	〃 1,292,773	〃 1,018,184
Totaal..... *f*	130,106,922	*f* 201,560,734	*f* 178,848,190

Het totaal dezer waarde werd volgens de vorige *verslagen* geschat op:

f 213,330,766 in 1875 tegen		*f* 208,932,000 in 1871	
〃 228,019,183 〃 1874		〃 190,447,000 〃 1870	
〃 212,931,000 〃 1873		〃 158,362,000 〃 1869	
〃 232,081,976 〃 1872		〃 156,421,000 〃 1868	

VEESTAPEL. Zie *Verslag van den landbouw* over 1878. De voorhanden veestapel en de marktwaarde daarvan worden voor December 1877 en 1878 aldus opgegeven:

	1877.			1878.		
	Aantal.	Waarde		Aantal.	Waarde	
		pr. stuk.	te zamen.		pr. stuk.	te zamen.
		f	*f*		*f*	*f*
Belastbare paarden....	21,517	625	13,348,125	29,399	650	19,109,350
Werkpaarden........	195,642	400	78,256,800	191,412	425	81,350,100
Jonge paarden........	52,433	180	9,437,940	54,479	195	10,623,405
te zamen....	269,592		101,142,865	275,290		111,082,855
Ezels en muilezels.....	3,077	40	123,080	3,015	40	120,600
Mestvee.............	65,974	280	18,472,720	64,130	260	16,673,800
Melkkoeien.........	900,807	220	198,177,540	927,594	200	185,518,800
Stieren en jong vee..	436,233	100	43,623,200	460,480	90	42,253,200
Trekossen............	9,708	170	1,650,360	9,989	185	1,847,965
alle rund. te zamen	1,412,721		261,923,820	1,471,193		246,293,765
Schapen, groote rass..	——		——	——		?
〃 kleine 〃...	——		——	——	19	?
te zamen....	885,332		15,050,644	896,107		17,026,033

	1877.			1878.		
	Aantal.	Waarde		Aantal.	Waarde	
		pr. stuk.	te zamen.		pr. stuk.	te zamen.
		f	*f*		*f*	*f*
Geiten	150,337	8	1,202,696	154,467	9.50	1,467,436
Varkens	360,152	27	9,724,104	359,950	36.—	12.958,200
Pluimvee	2,649,803	—	2,755,226	——	—	2,719,522
Bijenkorven	205,501	—	1,541,257	206,577	3.90	805,650
Geheele veestapel			393,460,692			392,474,061

Volgens de Verslagen is de totale waarde van den geheelen veestapel te berekenen op:

f 247,785,700	in	1869	*f* 370,710,800	in	1874
" 265,047,900	"	1870	" 364,068,000	"	1875
" 285,126,700	"	1871	" 357,598,900	"	1876
" 314,174,900	"	1872	" 393,463,700	"	1877
" 360,572,200	"	1873	" 392,474,000	"	1878

Volgens de *Verslagen* telde de veestapel in:

	Paarden.	Runderen.	Schapen.	Geiten.	Varkens.
1840	217,300	1,065,800	781,200	——	——
1850	233,000	1,243,700	811,600	——	269,700
1860	243,500	1,287,000	865,800	114,900	270,600
1870	252,200	1,410,800	900,200	136,900	329,100
1871	252,300	1,376,000	868,000	135,200	318,600
1872	247,900	1,377,000	855,300	139,500	320,100
1873	253,400	1,432,100	901,500	146,200	360,300
1874	258,800	1,439,257	936,400	155,500	352,400
1875	260,100	1,456,700	941,100	153,100	338,600
1876	268,000	1,439,257	891,090	150,000	352,300
1877	269,592	1,412,721	885,332	150,337	299,111
1878	275,290	1,471,193	896,107	154,467	359,950

De volgende staat is ontleend aan de *Bescheiden betreffende de Geldmiddelen*, 4de stuk.

VERACCIJNSDE RUNDEREN EN KALVEREN.

JAREN.	RUNDEREN.				KALVEREN.			
	GEZONDE.		UIT NOOD GESLACHTE.		GEZONDE.		UIT NOOD GESLACHTE.	
	GETAL.	GEZAMENLIJKE WAARDE.	GETAL.	GEZAMENLIJKE WAARDE.	GETAL.	GEZAMENLIJKE WAARDE.	GETAL.	GEZAMENL. WAARDE.
1872.	134,140	*f* 18,616,671	16,910	*f* 603,031	78,721	*f* 2,601,179	7,679	*f* 65,212
1873.	130,779	〃 20,135,897	16,098	〃 701,918	81,168	〃 2,819,133	5,118	〃 57,355
1874.	150,503	〃 20,195,720	14,163	〃 513,018	92,159	〃 2,924,881	4,357	〃 43,343
1875.	175,449	〃 21,340,507	15,695	〃 536,613	102,997	〃 3,147,526	4,861	〃 45,497
1876.	186,087	〃 23,136,280	14,982	〃 518,804	108,546	〃 3,041,965	4,446	〃 43,809
1877.	157,554	〃 20,890,059	15,970	〃 697,898	99,926	〃 3,125,908	4,484	〃 46,380
1878.	147,204	〃 22,458,265	14,662	〃 701,220	94,709	〃 3,133,422	3,899	〃 30,318
1879.	168,448	〃 22,466,015	15,666	〃 643,966	109,583	〃 3,295,019	5,167	〃 49,061

Omtrent de verliezen, door veeziekten geleden, zie men het *Verslag van de bevindingen en handelingen van het veeartsenijkundig Staatstoezicht,* alsmede het *Verslag van den Landbouw* 1878, waar, bl. 317, wordt opgegeven de statistiek van de verliezen door de longziekte onder het rundvee geleden sedert 1 Januari 1872.

	1872.	1873.	1874.	1875.	1876.	1877.	1878.
Besmette gemeenten	263	199	136	106	110	78	72
RUNDEREN.							
Ziek bevonden	4,030	2,479	2,414	2,227	1,723	956	701
Onteigend en afgemaakt	3,868	2,395	2,346	1,434	2,043	3,318	2,200
Afgem. door de eigenaars	61	27	47	?	3	—	—
Gestorven	110	51	21	34	13	—	—
Verloren alzoo	4,039	2,473	2,414	2,387	2,058	43,74	2,901
Hersteld	2	—	—	?	?	—	—
Ziekteafloop onbekend	40	2	—	?	?	—	—

Verder verwijzen wij naar de stukken der „*Enquête omtrent de besmettelijke longziekte onder het rundvee*". *Staatscourant*, *bijlagen* 1877—'78, n°. 35.

FABRIEKS-, AMBACHTS- EN HANDWERKSNIJVERHEID. Voor het eerst is in April 1875 verschenen een *Statistiek van de fabrieks- en ambachtsnijverheid in Nederland, getrokken uit de verslagen, door burgemeester en wethouders, ingevolge art.* 182 *der gemeentewet, jaarlijks den gemeenteraad aangeboden*, uitgegeven door het departement van Binnenlandsche zaken.

Verdere *bronnen* zijn de opgaven in de *Provinciale Verslagen*, de *Verslagen van de Kamers van Koophandel*, het *Verslag omtrent den arbeid van kinderen in fabrieken* enz. In de *Bescheiden betreffende de geldmiddelen*, Ie—Ve stuk, 1850—1879, worden breede opgaven medegedeeld van de aanslagen in het patentrecht, de branderijen, distilleerderijen, bierbrouwerijen, azijnmakerijen, zeepziederijen, suikerraffinaderijen, beetwortelsuikerfabrieken en zoutziederijen.

Omtrent de aanwending der stoomkracht in 't algemeen in Nederland bevat de *Staatsc.* laatstelijk van 1881, n°. 112 de gewone mededeelingen, waarin echter fabrieken en stoomgemalen onder ééne rubriek worden opgegeven.

De *Bijdragen tot de Algem. Statistiek van Nederland*, Jaarg. 1877, V. 1, 2 en 3, bevatten belangrijke bizonderheden over de „Toepassing van het stoomwezen op de nijverheid". De statistiek van het stoomwezen wordt daar in drie groepen verdeeld: 1°. stoomgemalen, ge-

bezigd tot terreinverbetering door middel van waterverplaatsing; — 2°. inrichtingen, waarin de grondstoffen worden bewerkt, hetzij om ze voor het gebruik geschikt of meer geschikt te maken, hetzij om de hulpmiddelen te verkrijgen die de industrie behoeft; — 3°. ondernemingen tot verplaatsing van personen of goederen.

De *fabrieken* worden verdeeld in 49 groepen: het aantal fabrieken bedroeg ult°. Dec. 1876 2159 met 2952 ketels, 72,263,384 vierk. meter verwarmingsoppervlak, 2755 stoomwerktuigen met een gezamenlijk nominaal aantaal paardekrachten van 31,451.

Deze opgaven zijn voortgezet in de „*Statistiek van het stoomwezen in Nederland op* 1 *Januari* 1880", waarin vermeld wordt dat op dezen datum aanwezig waren 2,546 fabrieken met 3,339 ketels, 80,438 □ meter verwarmingsoppervlak, 3,147 stoomwerktuigen en 36,621 nom. paardenkrachten (onder deze fabrieken zijn ook opgenomen 60 kook-, verwarmings- en badinrichtingen, 7 waterleidingen en inrichtingen tot bereiding van drinkwater, 42 inrichtingen tot opvoer van water ter voeding van locomotieven en tot besproeiing en 87 inrichtingen in betrekking tot landbouw, vee- en vischteelt).

Verder worden onder het hoofd „stoomwerktuigen in gebruik bij den aanleg van werken" genoemd: 17 stoompompen, 203 stoomheien, 163 baggervaartuigen, 20 stoomkranen, 40 locomotieven en 166 andere werktuigen, te zamen 609, tegen 455 op ult°. Dec. 1876.

HANDEL EN SCHEEPVAART. De hoofdbron voor de statistiek van den buitenlandschen handel en scheepvaart is de sedert 1847 door het Ministerie van Financiën uitgegeven *Statistiek van den Handel en Scheepvaart in het Kon. der Nederlanden*, thans *Statistiek van In-, Uit- en Doorvoer* genaamd. In 1874 is door dat departement onder eerstgenoemden titel uitgegeven een breed overzicht over het 25 jarig tijdvak, naar aanleiding waarvan de Heer P. N. MULLER een blangrijk artikel heeft geleverd in *de Economist*, Januari 1875. Verdere bronnen zijn de officiëele *Maandstaten van de In-, Uit- en Doorvoer*, de *Verzameling van consulaire berichten* enz., uitgegeven vroeger door het depart. van Buitenlandsche zaken, thans door het dept. van Waterstaat, de *Verslagen van de Kamers van Koophandel* en onderscheidene mededeelingen in de *Staatscourant*. Voorts zijn door het dept. van Waterstaat nog uitgegeven: *Statistiek der scheepvaart* 1879, Eerste gedeelte (*Koopvaardijvloot*, *Scheepvaartbeweging*, *Bemanning*); Tweede gedeelte (*Strandingen*, *Schipbreuken en andere ongevallen*), en Derde gedeelte (*Vrachtvaart op vreemde havens*), —

Statistiek der scheepvaartbeweging op de kanalen in Nederland in 1879, — *Overzicht der scheepvaartkanalen in Nederland op* 1 *Mei* 1879, — en, *Statistiek van het vervoer op de spoorwegen*, over 1879.

De jaargangen van de *Statistiek van den handel en scheepvaart* van 1847—1870 zijn in dit Jaarboekje critisch bewerkt door de Heeren Mr. S. VISSERING, P. N. MULLER, Mr. N. J. DEN TEX en Dr. H. F. R. HUBRECHT. Met verwijzing naar die artikelen vinde hier eene plaats een overzicht van de officiëele waarde van den in-, uit- en doorvoer over 1846—1870, gemiddeld per jaar en in 1871.

In millioenen guldens.

	Algemeene invoer.	Invoer tot verbruik.	Algemeene uitvoer.	Uitvoer uit het vrije verkeer.	Doorvoer.
1846—1850......	266	—	212	—	—
1851—1855......	329½	221	282	173½	109
1856—1860......	419	302½	351½	236½	115
1861—1865......	486½	360	406	301	105
1866—1870......	578	460½	481½	367	114
1871..........	785	587	649	460	189

De waarde van den algemeenen in-, uit- en doorvoer is voor 1872—1876 niet op te geven, ten gevolge van het Kon. besluit van 26 Maart 1872 (*Stsbl.* n°. 19), houdende bepalingen tot vereenvoudiging van de formaliteiten, in acht te nemen bij den in-, uit- en doorvoer, volgens welke de hoeveelheden ten deele alleen in brutogewicht worden opgegeven, en dan heeft men in

Millioenen guldens en kilo's.

	Algemeene invoer. Kilo.	Invoer tot verbruik. Guld.	Algemeene uitvoer. Kilo.	Uitvoer uit het vrije verkeer. Guld.	Doorvoer met overlading. Kilo.	Doorvoer zonder overlading. Kilo.
1872....	6451	618	2956	485	460	425
1873....	6956	682	3510	515	652	541
1874....	6313	671	3168	508	621	644
1875....	6625	719	3252	539	524	623
1876....	7619	713	3461	533	655	767
1877....	7956	751	3445	541	396	801
1878....	8362	810	3675	564	241	1062
1879....	8972	847	3923	582	239	1115

Omtrent den handel met de voornaamste Staten het volgende, even als vroeger ingedeeld in groepen.

Van of naar	Algemeene invoer. 1877.	1878.	1879.	Algemeene uitvoer. 1877.	1878.	1879.
	In duizendtallen kilo's.					
1. *Groot-Brittanje*	1,117,688	1,094,691	1,093,436	484,256	471,693	447,966
2. *Noord-, Oost- en Witte Zee en Midden Europa.*						
Bremen	7,750	7,171	7,840	4,640	3,057	3,223
Hamburg	32,947	40,233	50,928	37,105	36,058	30,774
Mecklenburg	—	885	69	548	—	—
Oldenburg	—	—	130	236	523	81
Pruissen	3,273,385	3,575,585	3,937,205	1,533,471	1,551,103	1,774,160
Denemarken	4,113	5,167	4,335	9,080	12,973	7,037
Zweden	168,933	155,620	152,976	20,836	20,887	17,893
Noorwegen	110,839	89,229	84,195	19,822	11,106	8,791
Rusland	795,032	749,212	937,223	39,635	46,900	43,290
	4,392,999	4,623,102	5,174,900	1,665,673	1,682,607	1,885,249
3. *Westelijk Europa.*						
België	1,611,583	1,642,712	1,684,486	1,106,394	1,331,143	1,382,252
Frankrijk	47,249	38,187	55,253	20,711	23,041	29,175
Spanje	112,452	169,303	181,421	1,485	9,411	5,619
Gibraltar	1	1	15	725	698	927
Portugal	18,605	16,036	14,386	2,829	4,619	7,763
	1,789,890	1,866,239	1,935,561	1,132,144	1,368,912	1,425,736
4. *Middellandsche Zee.*						
Italië	20,233	25,297	32,173	26,136	22,163	15,539
Griekenland	266	743	881	426	803	1,676
Jonische eilanden	3,985	5,893	7,278	—	—	164
Malta	—	359	—	109	83	215
Oostenrijk	1,629	567	9,977	127	17	79
Donau-Vorstendommen..	11,580	31,731	41,015	93	135	13
Turkije	18,824	19,047	16,013	2,868	4,834	3,023
Egypte	—	167	2	17	150	185
Barbarijs. Staten (*n. a. g*).	21,423	1,170	—	—	—	10
Algerië	64,680	29,954	10,580	—	—	3
	142,620	114,928	117,909	29,776	28,185	20,907
5. *Amerika.*						
Ver. Staten v. N.-Amerika.	181,410	312,300	309,283	23,647	25,295	45,158
Engelsch Amerika	5,716	—	4,488	34	805	1,022
Mexico	1,604	2,416	2,437	2	3	12
Centraal Amerika	997	2,559	144	—	—	—
Antilles (*niet afz. opgeg.*).	2,354	844	821	288	2,514	3,169
Cuba	404	2,860	12,610	1,303	35	2,644
Haiti	3,084	3,028	8,668	—	—	1
Curaçao	981	1,746	785	1,101	1,002	554
Venezuel. Columb. Ecuad.	483	—	1,208	53	—	—
Britsch Guiana	507	220	437	337	173	321
Fransch 〃	—	—	—	52	156	—
Suriname	4,034	4,145	5,510	4,323	4,494	3,003
Brazilië	1,743	3,764	4,728	—	694	3,131
Rio de la Plata	2,855	3,320	1,894	3,251	1,402	927
Peru en Bolivia	33,332	51,023	32,474	—	—	—
Chili	184	—	254	435	1	1,772
	239,688	388,225	385,741	34,826	36,574	61,714

Van of naar	Algemeene invoer.			Algemeene uitvoer.		
	In duizendtallen kilo's.					
	1877.	1878.	1879.	1877.	1878.	1879.
6. *Afrika, Azië en Australië.*						
Westkust van Afrika....	12,323	10,726	14,563	4,446	4,569	5,182
Eilanden aan 〃......	—	—	—	—	24	35
Kaap de Goede Hoop...	—	—	—	3	—	1
Mauritius..............	—	—	2,050	—	—	—
Oostkust van Afrika....	439	829	1,414	613	464	82
Eng. O.-I. bezittingen...	61,736	85,316	108,333	1,129	1,014	1,022
Java en verd. N. I. bezitt.	190,708	161,848	131,050	92,169	78,714	74,460
Philipp. eilanden.......	1,767	99	—	184	—	1
China..................	—	323	—	1	1,551	355
Japan..................	4,668	15,037	6,119	—	581	5
Australië..............	—	—	—	87	—	5
	271,641	274,178	263,529	98,632	86,917	81,148
Strandgoederen.........	1,468	240	461	—	—	—
Algemeen totaal.........	7,955,892	8,362,415	8,971,541	3,445,305	3,674,891	3,922,720

Vergeleken met het vorige jaar is derhalve in 1879 de algemeene invoer toegenomen met bijna 7.28 pct., de algemeene uitvoer met ruim 6.74 pct.

Naar de benaming der goederen was in 1879 de

	Algemeene invoer.	Algemeene uitvoer.
	kilo's.	kilo's.
Aardappelmeel enz.	4,412,402	14,330,256
Aardewerk, porcelein.	164,871,916	42,902,807
Ammunitie	3,963,930	1,890,606
Asschen	24,146,592	9,514,785
Azijn	1,874,692	2,343,222
Beenzwart	435,848	818,934
Bier en Malzextract.	4,395,785	3,802,714
Bindrotting	2,382,319	2,066,380
Boter	1,256,837	36,586,329
Bron- en mineraalwat.	15,823,876	13,545,607
Bruinsteen	5,553,951	711,134
Drogerijen, verfwaren en chemicaliën	121,411,213	105,357,649
Ertsen	371,572,921	360,682,903
Fabriek-, landbouw-, stoom- en andere werktuigen	28,631,516	15,120,048
Garens	37,825,074	22,954,415
Gedistilleerd	7,969,848	31,881,546
Glas en Glaswerk	21,367,198	12,988,346
Goud	19,752	83
Granen. Tarwe	460,108,104	288,262,157
Granen. Rogge	497,181,463	314,654,469
Granen. Gerst	141,855,848	55,374,941
Granen. Boekweit	2,282,709	1,798,163
Granen. Haver	96,342,763	68,440,158
Granen. Rijst	104,162,678	32,722,154
Granen. Alle andere	80,224,347	39,221,094
Hars en Harpuis	19,474,097	18,037,924
Hop	2,285,720	1,883,142
Hout. Scheepsbouw- en timmer-.	645,636,812	130,440,323
Hout. Fijn werk-	8,019,098	2,217,279
Hout. Verf-	18,451,670	14,248,652
Huiden en vellen, leder en lederwerk	23,190,072	20,367,326
Kaas	398,893	25,507,057
Kalk	109,548,064	9,383,118
Katoen, ongesponnen.	49,606,562	40,305,348
Koffie	101,599,810	73,425,037
Kolen (Steen-)	3,114,657,301	449,731,337

	Algemeene invoer.	Algemeene uitvoer.
	kilo's.	kilo's.
Kramerij	17,485,946	13,058,140
Krijt, ruw en gemalen.	7,861,020	1,663,809
Lompen	2,001,298	8,986,963
Manufacturen	37,516,178	31,191,645
Meel van granen enz.	60,444,590	25,599,441
Mest	54,288,647	45,802,589
Metaal, onbewerkt, smeed-, staf-, roed-ijzer en derg.	452,576,022	341,456,334
Metaalwerken	240,235,503	196,151,652
Olie	164,048,465	109,929,317
Papier	14,428,652	15,444,812
Roet, smeer, talk en reuzel	45,860,226	18,705,114
Schors	4,024,898	3,712,362
Specerijen	4,231,019	3,516,922
Steen	664,199,512	79,771,473
Stroop, melado en melasse	5,179,393	9,418,575
Suiker. Ruwe	128,277,817	35,314,643
Suiker. Alle andere	7,564,229	75,087,133
Tabak en Sigaren	41,293,587	30,417,076
Teer en Pek	7,744,915	13,505,446
Thee	4,583,258	2,822,858
Touw en touwwerk	1,166,535	1,473,770
Traan	6,915,402	5,946,418
Veevoeder	54,716,524	28,892,715
Visch	7,961,007	45,835,144
Vlas en hennip	13,481,677	22,075,291
Vleesch	24,774,731	19,230,916
Boomvruchten. Versche.	19,277,902	25,195,257
Boomvruchten. Andere	26,478,362	12,242,986
Wijn op fust	25,572,953	9,551,155
Wijn op flesschen.	10,073,656	9,204,000
Wol	22,515,568	19,678,530
Zaad	137,219,797	39,496,102
Zilver	22,035	33,855
Zout	52,090,354	4,929,070
Zwavel	3,454,171	2,951,132
Alle andere goederen.	310,033,673	350,909,667

Zeevaart. Zie, behalve de *Statistiek van den In-, uit- en doorvoer*, en de *Statistiek der Scheepvaart*, voor 1878, 1879 en 1880, alsmede de jaarlijksche opgaven in de *Staatscourant*, laatstelijk van 1881, n°. 90, van de in- en uitgeklaarde zeeschepen sedert 1841, waaruit het volgende:

Ingeklaarde zeeschepen.

	NED. VLAG.		ANDERE VLAGGEN.		TOTAAL.		BOVENDIEN IN BALLAST.	
	schepen.	duizendtallen. tonnen.	schep.	duizendt. tonn.	schep.	duizendt. tonn.	schep.	duizendt. tonn.
1841	2,608	363	3,101	511	5,709	874	385	21
1846	3,236	437	4,316	714	7,552	1,151	492	58
1851	3,101	461	3,325	629	6,449	1,090	509	74
1856	3,611	611	4,366	798	7,977	1,410	537	69
1861	3,831	671	4,768	1,009	8,599	1,680	470	66
1866	3,151	584	4,791	1,240	7,942	1,824	526	80
1871	3,051	715	6,561	2,012	9,567	2,727	480	79
1872	2,289	760	5,742	1,930	8,571	2,691	498	59
1873	2,506	727	5,920	2,170	8,426	2,897	326	71
1874	2,422	760	5,624	2,122	8,046	2,883	434	115
1875	2,171	842	5,313	2,126	7,484	2,869	437	113
1876	2.389	644 [1]	5,576	1,971 [1]	7,965	2,615 [1]	427	75 [1]
1877	2,488	781	5,628	2,088	8,116	2,869	422	75
1878	2,367	885	5,345	2,162	7,712	3,047	340	63
1879	2,376	976	5,162	2,197	7,538	3,170	282	54
1880	2,350	1,028	5,488	2,354	7,838	3,382	326	56

Uitgeklaarde zeeschepen.

1841	1,869	277	1,851	273	3,720	551	2,469	366
1846	2,008	290	2,218	353	4,226	643	3,829	575
1851	2,168	332	2,171	423	3,339	755	2,943	463
1856	2,524	474	2,282	479	4,806	952	3,409	613
1861	2,451	489	2,208	542	4,659	1,032	4,472	740
1866	1,989	412	2,725	820	4,714	1,232	3,702	717
1871	1,967	491	2,935	1,010	4,902	1,501	5,185	1,370
1872	1,981	517	2,979	1,041	4,960	1,558	4,152	1,226
1873	1,755	521	2,726	1,081	4,481	1,602	4,284	1,428
1874	1,719	525	3,005	1,161	4,724	1,686	3,779	1,369
1875	1,849	642	3,159	1,232	5,008	1,875	2,993	1,144
1876	1,777	546 [1]	3,212	1,100 [1]	4,989	1,646 [1]	3,766	1,262 [1]
1877	1,803	589	3,133	1,126	4,936	1,715	3,561	1,219
1878	1,773	697	2,755	1,046	4,528	1,743	3,492	1,373
1879	1,709	766	2,616	1,044	4,325	1,810	3.295	1,373
1880	1,724	806	2,875	1,137	4,599	1,943	3,593	1,454

[1] Voor 1876 en volgende jaren zijn opgegeven tonnen van 2.83 kub. m. (nieuwe meting).

Wat betreft de verhouding tusschen de *Nederlandsche* (N.) en *Vreemde* (V.) vlaggen en de zeil- en stoomschepen bij de in- en uitklaring, in lading en in ballast, wordt in dezelfde bronnen de volgende opgaaf gevonden:

	Inklaring.				Uitklaring.			
	Geladen.		Ballast.		Geladen.		Ballast.	
	aantal.	inhoud M3.	aantal.	inhoud M3.	aantal.	inhoud M3.	aantal.	inhoud M3.
Stoomschepen N..	713	755,355	4	7,368	700	722,932	14	24,885
〃 V..	2,792	3,115,439	126	196.988	2,040	2,176,991	830	1,187,014
Zeilschepen...N..	1,709	926.572	184	32,690	1,019	438,974	927	526,197
〃 V..	2,832	1,586,991	120	17,382	965	394,039	2,008	1,292,347
Totaal 1874..	8,046	6,384,357	434	254,428	4,724	2,732,937	3,779	3,030,443
Stoomschepen N..	706	834,056	16	33,084	818	980,906	21	35,672
〃 V..	2,908	3,357,256	118	168,479	2,203	2,371,781	765	1,108,218
Zeilschepen...N..	1,465	810,565	143	25,521	1,031	441,407	694	417,686
〃 V..	2,405	1,350,722	160	23,375	956	357,749	1,513	972,015
Totaal 1875..	7,484	6,352,599	437	250,459	5,008	4,151,843	2,993	2,533,591
Stoomschepen N....	724	861,277	11	28,132	901	1,103,508	24	43,368
〃 V..	3,027	3,796,510	103	135,085	2,297	2,685,094	1,020	1,535,876
Zeilschepen...N..	1,665	960,331	156	28,272	876	440,462	917	571,378
〃 V..	2,549	1,782,062	157	19,946	915	429,818	1,805	1,420,011
Totaal 1876..	7,965	7,400,180	427	211,435	4,989	4,658,882	3,766	3,570,627
Stoomschepen N..	1,030	1,267,254	20	32,192	1,047	1,274,519	20	38,087
〃 V..	3,212	4,168,300	111	142,280	2,298	2,769,662	989	1,533,180
Zeilschepen...N..	1,458	941,621	138	20,954	756	392,056	892	600,180
〃 V..	2,416	1,742,152	144	18,228	835	417,613	1,660	1,278,843
Totaal 1877..	8,116	8,119,327	422	213,654	4,936	4,853,850	3,561	3,450,290
Stoomschepen N..	1,142	1,661,707	8	17,197	1,136	1,645.881	27	37,992
〃 V..	3,216	4,379,781	96	124,776	2,097	2,587,709	1,189	1,913,449
Zeilschepen...N..	1,225	842,619	140	23,378	637	326,140	774	577,718
〃 V..	2,129	1,738,591	96	14,177	658	373,663	1,503	1,357,488
Totaal 1878..	7,712	8,622,698	340	179,528	4,528	4,933,403	3,492	3,886,647
Stoomschepen N..	1,154	1,934,201	5	8,252	1,106	1,879,147	40	63,448
〃 V..	3,161	4,605,248	84	116,810	1,986	2,533,900	1,224	2,153,104
Zeilschepen...N..	1,222	828,782	117	19,847	603	289,807	697	532,215
〃 V..	2,001	1,612,749	76	8,999	630	420,705	1,334	1,135,444
Totaal 1879..	7,538	8,980,980	282	153,908	4,825	5,123,559	3,295	3,884,211
Stoomschepen N..	1,129	2,016,733	7	12.182	1,084	1,946,280	44	81,427
〃 V..	3,390	4,906,778	77	94,289	2,117	2,728,420	1,353	2,185,481
Zeilschepen...N..	1,221	893,298	145	36,124	640	333,393	816	642,743
〃 V..	2,098	1,754,150	97	16,222	758	490,314	1,380	1,203,782
Totaal 1880..	7,838	9,570,959	326	158,817	4,599	5,498,407	3,593	4,113,433

Verdeeld naar de *vlaggen* waren de schepen in 1880 als volgt:

Inklaring 1880.

Vlaggen.	Geladen. Stoomschepen. aantal.	M³.	Zeilschepen. aantal.	M³.	Ballast. Stoomschepen. aantal.	M³.	Zeilschepen. aantal.	M³.
Nederlandsche	1,129	2,016,733	1,221	893,298	7	12,182	145	36,124
Belgische	8	16,716	3	2,926	—	—	—	—
Deensche	22	48,206	229	84,940	—	—	1	432
Engelsche	2,937	4,257,852	603	530,314	67	84,841	59	8,775
Fransche	24	19,227	31	21,878	1	534	2	656
Italiaansche	2	5,019	58	107,124	—	—	—	—
N.-Amerikaansche	—	—	13	34,564	—	—	—	—
Noord-Duitsche	282	428,484	370	200,901	6	6,093	32	4,588
Noorsche	56	47,952	623	600,421	—	—	2	1,099
Oostenrijksche	—	—	21	36,527	—	—	—	—
Russische	9	11,711	70	62,948	1	710	—	—
Spaansche	3	4,691	8	7,486	—	—	1	672
Zweedsche	47	66,920	69	64,121	2	2,111	—	—
Totaal	4,519	6,923,511	3,319	2,647,448	84	106,471	242	52,346

Uitklaring 1880.

Vlaggen.	Geladen. Stoomschepen. aantal.	M³.	Zeilschepen. aantal.	M³.	Ballast. Stoomschepen. aantal.	M³.	Zeilschepen. aantal.	M³.
Nederlandsche	1,084	1,946,280	640	333,393	44	81,427	816	642,743
Belgische	1	1,461	2	2,109	6	12,881	3	1,522
Deensche	1	2,106	60	21,506	22	48,856	164	60,802
Engelsche	1,937	2,538,658	298	164,583	1,063	1,718,093	353	346,593
Fransche	18	7,017	26	11,175	7	12,746	11	16,292
Italiaansche	—	—	20	35,141	2	5,049	34	65,431
N.-Amerikaansche	—	—	5	14,112	—	—	11	22,317
Noord-Duitsche	68	86,483	208	99,862	213	331,700	158	93,246
Noorsche	47	36,835	98	105,565	9	11,093	530	479,647
Oostenrijksche	—	—	4	5,622	—	—	11	20,933
Russische	1	710	6	15,209	8	10,879	50	40,722
Spaansche	4	6,069	—	—	3	1,139	6	6,018
Zweedsche	40	49,081	21	15,430	20	33,045	49	50,259
Totaal	3,201	4,674,700	1,398	823,707	1,397	2,266,908	2,196	1,846,525

Naar de herkomst en bestemming waren in 1879 de inklaringen en uitklaringen:

Landen van herkomst of bestemming.	Geladen Zeil- en stoomschepen. Inklaring. Schep.	K. M.	Uitklaring. Schep.	K. M.	Waarvan geladen stoomschepen. Inklaring. Schep.	K. M.	Uitklaring. Schep.	K. M.
1. *Groot-Brittanje*	3,374	4,122,473	2,951	3,602,496	2,887	3,935,139	2,460	3,437,756

Landen van herkomst of bestemming.	Geladen Zeil- en Stoomschepen. Inklaring.		Uitklaring.		Waarvan geladen Stoomschepen. Inklaring.		Uitklaring.	
	Schep.	Kub. M.	Schep.	Kub. M.	Schep.	Kub. M.	Schep.	Kub. M.
2. *De Noord-, Oost- en Witte Zee.*								
Oldenburg	1	107	1	169	—	—	—	—
Bremen	89	14,742	27	7,448	4	1,708	6	4,236
Hamburg	171	128.603	214	134,531	132	123,111	127	122,071
Denemarken	48	8,905	77	39,742	1	869	29	33,211
Pruissen	373	262,481	206	93,278	163	196,991	77	64,506
Rusland (O. en W. Z.)	1,319	1,377,220	121	109,119	393	795,984	40	90,386
Zweden	318	313,789	68	55,717	37	41,893	39	44,634
Noorwegen	406	189,860	95	52,704	64	47,108	57	41,587
3. *Westelijk Europa.*								
België	1	2,059	6	7,646	1	2,059	5	7,382
Frankrijk	177	146,217	128	100,903	140	126,088	105	94,398
Spanje	189	339,361	37	81,685	165	326.589	37	81,685
Portugal	54	26,847	35	35,770	2	2,781	14	25,902
Gibraltar	—	—	11	5,690	—	—	1	2,198
4. *Middell. en Zwarte Zee.*								
Algerië	10	21,284	—	—	10	21,284	—	—
Italië	45	64,692	18	28,351	29	58,117	10	21,901
Malta	—	—	1	395	—	—	—	—
Oostenrijk	11	18,768	—	—	9	17,978	—	—
Ionische Eilanden	4	2,002	—	—	—	—	—	—
Griekenland	10	11,995	1	279	3	8,354	—	—
Turkije	29	59,912	4	13,015	22	56,801	4	13,015
Donau-Vorstendommen	22	43,430	—	—	19	40,087	—	—
Rusland (Zw. Z.)	132	305,328	3	9,231	121	291,090	3	9,231
5. *Amerika.*								
Engelsch-Amerika	9	13,479	1	2,330	—	—	—	—
Vereenigde Staten van Noord-Amerika	355	695,793	141	349,258	54	196,408	32	133,963
Mexico	7	4,596	1	765	—	—	—	—
Antilles (n. a. g.)	7	6,523	8	6,732	—	—	—	—
Cuba	25	30,678	3	5,223	1	2,763	1	2,604
Haïti	18	18,385	—	—	—	—	—	—
Centraal-Amerika	3	2,555	—	—	—	—	—	—
Curaçao	6	2,599	9	3,658	—	—	—	—
Columbia, Ecuador en Venezuela	8	4,272	—	—	—	—	—	—
Engelsch-Guyana	2	1,010	2	1,010	—	—	—	—
Suriname	24	13,795	25	14,645	—	—	—	—
Brazilië	14	10,110	5	2,638	—	—	—	—
Rio de la Plata	8	8,953	4	2,469	—	—	—	—
Chili	—	—	1	1,739	—	—	—	—
Peru en Bolivia	25	56,101	—	—	—	—	—	—

Landen van herkomst of bestemming,	Geladen zeil- en Stoomschepen. Inklaring. Schep.	Kub. M.	Uitklaring. Schep.	Kub. M.	Waarvan geladen. Stoomschepen. Inklaring. Schep.	Kub. M.	Uitklaring. Schep.	Kub. M.
6. *Azië, Afrika en Australië.*								
Westkust van Afrika	36	30,577	22	21,578	4	6,459	8	12,916
Mauritius	4	8,206	—	—	—	—	—	—
Oostkust van Afrika	4	2,970	1	913	—	—	—	—
Engelsch Indië	79	223,076	2	3,151	19	63,363	—	—
Java c. a.	114	371,415	96	329,281	34	176,425	37	189,468
China	1	1,971	—	—	—	—	—	—
Japan	6	13,836	—	—	—	—	—	—
Totaal generaal	7,538	8,980,980	4,325	5,123,559	4,315	6,539,449	3,092	4,413,047

Havenstaat van in- en uitklaringen van zeil- en stoomschepen, geladen en in ballast, in 1879:

Havens waarop en waarvan.	Inklaringen. SCHEPEN.	K. M.	Uitklaringen. SCHEP.	K. M.
Alkmaar	5	1,751	4	1,322
Amersfoort	—	—	1	162
Amsterdam	1,504	1,960,376	1,475	1,887,557
Brouwershaven	1	3,577	—	—
Delfshaven	35	15,626	45	25,038
Delfzijl	220	88,279	200	85,810
Deventer	—	—	1	195
Dokkum	3	352	13	2,338
Dordrecht	327	248,958	313	234,606
Edam	3	1,337	9	11,045
Enkhuizen	2	179	—	—
Groningen	173	39,098	151	36,826
Hansweert	—	—	1	169
Harderwijk	—	—	1	201
Harlingen	500	409,070	497	408,585
Helder (den)	309	393,016	309	386,964
Hellevoetsluis	7	5,472	8	5,577
IJerseke	—	—	2	474
Kampen	47	10,923	31	8,712
Koudum	—	—	5	775
Langakkerschans	—	—	1	192
Leens	—	—	1	176
Leeuwarden	23	3,880	12	2,171
Lemmer	2	366	8	1,185
Lobith	—	—	4	712
Maassluis	10	3,436	10	4,006
Makkum	43	3,570	55	4,677
Medemblik	1	214	—	—
Middelburg	36	32,663	34	37,779
Muiden	4	449	1	157
Purmerend	71	77,476	67	73,903
Rotterdam	3,244	4,485,172	3,208	4,488,387
Schiedam	408	282,798	369	272,084
Sliedrecht	—	—	2	267
Stavoren	—	—	1	128
Steenwijk	—	—	8	1,200
Termunterzijl	51	17,408	41	13,968
Terneuzen	97	96,363	86	84,105
Terschelling	—	—	7	1,130
Velzen	15	9,533	12	6,402
Vlaardingen	97	46,657	75	37,948
Vlieland	—	—	1	162
Vlissingen	397	851,440	398	845,342
Wijhe	—	—	3	496
Workum	92	11,931	91	12,032
Zaandam	39	18,033	22	11,959
Zierikzee	18	6,222	14	4,688
Zoltkamp	12	2,706	10	2,470
Zwolle	24	6,507	13	3,688
Totaal	7,820	9,134,888	7,620	9,007,770
waarv. gelad.	7,538	8,980,980	4,325	5,123,559
" in ball.	282	153,908	3,295	3,884,211
zeilschep. gel.	3,223	2,441,531	1,233	710,512
idem in ballast	193	28,846	2,031	1,667,659
stoomsch. gel.	4,315	6,539,449	3,092	4,413,047
idem in ballast	89	125,062	1,264	2,216,552

De vrachtvaart door Nederlandsche schepen van vreemde havens op vreemde havens was in 1879 als volgt:

	Naar:		Van:	
	Schepen.	Kub. Met.	Schepen.	Kub. Met.
Groot-Brittanje	542	229.461	480	299,344
Oldenburg	—	—	11	4,021
Bremen	168	36,190	96	25,714
Hamburg	111	37.420	90	26,834
Denemarken	58	18,728	70	21,711
Lubeck	7	1,403	8	2,336
Mecklenburg	2	426	2	424
Pruissen	386	114,662	466	118,278
Rusland (Oost en Witte Zee)	123	70,833	148	56,718
Zweden	86	35,477	103	35,898
Noorwegen	100	33,987	88	29,588
België	67	41,905	54	32,227
Frankrijk	130	85,209	114	63,079
Portugal	67	73,384	30	18,402
Gibraltar	—	—	16	22,647
Spanje	45	40,919	52	61,743
Italië	150	206,108	122	155,621
Malta	3	22,923	10	24,729
Ion. eilanden	9	20,774	5	1,827
Oostenrijk	12	8,090	14	6,278
Turkije	19	52,156	35	74,244
Donauvorstendommen	1	340	2	924
Rusland (Zwarte Zee)	3	10,032	5	14,510
Egypte	1	778	—	—
Algerië	—	—	2	811
Marokko	—	—	6	7,196
Afrika, Westkust	—	—	6	3,253
Kaap de Goede Hoop	3	8,382	—	—
Mauritius	7	11,526	1	686
Afrika, Oostkust	—	—	4	3,617
Engelsch Indië	9	21,056	17	23,146
China	29	23,281	31	27,527
Japan	7	14,180	4	4,086
Java enz	65	165,804	63	145,164
Australië	43	133,895	58	183,934
Peru en Bolivia	—	—	—	—
Rio de la Plata	26	15,361	50	27,880
Brazilië	91	55,932	85	46,187
Suriname	—	—	2	1,149
Eng. Guyana	—	—	1	583
Columbia, Ecuador en Venezuela	3	1,441	1	430
Curaçao	1	330	—	—
Centraal Amerika	—	—	4	3,206
Mexico	1	555	7	3,639
Cuba	—	—	2	1,025
Haïti	5	877	5	877
Antillen	26	14,123	26	12,286
Vereenigde Staten van N.-Amerika	31	31,976	28	33,163
Vreemde niet genoemde havens	36	83,373	49	96,395

Totaal	2,473	1,723,297
Waarvan geladen	1,842	1,373,468
〃 in ballast	631	349,829

(Bij het opmaken der officieele statistiek ontbraken nog enkele opgaven.)

De vrachtvaart der Nederl. schepen was in de 5 laatste jaren als volgt:

	Geladen		In ballast		Totaal	
Jaren.	schepen.	kub. meter.	schepen.	kub. meter.	schepen.	kub. meter.
1875	2,137	936,934	831	345,337	2,968	1,882,271
1876	1,927	1,105,697	753	342,227	2,680	1,447.924
1877	1,944	1,061,701	739	396,410	2,683	1,458,111
1878	2,077	1,477,784	590	264,623	2,667	1,742,407
1879	1,842	1,373,468	631	349,829	2,473	1,723,297

Scheepvaart langs de rivieren, naar de landen waar de schepen te huis behoorden in 1879:

	Inklaring.				Uitklaring.			
	geladen		ledige schepen.		geladen		ledige schepen.	
	aantal schepen.	kub. meter.	aantal schepen.	kub. meter.	aantal schepen.	kub. meter.	aantal schepen.	kub. meter.
Nederland	17,583	2.089,760	2,615	173,505	8,633	1,207,196	3,589	244,717
Baden	75	29,664	52	8,985	121	49,738	37	2,269
Beijeren	129	44,735	51	14,883	144	53,608	24	1,977
België	4,212	425,243	1,542	109.535	1,697	166,310	1,934	185,780
Duitschland	65	23,098	142	33,809	200	70,041	54	5,592
Frankrijk	6	1,142	—	—	—	—	4	701
Groot-Brittanje	15	5,559	5	1,194	12	5,585	6	5,912
Hessen	85	34,930	52	5,300	95	37,657	49	3,990
Italië	—	—	2	1,988	—	—	—	—
Noorwegen	—	—	—	—	2	1.133	—	—
Pruissen	2,935	678,913	779	64,073	2,597	621,452	625	34,168
Spanje	—	—	—	—	1	1,186	2	1,772
Zweden	1	1,629	1	825	—	—	1	314
1879 Totaal	25,106	3,334,673	5,241	414,097	13,502	2,213,906	6,325	487,192
1878 〃	24,984	3,220,268	5,080	395,395	13,354	2,098,939	6,564	470,886
1877 〃	24,329	3,121,682	4,138	324,672	12,045	1,807,432	6,879	578,146
1876 〃	23,335	2,930,470	4,226	325,133	12,559	1,769,579	5,717	473,588

Ingeklaarde houtvlotten.

Nederland	10	metende	946	kub. meter.
Baden	2	〃	383	〃 〃
Duitschland	1	〃	55	〃 〃
Hessen	6	〃	677	〃 〃
Pruissen	61	〃	6,689	〃 〃
	80	〃	8,750	〃 〃

In- en uitvoer naar de hoeveelheid der producten en naar de wijze van in- en uitvoer, in 1000-tallen kilogr. was in 1878 en in 1879.

1878.

	ter zee.	langs de rivieren.	te lande.	
Invoer met zeilschepen	1,258,732	3,133,029	——	
〃 stoomschepen	2,061,389	194,477	——	
langs gewone wegen	——	——	74,708	
〃 spoorwegen	——	——	1,640,080	
	3,320,121	3,327,506	1,714,788	
Totaal				8,362,415

	ter zee.	langs de rivieren.	te lande.	
Uitvoer met zeilschepen	190,320	1,726,977	——	
" stoomschepen	647,829	211,112	——	
langs gewone wegen	——	——	103,438	
" spoorwegen	——	——	795,214	
	838,150	1,938,089	898,652	
Totaal				3,674,891

1879.

Invoer met zeilschepen	1,131,071	3,207,849	——	
" stoomschepen	2,367,351	193,862	——	
langs gewone wegen	——	——	86,181	
" spoorwegen	——	——	1,985,226	
	3,498,422	3,401,711	2,071,401	
Totaal				8,971,541
Uitvoer met zeilschepen	184,573	1,921,233	——	
" stoomschepen	616,650	187,645	——	
langs gewone wegen	——	——	110,484	
" spoorwegen	——	——	902,134	
	801,223	2,108,878	1,012,618	
Totaal				3,922,719

Voor het aandeel door de Nederl. schepen genomen in de vaart door het Suezkanaal verwijzen wij naar de opgaven in de *Nederl. Staatscourant* 1881, n°. 139, in het Mengelwerk van dit *Jaarboekje* overgenomen.

In 1878 passeerden 1593 schepen met een inhoud van 3,291,535 ton het kanaal, in 1879 1477 schepen met 3,236,942 ton, in 1880 2026 schepen met 4,349,548 ton; van deze schepen waren in 1878 71, in 1879 61 en in 1880 70 Ned. bodems met 150,705, 159,024 en 174,485 ton. Alleen Frankrijk en Engeland hadden in beide jaren een grooter aandeel in deze vaart.

De *Nederlandsche koopvaardijvloot* telde, volgens de *Statistiek der scheepvaart* van 1880, 1e ged., en volgens de jaarlijksche opgaven in de *Staatsc.*, laatstelijk van 1881, n°. 90:

31 Dec.	zeilschepen.	lasten.	stoomschepen.	lasten.	Totaal schepen.	Totaal lasten.
1850	1,781	196,626	12	1,836	1,793	198,462
1860	2,318	287,513	42	6,873	2,361	294,386
1870	1,937	254,033	48	10,256	1,985	264,289
		Tonnen.		Tonnen.		Tonnen.
1871	1,842	458,274	59	34,629	1,901	492,438
1872	1,789	449,717	66	43,820	1,855	493,638
1873	1,781	438,031	73	57,254	1,804	496,285
1874	1,747	440,879	80	71,101	1,827	511,980

31 Dec.	zeilschepen.	Tonnen.	stoomschepen.	Tonnen.	Totaal. schepen.	Totaal. Tonnen.
1875	1,749	449,697	86	76,827	1,835	526,524
1876	1,707	——	84	——	1,786	——
1877	1,168	——	79	——	1,247	——
1878	1,100	——	79	——	1,179	——
1879	1,044	——	76	——	1,120	——
1880	917	——	79	——	996	——

Naar de *soort* der schepen waren er op 31 Dec.

	1877. AANTAL.	1878. AANTAL.	1879. AANTAL.	1880. AANTAL.
Fregatten	98	92	86	78
Barken	166	168	163	153
Brikken	103	96	89	75
Schooner-brikken	98	94	81	77
Schooners	226	208	199	179
Galjooten	129	120	107	83
Koffen	154	140	128	95
Tjalken	140	132	142	136
Alle and. zeilschepen, als: hoekers, kotters, enz.	54	51	49	47
Stoomschepen	79	79	76	79
Totaal	1,247	1,179	1,120	996

De totale *inhoud* der schepen was op 31 December:

	TONNEN (oude meting).	TONNEN (van 2.83 m3).	M³.
1873	495,388	387,557.96	1,096,789.03
1874	511,980	400,538.41	1,133,523.72
1875	526,524	411,916.65	1,165,724.14
1876	——	419,755.38	1,187,964.31
1877	——	338,978.49	1,033,674.10
1878	——	341,482.21	1,015,355.24
1879	——	339,154.72	983,899.12
1880	——	——	929,036.90

Sedert 1852 werd het volgende aantal schepen in de vaart gebracht:

	In Nederland gebouwd.		Elders gebouwd.		TE ZAMEN.			
1852—1856	850	schepen.	97	schepen.	947	schepen.	119,544	lasten.
1857—1861	628	〃	59	〃	687	〃	70,570	〃
1862—1866	488	〃	69	〃	557	〃	65,287	〃
1867—1871	303	〃	75	〃	378	〃	59,652	〃
1872	39	〃	16	〃	55	〃	12,174	〃
1873	39	〃	21	〃	60	〃	14,498	〃
1874	55	〃	27	〃	82	〃	17,788	〃
1875	28	〃	30	〃	58	〃	——	〃
1876	38	〃	25	〃	63	〃	——	〃
1877	22	〃	24	〃	46	〃	——	〃
1878	21	〃	29	〃	50	〃	——	〃
1879	25	〃	16	〃	41	〃	51,434.90	M³
1880	16	〃	22	〃	38	〃	41,574.66	〃

Uit de vaart geraakt:

in 1878....114	zeil-	en 4	stoomschepen,	metende	75,123	M³.
〃 1879.....90	〃	〃 10	〃	〃	85,284	〃
〃 1880....155	〃	〃 7	〃	〃	99,273	〃

In de *Statistiek der scheepvaart*, 1879, Tweede gedeelte, zijn vermeld de volgende zeerampen op de Nederl. kusten:

		Aantal rampen.	Aantal daarbij wrak geworden of vergane schepen.	Aantal daarbij omgekomen schepelingen.	Aantal daarbij omgekomen passagiers.
1876.	Nederlandsche schepen..	12	10	2	3
	Vreemde 〃....	23	11	7	1
1877.	Nederlandsche 〃....	13	10	19	—
	Vreemde 〃....	35	27	19	—
1878.	Nederlandsche 〃.....	8	7	18	3
	Vreemde 〃....	26	19	18	—
1879.	Nederlandsche 〃....	15	11	7	2
	vreemde 〃....	30	22	9	1

Zeerampen aan Nederl. schepen overkomen op de Nederl. kusten en elders te zamen genomen.

	Aantal rampen.	Aantal daarbij wrak geworden of vergane schepen.	Aanlal daarbij omgekomen schepelingen.	Aanlal daarbij omgekomen passagiers.
1877	53	34	84	87
1878	57	32	57	7
1879	80	58	21	7

De *Bemanning der koopvaardijvloot*. Voor de kennis daarvan zijn belangrijk de beide staten van aanmonstering van schepelingen en van de gages per maand in de *Statistiek der scheepvaart*.

1875.

	Aantal.	Inhoud. Kub. meter.		Schepelingen: Nederlanders.	Schepelingen: Vreemdelingen.
Zeilschepen...	1,258	344,033	aangemonsterd	7,272	1,637
			bijgemonsterd	608	75
Stoomschepen...	174	220,265	aangemonsterd	4,387	699
			bijgemonsterd	412	59
Totaal........	1,432	564,298		12,679	2,470
				15,149	

1876.

	Aantal.	Inhoud. Kub. meter.		Schepelingen: Nederlanders.	Schepelingen: Vreemdelingen.
Zeilschepen...	1,278	877,179	aangemonsterd	7,099	1,874
			bijgemonsterd	833	120
Stoomschepen...	170	467,425	aangemonsterd	4,169	879
			bijgemonsterd	472	60
Totaal........	1,448	1,344,604		12,573	2,933
				15,506	

1877.

	Aantal.	Inhoud. Kub. meter.		Schepelingen: Nederlanders.	Vreemdelingen.
Zeilschepen	1,198	921,315	aangemonsterd	5,149	1,942
			bijgemonsterd	745	95
Stoomschepen	189	622,344	aangemonsterd	4,749	962
			bijgemonsterd	645	157
Totaal	1,387	1,543,659		11,288	3,156
				14,444	

1878.

Zeilschepen	1,023	784,344	aangemonsterd	5,909	1,601
			bijgemonsterd	499	68
Stoomschepen	180	561,309	aangemonsterd	4,670	975
			bijgemonsterd	535	149
Totaal	2,203	1,345,654		11,613	2,793
				14,406	

1879.

Zeilschepen	921	776,024	aangemonsterd	4,757	1,672
			bijgemonsterd	322	68
Stoomschepen	195	545,442	aangemonsterd	5,009	1,222
			bijgemonsterd	411	143
Totaal	1116	1,321,466		10,499	3,105
				13,604	

1880.

Zeilschepen	989	917,637	aangemonsterd	5,480	2,095
			bijgemonsterd	265	44
Stoomschepen	215	785,863	aangemonsterd	5,347	1,360
			bijgemonsterd	400	103
Totaal	1,204	1,703,500		11,492	3,602
				15,094	

Het percentsgewijze aantal van Nederlanders en van Vreemdelingen onder de schepelingen was derhalve:

	Nederlanders.	Vreemdelingen.
1875	83.69 pCt.	16.31 pCt.
1876	81.08 〃	18.92 〃
1877	78.15 〃	21.85 〃
1878	80.61 〃	19.39 〃
1879	77.18 〃	22.82 〃
1880	76.13 〃	23.87 〃

Uit de opgaven der maandgages in de havens, waar aanmonsteringen hebben plaats gehad, nemen wij het volgende over:

AANMONSTERINGEN IN 1879. (GAGES PER MAAND.)

HAVENS waar de aanmonsteringen hebben plaats gehad.	REIZEN NAAR:	1STE STUURLIEDEN. Hoogste gage.	1STE STUURLIEDEN. Laagste gage.	VERDERE STUURLIEDEN. Hoogste gage.	VERDERE STUURLIEDEN. Laagste gage.	BOOTSLIEDEN. Hoogste gage.	BOOTSLIEDEN. Laagste gage.	TIMMERLIEDEN EN ZEILMAKERS. Hoogste gage.	TIMMERLIEDEN EN ZEILMAKERS. Laagste gage.	MATROZEN. Hoogste gage.	MATROZEN. Laagste gage.	MACHINISTEN. Hoogste gage.	MACHINISTEN. Laagste gage.	STOKERS. Hoogste gage.	STOKERS. Laagste gage.
		Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld
Amsterdam. *b*	Ned.-Indië	150	34	90	10	55	38	65	29	30	6	200	15	50	38
〃	Europa (Atl. Oceaan) .	75	38	55	40	40	40	45	30	32	6	120	40	32	30
		24*a*	24*a*	21*a*	21*a*	15*a*	15*a*	—*a*	—*a*	—*a*	14*a*	42*a*	20*a*	14*a*	14*a*
〃	Amerika 〃........	60	40	35	32	35	32	40	28	35	6	—	—	—	—
〃	N.- O.- en Witte Zee...	75	35	55	30	40	30	45	30	35	4	90	30	33	30
〃	Oostzee of Bordeaux..	75	40	50	45	40	38	45	45	30	14	90	40	35	30
〃	Middellandsche Zee...	39	39	—	—	—	—	—	—	26	25	—	—	—	—
〃	Midd. Zee of Oostzee..	75	70	55	40	50	40	45	32	30	16	120	40	30	30
〃	Elders (buit. Europa).	140	42	90	40	50	32	60	55	60	12	250	70	35	35
〃	Op avontuur	55	38	42	36	40	36	40	32	35	10	—	—	—	—
Rotterdam *c*	Ned.-Indië	100	34	80	10	60	40	65	22	36	22	200	60	48	34
〃	Europa (Atl. Oceaan).	95	35	72	35	40	40	47.50	46	32	20	192	50	36	30
		24*a*	12*a*	18*a*	9*a*	9*a*	9*a*	10*a*	10*a*	11.50*a*	7*a*	42*a*	11*a*	11.50*a*	8.50*a*
〃	Amerika 〃.......	100	45	60	34	54	35	55	32	32	25	200	50	40	38
〃	Noord-, Oost- en	95	35	72	32	50	34	50	32	33	25	192	40	36	30
	Witte Zee..........	24*a*	24*a*	21*a*	21*a*	17.25*a*	10*a*	21*a*	10*a*	16.20*a*	7*a*	30*d*	12*a*	16.75*a*	7*a*
〃	Middellandsche Zee...	75	36	60	60	—	—	50	50	32	27	198	60	36	36
〃	Midd. Zee of Oostzee..	75	75	50	50	40	40	45	45	35	30	90	40	35	30
〃	〃 〃 〃 Zw. Zee..	—	—	—	—	—	—	—	—	35	30	—	—	30	30

AANMONSTERINGEN IN 1879 (GAGES PER MAAND.) (*Vervolg*).

HAVENS waar de aanmonsteringen hebben plaats gehad.	REIZEN NAAR:	1STE STUURLIEDEN. Hoogste gage.	Laagste gage.	VERDERE STUURLIEDEN. Hoogste gage.	Laagste gage.	BOOTSLIEDEN. Hoogste gage.	Laagste gage.	TIMMERLIEDEN EN ZEILMAKERS. Hoogste gage.	Laagste gage.	MATROZEN. Hoogste gage.	Laagste gage.	MACHINISTEN. Hoogste gage.	Laagste gage.	STOKERS. Hoogste gage.	Laagste gage.
		Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld	Guld.	Guld.
Rotterdam *c*	Elders (buit. Europ.)	168	40	80	30	42	37	72	33	32	21	240	114	36	36
〃	Op avontuur	55	36	40	34	—	—	33	30	32	22	—	—	—	—
Harlingen *b*	Europa (Atl. Oceaan)	45	42	—	—	—	—	—	—	31	15	—	—	—	—
〃	N.-, O.- en Witte Zee	46	30	38	34	38	30	36	36	40	10	—	—	—	—
〃	Op avontuur	50	35	—	—	30	30	—	—	38	10	—	—	—	—
Groningen *d*	Europa (Atl. Oceaan)	40	35	—	—	—	—	—	—	36	16	—	—	—	—
〃	N.-, O.- en Witte Zee	45	34	—	—	—	—	—	—	34	9	—	—	—	—
〃	Op avontuur	42	30	—	—	—	—	—	—	34.50	19	—	—	—	—
Den Helder *e*	Ned.-Indië	150	65	90	50	55	42	60	35	30	16	300	35	40	38
〃	Amer. (Atl. Oceaan)	60	55	40	36	—	—	40	32	26	18	—	—	—	—
〃	N.-,O- en Witte zee	60	41	46	35	40	36	48	25	36	6	—	—	—	—
〃	Middellandsche Zee	70	70	—	—	36	36	32	32	30	20	—	—	—	—
〃	Op avontuur	45	44	40	30	—	—	34	34	34	13	—	—	—	—

a. Deze gages zijn per week.
b. Ter haringvangst waren de gages der stuurlieden *f* 12.37½ per week en die der matrozen de hoogste *f* 8.25 en de laagste *f* 6.87 per week.
c. Aanmonstering per reis had plaats van Rotterdam naar Europa (Atlantische Oceaan) en naar de Oostzee, en van Delfzijl naar de Noordzee.
d. Aanmonstering van een stuurman voor één jaar had plaats van Groningen naar Stettin, voor *f* 320 en naar Hamburg voor *f* 335.
e. Bij de aanmonstering te Helder werd geen handgeld gegeven.

AANMONSTERINGEN IN 1880. (GAGES PER MAAND.)

HAVENS waar de aanmonsteringen hebben plaats gehad.	REIZEN NAAR:	1STE STUURLIEDEN. Hoogste gage.	Laagste gage.	VERDERE STUURLIEDEN. Hoogste gage.	Laagste gage.	BOOTSLIEDEN. Hoogste gage.	Laagste gage.	TIMMERLIEDEN EN ZEILMAKERS. Hoogste gage.	Laagste gage.	MATROZEN. Hoogste gage.	Laagste gage.	MACHINISTEN. Hoogste gage.	Laagste gage.	STOKERS. Hoogste gage.	Laagste gage.
		Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.
a b Amsterdam	Ned.-Indië..........	150	65	90	11	55	32	60	26	30	6	200	15	40	40
〃	Europa (Atl. Oceaan).	65	35	40	37	40	40	42	30	32	10	80	60	30	30
〃	Amerika 〃	75	40	55	27	40	32	50	27	30	12	120	40	30	30
〃	N.-, O.- en Witte Zee.	75	26	45	26	40	28	42	32	40	6	90	40	32	30
〃	Oostzee of Bordeaux..	75	65	45	45	40	38	—	—	30	20	90	45	30	30
〃	Middellandsche Zee...	50	40	30	30	—	—	30	30	30	8	—	—	—	—
〃	Midd. Zee of Oostzee.	75	65	55	30	40	38	45	45	30	12	120	40	30	30
〃	Elders (buit. Europa).	60	42	36	30	50	32	60	30	60	10	—	—	—	—
〃	Op avontuur.........	70	36	42	34	—	—	43	34	34	6	—	—	—	—
Rotterdam	*a.* Ned.-Indië..........	100	35	80	15	60	40	65	25	34	22	225	26	45	33
〃	Europa (Atl. Oceaan).	95	30	65	40	50	40	50	47.50	32	20	192	50	47	30
		12*c*	12*c*	9*c*	9*c*	9*c*	9*c*	10*c*	10*c*	7*c*	4*c*	25*c*	11*c*	8.50*c*	8.50*e*
〃	Amerika 〃	100	45	60	36	54	35	55	32	30	26	200	50	45	36
〃	N.-, O.- en Witte Zee.	80	38	60	30	50	40	46.50	34	32	24	90	40	38	30
		30*c*	24*c*	21*c*	21*c*	17.25*c*	10*c*	21*c*	10*c*	16.50*c*	7*c*	36*c*	12*c*	16.80*c*	7*c*
〃	Middellandsche Zee...	80	80	60	60	50	50	50	45	35	30	120	50	32	32
〃	Midd. Zee of Oostzee.	75	70	50	40	40	40	45	45	35	30	100	40	35	25
〃	Elders (buit. Europa).	168	43	80	30	42	40	72	35	32	22	240	114	48	36
〃	Op avontuur.........	50	38	40	36	—	—	42	40	32	24	—	—	—	—

AANMONSTERINGEN IN 1880. (GAGES PER MAAND.) (*Vervolg*).

HAVENS waar de aanmonsteringen hebben plaats gehad.	REIZEN NAAR:	1STE STUURLIEDEN. Hoogste gage.	1STE STUURLIEDEN. Laagste gage.	VERDERE STUURLIEDEN. Hoogste gage.	VERDERE STUURLIEDEN. Laagste gage.	BOOTSLIEDEN. Hoogste gage.	BOOTSLIEDEN. Laagste gage.	TIMMERLIEDEN EN ZEILMAKERS. Hoogste gage.	TIMMERLIEDEN EN ZEILMAKERS. Laagste gage.	MATROZEN. Hoogste gage.	MATROZEN. Laagste gage.	MACHINISTEN. Hoogste gage.	MACHINISTEN. Laagste gage.	STOKERS. Hoogste gage.	STOKERS. Laagste gage.
		Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.
Harlingen *b*.	Amerika (Atl. Oceaan)	44	44	34	34	—	—	—	—	24	12	—	—	—	—
〃	N.-, O.- en Witte Zee	50	30	38	35	39	30	38	32	36	8	—	—	—	—
〃	Middellandsche Zee	45	45	—	—	38	38	—	—	32	20	—	—	—	—
〃	Elders (buit. Europa)	45	45	—	—	30	30	—	—	26	15	—	—	—	—
〃	Op avontuur	45	36	—	—	34	34	—	—	36	12	—	—	—	—
Groningen	Europa (Atl. Oceaan)	42	32	—	—	—	—	—	—	33	23	—	—	—	—
〃	N.-, O.- en Witte Zee	43	28	36	34	28	28	—	—	32	16	—	—	—	—
〃	Op avontuur	38	30	—	—	—	—	—	—	30	22	—	—	—	—
De Helder *d*.	Amerika (Atl. Oceaan)	76	70	48	48	—	—	45	25	22	14	—	—	—	—
〃	N.-, O-. en Witte Zee	70	32	46	26	42	23	46	20	38	4	—	—	—	—
〃	Op avontuur	38	38	—	—	—	—	—	—	28	28	—	—	—	—

a. Aanmonstering per reis had plaats van Amsterdam naar Hamburg, van Rotterdam naar Glasgow en van Rotterdam naar Malaga.

b. Ter haringvangst waren de gages, te Amsterdam, die der stuurlieden *f* 12.37½ per week en die der matrozen, de hoogste *f* 8.50 en de laagste *f* 7 per week, en te Harlingen, die der stuurlieden *f* 12.37 per week en die der matrozen, de hoogste *f* 8.25 en de laagste *f* 6.87 per week.

c. Deze gages zijn per week.

d. Bij de aanmonstering te Helder werd geen handgeld gegeven.

Omtrent den *Rijnhandel* en den *Rijnvaart* zie men de opgave in de *Staatscourant* van 1878 n°. 13, 127 en 146, alsmede 1879 n°. 19, 1880 n°. 18 en 80 en 1881 n°. 97, alsmede de artikelen van Mr. H. AMESHOFF en van Mr. I. J. RAHUSEN in onze vorige jaargangen en van laatstgenoemden ook in het Mengelwerk van het *Jaarboekje* voor 1879. De volgende cijfers zijn aan dit laatste stuk ontleend:

Vervoer op den Rijn voorbij Lobith

	OPWAARTS: tonnen.	AFWAARTS: tonnen.	TE ZAMEN: tonnen.
1832—34......	85,000	270,000	355,000
1835—39......	100,000	340,000	450,300
1840—44......	175,000	295,000	470,000
1845—49......	210,000	335,000	545,000
1850—54......	250,000	480,000	730.000
1855—59......	305,000	550,000	855,000
1860—64......	305,000	960,000	1,265,000
1865—69......	245,000	1,445,000	1,790,000
1870—74......	715,000	1,465,000	2,180,000
1875—78......	974,000	1,879,000	2,853,000

Omtrent de *binnenlandsche scheepvaart* bevat de Statistiek der Scheepvaart-beweging op de kanalen in Nederland in 1877, 1878 en 1879 belangrijke bizonderheden, die echter moeielijk tot een algemeen overzicht zijn om te werken.

De volgende cijfers omtrent de scheepvaart-beweging op enkele der belangrijkste vaarwaters in de jaren 1877—'79 is aan genoemde statistiek ontleend.

PLAATS DER WAARNEMING.	Jaar.	BEIDE RICHTINGEN TE ZAMEN. Zeeschepen. Getal.	Zeeschepen. Inhoud M³.	Binnenschepen. Getal.	Binnenschepen. Inhoud M³.
	Keulsche vaart.				
Schutsluis te Vreeswijk.	1877	—	—	23,126	1,555,783
	1878	—	—	22,970	1,030,890
	1879	—	—	21,684	923,471
Schutsluis buiten de Weerdbarr. te Utrecht.	1877	—	—	28,603	1,301,572
	1878	—	—	28,070	964,667
	1879	—	—	25,213	908,622
Duivendrechtsche brug.	1877	—	—	18,308	—
	1878	—	—	17,323	—
	1879	—	—	16,406	636,184
	Noordzeekanaal.				
Oranjesluizen..........	1877	—	—	90,867	—
	1878	—	—	80,648	—
	1879	—	—	73,879	—
Noordzeesluizen.......	1877	3,376	2,283,305	—	—
	1878	3,242	2,616,310	—	—
	1879	4,013	3,008,694	—	—

PLAATS DER WAARNEMING.	Jaar.	BEIDE RICHTINGEN TE ZAMEN. Zeeschepen. Getal.	Zeeschepen. Inhoud M^3.	Binnenschepen. Getal.	Binnenschepen. Inhoud M^3.
Groot Noordhollandsch kanaal.					
Koopvaarderssluis te Nieuwediep	1877	1,176	1,259,390	2,832	——
	1878	781	977,241	2,227	——
	1879	733	926,520	1,679	——
Schutsluis te Purmerend	1877	156	153,515	9,931	499,417
	1878	71	42,586	9,832	498,615
	1879	56	22,510	8,507	433,033
Willemsluizen	1877	159	175,530	25,138	963,477
	1878	61	45,515	24,962	797,449
	1879	38	26,192	22,581	926,898
Waterweg van Amsterdam naar Rotterdam,					
Mallegatsluis te Gouda	1877	3	687	29,396	2,141,215
	1878	5	1,042	29,396	2,084,616
	1879	3	510	25,577	1,853,830
Zederikkanaal.					
Wilhelminasluis te Vianen	1877	——	——	5,640	274,542
	1878	——	——	5,196	248,550
	1879	——	——	3,522	169,805
Kanaal van Voorne.					
Schutsluis te Hellevoetsluis	1877	1,183	1,644,834	2,327	94,601
	1878	1,311	2,051,689	2,675	108,327
	1879	1,040	1,647,971	2,261	98,088
Kanaal van Walcheren.					
Sluizen te Veere	1877	14	17,910	7,646	502,055
	1878	23	22,477	6,564	454,774
	1879	21	16,891	6,333	421,337
Sluizen te Vlissingen	1877	292	502,897	3,137	142,900
	1878	234	433,744	2,470	110,291
	1879	312	555,775	2,412	115,681
Kanaal door Zuid-Beveland.					
Sluizen te Hansweerd	1877	56	38,015	25,985	1,428,109
	1878	64	64,748	24,679	1,557,598
	1879	49	41,367	24,037	1,617,524
Kanaal van Terneuzen naar Gent.					
Sluizen te Terneuzen	1877	1,230	656,444	8,441	682,381
	1878	1,644	1,140,042	7,144	550,214
	1879	1,586	1,109,056	7,256	547,585
Sluizen te Sas van Gent	1877	961	408,321	6,590	531,384
	1878	1,415	1,937,422	5,109	407,820
	1879	1,384	928,626	5,207	454,412

Volgens de uitkomsten der volkstelling in 1869 waren er in dat jaar 9036 bewoonde schepen. Volgens de opgaven omtrent het recht van patent in de *Bescheiden omtrent de geldmiddelen* II en V waren er in:

	1852/53.		1860/61.		1878/79.	
	schepen.	tonnen.	schepen.	tonnen.	schepen.	tonnen.
Overdekte vaartuigen, belast met 20 cts. per ton....	6,580	239,686	6,991	268,719	8,147	383,098
Met zeildoek overdekte vaartuigen, met 12 cts.	4,081	55,853	2,574	80,041	2,414	119,161
Onoverdekte 〃 12 〃..	7,483	99,554	8,412	117,481	8,911	143,496
Overdekte 〃 30 〃...	157	1,652	101	900	62	755
Onoverdekte 〃 18 〃....	56	401	44	387	34	295
Overdekte 〃 30 〃..	2,170	66,610	2,278	27,257	2,216	83,220
Onoverdekte 〃 18 〃...	414	4,563	379	4,163	270	3,234
	18,941	368,319	20,779	543,948	22,054	733,259

(In het 3e en het 4e stuk dier *Bescheiden* is deze opgave niet vervolgd.)

Geld- wissel- en effectenhandel. Zie voor de jaren 1848 en volgende de jaarlijksche opgaven in dit Jaarboekje en de overzichten in de *Verslagen van de Kamer van koophandel te Amsterdam.* Bij het wetsontwerp van den Minister VISSERING omtrent de heffing eener rentebelasting, is als Bijl. A n°. 9 gevoegd een *staat van de hoogste en laagste koersen der voornaamste effecten ter beurze van Amsterdam verhandeld in* 1865—79. Aan het verslag van den *Kamer van Koophandel te Amsterdam* ontleenen wij de volgende opgaven:

Overzicht van de Prijzen

aan de Amsterdamsche Beurs, gedurende het jaar 1880,

(Het bovenste cijfer toont aan den Laagsten,

STAATSLEENINGEN.	JAN.	FEBR.	MAART.	APRIL.
Nederland.				
Certific. Werk. Schuld..........2½ pct.	64¾	65¼	65¼	64⅝
	65 11/16	66 5/16	66¼	65 15/16
Dito dito..............3 〃	77⅞	78¼	78⅛	77⅞
	80	79½	79½	78 9/16
Dito dito..............4 〃	101¼	101¾	102	100½
	102½	102⅝	103 3/16	103
Obligatiën 1878................4 〃	101 11/16	101 15/16	102⅜	100¾
	102⅝	102¾	103¼	103¼
Griekenland.				
Obligatiën 1825................5 〃	19½	19¾	20½	21
	—	22	21 5/16	22⅛
Hongarije.				
Obligatiën 1867................5 〃	81½	82¾	83	84¼
	85½	85	84¼	89¼
Goudleening 1876..............5 〃	66½	67¾	68¼	69¾
	69¼	69½	70⅜	73
Dito 1877..............6 〃	83½	84½	84⅞	87⅜
	87⅞	88	87¾	89½
Oostenrijk.				
Obligatiën, Papier, Mei—Nov....5 〃	58⅞	59⅜	59	60
	61 1/16	61 3/16	61 1/16	61 9/16
Dito, Zilver, Jan.—Juli.....5 〃	60¼	60 1/16	59 15/16	60½
	62	62⅜	61¾	62 3/16
Goudleening 1876..............4 〃	70	71¾	71⅞	74
	73	73¾	74¼	76¼
Portugal.				
Obligatiën buitenland 1853, 1878.3 〃	51¼	51⅝	51 9/16	51⅝
	52½	52 3/16	52	52¾
Rusland.				
Oblig. bij HOPE & C°. 1798/1816...5 〃	95¾	92½	93	94⅞
	97¼	97⅛	95¼	96
Certific. Inscr. Zesde Serie 1855.5 〃	78½	74¾	75⅞	78⅞
	80⅝	80¾	78⅞	80⅛
〃 〃 1864 *f* 1000..5 〃	91⅞	87¼	89	90¾
	93⅝	93⅜	92½	92¼
Leening 1877, £ 100...........5 〃	88½	87½	87½	90¼
	91½	91⅞	90¾	91⅜
2e Oostersche Leening..........5 〃	55 1/16	56	55⅞	56 11/16
	57¾	58⅞	57¼	57 11/16
Obligatiën 1860 2e Leening.....4½ 〃	81⅝	78½	79½	82¾
	84	83⅞	83⅛	83½
Geconsol. Leening v. 1875 £ 100.4½ 〃	75¾	74	74¾	76⅝
	78 1/16	78 13/16	77	78⅞
〃 〃 〃 1880.......4 〃	—	—	—	—
	—	—	—	—

der volgende Effecten,

overgenomen uit het *Verslag van de Kamer van Koophandel.*

het onderste den Hoogsten koers der Fondsen).

MEI.	JUNI.	JULI.	AUG.	SEPT.	OCT.	NOV.	DEC.	1880.
64 7/8	65 3/16	65 7/16	65 1/4	64 5/8	64 1/16	63 7/8	63 13/16	63 13/16
65 11/16	66 5/16	66 1/2	66 1/8	65 7/16	65 3/16	64 1/4	65 3/16	66 1/2
77 7/8	78 1/8	78 1/8	77 7/8	76 7/8	76 3/8	76 1/4	76 5/8	76 1/4
78 1/2	78 1/2	78 5/8	78 1/2	78 5/8	77 1/2	77 1/4	77	80
100 1/4	101 1/8	100 7/8	102	100 3/4	100 3/4	101 1/4	101 9/16	100 1/4
101 5/8	102	102 1/2	102 1/2	102 1/2	102	102	102 1/8	103 3/16
101 3/8	101 1/2	101 3/4	102 1/4	101 3/16	101 1/8	101 1/2	102	100 3/4
102 1/16	207 7/8	103	103	102 7/8	102 1/4	102	102 5/16	103 1/4
22 1/2	23	22 1/8	22 3/16	—	—	—	—	19 1/2
22 3/4	23 7/8	26	22 5/8	—	—	—	—	26
86 1/4	88 3/4	88	88 1/2	85 1/2	85	86 5/8	88	81 1/2
89 3/4	91	90 1/2	90	90	87 1/2	89	89 1/4	91
71	74	72 1/2	72 3/4	71	71	71 1/4	72 1/4	66 1/2
75	76 1/4	75 1/2	74 7/8	75 1/2	73	73 1/2	74	76 1/4
87 3/4	90 1/2	90 1/2	91 1/8	90 5/8	89	91	92 7/16	83 5/8
91 3/8	95 1/4	95 3/4	94	95	92 1/8	92 1/2	94 1/8	95 3/4
60 7/16	61 1/4	60 7/16	60 9/16	59 3/4	58 3/4	61 1/8	61 11/16	58 3/4
61 5/8	63 1/16	62 13/16	62	61 15/16	60 13/16	61 7/8	62 5/8	63 1/16
60 5/8	61 3/8	61 5/8	61 3/4	60 3/4	60 1/4	61 1/2	61 1/2	59 15/16
61 7/8	63	63 3/4	62 15/16	63	61 7/8	62 3/16	63 1/2	63 3/4
74 1/4	75 1/4	74	74	73 3/4	73	73 3/4	74	70
76	77	76 3/4	75 3/8	76	74 3/4	74 3/4	75	77
51 1/2	50 3/4	49 15/16	50 3/4	50 15/16	51 1/8	50 7/8	50 7/8	49 15/16
51 15/16	52 1/4	51	51 5/8	51 1/2	52	52 1/8	51 5/8	52 3/4
95	96 15/16	97 1/2	97 3/4	97 1/4	96 3/4	96 3/4	98 1/4	92 1/2
97	98 3/8	99	99 1/8	99 5/8	98	99	99 1/2	99 5/8
79 5/8	80 3/8	81 3/4	81 7/8	81	80 3/4	80 1/2	81	74 3/4
81	84 1/8	85	83 3/4	83 1/2	82 1/2	81 1/2	82 3/16	85
91	93 5/8	94 3/4	94 7/8	91 3/4	94 1/2	95	95 1/4	87 1/4
93 1/2	95 1/8	96 1/4	96 1/8	96 1/4	96 3/8	96 1/4	97 7/8	97 7/8
90 11/16	92	92 1/8	92 5/16	92 3/8	91 3/4	92 5/8	93 1/2	87 1/2
92 7/8	96 1/16	95 7/8	94 1/2	97 7/8	93 1/2	93 3/8	94 7/8	96 1/16
56 3/4	57 1/16	57	56 1/4	55 5/8	53 7/8	54 1/4	54 3/4	53 7/8
57 3/8	58 3/4	58 3/8	57 3/4	57 13/16	56 3/8	55 9/16	56 1/4	58 7/8
83	85	85	85 9/16	85 5/8	85 5/8	86	87	78 1/2
85	87	86 1/2	88 1/8	88 3/8	87 1/2	88	89 1/2	89 1/2
77 3/4	79 7/16	79 3/4	80 1/4	80 1/8	79 1/8	79 5/8	80 3/16	74
80	83 15/16	83 1/16	82 3/8	82 5/8	80 7/8	80 1/4	82 3/4	83 15/16
—	71 11/16	69 3/8	69 1/2	68 1/8	66 9/16	67 1/2	69 1/8	66 9/16
—	71 7/8	72	70 1/2	70 7/16	69 1/4	69 3/4	70 5/8	72

	JAN.	FEBR.	MAART.	APRIL.
Rusland.				
Inschrijvingen 2e—4e Leening....4 pCt.	$58\frac{1}{2}$	$59\frac{1}{8}$	$56\frac{3}{4}$	$58\frac{1}{4}$
	$60\frac{1}{4}$	$59\frac{3}{4}$	58	$61\frac{1}{2}$
Oblig. 1867—1869 (Nicol.-Spw.)..4 〃	$75\frac{3}{8}$	72	$73\frac{1}{4}$	$74\frac{7}{8}$
	$77\frac{1}{4}$	$77\frac{3}{4}$	$74\frac{7}{8}$	$76\frac{7}{8}$
Dito 1859 ....3 〃	$63\frac{1}{2}$	$62\frac{1}{2}$	$62\frac{1}{2}$	63
	65	$64\frac{3}{8}$	$63\frac{1}{4}$	$65\frac{1}{4}$
Spanje.				
Oblig. Buitenland 1867/75.........1 〃	$15\frac{7}{16}$	$16\frac{5}{16}$	$16\frac{9}{16}$	$16\frac{3}{4}$
	$16\frac{7}{16}$	17	17	$17\frac{13}{16}$
Dito 〃 1876..........2 〃	37	$33\frac{5}{8}$	$38\frac{5}{8}$	$39\frac{1}{4}$
	$39\frac{1}{8}$	$39\frac{7}{8}$	$39\frac{15}{16}$	$40\frac{3}{8}$
Dito Binnenland Esc. 5000....1 〃	$14\frac{5}{16}$	$14\frac{13}{16}$	$15\frac{1}{8}$	$15\frac{1}{2}$
	$15\frac{1}{8}$	$15\frac{1}{2}$	$15\frac{3}{4}$	$16\frac{7}{16}$
Dito 〃 1876..........2 〃	$33\frac{7}{8}$	$34\frac{7}{8}$	$35\frac{3}{4}$	36
	$35\frac{1}{4}$	36	$36\frac{1}{2}$	$36\frac{13}{16}$
Turkije.				
Algemeene Schuld 1865..........5 〃	$7\frac{9}{16}$	10	$9\frac{7}{16}$	$8\frac{15}{16}$
	$10\frac{5}{8}$	$10\frac{13}{16}$	$10\frac{3}{8}$	$9\frac{11}{16}$
Egypte.				
Geunific. Schuld van 1877......4 〃	$53\frac{5}{8}$	55	$53\frac{3}{8}$	56
	58	58	$56\frac{13}{16}$	$59\frac{3}{4}$
Vereenigde Staten.				
Obligatiën van 1877............4 〃	103	$103\frac{3}{4}$	$105\frac{1}{4}$	$105\frac{1}{4}$
	104	$105\frac{5}{8}$	$105\frac{5}{8}$	$106\frac{3}{8}$
Dito 〃 1871............5 〃	$101\frac{1}{2}$	$101\frac{1}{2}$	101	$100\frac{7}{8}$
	102	102	$101\frac{3}{4}$	$101\frac{1}{4}$
Cert. Staat Florida.............8 〃	$26\frac{1}{4}$	$26\frac{1}{2}$	$26\frac{3}{4}$	25
	$27\frac{13}{16}$	$30\frac{5}{8}$	$28\frac{1}{8}$	$27\frac{1}{2}$
Louisiana.				
Geconsolideerde Obligatiën......7 〃	44	$44\frac{1}{2}$	$45\frac{1}{2}$	45
	48	$48\frac{1}{4}$	$49\frac{3}{4}$	48
Mexico.				
Obligatiën van 1864............3 〃	$4\frac{3}{4}$	$7\frac{3}{8}$	$6\frac{15}{16}$	$5\frac{1}{16}$
	9	$9\frac{3}{16}$	$8\frac{1}{8}$	$7\frac{7}{8}$
Brazilië.				
Obligatiën van 1865............5 〃	95	96	96	$95\frac{13}{16}$
	$96\frac{1}{4}$	$97\frac{1}{8}$	$97\frac{1}{2}$	$97\frac{3}{8}$
Dito 〃 1875............5 〃	92	92	93	$93\frac{1}{4}$
	93	$93\frac{7}{8}$	$94\frac{3}{4}$	$94\frac{7}{8}$
Columbia.				
Obligatiën van 1873............$4\frac{3}{4}$ 〃	$41\frac{1}{2}$	43	$43\frac{1}{2}$	$34\frac{1}{2}$
	$44\frac{1}{4}$	$45\frac{1}{4}$	$44\frac{1}{2}$	$45\frac{1}{2}$
Peru.				
Obligatiën van 1870............6 〃	$17\frac{1}{4}$	$16\frac{7}{8}$	$17\frac{3}{8}$	$16\frac{1}{4}$
	$21\frac{1}{8}$	19	$18\frac{3}{4}$	$17\frac{7}{8}$
Dito 〃 1872............5 〃	$14\frac{5}{8}$	$15\frac{7}{16}$	$15\frac{5}{8}$	$14\frac{15}{16}$
	$18\frac{1}{4}$	$16\frac{3}{4}$	$17\frac{1}{16}$	$16\frac{1}{4}$
Venezuela.				
Obligatiën uit de Conversie.....3 〃	$7\frac{9}{16}$	$8\frac{7}{16}$	$8\frac{3}{16}$	$7\frac{3}{8}$
	$9\frac{7}{8}$	10	$9\frac{5}{16}$	$8\frac{5}{16}$

MEI.	JUNI.	JULI.	AUG.	SEPT.	OCT.	NOV.	DEC.	1880.
61 3/4	62	62	63 1/2	62 3/4	60	60	61	56 3/4
63 3/8	63 1/4	63 1/2	64 3/4	63 1/4	61 1/4	60 1/4	61 3/4	64 3/8
76 1/8	76 1/16	77 3/8	77 7/8	75 1/2	75 1/2	74 15/16	75 5/8	72
77 1/4	78 3/8	78 1/2	79 1/2	79 5/8	77	76	77 3/8	79 5/8
65	65 1/2	67	67	66	66 1/4	66 3/8	67 1/4	62 1/2
65 5/8	67 1/2	67 1/2	67 1/2	67 1/2	—	67 1/4	67 1/2	67 1/2
17 9/16	17 15/16	18 7/8	19 3/4	19 5/8	20 7/16	20 1/2	21 1/16	15 7/16
18 3/16	19	20 1/16	19 13/16	21 7/8	22 9/16	21 13/16	21 15/16	22 9/16
39 3/4	40 1/2	40 1/2	40 1/2	41 1/2	41 1/4	41 3/8	42 7/8	37
40 3/4	41 3/4	41 5/8	41 3/4	42 7/8	43	43 1/2	43 3/4	43 3/4
16 1/8	16 3/4	17 1/2	18 1/2	19	19 7/16	19 7/16	20 1/8	14 5/16
16 7/8	17 7/16	19	19	21 5/16	22	20 7/8	20 3/4	22
36 3/8	37	37	37 1/8	38	37 1/4	37 1/2	39	33 7/8
37 1/4	37 7/8	38	38	39 1/2	39 3/8	39 1/2	40	40
8 13/16	8 3/8	7 3/8	8 13/16	8 1/16	8 7/16	8 1/2	9 7/8	7 3/8
9 5/8	9 1/4	10 1/2	9 5/8	9 5/16	9 1/4	10 5/8	11 1/4	11 1/4
57 7/8	58	58 3/4	59 3/4	60 1/2	60 5/8	64 7/8	66 3/4	53 3/8
61 1/16	62 1/4	62 7/8	61 3/4	62 1/8	64 1/2	67 1/4	72 1/2	72 1/2
104 7/8	106 1/4	107	108 1/4	108	107 3/4	109 1/8	110 5/8	103
106	107 1/8	109	110	109	108 3/8	111	113	113
101	101	101 3/8	101 7/8	101 1/8	101	100 1/2	99 7/8	99 7/8
101 1/4	101 1/2	102	102 1/4	102 3/16	101 1/2	101 1/8	100 3/4	102 1/4
19 1/4	22	25	24 1/2	22	25	25 1/4	23 1/2	19 1/4
25 1/2	23 1/8	27	26 1/2	25	28 3/4	27 1/4	28 1/2	30 5/8
39 5/8	40 1/2	44	43 1/2	45	45	46	48	39 5/8
44	43	45	46 1/2	46 1/2	46	47 3/4	51	51
4 3/4	4 1/2	5 3/4	6 1/8	6 1/4	6	6 1/8	6 1/2	4 1/8
5 7/16	4 13/16	6 5/16	6 11/16	6 9/16	6 3/4	7 3/8	9 5/16	9 5/16
95 1/2	95 1/8	96	97 1/2	95 1/4	95 1/2	96 1/8	96 5/8	95
97 1/4	96 1/2	97 1/2	97 7/8	98	96 1/2	97	97 3/4	98
93 1/2	94 1/16	94 7/8	94 3/4	92 3/8	93 1/4	95	95 3/4	92
95	95	97	96	95 1/2	95 1/8	96 5/8	97 3/8	97 3/8
42	39 3/4	40 3/4	31 15/16	31 1/4	29 3/8	29 5/16	33 1/2	29 5/16
45	42 1/4	42	40	34 1/2	33 3/8	35	40 3/4	45 1/2
14 3/8	13 7/8	16 13/16	16 1/8	15 13/16	15 1/2	15 1/4	15 13/16	13 7/8
16 3/4	14 7/8	17 13/16	17 15/16	17 1/2	16 11/16	16 1/8	21	21 1/8
13 1/4	12 7/16	14 13/16	14 1/4	13 7/8	13 11/16	13 9/16	14 1/2	12 7/16
15 1/8	13 5/8	15 13/16	15 13/16	15 1/2	14 3/4	14 15/16	17 15/16	18 1/4
7	6 13/16	8 1/16	8 1/4	7 11/16	7 3/8	7 1/2	8 1/8	6 13/16
7 1/2	7 7/16	8 13/16	8 7/8	8 11/16	8	8 1/8	10 1/2	10 1/2

INDUSTRIEELE EN FINANTIELE ONDERNEMINGEN.	JAN.	FEBR.	MAART.	APRIL.
Aand. Amsterdams. Kanaalmaatschappij..	38	38	34½	35
	49½	40¾	38⅞	41½
〃 Kon. Ned. Stoomboot-Maatsch....	84	84	82	82
	86	—	82½	—
〃 Nederlandsche Bank............	314½	311	311	309
	315½	314	311⅞	310¾
〃 Nederl. Handel-Maatsch. op Resc.	113	106¼	105¼	105¼
	117¼	113⅜	110¼	107
〃 Nederl.-Indische Handelsbank....	120	122	126	130½
	122½	126	132	133
〃 Stoomvaart-Maatschappij Java.....	—	40	42½	45
	—	45	45	—
〃 Oostenrijksche Hongaarsche Bank.	120¾	119½	118¼	118
	122¾	123	119½	119
Oblig. Colorado Landmaatschappij.7 pCt.	33	37	37½	32½
	44	43	43¼	38½
SPOORWEGLEENINGEN.				
Aand. Hollandsche IJzeren Spoorweg....	120	123	124	126
	122½	127¾	127¾	127
〃 Maatsch. tot Expl. v. Staats-Spoorw.	110½	114¼	117½	118½
	114¼	117½	120	123½
〃 Nederl. Centraal-Spoorweg.......	21	20½	21⅛	21¼
	22¾	20	24⅜	24
〃 〃 〃 〃 gest...	48½	49	51⅜	54⅜
	51½	52⅛	56⅝	58½
〃 Nederlandsch-Indische Spoorweg..	128	129¾	135¾	140
	130	137	145½	144
〃 Nederlandsche Rijnspoorweg.....	144¼	146⅞	147¾	147¾
	147½	147⅞	148¼	150
Oblig. Boxtel-Wezel-Spoorw.....4½ pCt.	26	25	25¾	24
	29¼	29¾	29	27⅞
〃 〃 〃 〃 1e. hyp.5 〃	70½	72	69½	68¼
	75	75	74¾	74
Aand. Theiss-Spoorweg.........5 〃	91¾	91¾	96⅝	102
	94½	97¼	105	103⅝
Oblig. Victor-Emanuel-Spoorweg.3 〃	50½	51½	51⅛	51
	51¾	52½	52¼	52½
〃 Zuid-Italiaansche Spoorw..3 〃	47¾	48⅛	48⅞	49⅜
	48¾	49½	50	50¼
〃 Fransch-Oostenr. 〃...3 〃	69½	69¾	70¼	71¼
	70½	71½	71½	72¼
Aand. Warschau-Bromberg 〃...4 〃	51¼	51¼	51	51½
	53	54¼	52	52
〃 Warschau-Weener 〃.........	75¼	74	74¾	76¼
	79¾	79	77½	78¾
〃 Groote Russische 〃...5 pCt.	128½	130½	131	133
	133	135	133⅝	137¾
Oblig. Brest-Grajewo Spoorweg.5 〃	89	84	86½	87½
	90⅛	90	89¼	90

MEI.	JUNI.	JULI.	AUG.	SEPT.	OCT.	NOV.	DEC.	1880.
37	39	42 1/4	42 1/2	41 1/2	41 1/4	42 1/4	43 1/2	34 1/2
40 1/2	45 1/4	45 1/4	44	43	43 3/4	44	45 1/4	49 1/2
86	80	—	—	—	70	74	75	70
—	83	—	—	—	75	—	77	86
281	262	279	276	269	264	253	266	253
302	288	286	280	275	269	265	270	315 1/2
104 7/8	103 3/4	106 3/4	108 3/4	109 7/8	110 5/8	111 5/8	112 1/4	103 3/4
106 1/4	108	109	118	112	112 1/2	114 5/8	114 1/16	117 1/4
130	132	124	125 3/4	126	124	125	126	120
132 3/4	134 1/2	126 1/2	127 3/4	127 3/4	126 3/4	127	127	134 1/2
33	34	36	35	38	38 1/2	38	38 1/4	33
42	38 1/2	36 1/2	—	40	39 1/2	39 3/4	43 1/2	45
118 1/4	119	117	116 1/2	116 1/2	116	117	117 7/8	116
121	120 1/2	118 1/8	119 1/2	119 1/2	117 7/8	118 1/8	119 3/4	123
26	28 1/4	32 1/4	31 3/4	27	28 1/4	31	30	26
34 1/2	32 1/2	36	34	31 1/4	31 1/2	34	31 7/8	44
122 1/2	124 1/4	124 1/4	126 1/2	128	129	129 3/4	129 1/4	120
127	124 7/8	126 1/2	127 3/4	131	135	134	132 1/2	135
118 1/2	119	116 3/4	117	116	117	116	117	110 1/2
120 3/4	121 1/2	118	118 1/4	117	118 5/8	117 7/8	119 1/2	123 1/2
21 3/4	21 1/4	23 1/2	23 1/4	25	25 1/4	28 1/4	33	20 1/2
25	24 7/8	24 3/4	25 1/2	26	28 3/4	36 1/2	42 1/4	42 1/4
55	52	57	56 1/2	57 1/4	57 7/8	59	65	48 1/2
59	58 3/8	58 1/2	58 3/4	58	60	67	68 3/4	68 3/4
137	140	138	138 3/4	140 1/2	141 3/4	143	143	128
144	142 1/2	139 1/8	144 1/2	145	145	144	150	150
150 1/2	150 3/4	147 1/4	150 1/4	152	155	156	156	144 1/4
151	152	150 1/2	151 3/4	162 1/2	159	157	157	162 1/2
20	21 1/2	22	22	20 7/8	21	21 7/8	23 1/4	20
23 3/8	22 1/2	24 7/8	23 1/2	23	23 1/2	25 1/4	25	29 3/4
69 3/4	71	71	73	70	70	73	74	68 1/4
73	72 1/2	74	75	72 1/2	72 1/2	74 3/4	—	75
101 1/4	103	102 1/2	102 3/4	102 3/4	102	102 1/2	103 1/2	91 3/4
103	106 1/4	105	105 1/4	104 15/16	103 1/2	104 1/4	105 3/4	106 1/4
51 3/4	53	52 3/4	52	51 1/2	50 1/2	51 1/2	51	50 1/2
53 1/2	53 1/2	54	53	53	54	53 1/2	52 1/4	54
49 1/2	50 1/8	49 7/8	49 7/8	49 3/4	49 15/16	50	50 1/16	47 3/4
50 3/4	51	50 3/4	50 5/8	50 11/16	51	50 13/16	50 3/4	51
71	71	71 1/4	72	70 1/2	71	70 1/2	71 1/4	69 1/2
72	72	73 1/2	72 3/4	74	72	72 1/2	72	74
51	51 5/8	52 3/4	52 3/8	51 3/4	51 1/4	50	51	50
51 15/16	53 5/8	53 7/8	53	52 9/16	53	51 1/2	51 3/4	54 1/4
77 1/2	78 1/4	75 1/4	79 7/8	78	79	80 3/4	79	74
80 1/8	81	80	82 3/8	81 1/4	82 1/4	81 7/8	82 1/4	82 3/8
133 1/4	135 5/8	133 3/4	133 1/2	129	126 1/2	117 1/4	122	117 1/4
138	139 1/2	139 3/8	135	134 1/2	131	126 1/2	125	139 1/2
88 1/4	89	93 1/2	93	91 1/2	92 3/4	91	92 1/4	84
90	94	97	96 1/4	95	94	93 1/4	97	97

	JAN.	FEBR.	MAART.	APRIL.
Aand. Kiew-Brest Spoorweg. 5 pCt.	—	70	69	68
	—	—	—	—
Oblig. Kursk-Charkow 〃 ... 5 〃	85¾	81½	84½	85⅝
	88	88	86¼	86⅜
〃 Kursk-Charkow-Azow 〃 ... 5 〃	79	77	77¼	78½
	80½	81½	79	80
〃 Losowo-Sewastopol 〃 ... 5 〃	79½	75¼	77¼	78¾
	82½	81¼	78¾	80½
Aand. Morschansk-Sysran 〃 ... 5 〃	58¼	58½	59¼	63
	63	63¾	62	70
Oblig. Moscou-Jaroslaw 〃 ... 5 〃	95⅛	91¾	92½	94½
	96⅝	95½	94⅞	96
〃 Moscou-Kursk 〃 ... 6 〃	100¾	100	100¼	101
	102	100⅞	101½	102
Aand. Orel-Vitebsk 〃 ... 5 〃	83½	85½	87	84½
	89⅞	90	89⅛	88¼
Oblig. Poti-Tiflis-Spoorw. *f* 1000. 5 〃	85¾	81	84	85½
	88¼	88½	86	87
Aand. Rumaansche Spoorweg	46	50¼	52½	54½
	51¼	55¾	57¼	58
Oblig. Atl. Mississippi-Ohio Spw.. 7 pCt.	70⅞	84	83	92¾
	91¾	107¾	94	106½
〃 en cert. Caïro-St. Louis 〃 ... 7 〃	51¾	58	56⅜	53½
	64¾	65⅝	63¼	61½
〃 Central Pacific Spoorweg.. 6 〃	108½	109	109¾	109½
	109	110⅞	111	110½
〃 California en Oregon..... 6 〃	100	102	102⅜	102⅜
	102⅞	104	104½	103½
Cert. v. pref. Aand. Chic. N.-W. Spw	103	102	104½	107⅞
	106¾	104½	113¼	113½
〃 〃 〃 〃 〃 1e hyp. 7 pCt.	106⅛	106	106¾	107½
	107	107	107½	108
Oblig. Madison Extention .... 7 〃	109½	109	112¾	112½
	110⅛	114	114	113⅝
〃 Menominee.............. 7 〃	109¼	109	112¼	112⅜
	110	113½	114	113½
〃 Chicago South Western... 7 〃	111½	111¼	113¼	113
	112	114	114½	114½
Cleveland Mount Vernon spoorw.. 7 〃	59	65	67⅜	65¾
	69½	74¼	72	72½
Certif. Denver Pacific........... 7 〃	89½	96	94	93½
	100	99½	97½	94¼
Oblig. Denver Rio Grande....... 7 〃	95	98	99¼	100
	101	103¾	100¾	101⅜
〃 Des Moin. Fort Dodge spw.. 6 〃	94½	98	98	100
	95	100	100	—
Certific. van Aandeelen Illinois Central..	98⅝	102¼	101¾	104½
	104	105¼	108	107½
Oblig. Kansas Pacific .... 7 pCt.	100	105½	105¼	104½
	106	108	107½	106½
〃 St. Louis South Eastern... 7 〃	98¼	100¾	102	104¾
	104¾	105¼	107¼	107⅞

MEI.	JUNI.	JULI.	AUG.	SEPT.	OCT.	NOV.	DEC.	1880.
67	67	65½	—	—	—	—	62	62
68	—	67	—	—	—	—	—	70
85⅝	86 11/16	89	89¾	88¾	88¾	89	89½	81½
88⅛	90⅛	91¼	90⅞	91	89 13/16	89½	91¼	91¼
79¾	81½	84⅜	83¾	83⅞	83½	83	83	77
81	85¾	86⅛	86¼	86	84¾	84¼	84¼	86¼
80½	81⅛	84	83¾	84	84	83	83¾	75¼
81	86½	86¼	86	85⅝	85⅝	84⅝	84½	86½
67¾	68½	68½	68⅝	67½	65¾	67	67⅞	58¼
69½	70⅛	70	69 5/16	70	68¼	68¼	74½	74½
95½	96⅞	97	98⅛	96½	96¾	97¾	98¾	91¾
98	98	99½	99¼	98¾	98½	98⅜	100	100
102	102	101½	101¾	101½	101¾	102⅛	102	100
103	103	102¾	102	102⅝	103	103½	103	103½
85½	84⅞	86½	85	86	84	83¼	84	83¼
86	87½	88	86¾	86¼	85¾	84½	85½	90
85¾	86⅞	88¾	88½	88½	88½	88¾	89⅝	81
88¼	90	90⅞	91	91⅛	90⅛	89½	90¾	91⅛
54½	56	52½	53½	—	—	—	50	46
—	—	—	27⅛	—	—	—	—	58
90½	86⅝	96¾	93½	91½	95¾	103¾	111	70⅞
100¼	102¼	100	101	98½	108½	113	126½	126½
50	54⅝	56¼	56	52½	58½	62¾	74⅝	50
58¼	58½	58½	59	57⅜	63¾	76	77½	77½
109	110	110½	111¾	110	111	111	112	108½
110½	111¼	111⅞	112¾	112½	111⅝	112¾	114	114
102⅜	102¼	103	104	103½	104	103½	104	100
103½	103 11/16	104⅝	104¾	104⅞	104¾	104¾	105⅛	105⅛
105	107½	108½	116½	120¼	125	135	139	102
108½	111⅜	117	126	128½	140½	147	145	147
107½	108	110½	113	113½	113½	113¼	113½	106
108	110½	113	114½	113⅞	113¾	114	116½	116½
112¾	113	113¼	115	115¾	114½	115¾	116⅞	109
114	115	114¾	116	116⅝	116	117¾	118¼	118¼
112½	113¼	114	114½	115⅝	115¾	115¾	116½	109
113½	114⅞	114¾	116	117½	116	117⅝	119	119
112	113	114	114½	114¾	114½	114¼	118½	111½
113⅛	115	115¼	115⅜	117	115¾	120⅝	121	121
59	61 13/16	66¾	66	64	63	71	81½	59
69¼	66¼	68½	68½	66⅜	71⅜	85½	85	85½
94	93	92	94½	93¾	94¾	100½	102½	89½
96¼	94	93	95	94⅝	95	102	—	102½
98¼	99	101½	102¾	104	105½	108	108½	95
101¾	102½	103½	104½	106½	109	110½	115	115
100	—	—	—	96	97⅛	97½	101½	94½
—	—	—	—	98	97¾	102½	105	105
101	101	105	110¾	110⅝	111½	116½	120	98⅝
105	106⅛	111⅜	116¾	118¾	117⅜	122⅝	128¾	128¾
102	102½	104¾	107¾	108	107	109	110¼	100
104½	104¾	108½	109½	109¼	110	112¼	114	114
104	105¼	106¼	105	103¾	104⅜	110	111	98¼
108¼	107¼	108	107¾	106¾	107⅜	112⅞	115	115

	JAN.	FEBR.	MAART.	APRIL.
Certific. van Aandeelen Michigan Central.	93	93¾	93	90½
	93¼	94¾	95	93¾
Oblig. en Cert. Miss. Kans. Tex..7 pCt.	88½	101¼	99⅜	97¾
	100½	103½	103¼	101⅞
Aand. New-York Lake Erie and Western.	42½	45	44	41
	46⅝	48¾	46¾	45¼
Cert. Paducah-Elisabethtown spoorweg...	45⅞	54	58¼	51½
	56	63½	62	58¼
〃 v. Aand. Pittsb. Fort Wayne.7 pCt.	—	111	113½	113
	—	112⅛	115	113½
〃 Port Huron spoorweg......7 〃	49½	59¾	73 5/16	72
	59½	75¼	81	78⅛
〃 Tol. Peoria en Wars. spoorw.7 〃	69¾	70	67	66
	73¼	72	70½	69½
Oblig. Union Pacific (Hoofdlijn)..6 〃	108	108½	109½	109
	108¾	111	111	110
PREMIELEENINGEN.				
Oblig. Stad Amsterdam *f* 100....3 pCt.	107¼	107[illegible]	108	107⅛
	108½	108¾	108¾	109¼
〃 〃 Rotterdam..........3 〃	102¼	103¼	103½	101½
	104⅝	104¼	104⅜	103
〃 Gemeentecrediet.........3 〃	94½	95¼	96⅛	94¾
	96	97⅛	96⅞	96¼
〃 Stad Antwerpen 1874.....3 〃	94¼	94¾	94½	94½
	96½	95⅝	96	95¾
Hongaars. Aand. à Fl. 100 v. 1870........	92	96½	95⅜	92
	100	100⅜	98	98
Oostenrijks. 〃 〃 〃 250 〃 1854.4 pCt.	105⅛	103	102	104¼
	108	107¼	104½	105½
Dito 〃 〃 〃 500 〃 1860.5 〃	111½	109½	108	107⅞
	113	112	109⅝	110
Dito 〃 〃 〃 100 〃 1864........	142¼	147	144½	145
	147	150½	147	147
Dito 〃 〃 〃 100 〃 1858........	148	152¾	151	149
	153	154	153½	150
Weenen Aandeelen à Fl. 100 van 1874.	99½	100	101	98¾
	103⅜	105¾	102½	101½
Russis. Aand. à Z. R. 100 v. 1864.5 pCt.	140	141¼	141	141½
	145½	147¾	143½	144
Dito 〃 〃 〃 〃 100 〃 1866.5 〃	139½	139¾	139¾	138⅞
	144	146½	142½	142
Oblig. stad Madrid 1868.........3 pCt.	54	56¼	60	60
	57	67	64½	65½
Turksche Aand. à Fr. 400 v. 1870.3 〃	7¾	8 3/16	7¼	8⅛
	9	9	9	9

MEI.	JUNI.	JULI.	AUG.	SEPT.	OCT.	NOV.	DEC.	1880.
85	81	95	95	93½	96½	107½	111	81
90	92	96	103	99¼	109½	114⅜	128¼	128¼
96¼	98¼	100⅛	103⅞	100¾	103	107⅝	108	88½
99¾	102⅜	104⅜	106	106¾	107¾	112⅛	115¾	115¾
32 9/16	30 3/16	39⅜	38⅛	37 5/16	38¼	42¼	45½	30 3/16
40¼	43¾	44⅞	45	41	44¾	47 11/16	50½	50½
43½	45¾	48¾	45½	55¾	55⅞	57¾	59⅞	43½
52 11/16	50	56⅛	63	58 15/16	59½	61⅜	62½	63
110	112	114¾	118	118⅛	119	121¾	120	110
112½	—	115	119½	—	122½	121⅞	123	123
69	71¾	75½	77½	47½	74	77	77¼	49½
78	76½	79¾	79	79¼	77⅜	80½	86	86
60	63¼	67	67	69	69¾	73½	83	60
70	67¾	69	70	74	74	86	90	90
108	108¾	110½	111¼	101¾	110½	111	111¾	108
109½	110¾	112	112	111½	111⅝	112½	113⅜	113⅜
107½	108¾	109¾	107⅝	106¾	107½	107¾	107⅝	106¾
109¾	110½	111	111½	109	109	110¼	110⅛	111½
101¾	101¾	102¼	102⅝	101½	100⅞	100¾	101	100¾
102½	102¾	103¾	103½	103⅛	102½	102	102	104⅝
94⅜	94¾	95	95	94¾	94¾	94⅞	95⅝	94¾
95⅜	95½	96	95¾	95¾	95¼	95¾	96⅜	97⅛
95	95¼	95¾	95¾	95½	95¾	95¾	95½	94¼
98	96¼	97	97½	96¾	97	97½	97	98
92	94½	95	94¼	92	89½	92½	90¾	89¼
94¾	98	98¼	97¼	95	92¼	94	95	100⅜
103½	103½	102½	104½	103	102¼	103	103¼	102
105	105¼	108⅝	106½	105½	104	104	105½	108⅝
108¾	109⅜	111⅝	110	110	108½	110½	111¾	107⅞
110	114¼	114	112½	112	111	112⅛	112	114¼
145¾	144½	146½	147⅜	145	145	107½	145	142¼
148	150	148½	151¼	147¾	148	149	147	151¼
148½	151½	149	150¼	152	149	150	153	148
151¾	155	151	152¾	153	150	151	155¾	155¾
97¾	100⅜	98½	99½	99	96½	98	98¼	96½
100½	103⅜	102½	101¾	102	99½	100	100½	105¾
142	143¼	141¼	140½	136⅛	128½	130⅞	135	128½
143	148¾	147½	142¼	141⅝	137⅛	134¾	140	148¾
138¾	139½	139¾	139¼	134	126¾	128½	131⅛	126¾
140	144¾	143¼	140¼	139¾	135	131½	136	146½
64	63¼	61½	61½	67	66½	67⅞	68	54
65¼	65¼	65¼	67⅞	70	69¾	69¼	76½	76½
8	7 11/16	6¼	6	5 7/16	7¼	6⅞	8¼	5 7/16
8⅞	8¾	7 13/16	6 11/16	6 13/16	7¾	9½	10	10

DIVERSEN.	JAN.	FEBR.	MAART.	APRIL.
Certif. Vereenigde Amerik. Fonds. 2e Serie.	96½	96½	97½	98
	97½	97⅝	97¾	99
〃 〃 〃 Hypoth.-Oblig.	75	80	82	82
	78¾	84½	83	83
Beleening	3½	—	3	3½
	—	—	3½	—
Prolongatie......................	3	3	3	3½
	4½	4½	4	5

MEI.	JUNI.	JULI.	AUG.	SEPT.	OCT.	NOV.	DEC.	1880.
97	99	99½	100	101	102½	103½	109	96½
99¼	101½	101	102	102	103	109	110	110
79	81	82	85	84	84	82½	94	75
84	83½	85	86	86	84½	94¼	96	94¼
—	—	3	—	3½	3½	3½	3½	3
—	—	3½	—	—	—	—	—	3½
3½	3	2½	2½	3½	4	3½	3½	2½
5	5	5	3½	5½	5	4½	5	5½

LAAGSTE EN HOOGSTE WISSELKOERSEN
over 1880.

1880.		Januari	Febr.	Maart.	April.	Mei.	Juni.	Juli.	August.	Sept.	October.	Nov.	Dec.	't geheele jaar 1880.
Londen..............kort	L.	12.03	12.02	12.05½	12.07½	12.07	12.09	12 08½	12.09½	12.10½	12 08	12.07½	12.07	12.02
	H.	12 05½	12 06½	12.11½	12.11½	12.09½	12.10½	12.10	12.13	12 13½	12.11½	12.10	12 12½	12.13½
″.................2m.	L.	11 97	11.97	11.98	12.—	11.99	12.—	12.03	12.04	12.04	12.03	12 03	12.01	11.97
	H.	12.—	11.98	12.05	12.05	12.—	12.03	12.04	12.05	12.05	12.04	12.05	12.06	12.06
Parijs....... ...... kort	L	47.70	47.70	47 80	47.80	47.70	47.75	47.70	47 77½	47 70	47.70	47 72½	47.77½	47 70
	H.	47 85	47.85	47.95	47.92½	47 80	47.90	47.80	47.85	47.87½	47.82½	47.87½	47.95	47.95
″.................2m.	L	47.40	47.45	47.50	47.50	47 40	47.45	47.45	47.45	47 40	47.35	47.30	47 40	47.30
	H.	47.50	47.50	47 55	47.60	47.50	47.55	47.50	47.60	47.60	47.45	47.55	47.55	47.50
Pruisische bankplaatsen.kort	L.	58.95	58 75	58.75	58.85	58 80	58.85	58.80	58.80	59.—	59.10	59.10	59.15	58.75
	H.	59.40	59.15	59.—	59.05	58 90	59.15	59.05	59.15	59 35	59.25	59 25	59.30	59.40
″ ″......3m.	L.	58 50	58 45	58.45	58.50	58.45	58.50	58.50	58.50	58.50	58.50	58 60	58.70	58 45
	H.	58.60	58.50	58.55	58.60	58.50	58.55	58.50	58.60	58.60	58.60	58 70	58.70	58.70
Weenen..............3m	L.	100.—	100.—	99¾	99.—	99.—	100¾	100½	100½	100¼	100.—	100¾	100½	99.—
	H.	101.—	100½	100½	100.—	100¾	101½	101¼	101.—	101.—	101.—	101¼	100¾	101½
Petersburg............3m.	L.	122.—	123.—	122.—	123.—	124.—	125.—	123.—	123.—	120.—	118.—	118.—	120.—	118.—
	H.	123.—	126.—	125.—	125.—	125.—	126.—	126.—	124.—	124.—	121.—	120.—	121.—	126.—
Prolongatie...............	L.	3½	3.—	3.—	3½	3½	3	2½	2½	3½	4.—	3½	3½	2½ %
	H.	4½	4½	4.—	5	5	5	5.—	3½	5½	5.—	4½	5.—	5½ ″

Bij de behandeling van het wetsontwerp tot regeling van het Nederlandsche muntwezen in de zitting 1873/74, van het ontwerp tot het tijdelijk beperken der bevoegdheid tot aanmunting van zilveren standpenningen en van het ontwerp tot nadere tijdelijke voorziening omtrent het Nederlandsche muntwezen, in de zitting van 1874/75, zijn door de Regeering medegedeeld opgaven omtrent den gemiddelden stand van den wissel op Engeland van 1840—1873 (*Bijblad Staatsc.* 1873/74, n°. 65, 14), een staat van de wisselkoersen van Amsterdam op Londen, Januari tot ultimo Sept. 1874, tegenover de prijzen van het zilver op de Londensche markt (*Bijblad Staatsc.* 1873/75, bijl. n°. 53, 4), en een lijst van den loop der wisselkoersen van Amsterdam op Londen, Hamburg en Parijs van 1 Jan. 1872 tot 11 Maart 1875 (*Bijblad Staatsc.* 1874/75, n°. 146, 5). Uit die opgaven is het volgende overzicht geput van den hoogsten en laagsten stand van den wissel van Amsterdam op Londen. Voor de jaren 1875 tot '79 zijn de cijfers ontleend aan het Verslag van de Kamer van Koophandel te Amsterdam.

	hoogste stand.	laagste stand.		hoogste stand.	laagste stand.		hoogste stand.	laagste stand.
1840....*f*	12.02½	11.92½	1854....*f*	11.77½	11.60	1867....*f*	11.96	11.77½
1841....〃	—	11.87½	1855....〃	11.90	11.75	1868....〃	11.98	11.84
1842....〃	12.25	12.07½	1856....〃	11.97½	11.60	1869....〃	12.13	11.86
1843....〃	12.22½	12.62½	1857....〃	11.92½	11.62½	1870....〃	11.95	11.71
1844....〃	12.20	12.02½	1858....〃	11.82½	11.67½	1871....〃	11.99½	11.82½
1845....〃	12.32½	12.17½	1859....〃	11.77½	11.60	1872....〃	12.16	11.85
1846....〃	—	11.97½	1860....〃	11.75	11.62½	1873....〃	12.16	11.92
1847....〃	12.30	11.95	1861....〃	11.95	11.72½	1874....〃	11.95	11.76
1848....〃	12.12½	11.80	1862....〃	11.82½	11.64½	1875....〃	12.04	11.66
1849....〃	—	11.97½	1863....〃	11.90	11.68¾	1876....〃	12.12	12.02
1850....〃	21.10	11.67½	1864....〃	11.93¾	11.68¾	1877....〃	12.12	12.01½
1851....〃	11.95	11.75	1865....〃	11.98¾	11.67½	1878....〃	12.15	12.02½
1852....〃	12.05	11.77½	1866....〃	11.90	11.65	1879....〃	12.14	12.02
1853....〃	11.85	11.65						

UITKOMSTEN VAN DE PATENTBELASTING ALS OVERZICHT VAN DE VERTAKKINGEN DER NIJVERHEID. *Bronnen:* In het *Bijblad tot de Staatscourant* 1849, bl. 49, is medegedeeld een *algemeene staat, aanwijzende het aantal artikelen op de primitieve en suppletoire kohieren van het patentrecht voorkomende en het bedrag der rechten in hoofdsom over het dienstjaar* 1847—1848, in de verschillende arrondissementen en naar de verschillende cathegoriën, en welke staat in het *Jaarb.* 1850, bl. 188, geheel is opgenomen. Zoover ons bekend, is zij later niet vervolgd. De totaalcijfers daarvan waren :

			Aanslagen.	Bedrag der rechten.
1e cathegorie	beneden	*f* 10	255,573	*f* 641,571.16
2e 〃	van *f* 10.—	〃 25	26,500	〃 405,193.33
3e 〃	〃 〃 25.—	〃 50	7,487	〃 258,922.40
4e 〃	〃 〃 50.—	〃 100	3,024	〃 214,242.09
5e 〃	〃 〃 100 en meer		1,417	〃 336,090.08
			294,001	*f* 1,856,019.06

In de *Bescheiden betreffende de geldmiddelen*, I, II, III, IV en V, 's Grav. 1861 en volg. jaren, wordt medegedeeld het aantal aanslagen en het bedrag der kohieren van het patentrecht van 1846—1879, waarvan de totaalcijfers voor het geheele Rijk zijn:

Dienstjaren.	Bedrag zonder de 28 opcenten.	Aantal artikelen of aanslagen.
1846/47	*f* 2,116,695.70	321,046
1850/51	〃 2,325,379.29½	323,454
1855/56	〃 2,082,976.69½	340,012
1860/61	〃 2,321,574.61	364,672
1865/66	〃 2,629,373.39	385,006
1870/71	〃 2,955,301.80½	383,921
1871/72	〃 2,674,953.57½	382,599
1872/73	〃 2,786,988.11	391,978
1873/74	〃 2,988,111.82	395,340
1874/75	〃 3,005,784.84½	397,973
1875/76	〃 3,023,461.19	400,234
1876/77	〃 3,079,440.37½	413,453
1877/78	〃 3,146,205.04	425,948
1878/79	〃 3,233,621.72	433,777

In het 2de stuk der *Bescheiden* worden zeer uitvoerige opgaven van de bedrijven, waarvoor patentrecht wordt voldaan, medegedeeld die in het 5de stuk, tweede gedeelte, zijn vervolgd.

Inrichtingen en hulpmiddelen tot bevordering van de volksnijverheid en het maatschappelijk verkeer.

Middelen van vervoer en gemeenschap.

Wegen. De volgende statistiek van 1864 en van 1873 is overgenomen uit het *Verslag van den Landbouw* over 1873, welke bij gebrek aan latere opgaven herhaald wordt.

De Land- en Waterwegen in Nederland in 1864 en 1873.

PROVINCIËN.	RIVIEREN.	VAARTEN.	ZOMPVAARTEN.	SPOORWEGEN.		KUNSTWEGEN.			OP 100 HECTAREN KOMEN METERS						OP 100 INWONERS KOMEN METERS					
	Lengte in kilometers.				Aantal stations en halten.	Rijkswegen.	Provinciale wegen.	Gemeente- en buurtwegen.	Waterweg.		Spoorweg.		Kunstweg.		Waterweg.		Spoorweg.		Kunstweg.	
						Lengte in kilometers.			1800											
									64.	73.	64.	73.	64.	73.	64.	73.	64.	73.	64.	73.
Groningen..	32	737	—	81	12	34	344	543	277	336	—	36	230	402	286	330	—	35	260	396
Fiesland....	—	551	97	106	17	145	26	840	211	195	8	32	200	305	244	211	9	34	240	329
Drenthe....	4	213	18	66	8	68	20	290	82	88	—	25	70	142	221	215	—	60	210	345
Overijssel...	97	276	163	171	21	210	53	549	166	161	1	51	230	244	223	206	1.2	66	330	312
Gelderland..	314	78	120	225	30	424	27	1,610	95	101	44	44	300	405	114	116	56	51	410	467
Utrecht.....	84	121	—	136	17	149	76	303	104	147	68	98	360	379	84	114	60	76	310	294
N.-Holland	—	390	—	166	26	124	8	1,352	104	144	18	61	460	547	50	64	8	27	230	243
Z.-Holland .	375	277	—	144	27	59	5	1,628	196	216	35	48	470	560	89	90	18	20	230	235
Zeeland....	182	53	—	90	16	71	62	216	138	133	—	51	120	198	140	129	//	49	155	191
N.-Brabant.	133	194	24	297	34	250	700	891	46	68	16	58	160	359	56	79	20	67	200	416
Limburg....	164	39	—	140	22	206	194	547	86	92	19	63	230	429	86	89	20	62	230	416
Nederland..	1,385	2,929	422	1,622	230	1,740	1,515	8,769	130	144	19	49	260	365	122	127	17	44	260	324

Zie mede de jaarlijksche mededeelingen omtrent de verbetering der land- en waterwegen in de *Prov. Verslagen* en het *Verslag over de openbare werken* het laatst over 1879.

Scheepvaartkanalen. Volgens het *Overzicht der scheepvaartkanalen in Nederland op* 1 Mei 1879 hadden de kanalen

in de	provincie	Groningen........	eene lengte	van	696,493	K. M.
〃	〃	Friesland............	〃	〃	658,433	〃
〃	〃	Drenthe..............	〃	〃	207,849	〃
〃	〃	Overijssel............	〃	〃	269,597	〃
〃	〃	Gelderland...........	〃	〃	154,365	〃
〃	〃	Noord-Brabant........	〃	〃	175,520	〃
〃	〃	Limburg..............	〃	〃	63,352	〃
〃	〃	Utrecht..............	〃	〃	138,995	〃
〃	〃	Noord-Holland........	〃	〃	354,200	〃
〃	〃	Zuid-Holland.........	〃	〃	298,370	〃
〃	〃	Zeeland..............	〃	〃	51,014	〃
			Te zamen......	*f*	3,078,638	K. M.

Spoorwegen. Bronnen: Verslag van den Raad van Toezicht op de spoorwegdiensten, over 1878, *Staatscourant* 1879, n°. 155. *Uittreksel uit het Verslag over het jaar* 1879, als Bijvoegsel tot de Nederl. Staatscourant (doch zonder datum). *Verslag over het jaar* 1880 *door den Raad van Toezicht op de Spoorwegdiensten*, Bijvoegsel tot de Staatscourant (weder zonder datum). *Verslag betreffende den aanleg van Staatsspoorwegen over* 1880, *Staatscourant* 1881, n°. 102. De concept-begrootingen voor den aanleg van Staatsspoorwegen laatstelijk voor den dienst van 1881. De *Staats-Almanak*, 1881, Hfdst. XI § 3. *Statistiek van het vervoer op de spoorwegen over het jaar* 1879, uitgegeven door het Departement van Waterstaat, handel en Nijverheid en de maandelijksche *Overzichten van het vervoer op de spoorwegen*, sedert den aanvang van 1880 in de *Staatscourant.*

Einde 1879. Benaming der Ondernemingen.	Lengte der lijnen voor het personen-verkeer. Kilo m.	Lengte der lijnen voor het goederen-verkeer. Kilo m.	Aantal stations en halten.	Aantal vee-hellingen.	Aantal aanwezige locomotieven.	Aantal aanwezige personenwagens.	Aantal aanwezige gesloten goederen- en veewagens.	Aantal aanwezige opene goederen- en veewag.
Maatschappij tot Expl. van Staatsspoorw.								
I. *a.* Noordernet	432,750	432,750	68	59				
b. Spoorweg Ned.-Pruis. grens Gronau	2,166	2,166	—	—	78 [2])	231 [2])	505 [2])	502 [2])
c. 〃 Almelo-Salzbergen (N. ged.)	33,550	33,550	3	3				
II. *a.* Zuidernet	378,381	378,381	63	55	130 [2])	282 [2])	704 [2])	1,625 [2])
b. Spoorweg Luik-Limburg (Ned. ged.)	17,571	17,571	3	2				
Nederl. Rhijnspoorweg-Maatschappij	240,183	240,183	37	27	88	236	844	969
Holl. IJzeren Spoorweg-Maatschappij.								
a. Amsterdam-Rotterdam	85,914	85,914	13	9				
b. Haarlem-Uitgeest	17,993	17,993	3	3				
c. Noord-Hollandsche Staatsspoorweg	80,875	80,826	15	10	87	451	420	584
d. Oosterspoorweg [1])	125,689	125,689	10	12				
e. Zutphen-Winterswijk	43,475	43,475	4	5				
Nederlands. Centraal-Spoorweg-Maatschappij	101,085	101,085	13	12	20	96	96	22
Noord-Brab. Duitsche Spoorw.-Maats. (N. ged.)	52,421	54,300	7	7	10	46	60	95
Grand Central Belge (Ned. gedeelte).								
a. Moerdijk-Nederl.-Belgische grens	31,027	31,027	3	4				
b. Breda Roozendal	24,050	24,050	7	—				
c. Tilburg-Nederl.-Belgische grens	22,530	22,530	4	—	194 [2])	346 [2])	1,103 [2])	6,044 [2])
d. Lanaeken Aken	31,984	31,984	5	5				
e. Antwerpen-Gladbach	48,244	48,244	7	4				
Rheinische Spoorwegonderneming.								
Nijmegen-Kleef (Ned. ged.)	14,609	14,609	2	1	—	—	—	—
Luik-Maastr. Spoorwegmaatsch. (Ned. ged.)	11,022	11,022	3	2	6 [2])	23 [2])	36 [2])	183 [2])
Spoorweg Mechelen-Terneuzen (Ned. ged.)	23,350	23,350	5	3	10 [2])	31 [2])	346 [2])	288 [2])
Te zamen	1,818,869	1,820,699	275	223				

1) Van deze lengte behooren 3,100 meter tot den Noord-Hollandsche Staatsspoorweg.
2) Deze opgaven hebben betrekking op het geheele net der onderneming.

Gedurende 1879.

Benaming der Ondernemingen.	reizigers.	Vervoerde bagage. Tonnen.	Vervoerde bestel-goederen. Tonnen.	Vervoerde stuk-goederen. Tonnen.	Vervoerde wagenladings-goederen. Tonnen.	Vervoerde paarden en vee. w. = wagenladen. s. = stuk, t. = ton.	Opbrengst van alle reizigers te zamen. Gl.	Opbrengst van het vervoer gemiddeld per reiziger en per kilometer. Centen.	Opbrengst van het vervoer goed gemiddeld per ton. Gl.
Maatschappij tot Expl. van Staatsspoorw.									
I. *a.* Noordernet	1,904,524	5,012	6,374	73,485	398,004	71,314 t.	1,850,908	2^{53}	2.17^{9}
b. Spoorw. Ned. Pruis. grens Gronau									
c. 〃 Almelo-Salzbergen 2)									
II. *a.* Zuidernet	1,809,953	5,773	17,802	79,469	839,168	83,162 t.	2,062,387	2^{85}	2.10^{5}
b. Spoorweg Luik-Limburg 2)	489,762	513	7,577	575,725		4,925 t.	247,803	2^{1}	1.12^{6}
Nederl. Rhijnspoorweg-Maatschappij	2,458,618	4,433	14,908	33,041	782,586	33,931 t.	2,678,310	2^{75}	2.04
Holl. IJzeren Spoorweg-Maatschappij.									
a. Amsterdam-Rotterdam	4,716,783	4,187	20,960	137,327		9,100 t.	2,509,268	2^{34}	—
b. Haarlem-Uitgeest									
c. Noord-Holl. Staatsspoorweg									
d. Oosterspoorweg 1)	1,250,208	1,626	5,489	262,686		2,020 t.	848,922	2^{36}	—
e. Zutphen-Winterswijk									
Nederl. Centraal Spoorweg-Maatschappij	500,536	1,357	3,968	21,245	74,105	29,741 t.	473,092	2^{72}	2.35
N.-Brab. Duitsche Spoorw.-Maatschappij 2)	243 835	360	234	6,230	134,979	1,968 t.	114,907	1^{8}	1.68
Grand Central Belge 2)	4,864,965	5,161	—	25,189	4,304,188	286,759 st.	1,787,809	2	—
Rheinische Spoorwegonderneming. (Nijmegen-Kleef) 2)	131,346	61	289	4,343	25,733	2,630 st.	43,950	—	—
Luik-Maastr. Spoorweg-Maatschappij 2)	635,748	1,316	2,909	13,524	312,844	2,830 w.	177,963	2^{14}	0.74
Spoorwegond. Mechelen-Terneuzen 2)	477,164	209	193	3,168	130,616	270 t.	153,915	2^{1}	—
Te zamen	19,483,442	30,008	80,703						

1) Zie vorige blz. noot 1.

2) Zie vorige blz. noot 2.

Ongevallen: volgens de meergenoemde *Verslagen van den Raad van Toezicht* werden:

		Reizigers door den dienst.	Reizigers door eigen schuld.	Personen die zich op den weg bevonden.	Beambten en bedienden der maatschappijen.
1876	gedood	—	—	12	10
	gewond	2	1	3	17
1877	gedood	—	—	9	14
	gewond	1	2	—	20
1878	gedood	—	1	13	12
	gewond	9	2	5	34
1879	gedood	—	1	15	19
	gewond	13	2	5	35
1880	gedood	—	3	8	18
	gewond	1	—	3	34

Staatsspoorwegen. Volgens het *Verslag betreffende den aanleg van staatsspoorwegen* 1 Januari tot 31 December 1880 (*Staatsc.* 1881 n°. 102) waren in 't geheel:

ter onteigening aangewezen	7,383.2025	Ha.	ongeb.	eigendom.
	33.2759	〃	geb.	〃
aangekocht	5,512.3735	〃	ongeb.	〃
	30.0174	〃	geb.	〃
gerechtelijk onteigend	618.1092	〃	ongeb.	〃
	1.6644	〃	geb.	〃

Volgens den *Staats-Almanak* voor 1881 bedroeg het personeel in dienst bij den aanleg van staatsspoorwegen 1 Directeur, 3 hoofd-, 4 eerstaanwezende-, 11 sectie- en 21 adjunct-ingenieurs alsmede 8 bouw- en werktuigkundigen.

Volgens de Bijlagen der Conc. *Begrooting voor den aanleg van staatsspoorwegen, dienst* 1881, waren de kosten van aanleg van staatsspoorwegen voor zoover betreft de in exploitatie zijnde secties (914,671 kilometers) tot 30 Juni 1880 als volgt:

algemeene kosten voor alle lijnen te zamen	*f*	1,059,044
〃 〃 voor de afzonderlijke lijnen	〃	3,887,300
toezicht op de werken	〃	1,331,471
onteigening	〃	22,093,982
onderbouw	〃	24,219,516
kunstwerken	〃	37,737,307
bovenbouw	〃	26,198,925
overgangswerken	〃	2,565,822

beveiliging	*f*	1,298,911
stations	〃	14,793,711
bewaking en afdeeling	〃	1,664,771
seinen	〃	19,039
werken van bizondere aard en strekking	〃	34,882,025
	f	171,751,823

Het bedrag der baten was tot 31 December 1879 *f* 2,246,154.

Bij de wet van 22 Januari 1881 (*Staatsblad* n°. 34) is de begrooting van uitgaven voor den aanleg van staatsspoorwegen, dienst 1881, vastgesteld op *f* 15,400,000.

Concessies. Volgens Bijlage n°. 11 der conceptbegrooting voor den aanleg van staatsspoorwegen, dienst 1881, waren in September 1880 2 spoorweg-concessiën verleend, één concessie afgewezen, terwijl 18 aanvragen om concessie nog hangende zijn.

Stoomvaart-Maatschappijen „Nederland" en „Java".

Bronnen: de Verslagen der Maatschappijen.

In gecombineerde exploitatie werden door de 11 schepen dezer maatschappijen (7 van Nederland en 4 van Java) in 1880 gedaan 26 uit- en thuisreizen in veertiendaagschen maildienst.

Daarenboven bleef het stoomschip „Java" in maandcharter in de Chineesche, Indische en Australische wateren varen.

Duur der reizen.

	Uitreizen.		Thuisreizen.	
	stoomdagen	duur der reis met inbegrip van alle oponthoud.	stoomdagen.	duur der reis met inbegrip van alle oponthoud.
langste reis	43.13. 0	48.16. 0	45.20.30	50.23.30
gemiddelde 〃	38. 7.40	43. 5.40	41. 6.57	43. 9.46
kortste 〃	34.19. 0	38.17.30	38. 2. 0	38.23. 0

Het personen-vervoer was.

	1879.		1880.	
Naar Java.	Totaal.	Gemiddeld per reis.	Totaal.	Gemiddeld per reis.
Reizigers 1ste en 2de klasse	1,687	76	1,741	66
〃 3de klasse	1,889	94	1,209	46
	3,576	170	2,950	112
Van Java.				
Reizigers 1ste en 2de klasse	1,426	64	1,446	54
〃 3de klasse	2,054	93	2,827	109
	3,480	157	4,273	163

Het goederen-vervoer was:

	1879 totaal.	1879 gemiddeld.	1880 totaal.	1880 gemiddeld.
Naar Port-Said	181 M³	8 M³	379 M³	15 M³
〃 Padang, Java en verd. Indië	49,412 〃	2,246 〃	60,272 〃	2,318 〃
Van Java en Padang	24,829 Lt.	1,080 Lt.	27,686 Lt.	1,065 Lt.

De middenprijzen der gemaakte thuis-vrachten bedroegen:

1876	*f* 91.83 per last	1878	*f* 74.51 per last
1877	〃 94.— 〃 〃	1879	〃 61.58 〃 〃

Gedurende het tienjarig bestaan der Maatschappij „Nederland" hebben de schepen door deze Maatschappij uitgezonden 290 enkele reizen gedaan, 49,647 passagiers en 575,300 tonnen lading overgevoerd.

Voor de aandeelhouders waren de resultaten als volgt:

1871	nihil.	1876	5 pCt. dividend.
1872	5½ pCt. deficit.	1877	7 〃 〃
1873	het verlies ingehaald.	1878	2½ 〃 〃
1874	5 pCt. dividend.	1879	4½ 〃 〃
1875	5 〃 〃	1880	8½ 〃 〃

Hierbij zij nog vermeld dat de Maatschappij „Nederland" een eigen ondersteuningsfonds voor het personeel heeft. De inkomsten bestaan uit boeten, giften, opbrengst der toegangsbewijzen voor 't bezichtigen der schepen en ontvangen rente. In 1880 werd voor ondersteuning uitbetaald *f* 2,623. Op 't einde van het jaar bedroeg het fonds *f* 25,753.

Nederlandsch-Amerikaansche Stoomvaartmaatschappij, te Rotterdam. *Bronnen: het Verslag der Maatschappij.*

In 1880 werden door de eigene schepen der Maatschappij gedaan 34 reizen, door vreemde schepen, voor rekening der Maatschappij, 3 reizen, terwijl 6 stoomschepen voor eigen rekening te New-York bevracht aan de Maatschappij werden geadresseerd.

Vervoerd werden in 1880 kajuits-passagiers.......436
tusschendeks- 〃.........9,968

Te zamen.....10,404 personen.

Naar New-York werden vervoerd ongeveer 32,000 ton goederen.
Van 〃 〃 〃 ruim 78,000 〃 〃

De gemiddelden per reis waren in 1880:

aantal kajuits-passagiers	13
〃 tusschendeks-passagiers	284
passagegelden	*f* 13,054
goederen-vrachten	〃 46,100

Bij vergelijking met het vorige jaar waren

in 1880 de bruto passagegelden ongeveer *f* 5,200 hooger

de bruto goederen-vrachten ..... 〃 4,400 〃

Posterij. De algemeene bron voor dit onderwerp is het jaarlijksch Verslag van den minister van financiën, tot 1877 als Bijl. der Staatsbegr., Hoofdst. IX, en sedert afzonderlijk gedrukt onder den titel: *Verslagen aan den Koning betrekkelijk den dienst der Posterijen en der Telegrafen in Nederland.* I. *Posterijen*, laatstelijk over het jaar 1879.

Het totaalcijfer der portbetalende brieven was in:

1848	6,157,846	vóór de wet van 1 Sept. 1850.
1849	6,078,360	
1850	7,449,614	
1851	10,791,245	ná de wet van 1 Sept. 1850, gewijzigd in 1856.
1855	14,793,575	
1860	19,057,326	
1865	23,627,197	
1870	33,796,646	
1871	36,679,981	ná de wet van 22 Juli 1870.
1872	38,969,773	
1873	42,204,571	
1874	44,396,330	
1875	46,225,440	
1876	48,534,579	
1877	50,081,939	
1878	52,403,058	
1879	54,732,286	

Dat der briefkaarten, (met 1871 ingevoerd en tegen verlaagd tarief met de landen der „Algem. Postvereeniging" sedert 1 Juli 1875), was:

	Binnenland		Buitenland	
	enkele.	met betaald antw.	enkele	met betaald antw.
1871	4,094,153	—	16,768	—
1872	4,422,660	77,369	20,478	—
1873	5,366,672	55,388	28,077	—
1874	6,303,516	66,425	71,046	—
1875	7,545,037	79,496	259,938	—
1876	8,939,235	90,439	692,936	1,635
1877	10,483,775	97,869	955,903	1,662
1878	11,125,829	98,693	1,345,893	1,818
1879	12,401,561	110,625	1,553,652	12,907

Het totaalcijfer der brieven stond tot de bevolking alsdus: 2.41 brieven per hoofd in 1850, 5.76 in 1860, 9 in 1870.

Het aantal binnen- en buitenlandsche brieven was in:

	binnenslands.	buitenslands.	te zamen.
1851	8,522,786	2,268,459	10,791,245
1870	26,854,339	6,942,307	33,796,646
1871	28,834,542	7,845,439	36,679,981
1872	30,595,609	8,374,170	38,969,779
1873	32,810,221	9,349,350	42,204,571
1874	34,607,250	9,789,090	44,396,330
1875	35,881,594	10,343,846	49,225,440
1876	37,904,459	10,630,120	48,534,579
1877	39,457,097	10,624,842	50,081,939
1878	40,704,846	11,698,212	52,403,058
1879	42,039,163	12,693,123	54,732,286

Dat der gefrankeerde en ongefrankeerde in:

	gefrankeerd.	ongefrankeerd.	Totaal.
1853	1,887,074	11,462,779	13,349,853
1863	1,493,325	16,618,515	21,111,840
1873	41,168,448	1,036,123	42,204,571
1874	43,516,293	880,037	44,396,330
1875	45,450,874	774,566	46,225,440
1876	47,933,371	601,208	48,534,579
1877	49,537,693	544,246	50,081,739
1878	51,862,893	540,165	52,403,058
1879	54,189,704	542,582	54.732,286

	ongefrankeerd.
Van de binnenlandsche brieven waren in 1879	328,001
〃 〃 buitenlandsche 〃 〃 〃 〃	214,581

Dienstbrieven.	1876.	1877.	1878.	1879.
binnenslands	4 626,174	4,626,174	4,950,216	5,036,717
buitenslands	4,003	4,834	4,989	8,444

Aangeteekende stukken.	1876.	1877.	1878.	1879.
binnenslands	695,495	757,854	771,619	785,497
buitenslands	326,219	382,205	385,310	395,502

Aangeteekende brieven met aangegeven geldswaarden:

1879. {binnenslands 66,406 met eene waarde van *f* 40,957,301
{buitenslands 51,635 〃 〃 〃 〃 〃 27,137,325

Totaal.....118,041 *f* 68,094,626 tegen

〃 50,408,743	in	1878.
〃 37,305,100	〃	1877.
〃 32,805,017	〃	1876.
〃 34,471,619	〃	1875.
〃 30,991,280	〃	1874.
〃 24,030,689	〃	1873.
〃 20,710,753	〃	1872.
〃 13,443,807	〃	1871.
〃 3,209,831	〃	1870.

Dag- en weekbladen en verdere gedrukte stukken. Er werden verzonden:

Binnenslands.

	Nieuwspapieren à 1 cent.	Nieuwspapieren à ½ cent.	Te zamen.	Verdere gedrukte werken.	Buitenl. gezam. drukwerken.
1860	5,107,110	——	5,107,110	988,915	1,852,985
1870	11,987,553	——	11,987,553	3,012,289	3,013,736
1871	7,476,266	9,892,066	17,368,332	4,698,189	3,117,702
1872	7,518,041	10,918,904	18,436,904	4,852,187	4,593,541
1873	7,957,386	12,109,457	20,066,843	5,584,822	5,143,247
1874	8,278,272	13,319,663	21,597,937	6,178,279	5,236,972
1875	9,060,049	14,686,527	23,746,576	6,296,374	——
1876	9,660,689	16,060,011	25,720,700	7,260,962	4,426,706
1877	10,075,637	17,430,698	27,506,335	8,651,576	5,420,312
1878	13,557,077	16,012,720	29,569,797	9,713,621	5,916,330
1879	14,379,760	17,049,944	31,379,704	10,760,349	6,335,930

Hierbij op te merken, dat sedert 1 Augustus '76 het port van gedrukte stukken verminderd is tot 1 Cent per 25 grammen, en visite-kaartjes weder als drukwerk kunnen verzonden worden en dat sedert 1 October 1877 als gedrukte stukken kunnen verzonden worden open kaarten ter bestelling van boek- en plaatwerken, dag- en weekbladen, tijdschriften en muziekstukken.

Monsters en stalen van koopwaren werden verzonden: in 1871 592,880, in 1872 717,441, in 1873 866,241, in 1874 884,974, in 1875 958,997, in 1876 1,156,652, in 1877 1,443,350, in 1878 714,995, in 1879 826,047. Het port van monsters is sedert 1 Augustus '76 verminderd tot 2½ Cent per 75 grammen.

Geldverzendingen per postwissels:

Binnenslands.

	aantal wissels.	totaal bedrag.		aantal wissels.	totaal bedrag.
1850	25,738	*f* 88,007	1873	526,685	*f* 8,895,914
1855	29,318	〃 442,132	1874	590,152	〃 9,723,039
1860	188,523	〃 1,517,705	1875	670,000	〃 11,146,049
1865	242,414	〃 2,210,967	1876	769,833	〃 13,117,496
1870	404,777	〃 3,032,045	1877	853,247	〃 14,681,512
1871	397,058	〃 4,872,425	1878	909,167	〃 15,665,042
1872	465,170	〃 6,835,466	1879	1,085,633	〃 20,446,409

Het gemiddeld bedrag per postwissel was in 1850 *f* 3.41; in 1855 *f* 4.29; in 1860 *f* 8.05; in 1865 *f* 9.17; in 1870 *f* 7.49; in 1871 *f* 12.27; in 1872 *f* 14.69; in 1873 *f* 15.94; in 1874 *f* 16.47; in 1875 *f* 16.64; in 1856 *f* 17.04; in 1877 *f* 17.20½; in 1878 *f* 17.23; in 1879 *f* 18.83.

Buitenslands.

	aantal wissels.	bedrag.	gemiddeld per wissel verzonden.	gemiddeld per wissel ontvangen.
1870	22,011	*f* 373,523	*f* 13.69½	*f* 22.17½
1871	27,137	〃 492,622	〃 14.63	〃 23.62½
1872	30,518	〃 599,994	〃 20.98	〃 18.63
1873	30,997	〃 678,451	〃 23.47	〃 20.09
1874	54,249	〃 1,118,076	〃 15.—	〃 29.28
1875	68,265	〃 2,389,384	*f* 35.—	
1876	74,882	〃 2,597,483	〃 34.69	
1877	88,136	〃 2,919,195	〃 33.12	
1878	110,429	〃 3,470,297	〃 31.42½	
1879	122,432	〃 3,749,858	〃 30.62½	

Sedert 16 Juni 1876 zijn ingevoerd de binnenlandsche telegrafische postwissels. In 1877 werden verzonden 3,151 van deze wissels tot een gezamenlijk bedrag van *f* 217.937, in 1878 3962 wissels tot een bedrag van *f* 295,312.18½, in 1879 5095 wissels tot een bedrag van *f* 359,449.

Sedert 1 Mei tot ult°. Dec. 1876 werden verzonden 98 *spaarbank-postwissels* tot een bedrag van *f* 3622. In 1877 werden verzonden 391 van deze wissels tot een bedrag van *f* 19,697; in 1878 441 wissels tot een bedrag van *f* 16,708.46, in 1879 380 wissels tot een bedrag van *f* 14,495.

Met België werden gewisseld in 1877 20 telegrafische postwissels, bedragende *f* 1,156, in 1878 124 wissels, bedragende *f* 10,203, in 1879 402 wissels, bedragende *f* 43,658. Sedert 1 September 1879 werden met Zwitserland gewisseld 3 telegrafische postwissels, bedragende *f* 190.

Invordering van gelden op quitantiën:

	Aangeboden quitantiën.	Onbetaald gebleven.	Voldane quitantiën.	Ter waarde van
1871	74,662	9,291	65,371	*f* 255,639
1872	126,507	14,335	112,172	〃 429,676
1873	155,252	16,273	138,979	〃 520,763
1874	199,360	22 176	177,184	〃 763,491
1875	230,063	24,610	205,453	〃 758,113
1876	268,514	27,578	240,936	〃 879,798
1877	322,158	35,961	286,197	〃 1,202,505
1878	349,631	41,828	307,803	〃 1,154,747
1879	380,950	45,857	335,093	〃 1,244,114

Het aantal telegrammen per post verzonden was in 1871 1,921, in 1872 1,161, in 1873 3,031, in 1874 3,116, in 1875 3,459, in 1876 3,514, in 1877 3,978, in 1878 3,798, in 1879 3632.

Verstrekte postzegels en briefomslagen (de laatste sedert 8 Jan. '76) aan de directeuren der postkantoren:

getal.	waarde.	getal.	waarde.
1872..56,690,020	*f* 2,497,223	1876..70,204,815	*f* 2,957,936
1873..58,445,180	" 2,510,131	1877..77,060,890	" 3,104,960
1874..64,432,250	" 2,769,138	1878..82,862,445	" 3,262,604
1875..68,560,120	" 2,930,893	1879..87,156,355	" 3,376,509

De ontvangsten der Post. waren		De uitgaven	Het batig slot
in	1874...*f* 2,661,196	*f* 1,871,862	*f* 789,331
"	1875..." 2,956,491	" 2,072,939	" 883,551
"	1876..." 3,270,089	" 2,162,646	" 1,107,444
"	1877..." 3,400,459	" 2,353,636	" 1,046,822
"	1878..." 3,542,064	" 2,509,391	" 1,032,673
"	1879..." 3,863,381	" 2,763,288	" 1,100,093

Het personeel der postadministratie bestond ult°. Dec. 1878 uit 3,681 personen; ult°. Dec. 1877 uit 3,525 personen; ult°. Dec. 1876 uit 3,375 personen; ult°. Dec. 1875 uit 3,240 personen; ult°. Dec. 1874 uit 3,143 personen; ult°. Dec. 1873 uit 3,026 personen; ongerekend de surnumerairs en geagreëerde klerken. De afstanden tot het vervoer der brievenmalen afgelegd waren in 1874 44,305.6 kilom., in 1875 45,103.5 kilom., in 1876 47,322.2 kilom., in 1877 47,916.7 kilom., in 1878 48,918 kilom., in 1879 49,546 kilom.

Telegrafie. De *bronnen* voor dit onderwerp zijn de jaarlijksche *Verslagen over den toestand der telegrafen* 1852—1877 en sedert de *Verslagen betrekkelijk den dienst der Posterijen en der Telegrafen in Nederland.* II. *Telegrafen*, laatstelijk over 1879, en de opgaven van het aantal betaalde berichten en de opbrengst der verschillende kantoren in de *Staatscourant*, het laatst over 1880 in *Staatsc.* van 1881, n°. 48.

Ziehier een overzicht sedert de opening der eerste kantoren, 1 Dec. 1852:

	Rijkstelegraaf.				Rijkstelegraaf.		
	Kilometers		Kantoren.				
	lijnen.	draden.	Rijks.	bijz. maatsch.	Berichten. duizendt. 1)	Ontvangst, duizendt.	Uitgaaf, guldens.
1852	—	—	5	9	1.3	2.4	146
1853	336	557	3	9	45.7	51.9	213.3
1855	997	1,757	13	17	140	157.4	200.3
1860	1,512	3,526	43	17	413	303.1	397.5
1865	1,972	5,418	64	40	966	518.3	592.9
1870	2,983	10,140	119	115	1,838	621.2	963.3
1875	3,440	12,332	159 2)	171	2,197	744.0	1,208.8
1876	3,469.8	12,666	162 3)	173	2,358	788.8	1,221.5
1877	3,519	12,882.6	168 4)	178	2,985	791.0	1,287.8
1878	3,643.6	13,358.6	174 5)	181	2,393	826.3	1,316.3
1879	3,761	13,648.7	198 6)	210	2,683	922.9	1,410.8

1) Hierbij zijn de diensttelegrammen niet medegerekend. 2) Waarvan 80 met vereenigde post- en telegraafdienst. 3) Waarvan 85 als boven. 4) Waarvan 91 als boven. 5) Waarvan 105 als boven. 6) Waarvan 115 als boven.

	Op 100 gewisselde telegrammen waren:					
	1874.	1875.	1876.	1877.	1878.	1879.
Binnenlandsche........	64.53	65.61	68.03 [1])	63.33 [3])	68.726	65.818
Door Nederland met 't buitenland gewisselde.	31.90	31.13	29.82 [2])	29.78 [4])	29.395	30.398
Doorgezondene.........	3.57	3.25	2.15	1.88	1.879	3.784

	Op 100 gewisselde binnenlandsche telegrammen waren:					
	1874.	1875.	1876.	1877.	1878.	1879.
Regeeringszaken........	0.11	0.09	0.26	0.09	0.07	0.08
Effecten...............	8.98	8.58	7.77 [5])	7.34 [5])	7.90	7.44
Hand sch. v...........	52.93	52.65	52.84 [5])	52.21 [5])	51.31	52.39
Dagbladen.............	2.64	2.91	2.69 [5])	2.89 [5])	3.45	3.26
Diversen..............	35.34	35.77	36.44 [5])	37.47 [5])	37.27	36.83

Bij vergelijking van 1878 en 1879 zijn toegenomen:

het binnenl. verkeer met.........................	7.365	ten	honderd.
het verkeer van Nederland met en over België met.	15.508	"	"
het verkeer van Nederl. met en over Duitschland met.	23.979	"	"
het verkeer van Nederl. met en over Gr.-Brittanje met.	0.961	"	"
het verkeer via Nederland tusschen Groot-Brittanje en Duitschland met..........................	127.115	"	"
het geheele verkeer tezamen genomen met.........	12.118	"	"

Behalve den hoofd-directeur en verdere beambten bij de afdeeling telegraphie aan het Departement, bestond het personeel van den rijkstelegraaf telkens op 1 Januari uit de navolgende personen (opzichters, lijnwachters enz., niet medegerekend).

	1876.	1877.	1878.	1879.	1880.
Lijninspecteurs................	9	9	9	9	9
Directeuren....................	145	151	160	167	176
Onderdirecteuren...............	35	37	36	37	43
Telegrafisten..................	379	383	407	405	421
Klerken........................	130	140	131	127	120
Adsistenten....................	1	—	—	—	—
Tijdel. klerken, leerlingen enz.	4	3	3	10	14
	706	723	746	755	783
Bestellers.....................	186	189	377	396	447

[1]) Waaronder ruim 7.9 pCt. aan kaarttelegr. [2]) Als voren 0.3 pCt. [3]) Als voren 10 pCt. [4]) Als voren 0.5 pCt. [5]) Onder deze cijfers zijn de kaarttelegrammen mede begrepen.

Door de in Nederland gevestigde telegraafmaatschappijen werden in 1878 en in 1879 het volgende aantal berichten overgeseind:

	Berichten.		Bovendien over Rijks- en andere lijnen gewisselde berichten.	
	1878.	1879.	1878.	1879.
Belgische Groote Centraal-spoorweg	777	754	10,498	8,817
Nederlandsche Centraal-spoorweg	1,962	1,535	6,037	5,575
Rotterdamsche Telegraafmaatschappij	23,669	23,107	58,816	62,868
Nederl. Rijnspoorwegmaatschappij	10,062	8,689	33,149	38,390
Holl. IJzeren 〃	2,769	2,652	48,060	52,885
Oosterspoorweg-Maatschappij	114	112	—	
Maatsch. tot exploit. v. Staatsspoorwegen	62,973	70,547	31,148	32,857
N.-Brab.-Duitsche Spoorwegmaatschappij	489	572	5,899	6,337
Intern. Spoorwegmaatsch. Gent–Neuzen	1,766	1,693	—	—
〃 〃 Mechelen-Neuzen	14	6	705	725
Amsterd. Kanaal-Maatschappij	2,124	4,624	2,881	11,829
Bizondere telegraaf Blokzijl-Vollenhoven	2,219	2,323	—	—
〃 〃 Blokzijl-Kuinre	—	1,085	—	—

Circulatiemiddelen.

Muntwezen. Bronnen: Staten der oude zilveren provinciale en generaliteitsmunten van 1 *April* 1845 *tot* 1 *April* 1849 *hermunt, der gouden muntspeciën alsmede der zilveren voor Nederlandsch-Indië bestemde stukken, geslagen na de invoering der wet van* 22 *Maart* 1839, *en der zilveren en koperen muntstukken sedert* 1839 *geslagen*, medegedeeld in *Jaarb.* 1851, bl. 365 volg.; voorts Dr. A. VROLIK, *Verslag van al het verrichte tot herstel van het Ned. Muntwezen, van het jaar* 1842 *tot en met* 1851, uitgegeven ingevolge K. B. van 29 Dec. 1852, No. 77, Utrecht 1853; de jaarlijksche Algemeene *Verslagen van het muntcollege*, het laatst over 1880, afzonderlijk uitgegeven en ook opgenomen in het *Bijblad* van den *Staatscourant*; *Statistiek der zilveren muntspeciën van* 1840 *tot en met* 1873 *geslagen*, in *Bijblad Staatsc.* 1873—74, *bijl.* N°. 65, bl. 48 volg., alsmede *Verslag en Nader verslag aan den Koning omtrent het Muntwezen, uitgebracht door de Staatscommissie*, benoemd bij K. B. van 30 Oct. 1872, 's Hage 1873, en *Rapport van het Muntcollege over de kopercirculatie*, in *Bijblad Staatsc.* 1871/72, bijlagen bl. 1133.

De waarde der in circulatie zijnde Nederlandsche munt wordt in het *Muntverslag* over 1880 aldus begroot:

Aan Gouden standpenningen.

Sedert de wet van 6 Juni 1875 (*Stbl.* n°. 117)
door de Munt afgeleverd.............. *f* 74,303,910
daarvan naar de kolonien en het buitenland verzonden....................... 〃 1,406,590
voor de circulatie overgebleven........................ *f* 72,897,320
waarvan op 31 Dec. 1880 bij de Ned. Bank een bedrag van.................. *f* 40,930,520

Aan Zilveren standpenningen.

Op 1 Jan. 1871 aanwezig $2\frac{1}{2}$-gl. stukken. 34,244,797 stuks,
sedert vermeerderd door aanmunting met. 38,602,212 〃
id. terugvoer uit de kolonien en buitenland. 4,691,200 〃
77,538,209 stuks,
sedert verminderd door verzending met.. 32,850,430 〃
blijft in circulatie.................. 40,687,779 stuks,
ter nominale waarde van 〃 111,719,447^{5}
Op 1 1 Jan. 1871 aanwezige guldens...... *f* 27,710,478
sedert verzonden....................... 〃 900,000
blijft voor de circulatie............................... 〃 26,810,478
Op 1 Jan. 1871 aawezige halve guldens... *f* 2,168,859^{5}
sedert verzonden....................... 〃 180,000
blijft voor de circulatie............................... 〃 1,988,859^{5}
zoodat voor de circulatie blijft aan de zilveren standpenning.................. *f* 140,518,785
uitmakeude met de gouden standpenning te zamen...... *f* 213,416,105

Aan Zilveren pasmunt.

Op het eind van 1880 voor de circulatie aanwezig:

aan 25 centsstukken voor nom. waarde van..........	〃	4,003,744
〃 10 〃 〃 〃 〃 〃...........	〃	2,798,423^{30}
〃 5 〃 〃 〃 〃 〃...........	〃	244,148^{95}

uitmakende te zamen nominaal........... *f* 7,076,316^{25}.

Aan koperen en bronzen pasmunt.

Op het eind van 1880 voor de circulatie aanwezig:

aan koperen één centsstukken voor nom. waarde van..	〃	307,110
〃 〃 halve 〃 〃 〃 〃 〃..	〃	265,661^{30}
〃 twee en halve 〃 〃 〃 〃 〃..	〃	200,000
〃 bronzen één 〃 〃 〃 〃 〃..	〃	800,000
〃 〃 halve 〃 〃 〃 〃 〃..	〃	20,000

uitmakende te zamen aan koperen en bronzen pasmunt nominaal................. *f* 1,592,771^{30}
makende alzoo aan al de pasmunt te zamen. 〃 8,669,087^{55}
De geheele muntvoorraad voor de circulatie bedraagt derhalve een nominale waarde van................. *f* 222,085,192^{55}

In 1880 werden door de Munt afgeleverd het volgende aantal muntstukken:

10-guldenstukken	50,100
10-centsstukken	1,000,000
bronzen centsstukken	20,000,000

Sedert 1840 werden door de Munt vervaardigd de volgende aantallen stukken:

	Aantal stukken vervaardigd in elk jaar.	Nominale waarde gemunt in elk jaar.
1871	7,875,035	*f* 17,287,587.50
1872	15,442,378	〃 33,551,075.—
1873	11,567,073	〃 13,928,072.50
1874	13,795,726	〃 32,089,315.—
1875	9,151,000	〃 41,140,280.—
1876	17,848,106	〃 16,061,630.—
1877	24,634,149	〃 11,459,750.—
1878	58,900 000	〃 659,000.—
1879	1,781,036	〃 5,920.360.—
1880	25,050,100	〃 901,000.—
1871—80	186,044,603	*f* 172,998,070.—
1861—70	122,707,835	〃 119,019,077.—
1851—60	1,086,529,670	〃 140,797,138.20
1840—50	123,388,082	〃 130,708,926.25
1840 - 80	1,518,670,190	*f* 563,523,211.45

In de *Muntverslagen* wordt de volgende opgaaf gevonden van de zilverprijzen in 1875, 1876, 1877, 1878 en 1879.

	1875.	1876.	1877.	1878.	1879.
			Pence per once st.:		
Januari	$57^{1}/_{2}$	$55^{17}/_{32}$	$57^{11}/_{16}$	$53^{25}/_{32}$	$52^{39}/_{80}$
Februari	$57^{15}/_{32}$	$54^{1}/_{8}$	$56^{13}/_{16}$	$54^{9}/_{32}$	$52^{1}/_{4}$
Maart	$57^{5}/_{64}$	$52^{31}/_{32}$	$54^{7}/_{8}$	$54^{1}/_{2}$	$51^{15}/_{16}$
April	$57^{7}/_{16}$	$53^{11}/_{16}$	$54^{1}/_{8}$	$54^{1}/_{16}$	52
Mei	$56^{12}/_{32}$	$52^{15}/_{16}$	$54^{1}/_{4}$	$53^{1}/_{2}$	$52^{1}/_{8}$
Juni	$55^{7}/_{8}$	$51^{7}/_{8}$	$53^{3}/_{4}$	$53^{3}/_{16}$	$52^{15}/_{32}$
Juli	$55^{3}/_{4}$	$48^{3}/_{4}$	$54^{1}/_{8}$	$52^{1}/_{2}$	$52^{11}/_{16}$
Augustus	$56^{9}/_{32}$	$52^{3}/_{16}$	$54^{3}/_{16}$	$52^{3}/_{8}$	$52^{21}/_{32}$
September	$56^{3}/_{4}$	$51^{18}/_{32}$	$54^{3}/_{8}$	$51^{11}/_{16}$	$52^{7}/_{24}$
October	$56^{7}/_{8}$	$52^{17}/_{32}$	$55^{3}/_{32}$	$50^{15}/_{32}$	$51^{7}/_{16}$
November	$56^{13}/_{16}$	$53^{29}/_{32}$	$54^{19}/_{32}$	$50^{1}/_{2}$	$51^{3}/_{4}$
December	$56^{29}/_{64}$	$56^{9}/_{16}$	54	$49^{31}/_{32}$	$51^{27}/_{12}$
gem.	$56^{3}/_{4}$	$53^{1}/_{16}$		$51^{17}/_{64}$	$52^{37}/_{240}$

Een opgaaf der *wekelijksche* zilverprijzen op de Londensche markt, van 1 Januari 1873 tot 27 October 1877 is te vinden in *Bijblad* der *Staatscourant* 1877—78, Bijl. Tweede Kamer, n°. 92.

Credietinstellingen.

Nederlandsche Bank. Bronnen: Verslag van den President en Verslag van de Commissarissen, uitgebracht in de algemeene vergadering van Stemgerechtigde aandeelhouders 1865/6—1879/80 en de verschillende officiëele mededeelingen over 1814 tot en met 1875/76, in het *Jaarboekje* 1850 en volg.; inzonderheid jaarg. 1850, bl. 264, jaarg. 1864, bl. 293 en de overzichten van Mr. J. F. B. BAERT, jaarg. 1864 bl. 271, 1869 bl. 457, 1877 bl. 93 van het Mengelwerk. Thans volgt een overzicht van den toestand en de werkzaamheden van de Nederlandsche Bank van 1 April 1880 tot 31 Maart 1881.

Het bedrag der DISCONTEERINGEN was:

naar de maanden:				Verschil met het vorige boekjaar:
April	*f* 23,343,325.45½	minder	*f*	12,708,844.33½
Mei	〃 22,467,911.83½	〃	〃	8,987,831.81½
Juni	〃 16,077,264.74	〃	〃	5,728,070.49
Juli	〃 23,531,586.66½	〃	〃	2,131,157.65
Augustus	〃 10,628,137.87½	〃	〃	4,428,877.15
September	〃 31,924,326.98	meer	〃	9,941,693.85
October	〃 35,630,370.47	〃	〃	4,386,378.68
November	〃 28,992,505.52½	〃	〃	4,356,654.03½
December	〃 31,768,235.96	〃	〃	6,565,517.27
Januari	〃 23,665,948.64½	〃	〃	98,147.70
Februari	〃 16,040,049.31	〃	〃	743,800.10
Maart	〃 22,484,569.34½	〃	〃	9,209,199.69
1879/80	*f* 286,554,232.80½	meer	*f*	1,326,609.88½

naar den aard der stukken:

		Verschil m. h. vor. boekj.		
Wisselbriev. met 3 handteek.	*f* 175,625,848.—	meer	*f*	9,417,117.45
Ander handelspapier	〃 110,782,877.30½	minder	〃	8,156,990.09
Totaal	*f* 286,408,725.30½	meer	*f*	1,260,127.36
Schuldbriev. en rentebewijz.	〃 145,507.50	〃	〃	66,482.52½
Algemeen totaal	*f* 286,554,232.80½	meer	*f*	1,326,609.88½

naar de Bankkantoren:

Agentschappen	*f* 95 850,304.95	meer	*f*	7,555,380.22
Bijbank	〃 53,419,831.27	minder	〃	27,673,475.11½
Hoofdbank	〃 137,284,096.58½	meer	〃	21,444,704.78

De wisselbrieven met ten minste 3 handteekeningen bedroegen 61.32 pCt., het ander handelspapier 38.68 pCt. van het totaal der disconteeringen.

Het aandeel van de onderscheidene Bankkantoren in de disconteeringen was voor de:

Agentschappen	33.45 pCt.
Bijbank	18.64 〃
Hoofdbank	47.91 〃

Het aantal gedisconteerde stukken bedroeg:

		Verschil m. h. vor. Boekj.	
Wisselbrieven en ander handelspapier	106,994	minder	4,450
Schuldbrieven en rentebewijzen	76	〃	130

De beweging der BELEENINGEN was naar de maanden:

nieuw gesloten:

				Verschil m. h vorig. Boekj.		
April	1880	*f*	3,293,900	meer	*f*	515,650
Mei	〃	〃	4,924,700	〃	〃	370,200
Juni	〃	〃	2,431 000	minder	〃	1,413,850
Juli	〃	〃	2,914,200	meer	〃	947.900
Augustus	〃	〃	2,453,900	〃	〃	728,500
September	〃	〃	3,685,400	〃	〃	1,547,000
October	〃	〃	4,899,900	〃	〃	2 574,500
November	〃	〃	4,586 900	〃	〃	1,736,800
December	〃	〃	4,578 400	〃	〃	358,300
Januari	1881	〃	4,942,650	〃	〃	2,064,416
Februari	〃	〃	3.055,000	minder	〃	1.400,801
Maart	〃	〃	4,420,300	meer	〃	766,568
	1880/81	*f*	46,186,250	meer	*f*	8,795,183

geprolongeerd:

April	*f*	9,163,690	minder	*f*	6,495,250
Mei	〃	10,193,260	〃	〃	3,034,990
Juni	〃	10,737.020	〃	〃	2,741,405
Juli	〃	9,626,910	〃	〃	2,901,565
Augustus	〃	11.145,960	meer	〃	383,415
September	〃	10,406,475	minder	〃	324,920
October	〃	9,963,710	〃	〃	955,740
November	〃	12,200,805	meer	〃	3,332,370
December	〃	11,609,025	〃	〃	1,734,710
Januari	〃	12,556,410	〃	〃	2,552,510
Februari	〃	12,507,205	〃	〃	3,834,780
Maart	〃	12,617,455	〃	〃	2,610,255
1879/80	*f*	132,727,925	minder	*f*	2,005,830

afgelost:

		Verschil m. h. vor. boekj.		
April............. *f*	3,010,200	minder	*f*	1,334,720
Mei............... 〃	3,604,930	〃	〃	2,547,070
Juni.............. 〃	3,200,895	〃	〃	4,703,594
Juli.............. 〃	3,793,530	〃	〃	1,306,945
Augustus.......... 〃	2,466,235	〃	〃	2,219,915
September......... 〃	1,908,350	〃	〃	1,792,797
October........... 〃	2,304,370	〃	〃	1,095,555
November.......... 〃	2,556,980	〃	〃	1,285,486
December.......... 〃	2,950,400	〃	〃	345,016
Januari........... 〃	3,665,138	meer	〃	406,928
Februari.......... 〃	3,596,450	minder	〃	72,912
Maart............. 〃	4,130,908	meer	〃	571,447
1879/80.... *f*	37,188,386	minder	*f*	15,725,635

naar den aard van het onderpand:

gesloten beleeningen op:

effecten.......... *f*	37,643,350	meer	*f*	9,195,883
goederen,......... 〃	8,451,100	minder	〃	271,400
specie............ 〃	91,800	〃	〃	129,300
Totaal.... *f*	46,186,250	meer	*f*	8,795,183

geprolongeerde beleeningen op:

effecten.......... *f*	116,264,355	meer	*f*	364,390
goederen.......... 〃	15,966,470	minder	〃	2,256,720
specie............ 〃	497,100	〃	〃	113,500
Totaal.... *f*	132,727,925	minder	*f*	2,005,830

afgeloste beleeningen op:

effecten.......... *f*	28,019,766	minder	*f*	14,892,265
goederen.......... 〃	9,033,820	〃	〃	771,520
specie............ 〃	134,800	〃	〃	61 850
Totaal.... *f*	37,188,386	minder	*f*	15,725,635

naar de Bankkantoren:

gesloten door de:

Agentschappen..... *f*	28,335,050	meer	*f*	6,850,450
Bijbank........... 〃	2,755,300	minder	〃	2,673,200
Hoofdbank......... 〃	15,095,900	meer	〃	4,617,933
Totaal.... *f*	46,186,250	meer	*f*	8,795,183

geprolongeerd door de:

Agentschappen..... *f*	82,776,270	meer	*f*	3,947,960
Bijbank........... 〃	8,616,000	minder	〃	4,576,600
Hoofdbank......... 〃	41,335 655	〃	〃	1,377,190
Totaal.... *f*	132,727,925	minder	*f*	2,005,830

afgelost door de:		Verschil m. h. vor. Boekj.		
Agentschappen........	*f* 22,791,130	minder	*f*	5,705,920
Bijbank..............	〃 3,627,300	〃	〃	4,754,300
Hoofdbank...........	〃 10,769,956	〃	〃	5,265,415
Totaal.......	*f* 37,188,386	minder	*f*	15,725,635

Het OPEREEREND KAPITAAL was gemiddeld:

disconto's.	....	*f* 40,532,180	minder	*f*	7,524,598
beleeningen op	effecten.....	〃 34,598,898	meer	〃	504,803
	goederen...	〃 5,311,403	minder	〃	470,665
	specie......	〃 155,945	〃	〃	33,207
beleeningen	....	〃 40,066,246	meer	〃	931
opereerend kapitaal	....	〃 80,598,426	minder	〃	7,523,667

en naar de onderscheidene wijzen van credietverstrekking evenredig aldus verdeeld:

disconto's	....	50.3 pCt.
beleeningen op	effecten...............	43 〃
	goederen...............	6.5 〃
	specie.................	0.2 〃

De onderscheidene Bankkantoren deelden daarin voor 't volgende bedrag:

			Verschil m. h. vorig Boekj.		
disconto's....	Agentschappen...	*f* 19,074,517	minder	*f*	1,027,303
	Bijbank.........	〃 4,382,124	〃	〃	7,044,722
	Hoofdbank......	〃 17,075,539	meer	〃	547,427
beleeningen..	Agentschappen...	〃 24,941,071	〃	〃	1,615,100
	Bijbank.........	〃 2,693,813	minder	〃	1,364,079
	Hoofdbank......	〃 12,431,362	〃	〃	250,090
opereerend kapitaal....	Agentschappen...	〃 44,015,588	meer	〃	587,797
	Bijbank........	〃 7,075,937	minder	〃	8,408,801
	Hoofdbank......	〃 29,506,901	meer	〃	297,337

en dit bedrag was bij de kantoren evenredig aldus gesplitst:

	DISCONTO'S.	BELEENINGEN.	OPEREEREND KAPITAAL.
Agentschappen...........	47.09 pCt.	62.25 pCt.	54.61 pCt.
Bijbank..................	10.81 〃	6.72 〃	8.78 〃
Hoofdbank...............	42.10 〃	31.03 〃	36.61 〃

De uiterste grenzen, binnen welke het opereerend kapitaal zich bewoog, zijn hieronder opgegeven:

	Tijdstip.	Hoogste cijfer.	Tijdstip.	Laagste cijfer.
disconto's.....	2 Nov. 1880	*f* 56,773,150	31 Aug. 1880	*f* 26,955,831
effecten......	14 Jan. 1881	〃 39,750,444	10 April 〃	〃 29,651,935
goederen.....	10 April 1880	〃 6,542,485	28 Sept. 〃	〃 4,202,630
specie.......	10 Mei 〃	〃 183,000	26 Maart 1881	〃 130,600
beleening.....	3 Febr. 1881	〃 45,575,654	30 Juli 1880	〃 36,047,877
opereer. kapit..	7 Jan. 〃	〃 99,729,330	31 Aug. 〃	〃 63,152,173

De RENTESTAND onderging dit jaar geene verandering, en bleef:

DISCONTO VAN		BELEENINGEN OP			
Wissels.	Promessen.	Effecten. binnenl.	Effecten. buitenl.	Goederen.	Specie.
3	3½	3	4	3	1

Gouvernements-accepten werden sedert 9 Februari 1881 tegen 2 pCt. gedisconteerd.

Gemiddeld was het bedrag der:

		Verschil m. h. vor. boekj.	
bankbiljetten	*f* 194,404,868	meer	*f* 3,637,353
bankassignatiën	〃 475	〃	〃 258
rek.-cour.-saldo's	〃 19,360,429	minder	〃 9,453,833
opeischbare schuld	*f* 213,765,772	minder	*f* 5,816,222

De hoogste en de laagste cijfers waren:

	Tijdstip.	Hoogste cijfer.	Tijdstip.	Laagste cijfer.
bankbiljetten	14 Jan. 1881	*f* 205,382,725	27 Sept. 1880	*f* 183,610,380
bankassignatiën	1 Dec. 1880	〃 5,381		nihil.
rek.-cour.-saldo's	26 Juni 〃	〃 29,139,557	24 Febr. 1881	〃 11,001,259
opeischb. schuld	8 Jan. 1881	〃 224,496,686	22 Maart 〃	〃 200,159,732

De verhouding tusschen de onderscheidene soorten der op 31 Maart 1881 tot een bedrag van *f* 187,357,975 omloopende bankbiljetten, wordt aangeduid in den volgenden staat:

BILJETTEN 31 MAART 1881,

van	Aantal.	Verhouding van het waardebedrag.
f 1000	49,385	26.35 pCt.
〃 500	12	—
〃 300	71,145	11.44 〃
〃 200	100,165	10.69 〃
〃 100	394,368	21.04 〃
〃 80	36	—
〃 60	392,509	12.56 〃
〃 40	426,457	9.10 〃
〃 25	661,679	8.82 〃
	2,095,756	100

De onderstaande tabel doet den omvang der VERWISSELINGEN kennen:

				Verschil m. h. vor. Boekj.	
bankbiljetten	aan de Bank aangenomen ter verwisseling tegen	specie	*f* 44,337,930	meer	*f* 1,877,165
〃		bankbilj.	〃 168,434,115	〃	〃 9,124,130
specie		〃	〃 32,801,160	〃	〃 546,635
Totaal			*f* 245,573,205	meer	*f* 11,547,930

Het totaal der verwisselingen was als volgt over de onderscheidene Bankkantoren verdeeld:

		Verschil m. h. vor. Boekj.	
Agentschappen	*f* 111,791,260	meer	*f* 3,058,025
Correspondentschappen	〃 48,980,595	〃	〃 7,911,955
Bijbank	〃 39,669,860	〃	〃 203,840
Hoofdbank	〃 45,131,490	〃	〃 374,110
Nederl. Bank	*f* 245,573,205	meer	*f* 11,547,930

De voorraad MUNT en MUNTMATERIAAL was gemiddeld *f* 150,174,898, *f* 900,006 hooger dan in het vorige jaar.

De voorraad wisselde af van *f* 135,583,280 op 31 Maart 1881 tot *f* 162,656,119 op 30 Juli 1880.

De opeischbare schuld was gemiddeld voor meer dan 70 pCt. door munt of muntmateriaal gedekt, tegen bijna 68 pCt. in 1879/80.

Het BESCHIKBAAR SALDO VAN MUNT EN MUNTMATERIAAL wisselde af van *f* 51,413,098 op 2 November 1880 tot *f* 78,155,006 op 26 Augustus 1880 en was gemiddeld *f* 64,668,590, *f* 3,226,233 hooger dan in het vorige jaar.

De beweging van het MUNTMATERIAAL was in kilo's metaal fijn voor het

Zilver:

nihil, evenmin als in 't vorige jaar.

Goud:

		Verschil m. h. vorig Boekj.	
verkocht	20,493	meer	17,702
gekocht	1,257	minder	19,936
vermindering	19,236		

Er werden:

	Colli's.			Verschil m. h. vor. boekj.
in bewar. gegev.	409	meer 72, aangegev. voor	*f* 36,613,700	meer *f* 7,198,821
teruggenomen	392	〃 91, een waarde van	〃 33,523,600	〃 〃 8,011,300

Op 31 Maart 1881 waren in bewaring 326 colli's, aangegeven voor een waarde van *f* 28,268,079, — terwijl krachtens de nieuwe bepalingen van 1 December 1881 in open bewaargeving (bij losse stukken) onder de Bank berustten op 31 Maart 1881 elf pakketten tot eene waarde van *f* 367,180.60.

De WINST- EN VERLIESREKENING gaf de volgende uitkomsten:

		Verschil m. h. vor. Boekj.	
rente van disconteeringen	*f* 1,367,934.98	minder	*f* 360,086.24½
〃 〃 beleeningen	〃 1,333,684.54½	〃	〃 273,804.81½

		Verschil m. h. vor. boekj.		
verschill. provisiën van rek.-courant-houders, voor incasseeringen, van bankassignatiën, van kasquitantien, enz., bewaarloon .... *f*	45,676.59	meer	*f*	4,753.85
rente van het reservefonds . . ″	181,699.69	minder	″	1,014.77
winst op muntmateriaal. . . . . ″	144,037.56½	meer	″	112,725.79½
meer ontvangen op vroeger onbetaald gebleven disconto dan waarop gerekend was, na dekking van het in dit jaar geleden verlies. . . . . ″	7,678.43½	meer	″	7,678.43½
onverdeelde winst van 't vorige boekjaar. . . . . ″	9,271.99	″	″	8,904.64
Totaal. . . . . *f*	3,089,983.79	minder	*f*	500,843.11

na aftrek van:

patentrecht. . . . . *f*	58,573.43	minder	*f*	9,420.80
vergoeding aan den Staat, (Staatsblad 1871, nº. 86). . . . ″	100,000.—	gelijk 't vorig boekjaar.		
gewone onkosten . . . . ″	547,605.04	meer	*f*	11,054.45
voor verlies afgeschreven. . . . ″	763.90	minder	″	101,209.73
art. 41 der Statuten. . . . . ″	94,426.16½	″	″	24,610.30½
Totaal. . . . . *f*	801,368.53½	minder	*f*	124,186.38
blijft er. . . . . *f*	2,288,615.26	minder	*f*	376,656.99
voor de aandeelhouders, of ″	143.—	″	″	23.—

per aandeel van *f* 1000.— beschikbaar.

Op 31 Maart 1881 was de stand der voornaamste Bankcijfers als volgt:

			Verschil m. h. vor. Boekj.		
disconto-rekening	der Agentschappen. *f*	19,777,914.36½	meer	*f*	279,489.79
	″ Bijbank. . . . . . . ″	3,959,844.38½	″	″	750,981.11
	″ Hoofdbank. . . . ″	15,229,959.17½	″	″	7,562,937.78½
	″ Ned. Bank. . . . *f*	38,967,717.92½	meer	*f*	8,593,408.68½
beleening rekening.	der Agentschappen. *f*	27,112,350.—	meer	*f*	5,543,920.—
	″ Bijbank. . . . . . . ″	2,042,900.—	minder	″	872,000.—
	″ Hoofdbank. . . . ″	16,097,045.—	meer	″	4,325,944.—
	″ Ned. Bank. . . . *f*	45,252,295.—	meer	*f*	8,997,864.—

specie. *f*	129,620,151.28	meer	*f*	6,934,305.94
muntbiljetten. . . . . ″	3,436,610.—	minder	″	809,870.—
muntmateriaal. . . . . ″	5,963,128.82	″	″	31,690,304.84
bankbiljetten in omloop. . *f*	187,357,975.—	minder	*f*	2,248,970.—
bankassignatiën ″ ″. . . . . ″	nihil.	″	″	161.15
rekening-courant-saldo's . . . . ″	18,059,824.51½	″	″	5,217,136.02
opeischbare schuld. . . . . *f*	205,417,799.51½	minder	*f*	7,466,267.17
reservefonds. . . . . *f*	4,374,913.12½	meer	*f*	14,623.12½

Maatschappij voor Gemeentecrediet, te Amsterdam.

Bronnen. Verslag van den Raad van Toezicht, uitgebracht 19 Maart 1881.

Van 1870 tot 31 December 1880 heeft de Maatschappij gesloten 230 leeningen, vertegenwoordigende een kapitaal van *f* 11,371,329.

Van deze leeningen zijn 140 door gemeenten, 89 door waterschappen en 1 door eene provincie (Groningen) met haar gesloten.

Zij zijn aldus over de provinciën verdeeld:

Provinciën.	Aantal leeningen met gemeenten.	Bedrag.	Aantal leeningen met waterschappen.	Bedrag.	TOTAAL leeningen.	TOTAAL bedrag.
Noord-Brabant	4...*f*	512,500	3...*f*	65,000	7...*f*	577,500
Gelderland	10...〃	170,297	1...〃	10,000	11...〃	180,297
Zuid-Holland	46...〃	1,292,412	20...〃	679,750	66...〃	1,972,162
Noord-Holland	19...〃	1,619,350	40...〃	299,000	59...〃	1,918,350
Zeeland	13...〃	422,600	9...〃	785,750	22...〃	1,208,350
Utrecht	4...〃	128,000	8...〃	159,000	12...〃	287,000
Friesland	11...〃	409,500	7...〃	274,000	18...〃	683,500
Overijssel	8...〃	168,570	—	——	8...〃	168,570
Groningen	2...〃	43,750	—	——	3 [1]).〃	1,393,750 [1])
Drenthe	4...〃	40,200	—	——	4...〃	40,200
Limburg	19...〃	319,400	1...〃	10,000	20...〃	329,400
	140...*f*	5,126,579	89...*f*	4,894,750	230...*f*	11,371,329

De termijnen van aflossing der leeningen werden in het vorig Jaarverslag opgegeven als volgt:

Termijn van aflossing.	Aantal leeningen met gemeenten.	Bedrag.	Aantal leeningen met waterschappen.	Bedrag.	TOTAAL leeningen.	TOTAAL bedrag.
5 jaren	1...*f*	5,000	—	——	1...*f*	5,000
8 〃	1...〃	8,000	—	——	1...〃	8,000
10 〃	1...〃	10,000	1...*f*	6,000	2...〃	16,000
15 〃	6...〃	62,950	—	——	6...〃	62,950
16 〃	1...〃	8,000	—	——	1...〃	8,000
20 〃	4...〃	27,250	1...〃	4,000	5...〃	31,250
22 〃	2...〃	25,250	—	——	2...〃	25,260
23 〃	1...〃	10,000	—	——	1...〃	10,000
25 〃	8...〃	95,459	2...〃	34,000	10...〃	129,950
27 〃	1...〃	49,500	—	——	1...〃	49,500
29 〃	2...〃	82,250	—	——	2...〃	82,250
30 〃	12...〃	169,867	1...〃	22,000	13...〃	191,867
34 〃	7...〃	130,300	11...〃	587,000	18...〃	717,300
35 〃	—	——	3...〃	76,250	3...〃	76,250
40 〃	20...〃	258,850	5...〃	108,250	25...〃	367,100
43 〃	3...〃	75,000	3...〃	167,500	6...〃	242,500

1) Hieronder eene leening door de provincie gesloten ad *f* 1,350,000.

Termijn van aflossing.	Aantal leeningen met gemeenten.	Bedrag.	Aantal leeningen met waterschappen.	Bedrag.	TOTAAL. leeningen.	TOTAAL. bedrag.
45 jaren	3...	*f* 67,350	1...	*f* 50,000	4...	*f* 117,350
50 〃	1...	〃 10,000	5...	〃 254,500	6...	〃 264,500
60 〃	—	——	6...	〃 746,000	6...	〃 746,000
61 〃	—	——	2...	〃 52,000	2...	〃 52,000
62 〃	—	——	3...	〃 412,030	3...	〃 412,000
63 〃	—	——	1...	〃 80,000	1...	〃 80 000
64 〃	—	——	1...	〃 32,000	1...	〃 32,000
65 〃	—	——	7...	〃 290,000	7...	〃 290,000
66 〃	—	——	1...	〃 8,500	1...	〃 8,500
67 〃	—	——	2...	〃 46,000	2...	〃 46,000
68 〃	50...	〃 3,493,950	23...	〃 1,327,750	74 [1]).	〃 6,171,700
70 〃	2...	〃 19,000	1...	〃 135,000	3...	〃 154,000
	126...	*f* 4,607,967	80...	*f* 4,439,250	207...	*f* 10,397,217

In 1880 zijn door de Maatschappij gesloten:

14	leeningen met gemeenten	voor *f* 518,612
9	〃 〃 waterschappen	〃 〃 455,500
te zamen 23	leeningen	voor *f* 974,112

Daarvan waren 3 in Zuid-Holland voor *f* 54,412, 8 in Noord-Holland voor *f* 327,000, 3 in Zeeland voor *f* 428,000, 2 in Friesland voor *f* 54,500, 2 in Overijssel voor *f* 63,000, 2 in Drenthe voor *f* 21,200, 3 in Limburg voor *f* 26,000.

Hypotheekbanken.

De *Nationale Hypotheekbank, te Amsterdam.* Bronnen: *Verslag* van den Voorzitter, uitgebracht 23 April 1881 (twintigste boekjaar).

De werkzaamheid der Bank blijkt uit de volgende halfjarige opgaven.

Datum.	Gesloten leeningen van af de oprichting der Bank.	Afgeloste leeningen van af de oprichting der Bank.	Pandbrieven in omloop.
30 Juni 1863..	*f* 1,519,500	*f* 44,000	*f* 1,475,500
31 December 〃...	〃 2,457,400	〃 64,600	〃 2,392,800
30 Juni 1864..	〃 3,420,600	〃 194,800	〃 3,225,800
31 December 〃...	〃 3,576,800	〃 225,400	〃 3,351,400
30 Juni 1865..	〃 3,987,100	〃 414,900	〃 3,572,200
31 December 〃...	〃 4,058,400	〃 620,300	〃 3,438,100
30 Juni 1866..	〃 4,275,000	〃 686,800	〃 3,588,200
31 December 〃...	〃 4,931,900	〃 802,700	〃 4,129,200
30 Juni 1867..	〃 5,217,000	〃 1,053,500	〃 4,163,500
31 December 〃...	〃 5,527,800	〃 1,229,400	〃 4,298,400

[1]) Hieronder eene leening door de provincie Groningen gesloten.

Datum.		Gesloten leeningen van af de oprichting der Bank.	Afgeloste leeningen van af de oprichting der Bank.	Pandbrieven in omloop.
30 Juni	1868. .	f 5,717,200	f 1,350,100	f 4,367,100
31 December	〃. . .	〃 6,278,300	〃 1,486,000	〃 4,792,300
30 Juni	1869. .	〃 6,831,000	〃 1,747,700	〃 5,083,300
31 December	〃. . .	〃 7,514,100	〃 1,884,000	〃 5,630,100
30 Juni	1870. .	〃 8,157,300	〃 2,049,200	〃 6,108,100
31 December	〃. . .	〃 8,486,000	〃 2,283,200	〃 6,202,700
30 Juni	1871. .	〃 8,945,200	〃 2,544,400	〃 6,400,800
31 December	〃. . .	〃 9,551,100	〃 2,764,100	〃 6,787,000
30 Juni	1872. .	〃 10,242,300	〃 3,113,400	〃 7,128,900
31 December	〃. . .	〃 10,739,000	〃 3,506,800	〃 7,232,200
30 Juni	1873. .	〃 11,925,500	〃 3,919,300	〃 8,006,200
31 December	〃. . .	〃 12,740,100	〃 4,227,200	〃 8,512,900
30 Juni	1874. .	〃 13,608,600	〃 4,747,900	〃 8,860,700
31 December	〃. . .	〃 14,148,800	〃 5,281,300	〃 8,867,500
30 Juni	1875. .	〃 14,970,800	〃 6,049,900	〃 8,920,900
31 December	〃. . .	〃 16,036,100	〃 6,692,900	〃 9,343,200
30 Juni	1876. .	〃 16,777,100	〃 7,286,800	〃 9,490,300
31 December	〃. . .	〃 18,030,000	〃 7,867,500	〃 10,162,500
30 Juni	1877. .	〃 19,829,800	〃 8,388,700	〃 11,441,100
31 December	〃. . .	〃 20,912,600	〃 9,002,800	〃 11,909,800
30 Juni	1878. .	〃 22,458,600	〃 9,674,300	〃 12,784,300
31 December	〃. . .	〃 23,591,700	〃 10,288,800	〃 13,302,900
30 Juni	1879. .	〃 25,487,000	〃 11,170,100	〃 14,316,900
31 December	〃. . .	〃 26,529,400	〃 11,881,200	〃 14,648,200

De Bank heeft in 1880 gesloten 185 leeningen tot een gezamenlijk bedrag van . . . . f 2,490,700
vormende met de tot 31 December 1879 geslotene,
ten getale van 2,788 . . . . 〃 26,529,400

een totaal van 2,973 leeningen, ten bedrage van. . . . f 29,020,100

Bedoelde leeningen in 1880 gesloten zijn verdeeld als volgt:

I. Volgens hare hoegrootheid:

Van f 300 tot f 4,900	— 52	te zamen	. . . . . f	156,300
〃 〃 5,000 〃 〃 9,900	— 54	〃	〃. . . . . . 〃	393,500
〃 〃 10,000 〃 〃 29,900	— 66	〃	〃. . . . . . 〃	1,113,400
〃 〃 30,000 〃 〃 49,900	— 7	〃	〃. . . . . . 〃	256,000
〃 〃 50,000 en daarboven	6	〃	〃. . . . . . 〃	571,500
				f 2,490,700

II. Volgens den tijd, binnen welke zij worden terugbetaald:

binnen 1—10 jaren	61	te zamen	. . . . f	612,400
〃 11—25 〃	30	〃	〃. . . . . 〃	644,700
〃 26—40 〃	74	〃	〃. . . . . 〃	930,500
〃 41—54 〃	5	〃	〃. . . . . 〃	118,700
〃 55—63 〃	15	〃	〃. . . . . 〃	184,400
				f 2,490,700

III. Volgens de ligging der onderpanden:

Provincie	Noord-Brabant	4	*f* 29,500
〃	Drenthe	2	〃 28,000
〃	Friesland	28	〃 161,600
〃	Gelderland	7	〃 42,000
〃	Groningen	29	〃 367,600
〃	Noord-Holland	69	〃 1,060,300
〃	Zuid-Holland	27	〃 415,300
〃	Limburg	2	〃 15,000
〃	Overijssel	7	〃 34,600
〃	Utrecht	7	〃 71,800
〃	Zeeland	2	〃 15,000
in meer dan eene provincie		1	〃 250,000
			f 2,490,700

Van de sedert de oprichting der Bank aangegane leeningen ad. . . . . *f* 29,020,100
is in 1880 terug ontvangen. . . . . *f* 1,516,500
tot 31 December 1879 was terugbetaald 〃 11,881,200

zoodat in het geheel reeds is afgelost. . . . . 〃 13,397,700

en mitsdien op 31 December 1880 nog is verschuldigd *f* 15,622,400

Pandbrieven, aan toonder zoowel als op naam, werden gecreëerd tot een bedrag gelijkstaande aan dat der gesloten hypotheken, te weten 2,470 groot *f* 1,000 *f* 2,470,000
28 〃 〃 500 〃 14,000
67 〃 〃 100 〃 6,700
f 2,490,700
allen rentende 4½ pCt.

Daarentegen werd uitgeloot eene som van. . . . . . . 〃 1,516,500

zoodat het bedrag der in omloop zijnde Pandbrieven per saldo vermeerderd is met. . . . . *f* 974,200
en gevoegd bij de op 31 December 1879 in omloop zijnde som van. . . . . 〃 14,648,200

een totaal aanwijst van. . . . . *f* 15,622,400

Dit bedrag is gedekt door:

a. de tot onderpand verbonden gebouwde en ongebouwde eigendommen, waarop de Bank, overeenkomstig art. 46 van hare statuten, ten hoogste 60 pCt. der geschatte waarde verstrekt;

b. een werkelijk gestort bank- en waarborgkapitaal ter effectieve waarde van . . . . *f* 1,805,000.—

c. eene reservekas op de Balans 1879 uitgetrokken voor. . . . . *f* 95,764.13
vermeerderd met haar aandeel in de winst over 1879 met. . . . . // 10,615.39
en met de rente over 1880 ingevolge art. 43 der statuten. . . . . . . // 4,274.14
alzoo op 31 Dec. 1880 bedragende ——— *f* 110,653.66

Rotterdamsche Hypotheekbank voor Nederland.

Bronnen. Verslag van den Raad van Bestuur en Toezicht, uitgebracht 12 Maart 1881.

Het saldo der gesloten hypothecaire leeningen was op ult°. December 1879		*f* 13,952,762.96
In 1880 werd door de bank op hypotheek uitgezet.		// 3,555,200.—
te zamen		*f* 17,507,962.96
Gedurende 1880 werd afgelost		// 2,011,189.52½
zoodat het saldo der hypothecaire leeningen op ult°. December 1880 was		*f* 15,496,773.43½
de verbonden perceelen hadden waarde van	*f* 29,573,475	
de waarde der goederen van afgeloste schuld was echter	// 3,252,018	
zoodat blijft als waarborg der hypothecaire schuld een waarde van		// 26,321,457.—
Het saldo der uitgegeven Pandbrieven was op ult°. Dec. 1879	*f* 14,487,250	
in 1880 werden uitgegeven Pandbrieven ad	// 3,295,050	
te zamen	*f* 17,782,300	
door uitloting al pari afgelost	// 2,033,000	
zoodat het saldo der in omloop zijnde Pandbrieven op ult°. Dec. 1880 was		*f* 15,749,300.—

Het totaal der gevraagde voorschotten beliep *f* 5,701,300.—, verdeeld in 386 aanvragen, waarvan werden aangenomen:

2	Aanvragen	van........*f*	100,100	tot	*f*	150,000........	*f*	230,000
5	"	".........."	70,100	"	"	100,000........	"	385,000
14	"	".........."	40,100	"	"	70,000........	"	744,000
11	"	".........."	30,100	"	"	40,000........	"	393,000
14	"	".........."	20,100	"	"	30,000........	"	356,000
14	"	".........."	15,100	"	"	20,000........	"	257,000
31	"	".........."	10,100	"	"	15,000........	"	395,000
35	"	".........."	7,100	"	"	10,000........	"	312,700
29	"	".........."	5,100	"	"	7,000........	"	184,100
62	"	".........."	2,100	"	"	5,000........	"	229,900
28	"	".........."	1,100	"	"	2.000........	"	47,100
28	"	".........."	400	"	"	1,000........	"	21,400
273	Aanvragen						*f*	3,555,200

De perceelen, waarop dit bedrag is verstrekt, zijn gelegen in de volgende provinciën en werden door deskundigen op de daarbij genoemde waarde getaxeerd:

	Voorschot.	Taxatie.
Drenthe....................*f*	10,000	*f* 19,200
Noord-Brabant................"	95,000	" 202,500
Gelderland..................."	899,400	" 1,371,640
Zuid-Holland................."	185,000	" 312,300
Noord-Holland................"	1,662,300	" 2,619,061
Zeeland......................"	97,900	" 170,549
Utrecht......................"	21,500	" 41,500
Friesland...................."	175,700	" 314,599
Overijssel..................."	21,500	" 33,960
Groningen...................."	386,900	" 651,100
	f 3,555,200	*f* 5,736,409

De ongebouwde eigendommen, geschat op een waarde van *f* 2,490,629 hebben een uitgestrektheid van 1359 Hectaren, 43 Aren, 31 Centiaren. De voorschotten daarop verleend, bedragen *f* 1,471,500, terwijl onder verband van gebouwde eigendommen, getaxeerd op *f* 3,245,780 leeningen zijn gesloten tot een bedrag van *f* 2,083,700.

Hollandsche Hypotheekbank te Amsterdam. Bronnen. Verslag van den Raad van toezicht, uitgebracht 29 April 1881.

Sedert de oprichting dezer bank werden gesloten 662 leeningen; 32 in 1877, 120 in 1878, 202 in 1879, 308 in 1880.

Deze leeningen waren naar de ligging der verbonden goederen en het bedrag aldus verdeeld.

Naar de ligging der verbonden goederen:

	1878.	1879.	1880.
Prov. Noord-Holland.. .*f*	335,350	*f* 951,100	*f* 2,203,500
〃 Friesland.......〃	329,400	〃 299,300	〃 468,300
〃 Gelderland......〃	66,050	〃 231,800	〃 173,400
〃 Zeeland.........〃	64,200	〃 100,450	〃 23,950
〃 Zuid-Holland....〃	47,000	〃 91,060	〃 197,500
〃 Utrecht... .....〃	187,700	〃 81,500	〃 167,250
〃 Noord-Brabant...〃	—	〃 52,800	〃 28,900
〃 Overijssel.......〃	—	〃 21,800	〃 80,500
〃 Drenthe ....〃	53,450	〃 16,250	〃 65,500
〃 Groningen.......〃	85,700	〃 12,200	〃 62,250
	f 1,190,100	*f* 1,858,200	*f* 3,478,050

Naar het bedrag:

	in 1878. aantal leeningen.	in 1878. gezamelijk bedrag.	in 1879. aantal leeningen.	in 1879. gezamelijk bedrag.	in 1880. aantal leeningen.	in 1880. gezamelijk bedrag.
Van *f* 200 tot *f* 1,000	12 à	*f* 10,100	25 à	*f* 20,350	niet opgegeven.	*f* 21,300
〃 〃 1,100 〃 〃 3,000	30 〃	〃 74,000	68 〃	〃 131,400		〃 182,250
〃 〃 3,100 〃 〃 5,000	17 〃	〃 71,850	30 〃	〃 126,800		〃 175,800
〃 〃 5,100 〃 〃 10,000	20 〃	〃 149,850	32 〃	〃 239,850		〃 439,950
〃 〃 10,100 〃 〃 20,000	16 〃	〃 237,800	22 〃	〃 337,300		〃 691,950
〃 〃 20,100 〃 〃 30,000	11 〃	〃 271,500	10 〃	〃 273,500		〃 416,800
〃 〃 30,100 〃 〃 40,000	3 〃	〃 115,000	2 〃	〃 260,500		〃 489,000
〃 〃 40,100 〃 〃 50,000	3 〃	〃 138,000	7 〃	〃 92,500		〃 226,000
boven de 〃 50,000	2 〃	〃 122,000	6 〃	〃 376,000		〃 830,000
	120 à	*f* 1,190,100	202 à	*f* 1,858,200	—	*f* 3,473,050

Voegt men bij het bedrag der tot 31 December 1879 gesloten leeningen ad..*f* 3,448,050.—
het bedrag der leeningen gesloten in 1880, ad..........〃 3,473,050.—

dan blijkt dat het totaal der gesloten leeningen is.......*f* 6,921,109.—
Hierop is afgelost in 1878..............*f* 18,367.52½
in 1879..............〃 126,565.10½
in 1880..............〃 354,079.01½

Te zamen.............〃 499,011.64½

Zoodat op 31 December 1880 nog verschuldigd is.......*f* 6,422,088.35½

In het jaar 1880 werden opgemaakt pandbrieven à 4 pCt. en à $4\frac{1}{2}$ pCt. tot een bedrag van .... *f* 3,473,100
op 31 December 1879 waren in omloop .... 〃 3,312,000

Makende te zamen ...... *f* 6,785,100

Uitgeloot zijn:

in Mei 1880	163	pandbrieven	à *f*	1000	*f* 163,000		
	26	〃	〃 〃	500	〃 13,000		
						f 176,000	
in Nov. 1880	159	〃	〃 〃	1000	*f* 159,000		
	12	〃	〃 〃	500	〃 6,000		
	40	〃	〃 〃	100	〃 4,000		
	20	〃	〃 〃	50	〃 1,000		
						〃 170,000	
						Te zamen	*f* 346,000

zoodat op 31 December 1880 aan pandbrieven in omloop is, een bedrag van .... *f* 6,439,100

Al de gesloten leeningen en al de in omloop zijnde pandbrieven geven eene rente van $4\frac{1}{2}$ pCt. en sedert 1880 eenige tot een gezamenlijk bedrag van *f* 894,100, een rente van 4 pCt. 's jaars.

In de maand December werd de gelegenheid opengesteld om uitgelote — met 1 Januari 1881 losbare — pandbrieven à pari in te wisselen, tegen onuitgelote stukken. Daarvan werd voor een bedrag van *f* 245,300 gebruik gemaakt.

In den loop van het jaar werd voor een bedrag van *f* 2,605,250 aan $4\frac{1}{2}$ pCt. pandbrieven en voor *f* 880,000 aan 4 pCt. pandbrieven verkocht.

Spaarbanken. De *bronnen* zijn: het officiëele *Verslag over de verrichtingen aangaande het armbestuur*, laatstelijk dat over 1878, de verslagen der *Maatschappij tot Nut van 't Algemeen;* de speciale Verslagen van verschillende instellingen, en de uit die bronnen samengestelde critische overzichten van Mr. G. A. FOKKER, in het jaarboekje 1858, bl. 290, 1863, bl. 317, 1869, bl. 432, 1873, bl. 431 en 1875 *Mengelwerk*, bl. 25. De volgende cijfers zijn ontleend aan het *Verslag* aangaande het armbestuur.

Jaren.	Aantal banken.	Getal deelhebbers bij de opmaking der laatste rekening.	Terugbetaald aan deelhebbers voor inlage en intresten.	Bedrag van gedane inlagen.	Verhouding van het aantal deelhebbers op 1000 inwoners. van het rijk.	Gemiddeld bedrag van kapitaal per deelhebber.	Op de *f* 1.— opgevraagd geld met intrest bedroeg inlage gemidd.
1867..	166	76,810	2,771,973	3,285,449	21.38	*f* 134.21	*f* 1.19
1868..	165	82,188	2,978,935	3,860,975	22.65	" 142.08	" 1.29
1869..	169	88,512	3,420,928	4,160,458	24.23	" 144.32	" 1.29
1870..	171	89,704	4,642,902	3,968,639	24.32	" 143.32	" 1.21
1871..	189	97,940	3,801,476	4,865,622	26.92	" 155.61	" 1.27
1872..	186	108,502	4,464,695	5,572,459	29.53	" 156.16	" 1.25
1873..	209	118,656	4,998,382	6,256,865	31.91	" 161.02	" 1.27
1874..	219	132,061	5,317,726	7,125,840	35.05	" 164.13	" 1.34
1875..	223	148,922	5,786,586	8,791,568	39.09	" 175.33	" 1.52
1876..	259	174,381	7,309,728	9,971,428	45.11	" 171.07	" 1.36
1877..	266	190,661	8,238,117	10,790,421	48.59	" 175.99	" 1.31
1878..	269	202,359	9,334,647	10,889,872	50.82	" 179.55	" 1.17

Op de 1000 inwoners der betrokkene provincies trof men aan het volgende getal deelhebbers met gemiddeld bedrag van kapitaal per deelhebber: 1878.

	Deelhebber.	Kapitaal.
in Noord-Brabant	22.53	156.03
" Gelderland	39.35	210.52
" Zuid-Holland	93.09	167.25
" Noord-Holland	70.39	129.93
" Zeeland	29.32	158.19
" Utrecht	49.23	193.55
" Friesland	39.59	159.66
" Overijssel	30.78	167.22
" Groningen	51.85	410.96
" Drenthe	15.21	262.93
" Limburg	6.21	202.79
" Nederland 1878	50.82	179.55
" " 1877	48.59	175.99
" " 1876	45.11	171.07
" " 1875	39.09	175.33
" " 1874	35.05	164.13
" " 1873	31.91	161.02
" " 1872	29.53	156.16
" " 1871	26.92	155.61
" " 1870	24.32	143.32
" " 1869	24.23	144.32

Bij deze cijfers dient opgemerkt dat de opgaven van enkele banken (10 à 12) ontbreken of onvolledig werden gegeven.

Volgens het *Verslag betrekkelijk den dienst der Posterijen* over 1877, 1878 en 1879 werden sedert 1 Mei 1876 gelden per *Spaarbankpostwissel* verzonden, te weten:

in 1876......98	stuks tot een bedrag van	*f* 3,621.73½
〃 1877.....319	〃 〃 〃 〃 〃	〃 19,696.93½
〃 1878.....441	〃 〃 〃 〃 〃	〃 16,708.46
〃 1879.....380	〃 〃 〃 〃 〃	〃 14,495.42½

Het *Verslag* omtrent het Armbestuur over 1878 bevat weder berichten aangaande de *Schoolspaarbanken* in Nederland. Van 74 scholen waren berichten ingekomen. Onder dit cijfer zijn begrepen 27 scholen te Rotterdam, op welke door 4,036 van de 7,832 kinderen te zamen een bedrag van *f* 13,410.55 is ingebracht.

Spaarkassen: De *bronnen* zijn het *Verslag over de verrichtingen aangaande het armbestuur* en de Verslagen der onderscheidene instellingen. Volgens het regeeringsverslag waren er in: 1866 32, in 1878 31 spaarkassen. — Het aantal deelhebbers bedroeg in 1866 7,400, in 1878 5,312; de inlagen klommen van *f* 94,899 in '66 tot *f* 107,316 in '78. De opgaven van enkele spaarkassen ontbreken.

Hulpbanken. Aan de Regeeringsverslagen *over de verrichtingen aangaande het armbestuur*, laatstelijk over 1878, ontleenen wij de volgende opgaven:

	Getal hulpbanken.	Aantal gedane voorschotten.	Getal personen aan wie.	Bedrag der voorschotten.	Gemiddeld voorschot per persoon.
1869	40	7,827	6,435	*f* 586,205	*f* 91.09
1870	42	8,041	6,751	〃 638,396	〃 94.56
1871	43	8,558	7,014	〃 682,819	〃 97.35
1872	43	8,276	6,808	〃 691,433	〃 101.84
1873	45	8,159	6,690	〃 700,212	〃 104.65
1874	45	8,032	6,913	〃 698,282	〃 101.01
1875	46	8,017	6,574	〃 723,742	〃 110.09
1876	49	8,213	6,830	〃 760,717	〃 111.38
1877	49	8,533	7,045	〃 815,422	〃 115.74
1878	50	8,554	6,425	〃 830,038	〃 129.19

Hierbij moet opgemerkt worden, dat de opgaven van enkele banken telken jare ontbraken.

Banken van leening. De *bron* voor dit onderwerp is het *Verslag over de verrichtingen aangaande het armbestuur;* men vergelijke het Statistisch Overzicht over 1847—1866, door den Heer C. J. VAN HEEL, in dit *Jaarboekje* 1871, bl. 230 volg.

	Banken beheerd door administraties op openbaar gezag ingesteld.		
	1876.	1877.	1878.
getal	29	28	27
kapitalen, waarmede zij werkten	*f* 2,275,301	*f* 2,262,252	*f* 2,245,480
interest der panden	7½ à 16 pCt.	7½ à 16 pCt.	7 à 16 pCt.
beleende panden	2,367,190	2,280,563	2,145,892
geloste 〃	2,314,425	2,225,651	2,112,327
verkochte 〃	62,991	64,042	56,460
geleende gelden	*f* 7,866,548	*f* 7,877,620	*f* 7,417,836
geloste 〃	〃 7,683,280	〃 7,633,788	〃 7,240,252
ontvangsten	〃 8,259,411	〃 8,234,483	〃 7,808,333
uitgaven	〃 8,232,090	〃 8,247,316	〃 7,766,282
winst	〃 14,772	〃 15,940	〃 17,193
verlies	〃 8,812	〃 5,420	〃 4,786

	Verpachte en vergunde banken.		
	1876.	1877.	1878.
getal	31	28	27
interest der panden	6 à 16 pCt.	6 à 16 pCt.	6 à 16 pCt.
beleende panden	253,219	234,142	223,585
geloste 〃	233,417	215,128	203,183
verkochte 〃	6,144	5,653	5,749
geschoten gelden	*f* 602,608	*f* 573,637	*f* 545,614
geloste 〃	〃 558,563	〃 499,208	〃 513,383
ontvangsten	〃 607,014	〃 541,215	〃 554,635
uitgaven	〃 615,918	〃 584,608	〃 552,392

Maatschappijen ter bevordering des handels.

De Nederlandsche Handelmaatschappij. Zie in dit *Jaarboekje*, 1850 en volgende jaren, de officiëele opgaven van het aantal bevrachte schepen, betaalde vrachten, verkochte producten enz. Ook in het *Verslag der Kamer van Koophandel te Amsterdam*, wordt die statistiek medegedeeld.

Voor 1880 heeft men de volgende cijfers, welwillend door de Directie ons medegedeeld:

	Bevrachte schepen.			Betaalde retourvrachten.		
Jaren.	Aantal.	Gemeten lasten.	Vracht per last.	Uit N.-Indie.	Uit andere landen.	Totaal.
1870	86	40,733	*f* 68.67—*f* 82.99	*f* 3,754,748	*f* 345,190	*f* 4,099,937
1871	36	20,144	〃 71.47—〃 79.—	〃 5,125,945	〃 156,181	〃 5,282,126
1872	27	14,191	〃 71.98—〃 88.90	〃 3,462,724	〃 52,579	〃 3,515,303
1873	37	15,927	〃 73.90—〃 90.—	〃 4,914,754	〃 26,900	〃 4,941,654
1874	36	8,214	〃 76.90—〃 84.84	〃 3,331,942	〃 54,956	〃 3,386,898
1875	27	6,156	———	〃 2.760,790	〃 53,147	〃 2,813,937
1876	—	——	———	〃 2,135,580	〃 143,504	〃 2,279,084
1877	—	——	———	〃 2,888,084	〃 81,756	〃 2,969,840
1878	—	——	———	〃 2,080,891	〃 262,266	〃 2,343,157
1879	—	——	———	〃 1,297,141	〃 65,871	〃 1,363,012
1880	—	——	———	〃 2,003,546	〃 36,295	〃 2,039,841

Voor rekening of aan de consignatie der Handelmaatschappij werden in 1880 aangevoerd:

	Amsterdam.	Rotterdam.	Dordrecht, Schiedam, Middelburg.	Totaal 1880.	Totaal 1879.
Koffie............balen	536,429	365,598	131,008	1,033,035	858,908
Suiker........kanassers	4,980	2,209	—	7,189	5,192
〃 (Surin.)....vaten	3,373	—	—	3,373	3,388
Tin...........blokken	76,883	51,397	5,508	133,788	164,183
Indigo (Java)......kisten	88	19	—	107	370
Bindrotting.......bossen	26,774	27,806	—	54,580	133,269
Tabak (Java)....pakken	2,636	—	—	2,636	5,030
〃 (Grieksche)pakken	76	—	—	76	—
Katoen...........balen	—	—	—	—	2,500
Notenmuscaat......colli	664	326	—	990	546
Foelie............colli	235	118	—	353	219
Huiden (Java).....stuks	472	739	—	1,211	1,888
〃 (Uraguay).. 〃	—	—	—	—	10,000
Gom Damar......kisten	15	—	—	15	131
Cassia Vera......pakken	836	—	—	836	1,039
Japans. goederen..kisten	113	—	—	113	33
Kinabast...........colli	741	—	—	741	960
Thee (Java)......kisten	938	—	—	938 }	1,221
〃 (Japan).....kisten	162	—	—	162 }	
Parelmoerschelpen.kisten	83	—	—	83	20
Melasse (Surin.)...vaten	119	—	—	119	423

	Amsterdam.	Rotterdam.	Dordrecht, Schiedam, Middelburg.	Totaal 1880.	Totaal 1879.
Gom Benzoën.....kisten	233	—	—	233	24
Sandelhout........stuks	—	—	—	—	1,468
Notenzeep........kisten	—	—	—	—	1
Horens............stuks	—	—	—	—	13,550
Peper............balen	1,374	—	—	1,374	2,351
Gutta Percha.......colli	207	185	—	392	—
Guta Getang.......colli	3	—	—	3	—
Hars.............vaten	—	1,468	—	1,468	—
Afr. Cacao........balen	45	—	—	45	—
Rijst.............balen	21,869	—	—	21,869	—
Rottingstokken...bossen	293	—	—	293	—
Rameh...........balen	16	2	—	18	—
Kajapoet-olie ....kelders	—	134	—	134	—
Kwikerts.........kisten	1	—	—	1	—
Arak.............vaten	150	605	—	755	—
Gom Copal........colli	658	—	—	658	—
Gom Elastiek ......colli	5	—	—	5	—

De hoeveelheid en de middenprijzen der in veiling verkochte koffie, suiker en indigo waren in 1880 als volgt:

Koffie......509,931	balen	te Amsterdam	*f* 50.87, 47.58, 41.90, 39.98
408,982	〃	〃 Rotterdam	〃 45.13, 43.29, 41.42, 39.69 〃 41.99.
Suiker........4,900	kranjs.	〃 Amsterdam	〃 24 à 34½.
2,209	〃	〃 Rotterdam	
Id. (Surin.)..3,009	vaten	〃 Amsterdam	〃 25.50 à 30.17½.
Indigo 88	kisten	〃 Amsterdam	〃 5.78 à 7.20.
36	〃	〃 Rotterdam	

De bruto-opbrengst der in 1880 verkochte producten was:

	AMSTERDAM.	ROTTERDAM.	TOTAAL.
Koffie..........*f*	26,752,070.49½	*f* 20,369,607.19½	*f* 47,121,677.69
Suiker..........〃	613,065.96½	〃 138,031.64	〃 751,097.60½
Indigo..........〃	57,968.80	〃 18,209.65	〃 76,178.45
Tin............〃	2,111,864.22½	〃 1,928,633.51½	〃 4,040,497.74
Specerijen ......〃	143,536.34	〃 67,697.11	〃 211,233.45
Diverse artikelen.〃	1,218,587.84	〃 15,926.22½	〃 1,234,514.06½
Te zam. in 1880..*f*	30,897,093.66½	*f* 22,538,105.33½	*f* 53,435,199.—
〃 〃 1879..〃	33,035,649.04½	〃 23,997,509.79½	〃 57,033,158.84
〃 〃 1878..〃	34,397,856.33½	〃 25,829,183.97	〃 60,227,040.00½

	AMSTERDAM.	ROTTERDAM.	TOTAAL.
Te zam. in 1877..	*f* 37,971,660.89½	*f* 29,691,570.35	*f* 67,663,231.24½
〃 〃 1876..	〃 35,366,707.33½	〃 25,676,916.01½	〃 61,043,623.35
〃 〃 1875..	〃 38,691,900.64	〃 28,762,589.79	〃 66,762,589.79
〃 〃 1874..	〃 ——	〃 ——	〃 73,361,582.14
〃 〃 1873..	〃 ——	〃 ——	〃 68,247,158.82
〃 〃 1872..	〃 ——	〃 ——	〃 ——
〃 〃 1871..	〃 41,769,765.67	〃 31,873,297.91	〃 73,643,063.58
〃 〃 1870..	〃 37,071,018.48	〃 28,011,363.47	〃 65,082,381.95
〃 〃 1869..	〃 33,756,703.64	〃 27,152,357.30	〃 60,909,060.94

Nederl. Indische Handelsbank, te Amsterdam.

Bronnen. Verslag van den Raad van Commissarissen aan de Algemeene Vergadering van Aandeelhouders, op 1 *Juni* 1881.

Omtrent de verschillende werkzaamheden der Bank deelt het verslag het volgende mede.

Disconteeren van handelspapier.

De uitzettingen op dit hoofd bedroegen:

te Batavia	*f*	740,296
〃 Soerabaya	〃	1,904,262
〃 Samarang	〃	1,487,549
Te zamen	*f*	4,132,107

zijnde ruim twee millioen minder dan in 1879.

Handel in specie.

Deze bepaalde zich tot uitvoer voor remise in gemunt zilver

van *f* 2,250,000 naar Nederland
en 〃 〃 1,595,000 〃 Billiton.

Handel in wissels.

In den loop van 1880 werden door de agentschappen getrokken:

op Nederland	*f*	11,520,822
〃 Frankrijk	Frs.	659,381
〃 Engeland	£	60,820

of gezamelijk ruim 12½ millioen gulden, — en naar hier geremitteerd:

op Nederland	*f*	16,778,253
〃 Engeland	£	119,695

tot een gezamelijk bedrag van ongeveer 18 millioen.

Vergeleken met het vorige jaar bedroegen de trekkingen 2¾ millioen minder, de remisen 2 millioen meer.

Voorschotten op goederen en beleeningen.

Door de agentschappen werd in 1880 geïncasseerd.. *f* 9,404,318. tegen in 1879.................................. 〃 7,766,366.

In den vorm van tijdelijke beleeningen op ter afscheep gereed liggende producten werd 8 ton meer voorgeschoten dan in 1879.

In dien vorm werden door de agentschappen uitgezet

in 1880	.... *f*	1,928,751
tegen 〃 1879	.... 〃	1,105,852
en 〃 1878	.... 〃	295,111

Kassierderij en deposito's.

Het gezamelijk bedrag der Giro- en Deposito-rekeningen op ult°. December was *f* 868,751 en *f* 2,526,130.

Ondernemingen.

De Bank had consignatie-kontrakten met 18 gouvernements- en 7 particuliere suikerfabrieken en heeft in het geheel contracten met 31 fabrieken, die gezamelijk nagenoeg 606,000 pikols suiker hebben geleverd.

De Bank heeft relatiën met elf koffie-ondernemingen, die 15,000 pikols leverde, en bezit het land Djoeleg-Gabroe thans ten volle in eigendom, dat 600 pikols opbracht.

De thee-ondernemingen leverden eene consignatie van 590,459 ½ KG. naar Nederland en van 146,168 ½ KG. naar Engeland.

In het afgeloopen jaar werden circa 700,000 A. ℔ tabak aan de Directie ten verkoop gezonden, en 500,000 A. ℔ door de Agentschappen verscheept. Nagenoeg 200,000 A ℔ Kinabast werden in consignatie door de Bank verkocht.

De 1,400 pikols foelie en ruim 3,000 pikols noten, van Banda uitgevoerd, werden grootendeels naar Nederland geconsigneerd.

Voor de Billiton-Maatschappij werden te Batavia 78,196 pikols tin verkocht, eene waarde van 4½ millioen vertegenwoordigende. Voor dezelfde rekening werden 48,000 pikols rijst ingekocht en naar Billiton verscheept.

De door de Bank behaalde winsten en uitgekeerde dividenden blijken uit onderstaanden staat.

Jaartal.		Gestort kapitaal.	Totaal netto winst.	Uitgekeerd dividend over gestort kapitaal.
A°. 1864,	1e Boekjaar. *f*	1,500,000	*f* 99,288	$6^{21}/_{100}$ pCt.
〃 1865,	2e 〃....〃	3,000,000	〃 165,762	$5^{39}/_{100}$ 〃
〃 1866,	3e 〃....〃	3,925,000	〃 261,026	$6^{24}/_{100}$ 〃
〃 1867,	4e 〃....〃	6,000,000	〃 310,810	$5^{13}/_{100}$ 〃

Jaartal.			Gestort kapitaal.	Totaal netto winst.	Uitgekeerd dividend over gestort kapitaal.
A°. 1868,	5e	Boekjaar. *f*	6,000,000	*f* 364,669	$5^{8}/_{10}$ pCt.
" 1869,	6e	" .... "	6,000,000	" 255,248	$4^{1}/_{5}$ "
" 1870,	7e	" .... "	6,060,000	" 223,409	$3^{7}/_{10}$ "
" 1871,	8e	" .... "	6,000,000	" 240,004	4 "
" 1872,	9e	" .... "	6,000,000	" 582,471	$8^{1}/_{2}$ "
" 1873,	10e	" .... "	6,000,000	" 473,486	7 "
" 1874,	11e	" .... "	6,000,000	" 729,045	10 "
" 1875,	12e	" .... "	6,000,000	" 900,461	12 "
" 1876,	13e	" .... "	12,000,000	" 1,286,520	9 "
" 1877,	14e	" .... "	12,000,000	" 917,719	$6^{84}/_{100}$ "
" 1878,	15e	" .... "	12,000,000	" 945,136	7 "
" 1879,	16e	" .... "	12,000,000	" 1,255,049	$8^{4}/_{5}$ "
" 1880,	17e	" .... "	12,000,000	" 809,479	$6^{1}/_{5}$ "

Gemiddeld dividend over gestort kapitaal ca. 7 pCt.

Kamers van Koophandel en fabrieken. Haar aantal bedroeg in Dec. 1880 69, als in: N.-Brabant 9, Gelderland 9, Z.-Holland 11, N.-Holland 6, Zeeland 3, Utrecht 2, Friesland 7, Overijssel 12, Groningen 5, Drenthe 3, Limburg 4, (*Staatsalmanak* 1881, bl. 509 volg.) Uit de opgaven in de *Prov. Verslagen* omtrent de verkiezingen van leden der Kamers is geen algemeen overzicht op te maken.

Entrepôts zijn gevestigd te Amsterdam, Rotterdam, Dordrecht, Schiedam en Middelburg. Omtrent de geëntreposeerde en in- en uitgevoerde goederen zie men de Verslagen der Kamers van Koophandel. Zie mede den *Staatsalmanak* 1881, bl. 511.

Commissiën voor de Rijnvaart bestaan te Amsterdam, Rotterdam en Dordrecht. Zie *Staatsalmanak* 1881, bl. 514.

Commissiën van toezicht over het vervoer van landverhuizers zijn aanwezig te Amsterdam, Rotterdam, Dordrecht, Vlissingen en Harlingen. Als boven, bl. 513.

Loodswezen. In de toelichting op art. 51 der Conceptstaatsbegrooting 1881, Hoofdst. VI, Marine (Aandeel in de loodsgelden enz. van de bemanning der loods-, inspectie- en peilingsvaartuigen), wordt het personeel der loodsen als volgt opgegeven: 12 schippers 1e kl., kanaaldienst, 22 idem, kustdienst, 29 idem 2e kl., 257

zeeloodsen, 8 loodsen op in geregelde beurt varende stoomschepen, 169 binnenloodsen, 2 idem op het Noordhollandsch Kanaal, 29 kweekelingen 1e en 35 2e kl., 2 kwartiermeesters, 8 roeiers, 192 matrozen, te zamen 765 personen, de hulploodsen, wier aantal niet is opgegeven, niet medegerekend.

De opbrengst der loodsgelden was (*bijl. Conceptstaatsbegroot.*) in:

1870.........*f*	878,365	1875..........*f*	886,778
1871.........″	1,081,241	1876..........″	928,123
1872.........″	972,756	1877..........″	912,839
1873.........″	1,034,864	1878..........″	927,639
1874.........″	956,463	1879..........″	950,180

De uitgaven voor het loodswezen bedroegen voor 1877 *f* 1,250,839, voor 1878 *f* 1,189,940, voor 1879 *f* 1,177,549.

Omtrent de *Inrichtingen voor handels- en zeevaartkundig onderwijs*, zie boven, *onderwijs*.

IV. Omvang en verdeeling van het stoffelijk vermogen des volks.

AANLEG VAN HET VERMOGEN IN VASTE GOEDEREN.

Bronnen: Bescheiden betreffende de geldmiddelen, over de jaren 1846—1879; *Uitkomsten der herziening van de belastbare opbrengst der gebouwde eigendommen, krachtens de wet van* 22 *Juli* 1873 (*Stbl.* n°. 116); *Verslag van den landbouw: „Grootte der gronden" tijdens de invoering van het kadaster. Uitkomsten der herziening van de belastbare opbrengst der gebouwde eigendommen* (uitgegeven 1876).

Omtrent de *belastbare opbrengst der gebouwde en ongebouwde eigendommen* heeft men de volgende cijfers ontleend aan de genoemde *Bescheiden*.

Gebouwde eigendommen.

	Getal perceelen. belastbare.	onbelastbare.	zuivere belastbare opbrengst.	aantal artikelen of aanslagen.
1846	480,947	24,159	*f* 25,445,061	293,410
1850	494,143	24,855	„ 25,169,525	300,403
1855	513,015	25,377	„ 23,366,380	308,690
1860	534,633	26,323	„ 27,137,727	316,305
1865	563,432	27,869	„ 28,127,994	326,528
1870	602,222	29,377	„ 29,405,595	341,293
1873	627,395	30,566	„ 30,432,555	349,854
1874	635,853	30,974	„ 30,827,715	353,760
1875	649,106	31,673	„ 31,201,480	358,492
1876	658,010	24,625	„ 74,501,529	362,613
1877	680,159	25,528	„ 75,371,379	372,449
1878	685,725	26,229	„ 76,504,250	377,637
1879	691,563	26,308	„ 77,562,171	——

Het aantal perceelen der gebouwde eigendommen van minder huurwaarde dan *f* 5 bedroeg:

in 1876	5,790	in 1878	6,062
„ 1877	5,967	„ 1879	6,171

Ongebouwde eigendommen.

	Getal perceelen. belastbare.	onbelastb.	Oppervlakte. hectaren. belastbare.	onbelastb.	zuivere belastbare opbrengst.	aantal artikel. of aanslagen.
1846	3,630,990	29,285	3,132,869	127,623	*f* 44,393,143	504,324
1850	3,715,991	31,158	3,138,529	131,394	„ 44,425,416	525,509
1855	3,825,400	31,809	3,136,922	133,835	„ 44,507,349	547,253
1860	3,966,815	33,347	3,153,060	128,937	„ 44,595,198	572,606
1865	4,091,341	35,360	3,154,037	833,530	„ 44,836,556	598,338

	Getal perceelen. belastbare.	Getal perceelen. onbelastb.	Oppervlakte. hectaren. belastb. onbelastb.	zuivere belastbare opbrengst.	aantal artikel. of aanslagen.
1870	4,184,211	38,198	3,291,904	*f* 45,282,134	625,442
1873	4,264,597	43,626	3,292,988	〃 45,377,642	641,413
1874	4,279,635	44,538	3,293,488	〃 45,425,356	647,224
1875	4,296,393	46,825	3,295,561	〃 45,592,101	652,265
1876	4,311,599	47,633	3,294,859	〃 45,603,417	659,697
1877	4,336,515	49,048	3,297,160	〃 45,642,008	662,877
1878	4,356,971	50,183	3,297,266	〃 45,656,136	665,996
1879	4,371,335	50,458	3,299,699	〃 45,749,799	——

De belastbare opbrengst der ongebouwde eigendommen werd voor 1880 vastgesteld op *f* 46,118,049 (*Staatsc.* 1881, n°. 17).

De opbrengst der *grondbelasting* was in:

	Hoofdsom.	Opcenten.		Hoofdsom.	Opcenten.
1842	*f* 8,232,163	*f* 1,646,432	1870	*f* 8,983,147	*f* 1,155,805
1845	〃 8,306,385	〃 1,161,227	1875	〃 9,245,450	〃 1,165,669
1850	〃 8,368,704	〃 1,628,865	1876	〃 9,286,679	〃 1,165,401
1855	〃 8,436,560	〃 1,773,617	1877	〃 9,346,171	〃 1,167,610
1860	〃 8,528,650	〃 1,790,934	1878	〃 9,407,119	〃 1,168,028
1865	〃 8,645,268	〃 1,857,657	1879	〃 9,474,993	〃 1,170,662

Volgens het „Overzicht van de opbrengst der Middelen” in de *Staatscourant* 1881, n°. 10, heeft de grondbelasting in 1880 in hoofdsom en opcenten te zamen opgebracht *f* 10,753,069.

Bij bovenstaande dient te worden opgemerkt:

1°. dat de vermeerdering van de hoofdsom der grondbelasting na 1865 deels is een gevolg van de regeling van de hoofdsom dier belasting in Limburg, (wet van 30 Dec. 1865, *Staatsblad* n°. 193), welke verhooging beliep in 1866 *f* 58,620, in 1867 *f* 40,054, in 1868 *f* 40,054;

2°. dat de rijksopcenten tot en met 1850 bedroegen 20, voor 1856 tot 1865 21½, zoowel op de gebouwde als ongebouwde eigendommen, terwijl over 1866 en vervolgens de 21½ opcenten op de ongebouwde eigendommen door het Rijk zijn geheven en die op de gebouwde eigendommen aan de gemeenten zijn afgestaan, ingevolge de wet van 7 Juli 1865, (*Stbl.* n°. 79).

3°. dat voor het jaar 1876 zijn toegepast de uitkomsten der herziening van de belastbare opbrengst der gebouwde eigendommen, tengevolge van de wet van 22 Juli 1873 (*Stbl.* n°. 116).

Opbrengst van rechten bij overgang van vast goed. Deze is op te maken uit de *Bescheiden betreffende de geldmiddelen.*

Aan *evenredige registratierechten werd* betaald wegens handelingen in verband staande met den grondeigendom.

	1869.	1874.	1875.	1876.	1877.	1878.
Verkoop van onroerende goederen....	*f* 4,221,207	*f* 4,220,295	*f* 4,554,329	*f* 4,875,680	*f* 4,881,462	*f* 4,602,304
Verkrijging bij licitatie van onverdeelde id. id........................	″ 55,249	″ 53,945	″ 46,791	″ 52,898	″ 49,838	″ 54,937
Uitgifte, overdracht en afstand van beklemming.......................	″ 149,293	″ 128,246	″ 158,163	″ 197,220	″ 179,402	″ 131,666
Uitgifte en overdracht van erfpacht en opstal........................	″ 43,841	″ 17,860	″ 14,924	″ 17,291	″ 17 851	″ 25,244
Vestiging, overdracht en afkoop van grondrente.....................	——	″ 3,245	″ 832	″ 326	″ 2,710	″ 1,330
Aangaan, overdracht en afstand van huur .	″ 86,302	″ 92,763	″ 95,882	″ 98,934	″ 101,950	″ 89,724
Overbedeeling bij scheiding in onroerende goederen..................	″ 222,674	″ 222,823	″ 241,621	″ 256,055	″ 258,582	″ 276,096
Ruiling van onroerende zaken........	″ 29,572	″ 27,202	″ 32,389	″ 39,834	″ 31,463	″ 24,245
Schenking van ″ ″..........	″ 15,854	″ 24,702	″ 19,322	″ 18,458	″ 24,776	″ 25,632
Vestiging en overdracht van tiendrechten.........................	″ 3,078	″ 1,733	″ 3,232	″ 4,466	″ 1,342	″ 201
Verkoop van hakhout, boomen en veldvruchten.......................	″ 138,892	″ 142,750	″ 147,217	″ 151,393	″ 147,803	″ 128,053
Erfdienstbaarheid..................	——	″ 636	——	″ 680	″ 935	″ 867
	f 4,965,962	*f* 4,936,201	*f* 5,314,712	*f* 5,717,235	*f* 5,700,016	*f* 5,260,299
Verhoogd met 38 opcenten.....	″ 1,887,065	″ 1,875,756	″ 2,019,590	″ 2,168,549	″ 2,166,006	″ 1,998,914
	f 6,853,027	*f* 6,811,957	*f* 7,334,312	*f* 7,885,784	*f* 7,866,022	*f* 7,259,213

De vaste en de evenredige rechten van registratie brachten in hoofdsom en in opcenten op:

	Vaste recht.	Evenredige recht.	Te zamen in hoofdsom.	38 opcenten.	Totaal generaal.
1868..	*f* 245,086	*f* 4,863,350	*f* 5,108,436	*f* 1,941,205	*f* 7,049,641
1874...	" 265,752	" 6,734,503	" 7,000,525	" 2,660,097	" 9,660,352
1875...	" 276,111	" 7,217,531	" 7,493,642	" 2,847,584	" 10,341,226
1876...	" 287,078	" 7,756,320	" 8,046,388	" 3,057,628	" 11,104,016
1877...	" 283,898	" 7,846,286	" 8,130,184	" 3,809,470	" 11,219,654
1878...	" 292,317	" 7,438,654	" 7,730,972	" 2,937,769	" 10,668,741
1879...	" 294,786	" 7,028,179	" 7,322,964	" 2,782,726	" 10,105,691

STATISTIEK DER HYPOTHEKEN. Zie de breede officiëele statistische mededeelingen in de artikels van den Heer Mr. PH. J. BACHIENE: *Eigendom van onroerend goed en hypotheeken. Grondcrediet*, in *Jaarboekje* 1873 en volg. jaren. In het Mengelwerk van jaargang 1879, vindt men o. a. een „*beknopt tienjarig overzicht van het Grondcrediet in Nederland over de jaren* 1866—1875". Verder zie men: *de Statistiek van het Grondcrediet in Nederland over de jaren* 1876, '77 en '78, bewerkt door *de Vereeniging voor de Statistiek in Nederland*, en uitgegeven door het Departement van Financiën; de *Bescheiden betreffende de geldmiddelen:* de toelichtingen op de Concept-staatsbegrootingen en de Verslagen van hypotheekbanken, waaruit hierboven eenige opgaven zijn medegedeeld.

De zuivere *opbrengst der hypotheekrechten*, zoo wat het recht van inschrijving als dat van overschrijving betreft was in hoofdsom en in opcenten als volgt:

in	recht van inschrijving.	recht van overschrijving.	Totaal.	38 opcenten.	Te zamen.
1874....	*f* 75,823	*f* 594,083	*f* 669,907	*f* 254,565	*f* 924,472
1875....	" 92,406	" 629,173	" 721,579	" 374,200	" 995,779
1876....	" 96,278	" 674,792	" 771,070 [1]	" 293,007	" 1,094,077
1877....	" 103,781	" 682,195	" 784,976	" 298,671	" 1,084,647
1878....	" 96,105	" 660,170	" 756,275	" 287,384	" 1,043,659
1879....	" 120,866	" 606,128	" 726,994	" 276,257	" 1,003,251

[1]) In het Vierde stuk der Bescheiden betreffende de geldmiddelen, blz. 245 en 248, alsmede in het Vijfde stuk, 1e gedeelte, blz. 49, staat abusivelijk het totaal opgegeven als *f* 772,070.34.

GETAL EN BEDRAG DER HYPOTHECAIRE INSCHRIJVINGEN OVER DE JAREN 1866—78.

Jaar.	GETAL.	BENEDEN DE *f* 10,000.	GETAL.	*f* 10,000 EN MEER.	GETAL.	à 5 pCt. RENTE 's JAARS.	GETAL.	MEER OF MINDER RENTE DAN 5 pCt. OF ZONDER RENTE.	GETAL.	TOTAAL.
		f		*f*		*f*		*f*		*f*
1866	16,825	26,924,618	841	17,662,413	10,842	22,879,134	6,824	21,707,897	17,666	44,587,031
1867	18,110	28,433,822	785	16.347,059	12,514	27,663,495	6,381	17,117,392	18,895	44,780 887
1868	18 361	29,335,661	924	17,072,247	12,941	27,434,479	6,344	18,973,429	19,285	46.407 908
1869	17,386	29,221,762	1,007	19,176,147	13,345	29,985,999	5.048	18,411,910	18,393	48,397,909
1870	16 392	28,039,209	1,081	22,487,950	12,918	32,396,934	4,555	18,091,016	17,473	50.487,950
									91,712	234,661,685
1871	17,864	29,947,154	1,081	20,219,403	14,199	32,260,562	4.746	17,905 995	18,945	50,166,557
1872	18,409	33,920,090	1,478	26,878,477	14,963	39,826,177	4,924	20,972,390	19,887	60,798,567
1873	19,023	37,996,405	1,726	36,485 356	15,552	46,332 540	5,197	28,149,221	20,749	74,481,761
1874	20,166	40,261,511	1,803	35,736 479	16,522	49,464,040	5,447	26.533,950	21 969	75,997,990
1875	20,694	42,217,248	2,070	52,018,993	16,783	50,722,991	5.981	43,513,250	22,764	94,236,241
									104,314	355,681,116
1876	22,868	48,030,294	2,476	49,205,021	......	....	......	....	25,344	97,235,315
1877	24,385	50,546,847	2,694	54,483,164	......	....	......	....	27,079	105,030,011
1878	22,431	46,521,041	2,541	50,708,806	......	....	......	....	24 972	97,229,847
									77.395	299,495,173
					1866—70 gemiddeld per jaar..........				18,342	46 932,337
					1871—75 " " "...........				20,862	71,136,223
					1876—78 " " "...........				25,798	99,831,724

INSCHRIJVINGEN OP DE GROOTBOEKEN DER NATIONALE SCHULD. Hiervan bestaan, zoover ons bekend is, geene andere opgaven dan die jaarlijks bij de Staatsbegrooting, Hoofdst. VII A, worden medegedeeld van het totaal bedrag der Staatsschuld. Het nominaal bedrag der inschrijvingen op de grootboeken is voor 't begin van 1881 opgegeven.

Nominaal:	*f* 632,079.400	à 2½	pCt.
	〃 91,322,550	〃 3	〃
	〃 184,387,000	〃 4	〃
	〃 34,103,600		
Amortis.:	〃 10,392,000	〃 3½	〃

Omtrent de kapitalen *in de doode hand*, ingeschreven in de grootboeken der nationale schuld, zie men hieronder.

LEENINGEN VAN PROVINCIËN, GEMEENTEN, WATERSCHAPPEN. De *bronnen* voor de kennis der provinciale en gemeenteschulden zijn de *Statistische bescheiden*, deel II, 2e stuk en deel VI, 3e stuk, 's-Grav. 1870 en 1875, bevattende de provinciale- en gemeente-rekeningen 1865, 1866 en 1870, en voor later de *Provinciale Verslagen*.

De provinciale schulden bedroegen (zie *Jaarboekjes* 1859 blz. 176, 1869 blz. 246 en 1877 blz. 310 Mengelwerk.)

in 1858.........*f*	3,595,500
〃 1868.........〃	6,050,570
〃 1877.........〃	10,395,882

Wat betreft de schulden der waterschappen: voor Gelderland heeft men bronnen in de *Bijdragen tot de kennis van Gelderland*, door Mr. L. A. W. J. Baron SLOET, Arnhem 1852—1855; voor Overijssel de zeer belangrijke *Memorie betreffende de dijk- en polderdistricten*, door J. VAN DEVENTER H.AZN. en Jhr. W. T. SANDBERG, in 1858 gedrukt volgens resolutie der Prov. Staten; — voor Noord-Holland het werk van Mr. G. DE VRIES AZ., destijds griffier der Staten van dat gewest: *de zeeweringen en waterschappen van Noord-Holland*, 1864; — voor Groningen de *Bijdragen tot de kennis van den tegenwoordigen staat der provincie Groningen*, *uitgegeven door de commissie voor de statistieke beschrijving der provincie Groningen;* alsmede *de Statistiek van de Schulden der polders en waterschappen in het Koningrijk der Nederlanden*, bewerkt door *de Vereeniging voor de Statistiek in Nederland*, uitgegeven door het Departement van Waterstaat, Handel en Nijverheid.

Blijkens laatstgemeld werk was de stand der schulden van de polders en waterschappen op ult. Dec. 1876 aldus:

	Oorspronkelijk bedrag.	Op 1 Dec. '76 onafgedaan bedrag.
Noord-Brabant...... *f*	780,487	*f* 621,210
Gelderland.......... 〃	3,160,055	〃 2,291,132
Zuid-Holland....... 〃	3,934,208	〃 2,893,912
Noord-Holland...... 〃	7,243,447	〃 5,944,910
Zeeland............ 〃	4,253,768	〃 3,034,733
Utrecht............. 〃	739,650	〃 613,650
Friesland .... 〃	1,168,269	〃 824,127
Overijssel .... 〃	480,900	〃 331,800
Groningen.......... 〃	7,162,100	〃 5,383,246
Drenthe............ 〃	82,630	〃 66,750
	f 29,005,514	*f* 22,014,470

Wat den rentevoet betreft was de verdeeling aldus:

renteloozе schuld.. *f*	160,083	(Zeeland en Friesland).
rente van 2 à $2\frac{1}{2}$ pCt.. 〃	179,098	(Noord-Holland, Utrecht, Zeeland).
〃 〃 3 〃 $3^1/_2$ 〃.. 〃	1,919,944	(Noord-Holland, Zeeland).
〃 〃 $3^3/_4$ 〃 4 〃.. 〃	2,366,337	(Gelderland, Noord-Brabant).
〃 〃 $4^1/_5$ 〃 $4^1/_2$ 〃.. 〃	7,199,045	
〃 〃 $4^7/_{10}$ 〃 $4^9/_{10}$ 〃.. 〃	868,275	
〃 〃 5 〃.. 〃	6,095,448	
〃 〃 $5^1/_2$ 〃 $6^1/_2$ 〃.. 〃	43,596	
onbekend......... 〃	230,500	(Gelderland).
annuïteiten........ 〃	2,932,150	(vooral Noord-Holland, Z.-Holland en Zeeland).

STATISTIEK VAN HET SUCCESSIERECHT EN VAN HET RECHT VAN OVERGANG. Zie in de *Bescheiden betreffende de geldmiddelen*, I—IV, de breede opgaven omtrent de opbrengst der rechten van successie en van overgang, alsmede van het recht op de schenkingen in de doode hand in 1864—1878; en het artikel „*Statistiek onzer Successie-belasting*" van Mr. J. L. DE BRUYN KOPS in het Mengelwerk van het *Jaarboekje* voor 1878.

Aan bovengenoemde bronnen zijn de volgende cijfers ontleend:

	recht van successie.	recht van overgang.	recht op schenkingen onder de levenden in de doode hand.	Totaal.
1846....	*f* 2,657,482	*f* 46,186	*f* 462	*f* 2,704,131
1850.....	〃 2,187,177	〃 44,098	〃 3,756	〃 2,235,033
1855.....	〃 3,129,881	〃 43,571	〃 2,135	〃 3,175,588
1859.....	〃 2,829,003	〃 86,026	〃 7,248	〃 2,922,278

Bij de wet van 13 Mei 1859 (*Stbl.* n°. 36), in werking getreden 1 Juli 1859, is de verhooging met 50 ten honderd van de waarde van aandeelen in vreemde geldleeningen enz., vervangen door een recht van overgang van *alle* effecten ten bedrage van 1 ten 100 boven het recht van successie. Krachtens de wet van 9 Juni 1878 (*Stbl.* n°. 95) is sedert 1 Juli 1878 ook geheven een recht van successie op de vererving in de rechte lijn. Sedert 1860 heeft men de volgende cijfers ontleend aan de memoriën van toelichting behoorende bij de Wet op de middelen, bijl. n°. 4, en ook te vinden in de Bescheiden betreffende de geldmiddelen.

	recht van successie.	recht van overgang bij versterf op effecten.	vast goed.	recht op schenkingen in de doode hand.	Totaal. (Zonder de opcenten.)
1860....	*f* 2,793,396	*f* 168,811	*f* 40,404	*f* 605	*f* 3,008,218
1865....	〃 2,816,878	〃 157,601	〃 119,222	〃 4,313	〃 3,098,025
1870....	〃 3,607,522	〃 250,601	〃 88,912	〃 20,556	〃 3,967,592
1873....	〃 3,471,126	〃 206,955	〃 77,063	〃 5,277	〃 3,760,422
1874....	〃 5,576,697	〃 375,455	〃 79,574	〃 3,097	〃 6,034,824
1875....	〃 5,157,819	〃 367,010	〃 125,163	〃 4,935	〃 5,054,927
1876....	〃 5,471,395	〃 361,533	〃 111,282	〃 3,620	〃 5,947,851
1877....	〃 4,091,894	〃 261,717	〃 114,492	〃 10,316	〃 4,478,420
1878....	〃 4,385,820	〃 266,072	〃 119,884	〃 8,211	〃 4,779,987
1879....	〃 6,427,069	〃 455,602	〃 104,582	〃 5,749	〃 6,993,002

Volgens bijl. E der Rede van den Minister van Financien, gehouden bij de indiening van de begrooting voor 1881, werd aan rechten van successie en overgang (hoofdsom *en* opcenten) ontvangen:

in 1870......................	*f* 5,474,479
〃 1871......................	〃 5,265,534
〃 1872......................	〃 6,506,792
〃 1873......................	〃 5,189,281
〃 1874......................	〃 8,326,802
〃 1875......................	〃 7,803,775
〃 1876......................	〃 8,207,792
〃 1877......................	〃 6,180,219
〃 1878......................	〃 6,596,049
〃 1879......................	〃 9,650,302

De opbrengst der successie in de rechte lijn bedroeg in het 2de halfjaar van 1878 *f* 103,369, in het jaar 1879 *f* 2,286,424.

Het *actief en passief* van de aan het recht van successie onderworpen nalatenschappen, en de *verschillende bestanddeelen* van het actief blijkt uit den thans volgenden staat:

Actief en passief der nalatenschappen onderhevig aan het recht van successie en bestanddeelen van het actief.

Jaren.	Passief. (duizendtallen gl.)	Actief (duizendtallen gl.)	Verhouding van het actief tot de bevolking. (per hoofd.)	Waarde van het onroerend goed van het actief. (duizendt. gl.)	Verhouding van het onroerend goed tot het actief. (pCt.)	Binnenlandsche fondsen, aandeelen, maatschappijen, v. koophandel. (duizendt. gl.)	Binnenlandsche fondsen, andere effecten. (duizendt. gl.)	Buitenlandsche effecten. (duizendt. gl.)	Verhouding van buitenlandsche effecten tot totaal effecten. (pCt.)
1854	3,731	42,992	*f* 13.20	13,100	30	1,403	9,255	6,684	38
1855	3,429	44,366	〃 13.50	13,161	31	820	10,816	6,956	37
1856	3,247	38,461	〃 11.60	13,884	32	740	9,261	5,190	34
1857	3,464	46,016	〃 13.80	13,300	30	709	11,703	6,765	35
1862	4,256	47,719	〃 14.—	17,605	37	1,440	8,138	6,588	41
1867	4,405	53,104	〃 15.—	17.760	33	1,548	9,448	9,825	47
1872	6,132	69,854	〃 19.20	24,055	34	1,134	8,116	18,097	66
1875	6,240	87,266	〃 23.—	28,157	32	2,718	10,246	24,552	65
1876	7,548	86,944	〃 22.50	29,797	34	2,223	13,682	20,973	57
1877	5,628	69,165	〃 17.60	25,243	36	2,307	7,398	16,592	63

OPBRENGST DER BELASTING OP HET PERSONEEL ALS KENMERK VAN DEN WELSTAND. *Bronnen: Bescheiden omtrent de geldmiddelen*, 1e—5e stuk, loopende over de jaren 1846—1879, en verder de Bijl. Conc. staatsbegrooting.

De opbrengst der personeele belasting in hoofdsom en in opcenten was in de dienstjaren:

	Hoofdsom.	20 opcenten.	Totaal.
1869	*f* 6,662,767	*f* 1,332,506	*f* 7,995,273
1870	〃 6,691,668	〃 1,338,289	〃 8,029,957
1871	〃 6,788,252	〃 1,357,591	〃 8,145,843
1872	〃 6,892,382	〃 1,378,417	〃 8,270,799
1873	〃 7,048,036	〃 1,409,551	〃 8,457,587
1874	〃 7,168,172	〃 1,433,595	〃 8,601,767
1875	〃 7,319,602	〃 1,463,884	〃 8,783,486
1876	〃 7,483,222	〃 1,496,608	〃 8,979,830
1877	〃 7,727,220	〃 1,545,405	〃 9,272,625
1878	〃 7,877,520	〃 1,575,469	〃 9,452,989
1879	〃 8,045,583	〃 1,609,106	〃 9,654,689

Ontvangen werd aan hoofdsom en opcenten:

in 1879 .... *f* 9,534,481 — (*Staatsc.* 1880, n°. 12).
〃 1880 .... 〃 9,812,900 — (*Staatsc.* 1881, n°. 10).

Belangrijker is de statistiek van de elementen der personeele belasting, welke meermalen door ons is medegedeeld. (Zie *Jaarb.* 1854, bl. 35; 1856, bl. 232; 1860, bl. 165; 1862, bl. 194 en 1868, bl. 206). Daarnaar verwijzende, volgt hier een overzicht der totaalcijfers over 1849/50, 1859/60, 1860/70 en 1872/73, en 1874/79 ontleend aan *de Bescheiden* I—V:

Dienst.	Huurwaarde der: Woonhuizen.	Pakhuizen.	Totaal.	Getal belastbare deuren en vensters.
1849/50	*f* 27,150,979	*f* 721,074	*f* 27,872,053	2,797,987
1859/60	〃 30,779,966	〃 817,537	〃 31,597,534	3,055,052
1869/70	——	——	〃 37,899,274	3,487,362
1872/73	——	——	〃 40,247,127	3,609,589
1873/74	——	——	〃 41,462,165	3,662,646
1874/75	——	——	〃 41,684,559	3,720,786
1875/76	——	——	〃 44,007,865	3,787,645
1876/77	——	——	〃 46,149,987	3,885,099
1877/78	——	——	〃 48,439,280	3,970,694
1878/79	——	——	〃 50,298,243	4,058,644

Waarde van het mobilair:

	Bij vermenigvuldiging der huurwaarde.	Volgens gedane schatting.	Totaal.
1849/50	*f* 47,405,715	*f* 36,792,637	*f* 84,138,352
1859/60	〃 50,273,413	〃 41,888,231	〃 92,161,645

	Bij vermenigvuldiging der huurwaarde.	Volgens gedane schatting.	Totaal.
1869/70	*f* 60,477,492	*f* 57.346,401	*f* 117,823,893
1872/73	〃 60,501,278	〃 63,420,815	〃 123,922,093
1873/74	〃 60,955,204	〃 66,473,766	〃 127,428,970
1874/75	〃 50,651,580	〃 69,385,045	〃 120,036,625
1875/76	〃 61,401,136	〃 71,766,972	〃 133,168,108
1876/77	〃 62,346,656	〃 75,983,511	〃 198,330,167
1877/78	〃 63,096,119	〃 79,875,723	〃 142,971,842
1878/79	〃 63,393,044	〃 82,946,537	〃 146,339,581

Haardsteden:

In gebouwen met	1849/50.	1859/60.	1869/70.	1872/73.	1873/74.
1 haardst.	161,941	185,206	213,974	219,386	221,263
2 〃	248,899	274,534	314,609	324,857	335,066
3 〃	105,186	118,317	138,824	147,702	151,186
4 〃	53,418	59.932	72,348	75,559	77,492
5 〃	29,073	33,955	43,430	46,590	47,920
6 of 7 〃	34,630	39.016	48,365	52,152	53,485
8 〃 9 〃	17,409	18,885	23,228	24,970	25,730
10 〃 meer 〃	17,515	20,802	26,282	28,736	29,782
Tot. haardst.	668,071	750,661	881,761	919,953	941,924

In gebouwen met	1874/75.	1875/76.	1876/77.	1877/78.	1878/79.
1 haardst.	224,314	228,001	232,895	237,184	241,641
2 〃	342,699	351,465	364,445	376,502	389,186
3 〃	155,154	160,448	167,161	174,328	180,919
4 〃	78,960	80,428	82,708	85,011	86,695
5 〃	48.950	50,360	51,995	53,335	55,470
6 of 7 〃	54,683	56,030	57,909	59,170	60,510
8 〃 9 〃	26,569	26,940	27,675	28,489	28,823
10 〃 meer 〃	30,519	31,151	32,206	33,474	34,164
Tot. haardst.	961,848	984,823	1,016,994	1,047,488	1,077,408

Aantal dienst- en werkboden:

	1e klasse.	2e klasse.	3e klasse.	4e klasse.	5e klasse.
1849/50	56,130	1,673	109,328	7,649	752
1859/60	69,994	1,793	116,290	13,019	770
1869/70	79,624	1,790	105,193	17.667	723
1872/73	83,060	1,841	98,878	17,827	782
1873/74	83,187	1,824	96,356	18,627	817
1874/75	82,235	1,816	94.706	19,067	816
1875/76	83,223	1,783	92,465	19,650	816
1876/77	83,519	1,833	90,120	20,314	768
1877/78	84,129	1,870	87,909	21,435	741
1878/79	84,287	1,880	87,141	22,222	714

Aanmerkingen. 1ste klasse: dienstboden tot persoonlijken, huiselijken en staldienst; 2de kl.: tuinlieden en tuinknechts; 3de kl.: inwonende werkboden; 4de kl.: stalknechts en die van artsen en

fabrikanten, tuinknechts, geen huiselijken dienst verrichtende, dienstmeisjes tusschen 15 en 18 jaren, 5de kl.: huisbewaarders en huisbewaarsters.

Omtrent de eerste klasse: dienstboden tot persoonlijken, huiselijken of staldienst, achten wij de volgende mededeeling niet onbelangrijk.

	Aantal dienstb. van 18—21 jaren.	Aantal personen of gezinnen houdende het onderstaande aantal dienstboden.						Aantal dienstboden boven 12.
		1.	**2.**	**3.**	**4.**	**5.**	**6—12.**	
1849/50	—	32,133	6,287	1,886	668	262	240	124
1859/60	—	40,952	8,031	2,238	702	209	178	149
1869/70	13,892	39,284	7,153	1,996	615	314	295	141
1872/73	15,550	39,971	7,492	2,068	617	316	320	126
1873/74	15,515	40,136	7,443	2,037	669	321	314	119
1874/75	15,122	39 789	7,363	2,043	643	321	317	127
1875/76	15,621	40.413	7,354	2.013	647	304	325	132
1876/77	16,140	40,367	7,367	1,949	637	311	321	138
1877/78	16,281	40,356	7,550	1,971	658	310	314	145
1878/79	17,195	40,323	7,348	4,969	587	296	321	154

AANTAL PAARDEN.

	dienst 1849/50.	dienst 1859/60.	dienst 1869/70.	dienst 1872/73.	dienst 1873/74.
1e klasse	4,833	5,122	6,025	6,332	6,458
2e 〃	1,116	1,142	1,151	1,119	1,106
3e 〃	17,815	23,455	29,399	31,444	32,169
4e 〃	8,202	9,920	11,176	11,818	11,911
5e 〃	28,141	26,025	26,186	24,820	24,729
6e 〃	100	58	75	67	820
	55,143	65,732	74,387	76,203	77,193

	dienst 1874/75.	dienst 1875/76.	dienst 1876/77.	dienst 1877/78.	dienst 1878/79.
1e klasse	6,417	6,516	6,772	7,025	7,223
2e 〃	1,131	1,120	1,153	1,135	1,185
3e 〃	33,036	33,710	34,704	35,163	36,084
4e 〃	12,219	12,610	12,738	12,970	13,611
5e 〃	24,995	25,178	26,643	27,540	28,146
6e 〃	870	930	1,040	1,200	106
	78,668	80,064	83,050	85,033	87,309

Aanmerkingen. 1ste klasse: paarden van gemak en weelde; 2de kl.: paarden van artsen; 3de kl.: paarden van landbouwers; 4de kl.: paarden voor industrie gebezigd; 5de kl.: fabriekspaarden; 6de kl.: 10-tallen paarden van paardenkoopers.

Omtrent de 1ste klasse: paarden van gemak en weelde, deelen wij ten slotte de volgende opgave mede:

Personen of gezinnen.									houdende
1849/50.	1859/60.	1869/70.	1873/4.	1874/5.	1875/6.	1876/7.	1877/8.	1878/9.	
1,705	1,850	2,169	2,378	2,451	2,527	2,792	3,012	3,277....	1 paard
852	934	982	1,023	986	1,001	979	1,011	994....	2 paarden
349	353	471	523	509	507	521	511	499....	3 "
—	—	—	465	467	466	459	458	461....	4 of meer

Omtrent de „WAARDE VAN DEN ARBEID (arbeidsloonen)" en de „PRIJZEN DER LEVENSMIDDELEN" zijn in vorige jaargangen mededeelingen gedaan, meerendeels geput uit enkele Provinciale verslagen en het Verslag van de Kamer van Koophandel te Amsterdam. In de laatste jaren bevatten deze echter geene opgaven meer die voor overneming in dit *Jaarboekje* geschikt zijn. Bij gebrek aan eenigzins vertrouwbare bronnen moet dit onderwerp, hoe belangrijk ook, hier thans onbehandeld blijven.

BINNENLANDSCH VERBRUIK VAN SOMMIGE ARTIKELEN. *Bronnen:* de staten van in en uitvoer in de *Statistiek van den handel en scheepvaart*, thans *Statistiek van den in-, uit- en doorvoer* genaamd, het *Verslag van den landbouw*, dat van de *Zeevisscherijen* en de opgaven der veraccijnsingen in de *Bescheiden betreffende de geldmiddelen*, welke laatste zich echter na de afschaffing van den accijns op schapen en varkens in 1853, op het gemaal in 1856, en op de brandstoffen in 1864, thans alleen bepalen tot den accijns op het rundvee en op het gedistilleerd. Volgens die opgaven zijn veraccijnsd in:

	Aantal runderen.	Aantal kalveren.
1837	172,985	107,997
1847	131,582	100,961
1857	154,184	92,367
1867	152,404	107,169
1870	172,137	103,504
1871	170,944	99,834
1872	151,050	86,400
1873	146,877	86,286
1874	164,666	96,516
1875	191,144	170,658
1876	201,069	112,903
1877	173,524	104,410
1878	161,866	98,608
1879	184,114	114,750

De nuchtere kalveren zijn onder deze cijfers niet begrepen, de uit nood geslachte echter wel.

Het aantal hectoliters veraccijnsd *gedistilleerd* van 50 pCt. alcohol bij 15 graden Celsius wordt als volgt opgegeven:

1860.....255,662	1867.....265,296	1874.....337,800
1861.....270,629	1868.....297,086	1875.....352,969
1862.....271,464	1869.....270,303	1876.....378,302
1863.....290,221	1870.....272,709	1877.....385,276
1864.....255,508	1871.....281,645	1878.....386,523
1865.....263,258	1872.....305,621	1879.....382,973
1866.....267,044	1873.....322,780	

In het 3de, 4de en 5e stuk der *Bescheiden* zijn breede staten medegedeeld van het gemiddeld verbruik van gedistilleerd per hoofd der bevolking in iedere gemeente, provincie en het Rijk over 1866, 1868, 1870 en 1872 tot 1877 en over 1878, volgens welke dat gebruik zou zijn voor het geheele Rijk

in 1866.....7.55
" 1868.....7.44
" 1870.....7.44
" 1872.....8.77
" 1874.....9.09 } liters gedistilleerd van 50 pCt. alcohol.
" 1875.....9.38
" 1876.....9.91
" 1877.....9.98
" 1878.....9.87

Men zie mede in het Mengelwerk van het *Jaarboekje* voor 1877 het artikel „*Verbruik van gedistilleerd*" van den Heer J. KUYPER.

De hoeveelheid suiker, zout, zeep en wijn waarvoor accijns werd betaald, vergeleken met de sterkte der bevolking, geeft per hoofd en per jaar:

	Suiker kilogr.	Zout kilogr.	Zeep kilogr.	Wijn liter.
1874	5.16	9.—	4.—	2.45
1875	5.64	8.91	4.1	2.45
1876	6.18	8.93	4.1	2.60
1877	5.87	9.04	4.1	2.67
1878	6.13	8.94	4 2	2.64
1879	—	8.73	4.1	2.57

Bieraccijns werd betaald, van 1874—78 jaarlijks per hoofd *f* 0.20, in 1879 echter *f* 0.19, azijnaccijns van 1874 tot 1879 jaarlijks per hoofd *f* 0.03.

In de *Bescheiden betreffende de geldmiddelen*, 4e stuk, alsmede in de *Bijdragen tot de Algemeene Statistiek*, jaargang 1876, afl. 4 (opbrengst der directe belastingen), vindt men verschillende mededeelingen omtrent de opbrengst van belastingen in verhouding tot de

bevolking van Rijk, provincies en gemeenten, waaruit de volgende staat is getrokken.

De belastingen in onderstaanden staat bedoeld, zijn:

a. rijksbelastingen: *grondbelasting*, dienst 1876 met de 21½ opcenten op de ongebouwde eigendommen; — *personeel*, dienst 1876/77, na aftrek van het 4/5 voor de gemeenten (voor alle gemeenten, behalve Warmenhuizen), — *patent*, dienst 1876/77, met de 28 opcenten;

b. provinciale belastingen: *opcenten op de grondbelasting*, dienst 1876 en op het *personeel*, dienst 1876/77; — de Noord-Brabantsche belasting op *paarden* en andere *trekdieren*, dienst 1876/77;

c. gemeentebelastingen: *opcenten* op de grondbelasting, dienst 1876, — het 4/5 van het *personeel*, dienst 1876/77 en de *opcenten* op die belasting, — *hoofdelijke omslagen en andere plaatselijke directe belastingen*, — belasting op de *honden*, — *tooneelvertooningen en andere openbare vermakelijkheden*, — belastingen op voorwerpen van verbruik (de vier laatstgenoemden volgens de rekeningen over 1876).

Deze belastingen, te zamen bedragende *f* 39,105,583, hebben vergeleken met de bevolking op 1 Januari 1876 gemiddeld per hoofd opgebracht:

	Totaal bedrag.	Bedrag voor het Rijk.	voor de provincie.	de gemeente.
in Noord-Brabant	*f* 7.07	*f* 3.40	*f* 1.00	*f* 2.67
〃 Gelderland	〃 7.46	〃 3.52	〃 0.21	〃 3.73
〃 Zuid-Holland	〃 12.77	〃 5.15	〃 0.25	〃 7.37
〃 Noord-Holland	〃 14.02	〃 5.20	〃 0.37	〃 8.45
〃 Zeeland	〃 11.58	〃 5.07	〃 1.42	〃 5.09
〃 Utrecht	〃 11.08	〃 5.11	〃 0.34	〃 5.63
〃 Friesland	〃 12.47	〃 4.65	〃 1.06	〃 6.76
〃 Overijssel	〃 6.03	〃 2.93	〃 0.21	〃 2.89
〃 Groningen	〃 10.70	〃 4.34	〃 1.80	〃 4.56
〃 Drenthe	〃 5.95	〃 2.15	〃 0.52	〃 3.28
〃 Limburg	〃 5.25	〃 2.90	〃 0.42	〃 1.93
Het Rijk	*f* 10.19	*f* 4.26	*f* 0.59	*f* 5.34

VERZEKERING VAN MIDDELEN VAN BESTAAN TEGEN SCHADE DOOR RAMPEN. Omtrent de maatschappijen van levensverzekering en lijfrenten, waarborggenootschappen tegen brand, zeegevaar en andere rampen, bestaan geene of bijna geene gepubliceerde opgaven. Ons zijn geene andere bekend, dan de *Algemeene sterftetafel der Nationale Levensverzekeringbank te Rotterdam*, gedurende *haar tienjarig bestaan*,

1863—1873, en de in dit *Jaarboekje* 1854 en 1861 voorkomende *Statistiek eener zeeverzekeringmaatschappij*, door wijlen den Heer H. A. WIJNNE. In het *Verslag van den landbouw* 1872 wordt eene statistiek medegedeeld der veeverzekeringfondsen in Noord-Holland en Friesland. Wat de pensioenfondsen betreft, worden, zooveel aangaat de staatsfondsen voor militaire officieren en burgerlijke ambtenaren, jaarlijks aan de Staten-Generaal verslagen ingediend. De zieken en begrafenisbussen worden behandeld in het *Regeeringsverslag aangaande het armbestuur*. In het Verslag over 1878 worden opgegeven 369 zieken- en begrafenisbussen, van 103 waren geene of onvolledige opgaven ontvangen. Zoover de opgaven strekten telden zij 623,404 deelnemers. De uitgaven bedroegen *f* 2,039,850 waarvan voor verleenden onderstand *f* 1,436,942; de ontvangsten waren *f* 1,963,573. Omtrent een van de belangrijkste, zoo niet het belangrijkste zieken- en begrafenisfonds, dat van Amsterdam, zie men een uitvoerig verslag over de jaren 1852—1862, van Dr. J. ZEEMAN in *Jaarboekje* 1862, blz. 237.

GESTICHTEN EN INRICHTINGEN TOT VERPLEGING, LENIGING EN BESTRIJDING DER ARMOEDE. *Bronnen:* de jaarlijksche *Verslagen over de verrichtingen aangaande het Armbestuur*, het laatst over 1878; het *Verslag omtrent de Krankzinnigengestichten*; de *Prov. Verslagen*; de speciale verslagen der verschillende inrichtingen, inzonderheid die der *Maatschappij van Weldadigheid* in haar Jaarboekje.

Evenals ten vorigen jare volgt hier een:

Beknopt overzicht van de Statistiek van het Armwezen, thans bevattende de jaren 1854, 1874, 1877 en 1878.

STAAT, *aanwijzende den aard en het aantal der Instellingen van liefdadigheid in de jaren* 1854, 1874, 1877 *en* 1878.

Aard der instellingen.	Aantal instellingen, bedoeld bij Art. 2 der Wet. [1]															
	Lett. *a* en *d*.				Lett. *b*.				Lett. *c*.				Geheel getal instellingen.			
	1854.	1874.	1877.	1878.	1854.	1874.	1877.	1878.	1854.	1874.	1877.	1878.	1854.	1874.	1877.	1878.
Besturen voor huiszittende armen	1,212	1,209	1,184	1,184	2,373	2,723	2,760	2,763	92	94	92	94	3,677	4,026	4,036	4,041
Genootschappen ter ondersteuning van schamele armen	2	1	1	1	92	131	135	135	51	73	74	75	145	205	210	211
Commissiën tot uitdeeling van levensmiddelen gedur. den winter	28	16	17	17	5	5	6	7	122	94	91	91	155	115	114	115
Genootschapp. ter ondersteuning van behoeftige kraamvr.	3	1	1	1	1	3	3	3	45	55	54	53	49	59	58	57
Godshuizen	187	175	186	185	277	341	345	346	223	223	225	227	687	739	756	758
Gast- of ziekenhuizen	35	37	38	37	14	21	24	24	8	15	16	17	57	73	78	78
Instellingen tot werkverschaff. in daartoe ingerichte werkplaatsen	17	15	14	13	8	5	5	5	16	15	15	15	41	35	34	33
Dito dito op and. wijze	13	7	7	7	6	6	6	6	59	41	38	38	78	54	51	51
Totaal	1,497	1,461	1,458	1,445	2,776	3,235	3,284	3,289	616	610	605	610	4,889	5,306	5,337	5,344

[1]) Art. 2 luidt aldus: "De Wet onderscheidt: *a*. Staats-, provinciale of gemeente-instellingen door de burgerlijke overheid geregeld en van harentwege bestuurd; — *b*. Instellingen eener kerkelijke gemeente, bestemd voor de armen eener bepaalde godsdienstige gezindte en van wege die kerkelijke gemeente geregeld en bestuurd; — *c*. Instellingen door bijzondere personen of door bijzondere, niet kerkelijke vereenigingen geregeld en bestuurd; — *d*. Instellingen van gemengden aard, in welker regeling of bestuur door de burgerlijke overheid en van wege eene kerkelijke gemeente of door bijzondere personen of bijzondere, niet kerkelijke vereenigingen gezamenlijk wordt voorzien".

De uitgaven voor onderstand van de *gemeentebesturen* en van de onderscheidene *instellingen van liefdadigheid*, met uitzondering van die voor werkverschaffing, bedroegen:

in 1854....	*f* 9,155,544	in 1863....	*f* 8,907,209	in 1872....	*f* 10,482,314
〃 1855....	〃 9,088,569	〃 1864....	〃 8,970,456	〃 1873....	〃 10,574,511
〃 1856....	〃 8,800,132	〃 1865....	〃 8,941,478	〃 1874....	〃 10,638,831
〃 1857....	〃 8,517,893	〃 1866....	〃 9,448,646	〃 1875....	〃 10,637,211
〃 1858....	〃 8,480,745	〃 1867....	〃 10,647,419	〃 1876....	〃 10,957,620
〃 1859....	〃 8,563,357	〃 1868....	〃 10,877,232	〃 1877....	〃 11,012,424
〃 1860....	〃 8,795,721	〃 1869....	〃 10,812,303	〃 1878....	〃 11,236,678
〃 1861....	〃 9,022,527	〃 1870....	〃 10,696,558		
〃 1862....	〃 9,084,548	〃 1871....	〃 10,503,092		

Van de sommen voor onderstand werden uitgegeven:

in 1877.

door gemeentebesturen rechtstreeks		....	*f* 1,129,855
〃 instellingen	*a* en *d*	....	〃 3,549,466
〃 id.	*b*	....	〃 5,193,133
〃 id.	*c*	....	〃 1,239,970

in 1878.

door gemeentebesturen rechtstreeks		....	*f* 1,182,075
〃 instellingen	*a* en *d*	....	〃 3,553,833
〃 id.	*b*	....	〃 5,232,083
〃 id.	*c*	....	〃 1,268,687

Tot het jaar 1866 werd in de Verslagen het aantal *personen*, door de besturen voor huiszittende en door de genootschappen voor schamele armen bedeeld, opgegeven, later het aantal *gezinnen* en *eenloopende personen*, als meer betrouwbaar. Ook de cijfers der uitgaven hebben sedert 1867 eene andere beteekenis dan vroeger. In de Verslagen over 1854—1866 werden de uitgaven medegedeeld, *in den loop van 't jaar* ten behoeve van 't armbestuur gedaan. De laatste jaarverslagen daarentegen geven de cijfers der uitgaven, welke *betrekking hebben op elk dienstjaar*, onverschillig wanneer de betaling heeft plaats gehad. Met verwijzing naar de opgaven voor de jaren 1854 tot 1868 in Jaarb. 1867, 1868, 1869 en 1872, volgen hier overzichten van de bedeeling door de besturen voor huiszittende en die voor schamele armen, waarbij nog is op te merken, dat de rubrieken *a* en *d* zijn bijeengevoegd, ofschoon zij in de Verslagen gesplitst zijn.

Staat, aanwijzende het aantal bedeelden en de uitgaven voor onderstand bij de Besturen voor huiszitt. armen in 1869—1878.

Jaren.	Aard en aantal der instellingen.	Bedeeld zijn: Onafgebroken. Hoofden van huisgez.	Eenloop. personen.	Tijdelijk. Hoofd. van huisgez.	Eenl. personen.	Totaal.	Uitgaven voor onderstand van allerlei aard, *betreffende het dienstjaar.*
1869.	*a* en *d.* 1,233	23,262	19,211	37,477	14,759	94,709	*f* 2,252,723
	b. 2,697	23,997	23,153	39,189	18 961	114,300	〃 3,052,939
	c. 89	954	646	2;182	829	4,611	〃 88,951
Totaal...	3,950	57,213	43,010	78,848	34,549	213,620	*f* 5.394,613
1870.	*a* en *d.* 1,232	28,850	20,792	32,297	13,567	95,506	*f* 2,196,534
	b. 2,661	32,901	24,658	39,851	18.035	115,445	〃 3,166,957
	c. 90	822	594	2 515	707	4,638	〃 89.625
Totaal...	3,983	62,573	46,044	74 663	32,309	215,589	*f* 5,453,116
1871.	*a* en *d.* 1,227	17,450	16,112	33,928	12,849	80,339	*f* 2,102,643
	b. 2,669	33 543	22 776	40,718	17,336	114,373	〃 3,290,030
	c. 91	870	598	2,727	712	4,907	〃 93,793
Totaal...	3,987	51,863	39,486	77,373	30,897	199 619	*f* 5,486,466
1872.	*a* en *d.* 1,229	15,746	14,163	27,036	10,110	67,055	*f* 2,047,343
	b. 2,681	32,980	23,405	37,142	16,739	110.266	〃 3,227,507
	c. 92	866	604	2,692	707	4.869	〃 95,716
Totaal...	4,002	49,592	38,172	66,870	27,556	182,190	*f* 5,370,566
1873.	*a* en *d.* 1,216	16,547	15,330	28,829	11,673	72,379	*f* 2,188,347
	b. 2,699	32,413	23.425	34,960	16,545	107,343	〃 3,269,881
	c. 94	881	544	2.675	753	4,853	〃 97,299
Totaal...	4 009	49,841	39,299	66,464	28,971	184,575	*f* 5,555,527
1874.	*a* en *d.* 1,209	16,539	15.108	27,803	11,459	70,909	*f* 2,184,549
	b. 2,723	31,890	22,825	34,763	16,662	106,140	〃 3,291.821
	c. 94	876	532	2,628	687	4,723	〃 98,344
Totaal...	4,026	49,305	38,465	65,194	28,808	181,772	*f* 5,574,714
1875.	*a* en *d.* 1,202	14.962	13,382	24,405	10,000	62,749	*f* 2,197,139
	b. 2,729	31,241	22,759	36.890	14,723	105,613	〃 3,317,044
	c. 95	870	480	2,617	636	4,603	〃 94,534
Totaal...	4,026	47,063	36,621	63,912	25,359	172,965	*f* 5,608,717
1876.	*a* en *d.* 1,186	15,416	14,679	27,285	11.817	69,197	*f* 2,178,954
	b. 2,748	32,001	21,993	41,335	17,382	112,711	〃 3,363,485
	c. 95	929	466	2,467	647	4,509	〃 95,977
Totaal...	4,029	48,346	37,138	71,087	29,846	186,417	*f* 5,638 416
1877.	*a* en *d.* 1,184	15,413	14 523	25 880	11,693	67,509	*f* 2,977,307
	b. 2,760	32,419	21,372	40,284	16,996	111,071	〃 3,505,733
	c. 92	881	448	2,540	655	4,524	〃 102,691
Totaal...	4,036	47,803	34 811	65,147	27,396	175,157	*f* 6,585,731
1878.	*a* en *d.* 11 84	14,343	12,882	22,375	9,698	59.298	*f* 2,869,917
	b. 2,763	31,962	21,977	41,480	17,438	112,857	〃 3,543,779
	c. 94	957	421	2,693	707	4,778	〃 107,213
Totaal...	4,041	47,262	35,280	66,548	27,843	176,933	*f* 6,520,909

Staat, aanwijzende het aantal bedeelden en de uitgaven voor onderstand bij de Genootschappen tot ondersteuning van schamele armen.

Jaren.	Aard en aantal der instellingen.		Bedeeld zijn: Onafgebroken. Hoofden van huisgez.	Eenloop. personen.	Tijdelijk. Hoofd. van huisgez.	Eenl. personen.	Totaal.	Uitgaven voor onderstand van allerlei aard, *betreffende het dienstjaar.*
1869.	*a* en *d.*	1	29	28	13	10	80	*f* 1,658
	b.	122	1,757	575	6,136	2,062	10,530	" 139,417
	c.	69	318	266	4,637	589	5,810	" 50,463
Totaal		192	2,104	869	10,786	2,661	16,420	*f* 191,538
1870.	*a* en *d.*	1	28	26	14	11	79	*f* 1,482
	b.	125	1,872	1,000	6,675	2,270	11,817	" 153,778
	c.	71	348	142	4,897	622	6,009	" 53,405
Totaal		197	2,248	1,168	11,586	2.903	17,905	*f* 208,665
1871.	*a* en *d.*	1	26	29	12	15	82	*f* 1,360
	b.	128	1,842	474	6,732	2,260	11,308	" 169,929
	c.	72	616	156	4,717	816	6,305	" 58,281
Totaal		201	2,484	659	11,461	3,091	17,695	*f* 229,570
1872.	*a* en *d.*	1	26	27	12	14	79	*f* 1,347
	b.	131	1,768	458	6,485	1,856	10,567	" 153,126
	c.	72	596	145	4,642	781	6,164	" 61,006
Totaal		204	2,390	630	11,139	2,651	16,810	*f* 215,479
1873.	*a* en *d.*	1	37	16	5	4	62	*f* 1,373
	b.	130	1,955	382	6,742	1,866	10,945	" 163,556
	c.	72	584	239	4,558	884	6,265	" 66,121
Totaal		203	2,576	637	11,305	2,754	17,272	*f* 225,050
1874.	*a* en *d.*	1	25	27	5	11	68	*f* 1,342
	b.	131	2,221	376	6,387	1,686	10,670	" 157,377
	c.	73	554	218	4,477	926	6,175	" 60,684
Totaal		205	2,800	621	10,869	2,623	16,913	*f* 219,403
1875.	*a* en *d.*	1	22	30	7	6	65	*f* 1,327
	b.	132	1,619	369	6,407	1,673	10,068	" 158,516
	c.	72	573	299	4,439	833	6,144	" 59,074
Totaal		205	2,214	698	10,853	2,512	16,277	*f* 218,917
1876.	*a* en *d.*	1	24	31	6	6	67	*f* 1,666
	b.	133	1,588	410	6,942	1,571	10,511	" 171,483
	c.	72	508	288	4,723	676	6,195	" 61,409
Totaal		206	2,120	729	11,671	2,253	16,773	*f* 234,558
1877.	*a* en *d.*	1	29	25	12	4	70	*f* 4,474
	b.	135	1,725	343	7,341	1,538	10,947	" 177,833
	c.	74	600	274	4,656	967	6,497	" 72,170
Totaal		210	2,354	642	12,009	2,509	17,514	*f* 254,477
1878.	*a* en *d.*	1	40	18	6	11	75	*f* 2,340
	b.	135	1,775	353	7,429	1,584	11,141	" 186,340
	c.	75	625	268	5,268	965	7,126	" 72,676
Totaal		211	2,440	639	12,703	2,560	18,342	*f* 261,356

Recapitulatie der beide staten.

Jaren.	Aantal der instellingen.	Bedeeld zijn: Onafgebroken. Hoofden van huisgez.	Eenloopende person.	Tijdelijk. Hoofden van huisgez.	Eenloopende person.	Totaal.	Uitgav. voor onderstand van allerlei aard, *betreffende het dienstjaar.*
1869....	4,142	59,317	43 879	89,634	37,210	230,040	*f* 5,586,151
1870....	4,180	64,821	47,212	86,249	35,212	233,494	〃 5,661,781
1871....	4,188	54,347	40,145	88,834	33,988	217,314	〃 5,716,036
1872....	4,206	51,982	38,802	78,009	30,207	199,000	〃 5 586,045
1873....	4,212	52,417	39,936	77,769	31,725	201,847	〃 5,780,570
1874....	4,231	62,105	39,086	76,063	31,431	198,685	〃 5,794,117
1875....	4,231	49,277	37,319	74,765	27,871	189,242	〃 5,573,330
1876....	4,235	50,466	37,867	82,758	32,099	203,190	〃 5,843,275
1877....	4,246	50,157	35,453	77,156	29,905	192,671	〃 6,840,208
1878....	4,252	49,702	35,919	79,251	30,403	195,275	〃 6,782,265

GOEDEREN EN BEZITTINGEN IN DE DOODE HAND. Vroeger zijn door de Regeering gepubliceerd de cijfers over 1858, welke in het *Jaarboekje* 1859, blz. 357, in hun geheel zijn opgenomen. Wij herhalen daaruit hier de totaal-cijfers:

Goederen. Grootte, hectaren........506,445.4795.

Belastbaar inkomen,	ongebouwd......	*f* 2,992,277
〃 〃	gebouwd.........	〃 832,341
		f 3,824,618

Nominaal kapitaal inschrijvingen op het Grootboek.

2½ pCt...........	*f* 107,586,900
3 〃...........	〃 4,718,750
4 〃...........	〃 7,081,600
	f 119,387,250

De Regeering heeft in Bijlage n°. 26 der concept-staatsbegrooting over 1877, Hoofdst. VII *B*, eene statistiek omtrent de doode hand gegeven, waaraan het volgende is ontleend (vermoedelijk betrekking hebbende op Jan. 1877).

Lichamelijke onroerende goederen, bij 't kadaster bekend ten name van:	Goederen waarvan geene belastbare opbrengst in de leggers is opgenom. Grootte Hect.	Goederen niet vallende onder art. 25 der Wet van 26 Mei 1870 (Stbl. n°. 82). Grootte Hect.	Belastbare opbrengst. ongebouwd.	bebouwd.
Provinciën, gem. en watersch..	33,030.13	224,140.22	*f* 1,040,418	*f* 1,128,959
Markgenootschappen.........	315.35	38.618.39	〃 85,611	〃 12,181
Instelling. van weldadigheid..	160.21	46,925.93	〃 876,936	〃 874,168
Kerkgenootschappen.........	1,293.24	37,144.83	〃 693,221	〃 480,001
Geestelijke instell. en gesticht. (kloosters, seminariën, theologische scholen, enz.)......	7.46	532.38	〃 11,801	〃 40,762
Instell. van verschill. aard...	9.40	8,590.04	〃 181,646	〃 463,002
	34,815.79	355,951.78	*f* 2,889,633	*f* 2,999,073

De goederen tot het privaat en publiek domein van den Staat en tot het kroondomein behoorende zijn onder bovenstaande cijfers niet begrepen.

Kapitalen in de doode hand ingeschreven in de grootboeken der nationale schuld ten name van:

	Kapitalen. 2½ pCt.	Kapitalen. 3 pCt.	Kapitalen. 4 pCt.
Provinciën, gem. en watersch...	*f* 14,927,100	*f* 760,200	*f* 4,131,100
Markgenootschappen...........	〃 47,300	〃 1,100	〃 23,200
Instellingen van weldadigheid...	〃 68,883,800	〃 4,629,550	〃 7,072,800
Kerkgenootschappen...........	〃 10,799,200	〃 622,000	〃 1,687,800
Geestel. instell. en gestichten...	〃 20,037,600	〃 1,568,150	〃 1,618,400
Instell. van verschillenden aard.	〃 58,785,600	〃 3,082,100	〃 4,612,900
	f 173,480,600	*f* 10,663,100	*f* 19,146,200

Hieronder zijn weder niet begrepen de kapitalen behoorende tot het privaat en publiek domein van den Staat en tot het kroondomein.

Volgens *de Bescheiden betreffende de geldmiddelen*, 4e en 5e stuk, was het bedrag van den prijs of de waarde der binnen het Rijk gelegen onroerende goederen, welke zijn vervreemd en verkregen door Instellingen van de doode hand, andere dan den staat- en het kroondomein, aldus in de onderstaande jaren:

	vervreemd	verkregen
1874........	*f* 3,746,688	*f* 2,991,625
1875........	〃 2,355,243	〃 4,117,950
1876........	〃 2,744,937	〃 3,614,408
1877........	〃 1,912,212	〃 3,687,405
1878........	〃 2,327,315	〃 4,175,324
1879........	〃 2,187,096	〃 3,077,662

V. Inrichting en huishouding van den Staat.

STAATSBESTUUR. De algemeene *bronnen* voor de kennis van de indeeling en vertakkingen van het algemeen bestuur in den Staat zijn de *Staatsalmanak* en de *Staatsbegrootingen.*

VERTEGENWOORDIGING. STAATSRECHTELIJKE ONDERSCHEIDINGEN DES VOLKS.

Eerste Kamer der Staten-Generaal. Zie den *Staatsalmanak*, de *Prov. Verslagen* en de jaarlijksche lijsten der hoogstaangeslagenen in de Rijks directe belastingen, verkiesbaar tot lid der Eerste Kamer van de Staten-Generaal, in de *Staatscourant*, laatstelijk die van 1881, n°. 133.

	Aantal leden der Prov. St. als kiezers.	Aantal hoogstaangeslagenen in de Rijksbel. als verkiesbaren in 1880.	Hoogste en laagste aanslag 1881.	Aantal te kiezen leden.
Noord-Brabant	64	156	*f* 2,724—389	5
Gelderland	62	155	〃 4,778—535	5
Zuid-Holland	80	267	〃 21,761—808	7
Noord-Holland	72	226	〃 6,204—782	6
Zeeland	42	62	〃 4,138—608	2
Utrecht	41	63	〃 5,356—936	2
Friesland	50	190	〃 6,656—626	3
Overijssel	47	91	〃 3,180—472	3
Groningen	45	84	〃 2,929—569	2
Drenthe	35	39	〃 1,061—277	1
Limburg	45	79	〃 4,785—370	3
Nederland	583	1,412	〃 21,761—277	39

Tweede Kamer der Staten-Generaal. Zie in de *Uitkomsten der vijfde tienjarige Volkstelling*, Dec. 1869, 1e deel, blz. 437, den staat, aanwijzende het getal leden van de Tweede Kamer, het getal gemeenten, de wettelijke bevolking, de oppervlakte en de bevolking in de onderscheidene hoofdkiesdistricten in 1869; en voor de jaren 1876 en 1877 de *Bijdragen tot de algemeene statistiek van Nederland,* Jaarg. 1876, afl. 1 en 1877 afl. IV, en den *Staatsalmanak* voor 1881.

Kiesdistricten	Bevolking 31 Dec. 1879.	Kiezers volgens de lijsten van 1879.	Aantal leden.
Amsterdam	309,926	4,760	7
Hoorn	85,729	4,084	2
Alkmaar	94,780	3,940	2
Haarlem	91,539	2,784	2
Haarlemmermeer	46,324	1,493	1
Amersfoort	93,660	3,116	2
Utrecht	89,564	2,751	2
Hilversum	45,680	1,894	1
Gorinchem	89,738	3,594	2
Gouda	87,336	3,649	2
Leiden	87,694	2,794	2
's Gravenhage	104,095	1,285	2
Delft	88,338	3,174	2
Rotterdam	178,465	3,462	4
Dordrecht	92,751	2,268	2
Brielle	45,443	1,245	1
Zierikzee	47,371	1,439	1
Middelburg	88,844	2,679	2
Goes	90,718	2,656	2
Breda	86,646	3,893	2
Zevenbergen	44,204	2,078	1
Tilburg	89,003	3,236	2
's Bosch	92,568	3,233	2
Eindhoven	85,759	2,424	2
Boxmeer	86,668	2,527	2
Maastricht	90,966	2,560	2
Roermond	89,635	2,202	2
Nijmegen	88,996	2,856	2
Tiel	88,938	3,104	2
Arnhem	88,727	3,230	2
Zutphen	89,749	3,136	2
Deventer	89,660	3,090	2
Almelo	89,018	2,285	2
Zwolle	89,573	2,828	2
Steenwijk	44,108	1,539	1
Assen	89,783	2,528	2
Winschoten	87,779	2,628	2
Appingadam	88,635	3,376	2
Groningen	44,136	1,486	1
Zuidhorn	45,505	1,484	1

Kiesdistricten.	Bevolking 31 Dec. 1879.	Kiezers volgens de lijsten van 1879.	Aantal leden.
Dokkum	91,152	2,781	2
Leeuwarden	88,031	3,018	2
Sneek	138,222	4,532	3

Provinciale Vertegenwoordiging. Zie in de *Uitkomsten der Volkstelling* 1869, I, bl. 438, het getal leden der Prov. Staten, het getal gemeenten, de bevolking en de oppervlakte der verschillende hoofdkiesdistricten; men zie voorts in de Staatsbegrooting hoofdst. V: Kosten van het bestuur der provinciën, alsmede de *Prov. Verslagen*, den *Staatsalmanak*, en de *Bijdr. tot de Algem. Statistiek van Nederl.* Jaarg. 1877, Afl. IV, waaruit het volgende:

Provinciën.	Hoofdkies-districten.	Kiezers naar de lijsten van 1879.	Te kiezen leden.
Noord-Brabant	9	17,148	64
Gelderland	16	15,407	62
Zuid-Holland	17	21,419	80
Noord-Holland	12	17,486	72
Zeeland	6	——	42
Utrecht	5	2,942	41
Friesland	5	10,307	50
Overijssel	12	8,297	47
Groningen	7	——	45
Drenthe	2	3,291	35
Limburg	9	——	45

De kosten van het rijksbestuur der provinciën waren in 1879 volgens den uitgewerkten en toelichtenden staat, bijlage n°. 3 Concept-Staatsbegrooting voor 1881, V^{de} Hoofdstuk, als volgt:

N.-Brabant	*f* 59,846	Zeeland	*f* 59,307	Groningen	*f* 55,201
Gelderland	〃 63,505	Utrecht	〃 47,853	Drenthe	〃 41,035
Z.-Holland	〃 75,709	Friesland	〃 48,645	Limburg	〃 52,669
N.-Holland	〃 67,897	Overijssel	〃 54,610		
				Te zamen	*f* 636,278

tegen *f* 639,896	in 1878	tegen *f* 627,912	in 1874
〃 〃 669,717	〃 1877	〃 〃 600,753	〃 1873
〃 〃 691,707	〃 1876	〃 〃 582,906	〃 1872
〃 〃 625,907	〃 1875	〃 〃 610,820	〃 1871

Gemeenteraden. Bronnen: Provinc. Verslagen, *Gemeente-Verslagen*, alsmede de *Bijdragen tot de Algem. Statistiek van Nederland,* Jaarg. 1877, afl. VI.

	Kiezers voor den gemeenteraad (1879) aantal gemeenten.	aantal kiezers.
Noord-Brabant	185	28,742
Gelderland	116	25,381
Zuid-Holland	192	34,478
Noord-Holland	134	29,085
Zeeland	111	——
Utrecht	72	4,383
Friesland	43	17,956
Overijssel	61	13,843
Groningen	57	13,800
Drenthe	33	5,823
Limburg	124	11,274

BUITENLANDSCHE BETREKKINGEN. *Bronnen*: *Staatsalmanak.* Hoofdstuk V: Departem. van buitenlandsche zaken; de *Staatsbegrooting*, Hoofdst. III, en de thans door het Depart. van Waterstaat, Handel en Nijverheid, vroeger door het Dep. van Buitenl. Zaken uitgegeven *Consulaire Verslagen.*

RECHTSBEDEELING. *Bronnen: Gerechtelijke statistiek*, *Staatsbegrooting*, Hoofdst. IV: Depart. van Justitie; de *Staatsalmanak* en in de *Uitkomsten der Volkstelling*, 1869, 1e stuk, bl. 436 volg. de *Statistiek der administratieve en gerechtelijke kantons*, met opgave van de bevolking, de grootte enz.

Bij de wet van 10 Nov. 1875 (*Stbl.* n°. 204) zijn echter de elf Prov. Gerechtshoven met 1 Jan. 1876 ontbonden en vijf nieuwe Gerechtshoven ingesteld, gevestigd te 's Hertogenbosch, Arnhem, 's Gravenhage, Amsterdam en Leeuwarden. Sedert 15 Mei 1877 is het aantal arrondissementsrechtbanken en kantongerechten verminderd.

Thans is het aantal rechtbanken en kantongerechten als volgt:

Ressort Gerechtshof te	's Hertogenbosch	4	Rechtb.	21	Kantongerechten.
〃 〃 〃	Arnhem	5	〃	22	〃
〃 〃 〃	's Gravenhage	5	〃	23	〃
〃 〃 〃	Amsterdam	4	〃	19	〃
〃 〃 〃	Leeuwarden	5	〃	21	〃
	Te zamen	23	Rechtb.	106	Kantongerechten.

Voor de verdere bijzonderheden omtrent den Hoogen Raad, de Gerechtshoven, de Rechtbanken, de Kantongerechten, de Advokaten, Procureurs, Notarissen en Deurwaarders, zie men het *Jaarb. der rechterl. macht.*

WATERSTAAT. *Bronnen:* de *Staatsalmanak*, Hoofdst. XI, § 2; de *Staatsbegrooting*, Hoofdst. IX (vroeger V); het *Verslag over de openbare werken* en de *Prov. Verslagen.* Omtrent de inkomsten en uitgaven der waterschappen, zie boven.

'S LANDS VERDEDIGING.

Zeemacht. Bronnen: Staatsalmanak, Hoofdst. VIII en X; *Staatsbegrooting*, Hoofdst. VI, Marine, en VIII, Oorlog; het *Jaarboekje der Kon. Ned. Marine*, uitgegeven door het dep. van Marine, alsmede de Statistiek van Neêrlands oorlogsmarine van 1815 tot 1869 in dit *Jaarboekje*, jaarg. 1856, bl. 283, en 1869, bl. 180 volg, alsmede het Mengelwerk van den jaargang 1876.

In *Bijl.* N°. 5 *Conc. Staatsbegrooting* 1881, Hoofdstuk VI, wordt het volgende algemeen overzicht der schepen en vaartuigen van oorlog, op den 1 Augustus 1880, gegeven:

Schepen tot verdediging van kusten, zeegaten, reeden en stroomen:

gepantserd:	
4 ramschepen,	
1 rammonitor 1e. kl.,	
7 id. 2e. kl.,	van dezen waren in dienst:
5 monitors 2e. kl.,	2 ramschepen, 2 rammonitors 2e. kl.
1 stoomkanonneerboot,	
5 stoomriviervaartuigen,	
niet gepantserd:	
31 stoomkanonneerbooten,	van dezen 2 in dienst.
20 torpedobooten.	

Schepen voor algemeenen dienst:

gepantserd:	
2 ramtorenschepen,	deze beiden in dienst.
niet gepantserd:	
1 fregat met stoomvermogen,	van dezen in dienst:
8 schroefstoomschepen 1e. kl.,	1 fregat met stoomvermogen.
2 id. 2e. kl.,	2 schroefstoomschepen 1e. kl.
2 id. 3e. kl.,	2 id. 2e. kl.
4 id. 4e. kl.,	1 id. 3e. kl.
1 raderstoomschip 1e. kl.,	2 id. 4e. kl.

Schepen bestemd voor bizondere diensten:

wacht- en kostschepen:

2 fregatten,	van dezen in dienst:
1 korvet,	2 fregatten.
1 oud schroefstoomschip 4e. kl.,	1 korvet.
3 kanonneerbooten,	1 oud schroefstoomschip.

Instructie- en exercitievaartuigen:

2 fregatten.	1 kanonneerboot.	Dezen allen in dienst met uitzondering van 1 brik.
2 korvetten.	1 drijvende batterij.	
1 schoonerbrik.	1 flottille-vaartuig.	
3 brikken.	1 kanonneerboot.	
1 oud schroef-stoomschip 3e kl.		

Van de niet in dienst zijnde schepen waren in aanbouw: 17 niet gepantserde stoomkanonneerbooten, 8 torpedobooten, 2 id. schroefstoomschepen 1e. kl. en 1 brik; de overige schepen waren in herstelling of in reserve.

Aan dezelfde bijlage der begrooting is ontleend de volgende opgaaf van de *sterkte der Zeemacht* voor 1881.

Binnenslands.

1 wachtschip te Willemsoord met	500	koppen.
1 wachtschip te Hellevoetsluis	330	"
1 wachtschip te Amsterdam	224	"
1 fregat tot opleiding van jongens te Amsterdam	400	"
1 id. " " " " " Rotterdam	400	"
1 schip tot opleiding van kanonniers	86	"
1 brik tot opleiding van bootsmansleerlingen	135	"
1 fregat tot oefening van zeemiliciens	173	"
1 ramschip	158	"
1 id.	*pro memorie.*	
3 monitors	*pro memorie.*	
2 schroefstoomschepen 1e kl., 1 à 240 en 1 à 237	477	koppen.
1 schroefstoomschip 2e kl.	141	"
1 id. 2e of 3e kl.	108	"
17 schepen, met	3132	koppen.

Indische militaire marine.

1 wachtschip te Batavia	216	koppen.
1 " te Soerabaija	224	"
1 " te Atjeh	120	"
2 raderstoomschepen 2e kl. a 100	294	"
3 " 3e kl. a 91	387	"

10 schroefstoomschepen 4e kl. a 74	1019	koppen.
1 opnemings vaartuig	81	〃
2 raderstoomschepen 4e kl. a 59	202	〃
2 〃 〃 〃 a 49	149	〃
	2692	koppen.
Staf	11	〃
Bovenrol	270	〃
23 schepen, met	2973	koppen.

Auxiliair eskader.

2 schroefstoomschip 1e kl. met	512	koppen.
1 ramtorenschip	303	〃
1 〃	282	〃
	1097	koppen.
Bovenrol	109	〃
4 schepen, met	1206	koppen.

In West-Indië.

1 schroefstoomschip 4e kl.	82	koppen.
1 〃 4e kl.	80	〃
	162	koppen.
Bovenrol	16	〃
2 schepen, met	178	koppen.

De sterkte van het corps mariniers wordt opgegeven als volgt:

	Officieren.	Onderofficieren en minderen.
Bepaalde sterkte	52	2,186
Sterkte op 1 Juli 1880	38	2,052
Ontbreken	14	134
Van het corps zijn geëmbarkeerd	11	1,090
〃 〃 〃 aan wal	27	962

Landmacht. Bronnen: Staatsalmanak, Hoofdst. X; *Staatsbegrooting*, Hoofdst. VIII. Aan Bijlage N°. 4 van Hoofdst. VIII der Concept-staatsbegrooting 1881, zijn de volgende overzichten ontleend.

Sterkte-opgave betreffende hoofd- en verdere officieren bij de wapens, staven en dienstvakken van het leger op 1 Juli 1880:

	Totaal offic.	over-compl.	ont-breekt.	Totaal offic.	over-compl.	ont-breekt.	Totaal offic.	over-compl.	ont-breekt.
	Infanterie.			Cavalerie.			Artillerie		
Hoofd-officier	58	—	—	17	—	1	36	—	—
Kapiteins	245	—	1	32	—	2	107	5	—
Luitenants	515	—	142	87	—	13	148	—	85
	Genie.			Staven.			Administratie.		
Hoofd-officier	14	—	—	32	—	2	14	—	—
Kapiteins	35	—	—	21	—	3	41	—	—
Luitenants	44	—	9	6	14	3	54	—	14
	Geneeskundige dienst. (Off. v. gez. en apoth.)			Veterinaire dienst.			Wapen der Maréchaussée.		
Hoofd-officier	19	—	—	1	—	—	1	—	—
Kapiteins	61	—	—	6	—	—	3	—	—
Luitenants	41	1	35	16	—	1	6	—	—

Overzicht van het in gestadigen dienst zijnde gedeelte soldaten, mitsgaders van het aantal miliciens dat zich in werkelijken dienst bevond op 1 Juli 1880:

	De sterkte moet zijn.	Aanwezig.	Incompleet.
Infanterie:			
Vrijwilligers	8,480	827	7,653
Miliciens	12,008	11,873	?
Te zamen	20,488	12,700	7,788
Cavalerie:			
Vrijwilligers	1,872	1,433	440
Miliciens	672	774	?
Te zamen	2,544	2,207	337
Artillerie:			
Vrijwilligers	2,343	824	1,519
Miliciens	3,032	3,597	?
Te zamen	5,375	4,421	982
Mineurs en Sappeurs:			
Vrijwilligers	425	267	158
Miliciens	240	280	?
Te zamen	665	547	118
Tot. gen.:			
Vrijwilligers	13,120	3,351	9,770
Miliciens	15,952	16,524	?
Te zamen	29,072	19,875	9,225

Staat van de miliciens op 1 Juli 1880 met onbepaald verlof afwezig en van werkelijken dienst vrijgesteld of bij andere corpsen gedetacheerd:

	Met onbepaald verlof.	Gedetacheerd of vrijgesteld.
Infanterie	23,395	325
Cavalerie	1,219	—
Artillerie	4,697	2
Mineurs en Sappeurs	656	—
Te zamen	29,967	327

Staat van overcomplete en ontbrekende onder-officieren, korporaals, enz. enz., op 1 Juli 1880:

	Overcompleet.	Ontbrekende.
Infanterie	91	1,050
Cavalerie	10	71
Artillerie	15	427
Mineurs en Sappeurs	5	9
Wapen der maréchaussée	—	6
Kon. militaire akademie	—	4
Pupillenschool	—	8
Tot. gen.	121	1,575

Nationale militie. Bronnen: Loting voor de Nationale militie, laatstelijk over de jaren 1872—1875, de jaarlijksche verslagen in de *Staatscourant* van den afloop der lichting, laatstelijk over 1880, in de *Staatscourant* van 1881, nº. 4. Zie mede den *Staatsalmanak*, de *Staatsbegrooting*, Hoofdst V en VIII, alsmede *Bijdragen tot de Algemeene Statistiek van Nederland*, jaarg. 1877, afl. I. Aan de verslagen in de *Staatscourant* is het volgende ontleend:

	1878.	1879.	1880.
Bedrag der lichting	11,000	11,000	11,000
Ingeschrevenen	31,799	33,262	31,998
Ingelijfden	10,772	10,894	10,868
Ontbrekenden	288	106	132
Ingelijfd bij den zeedienst	600	600	600
Ingelijfde plaatsvervangers	1,651	1,562	1,631
〃 nommerverwisselaars	533	556	536
Vrijgestelden als beneden den maat	1,312	1,357	1,210
〃 om lichaamsgebreken enz.	2,611	2,708	2,474
〃 eenige wettige zoons	4,219	4,639	4,447
〃 wegens militairen dienst of dien van broeders	8,079	10,217	1,179
Totaal vrijgestelden	17,536	18,961	18,093

Schutterij. Bronnen: de *Prov. Verslagen*, de jaarlijksche in de *Staatscourant* gepubliceerde *Algemeene numerieke Staat van de sterkte van den eersten ban der schutterijen* op 1 Januari, laatstelijk van 1881, n°. 148, en de *Staatsalmanak.*

De werkelijke sterkte van den eersten ban der dienstdoende schutterij was op 1 Januari 1881:

Noord-Brabant....3,445	Zeeland..........877	Groningen.......2,423
Gelderland........2,949	Utrecht.........2,254	Drenthe...........761
Zuid-Holland....10,955	Friesland.......2,226	Limburg.........1,340
Noord-Holland...12,474	Overijssel.......2,631	
		Nederland.........42,335

Bij den eersten ban der dienstdoende schutterij waren 10,820 leden die vroeger bij het leger hadden gediend.

Vereenigingen tot bevordering van 's lands weerbaarheid. Zie de *Prov. Verslagen* en jaargang 1868 van dit *Jaarboekje.*

Omtrent de *opleiding voor de zee- en landmacht* zie men boven.

Samenstelling van het koloniale leger. Zie *Jaarboekje* voor 1850, 1851 en 1863, de *Koloniale Verslagen* en onze Overzichten over Nederl. Oost-Indië, en over de Nederl. West-Indische bezittingen.

KERKELIJKE ZAKEN. Zie boven.

DOMEINEN EN BEZITTINGEN VAN DEN STAAT. De kosten en de opbrengst der Staatsdomeinen worden medegedeeld in de bijlagen tot de Concept-staatsbegrootingen, Hoofstuk VII *B* (Financiën) en de wet op de Middelen. In het *Jaarboekje* 1863 is een gespecificeerd overzicht daarvan opgenomen over 1842 tot 1861, alsmede een opgave van de sedert de wet van 29 Aug. 1848 tot 1861 verkochte vaste goederen, afgekochte tienden, enz.

De opbrengst was in 1877:

gewone domeinen, tienden enz.......*f*	832,772	*f* 1,644,261
domein van oorlog....................〃	84,337	
groote wegen...........................〃	302,412	
vaarten, veren, havens..............〃	424,739	

tegen *f* 1,653,381 in 1876, *f* 1,521,856 in 1875, *f* 1,532,892 in 1874, *f* 1,479,359 in 1873, *f* 1,468,279 in 1872, *f* 1,475,000 in 1871, *f* 1,090,000 in 1870, *f* 1,335,000 in 1869, *f* 1,345,000 in 1868 enz. Onder de Staatsontvangsten van 1852 tot 1873 komen de bijdragen uit het fonds der koopprijzen van domeinen voor

tot een totaal bedrag van *f* 15,028,862. Zie concept-staatsbegrooting 1879.

STAATSONTVANGSTEN EN STAATSUITGAVEN. *Bronnen: Bescheiden betreffende de geldmiddelen*, 1e—5e stuk. 's Gravenhage 1861, 1869 en 1874, bevattende overzichten van de opbrengst der directe en indirecte belastingen 1846—1859, 1860—1868 en 1869—1873, het tweede met een algemeen overzicht sedert 1831; de bijlagen tot de *Concept-staatsbegrootingen* en de *Staatsrekeningen*.

Met verwijzing naar de uitvoerige opgaven van de *Staatsinkomsten en uitgaven* in 1831—1872, in jaargang 1873 van dit *Jaarboekje*, volgt hier een tienjarig overzicht:

Ontvangsten.

	Gewone middelen.	Bijdragen van Ned.-Indië.	Batige sloten van vorige diensten.	Koopprijzen van domeinen.	Andere ontvangsten.	Totaal.
1870 .... f	78,587,123	13,007,749	—	350,000	2,500,000	94,444,872
1871 .... "	81,367,333	10,671,685	1,832,463	130,000	—	94,001,483
1872 .... "	86,646,975	21,985,201	—	300,000	—	108,932,184
1873 .... "	89,769,494	10,427,695	—	400,000	8,900,000	109,507,189
1874 .... "	93,745,314	10,544,579	—	—	979,744	105,269,637
1875 .... "	96,225,888	23,111,685	—	500,000	—	119,837,573
1876 .... "	100,609,506	2,700,000	1,473,666	950,000	—	105,733,172
1877 .... "	99,723,821	2,300,000	—	250,000	—	102,273,821
1878 .... "	100,848,941	—	—	450,000	9,175,679	110,474,620
1879 .... "	103,430,103	—	—	900,000	7,300,000	111,630,103

Uitgaven.

	Algemeene dienst.	Rentebetaling.	Amortisatie en aflossing van schuld.	Staats-spoorwegen.	Andere uitgaven.	Totaal.
1870 .... f	55,478,814	27,033,307	429,090	10,000,000	6,166,539	99,107,751
1871 .... "	56,578,840	27,017,459	300,126	8,000,000	2,563,613	94,460,039
1872 .... "	58,267,497	26,726,261	10,353,692	8,000,000	5,584,733	108,932,182
1873 .... "	59,070,377	26,478,901	9,339,127	6 000,000	7,145,119	108,033,523
1874 .... "	62,133,798	26,105,384	972,446	6,500,000	3,640,727	99,352,356
1875 .... "	64,924,834	25,911,607	10,573,379	8,000,000	9,501,427	118,911,248
1876 .... "	68,556,960	25,623,218	657,892	6,600,000	11,197,150	112,635,219
1877 .... "	71,764,421	25,594,109	656,699	10,100,000	10,050,181	118,165,410
1878 .... "	72,079,533	26,541,535	708,538	8,500,000	8,067,283	115,896,889
1879 .... "	73,167,058	27,206,324	674,710	8,000,000	•6,467,156	115,515,248

De cijfers over de laatste jaren kunnen nog eenige wijziging ondergaan.

Opmerkingen bij de voorgaande bladzijde

Inkomsten.

De ***batige sloten*** zijn gelden, die bij de wet aan de middelen der diensten, nevens welke zij zijn uitgetrokken, uit de beschikbare middelen van vroegere diensten worden toegevoegd. Het bedrag dier batige sloten is mitsdien tweemalen onder de totale ontvangsten opgenomen.

Andere ontvangsten. Deze waren:

1870....*f* 2,500,000 aflossing der in 1866 aan de Maatschappij tot exploitatie van Staatsspoorwegen geleende som.
1873....″ 8,900,000 afkoopsom van de onvervreemdbare rente ten laste van België.
1874....″ 979,744 ter zake der expeditie naar Simonoseki.
1878....″ 8,350,000 opbrengst eener door den Staat gesloten geldleening.
″......″ 825,697 aflossing Amsterdamsche Kanaal-Maatschappij.
1879....″ 7,300,000 opbrengst eener door den Staat gesloten geldleening.

Uitgaven.

Algemeene dienst. Onder de som van *f* 55½ millioen voor 1870 is begrepen *f* 656,521 wegens onkosten van het auxiliair eskader der zeemacht in Indië, gedurende het jaar 1868, en onder de som van *f* 56¾ millioen voor 1871 *f* 1,157,961 wegens gelijke onkosten gedurende 1870.

Andere uitgaven.

Zoo als: uitgaven voortvloeiende uit de opheffing der slavernij in W.-I.; uitgaven ter bestrijding der veeziekte; buitengewone uitgaven voor het Departement van Oorlog; idem voor Marine; voorschot en leening ten behoeve van het Noordzee-kanaal; vergoeding aan de Amsterdamsche Kanaal-Maatschappij; uitgaven tot herziening van de belastbare opbrengst der gebouwde eigendommen; subsidie voor den spoorweg Nieuwe Schans—Ihrhove; id. voor den spoorweg van Zutphen naar de Pruissische grenzen in de richting van Borken naar Bocholt.

Volgens Bijlage E. bij de Rede van den Minister van Financiën, *dienstjaren* 1870 tot en met 1879 als volgt:

Benaming der middelen.	Dienst 1870.	Dienst 1871.	Dienst 1872.	Dienst 1873.
Directe belastingen.	*f*	*f*	*f*	*f*
Grondbelasting, hoofdsom.	8,983,147	9,027,896	9,081,098	9,133,186
〃 21½ opcent van de grondbelasting op ongeb. eigendommen....	1,155,805	1,156,718	1,159,137	1,160,361
Personeel, hoofdsom......	6,691,668	6,788,252	6,892,382	7,048,036
〃 20 opcenten...	1,338,288	1,357,590	1,378,417	1,409,551
Patenten, hoofdsom......	2,583,433	2,608,789	2,695,766	2,868,138
〃 28 opcenten...	723,358	730,455	754,810	803,072
	21,475,701	21,669,701	21,961,613	22,422,347
Accijnsen.				
Suiker..................	4,779,071	4,717,769	4,789,265	5,399,315
Wijn.................	1,645,410	[1]) 1,368,752	1,736,050	1,808,508
Binnenlandsch en buitenlandsch gedistilleerd [2])..	14,453,606	14,927,220	16,197,954	17,107,363
Zout.................	3,005,601	2,943,287	2,835,424	2,962,005
Zeep.................	1,390,308	1,382,497	1,443,673	1,436,433
Bieren en azijnen........	699,020	735,461	842,805	864,023
Geslacht................	2,061,949	2,072,151	2,215,192	2,397,993
	28,034,968	28,147,139	30,060,366	31,975,644
Indirecte belastingen. *)				
Zegelrechten [4])...........	1,821,689	1,908,414	1,983,369	2,030,431
Registratierechten........	7,082,305	8,068,853	9,103,338	9,653,791
Hypotheekrechten.........	629,512	722,828	877,877	934,627
Rechten van successie en van overgang bij overlijden..	5,474,479	5,265,533	6,506,792	5,189,281
	15,007,985	15,965,630	18,471,377	17,808,131

*) Onder het bedrag der rechten is dat van 38 opc. begrepen.

Begrooting 1881, was de opbrengst van 's rijks middelen over de

Dienst 1874.	Dienst 1875.	Dienst 1876.	Dienst 1877.	Dienst 1878.	Dienst 1879.
f 9,188,571	*f* 9,249,449	*f* 9,286,678	*f* 9,346,171	*f* 9,407,118	*f* 9,474,993
1,161,872	1,165,669	1,165,400	1,167,610	1,168,028	1,170,662
7,168,172	7,319,602	7,483,221	7,727,220	7,877,520	8,045,583
1,433,594	1,463,884	1,496,608	1,545,405	1,575,469	1,609,106
2,945,619	2,960,315	3,004,872	3,076,054	3,145,314	3,148,630
824,767	828,883	841,355	861,284	880,679	881,614
22,722,598	22,987,803	23,278,137	23,723,743	24,054,128	24,330,589
5,177,309	5,737,228	6,353,902	6,128,857	6,490,946	6,541,061
1,821,366	1,845,005	1,978,366	2,061,611	2,074,135	2,046,210
17,903,378	18,707,338	20,049,981	[3]) 21,111,553	22,031,792	21,829'450
3,011,382	3,021,560	3,062,020	3,146,621	3,156 888	3,127,804
1,469,458	1,542,443	1,568,264	1,579,554	1,633,971	1,639,687
849,067	870,224	896,806	909,864	913,754	871,114
2,404,891	2,549,262	2,754,417	2,732,191	2,678,159	2,681,030
32,636,855	34,273,064	36,663,759	37,670,251	38,979,646	38,736,356
2,011,259	2,118,045	2,113,948	2,128,417	2,104,764	2,067,346
9,631,001	10,269,151	11,084,942	11,199,554	10,636,778	10,074,205
924,471	995,778	1,064,077	1,084,647	1,043,660	1,003,251
8,326,802	995,778	8,207,791	6,180,219	[5]) 6,596,049	9,650,302
20,893,535	21,186,751	22,470,760	20,592,837	20,381,252	22,795,104

Benaming der middelen.	Dienst 1870.	Dienst 1871.	Dienst 1872.	Dienst 1873.
In- en uitvoerrechten.	*f*	*f*	*f*	*f*
Rechten op den in- en uitvoer	4,181,091	4,818.646	4,946,521	5,222,946
Vuur-, ton- en bakengelden.	428,813	505,469	485,005	537,940
Formaatzegel (hoofdsom en opcenten).............	11,336	13,037	13,515	14,035
	4,621,241	5,337,153	5,445,041	5,774,922
Waarborg en belasting der gouden en zilveren werken..............	271,474	295,758	329,199	362,817
Domeinen..............	7) 1,090,447	1,475,312	1,496,268	1,481,855
Opbrengst der posterijen.	2,793,553	8) 2,402,364	2,499,207	2,749,689
Inkomsten en Rijkstelegraphen...............	621,562	673,670	675,062	712,644
Opbrengst der Staatsloterij.	412,888	413,294	413,906	414,090
Opbrengst der uitgegeven acten voor de jacht en visscherij..............	121,295	120,860	128,369	135,663
Loodsgelden.............	878,364	1,081,240	972,756	1,034,864
Recht op de mijnen......	1,600	2,194	2,686	3,961
Algemeen totaal...	75,331,085	77,584,320	82,455,857	84,876,633

Aanmerkingen.

1) Mindere opbrengst ten gevolge van de uitbreiding der credieten bij de wet van 20 Juli 1870 (*Staatsblad* n°. 127).

2) De belasting is bij de wet van 6 April 1877 (*Staatsblad* n°. 70), te rekenen van 1 Juli 1877 met *f* 4 per hectoliter verhoogd.

3) Het zegelrecht op gedrukte stukken en advertentiën in nieuwspapieren is bij de wet van 9 April 1869 (*Staatsblad* n°. 60) met den laatsten dag der maand Juni 1869 afgeschaft.

4) Krachtens de wet van 9 Juni 1878 (*Stsbl.* n°. 95) sedert 1 Juli '78 ook geheven een successierecht op vererving in de rechte lijn (in 1878 ten bedrage van *f* 103,169).

Dienst 1874.	Dienst 1875.	Dienst 1876.	Dienst 1877.	Dienst 1878.	Dienst 1879.
f	*f*	*f*	*f*	*f*	*f*
5,293,371	5,425,831	5,789,599	[5]) 5,124,459	4,572,677	4,480,024
541,988	[6]) 244,607	—	—	—	—
13,999	13,838	13,999	12,252	10,677	10,261
5,849,358	5,684,278	5,803,598	5,136,711	4,583,354	4,490,285
364,501	376,683	374,357	382,002	365,289	312,682
1,535,243	1,522,552	1,647,071	1,644,261	1,603,517	1,524,056
2,661,196	2,956,491	3,270,089	3,400,459	3,542,064	3,808,381
716,204	744,365	787,976	791,005	826,340	921,637
414,109	433,381	433,995	433,607	433,755	433,355
136,080	140,261	143,405	146,688	150,403	150,731
956,462	886,777	[9]) 928,122	912,839	927,639	950,180
6,614	4,729	4,027	3,656	2,298	2,330
88,892,760	91,197,141	95,805,312	94,838,059	95,849,686	98,455,688

[5]) Sedert 1 Juli 1877 bestaan alleen invoerrechten.

[6]) De heffing van vuur-, ton- en bakengeld, volgens de wet van 13 Augustus 1849 (*Staatsbl.* n°. 40), is bij de wet van 3 Juni 1875 (*Staatsbl.* n°. 101) met 1°. Juli 1875 afgeschaft.

[7]) Mindere ontvangst ten gevolge der teruggave krachtens rechterlijke uitspraak, van de sedert 1853 ontvangen inkomsten der Ommelanderkas.

[8]) Mindere opbrengst ten gevolge der herziening bij de wet van 22 Juli 1870 (*Staatsbl.* n°. 138), van verschillende bepalingen der wet tot regeling van het briefport en de aangelegenheden der brievenposterij.

[9]) De heffing van de zoogenaamde distantie-gelden is bij de wet van 6 April 1875 (*Staatsblad* n°. 62) met 1°. Januari 1876 afgeschaft.

De *opbrengst der middelen* (hoofdsom en opcenten) over het jaar 1880 was volgens het overzicht in de Staats-Courant, 1881, N°. 10:

Directe Belastingen.		
Grondbelasting	*f* 10,753,069	
Personeel	″ 9,812,900	
Patenten	″ 4,140,946	
Recht op de mijnen	″ 2,890	
		f 24,709,805 [1]
In- en uitgaande Rechten.		
Rechten op de in- en uitvoer	*f* 4,753,901	
Formaatzegel	″ 10,831	
		″ 4,764,732
Accijnsen.		
Suiker	*f* 5,872,647	
Wijn	″ 2,073,804	
Gedistilleerd	″ 22,541,929	
Zout	″ 3,323,805	
Zeep	″ 1,726,863	
Bier en azijn	″ 922,560	
Geslacht	″ 2,874,301	
		″ 39,335,909
Waarborg.		
Belasting	*f* 319,997	
Essaailoon	″ 1,244	
		″ 321,241
Indirecte Belasting.		
Zegelrecht	*f* 2,182,730	
Registratie	″ 11,357,685	
Hypotheek	″ 1,120,736	
Recht van successie en overgang	″ 10,663,269	
		″ 25,324,420
Domeinen		″ 1,526,468
Posterijen		″ 3,999,352
Rijks-Telegrafen		″ 1,016,207
Staatsloterij		″ 577,777
Jacht en Visscherij		″ 146,393
Loodsgelden		″ 993,675
	Totaal	*f* 102,715,980

[1] Hieronder *f* 4,490,355, behoorende tot de diensten 1878 en 1879.

OVERZICHT DER STAATSBEGROOTING voor 1881 *tegenover de werkelijke inkomsten en uitgaven in* 1879. Zie de verschillende stukken van de Concept-staatsbegrooting voor 1881, en de Wetten waarbij de verschillende begrootingen zijn vastgesteld in *Staatsblad* en *Staatscourant*.

I. *Inkomsten.*

	Raming. 1881.	Opbrengst. 1879.
Directe belastingen.		
Grondbelasting..................*f*	10,780,785	*f* 10,645,655
Personeele belasting.............〃	10,032,000	〃 9,654,689
Patenten........................〃	3,942,400	〃 4,030,244
Totaal Dir. belast...*f*	24,755,185	*f* 24,330,589
Accijnsen.		
Suiker..........................*f*	6,200,000	*f* 6,541,061
Wijn............................〃	2,000,000	〃 2,046,210
Gedistilleerd...................〃	22,400,000	〃 21,829,450
Zout............................〃	3,120,000	〃 3,127,804
Zeep............................〃	1,620,000	〃 1,639,687
Bieren en azijnen...............〃	890,000	〃 871,114
Geslacht........................〃	2,695,000	〃 2,681,030
Totaal Accijnsen....*f*	38,925,000	*f* 38,736,356
Indirecte belastingen.		
Zegelrechten....................*f*	1,500,000	*f* 1,497,297
Registratierechten..............〃	8,000,000	〃 7,300,148
Hypotheekrechten................〃	800,000	〃 726,994
Successierechten en die van overgang bij overlijden............〃	6,700,000	〃 6,993,002
38 opcent. op de indir. belastingen.〃	6,460,000	〃 6,277,663
Totaal Indir. belast..*f*	23,460,000	*f* 22,795,104
Invoerrechten.		
Rechten op den invoer...........*f*	4,600,000	*f* 4,480,024
Formaatzegel met 38 opcenten....〃	11,040	〃 10,261
Totaal Invoer.......*f*	4,611,040	*f* 4,490,285
Waarborg en belasting der gouden en zilveren werken.........*f*	301,100	*f* 312,682
Domeinen........................〃	1,550,000	〃 1,524,056
Posterijen......................〃	4,000,000	〃 3,808,381
Rijkstelegrafen.................〃	935,800	921,637

	Raming. 1881.	Opbrengst. 1879.
Staatsloterij .... *f*	430,000	*f* 433,355
Jacht en visscherij .... 〃	149,000	〃 150,731
Loodsgelden .... 〃	924,000	〃 950,180
Recht op de mijnen .... 〃	2,875	〃 2,330
Staatsspoorwegen .... 〃	2,200,000	〃 1,978,416
Verschillende ontvangsten en toevallige baten .... 〃	2,741,605	〃 2,995,998
Bijdragen van N.-Indië (1879)....	memorie	memorie
Id. (1881)....	〃	〃
Koopprijzen van Domeinen ..... 〃	125,000	〃 900,000
Geldleening .... 〃	——	〃 7,300,000
Totaal ...... *f*	105,110,605	*f* 111,630,103

II. Uitgaven.

Hoofdstuk.		Begrooting. 1881.	Werkelijke Uitgaven 1879.
I.	Huis des Konings .... *f*	750,000	*f* 825,000
II.	Hooge Collegiën van Staat en Kabinet des Konings.		
1.	De Staten-generaal .... 〃	311,065	〃 293,370
2.	〃 Raad van State .... 〃	102,750	〃 98,855
3.	〃 Algemeene Rekenkamer .... 〃	110,950	〃 109,783
4.	〃 Kanselarij der beide Orden .... 〃	21,750	〃 22,358
5.	Het Kabinet des Konings .... 〃	32,140	〃 31,850
6.	Pensioenen en wachtgelden .... 〃	34,463	〃 33,664
7.	Onvoorziene uitgaven .... 〃	5,400	〃 669
	Totaal Hoofdst. II *f*	618,518	*f* 590,549
III.	Dep. van Buitenlandsche Zaken.		
1.	Kosten van het Departement .... *f*	72,300	*f* 71,704
2.	Buitenl. zendingen en consulaten .... 〃	509,700	〃 474,755
3.	Verschillende uitgaven .... 〃	22,100	〃 28,717
4.	Pensioenen en wachtgelden .... 〃	46,299	〃 44,558
5.	Onvoorziene uitgaven .... 〃	10,000	〃 1 449
	Totaal Hoofdst. III *f*	660,399	*f* 621,184
IV.	Departement van Justitie.		
1.	Kosten van het Departement .... *f*	158,450	*f* 137,604
2.	〃 〃 de Rechterlijke macht ... 〃	1,670,262	〃 1,674,335

Hoofdstuk.		Begrooting. 1881.		Werkelijke Uitgaven 1879.
IV. Departement van Justitie. (Vervolg.)				
3. Hoog Militair Gerechtshof en de auditiën in de milit. afdeelingen......	f	52,300	f	52,278
4. Gerechtskosten....................	〃	270.000	〃	263,024
5. Algemeene of rijkspolitie en in zake van jacht en visscherij...........	〃	514,675	〃	497,642
6. Kosten der gevangenissen...........	〃	777,064	〃	692,014
7. Gebouwen........................	〃	427,704	〃	318,433
8. Pensioenen, wachtgelden, gratificatiën enz........................	〃	411,424	〃	422,286
9. Verschillende uitgaven..............	〃	290,000	〃	275,032
10. Onvoorziene uitgaven..............	〃	20,000	〃	299
Totaal Hoofdst. IV	f	4,591,879	f	4,332,950
V. Dep. van Binnenlandsche Zaken.				
1. Kosten van het Departement........	f	149,510	f	143,569
2. Bestuur der Provinciën..............	〃	952,390	〃	791,963
3. Nationale militie en schutterijen.....	〃	63,900	〃	62,141
4. Medische politie....................	〃	484,600	〃	697,326
5. Onderwijs.........................	〃	7,292,961	〃	3,556,389
6. Kunsten en wetenschappen..........	〃	747,721	〃	730,207
7. Ned. Staatscourant en Staatsblad.....	〃	85,020	〃	75,893
8. Pensioenen, toelagen, gratificatiën en wachtgelden..................	〃	364,633	〃	307,532
9. Onvoorziene uitgaven...............	〃	40,000	〃	9,967
Totaal Hoofdst. V	f	10,180,735	f	6,374,987
VI. Departement van Marine.				
1. Kosten der Administratie...........	f	330,968	f	342,579
2. Materieel der zeemacht en van 's Rijks maritime etablissementen..........	〃	5,040,900	〃	6,190,180
3. Personeel der zeemacht..............	〃	4,052,026	〃	3,744,108
4. Loodswezen, betonning, bebakening, verlichting en hydrographie......	〃	1,716,287	〃	1,597,607
5. Pensioenen, wachtgelden, gratificatiën en onderstanden..............	〃	924,258	〃	805,612
6. Onvoorziene uitgaven..............	〃	60,000	〃	59,569
Totaal Hoofdst. VI	f	12,124,440	f	12,739,655

Hoofdstuk.	Begrooting 1881.	Werkelijke Uitgaven 1879.
VII *A*. Nationale Schuld.		
1. Interesten, Lijfrenten, tontines enz. . .	*f* 27,798,722	*f* 27,206,324
2. Amortisatie en aflossing.	〃 969,100	〃 674,710
Totaal Hoofdst. VII *A*	*f* 28,767,822	*f* 27,881,034
VII *B*. Departement van Financiën.		
1. Kosten van het Departement.	*f* 318,670	*f* 320,733
2. Grootboek der Nat. schuld, de rentebetaling en het Agentschap te Amsterdam.	〃 90,725	〃 97,361
3. De publieke Schatkist.	〃 102,000	〃 102,195
4. Muntwezen.	〃 143,175	〃 171,086
5. Administratie der Dir. belast., in- en uitg. recht. en accijns. en waarborg der bel. op goud. en zilv. werken. .	〃 4,500,212	〃 3,945,681
6. Uitkeering der 4/5 van de opbrengst der personeele belasting aan de gemeenten.	〃 8,764,000	〃 8,290,734
7. Administratie van bet zegel, de registrat., hypothek., het sucsessier., domein., het geldel. beheer der groote weg, vaart. en ver., de staatsloterij en de bewar. van het kadaster.	〃 1,449,337	〃 1,417,262
8. Eerediensten, Protestanten . *f* 1,408,033; 〃 R.-Katholiek. 〃 572,945; 〃 O.-Bissch. Kl. 〃 12,200; 〃 Israëlieten. . . 〃 15,675	〃 2,008,853	〃 1,992,194
9. Verschillende uitgaven.	〃 9,600	〃 12,400
10. Pensioenen, wachtgelden, gratificatiën, toelagen en restitutiën.	〃 1,264,948	〃 1,269,574
11. Onvoorziene uitgaven.	〃 36,100	〃 36,100
Totaal Hoofdst. VII *B*	*f* 18,687,620	*f* 17,655,320
VIII. Departement van Oorlog.		
1. Kosten van het Departement.	〃 135,550	*f* 137,996
2. Tractementen, bureaukost., toelagen, schadeloosstelling voor uniformverandering en voor het aanschaffen van dienstpaarden, en fourage-gelden voor paarden van den grooten staf,		

Hoofdst.		Begrooting 1881.	Werkelijke uitgaven 1879.
VIII.	Departement van Oorlog. (Vervolg.) den generalen staf, de intendance en de provinciale en plaatselijke staven	*f* 323,595	*f* 290,136
3.	Tractementen, toelagen en schadeloosstelling voor uniformsverandering en voor het aanschaffen van dienstpaarden van de staven der verschillende wapencorpsen, daaronder begrepen de officieren van gezondheid en de paardenartsen bij de corpsen, alsmede fouragegelden en bureaukosten van de bovengenoemde staven, en daggelden aan militaire wachters	〃 2,907,107	〃 2,652,183
4.	Soldijen en verdere kosten der verschillende wapencorpsen met uitzondering van de kosten voor de officieren dier corpsen, enz.	〃 8,483,628	〃 8,184,938
5.	Geneeskundige dienst	〃 1,039,250	〃 729,731
6.	Studie en onderwijs	〃 273,660	〃 366,341
7.	Artillerie-inrichtingen, materieel etc.	〃 918,803	〃 868,009
8.	Materieel der genie en kazerneering enz.	〃 617,740	〃 739,963
9.	Kosten van 's Rijks centrale magazijnen van kleeding enz. en van de garnizoens-magazijnen van kleeding en uitrusting	〃 316,000	〃 302,150
10.	Topografische inrichtingen en militaire verkenningen	〃 35,588	〃 33,688
11.	Verplaatsing van personen en goederen	〃 146,000	〃 98,198
12.	Wapen der Maréchaussée	〃 298,760	〃 278,388
13.	Verschillende uitgaven	〃 86,300	〃 89,081
14.	Nonactiviteits-traktementen, pensioenen, gagementen, onderstanden, lijfrenten en wachtgelden	〃 1,585,973	〃 1,542,883
15.	Onvoorziene uitgaven	〃 54,546	〃 4,618
16.	Buitengewone uitgaven	〃 2,370,000	〃 1,007,778
17.	Voltooiing vestingstelsel	〃 1,400,000	〃 2,897,000
	Totaal Hoofdst. VIII	*f* 20,992,500	*f* 20,223,083

Hoofdst.		Begrooting 1881.	Werkelijke uitgaven 1879.
IX.	Departement van Waterstaat, enz.		
1.	Kosten van het Departement........	*f* 233,595	*f* 225,857
2.	Waterstaat (spoorweg. daarond. begr.).	〃 21,143,251	〃 17,843,161
3.	Handel en nijverheid...............	〃 230,150	〃 218,483
4.	Posterijen..........................	〃 3,014,800	〃 2,763,426
5.	Telegraphie........................	〃 1,453,500	〃 1,410,936
6.	Pensioenen, toelagen enz............	〃 136,000	〃 128,483
7.	Onvoorziene uitgaven...............	〃 60,000	〃 5,106
	Totaal Hoofdst. IX	*f* 26,271,296	*f* 22,595,452
X.	Departement van Koloniën.		
1.	Kosten van het Departement........	*f* 182,075	*f* 181,542
2.	Uitgaven ten behoeve van Suriname..	〃 654,349	〃 769,972
3.	〃 〃 〃 〃 Curaçao...	〃 444,331	〃 662,374
4.	Pensioenen, wachtgelden, onderstanden en gagementen van gewezen landsdienaren in de voormalige Ned. bezitting. ter Kuste van Guinea en hunne nagelaten betrekkingen..	〃 30,429	〃 30,439
5.	Pensioenen, wachtgelden...........	〃 20,552	〃 22,619
6.	Onvoorziene uitgaven..............	〃 40,000	〃 2,046
	Totaal Hoofdst. X	*f* 1,371,737	*f* 1,668,992
XI.	Onvoorziene uitgaven.............	*f* 50,000	*f* 7,042

Recapitulatie.

I.	Huis des Konings................	*f* 750,000	*f* 825,000
II.	Hooge Colleg. en Kabin. des Konings.	〃 618,518	〃 590,549
III.	Dept. van Buitenlandsche Zaken....	〃 660,399	〃 621,184
IV.	〃 〃 Justitie................	〃 4,591,879	〃 4,332,950
V.	〃 〃 Binnenlandsche Zaken...	〃 10,180,735	〃 6,374,987
VI.	〃 〃 Marine................	〃 12,124,440	〃 12,739,655
VII*A*.	Nationale Schuld.................	〃 28,767,822	〃 27,881,034
VII*B*.	Dept. van Financiën..............	〃 18,687,620	〃 17,655,320
VIII.	〃 〃 Oorlog (Crediet-wet)....	〃 20,992,500	〃 20,223,083
IX.	〃 〃 Waterstaat.............	〃 26,271,296	〃 22,595,452
X.	〃 〃 Koloniën..............	〃 1,371,737	〃 1,668,992
XI.	Onvoorziene uitgaven............	〃 50,000	〃 7,042
	Totaal......	*f* 125,066,946	*f* 115,515,248

NEDERLANDSCHE STAATSSCHULDEN EN BATEN. OVERZICHT OVER 1880 IN VERGELIJKING MET 1850 EN VOLGENDE JAREN.

In Hoofdst. VII *A* Nationale schuld der Staatsbegrooting 1881 (Wet van 30 Dec. 1880, *Staatsblad* N°. 236), zijn de volgende sommen uitgetrokken:

Interesten, lijfrenten, tontines enz.

AARD DER SCHULDEN.		NOMINAAL KAPITAAL.	TE BETALEN INTERESTEN.
Nationale Schuld....2½ pCt.		*f* 632,079,400	*f* 15,801,985
〃 〃......3 〃		〃 91,322,550	〃 2,739,676⁵
Amortisat.-Syndicaat.3½ 〃	April 〃	10,692,000	〃 366,345
	Oct. 〃	10,392,000	
Nationale Schuld....4 〃		〃 184,387,000	〃 7,375,480
Schuldbekentenissen.4 〃	Juni 〃	34,103,600	〃 1,359,844
	Dec. 〃	33,888,600	
Schatkistbiljetten..................................			〃 100,000
Interest. v. borgtocht 4 en 3 pCt....................			〃 172
Gewone lijfrenten..................................			〃 2,800
Nijmeegsche tontinaire lijfrenten			〃 1,300
Geldleening. voor wegen à 3 pCt.......		*f* 3,976.—	〃 119²⁸
Renten, vaste lasten en uitkeeringen, klevende op 's Rijks domeinen, de groote wegen en vaarten....			〃 36,000
Renten van vrijwillige en gerechtelijke consignatiën....			〃 15,000
Amortisatie en aflossing van rentegevende schuld, daaronder begrepen den afkoop van tot het domein behoorende renten, vaste lasten en uitkeeringen....			〃 969,100
		Totaal.......*f*	28,767,821⁷⁸

Aan staat 4 van de bijlagen der Concept-Staatsbegrooting 1881 ontleenen wij het volgende: *Overzicht van de wijzigingen, welke de Nationale Schuld gedurende* 1 *Januari* 1850 *tot en met* 30 *Juni* 1880 *heeft ondergaan.*

Vermindering van nominaal kapitaal door:

inkoop tot amortisatie uit daartoe bij begrootingswetten aangewezen gelden ....*f*	285,064,177
idem uit de renten der kapitalen tot verzekering der verzilvering van de muntbilletten ....〃	9,561,800
uitloting en aflossing..............................〃	20,375,000
andere oorzaken....................................〃	8,461,412
Totaal......*f*	323,462,389

Waardoor *f* 10,065,892.— aan rente is bespaard.

Van het totaal		*f* 323,462,389
moet worden afgetrokken: *a.* de som waarmede de inschrijvingen ten name van het kroondomein in het 2½ pCt. Grootboek is verhoogd krachtens de wet van 1 Mei 1863 (*Stbl.* n°. 42).......	*f* 1,893,500	
b. het bedrag der geldleening ten laste van den Staat, krachtens de wet van 5 Juni 1878 (*Stbl.* n°. 87), rentende 4 ten honderd, *f* 43,000,000, verminderd met het bedrag dat daarvan ingevolge art. 5 dier wet en het K. B. d.d. 13 Januari 1879 (*Stbl.* n°. 3) is verwisseld tegen inschrijvingen op het Grootboek der 4 pCt. Nat. Schuld ad *f* 8,442,900....................	„ 34,557,100	
c. het bedrag der inschrijvingen op 't Grootboek zooeven gemeld........	„ 8,422,900	
		„ 44,873,500
blijft.....		*f* 278,588,889

Voor de inkoopen met inbegrip van die uit de renten der kapitalen tot verzekering van de verzilvering der muntbilletten, mitsgaders de uitlotingen, aflossingen en afkoopen van domeinlasten, is te zamen besteed.	*f* 239,351,723
welke som is gevonden uit:	
de staats-inkomsten en middelen over de dienstjaren 1850—1880....................................	„ 77,632,880
de voordeelige sloten der staats-ontvangsten en uitgaven over de dienstjaren 1850—1863...........	„ 116,801,837
het Fonds uit de koopprijzen der domeinen over de dienstjaren 1851—1875.....................	„ 17,707,669
het Fonds tot onderpand der geldleening voor de droogmaking van het Haarlemmermeer..........	„ 911,323
aan den Staat vervallen baten der voormalige wees- en momboirkamers, over de dienstj. 1862—1880..	„ 256,378
de afkoopsom van den Scheldetol	„ 17,141,640
id. van de onvervreemdbare rente ten laste van België.	„ 8,899,996
	f 239,351,723

Bij de Rede door den Minister van Financiën gehouden bij de indiening der Staatsbegrooting voor 1881, zijn onder litt. C en D Overzichten gevoegd van de ontvangsten en uitgaven der Indische Administratie, zoo in Indië als in Nederland, over de jaren 1860 tot en met 1879. Uit de daarbij gevoegde verzamelingstaat van de uitkomsten der diensten van 1867—1879 blijkt, dat na aftrek der Bijdragen aan 's Rijks inkomsten (vermoedelijk) is overgebleven:

1867	*f* 12,200,520	1873........	*f* 3,705,211
1868	„ 6,851,990	1874........	„ 9,127,484
1869	„ 3,945,894	1875........	„ 10,087,642
1870	„ 7,757,879	1877........	„ 3,883,975
1871	„ 19,697,796	1878........	„ 690,856
1872	„ 10,536,551		
		1867—1878 te zamen...	*f* 88,485,799

terwijl voor het jaar 1876 een nadeelig saldo aanwezig is van *f* 7,899,346 en over 1879 van *f* 13,489,242, zoodat het totaal voordeelig saldo over de jaren 1867—'79 bedraagt... *f* 67,097,211

Bij verschillende wetten is reeds beschikt over een bedrag van.. „ 77,904,418

zoodat een tekort bestaat van.................... *f* 10,807,207

onder het saldo voor 1867 zijn evenwel niet begrepen de saldo's behoorende tot dienstjaren aan 1867 voorafgaande, ten bedrage van......... *f* 14,926,052

waarvan na aftrek van het zoogenaamd administratief kapitaal van..... „ 12,500,000

beschikbaar blijft....... „ 2,426,052

zoodat het tekort bedraagt........................ *f* 8,381,155

DE HUISHOUDING DER PROVINCIËN. *Bronnen* zijn de jaarlijksche *Verslagen van den toestand der provinciën*, Hoofdst. II, en de *Statistische Bescheiden*, deel II, stuk 2, 1e gedeelte, *de provinciale huishoudelijke rekeningen over* 1865 en 1866, en deel VI, stuk III, in 1875 verschenen, dat die rekeningen over 1870 bevat. In de *Bescheiden betreffende de geldmiddelen*, I—III, wordt medegedeeld de opbrengst der provinciale opcenten op de Rijksbelastingen tot 1873. Zie mede de wetten tot bekrachtiging van provinciale belastingen.

Een overzicht der afgesloten rekeningen van de enkel provin-

ciale en huishoudelijke inkomsten en uitgaven over 1870, vindt men in *Stat. Bescheiden*, VI, 3. Men zie ook de artikelen „Provinciale Geldmiddelen" in dit *Jaarboekje*, jaargang 1859 en 1869 en 1877. Aan het laatstgenoemde artikel, bewerkt door den Heer J. P. L. THIEL, zijn de volgende cijfers ontleend.

Enkel Provinciale Inkomsten en Uitgaven, volgens de rekeningen over het dienstjaar 1874.

Inkomsten.

Batige sloten van vorige dienstjaren	*f*	241,019
Opcenten op de grondbelasting {geb. eigendommen / ongeb. 〃}	〃	1,204,623
〃 〃 〃 personeele belasting	〃	649,919
Heffingen voor het gebruik van openbare wegen, werken en inrichtingen	〃	258,967
Andere belastingen en heffingen	〃	79,040
Baten en inkomsten, spruitende uit voorwerpen in eigendom aan de provincie toebehoorende, of die door de Provinciale Staten beheerd worden	〃	76,664
Ontvangsten van verschillenden aard en toevallige baten	〃	187,503
Opbrengst van geldleeningen	〃	1,093,680
Verkoop van provinciale eigendommen	〃	7,366
Andere buitengew. ontvangsten	〃	1,021,323
Totaal	*f*	4,820,109

Uitgaven.

Jaarwedden van ambtenaren, reis- en verblijfkosten	*f*	161,252
Kosten van onderhoud en aanleg van provinciale wegen en werken	〃	1,443,688
Onderhoud en lasten van provinciale eigendom	〃	14,985
Renten en aflossingen van geldleeningen, enz	〃	1,087,110
Kosten van het provinciaal blad en andere drukwerken	〃	46,082
Kosten van verpleging van arme krankzinnigen	〃	145,389
Uitgaven bij bizondere wetten aan de provincie opgelegd	〃	292,099
Andere uitgaven	〃	830,526
Onvoorziene uitgaven	〃	30,725
Totaal	*f*	4,051,861

Op de volgende bladzijde deelen wij een overzicht mede der enkel provinciale ontvangsten en uitgaven volgens de afgesloten rekeningen over 1868 tot 1877.

Ontvangsten.

	NOORD-BRABANT.	GELDERLAND.	ZUID-HOLLAND.	NOORD-HOLLAND.	ZEELAND.	UTRECHT.	FRIESLAND.	OVER-IJSSEL.	GRONINGEN.	DRENTHE.	LIMBURG.	TOTAAL.
Tot. 1877..	f 660,219	f 102,033	f 314,962	f 231,859	f 394,022	f 96,888	f 696,121	f 203,768	f 1,814,033	f 105,717	f 145,789	f 4,765,411
" 1876..	" 567,358	" 115,059	" 286,804	" 274,378	" 349,002	" 146,675	" 581,410	" 188,668	" 1,717,250	" 108,118	" 230,635	" 4,565,377
" 1875..	" 507,805	" 111,651	" 1,086,618	" 324,511	" 360,909	" 98,011	" 522,422	" 171,701	" 1,403,722	" 109,420	" 128,099	" 4,687,770
" 1874..	" 420,241	" 79,937	" 1,342,418	" 328,584	" 411,378	" 99,811	" 499,348	" 195,963	" 1,219,932	" 103,873	" 122,618	" 3,867,078
" 1873..	" 490,524	" 97,975	" 699,525	" 316,941	" 316,463	" 97,939	" 475,844	" 189,029	" 823,525	" 115,616	" 122,843	" 3,746,224
" 1872..	" 376,238	" 83,582	" 491,919	" 298,505	" 406,009	" 83,308	" 433,359	" 190,398	" 700,029	" 159,860	" 120,591	" 3,343,798
" 1871..	" 405,026	" 82,626	" 592,003	" 245,544	" 226,559	" 93,771	" 483,659	" 183,730	" 1,197.667	" 140,471	" 126,067	" 3,777,123
" 1870..	" 565,533	" 92,349	" 498,109	" 278,665	" 251,535	" 89,770	" 497,704	" 192,459	" 1,196,840	" 119,584	" 135,382	" 3,874,917
" 1869..	" 518,477	" 79,946	" 523,255	" 257,419	" 211,854	" 77,674	" 497,783	" 201,563	" 510,708	" 117,913	" 137,881	" 3,134,473
" 1868..	" 491,482	" 82,716	" 568,438	" 246,889	" 245,445	" 76,916	" 452,640	" 185,945	" 673,697	" 129,710	" 127,696	" 3,281,574
" 1867..	" 442,992	" 96,352	" 592,248	" 356,917	" 346,056	" 94,701	" 477,799	" 190,000	" 510.479	" 122,526	" 119.013	" 3,349,083

Uitgaven.

	NOORD-BRABANT.	GELDERLAND.	ZUID-HOLLAND.	NOORD-HOLLAND.	ZEELAND.	UTRECHT.	FRIESLAND.	OVER-IJSSEL.	GRONINGEN.	DRENTHE.	LIMBURG.	TOTAAL.
Tot. 1877..	f 703,306	f 93,448	f 274,422	f 211.082	f 367,594	f 75,973	f 682.704	f 193,029	f 1,770,324	f 98,238	f 140,671	f 4,610,791
" 1876..	" 588,517	" 86,490	" 246,559	" 269,852	" 341,348	" 122,299	" 492,874	" 176,872	" 1,666,047	" 97,740	" 223,657	" 4,312,255
" 1875..	" 588,627	" 85,015	" 1,035,338	" 283,577	" 319,321	" 73,259	" 507,356	" 163,472	" 1,363,215	" 91,425	" 120,929	" 4.631,563
" 1874..	" 381,350	" 77,835	" 791,329	" 287,623	" 387,754	" 79,291	" 480,072	" 176,412	" 1,192,098	" 79,633	" 118,428	" 3,867,075
" 1873..	" 516,202	" 80,898	" 636,171	" 290,053	" 304,161	" 75,080	" 460,963	" 165,905	" 806,920	" 111,175	" 119,483	" 3,567,011
" 1872..	" 390,204	" 61,986	" 478,500	" 300,159	" 358,139	" 67,335	" 414,892	" 170,884	" 619.163	" 159,399	" 117,786	" 3,138,447
" 1871..	" 348,970	" 74,352	" 509,578	" 215,945	" 218,861	" 65,537	" 470,774	" 169,491	" 1,141,820	" 94,797	" 121,406	" 3,481,531
" 1870..	" 646,762	" 61,850	" 483,755	" 245,538	" 240,096	" 63,244	" 442,659	" 184,866	" 1,181,463	" 105,289	" 130,203	" 3,785,727
" 1869..	" 547,728	" 62,514	" 453,458	" 233,871	" 203,018	" 66,438	" 485,530	" 198,233	" 423,819	" 106,378	" 135,009	" 2,915,996
" 1868..	" 408,543	" 65,580	" 491,642	" 200,689	" 206,052	" 53,949	" 431,787	" 189,770	" 616,687	" 141,260	" 118,947	" 2,931,906
" 1867..	" 610,629	" 69,988	" 417,584	" 397,442	" 258,955	" 76,758	" 467,978	" 196,774	" 484,148	" 94,845	" 100,651	" 3,175,755

Wat de door de provinciën, meest ten behoeve van openbare werken aangegane *geldleeningen* aangaat, het bedrag daarvan wordt in de *Stat. Bescheiden*, VI—3, als volgt opgegeven:

Provinciën.	Oorspronkelijk bedrag.	Onafgelost op 1 Jan. 1871.
Noord-Brabant........	f 1,925,000	f 1,482,000
Zuid-Holland..........	〃 1,330,000	〃 1,230,000
Noord-Holland.........	〃 125,000	〃 100,000
Zeeland...............	〃 1,058,000	〃 974 000
Friesland.............	〃 2,154,000	〃 1,131,000
Overijssel............	〃 1,625,000	〃 937,000
Groningen.............	〃 1,227,000	〃 1,101,000
Drenthe...............	〃 689,000	〃 552,000
Limburg...............	〃 112,000	〃 105,000
	f 10,272,000	f 7,612,000

Gelderland en Utrecht hadden geene schulden.

De HUISHOUDING DER GEMEENTEN. *Bronnen:* de *Prov. Verslagen* en *Statistische bescheiden*, Dl. II, 2e st., 2e ged., 1870 en Dl. IV, 3e st., 2e ged., 1875, bevattende de afgesloten *gemeenterekeningen* over 1865 en 1866 en 1870. Aan de laatste ontleenen wij de volgende totaalcijfers van de afgeloten rekeningen van alle gemeenten te zamen over 1865 en 1870.

Inkomsten.

	1865. guldens.	1870. guldens.
Batige sloten van vorige dienstjaren......	2,882,711	3,442,775
Inkomsten uit bezittingen...............	3,174,290	4,318,653
Opcenten op 's Rijks directe belastingen:		
op de grondbelasting...............	2,466,712	1,903,765
〃 〃 personeele belasting.........		2,238,076
Hoofdelijke omslagen....................	4,486,496	5,531,796
Andere belastingen:		
op de honden........................	122,172	117,813
〃 publieke vermakelijkheden..........	36,371	42,669
Belastingen op voorwerpen van verbruik:		
gedistilleerd en likeuren.............	4,349,701	87,655
wijn en kunstwijn....................	442,313	———
bier en azijnen......................	47,782	———
gemaal..............................	1,119,649	315,928
geslacht............................	1,241,035	25,116
brandstoffen........................	1,452,964	4,299

	1865. guldens.	1870. guldens.
boter	401,758	—
reukwateren en vernissen, enz	11,662	—
andere	38,042	34
Rechten, loonen en andere gelden, bedoeld bij art. 238/240:		
wegen, brug-, havengelden enz	1,723,640	1,982,957
schoolgelden: lager onderwijs	703,946	829,621
〃 middelb. 〃	63,953	130,424
〃 Latijnsche scholen	47,011	58,075
〃 andere	40,998	47,239
leges	20,670	2,332
Politierechten en verdere inkomsten	264,544	232,296
Subsidiën en andere bijdragen in de kosten der gemeentehuishouding:		
subsidiën	888,870	807,536
giften, legaten enz	101,329	353,993
Geldleeningen:		
voor aanleg van wegen	1,135,853	836,538
〃 bouw van scholen	383,323	372,913
〃 aankoop van gronden	96,600	626,716
〃 de behoefte van den dienst	1,138,467	643,565
Opbrengst van verkochte eigendommen	1,233,123	969,480
Restitutie van uitgezette kapitalen	112,273	186,094
Afkoop van aan de gemeente verschuldigde lasten	28,220	54.250
Restitutiën en verdere bijdragen	832,936	1,134,671
Gelden voor anderen in ontvangst genomen	54,058	75,683
Diverse ontvangsten	69,451	137,818
Totaal	31,317,348	34,255,822

Uitgaven.

Nadeelige sloten van vorige diensten	27,213	47,162
Baten der gemeente	2,507,731	2,824,237
Lasten	346,782	345,706
Perceptiekosten en kwade posten	811,212	503,093
Restitutiekosten	1,331,381	47,252
Gezondheidspolitie	123,604	111,764
Gemeentepolitie	2,120,032	2,434,238
Nationale militie	27,797	110,359
Schutterij	163,202	278,605

	1865. guldens.	1870. guldens.
Kerkelijke zaken	84,259	123,412
Onderwijs, kunsten en wetenschappen:		
lager onderwijs	4,153,543	4,607,107
middelb. 〃	730,219	812,638
gymnasiën en latijnsche scholen	377,107	261,185
clinische scholen	21,840	——
athenaeum	52,460	111,064
bewaar-, naai-, brei-, muziek-, zang-, gymnastiek- en zwemscholen	104,531	166,833
verschillende uitgaven van kunst en wetenschap	70,819	78,731
openbare vermakelijkheden enz	248,895	124,553
Armwezen	3,808,168	4,310,343
Landbouw, nijverheid en handel	247,178	210,270
Onderhoud van eigendommen en kosten van openbare werken en inrichtingen	7,699,707	7,896,822
Renten van gemeenteschuld	1,688,184	2,038,705
Schuldaflossing	1,143,335	2,179,482
Geldbelegging	469,597	474,298
Pensioenen, lijfrenten, wachtgelden enz.	205,345	276,488
Uitkeering van gelden voor anderen in ontvangst genomen	132,334	287,418
Totaal	28,796,475	30,662,771

Belangrijkste ontvangsten in 1875. Voor de gemeente-ontvangsten en uitgaven in 1872, 1873 en 1874 zie men het overzicht van de vorige jaargangen. Voor 1875 en 1876 ontleenen wij het volgende aan de *Prov. Verslagen*.

Belangrijkste ontvangsten in 1875:

Provinciën.	Batige sloten.	Opcenten op 's Rijks directe belastingen.	Hoofdelijke omslagen.	Belasting op honden.	Belasting op publieke vermakelijkheden.
N.-Brabant. . *f*	283,052	266,530	303,512	13,559	——
Gelderland. . 〃	373,576	276,293	531,425	——	——
Z.-Holland. . 〃	578,500	1,606,228	1,662,318	37,151	8,264
N.-Holland. . 〃	727,780	1,556,172	1,714,974	——	——
Zeeland. . . . 〃	125,767	197,878	318,117	——	——
Utrecht. . . . 〃	120,435	287,145	227,764	9,245	——
Friesland. . . 〃	150,262	298,161	1,213,740	——	——

Provinciën.	Batige sloten.	Opcenten op 's Rijks directe belastingen.	Hoofdelijke omslagen.	Belasting op honden.	Belasting op publieke vermakelijkheden.
Overijssel....*f*	103,040	149,398	247,153	8,194	——
Groningen...〃	168,107	140,326	436,316	10,576	——
Drenthe.....〃	37,522	59,788	178,048	5,789	——
Limburg.....〃	268,379	109,714	96.933	6,954	237
Nederl. 1875.*f*	2,936,420	4,948,633	6,930,200	91,468	8,501
〃 1874.〃	3,447,395	4,746,552	6,723,959	107,181	9,940
〃 1873.〃	4,028,437	4,392,934	6,078,814	117,965	12,052
〃 1872.〃	4,981,189	4,265,732	5,655,587	122,034	36,848

Provinciën.	Belasting op voorwerpen van verbruik.	Aandeel in 's Rijks personeele belasting.	Geldleeningen.	Totaal van alle ontvangsten.
Noord-Brabant....*f*	——	557,412	62,544	2,588,297
Gelderland.......〃	——	768,497	729,288	3,738,921
Zuid-Holland.....〃	28,096	1,983,997	2,533,843	14,743,476
Noord-Holland....〃	——	1,681,091	17,292,700	26,184,453
Zeeland..........〃	48,511	342,970	144,970	1,608,058
Utrecht..........〃	——	476,140	206,351	2,049,694
Friesland........〃	——	525,261	589,926	3,947,738
Overijssel.......〃	2,807	328,435	159,270	2,343,854
Groningen........〃	——	445,446	352,044	2,770,952
Drenthe..........〃	——	101,855	180,246	733,277
Limburg..........〃	——	204,568	249,665	1,456,250
Nederland. 1875..*f*	79,414	7,415,672	19,430,847	62,164,970
〃 1874..〃	501,124	7,275,721	5,112,669	42,570,881
〃 1873..〃	92,632	7,113,839	6,094,159	45,105,925
〃 1872..〃	184,389	7,992,756	3,645,256	42,031,689

Belangrijkste uitgaven in 1875:

Provinciën.	Nadeelige sloten.	Renten van gemeenteschuld.	Schuld-aflossing.	Totaal van alle uitgaven.
N.-Brabant...*f*	17,994	*f* 172,828	*f* 147,812	*f* 2,249,744
Gelderland...〃	485	〃 171,697	〃 167,690	〃 2,238,644
Z.-Holland....〃	4,058	〃 603,820	〃 530,470	〃 13,690,582
N.-Holland...〃	1,041	〃 1,483,947	〃 538,538	〃 9,812,526
Zeeland......〃	6,527	〃 73,159	〃 115,646	〃 1,471,870
Utrecht......〃	241	〃 135,826	〃 76,476	〃 1,892,438
Friesland....〃	2,456	〃 258,999	〃 377,685	〃 3,730,191
Overijssel....〃	3,118	〃 165,112	〃 143,985	〃 2,241,340
Groningen....〃	——	〃 143,015	〃 156,674	〃 2,565,735

Provinciën.	Nadeelige sloten.	Renten van gemeenteschuld.	Schuld-aflossing.	Totaal van alle uitgaven.
Drenthe	*f* 1,329	*f* 64,115	*f* 56,950	*f* 680,207
Limburg.	〃 2,460	〃 79,199	〃 147,485	〃 1,215,327
Nederl. 1875. .	*f* 39,709	*f* 3,351,717	*f* 2,459,411	*f* 42,788,604
〃 1874. .	〃 40,567	〃 2,767,668	〃 3,077,984	〃 39,331,610
〃 1873. .	〃 33,838	〃 2,369,527	〃 2,261,862	〃 41,758,433
〃 1872. .	〃 29,586	〃 2,162,498	〃 2,139,316	〃 38,034,653

Voor 1876 geven wij hieronder de cijfers van ontvangst en uitgave voor zoover zij in de *Prov. Verslagen* worden vermeld.

Belangrijkste ontvangsten in 1876:

Provinciën.	Batige sloten.	Opcenten op 's Rijks directe belastingen.	Hoofdelijke omslagen.	Belasting op honden.	Belasting op publieke vermakelijkheden.
N.-Brabant. . *f*	345,251	294,023	331,726	13,999	674
Gelderland. . 〃	500,528	321,863	585,311	26,034	——
Z.-Holland. . . 〃	1,034,183	1,612,484	1,725,597	49,878	8,726
N.-Holland . . 〃	16,182,636	1,561,703	1,838,669	——	——
Zeeland. . . . . 〃	108,917	201,900	331,049	7,258	235
Utrecht. . . . . 〃	96,721	293,426	237,288	9,548	72
Friesland.		niet opgegeven.			
Overijssel . . . 〃	171,475	160,155	258,380	8,375	——
Groningen.		niet opgegeven.			
Drenthe. . . . . 〃	45,824	64,880	192,708	6,769	——
Limburg [1]). . 〃	280,052	59,586	56,984	5,968	130

Provinciën.	Belasting op voorwerpen van verbruik.	Aandeel in 's Rijks personeele belasting.	Geldleeningen.	Totaal van alle ontvangsten.
Noord-Brabant. . . . *f*	——	565,270	244,719	2,944,491
Gelderland. . . . . 〃	11,970	800,210	646,312	4,117,070
Zuid-Holland. . . . . . 〃	24,928	2,044,049	1,375,417	14,095,790
Noord-Holland. . . . . 〃	——	1,751,811	423,568	24,815,259
Zeeland . . . . 〃	51,864	349,147	92,360	1,607,547
Utrecht. . . . . 〃	——	486,221	137,117	1,964,937
Friesland.		niet opgegeven.		
Overijssel. . . . . 〃	2,944	335,196	351,424	2,701,080
Groningen.		niet opgegeven.		
Drenthe. . . . . 〃	——	105,007	167,020	744,911
Limburg [1]). . . . . 〃	——	137,585	30,697	1,087,696

[1]) Van Limburg zijn niet alle gemeente-rekeningen opgegeven.

Belangrijkste uitgaven in 1876:

Provinciën.	Nadeelige sloten.	Renten van gemeenteschuld.	Schuld-aflossing.	Totaal van alle uitgaven.
N.-Brabant....	*f* 11,393	*f* 167,127	*f* 139,789	*f* 2,578,955
Gelderland ...	〃 250	〃 182,780	〃 194,947	〃 3,616,335
Z.-Holland....	〃 2,099	〃 715,089	〃 450,875	〃 13,167,065
N.-Holland....	〃 2,656	〃 1,685,119	〃 3,415,381	〃 13,925,444
Zeeland......	〃 330	〃 75,059	〃 160,060	〃 1,504,148
Utrecht.......	〃 260	〃 142,238	〃 113,926	〃 1,865,860
Friesland.		niet opgegeven.		
Overijssel.....	〃 1,607	〃 141,061	〃 268,239	〃 2,566,169
Groningen.		niet opgegeven.		
Drenthe......	〃 502	〃 69,015	〃 63,970	〃 692,301
Limburg [1]....	〃 4,810	〃 18,908	〃 25,126	〃 794,999

Gemeenteschulden. De volgende statistiek is ontleend aan de *Statistische Bescheiden*, Dl. II, stuk 2, 1870, en Dl. VI, stuk 3, 1875.

	Oorspronkelijk bedrag der leeningen op 1 Jan.		Bedrag der schuld op 1 Jan.		Onafgeloste schuld per hoofd van de bevolking op 1 Jan.	
	1866.	1871.	1866.	1871.	1866.	1871.
N.-Brabant.	*f* 3,781,070	45,522,006	2,589,979	3,476,957	6.12	8.04
Gelderland.	〃 2,527,546	4,358,713	1,772,926	2,374,753	4.14	5.46
Z.-Holland.	〃 4,558,321	11,965,275	3,094,291	9,907,914	4.60	14.20
N.-Holland.	〃 25,883,840	29,576,617	24,140,509	25,712,866	42.62	43.76
Zeeland...	〃 7,255,725	7,732,493	3,788,924	4,307,096	21.51	23.96
Utrecht ...	〃 3,431,998	2,543,774	2,549,823	2,032,574	14.76	11.63
Friesland..	〃 5,934,661	6,827,288	4,545,703	4,833,376	15.73	16.28
Overijssel..	〃 2,647,310	3,341,224	2,090,588	2,345,546	8.35	9.17
Groningen.	〃 2,244,226	2,736,744	2,666,990	2,035,756	11.89	8.94
Drenthe...	〃 1,021,656	1,519,692	863,892	1,160,692	8.31	10.99
Limburg ..	〃 1,280,752	1,816,204	1,081,297	1,527,237	4.86	6.78
Nederland.	*f* 61,566,805	75,970,040	49,184,992	59,715,267	13.94	16.50

Van het bedrag van *f* 59,715,267 onafgeloste gemeenteschulden op 1 Jan. 1871, was eene som van *f* 39,448,129 verschuldigd door de 16 gemeenten, welker bevolking de 20,000 zielen overtreft. Gemiddeld bedroeg deze schuld *f* 45.17 per hoofd der bevolking. Boven dit gemiddeld cijfer klom de schuldenlast te Amsterdam, waar deze *f* 87.42, en Rotterdam, waar hij *f* 64.27 per hoofd

[1]) Van Limburg zijn niet alle gemeente-rekeningen opgegeven.

der bevolking bedroeg; het laagste relative cijfer werd gevonden te Leiden, namelijk *f* 0.60 per hoofd.

De 22 gemeenten, welker bevolking meer dan 10,000, doch minder dan 20,000 zielen telde, hadden op 1 Januari 1871 eenen schuldenlast van *f* 6,257,085, overeenkomende met *f* 20.93 per hoofd der bevolking; boven dit cijfer staan: Middelburg met *f* 161.58, Breda met *f* 42.43, Kampen met *f* 36.94, Zutphen met *f* 24.57; het verste er beneden, Gouda met *f* 0.67 en Lonneker met *f* 0.90 per hoofd der bevolking.

In de gemeenten, welker bevolking meer dan 3000, doch minder dan 10,000 zielen bedraagt, was het totaal der schuldenlast op den genoemden datum *f* 9,989,240, of *f* 7.68 per hoofd der bevolking. Het verst boven dit cijfer stond de schuldenlast te Vlissingen en te Eindhoven, waar hij *f* 75.63 en *f* 60.99: het verst daar beneden te Oldebroek en te Haaksbergen, waar hij *f* 0.02 en *f* 0.21 per hoofd der bevolking bedroeg.

De overige *f* 4,020,213 maken de gezamenlijke schulden uit der gemeenten, welker bevolking het cijfer van 3000 niet bereikt; het gemiddelde cijfer bedroeg *f* 3.51 per hoofd der bevolking.

Geheel vrij van schuld op 1 Januari 1871 waren: in Noord-Brabant 7, in Gelderland 8, in Zuid-Holland 8, in Noord-Holland 1, in Utrecht 2, in Overijssel 2, in Groningen 1, in Limburg 3; in het geheele Rijk 32 gemeenten, welker bevolking meer dan 3000 zielen telde.

De door sommige gemeenten in Limburg verschuldigde erfpachten en renten zijn in deze opgave niet medegerekend.

Voor de jaren na 1870 zie men de *Provinciale Verslagen*, alsmede de cijfers aan die Verslagen ontleend, in ons *Jaarboekje* voorkomende omtrent geldleeningen, rentebetaling en schuldaflossing der gemeenten.

(Augustus 1881.) Mr. A. M. PAREAU.

HET RIJK BUITEN EUROPA.

De algemeene *bronnen* voor de kennis der Nederlandsche bezittingen zijn de *Koloniale Verslagen*, sedert 1850 jaarlijks aan de Staten-Generaal ingediend. Het laatste, bij missive van den 20 September 1880 ingezonden, bevat het jaar 1879 en, wat de gebeurtenissen en de regeeringsdaden aangaat, ook gedeeltelijk 1880.

Nederlandsche oost-indiën.

Grondgebied. In den tijdkring, waarover het *Verslag* loopt, breidde ons gezag zich wederom eenigermate uit in het binnenland van Sumatra, en wel, behalve in het gouvernement Atjeh en onderhoorigheden, ook in de Battaklanden bezuiden het meer van Toba, waar een drietal hoofden uit het landschap Bakara zich uit eigen beweging onder de Nederlandsche souvereiniteit stelden.

Bevolking. De uitkomsten der bevolkingsstatistiek over 1878 zijn opgenomen in bijlage A, n°. I—VIII, van het *Verslag*. Sommige opgaven, inzonderheid wat betreft het zielental der inlandsche bevolking in de Buitenbezittingen, hebben bij voortduring slechts eene zeer beperkte waarde. De cijfers, voor die bevolking verstrekt, zijn, wegens hunne onvolledigheid en de onvolkomen wijze, waarop althans de meeste verkregen werden, in het volgende overzicht onvermeld gelaten [1]).

1) Naar gelang van den graad hunner vermoedelijke juistheid, zijn deze cijfers in tabel I (bijlage A) volgenderwijze gesplitst:

cijfers, die als tamelijk nauwkeurig kunnen aangemerkt worden..1,371,014
〃 bij benadering verkregen..............................1,367,883
〃 op loutere gissing berustende..........................1,453,000

De opgaven omtrent de bevolkingscijfers van de Dajaklanden (Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo), de verschillende vorstenrijken in het gouvernement Celebes en onderhoorigheden, de rijkjes langs de noordkust van Celebes, de Sangir en Talaut-eilanden, en Timor en onderhoorigheden ontbreken.

Bevolking van Nederlandsch Indië, met uitzondering van het leger, op den 31 December

	1877.	1878.	
Java en Madura.	Totaal.	Totaal.	Hieronder van het mannelijk geslacht.
Europeanen	28,672 [1]	29,998	16,383
Chineezen	198,233	200,303	105,423
Arabieren	9,379	9,610	5,217
Andere vreemde Oosterlingen	3,961	4,115 [2]	2,168
Inlanders	18,567,075	18,824,574	9,148,588
Totaal	18,807,320	19,068,600	9,277,779
Buitenbezittingen [3].			
Europeanen	7,688	8,028	4,227
Chineezen	126,710	119,534 [4]	88,257
Arabieren	4,634	4,708	2,335
Andere vreemde Oosterlingen	7,405	9,150 [5]	7,416

Het getal Europeanen bedroeg: Sumatra's Westkust: Padangsche Benedenlanden 1,229 (633 mannen), Padangsche Bovenlanden 297 (162 m.), Tapanoli 159 (99 m.), Benkoelen 188 (106 m.), Lampongsche districten 80 (44 m.), Palembang 247 (156 m.), Oostkust van Sumatra 385 (295 m.), Riouw en onderhoorigheden 169 (82 m.), Banka 204 (116 m.), Billiton 64 (34 m.), Westerafdeeling van Borneo 188 (95 m.), Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo 437 (238 m.), Celebes en onderhoorigheden 1,423 (735 m.), Menado: afd. Minahassa 729 (352 m.), id. Gorontalo 84 (38 m.), Amboina 1,633 (790 m.), Ternate 282 (123 m.), Timor en onderhoorigheden 198 (107 m.), Bali: afd. Boeleleng 29 (20 m.), id. Djembrana 3 (2 m.).

Buiten Java en Madura waren de Chineezen het talrijkst vertegenwoordigd in de Westerafdeeling van Borneo (27,368), op Riouw en onderhoorigheden (24,020), Sumatra's Oostkust (20,224) en Banka (19,114), waarop volgden: Billiton (6,939), Celebes en onderhoorigheden (5,165), Sumatra's Westkust (4,732), Palembang

1) Hieronder ook Afrikanen (94), die in 1878 (95) onder de „Andere vreemde Oosterlingen" gerangschikt zijn.

2) Zonder de Maleiers enz., afkomstig uit andere gedeelten van Nederlandsch Indië. Dezen schijnen onder de Inlanders te zijn gerekend.

3) Voor Timor en onderhoorigheden zijn de cijfers over 1877, bij gemis van gegevens, voor 1878 behouden.

4) Volgens de ontvangen opgaven is in 1878 het zielental der Chineesche bevolking in Riouw met 12,542 afgenomen. Deze aanzienlijke vermindering werd niet toegelicht.

5) 7 Afrikanen.

(3,889), Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo (2,732), Menado (2,235) en Timor en onderhoorigheden (1,049); de overigen, ten getale van 2,067, waren over 5 gewesten verspreid. De Arabieren bevonden zich meest in Palembang (1,752) en de Westerafdeeling van Borneo (1,616), de andere vreemde Oosterlingen voornamelijk op Sumatra's Oostkust (5,803) en in Boeleleng (1,598).

De Europeesche bevolking was naar het geslacht en de herkomst dus verdeeld:

	JAVA EN MADURA.			BUITENBEZITTING.			GEHEEL NED. INDIË.		
	Mann.	Vr.	Totaal.	Mann.	Vr.	Totaal.	Mann.	Vr.	Totaal.
In Ned. Indië uit Ned. ouders of uit eene Ned. moeder geborenen, door een Ned. vader erkenden, en kinderen van niet genaturalis. vreemdeling.	12,353	11,764	24,117	3,210	3,381	6,591	15,563	15,145	30,708
Vreemdelingen, waaronder de met European. gelijkgestelden uit andere werelddeelen, b. v. Amerikanen..............	624	348	972	505	193	698	1,129	541	1,670
In Nederland of buiten Nederland of Ned. Indië uit Nederl. ouders geborenen en genaturaliseerde vreemdelingen...	3,406	1,503	4,909	512	227	739	3,918	1,730	5,648
Totaal.....	16,383	13,615	29,998	4,227	3,801	8,028	20,610	17,416	38,026

De *beroepen* en *bedrijven* der Europeanen worden opgegeven, als volgt:

	Java en Madura.	Buiten-bezittingen.	Geheel Ned. Indië.
Personen in 's lands burg. dienst en door het Gouvern. bezoldigd.......	3,682	1,017	4,699
Personen, door het Gouvern. benoemd of toegelaten, maar niet bezoldigd (geneeskundigen, notarissen, enz.)....	274	56	330
Handelaren.........................	1,266	233	1,499
Nijverheidsondernemers en zij, die ambachten in het groot uitoefenen met inlandsche handwerkslieden....	576	83	659
Ambachts- en handwerkslieden........	317	19	336
Landbouw-industriëelen, daaronder ook hunne Europ. administrateurs en andere geëmployeerden........	2,724	461	3,185

	Java en Madura.	Buiten-bezittingen.	Geheel Ned. Indië.
Personen, die andere niet speciaal gen. bedrijven uitoefenen...........	271	25	296
Gepensionneerde landsdienaren	1,040	156	1,196

Tabel IV van bijlage A bevat eene statistiek van de *beroepen* en *bedrijven*, door Inlanders en vreemde Oosterlingen uitgeoefend. Wederom komen in deze tabel, bij vergelijking met de laatstelijk medegedeelde opgaven (zie *Jaarboekje* 1880, blz. 212), opvallende verschillen voor. Dienaangaande vindt men geene andere toelichting aangeteekend dan dat de verschillen hoofdzakelijk te wijten zijn aan de afwisselende opvattingen, waarvan bij de invulling der verschillende kolommen wordt uitgegaan ten aanzien van zoodanige Inlanders en vreemde Oosterlingen, die onder meer dan één rubriek zijn te rangschikken.

Het volgende is aan deze tabel ontleend: [1])

Beroepen en bedrijven.	Inland. op Java en Madura [2]).	Vreemde Oosterlingen. Java en Madura.			Vreemde Oosterlingen. Buitenbezittingen.		
		Chineez.	Arab.	Andere vreemde Oosterl.	Chineez.	Arab.	Andere vreemde Oosterl
Hoofd. v. rang, bezoldigd [3]).	4,657	14	2	3	53	6	4
Id., door het Gouv. aangesteld, doch niet bezold. [4]).	365	161	17	10	73	7	9
Id. erkend.............	—	—	—	—	8	3	—
Aangestelde of erkende geestelijken..........	21,700	18	8	21	33	7	15
Hoofd.v.dessa's of kamp. [3]).	37,454	349	15	24	207	9	11
Hadji's................	34,502	—	87	93	—	126	74
Handelaren in 't groot [5])...	838	1,466	151	31	727	108	32
Id. in 't klein...	261,525	19,503	2,007	649	8,409	680	658
Nijverheidsondern. in 't gr. [6]).	173	135	4	—	14	—	—
Id. in 't kl. [7]).	46,482	1,326	14	11	873	13	16
Pachters en onderpachters van 's lands middel. .	920	2,357	2	4	1,188	1	—

1) Voor Soerabaija en Timor, waarvan geene opgaven waren ontvangen, zijn de cijfers van 1877 behouden.

2) Van de beroepen en bedrijven der Inlanders in de Buitenbezittingen zijn geene totaalcijfers te geven.

3) Zonder Djokjokarta en Soerakarta. 4) Zonder Soerakarta.

5) Id. Madura. 6) Id. Djokjokarta.

7) Id. Samarang, Bezoeki en Kadoe.

Beroepen en bedrijven.	Inland. op Java en Madura.	Vreemde Oosterlingen. Java en Madura. Chineez.	Arab.	Andere vreemde Oosterl.	Buitenbezittingen. Chineez.	Arab.	Andere vreemde Oosterl.
Landbouw-industrieëlen:							
hoofden v. ondernemingen	42	137	19	3	—	—	—
vaste geëmployeerden [1])	10,577	730	13	24	4,525	1	15
Ambachts- en handwksl.[2])	62,342	4,099	20	81	8,094	7	366
Personen, die hun bestaan vinden in:							
landbouw [3])	2,631,848	5,095	—	—	25,847	104	1,485
scheepsbouw [4])	831	80	—	46	168	—	4
scheepvaart [5])	23,885	123	39	374	1,066	242	119
vischvangst	75,965	559	2	331	1,641	21	41
veeteelt [6])	8,221	494	9	16	859	1	390
mijnbouw	—	—	—	—	15,083	—	100
Bezoldigde beambten [3])	9,178	—	—	—	19	1	28
Daglooners	211,141	9,801	28	391	6,248	23	345
Huisbedienden	43,745	373	—	58	185	—	24
Pradjoerits	2,739	—	—	—	—	—	—
Overige beroepen	10,465	1,460	16	2	150	1	3

De vermeerdering en vermindering van het getal der vreemde Oosterlingen, door vestiging of vertrek, was in 1878, als volgt:

		Java en Madura. Chineez.	Arab.	And.	Buitenbezittingen. Chineez.	Arab.	And.
gekomen van	andere gedeelten van Ned. Indië	11,471	455	220	3,921	204	252
	het vasteland van Azië	3,086	81	48	2,787	47	2,589
vertrokk. naar	andere gedeelten van Ned. Indië	11,380	368	167	3,947	169	458
	het vasteland van Azië	1,453	48	18	11,249	50	1,387

Onder de rubriek „Buitenbezittingen" is niet begrepen de residentie Timor en onderhoorigheden, waarvan geene opgaven waren ontvangen.

Het getal Christenen onder de inlandsche en met deze gelijkgestelde bevolking bedroeg bij het einde van 1878:

---

1) Zonder Krawang en Bezoeki.
2) Zonder Samarang en Soerakarta.
3) Id. Djokjokarta en Soerakarta.
4) Id. Japara.
5) Id. Bezoeki.
6) Id. Tagal en Bagelen.

	Java en Madura.	Buitenbezittingen.[1]
Mannen	3,980	179,356
Vrouwen	3,845	
Totaal	7,825	179,356

Onder dit laatste cijfer komen voor 12,719 kinderen in de Minahassa, welke niet in mannen en vrouwen verdeeld zijn opgegeven. Van de overigen waren 83,750 mannen en 82,887 vrouwen.

Het *getal Inlanders* en *vreemde Oosterlingen* op Java en Madura, bij het einde van 1878, en dat der *geboorten* en *sterfgevallen* onder hen, in den loop van 1878, was, als volgt:

		Aanwezigen.		Geborenen.			Overledenen.		
		Totaal.	Huisgezinn.	M.	Vr.	Totaal.	M.	Vr.	Totaal.
Bantam	Inl.	755,598	[2] ?	8,804	7,857	16,661	7,036	6,296	13,332
	Vr. O.	1,763		40	29	69	26	11	37
Batavia	Inl.	882,065	[2] ?	9,862	10,052	19,914	12.102	10,464	22,566
	Vr. O.	72,605		1,046	832	1,878	893	715	1,608
Krawang	Inl.	291,203	66,754	4,427	4,488	8,915	3,067	2,923	5,990
	Vr. O.	3,819		84	78	162	84	83	167
Preanger reg.	Inl.	1,248,953	264,870	18,918	18,602	37,520	15,263	14,457	29,720
	Vr. O.	1,766		39	42	81	23	13	36
Cheribon	Inl.	1,232,678	[2] ?	19,337	19,091	38,428	15,008	15,127	30,135
	Vr. O.	18,629		253	230	483	192	131	323
Tagal	Inl.	926,896	209,302	18,783	18,107	36,890	8,937	8,633	17,570
	Vr. O.	6,107		92	103	195	68	56	124
Pekalongan	Inl.	506,554	[2] ?	8,945	8,562	17,507	7,339	7,261	14,600
	Vr. O.	5,410		140	113	253	132	82	214
Samarang	Inl.	1,254,991	[2] ?	22,287	21,374	43,661	18,233	17,445	35,678
	Vr. O.	17,080		187	190	377	206	155	361
Japara	Inl.	823,912	193,307	11,433	10,971	22,404	9,092	9,044	18,136
	Vr. O.	9,937		105	102	207	117	106	223
Rembang	Inl.	1,000,809	181,366	10,079	10,458	20,537	4.913	4,569	9,482
	Vr. O.	16,330		191	176	367	97	96	193
Soerabaija	Inl.	1,612,026	[2] ?	15,701	16,007	31,708	10,690	10,659	21,349
	Vr. O.	14,425		282	283	565	298	201	499
Pasoeroean	Inl.	649,433	[2] ?	7,125	7,280	14,405	5,963	5,491	11,454
	Vr. O.	6,195		126	113	239	98	56	154
Probolinggo	Inl.	433,911	[2] ?	4,331	4,240	8,571	3,018	2,651	5,669
	Vr. O.	2,526		48	26	74	28	19	47
Bezoeki	Inl.	412,843	[2] ?	4,367	4,258	8,625	2,703	2,746	5,449
	Vr. O.	1,472		27	20	47	31	16	47
Banjoewangi	Inl.	61,383	10,650	1,342	1,439	2,781	631	539	1,170
	Vr. O.	576		17	16	33	18	7	25
Banjoemas	Inl.	996,509	[2] ?	18,175	18,014	36,189	13,800	12,907	26,707
	Vr. O.	3,769		78	83	161	48	33	81

[1] Voor Timor zijn de cijfers van 1877, bij gemis van latere opgaven, behouden.

[2] In tabel VII van bijlage A oningevuld gelaten, wegens de onbruikbaarheid der opgaven.

		Aanwezigen.		Geborenen.			Overledenen.		
		Totaal.	Huisgezinn.	M.	Vr.	Totaal.	M.	Vr.	Totaal.
Bagelen.......	Inl.	1,198,490	[1] ?	24,534	23,783	48,317	19,139	19,076	38,215
	Vr. O.	2,689		[2] 101	[2] 83	184	[2] 81	[2] 41	122
Kadoe.........	Inl.	694,761	[1] ?	14,660	14,451	29,111	10,580	10,854	21,434
	Vr. O.	5,411		62	55	117	66	33	99
Djokjokarta...	Inl.	444,650	[1] ?	5,165	497,3	10,138	3,342	3,372	6,714
	Vr. O.	2,005		24	17	41	29	19	48
Soerakarta....	Inl.	927,430	[1] ?	11,178	10,832	22,010	4 826	4,796	9,622
	Vr. O.	6,567		165	141	306	77	42	119
Madioen......	Inl.	970,455	[1] ?	18,962	18,094	37,056	9,162	8,315	17,477
	Vr. O.	3,171		44	49	93	38	36	74
Kediri........	Inl.	719,546	[1] ?	13,131	14,940	28,071	6,345	6,048	12,393
	Vr. O.	6,445		81	38	119	75	48	123
Madura.......	Inl.	779,478	[1] ?	15,553	16,851	32,404	10,480	10,460	20,940
	Vr. O.	5,331		96	122	218	92	60	152

De bevolking der drie hoofdplaatsen van Java bij het einde van 1878 wordt opgegeven als volgt:

	Europeanen.	Chineezen.	Arabieren.	Andere vreemde Oosterl.	Inlanders.	Totaal.
Batavia (stad en voorsteden)...	4,427	23,466	781	109	68,822	97,585
Samarang.......	2,976	7,088	664	2,024	66,961	79,443
Soerabaija.......	4,471	6,293	1,107	354	106,599	118,824

Bij besluit van den 15 April 1880 (*Indisch Staatsblad* n°. 81) zijn door den Gouverneur-Generaal nieuwe voorschriften uitgevaardigd omtrent de wijze, waarop in alle gewesten van Java en Madura de verzameling van gegevens ten behoeve der bevolkingsstatistiek behoort te geschieden. De grondslag van die verzameling wordt gevormd door volkstellingen, te houden in de jaren, waarin de vijfjarige herziening der heerendiensten, bij art. 57 van het Regeeringsreglement voorgeschreven, moet plaats hebben. Deze tellingen gaan gepaard met de opneming van de heerendienstplichtigen en den veestapel [3]).

OPPERBEHEER. In den Raad van Indië werden benoemd de Heeren J. P. SPRENGER VAN EYK, algemeen secretaris van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement, en Mr. H. D. LEVYSSOHN NORMAN, oud-raad van Indië, ter vervanging van de Heeren Mr. G. G. VAN HARENCARSPEL, wegens ziekte naar Europa vertrokken, en E. NETSCHER, overleden.

---

1) Zie noot 2 op bladz. 214.

2) De opgaven over 1877 schijnen te zijn behouden.

3) Zie *Koloniaal Verslag*, bladz. 1, en Mr. W. B. BERGSMA. Statistiek van de bevolking en den landbouw op Java en Madura (*Jaarboekje* 1880, afd. III, bladz. 57 vv.).

MEDEDEELINGEN VAN STAATKUNDIGEN EN ALGEMEENEN AARD (*Koloniaal Verslag*, blz. 2—26). In § 1 worden de *Betrekkingen met het buitenland* besproken; in § 2 wordt een overzicht van den algemeenen toestand van Java en Madura medegedeeld, terwijl in § 3—20 de *Buitenbezittingen en naburige inlandsche staten* worden behandeld.

Op Java en Madura deden zich in 1879 geene gebeurtenissen van bijzonder politiek belang onder de inlandsche bevolking voor. Omtrent de veiligheid op beide eilanden luidden de berichten over het algemeen gunstiger dan in de laatste jaren het geval was. In menige streek nam zij zelfs belangrijk toe, ten gevolge van doeltreffende maatregelen, door eenige hoofden van gewestelijk bestuur genomen. Het getal ketjoepartijen in Djokjokarta en in de gedeelten van Kadoe en Bagelen, welke aan dat gewest grenzen, was aanzienlijk minder dan in 1878. In Soerakarta bleef het getal bijna even gering als in het vorige jaar. [1]) Veediefstallen waren hier en daar nog al talrijk, vooral in Probolinggo. Moedwillige brandstichtingen in de tabaksschuren of suikeraanplantingen van Europeesche ondernemers kwamen in 1879 veel zeldzamer dan in 1878 voor. Waar zij plaats vonden, was als gewoonlijk de oorzaak veelal te wijten aan grieven der bevolking tegen het ondergeschikt personeel der ondernemingen.

LANDMACHT. De sterkte van het leger was op den 31 December 1878 en 1879:

	1878.			1879.		
	Sterkte.	Tegenw. formatie.	Normale formatie.	Sterkte.	Tegenw. formatie.	Normale formatie.
Europeesche officieren..	1,464	1,552	1,334	1,495	1,550	1,334
Inlandsche 〃........	2	—	100	—	—	100
Europees. onderofficieren en manschappen.	16,266	15,555	13,137	15,788	15,649	13,062
Afrikaansche id.......	202	246	246	172	246	246
Amboineesche id......	1,258 [2])	970	1,406	1,296 [3])	970	1,406
Overige inlanders.....	18,914	15,794	15,453	16,743	15,830	15,401
Totaal onderofficieren en manschappen....	36,640	32,565	30,242	33,999	32,695	30,115
Paarden..............	1,281 [4])	1,451	1,404	1,222 [4])	1,451	1,404

Zooals reeds in vorige overzichten werd aangemerkt, is de formatie

[1]) Volgens den resident bedroeg haar getal 8, tegen 6 in 1878, terwijl voor Djokjokarta door den resident slechts 11 ketjoepartijen, tegen 67 in 1878, werden opgegeven.
[2]) Hieronder 125 Alfoeren. [3]) Id. 109 Alfoeren. [4]) Id. 26 muildieren.

van het Indische leger oorspronkelijk gegrond op het K. B. van den 2 Augustus 1853, litt. E, waarin achtereenvolgens verschillende blijvende wijzigingen werden gebracht. De dientengevolge permanent geldende formatie wordt in de laatste regeeringsverslagen bestempeld met den naam van „normale formatie”. Evenwel komt het nu en dan voor, dat die „normale formatie” tijdelijk — met het oog op voorbijgaande omstandigheden — wijziging behoeft. De afwijkingen van de normale formatie, uit dien hoofde tijdelijk gesanctionneerd, zijn oorzaak, dat deze laatste in den regel verschilt van de oogenblikkelijk geldende formatie, die hier wordt aangeduid als „tegenwoordige formatie”.

De bovenopgegeven cijfers over 1879 vindt men, wat de *tegenwoordige formatie* en de *sterkte* op den 31 December aangaat, gesplitst naar wapens en diensten, terug in de beide volgende overzichten. Het eerste betreft de officieren, ook naar de rangen verdeeld, het tweede de onderofficieren en manschappen.

TEGENWOORDIGE FORMATIE.

	Staven en diensten.	Wapens.				Totaal.
		Infanterie.	Cavalerie.	Artillerie.	Mineurs en sappeurs.	
Luitenant-generaal	1	—	—	—	—	1
generaals-majoor	3	—	—	—	—	3
kolonels	9	—	1	—	—	10
luitenant-kolonels	20	11	1	1	—	33
majoors	36	31	1	1	1	70
kapiteins	147	182	8	24	3	364
1ste luitenants	273	290	15	39	6	623
2de 〃	102	296	14	30	4	446
Totaal	591	810	40	95	14	1,550

AANWEZIGE STERKTE.

	Staven en diensten.	Wapens.				Totaal.
		Infanterie.	Cavalerie.	Artillerie.	Mineurs en sappeurs.	
Luitenant-generaal	1	—	—	—	—	1
generaals-majoor	3	—	—	—	—	3
kolonels	10	—	—	—	—	10
luitenant-kolonels	21	8	1	1	—	31
majoors	35	32	1	—	1	69
kapiteins	142	191	7	24	—	364
1ste luitenants	258	299	12	28	1	598
2de 〃	67	295	10	45	2	419
Totaal	537	825	31	98	4	1,495

Onder de sterkte zijn begrepen 103 kapiteins en luitenants, gedetacheerd (100 buitengewoon) van het leger in Nederland, en 74 adjudant-onderofficieren, dienstdoende als 2de luitenant.

Het cijfer der onderofficieren en manschappen op den 31 December 1879 was, als volgt:

		Tegenw. formatie.		Sterkte.
Infanterie		24,559		26,395
Cavalerie		1,075		954
Artillerie { Personeel		2,894		2,964
Artillerie { Materiëel		447		433
Mineurs en sappeurs		519		511
Genie		357		378
Topographisch bureau, enz		28		23
Militaire verkenningen		72		71
Corps stafmuzikanten		31		31
Onderoffic.-kwartierm		84		83
Militaire school		128		119
Kader van het corps pupillen		57		32
Idem van het militaire huis van arrest		28		26
Hospitaaldienst		1,830		1,222
Schrijverspersoneel		586		263 [1]
Gedetineerden		—		432
Boven de formatie gevoerden		—		62
Europeanen	15,649		15,788	
Afrikanen	246		172	
Amboineezen	970		1,296	
Andere inlanders	15,830		16,743	
Totaal		32,695		33,999

De aanvulling van het getal onderofficieren en manschappen wordt in den volgenden staat opgegeven:

Aangekomen suppletie uit Nederland.	1875.	1876.	1877.	1878.	1879.
Nederlanders	1,408	986	888	729	763
Vreemdelingen	2,961	2,801	2,326	1,391	977
Totaal	4,369	3,787	3,214	2,120	1,740

[1]) Bovendien waren nog 302 burgerpersonen als schrijvers in dienst.

Werving in Indië.	1875.	1876.	1877.	1878.	1879.
Europeanen	137	128	122	143	150
Afrikanen	2	3	3	8	4
Amboineezen, Menado-neezen en Alfoeren	192	196	227	260	146
Javanen, Soedaneezen en Maleiers	4,614	5,544	2,761	68	60 [1]
Madureezen	8	5	9	—	—
Boegineezen	219	126	159	81	51
Totaal	5,172	6,002	3,281	560	411

Terug van desertie, als niet m. voor mem. gev. enz.	1875.	1876.	1877.	1878.	1879.
Europeanen	34	37	46	63	60
Afrikanen	—	2	—	—	—
Amboineezen	—	—	—	4	3
Andere inlanders	173	150	163	123	80
Totaal	207	189	209	190	143
Algemeen totaal	9,748	9,978	6,704	2,870	2,294

Getal reëngagm. v. 1—6 *j.*	1875.	1876.	1877.	1878.	1879.
Europeanen	2,446	1,618	923	777	838
Afrikanen	33	35	15	22	30
Inlanders	2,330	1,819	1,519	1,305	1,778
Totaal	4,809	3,472	2,457	2,104	2,646

Van de reëngagementen in 1879 waren 162 voor 1 jaar, 694 voor 2, 140 voor 4 en 1,650 voor 6 jaar.

De aangebrachte suppletie-troepen bestonden in elk der genoemde jaren voor p. m. 68, 74, 72, 65 en 56 pCt. uit vreemdelingen. Op den 1 Januari 1880 bedroeg het getal vreemdelingen in de gelederen van het leger 50,1 pCt. der Europeanen. Van de Europeesche onderofficieren en manschappen waren afkomstig: 6,724 uit Nederland, 1,151 uit Nederlandsch Indië (233 aldaar geboren uit Europeesche ouders en 918 kleurlingen), 3,415 uit België, 1,648 uit Duitschland, 755 uit Zwitserland, 1,676 uit Frankrijk, en 419 van elders. Onder de officieren — de 74 adjudant-onderofficieren, dienstdoende als 2de luitenant, medegerekend — bevonden zich 1,240 uit Nederland, 159 uit Nederlandsch Indië, 2 Belgen, 54 Duitschers, 4 Zwitsers en 1 Franschman, terwijl 35 van elders afkomstig waren.

[1]) Allen Maleiers.

Het verlies aan troepen — Europeanen, Afrikanen en Inlanders — was in:

		1875.	1876.	1877.	1878.	1879.
gesneuveld	E	12	38	29	18	26
	A	—	1	7	1	—
	I	18	34	24	22	16
overleden	E	1,426	1,435	1,131	824	715
	A	20	25	19	7	11
	I	968	1,146	1,173	976	893
gepasporteerd	E	1,015	738	284	281	337
	A	12	12	6	4	1
	I	390	413	424	553	676
gegageerd	E	294	354	712	985	1,001
	A	12	29	18	35	19
	I	387	439	493	618	585
tot offic. bevorderd	E	53	13	41	37	33
gevonnist	E	63	77	125	153	144
	A	3	2	2	4	—
	I	53	49	55	59	33
voor mem. gebracht	E	20	16	21	22	26
	I	—	—	—	—	15
gedeserteerd enz.	E	170	214	156	136	146
	A	2	3	2	2	3
	I	637	990	1,008	398	255
Totaal	E	3,053	2,885	2,499	2,456	2,428
	A	49	72	54	53	34
	I	2,453	3,071	3,177	2,626	2,473
Algemeen totaal		5,555	6,028	5,730	5,135	4,935

Onder de overledenen komen voor: in 1875 40, in 1876 90, in 1877 48, in 1878 80, in 1879 44 militairen, beneden den rang van officier, gestorven aan de gevolgen van wonden, in den strijd bekomen.

Het getal officieren, in de tabel niet begrepen, die sneuvelden of aan de gevolgen van in den strijd bekomen wonden overleden, bedroeg: in 1875 alleen 2 gesneuvelden, in 1876 4 en 9, in 1877 4 en 3, in 1878 3 en 8, in 1879 1 en 1, allen Europeanen.

In het vijfjarig tijdvak 1875 t/m. 1879 werden, blijkens de bovenstaande tabel, 27,383 man uit de sterkte van het Indische leger afgevoerd, terwijl dit totaal in het vijfjarig tijdvak vóór den Atjeh-oorlog (1868 t/m. 1872) slechts 15,263 bedroeg. Het getal Europeanen, die in de beide genoemde tijdperken de gelederen verlieten of daaraan ontvielen, bedroeg 13,321 en 7,268. Het cijfer der gemiddelde verliezen 's jaars klom dus voor het geheele leger van

ruim 3,000 (tijdvak 1868 t/m. 1872) tot bijna 5,500 (tijdvak 1875 t/m. 1879), en voor de Europeanen alleen van ruim 1,450 tot ruim 2,650. In de tusschenjaren 1873 en 1874 werden 3,765 en 5,109 uit de sterkte afgevoerd, waaronder 1,991 en 2,772 Europeanen.

Met betrekking tot den gezondheidstoestand van het leger bevat het *Verslag* weder uitvoerige gegevens.

Aan bijlage E is het volgende vergelijkend overzicht van 1875 tot 1879 ontleend. De cijfers, voor Java en Madura vermeld, betreffen ook de verpleegden van het garnizoen in Benkoelen. Onder de overledenen in Atjeh komen mede voor de militairen, welke na evacuatie van daar elders zijn overleden aan de onmiddellijke gevolgen der ziekte, die tot hunne evacuatie had aanleiding gegeven.

		1875.	1876.	1877.	1878.	1879.
Java en Madura......	Behandelden	47,119	54,617	44,218	45,305	41,225
	Herstelden	44,147	51,774	41,439	42,267	38,333
	Overledenen	827	846	669	539	386
Atjeh.......	Behandelden	17,025	26,470	30,843	41,233	51,317
	Herstelden	14,553	23,386	28,232	38,738	48,912
	Overledenen	1,316	1,398	944	778	865
Overige Buitenbezittingen.......	Behandelden	26,602	29,774	33,419	31,051	30,055
	Herstelden	25,199	28,090	31,578	29,516	28,665
	Overledenen	319	340	470	311	293

De percentsgewijze verhouding der overledenen was tot de:

		1875.	1876.	1877.	1878.	1879.
Behandelden	Java en Madura	1.75	1.54	1.51	1.19	0.93
	Atjeh	7.73	5.28	3.06	1.88	1.68
	Overige Buitenbezitt.	1.19	1.14	1.40	1.00	0.97
Gemiddelde legersterkte	Java en Madura	5.56	5.91	4.28	3.47	2.77
	Atjeh	25.21	15.61	10.01	7.44	11.47
	Overige Buitenbezitt.	3.05	3.10	4.11	2.81	3.14

De sterfte onder de Europeanen bij het leger, in verhouding tot hunne sterkte, bedroeg:

	Java en Madura.	Atjeh.	Overige Buitenbezittingen.
1875	6.55	37.46	3.45 pCt.
1876	6.33	20.88	4.69 „
1877	4.51	10.94	6.38 „
1878	3.54	5.72	3.92 „
1879	2.85	10.14	3.84 „

Zeer verschillend is het cijfer der overledenen op plaatsen aan de kust en binnenslands op Java en Madura. In verhouding tot de sterkte van het garnizoen was de sterfte ten honderd:

	bij Europeanen.		bij Afrikanen.		bij Inlanders.	
	Plaatsen aan de kust.	Plaatsen binnenslands.	Plaatsen aan de kust.	Plaatsen binnenslands.	Plaatsen aan de kust.	Plaatsen binnenslands.
1875	6.99	6.18	24.00	1.45	5.32	3.55
1876	6.35	6.32	3.84	6.25	7.32	3.16
1877	6.16	3.38	6.25	5.08	4.83	2.86
1878	4.21	3.08	—	—	4.57	2.19
1879	3.09	2.66	22.22	1.85	2.99	2.31

Krijgsverrichtingen. De mededeelingen van het *Koloniaal Verslag*, bladz. 36 vv., omtrent de militaire operatiën in Atjeh en onderhoorigheden betreffen den tocht naar Gliëng, waarmede de krijgsverrichtingen in de XXII Moekim, in het begin van Juni 1879, besloten werden, en den daarop gevolgden veldtocht tegen de aangrenzende XXVI Moekim, waar ook de hoofden en bevolking steeds in hunne vijandige houding waren blijven volharden. Met dezen veldtocht, die in Augustus afliep, was aan den oorlogstoestand in Groot-Atjeh een einde gemaakt.

Op den 1 Maart 1879 bestond de formatie der bezetting van Atjeh uit 385 officieren en 10,208 onderofficieren en minderen, met 227 paarden. Met het oog op den nieuwen toestand, die door de vermeestering der beide genoemde sagi's was ontstaan, werd zij bij Indisch besluit van den 18 Mei 1880 voor den eersten tijd vastgesteld, als volgt:

	Officieren.	Onderofficieren en minderen. Europeanen.	Amboineezen.	Inlanders.	Totaal.
Staf	9	9	—	2	20
Infanterie	162	2,389	256	2,670	5,477
Cavalerie	3	98	—	—	101
Artillerie	14	224	—	138	376
Genie	10	87	—	40	137
Geneesk. dienst	31	259	—	135	425
Milit. admin.	24	65	—	—	89
Totaal	253	3,031	256	2,985	6,625

met 163 paarden.

Buiten Atjeh werden de diensten van het leger gevorderd ter bestraffing van drie Battaksche kampongs nabij de grenzen der resi-

dentie Tapanoli, wegens rooverijen, door hare bewoners op gouvernementsgebied gepleegd, tot het bedwingen van een oproer onder de Chineezen op het eiland Sengarang (Riouw), ter beteugeling van de sneltochten der Dajaks in de Westerafdeeling van Borneo, en ter bescherming van de strandnegorijen op Ceram tegen aanvallen van Alfoeren.

Corpsen, niet rechtstreeks tot het leger behoorende: de schutterijen op 7 plaatsen van Java en op 11 in de Buitenbezittingen, de pradjoerits in 15 residentiën op Java, te zamen uitmakende 57 detachementen, de legioenen der vorsten van Soerakarta en Djokjokarta, en de barissans op Madura.

Bij het einde van 1879 bestonden de schutterijen op Java uit 1,323 Europeanen en 659 Inlanders [1]; in de Buitenbezittingen uit 2.878 Europeanen [2] en 137 Inlanders.

De sterkte der overige (inlandsche) corpsen was op den 1 Januari 1880, als volgt:

	Officieren.	Minderen.	Paarden.
Pradjoerits	—	1,986	—
Legioenen [3]	56	1,245	?
Barissans	67	2,072	42

Inrichtingen voor militair onderwijs. De militaire school te Meester-Cornelis telde bij den aanvang van den cursus 1879/80 111 elèves: 103 voor de infanterie, 1 voor de cavalerie, 7 voor de militaire administratie. Het getal elèves in het 1ste studiejaar bedroeg 35, in het 2de 40, in het 3de 36.

Bij de artillerieschool te Weltevreden studeerden op hetzelfde tijdstip 16 elèves, waarvan 1 in het 1ste, 8 in het 2de, 25 in het 3de en 2 in het 4de studiejaar.

De lessen aan de kaderschool voor de garnizoens- en vestingartillerie te Batavia werden bij het einde van 1879 bijgewoond door 33 leerlingen, aan die voor de veld- en bergbatterijen te Banjoe-Biroe mede door 33, en aan de kaderschool voor de genie te Willem I door 112 leerlingen.

Bij den aanvang van het schooljaar 1879/80 werd de voorbereidende school, met tweejarigen cursus, voor de infanterie te Meester-Cornelis bezocht door 28, en te Willem I door 31 leerlingen, die voor de cavalerie te Salatiga door 7 leerlingen.

---

1) Voor éene schutterij is de sterkte op den 1 Juli 1879 (61 Europeanen) opgegeven.

2) De zoogenaamde inlandsche burgers, waaruit de schutterijen op 9 plaatsen in de Buitenbezittingen hoofdzakelijk bestaan, zijn onder de Europeanen gerekend.

3) Voor één legioen is de sterkte op den 1 Juli 1879 vermeld.

Aan 111 corpsscholen (107 infanterie- en 4 cavalerie-scholen) genoten 2,700 onderofficieren en korporaals en 656 mindere militairen in 1878/79 lager onderwijs.

Van de scholen te Meester-Cornelis en Weltevreden werden verkregen 25 officieren voor de infanterie, 3 voor de artillerie en 4 voor de militaire administratie; van eene der corpsscholen werd 1 elève tot officier der infanterie benoemd.

Koloniaal militair invalidenhuis op Bronbeek. In 1879 werden in deze inrichting gemiddeld per dag 188 a 189 oud-militairen verpleegd. Op den 31 December waren aanwezig 184 verpleegden (51 gegradueerden), waarvan 11 gediend hadden bij de landmacht in West-Indië; de overigen waren allen afkomstig van het Oost-Indische leger.

In het geheel bedroegen de uitgaven voor het gesticht *f* 67,210, doch deze werden voor een deel gedekt door de gagementen der invaliden, te zamen *f* 22,850, zoodat het invalidenhuis den lande slechts op *f* 44,360 kwam te staan.

De opbrengst der boerderij op Bronbeek en van de daaraan verbonden veehouderij werd berekend eene waarde van *f* 6,304 te hebben vertegenwoordigd, tegenover eene uitgave van *f* 4,695.

ZEEMACHT. Zie, behalve het *Koloniaal Verslag*, bladz. 42 vv., bijlagen G en H.

De vice-admiraal J. M. I. BRUTEL DE LA RIVIÈRE werd in zijne betrekking van kommandant der zeemacht en chef van het departement van marine vervangen door den schout bij nacht (thans vice-admiraal) J. VAN GOGH.

De aanwezige sterkte der *Oorlogsmarine* op den 31 December 1879 en hare sterkte volgens de formatie blijken uit het volgende overzicht.

Indisch eskader. Soort der schepen.		Aanwezige sterkte. In dienst.	Buiten dienst.	Vuurmonden.	Bepaalde actieve sterkte voor 1879.
Raderstoomschepen	2de kl.	3	—	14	2
Idem	3de kl.	3	1	16	4
Idem	4de kl.	4	—	13	4
Schroefstoomschepen	4de kl.	10	2	37	9
Opnemingsvaartuig		—	1	2	1
Wachtschepen		3 [1])	—	52	3
Totaal		23	4	134	23

[1]) Bovendien 1 kanonneerboot, dienstdoende als wachtschip.

Auxiliair eskader.

Soort van schepen.	Aanwezige sterkte. In dienst.	Aanwezige sterkte. Buiten dienst.	Vuurmonden.	Bepaalde actieve sterkte voor 1879.
Ramtorenschepen	2	—	16	2
Schroefstoomschepen 1ste kl.	—	—	—	1
Idem 2de kl.	1	—	6	1
Totaal	3	—	22	4

Ten behoeve van het Indisch eskader waren bij het einde van 1879 in aanbouw: hier te lande, 2 schroefstoomschepen 4de kl.; in Indië, 1 ijzeren raderstoomschip 4de kl., bij gedeelten uit Nederland ontvangen.

De *sterkte der militaire marine* was op:

	31 December 1878.				31 December 1879.			
	Formatie.		Aanwezige sterkte.		Formatie.		Aanwezige sterkte.	
	Eur.	Inl.	Eur.	Inl.	Eur.	Inl.	Eur.	Inl.
Indisch eskader	1,798	686	2,231	793	1,772	736	2,083	907
Auxiliair 〃	819	204	703	176	593	163	443	138
	2,617	890	2,934	969	2,365	899	2,526	1,045
Van de opgegeven bemanning behoorden tot de rol van de schepen in de wateren van Noordelijk Sumatra [1])	758	277	676	253	725	314	804	316

Onder de cijfers van het Europeesch personeel zijn niet begrepen de officieren en minderen, in sedentaire betrekkingen aan den wal geplaatst of tijdelijk voor speciale diensten afgezonderd (op den 31 December 1878 23, op den 31 December 1879 25).

In 1879 bestond de bemanning der oorlogsvloot gemiddeld uit 3,798 koppen, waarvan 2,765 Europeanen (231 officieren en 2,534 onderofficieren en minderen) en 1,033 Inlanders.

Aan het overzicht betreffende de uitkomsten van den geneeskundigen dienst gedurende het tijdvak 1874—1878, bladz. 45 van het *Verslag*, zijn de volgende cijfers ontleend.

[1]) Met het wachtschip te Oleleh.

	Gemiddelde sterkte.		Behandelde zieken [1]).		Overledenen [2]).	
	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	European.	Inlanders.
1874......	2,950	700	6,105	1,268	131	19
1875......	2,675	888	5,012	1,762	145	39
1876......	2,690	890	4,904	1,681	46	29
1877......	2,500	1,100	5,462	2,037	48	23
1878......	2,442	1,001	5,485	1,774	54	22

De percentsgewijze verhouding der behandelden [1]) en overledenen tot de gemiddelde sterkte was:

	Behandelden.		Overledenen.	
	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.
1874...............	207	181	4.4	2.7
1875...............	187	198	5.4	4.4
1876...............	182	188	1.7	3.2
1877...............	219	185	1.9	2.1
1878...............	225	177	2.2	2.1

De *Gouvernementsmarine* bestond op den 31 December 1879 uit de volgende in dienst of in conservatie zijnde vaartuigen:

	Vuurmonden.	Bepaalde sterkte der bemanning. Europeanen.	Inlanders.
Zeestoomers.			
3 schroefstoomschepen...........	18	23	107
5 raderstoomschepen.............	31	40	206
Rivierstoomers.			
7 raderstoomschepen	39	30	176
Vaartuigen voor speciale diensten (adm. bij de gouvernementsmar. ingedeeld).			
1 schroefstoomschip	2	7	35
1 raderstoomschip................	—	2	11
1 bebakeningsvaartuig (houten zeilschip)..................	—	1	10
Kleine zeilvaartuigen.			
39 gewapende booten..............	3 per boot.	—	16 per boot.
10 adviesbooten..................	2 〃 〃	—	11 per boot.
5 zeilvaartuigen, bestemd om dienst te doen als gewapende of als adviesbooten (in conservatie)............	—	—	—

1) Zonder de zieken, op den 1 Januari aan boord in behandeling gebleven.
2) Hieronder ook de gesneuvelde en op andere wijze omgekomen schepelingen.

In aanbouw waren: te Vlissingen, 2 zeestoomschepen; in Indië, 2 rivierstoomschepen.

Omtrent den *arbeid* in de marine-etablissementen te Soerabaija en Onrust en in de fabriek voor de marine en het stoomwezen te Soerabaija worden de volgende opgaven medegedeeld.

Etablissement te Soerabaija.

	Verrichte dagdiensten.		Uitbetaalde arbeidsloonen.	Geldswaarde van verwerkte mat.
	Vrije ambachtsl.	Vrije koelies.		
1870	263,444	8,934	*f* 164,170	*f* 370,800
1871	232,258	14,517	" 154.035	" 377,466
1872	373,815	45,069	" 216,942	" 431,150
1873	497,216	83,357	" 420,339	" 597,380
1874	507,162	106,425	" 499,595	" 639,328
1875	572,201	115,283	" 461,302	" 609,919
1876	578,136	94,893	" 463,023	" 549,401
1877	567,072	94,512	" 465,433	" 585,175
1878	547,500	91,250	" 462,337	" 556,700
1879	550,704	92,082	" 551,791	" 581,064

Etablissement op Onrust.

Getal verrichte dagdiensten.

	Vrije werklieden.		Dwangarbeiders.		Totaal.	
	Ambachtsl.	Koelies.	Ambachtsl.	Koelies.	Ambachtsl.	Koelies.
1870	42,425	—	25,402	4,373	67,647	4,373
1871	49,815	—	33,747	7,596	83,562	7,596
1872	32,585	410	40,516	11,543	73,101	11,953
1873	36,030	5,553	35,872	8,314	71,902	13,867
1874	42,521	3,369	27,767	4,466	70,288	7,835
1875	40,900	275	25,143	4,423	66,043	4,698
1876	32,835	—	28,590	6,672	61,425	6,672
1877	46,536	510	31,683	10,528	78,219	11,038
1878	35,369	6,906	17,161	3,812	52,530	10,718
1879	57,549	9,053	20,700	7,774	78,249	16,827

	Uitbetaalde arbeidsloonen.			Geldswaarde van verwerkte materialen.
	Vrije werklieden.	Dwangarbeiders.	Totaal.	
1870	*f* 97,151	*f* 30,743	*f* 127,894	*f* 73,866
1871	" 104,767	" 50,668	" 155,444	" 123,453
1872	" 93,470	" 63,168	" 156,638	" 118,069
1873	" 107,326	" 48,667	" 155,993	" 137,119
1874	" 113,335	" 29,919	" 143,254	" 138,796
1875	" 102,565	" 26,071	" 128,636	" 120,375
1876	" 85,718	" 30,602	" 116,320	" 121,551
1877	" 107,534	" 35,264	" 142,798	" 176,928
1878	" 79,595	" 18,905	" 98,500	" 198,287
1879	" 128,816	" 24,697	" 153,513	" 198,828

Onder de *f* 107,326 loonen, aan vrije werklieden in 1873 uitbetaald, is begrepen eene som van *f* 16,473 voor 5,491 vrije koelies, die bij gebreke van veroordeelden zijn gebruikt voor het laden en lossen van steenkolen; onder de *f* 102,565, in 1875 aan vrije werklieden uitgekeerd, is *f* 17,869 uit gelijken hoofde begrepen.

Fabriek voor de marine en het stoomwezen te Soerabaija.

	Getal verrichte dagdiensten.		Uitbetaalde	Geldswaarde van ver-
	Vrije ambachtsl.	Vrije koelies.	arbeidsloonen.	bruikte materialen.
1870	280,384	7,521	*f* 149,707	*f* 202,915
1871	228,586	12,220	〃 153,431	〃 225,780
1872	264,270	13,108	〃 173,848	〃 212,092
1873	244,669	11,754	〃 179,167	〃 209,752
1874	253,789	9,862	〃 179,197	〃 213,588
1875	291,242	13,256	〃 203,330	〃 236,468
1876	370,823	15,814	〃 249,163	〃 248,009
1877	358,844	18,014	〃 238,833	〃 241,844
1878	328,628	15,296	〃 239,579	〃 259,745
1879	292,619	8,328	〃 224,499	〃 220,133

In de vermelde jaren werden verwerkt aan bewerkt en onbewerkt ijzer respectievelijk 422,900, 435,360, 299,500, 415,300, 446,200, 400,600, 485,300, 354,900, 516,800 en 465,036 kil., en verbruikt aan steen- en smeedkolen 494,000, 1,475,250, 1,459,000, 1,544,100, 1,375,000, 1,753,200, 1,727,300, 2,112,500, 1,951,810 en 1,908,200 kil.

Aan het marine-etablissement te Soerabaija waren, in 1879, dooreengerekend, zonder degenen, die op taak arbeidden, dagelijks 2,157 man te werk, in 1878 1,864 man. De ambachtslieden verdienden in die jaren gemiddeld 64½ en 65 cent daags, de koelies 45 cent. Bij de fabriek voor de marine en het stoomwezen aldaar werkten gemiddeld 988 ambachtslieden en 28 koelies per dag, tegen 1,102 en 51 in 1878. Voor de koelies bleef het gemiddeld dagloon 50 cent bedragen; voor de ambachtslieden steeg het van 75 cent, in 1878, tot 79 cent.

Op bladz. 52 vv. van het *Verslag* worden mededeelingen gevonden omtrent de kustverlichting, bebakening, haveninrichtingen en het loodswezen, benevens aangaande den hydrographischen en den geographischen dienst.

Aan loodsgelden werd ontvangen: in 1874 *f* 86,988, in 1875 *f* 107,416, in 1876 *f* 99,834, in 1877 *f* 101,094, in 1878 *f* 97,040.

De opbrengst der haven- en ankeragegelden bedroeg: in 1874 *f* 136,333, in 1875 *f* 127,679, in 1876 *f* 144,294, in 1877 *f* 149,115, in 1878 *f* 151,327.

De verrichtingen der zeemacht bepaalden zich hoofdzakelijk tot deelneming aan den oorlog met Atjeh. Bij het einde van 1879 waren 9 oorlogsbodems, 2 gouvernementsstoomschepen en 1 kruisboot in de Atjesche wateren gestationneerd.

RECHTSWEZEN. In dit hoofdstuk van het *Verslag*, bladz. 55 vv., wordt geene gerechtelijke statistiek meer opgenomen, dewijl hare samenstelling een werk is van te grooten omvang om op eene geregelde verschijning daarvan jaarlijks te kunnen rekenen. Zij wordt om die reden thans in Indië gedrukt, terwijl van de vervolgen op de statistiek over 1871 en 1872 (zie het *Overzicht* in het *Jaarboekje* voor 1877, bladz. 193 vv.) een exemplaar afzonderlijk aan de Staten-Generaal wordt aangeboden. Het eerste vervolg heeft in 1879 het licht gezien en behandelt tegelijk met de jaren 1873 en 1874 ook nog, ter rectificatie, de beide vorige jaren.

De statistiek der gevangenen over 1878, welke in het vorig *Verslag* werd gemist, wordt thans medegedeeld; die over 1879 was nog niet ontvangen. [1])

Volgens bijlage J bevonden zich in Nederlandsch Indië:

In de burgerlijke gevangenissen of strafplaatsen:	Op den 1 Januari 1878 [2]).	Op den 31 December 1878.
Veroordeelden [3])	21,613	21,671
Preventieve gevangenen [4])	4,255	4,728

[1]) Voor de opgaven, waarvan ten behoeve der statistiek van de gevangenen gebruik wordt gemaakt, is in 1878, ter verkrijging van meer nauwkeurige gegevens dan die vroeger geleverd werden, een nieuw model vastgesteld.

[2]) De vermelde sterkte op den 1 Januari 1878 komt niet overeen met die op den 31 December 1877, welke vroeger werd opgegeven, (zie *Jaarboekje* 1879, bladz. 220), dewijl enkele foutieve opgaven verbeterd zijn en de verschillende categoriën van gevangenen in de tabellen van 1877 en vroeger niet geheel op dezelfde wijze als thans werden verantwoord.

[3]) Hieronder ook veroordeelden door zeekrijgsraden en militairen, van de landmacht afkomstig, deze laatsten voor zooveel zij bij hunne veroordeeling (tot tuchthuis- of kruiwagenstraf) van den militairen stand vervallen verklaard, of bij de tenuitvoerlegging van hun vonnis (veroordeeling tot gevangenisstraf of detentie) met een briefje van ontslag uit den militairen stand verwijderd waren, benevens door den militairen rechter veroordeelde Europeanen, die nog tot het ondergaan hunner straf naar Nederland moesten opgezonden worden.

[4]) Onder deze gevangenen zijn begrepen, de gevonnisten, wier zaak nog in revisie was.

In de militaire gevangenissen of provoosthuizen:	Op den 1 Januari 1878.	Op den 31 December 1878.
Veroordeelde militairen, niet bij of na hunne veroordeeling uit het leger verwijderd	458	488
Preventieve gevang., tot het leger behoorende	635	613
Totaal (zonder de gegijzelden)	26,961	27,500

In deze cijfers zijn niet begrepen de dwangarbeiders, die op den 1 Januari en den 31 December onderweg waren naar Atjeh of van daar naar hunne vroegere strafplaatsen.

Onder de veroordeelden, in de burgerlijke gevangenissen aanwezig, waren bij het begin van het jaar 2,087, en bij het einde 1,963, die zich nog niet op hunne definitieve strafplaats bevonden.

Op den 1 Januari bestond de gevangenisbevolking uit 976 Europeanen (3 vrouwen), 13 Afrikanen, 24,510 Inlanders (1,352 vr.) en 1,462 vreemde Oosterlingen (60 vr.), op den 31 December uit 991 Europeanen (5 vr.), 5 Afrikanen, 24,953 Inlanders (1,461 vr.) en 1,551 vreemde Oosterlingen (62 vr.).

In 1878 werden in de strafplaatsen opgenomen: 133,412 nieuwe veroordeelden (761 Europeanen, 2 Afrikanen, 123,349 Inlanders, 9,300 vreemde Oosterlingen), 1,555 uit Atjeh teruggekeerde dwangarbeiders en 1,774 ontvluchte gevangenen, die weder gevat waren. Daarentegen werden 127,126 gevangenen, wier straftijd geëindigd was, op vrije voeten gesteld (674 Europeanen, 5 Afrikanen, 117,467 Inlanders, 8,980 vreemde Oosterlingen) en 4,153 naar Atjeh opgezonden, terwijl 2,651 overleden en 2,730 ontvluchtten.

Naar de hun opgelegde straffen waren de nieuwe veroordeelden dus verdeeld:

Veroordeelden		
tot tuchthuis- of kruiwagenstraf		235
〃 gevangenisstraf of detentie		647
〃 dwangarbeid in den ketting		3,103
〃 dwangarbeid buiten den ketting, te ondergaan elders dan ter plaatse hunner veroordeeling		4,321
〃 dwangarbeid buiten den ketting, te ondergaan ter plaatse der veroordeeling [1])		4,783
〃 wegzending naar een oord van ballingschap		2
〃 politiestraffen:	arbeid aan openbare werken	97,502
	gevangenisstraf	22,819

[1]) Met andere woorden: dwangarbeid buiten den ketting voor den tijd van één jaar of minder.

Aan het slot van bijlage J vindt men een overzicht, aanwijzende het getal gevangenen van de verschillende categoriën, die zich op den 31 December in elk gewest bevonden. De totaalcijfers voor Java en Madura en voor de Buitenbezittingen, waaronder ook Atjeh, vergeleken met die op den 1 Januari, zijn:

	1 Januari 1878.	31 December 1878.
Java en Madura	17,055	17,418
Buitenbezittingen	9,906	10,082
Totaal	26,961	27,500

Alleen voor de veroordeelden tot dwangarbeid was de verdeeling, als volgt:

	1 Januari 1878.	31 December 1878.
Java en Madura	5,655	5,583
Buitenbezittingen	7,323	7,281
Totaal	12,978	12,864

Het getal der gegijzelden in de burgerlijke gevangenissen gedurende het geheele jaar bedroeg 254 (21 Europeanen, 101 Inlanders, 132 vreemde Oosterlingen).

Wat den gezondheidstoestand der gevangenen betreft, was alleen die der dwangarbeiders weder ongunstig te noemen, hetzij ten gevolge van den ongezonden arbeid, waartoe zij op sommige plaatsen moesten gebezigd worden, hetzij ten gevolge van verandering van levenswijze en klimaat, of van slechte inrichting hunner verblijven. Inzonderheid onder hen, die in Atjeh waren te werk gesteld, was de sterfte in 1879 bijzonder groot, zooals blijkt uit het volgende overzicht.

Veroordeelden tot dwangarbeid, te werk gesteld:		1876.	1877.	1878.	1879.
in Atjeh	Aanwezig op 1 Januari	966	3,258	3,144	3,275
	Overleden	1,047	733	861	1,548 [2])
elders dan in Atjeh [1])	Aanwezig op 1 Januari	9,865	8,857	9,834	9,589
	Overleden	1,400	2,189	2,385	? [3])

[1]) Hieronder ook de dwangarbeiders, die van Atjeh geëvacueerd werden.

[2]) Voor deze aanzienlijke sterfte zijn geen bepaalde oorzaken vermeld.

[3]) Het *Verslag* geeft op 1,630, doch voegt bij dit cijfer de aanmerking, dat het onvolledig is en slechts bevat de opgaven van de vier depotplaatsen Batavia (waaronder ook de overledenen te Kampong Makasser en te Buitenzorg), Samarang, Soerabaija en Padang, en van Onrust, Bandjermasin, Assahan en Modjokerto.

De percentsgewijze verhouding van de overledenen tot de sterkte op den 1 Januari [1]) was:

	In Atjeh.	Elders dan in Atjeh.
1876	[2])	14.2
1877	22.5	24.7
1878	27.4	24.2
1879	47.2	?

Omtrent den arbeid der veroordeelden in en buiten de gevangenissen bevat het *Verslag* eenige mededeelingen, waaraan wij het volgende ontleenen.

In de centrale gevangenis voor Europeanen te Samarang werden 13,323 paar muilen, 947 vierk. meter rottingmatten en 88 rottingstoelen vervaardigd, terwijl eenige veroordeelden schrijfwerk verrichtten. In Atjeh werd weder een groot aantal van de meest valide dwangarbeiders gevorderd voor de koelie- en transportdiensten bij de expeditionaire troepen. Te Demak (Samarang) werden door dwangarbeiders, in het belang der gezondheid, vele poelen gedempt en lage terreinen rondom de hoofdplaats opgehoogd; zoo ook te Grissee en te Lamongan (Soerabaija). Op het landbouw-etablissement te Soekaradja (Banjoewangi) werden padi, arrowroot en klappers, naar schatting ter waarde van *f* 878, ten behoeve van den lande geteeld. De veroordeelden te Berbek (Kediri) hielpen aan den bouw eener nieuwe gevangenis te Ngandjoek. In de afdeeling Ommelanden van Padang (Sumatra's Westkust) werkten zij aan den postweg naar de bovenlanden en voltooiden zij de verbetering van den loop der rivier van Pandjalinan in den nieuwen weg naar Solok. In Tapanoli werden de dwangarbeiders gebezigd tot het dempen eener moeras bij Siboga en het maken van een weg van die hoofdplaats naar Loemoet, in de Westerafdeeling van Borneo tot het aanleggen van een weg met kanaal van Pontianak naar Soengei Kakap; in beide gewesten deden zij ook koeliediensten.

De orde en tucht lieten ook in 1879 weinig te wenschen over. Verzet kwam niet voor, doch ontvluchtingen, vooral van de werken,

---

1) De gegevens ontbraken voor de berekening der percentsgewijze verhouding tot de gemiddelde sterkte, over het geheele jaar genomen, die daarvoor een juisteren maatstaf zou opleveren.

2) Niet ingevuld, omdat het getal dwangarbeiders in den loop van het jaar achtereenvolgens werd opgevoerd tot nagenoeg hetzelfde sterktecijfer als voor de latere jaren staat uitgetrokken. Tegenover de sterkte bij het einde van het jaar was de sterfteverhouding 32,1 pCt.

waren wederom talrijk, meestal ten gevolge van gebrek aan behoorlijk toezicht. Van de drie hoofdplaatsen van Java en van Buitenzorg ontvluchtten 385 veroordeelden, van de kolenmijnen in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo 174, in Atjeh 101 en uit 8 gewesten van Java, buiten Batavia, Samarang en Soerabaija, 480, te zamen 1140, van welke 809 (ruim 70 pCt.) weder gevat werden of vrijwillig terugkeerden.

Aan 1,009 personen werd gratie of remissie van straf verleend. Van dezen waren 57 (3 Europeanen, allen militairen, 4 Chineezen en 50 Inlanders, waarvan 8 militairen) tot de doodstraf veroordeeld, 870 (97 Europeanen, 14 Chineezen en 759 Inlanders) tot tuchthuis- of kruiwagenstraf, detentie, gevangenis of dwangarbeid in of buiten den ketting), 82 (32 Europeanen, 7 Chineezen, 26 Arabieren en 17 Inlanders) tot geldboete, provoost, enz.

Van de burgerlijke veroordeelden, die lijfsgenade ontvingen, waren ter dood verwezen: 38 wegens moord, 4 wegens diefstal met verzwarende omstandigheden, 1 wegens vergiftiging, 1 wegens verkrachting, 1 wegens doodslag en 1 wegens brandstichting; van de militairen: 5 wegens moord en 6 wegens insubordinatie.

Aan 60 ter dood veroordeelden (1 Europeesch en 1 inlandsch militair, 3 Chineezen en 55 Inlanders) werd gratie geweigerd.

Vergunning tot inwoning werd in 1879 door den Gouverneur-Generaal verleend aan 97 Nederlanders, 36 andere Europeanen, 1 Pers, 3 Amerikanen, 5,297 Chineezen en 469 Arabieren, en door de hoogste gewestelijke gezaghebbers in de Buitenbezittingen aan 13 Nederlanders, 3 andere Europeanen, 1,056 Chineezen, 15 Arabieren en 89 andere vreemde Oosterlingen. Men was er in den laatsten tijd op bedacht geweest, de bestaande voorschriften op de toelating en vestiging van oostersche vreemdelingen strenger te doen naleven. Van daar vooral, dat in 1879 de akten van inwoning, aan vreemde Oosterlingen verleend, een zoo hoog cijfer bereikten. Een groot aantal dezer vergunningen betrof namelijk Chineezen, die zich reeds sedert jaren in Nederlandsch Indië ophielden, zonder ooit daartoe de vereischte toestemming te hebben gevraagd.

Wegens artikelen, bij herhaling voorkomende in het te Soerakarta verschijnende nieuws- en advertentieblad „De Vorstenlanden" en waarin de bedoelingen der Regeering werden verdacht gemaakt, de

gestelde machten gesmaad en gehoond, en tot haat en minachting tegen de Regeering, alsmede tot het bemoeielijken der uitvoering van wettelijke bepalingen werd opgezet, is door den Gouverneur-Generaal, met toepassing van art. 5, 2de lid, van het drukpers-reglement, in het belang der openbare orde en rust, aan de drukkers en uitgevers van genoemd blad de uitoefening der beroepen van drukker en uitgever van drukwerken verboden.

Drie vervolgingen werden wegens *drukpersdelicten* ingesteld; twee leidden tot gevangenisstraf, ééne eindigde met vrijspraak. Van de veroordeelden was één schuldig verklaard aan laster, hoon en smaad, aangedaan aan 's Konings vertegenwoordiger in Nederlandsch Indië, en één wegens hoon tegen gestelde machten; de vrijgesprokene was beschuldigd van hoon tegen een openbaar ambtenaar.

De *afschaffing der slavernij* in het rijk van Tidore, met uitzondering van Nieuw-Guinea en de daarbij behoorende eilanden, kwam tot stand op den 1 Juli, en in het rijk van Ternate op den 20 September 1879. In Tidore werden vrij verklaard 3,078, en in Ternate 1,371 personen, voor wier vrijkoop ongeveer *f* 150,000 en ruim *f* 51,000 werd uitgegeven.

In Pangkallan Kotta Baroe en XII Kampar (Padangsche Bovenlanden) werd den 17 April 1880 aan 188 slaven (66 mannen, 82 vrouwen en 40 kinderen) de vrijheid geschonken. Hunne meesters (19 in getal) waren bereid bevonden om hen vrij te geven, wanneer van gouvernementswege de gebruikelijke „isi adat" (van 20 realen of *f* 11.40 per eigenaar) aan de hoofden betaald, en een feest gegeven werd. In Padang Lawas (Tapanoli), waar de eigenaren van slaven zich, naar het schijnt, slechts langzamerhand gemeenzaam kunnen maken met het denkbeeld om hen te moeten missen, bedroeg het getal onvrijen voor de verschillende landschappen (Oeloe Boeroemoen en Sossah nog niet medegerekend), volgens schatting, meer dan 1000. Aan de hoofden was te kennen gegeven, dat geen vrije menschen meer tot slaven mochten worden gemaakt en dat ook geen slaven meer mochten worden ingevoerd.

Weder werd door een tweetal hoofden in de afdeelingen Zuider- en Noorderdistricten van het gouvernement Celebes en onderhoorigheden bij hunne optreding afstand gedaan van hunne aanspraak op zoogenaamde ornaments- (aan het ambt verbonden) slaven (zie vorig *Overzicht*, bladz. 230).

Vier personen verkregen ééne aanstelling tot *Advocaat* en *Procureur*. Eén practizijn, in Europa aanwezig, bekwam zijn ontslag en één overleed.

De volgende staat doet den omvang van het beheer der *Weeskamers* in 1879 kennen.

Kapitalen, waarover rente was uit te keeren:

	Over 12 maanden.	Over 9, 6 of 3 maand. [1]	Totaal.	Gekweekte rente.	Uitgekeerde rente.
Batavia....	*f* 2,076,065	*f* 641,147	*f* 2,717,212	*f* 184,728	*f* 169,825
Samarang ..	" 1,161,884	" 132,750	" 1,294,634	" 67,243	" 80,914
Soerabaija..	" 1,454,770	" 123,471	" 1,578,241	" 98,789	" 98,640
Padang.....	" 171,867	" 3,953	" 175,820	" 13,859	" 10,988
Makasser...	" 64,483	" 21,823	" 86,306	" 13,385	" 5,394
Amboina ...	" 123,897	" 8,087	" 131,984	" 8,175	" 8,249
Banda......	" 33,257	" —	" 33,257	" 2,432	" 2,078
Totaal	*f* 5,086,223	*f* 931,231	*f* 6,017,454	*f* 388,611	*f* 376,088

De uitgekeerde rente bedroeg 6¼ pCt., tegen 5¾ pCt. over 1878 en 6½ pCt. over 1877.

DEPARTEMENT VAN BINNENLANDSCH BESTUUR. De 1ste afdeeling van dit hoofdstuk van het *Koloniaal Verslag* vermeldt de administratieve maatregelen in het belang van het gewestelijk en plaatselijk bestuur en de politie.

Uit de mededeelingen betreffende het Europeesch gewestelijk bestuur blijkt, dat bij het einde van 1879 in vaste betrekkingen op Java en Madura (met Bali) in dienst waren: 41 controleurs 1ste klasse, 59 2de kl. en 48 adspirant-controleurs; in de Buitenbezittingen (zonder genoemd gewest): 49 controleurs 1ste klasse, 67 2de kl. en 22 adspirant-controleurs. Op hetzelfde tijdstip waren, buiten de formatie, 8 controleurs 1ste, en 6 2de kl. in Atjeh en in enkele andere gewesten werkzaam gesteld, en 3 1ste kl. voor bijzondere commissiën afgezonderd.

De 2de afd., *Persoonlijke diensten*, bevat blz. 71 v. en in bijlage M verscheidene opgaven omtrent de in 1879 op Java en Madura gepresteerde heerendiensten, ongerekend de gemeentelijke diensten en die, welke ingevolge *Indisch Staatsblad* 1869, n°. 122, in Bantam, Batavia en Krawang verricht werden ter beteugeling van de veepest. De vertrouwbaarheid der opgaven betreffende de heerendiensten, in

[1] Herleid naar den maatstaf van een vol jaar.

het bijzonder wat de algemeene diensten aangaat, is zeer betrekkelijk. Zij moeten voor een goed deel van de dessahoofden verkregen worden, en dezen komen hunne verplichting om van de door hunne onderhoorigen gepresteerde dagdiensten aanteekening te houden, in den regel zeer gebrekkig na. Er is dan ook reden om aan te nemen, dat in werkelijkheid over meer heerendiensten werd beschikt dan de statistiek aanwijst.

Het getal heerendienstplichtigen zou, volgens de genoemde bijlage, te stellen zijn geweest op 2,360,323, waaronder echter 540,132, die niet ten volle of voor 52 dagen dienstplichtig waren, maar slechts tot hoogstens 26, 17, 13 of 8 dagen arbeids konden geroepen worden. Het totaal dagdiensten, naar dien verschillenden maatstaf verschuldigd, zou bedragen hebben 105,567,159, en het cijfer der gebruikte diensten 32,197,561 of gemiddeld ruim 15¾ per hoofd. Bij deze berekening zijn de bovenbedoelde 540,132 personen voor 209,945 volle dienstplichtigen geteld. Een volledig beeld van den werkelijken toestand geeft het totaalcijfer niet, dewijl de heerendiensten niet gelijkmatig over de geheele bevolking kunnen verdeeld worden, maar in de eene streek veel meer werkkrachten in beslag nemen dan in de andere.

Eene vergelijking der statistieken van 1878 en 1879 leidt tot de volgende uitkomsten.

Bijzondere diensten.	1878.	1879.
Bezetten van wachthuizen	7,656,437	7,747,236
Diensten bij de inlandsche hoofden	6,186,296	6,209,997
" van bijzonderen aard	3,011,150	2,863,922
Algemeene diensten.		
Aan openbare werken in het belang der inlandsche bevolking:		
voor onderhoud	9,793,549	11,397,729
voor eersten aanleg, zware herstelling of vernieuwing	2,867,116	3,927,349
Koeliediensten bij reizen van landsdienaren	58,567	51,328
Totaal	29,573,115	32,197,561

Overal op Java is het in meerdere of mindere mate gebruikelijk, dat heerendienstplichtigen plaatsvervangers stellen; dezen kosten hun van *f* 0.25 tot *f* 1 per dag.

Ten aanzien van de heerendiensten in de Buitenbezittingen worden de volgende cijfers voor 1879 medegedeeld.

De 31,532 dienstplichtigen in Benkoelen presteerden in het geheel 414,055 dagdiensten, waarvan 405,700 voor werken aan wegen en bruggen en 8,355 voor transportdiensten. In Palembang werden voor werken aan wegen en bruggen 10 dagen arbeids van iederen dienstplichtige gevorderd. In de afdeeling Bandjermasin en Ommelanden van de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo waren dagelijks 12 dienstplichtigen in betaalden, en 198 in onbetaalden heerendienst werkzaam, in Martapoera 20 en 112, in Amoenthai 30 en 1,171, in de Doessoen- en Dajaklanden 16 a 17 en 161, in Sampit 8 a 9 en 37 a 38. Het gezamenlijk getal dienstplichtigen in die afdeelingen bedroeg 91,465.

De 3de afdeeling handelt over de *landelijke inkomsten.*

Landrente. Volgens de regeling der landrente op Java en Madura van 1872, zou voor het tijdvak van 1878—1882 eene nieuwe classificatie van de gronden en een nieuwe aanslag van landrente hebben moeten plaats vinden. Noch het een, noch het ander is echter geschied. Gegevens voor eene nieuwe landrente-regeling waren niet aanwezig, terwijl aan het uitschrijven van een nieuwen vijfjarigen aanslag volgens de bestaande regeling niet kon worden gedacht, na de ondervinding, die bij den eersten aanslag verkregen was. De aanslag van 1877 is daarom bij ordonnantie van den 11 Maart 1878 (*Indisch Staatsblad* n°. 110) voor 1878 en volgende jaren in het algemeen bestendigd, behoudens verbetering van waargenomen gebreken. Voor verdere bijzonderheden verwijzen wij naar het *Koloniaal Verslag* van 1878, blz. 87 vv.

De uitgestrektheid der voor vast aangeslagen gronden was in:

	Sawahs.	Tegal-velden.	Nipa-bosschen.	Boom-gaarden.	Woon-erven. [1])
1873	2,181,847	354,485	5,742	43,151	145,836
1874	2,187,973	386,056	5,393	45,288	144,351
1875	2,222,040	408,735	5,591	46.466	147,061
1876	2,246,195	418,353	5,670	41,737	147,430
1877	2,259,275	414,076	6,367	45,260	145,499
1878	2,321,582	495,104	6,481	47,718	177,756
1879	2,351,259	575,526	6,407	54,774	167,324

De gegiste uitgestrektheid der niet voor vast aangeslagen tegalgronden (gogo-velden [2]) bedroeg in 1873 148,730, in 1874 142,272,

[1]) Belastbare uitgestrektheid.

[2]) Niet geregeld beplante droge velden.

in 1875 110,911, in 1876 111,406, in 1877 109,917, in 1878 85,305, in 1879 57,711 bouws.

De aanslag en opbrengst der landrente waren in:

	aanslag der voor vast aangeslagen gronden, woonerven enz.	aanslag der niet voor vast aangeslagen tegalgronden.	aanslag van *alle* landrenteplichtige gronden.	vrijstellingen en afschrijvingen.	te heffen landrente.
	f	*f*	*f*	*f*	*f*
1873......	15,363,870	478,473	15,842,344	1,211,333	14,631,011
1874......	15,881,583	513,532	16,395,115	1,155,329	15,239,785
1875......	16,430,200	404,861	16,835,061	1.824,247	15,010,814
1876......	16,917,961	443,748	17,361,709	1,555,936	15,805,775
1877......	17,411,814	439,263	17,851,077	1,932,584	15,918,492
1878......	17,948,884	285,431	18,234,315	1,590,658	16,643,656
1879......	18,757,675	195,988	18,953,663	1,568,958	17,384,704

Op ult°. December 1873 was nog niet aangezuiverd *f* 543,584, 1874 *f* 321.506, 1875 *f* 600,852, 1876 *f* 224,100, 1877 *f* 170,552, 1878 *f* 161,301, 1879 *f* 299,299.

De *belasting op de vischvijvers* op Java en Madura bracht op:

1873.......	*f* 260,170	1877.......	*f* 284,606
1874.......	" 264,207	1878.......	" 298,055
1875.......	" 267,913	1879.......	" 309,623
1876.......	" 276,187		

In één gewest worden de vischvijvers aan de meestbiedenden verhuurd. De huurprijzen zijn onder de bovenstaande sommen begrepen.

De opbrengst der *verpachting* van de *vogelnestgrotten* of *klippen* op Java en Madura bedroeg in: 1873 *f* 104,364, 1874 *f* 124,788, 1875 *f* 198,277, 1876 *f* 186,201, 1877 *f* 194,037, 1878 *f* 195,299, 1879 *f* 148,235. De verkoop van vogelnestjes, waaronder herkomstig van de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, bracht op *f* 3,967, tegen *f* 4,371 in 1878.

Hier moeten nog vermeld worden enkele *landelijke en andere inkomsten* in de Buitenbezittingen, door het Binnenlandsch Bestuur beheerd.

Van deze maken deel de landrente en verpachtingen in Boeleleng en Djembrana. Of over 1879 uit deze landschappen eenige landrente in 's lands kas is ontvangen, blijkt niet. In vroegere jaren werd de in Boeleleng opgebrachte landrente steeds tot haar volle

bedrag ter bestrijding der kosten van het inlandsch bestuur aangewend, en van de in Djembrana geheven belasting slechts eene onbeduidende som aan het Gouvernement verantwoord (zie het *Jaarboekje* voor 1879, blz. 227). De opbrengst der verpachting van het opiumdebiet en de rundslacht, benevens, in Djembrana, van de overvaart te Glimanok, bedroeg, na aftrek van *f* 11,580 voor de bezoldiging der inlandsche besturen, in 1877 *f* 196,908, in 1878 *f* 217,836, in 1879 *f* 204,330.

De overige zoogenaamde landelijke inkomsten worden verkregen in het Gouvernement van Celebes en onderhoorigheden. Haar bedrag was in de drie laatste jaren, als volgt:

	1877.	1878.	1879.
Vertiening der padivelden.......	*f* 204,158	*f* 143,988	*f* 197,720
〃 〃 suikerrietvelden .	〃 2,237	〃 1,793	〃 1,266
〃 〃 zoutpannen.....	〃 1,273	〃 632	〃 —
Tesangbelasting [1].............	〃 8,263	〃 5,318	〃 6,310
Zoogenaamde koffiebelasting....	〃 8,748	〃 8,643	〃 8,250
Bamboe-levering	〃 60	〃 33	〃 57
Totaal.....	*f* 224,739	*f* 160,409	*f* 213,605

Afd. 4. *Agrarische aangelegenheden; afstand van grond.* Omtrent de regeling der conversie van het communaal bezit der bouwgronden op Java in erfelijk individueel bezit is de Gouverneur-Generaal, na daartoe eene poging te hebben aangewend, (zie vorig *Overzicht*, bladz. 235), tot de conclusie gekomen, dat het, althans vooralsnog, niet op den weg van het Gouvernement ligt om eene algemeene verordening betreffende dit onderwerp uit te vaardigen. Met die conclusie heeft de Regeering hier te lande zich vereenigd. Voor bijzonderheden verwijzen wij naar het *Verslag*, dat eene uitvoerige mededeeling van de overwegingen, waardoor de Regeering zich heeft laten leiden, behelst [2]).

---

[1]) Geschat tegen *f* 30 de 100 bossen padi.

[2]) Zie, behalve het *Koloniaal Verslag*, bladz. 76 vv., en bijlage L L L, ook de circulaire van den Gouverneur-Generaal aan de hoofden van het gewestelijk bestuur op Java en Madura betrekkelijk het vraagstuk der conversie, door de *Staatscourant* van den 23 September 1880 openbaar gemaakt; de discussiën in de beide Kamers der Staten-Generaal (*Handelingen* 1880/81, *Tweede Kamer*, bladz. 440 vv., *Eerste Kamer*, bladz. 89 vv.); het verslag der Commissie uit de Tweede Kamer, belast met het onderzoek van het Koloniaal Verslag van 1880, wat Oost-Indië betreft, en de daartoe behoorende nota van de minderheid der Commissie.

Aanvragen om *vervanging van erfelijk individueel bezit door eigendom* zijn sedert de afkondiging van het Koninklijk besluit van den 16 April 1872 (*Indisch Staatsblad* n°. 117) slechts in zeer beperkte mate gedaan. Gedurende het tijdvak 1872—1879 werden in 18 residentiën 1,040 verzoeken ingediend, waarvan 868 alléén in Pekalongan, Samarang, Rembang, Soerabaija, Kadoe en Madioen. Bij het einde van 1879 waren 354 aanvragen, die 1,143 bouws betroffen, toegestaan, 217 (2,395 bouws) afgewezen, 178 (1875 bouws) vervallen en 291 (3,664 bouws) nog in behandeling. In de meeste gevallen werd de agrarische eigendom gevraagd voor sawah- of tegalvelden, slechts weinig voor erven of tuinen. Het grootste gedeelte der verzoeken van 1879, te zamen 90 in getal [1]), geschiedde door personen, wier erfelijk individueel gebruiksrecht twijfelachtig was. Ten aanzien der aanvragen in Tagal wordt gezegd, dat zij gedaan zijn op aandringen van een Europeaan, die de gronden, na de toewijzing van den agrarischen eigendom, van de eigenaren wilde inhuren. Alleen in Kediri hadden de aanvragen ten doel om te voorkomen, dat de individueel bezeten gronden te eeniger tijd in het communaal bezit werden opgenomen.

Het getal geregistreerde akten van *verhuur van grond door inlanders aan niet-inlanders* (ordonnantie van den 30 October 1871, *Ind. Staatsblad* n°. 163) bedroeg in 1879 4,868, tegen 6,113 in 1878 en 4,690 in 1877, waarvan gesloten werden respectievelijk 84, 350 en 94 door Europeanen, en 100, 285 en 94 door vreemde Oosterlingen. In eerstgenoemd jaar hadden de overeenkomsten betrekking op 6,426 bouws, in 1878 op 7,268 bouws, in 1877 op 8,437 bouws. Van de in 1879 bij geregistreerde overeenkomsten gehuurde gronden waren voor de suikercultuur bestemd 3,585 bouws, voor den aanplant van tabak 164 bouws, voor de teelt van padi met of zonder tweede gewassen of van tweede gewassen alleen 2,421 bouws, voor de oprichting van gebouwen 32, en voor andere doeleinden 224 bouws. Voor de gronden, ten behoeve der suikercultuur gehuurd, werd betaald: in Cheribon *f* 20 a 30, in Tagal *f* 15 a 40, in Pekalongan *f* 35 a 40, in Japara *f* 5 a 56, in Soerabaija *f* 37 a 42, in Pasoeroean *f* 40.

In menig geval zag het bestuur zich verplicht registratie te wei-

[1]) Het getal aanvragen, in de jaren 1872—1878 aanhangig gemaakt, bedroeg 950, volgens het *Verslag* van 1880, niet 867, zooals in het vorig *Verslag* werd opgegeven.

geren, omdat de aangeboden overeenkomsten bedingen inhielden, die strijdig waren met de bestaande voorschriften.

De uitgestrektheid der gronden, in 1879 bij niet-geregistreerde overeenkomsten gehuurd, bedroeg, voor zoover is kunnen nagegaan worden, 8,500 bouws, waarvan 7,235 met suikerriet, 919 met rijst, en 346 met andere gewassen beplant werden.

Ontginning door inlanders van woesten grond, niet tot de dessa's behoorende. De naleving der ontginningsordonnantie (*Indisch Staatsblad* 1874, n°. 79) liet nog veel te wenschen over, daar het vragen van vergunning tot ontginning van domeingrond nog dikwijls door de inlandsche bevolking werd verzuimd, en ook de voorwaarden der verleende vergunningen menigmaal niet werden nagekomen. Ettelijke vergunningen werden, wegens de veronachtzaming der opgelegde verplichtingen, ingetrokken.

Volgens de ontvangen opgaven, die echter ditmaal niet volledig zijn, verkregen, in 1879, 28,660 personen verlof tot ontginning van 26,945 bouws. Over 1878 waren die cijfers 44,330 en 37,421, over 1877 29,853 en 20,090, over 1876 30,985 en 19,901. Gemiddeld betrof elke vergunning, per persoon gerekend: in 1879 470/500, in 1878 422/500, in 1877 336/500, in 1876 321/500 bouw. Over 1875, het eerste jaar na de in-werking-treding der bovenaangehaalde ordonnantie, ontbreken de gegevens.

Uitgifte van gronden in erfpacht. Vervanging van huur door erfpacht. Het getal der in de openbare registers ingeschreven erfpachtsperceelen op Java, bij het einde van 1878 266 (83,811 bouws), was op ult°. December 1879 geklommen tot 325 (102,703 bouws), waarvan 8 door het Gouvernement aangeboden, 253 op aanvraag afgestaan en 64 vroegere huurperceelen. Op laatstgenoemd tijdstip moesten 15 afgestane perceelen nog ingeschreven worden, en waren 88 toegezegde perceelen nog niet afgestaan.

De reeds ingeschreven gronden, ingevolge aanbieding of op aanvraag afgestaan, (71,325 bouws), zullen te zamen jaarlijks *f* 254,466 aan pacht opbrengen, wanneer voor alle de vijfjarige termijn, gedurende welken geen pacht wordt betaald, verstreken zal zijn [1]). Daarbij komt dan nog de verponding, die mede eerst in het zesde jaar ingaat. Voor de in erfpacht verkregen huurperceelen (31,378

[1]) De eerste uitgiften dagteekenen van December 1873 en Maart 1874.

bouws) bedraagt de pacht *f* 139,208 en de verponding, volgens de globale taxatie op het tijdstip van de toezegging in erfpacht, *f* 74,532 's jaars.

Aan hoofdgeld voor de op hunne gronden gevestigde arbeiders (*f* 5 voor elken arbeider, die jaarlijks meer dan 6 maanden aldaar heeft gewoond) is door de erfpachters over 1879 betaald *f* 37,765, tegen *f* 34,780 over 1878.

In de Buitenbezittingen telde men op den 31 December 1879 25 ingeschreven erfpachtsperceelen (17,106 bouws): 16 ter Sumatra's Westkust (7,842 bouws), 2 in de residentie Oostkust van Sumatra (op het eiland Bengkalis), door het Gouvernement aangeboden, (3,028 bouws), 1 in Celebes (457 bouws), 2 in Menado (4,883 bouws) en 4 in Amboina (896 bouws). De verschuldigde pacht bedraagt *f* 1 per bouw. Vrijstelling gedurende de eerste jaren, zooals op Java, wordt niet genoten. In 1879 werd in het gouvernement van Sumatra's Westkust aan hoofdgeld voor de arbeiders, die op de perceelen wonen, (*f* 2.50 per man), ontvangen *f* 940, tegen *f* 790 in 1878.

Verhuur van gronden. De huurperceelen op Java waren bij het einde van 1879 ten getale van 48 (17,223 bouws). Voor 45 (15,778 bouws) maakte de huurschat over 1879/80 een bedrag van *f* 125,696 uit; voor de 3 overige perceelen was de huur nog niet ingegaan. Het eenige huurperceel in de Buitenbezittingen (op Celebes), ter grootte van 49 bouws, heeft jaarlijks *f* 730 op te brengen.

Verkoop van gronden. In 1879 werden aan particulieren, ook aan inlanders, in eigendom afgestaan kleine stukken gronds tot eene gezamenlijke uitgestrektheid van 1,767,689 vierk. meter, waarvan 1,670,871 op Java en Madura voor *f* 113,914 en 96,818 vierk. meter in de Buitenbezittingen voor *f* 10,684. Bovendien werden, bepaald voor woonhuizen, van de daartoe door het Gouvernement aangewezen terreinen te Buitenzorg vier perceelen verkocht voor *f* 2,419.

Afgestaan met *recht van opstal* werden 1,046,556 vierk. meters voor *f* 18,333.

In de 5de afdeeling, AGRARISCHE EN KADASTRALE OPNEMINGEN, wordt in de eerste plaats gewag gemaakt van het in Mei 1880 te Batavia verschenen tweede gedeelte van het eindresumé betreffende het in 1867 ingestelde onderzoek naar de rechten der bevolking van

Java en Madura op den grond. Hierin is vermeld wat bij het onderzoek is gebleken omtrent de wijze, waarop de rechten op den grond en de verschillende vormen van grondbezit zijn ontstaan, — de actueele gebruiken ten opzichte van de vestiging en het verlies van rechten op den grond, — de relatieve waarde der onderscheidene vormen van het grondbezit, benevens aangaande de mate, waarin, en de wijze, waarop de rechten der grondbezitters gewaarborgd zijn of nader bevestigd zouden kunnen worden. Bij de bewerking van dit stuk werden ook geraadpleegd de uitkomsten der onderzoekingen, door het personeel van de statistische opneming in verschillende gewesten gedaan, alsmede, voor het historisch gedeelte, de in het oude archief te Batavia aanwezige bescheiden uit den tijd der Oost-Indische Compagnie. Het derde of laatste deel van het eindresumé was nog in bewerking.

De verdere mededeelingen, in deze afdeeling voorkomende, betreffen hoofdzakelijk het kadaster. Daaruit blijkt, dat sedert den aanvang der kadastrale metingen, in 1874, tot op den 1 Februari 1880 in het geheel gemeten was eene oppervlakte van 37,000 hektaren met ongeveer 40,000 perceelen.

In afd. 6, TRANSPORTEN, en bijlage P wordt gehandeld over de overeenkomsten, met particulieren gesloten voor het vervoer van producten, andere goederen, gouvernementsreizigers, enz.

Afd. 7. PAKETVAART- EN ANDERE STOOMVAARTDIENSTEN. De vloot der Nederlandsch-Indische stoomvaart-maatschappij bestond bij het einde van 1879 uit 24 stoomschepen, metende 24,437 ton van 1½ kub. meter, met 3,710 paardenkrachten nominaal, en 2 stoomjachten.

Omtrent den omvang van haar vervoer in de drie laatstverloopen jaren bevat het *Verslag* de volgende cijfers:

		1877.	1878.	1879.
Getal vervoerde passagiers	gouvernements-	90,899	75,082	83,161
	particuliere	39,536	31,374	36,644
		130,435	106,456	119,805
Afgelegde afstanden (in geogr. mijlen)	onder contract	72,016	75,155	75,783
	buiten contract	33,874	41,022	43,316
		105,890	116,177	199,099
Totaal der ontvangsten, daaronder begrepen het gouvernementssubsidie		*f* 6,824,034	*f* 5,689,269	*f* 5,803,522

De stoomvaart tusschen Java en Adelaïde (Zuid-Australië), door het Gouvernement met *f* 100,000 's jaars gesubsidiëerd, leverde iets minder onvoordeelige uitkomsten op dan in de twee vorige jaren. Sedert den aanvang van 1880 is het getal af te leggen reizen van vijf tot vier per jaar beperkt, en Soerabaija als uitgangs- en eindpunt der reizen, in plaats van Batavia, aangewezen. Daarentegen heeft de Maatschappij de verplichting aanvaard om tegen een jaarlijksch subsidie van *f* 40,000 vier malen per jaar een stoomschip te doen varen van Soerabaija, via Makasser, Manilla, Macao en Hongkong, naar Amoi, en langs dezelfde plaatsen terug. In April 1880 is met dezen nieuwen dienst op Manilla en China een aanvang gemaakt.

Door verschillende stoomschepen onder vreemde vlag, meest in de Straits Settlements te huis behoorende, werd eene min of meer regelmatige vaart met Atjeh, Deli, Pontianak, Bandjermasin en enkele andere plaatsen onderhouden.

Behalve de stoomschepen voor de paketvaart, bevonden zich bij het eindigen van 1879 in den Indischen archipel nog 21 stoomschepen (6,179 ton) onder Nederlandsche vlag, varende op Nederlandsch-Indische zeebrieven.

Het rechtstreeksch stoomverkeer tusschen Nederland en Indië werd onderhouden door de maatschappij „Nederland" en de „Rotterdamsche Lloyd". De eerste bezigde voor haar veertiendaagschen maildienst 7 eigen bodems, benevens 3 booten van de stoomvaartmaatschappij „Java"; de laatste beschikte voor haar vierwekelijkschen dienst over 6 stoomschepen, waarvan 3 onder Nederlandsche en 3 onder Engelsche vlag.

ONDERWIJS *voor Europeanen en met dezen gelijkgestelden.* Zie *Koloniaal Verslag*, blz. 87 vv., bijlage Q en de *Verslagen betreffende het Europeesch middelbaar en lager onderwijs.*

Middelbaar onderwijs. De cijfers der leerlingen aan de hoogere burgerscholen bedroegen bij het begin van den cursus

Scholen.	1878/79.	1879/80.
Batavia (Afd. A van het Gymnasium Willem III [1])	238 [3])	217 [4])
Samarang [2])	41	65
Soerabaija [2])	64	88
Totaal	343	370

[1]) Met vijfjarigen cursus.
[2]) Met den 1 October 1879 is bij deze school de cursus van 3 op 5 jaren gebracht.
[3]) Hieronder 6 toehoorders. [4]) Id. 4 toehoorders.

De inrichting te Batavia leverde 20 candidaten voor het eindexamen, waarvan 12 slaagden.

Het getal leerlingen der burgeravondschool te Soerabaija klom van 53, op ulto. December 1878, tot 72 op den 1 Januari 1880. Van de laatsten vervulden 28 reeds eene betrekking. Zestig hadden den leeftijd van 13 tot 18 jaar; de overige 12 waren tusschen de 19 en 31 jaar oud. Twee en twintig wenschten zich te bekwamen voor opzichter van den waterstaat, 15 voor leerling-machinist bij de marine, 6 voor telegrafist, 2 voor volontair bij het leger, 1 voor teekenaar bij den artillerie-constructie-winkel, 5 voor landmeter, 1 voor hulponderwijzer, 6 voor den handel en 2 voor landelijke ondernemingen; door de overigen werd nog geene bepaalde bestemming opgegeven.

De inrichting voor Indische taal-, land- en volkenkunde (afdeeling B van het gymnasium Willem III) telde bij den aanvang van den cursus 1878/79 18 leerlingen; de cursus 1879/80 begon met 20 leerlingen, waarvan 7 in Indië, en 2 in Nederland aan het eindexamen eener hoogere burgerschool hadden voldaan. Negen leerlingen legden in 1879 met goed gevolg het groot-ambtenaars-examen af.

Volgens voorloopige opgaven bedroegen, in 1879, de kosten van het middelbaar onderwijs, buiten die voor de schoolgebouwen en de woningen van het onderwijzend personeel, *f* 361,045 en de ontvangsten, wegens school- en kostgelden [1], *f* 109,656. In 1878 werd uitgegeven *f* 344,102 en ontvangen *f* 95,078.

Lager onderwijs. Het getal *gouvernementsscholen* vermeerderde met 6, waarvan 3 gemengde scholen (te Batavia, Toeloeng-Agoeng en Bangkallan) en 3 meisjesscholen (te Meester-Cornelis, Salatiga en Pasoeroean); dat der leerlingen op die scholen met 503 of 6,9 pCt., tegen 8,8 pCt. in 1878, 6,1 pCt. in 1877 en 7,4 pCt. in 1876. Er zijn 3 hoofdonderwijzers, 3 hoofdonderwijzeressen, 28 hulponderwijzeressen, benevens 6 kweekelingen meer, en 14 hulponderwijzers minder dan voor 1878 opgegeven. De cijfers betreffende de scholen, het onderwijzend personeel en de leerlingen op den 31 December 1878 en 1879 vindt men in het volgende overzicht.

---

[1]) Kostgelden van het gymnasium.

	Java en Madura.		Buitenbezittingen.	
	1878.	1879.	1878.	1879.
Gouvernementsscholen	68	74	28	28
Hoofdonderwijzers	60	63	26	26
Hoofdonderwijzeressen	8	11	2	2
Hulponderwijzers	96	84	30	28
Hulponderwijzeressen	34	58	4	8
Kweekelingen (M.)	2	1	—	—
〃 (V.)	4	10	—	1
Betalende leerlingen	2,816	3,074	782	779
Niet betalende 〃	2,763	3,001	862	872
Alle leerlingen te zamen	5,579	6,075	1,644	1,651
waarvan:				
in de laagste klasse	2,888	3,101	853	847
〃 〃 middelste 〃	2,135	2,390	625	627
〃 〃 hoogste 〃	556	584	166	177
jongens	3,416	3,649	967	970
meisjes	2,163	2,426	677	681
kinderen van Inlanders en vreemde Oosterlingen	392	437	149	156

De teekencursus te Batavia werd bij het einde van 1879 door 24 leerlingen, die te Samarang door 100, en te Soerabaija door 28 leerlingen der lagere scholen bezocht.

Het schoolverzuim bedroeg gemiddeld 25 schooldagen per leerling, tegen 23 in het vorige jaar.

Het openbaar lager onderwijs voor Europeanen vorderde in 1878 eene uitgave van *f* 1,150,837. In mindering daarvan kwamen de schoolgelden, die *f* 160,906 opbrachten. Volgens voorloopige berichten werd in 1879 uitgegeven *f* 1,224,864 en ontvangen *f* 184,131.

De *bijzondere scholen* gingen opnieuw in getal achteruit, meestal wegens gebrek aan leerlingen. Op het laatst van 1879 waren er 21 met 1899 leerlingen (690 jongens en 1,209 meisjes) [1]) en 96 onderwijzers (32 m. en 64 vr.); een jaar vroeger telde men nog 28 zulke scholen met 1,982 leerlingen (746 jongens en 1,236 meisjes) en 94 onderwijzers (32 m. en 62 vr.). Eene dier scholen genoot in beide jaren een gouvernementssubsidie van *f* 100 's maands.

---

[1]) Hieronder 35, die tot de inlandsche of met deze gelijkgestelde bevolking behoorden.

In de voorgaande opgaven zijn niet opgenomen 2 namiddagscholen te Samarang (61 leerlingen bij het einde van 1879) en 3 gymnastiekscholen, waarvan 2 te Samarang en 1 (67 leerlingen) te Soerakarta.

De bewaarschool der „Vereeniging tot voorbereidend onderricht aan kinderen in Nederlandsch Indië" te Batavia telde, bij het einde van 1879, 62 leerlingen van 3 tot 6 jaar (34 jongens en 28 meisjes). Van de overige bewaarscholen op Java (1 te Batavia, 2 te Soerabaija en 1 te Pasoeroean), mede particuliere inrichtingen, werd alleen bericht, dat zij een gering en nog al afwisselend aantal leerlingen hadden.

Aan de *normaalschool* voor onderwijzers te Batavia werden de lessen op ult°. December 1879 gevolgd door 8 hulponderwijzers en 4 hulponderwijzeressen in gouvernementsdienst, benevens door 1 particulieren onderwijzer en 1 particuliere onderwijzeres. Vijf leerlingen dezer inrichting (3 m. en 2 vr.) legden in 1879 met goed gevolg het hoofdonderwijzersexamen af.

De uitslag der akte-examens was, als volgt:

	1878.		1879.	
	Toegelaten.	Afgewezen.	Toegelaten.	Afgewezen.
Hoofdonderwijzer	11	3	7	11
Hulponderwijzer	1	—	1	—
Hoofdonderwijzeres	2	—	4	—
Hulponderwijzeres	10	4	8	7
Bijzondere vakken. Onderwijzer	19	7	5	4
Bijzondere vakken. Onderwijzeres	12	3	8	7
Totaal	55	17	33	29

Onderwijs voor inlanders. Zie, behalve het *Kolon. Verslag*, bladz. 91 vv., en bijlage R, de *Verslagen van het inlandsch onderwijs in Nederlandsch Indië* [1]).

De volgende statistiek wordt van het inlandsch onderwijs gegeven. Zij betreft het jaar 1878 en vroeger.

1) Het laatst verschenen verslag is dat over 1872 en 1873/74.

Java en Madura.

	Getal scholen.			Getal leerlingen op		
	Gouvernements-scholen.	Particuliere scholen.	Totaal.	gouvernements-scholen.	particuliere scholen.	Totaal.
1878	162	142	304	23,050	?	?
1877	147	142	289	20,766	7,770	28,536
1876	119	148	267	16,987	7,910	24,897
1875	104	132	236	14,906	6,978	21,884
1874	98	109	207	13,269	6,031	19,300
1873	92	114	206	11,209	5,873	17,082
1872	85	96	181	9,682	5,952	15,641
1871	83	—	—	8,869	—	—
1870	79	—	—	7,831	—	—
1869	67	—	—	6,108	—	—
1868	65	—	—	5,784	—	—
1867	60	—	—	3,346	—	—

Buitenbezittingen (voor zoover de opgaven strekken).

1876	188	?	?	12,792	?	?
1875	187	192	379	14,577	13,985	28,562
1874	184	197	381	14,748	14,249	28,997
1873	173	194	367	15,794	14,035	29,829
1872	147	191	338	14,271	14,093	28,364

In 1877 waren in de Buitenbezittingen 194, in 1878 214, in 1879 237 gouvernementsscholen. Omtrent het cijfer der leerlingen van die scholen zijn de opgaven te onvolledig om een totaal te noemen. Dit is sedert 1876 ook het geval met de gegevens, ten aanzien van het getal der bijzondere scholen en van hare leerlingen verkregen.

Van de particuliere scholen op Java en Madura, in 1878, werden 115 gesubsidiëerd.

De vier scholen voor zonen van inlandsche hoofden en andere aanzienlijke inlanders, tot wier oprichting in 1878 werd besloten, waren in April 1880 alle in werking. Drie werden in 1879 geopend. Te Tondano waren bij het einde van dat jaar 13 leerlingen aanwezig. Voor de school te Magelang meldden zich zooveel leerlingen aan, dat het maximum van 60 dadelijk werd bereikt en nog verscheidene moesten worden afgewezen. Te Bandong begon men met 22, te Probolinggo met 25 leerlingen.

De *speciale* school te Depok (Buitenzorg) werd, bij het einde van 1879, door 90 leerlingen (56 jongens en 34 meisjes), die te Magelang door 40 leerlingen (25 jongens en 15 meisjes) bezocht; op de Ambonsche school genoten, bij den aanvang van 1879, 230 kinderen onderwijs.

Volgens voorloopige berichten werd over 1879 voor het openbaar inlandsch onderwijs uitgegeven *f* 1,113,528 en hiervan aan schoolgelden terugontvangen *f* 60,495. Over 1878 bedroegen deze sommen *f* 1,052,939 en *f* 54,189.

Aan de kweekscholen op Java (te Bandong, Magelang en Probolinggo) bedroeg het getal leerlingen, op ult°. December 1879, 290, en aan die in de Buitenbezittingen (te Fort de Kock, Padang Sidempoean, Bandjermasin, Makasser, Tondano en Amboina) 231 [1]). Vijf kweekscholen leverden 34 onderwijzers op. Te Amsterdam ontvingen 4 inlandsche jongelieden hunne vorming voor het onderwijs.

De examens voor onderwijzers, die niet aan eene kweekschool gevormd waren, gaven geene gunstige uitkomsten. Er werden slechts toegelaten 11 onderwijzers uit 58 adspiranten (bijna 19 pCt.) en 44 hulponderwijzers uit 248 adspiranten (ruim 17 pCt.).

Kunsten en wetenschappen. Deze afdeeling bevat mededeelingen o. a. omtrent de werkzaamheden der met taalstudie belaste ambtenaren, de meteorologische waarnemingen bij het observatorium te Batavia, de regenwaarnemingen, waarvoor men in Januari 1880 125 stations telde, 's lands plantentuin en landbouwschool te Buitenzorg, en betreffende eenige genootschappen ter bevordering van wetenschappen, nijverheid en landbouw.

De afdeeling A der landbouwschool begon haar tweeden cursus in November 1879 met 37 aanstaande ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur, waarvan 30 in Nederland en 7 in Indië examen hadden afgelegd. De eerste cursus leverde niet die uitkomsten op, welke, naar men meende, mochten verwacht worden. Omtrent de middelen, die zouden zijn aan te wenden om aan het onderwijs in deze afdeeling betere gevolgen te verzekeren, waren in Indië, bij den aanvang van 1880, overwegingen aanhangig.

De afdeeling B telde, bij de opening van het schooljaar 1879/80, 54 inlandsche leerlingen: 12 van het 1ste, 16 van het 2de en 26 van het 3de of laatste studiejaar. Van de 12 leerlingen, die aan het eindexamen deelnamen, slaagden 9. Dezen werden allen aan 's lands dienst verbonden: 1 verkreeg eene aanstelling als tijdelijk

[1]) Vermoedelijk waren onder de 37 kweekelingen, voor de school te Makasser opgegeven, ook de adspirant-ambtenaren begrepen. Ingevolge *Indisch Staatsblad* 1880, n°. 77, strekt deze inrichting thans alleen tot opleiding van onderwijzers.

leeraar bij de school zelve, 1 werd bij den plantentuin geplaatst om zaden te verzamelen voor het boschwezen, 1 bij het binnenlandsch bestuur als mantri en 1 als adjunct-mantri; 3 werden djoeroe toelies (schrijver op een ambtelijk bureau) en 2 mantri bij waterwerken.

De ontvangsten der *Landsdrukkerij* bedroegen in 1879 *f* 277,186 en de uitgaven, waaronder ook die in Nederland, *f* 138,182.

EEREDIENST. *Koloniaal Verslag*, bladz. 98 vv.

Protestantsche. Drie gemeenten waren bij het einde van 1879 vacant, terwijl de predikanten, ter beschikking van het kerkbestuur, beiden ontbraken en eene der twee veldpredikersplaatsen onvervuld was.

Het getal standplaatsen voor hulppredikers 2de klasse, ten behoeve van inlandsche Christengemeenten, werd in Februari 1880 op 18 gebracht.

De inlanders, die op 's lands kosten door hulppredikers 2de klasse tot godsdienstvoorgangers worden opgeleid, waren ult°. December 1879 ten getale van 44.

Ten behoeve der te Kotta Radja (Atjeh) aanwezige Christenen zou aldaar voor gouvernementsrekening een kerkgebouw worden opgericht, bestemd om zoowel voor den Protestantschen als voor den Roomsch-Katholieken eeredienst te worden gebezigd.

Zendelingen. Aan vier zendelingen van het Rhijnsche genootschap werd vergunning verleend tot uitoefening van hun dienstwerk: aan één voor Nias, aan één voor Silindong [1]), aan één voor Siboga en Silindong, en aan één voor zoodanige plaats in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo als hem door den resident zou worden aangewezen.

In de Minahassa bleven in 1879, nadat het zendingsdistrict Tanawangko onder het beheer der gevestigde kerk was gekomen, nog de zendingsposten Ratahan en Koemelemboeai bestaan, die echter bestemd zijn om mettertijd eveneens op hulppredikers over te gaan (zie *Jaarboekje* voor 1879, bladz. 240). De kweekschool voor inlandsche hulpzendelingen te Tomohon werd met den 1 Juni 1879 door het Nederlandsche Zendelinggenootschap gesloten. Dit hulppersoneel bestond bij het einde van genoemd jaar uit 30 hulpzendelingen en 2 inlandsche helpers.

---

1) Van deze toelating werd reeds in het vorig *Verslag* melding gemaakt.

Omtrent het zendingswerk op Java behelsden de ontvangen berichten, buiten de statistische opgaven betreffende het in elk gewest aanwezig getal inlandsche Christenen, niets meldenswaardig. Buiten Java breidde zich het Christendom in de onderafdeeling Silindong (Westkust van Sumatra) vooral in den laatsten tijd sterk uit; de meeste hoofden waren daar reeds in de Christelijke kerk opgenomen of werden in hare leer onderwezen; de bekeerlingen onderscheiden zich door zucht naar orde en arbeidzaamheid, en steken in het algemeen gunstig af bij hunne heidensche of Mohammedaansche landgenooten. Te Pansoer na pitoe richtte het Rhijnsche genootschap eene school op tot opleiding van jeugdige Battaks tot godsdienstonderwijzers. De zendelingen, in de onderafdeeling Silindong arbeidende, raakten meer en meer bevriend met de Battaks van Toba (Midden-Sumatra), die tot dusverre nog weinig met Mohammedaansche inlanders in aanraking waren geweest. Onder de Dajaks in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo hadden de ijverige pogingen der zendelingen nog slechts weinig gevolg. In ds Minahassa draagt de prediking van het Evangelie gestadig vrucht. Onder de Alfoeren op Halmaheira vonden geene bekeeringen plaats. In den Timor-archipel won het Christendom geen veld, en had het nog weinig goede vruchten gedragen.

Roomsch-Katholieke. Het apostolisch vicariaat telde op ult°. December 1879 24 geestelijken, namelijk, 10 pastoors, onder welke de bisschop, hoofd der missie, 8 onderpastoors en 6 hulppriesters, verdeeld over 11 standplaatsen: Batavia, Cheribon, Samarang, Ambarawa, Soerabaija, Djokjokarta, Padang, Medan (Sumatra's Oostkust), Soengeislan (Banka), Larantoeka en Maumeri (Flores).

Vier gemeenten ontvingen eene tegemoetkoming uit 's lands kas ter gedeeltelijke bestrijding der kosten van den openbaren eeredienst. In de kosten der herstelling van het kerkgebouw te Batavia werd van gouvernementswege *f* 13,000 bijgedragen. Te Cheribon was een kerklokaal in aanbouw, en te Pankalpinang (Banka) werd daartoe een gebouw aangekocht.

Mohammedaansche. Volgens den staat op bladz. 100 van het *Verslag*, bedroeg het getal bedevaartgangers in:

	Vertrokken.			Teruggekeerd.		
	1877.	1878.	1879.	1877.	1878.	1879.
Java en Madura	4,135	3,697	3,263	2,500	2,804	2,508
Buitenbezittingen	2,758	1,935	2,175	1,598	1,788	1,206

Van Atjeh ontbreekt de opgave voor de drie jaren, van Sumatra's Oostkust voor 1877 en 1879, van Benkoelen en Riouw die der teruggekeerden voor 1877.

In de bovenstaande cijfers, welke voor 1879 een totaal van 5,438 vertrokkenen en 3,714 teruggekeerden aanwijzen, zijn niet begrepen de uit inlandsche rijken op Sumatra, Borneo, Celebes, enz. afkomstige pelgrims, wier getal door den Nederlandschen consul te Djeddah (Arabië) geschat wordt op omstreeks 1500. In de maanden December 1879 t/m. Februari 1880 keerden met afgeteekende passen naar Nederlandsch Indie terug 4,710 pelgrims, waaronder 388, die reeds in de jaren 1874—1878 naar Mekka waren gekomen.

INSTELLINGEN VAN LIEFDADIGHEID. Zie *Kol. Verslag*, blz. 101, en bijlage S. De berichten, omtrent de instellingen ter verzorging van kinderen, ouden van dagen, gebrekkigen enz. over 1879 ontvangen, vermelden, evenals die over 1878, 14 gestichten, alle op Java. Voor zoover het is medegedeeld, doet de volgende opgave het getal verpleegden in deze instellingen bij het einde van beide jaren kennen.

	1878.			1879.		
GESTICHTEN.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Batavia.						
Parapattan weezengesticht	27	44	71	?	?	66
Djati-gesticht	20	24	44	13	23	36
Weltevreden.						
St-Vincentius-gesticht voor verlaten Christenkinderen	—	32	32	—	30	30
Depok (Buitenzorg).						
Liefdadigheidsgesticht	20	11	31	20	11	31
Samarang.						
Protestantsch wees- en armenhuis	?	?	173	68	105	173
R.-K. wees- en armenhuis	34	198	232	29	207	236
Soerabaya.						
Jongensweezen-inrichting	?	?	?	?	?	?
Protestantsch weeshuis	3	28	31	3	28	31
St-Vincentius-gesticht	—	24	24	—	25	25
Soerakarta.						
Verzorgingsgesticht [1]	30	34	64	41	33	74

In het diaconie-armenhuis op Molenvliet (Batavia) waren aanwezig:

[1]) Deze inrichting, in 1875 door de vrijmetselaarsloge ter plaatse in het leven geroepen, verschaft huisvesting en opvoeding, tegen eene uiterst geringe betaling, aan te Soerakarta ter school gaande kinderen van Europeanen uit den omtrek.

1878, 1 man, 16 vrouwen, 7 jongens en 13 meisjes; 1879, 1 man, 15 vrouwen, 6 jongens en 14 meisjes.

De bevolking der overige gestichten bedroeg:

	1878.	1879.
Oude-mannenhuis te Samarang	76	76
Bedelaarsgesticht te Patjerongan (Samarang) [1]	136	120
Id. te Soerabaija [1]	46	46

Het geheele getal der verpleegden, ongerekend de pupillen der inrichting voor jongensweezen te Soerabaija, op den 31 Dec. 1878, is 997 (275 volwassenen en 722 kinderen), en bij het einde van 1879, 980 (258 volwassenen en 722 kinderen).

Drie instellingen voor weezen worden jaarlijks uit 's lands kas gesubsidiëerd: het Parapattan gesticht met eene vaste som van *f* 6,000, en het Protestantsche en R.-Kath. weeshuis te Samarang met een bedrag, dat voor een deel afhankelijk is van het getal der kinderen, welke op aanwijzing van het Gouvernement werden opgenomen. In 1879 is aan de beide laatstgenoemde gestichten van landswege ten koste gelegd *f* 36,795 en *f* 40,220. Het Oude-mannenhuis te Samarang wordt mede gedeeltelijk door het Gouvernement bekostigd.

De financiëele uitkomsten zijn voor 1879 slechts door 7 instellingen opgegeven. Wij laten de medegedeelde cijfers hier volgen.

	Uitgaven.	Ontvangsten.
Diaconie-armenhuis op Molenvliet	*f* 11,413	*f* 12,516
Protest. wees- en armenhuis te Samarang	" 42,365	" 41,075
R.-K. wees- en armenhuis id.	" 44,406	" 44,504
Bedelaarsgesticht te Patjerongan	" 13,248	" —
Protest. weeshuis te Soerabaija	" 7,581	" 6,450
St-Vincentius-gesticht id.	" 2,982	" 2,979
Bedelaarsgesticht id.	" 6,137	" —

De uitgaven der beide bedelaarsgestichten worden bestreden uit de fondsen der Chineesche hospitalen te Batavia en Samarang.

De van regeeringswege te Batavia, Samarang en Soerabaija ingestelde Commissiën tot ondersteuning van behoeftige Christenen, die niet in de termen vallen om van eenig kerkelijk bestuur bedeeling te verkrijgen, reikten in de verschillende gewesten, tot haar ressort behoorende, aan onderstand uit: *f* 10,435, *f* 6,834 en *f* 9,481, ten behoeve van 109, 102 en 75 personen.

[1]) Dit gesticht is bestemd ter opneming van gebrekkige of aan afzichtelijke kwalen lijdende Chineezen en Inlanders.

Het „Fonds des Vredes door het Bloed des Kruises" te Soerabaija verleende, als vroeger, ondersteuning aan oude en gebrekkige Christenen, bezoldigde twee inlandsche voorgangers, voornamelijk voor het geven van godsdienstonderwijs aan inlandsche Christenkinderen, en droeg bij in de kosten van den bouw eener inlandsche Christenkerk te Swaroe (Malang). De inkomsten bedroegen *f* 2,375 en de uitgaven *f* 3,112.

Door de hulpfondsen van den H. Vincentius te Batavia en Soerabaija werden mede eenige behoeftigen ondersteund.

Het in 1878 tot stand gekomen Bataviasche Hulpfonds, ten bate van noodlijdenden door brand of andere onheilen, deelde *f* 235 uit en beschikte op ult°. December 1879 over *f* 18,993.

Uitkeerings- en spaarfondsen. Het „Studiefonds voor onbemiddelde leerlingen van goeden aanleg" te Batavia gaf in het boekjaar 1878/79 *f* 5,912 uit, maar ontving *f* 6,367. Op den 1 October 1879 beschikte het fonds over *f* 5,207. Aangaande een soortgelijk fonds, „Studiefonds van Midden Java", in 1879 te Samarang opgericht, waren geene financiëele mededeelingen ontvangen. Het Soerabaijasche schoolfonds, opgericht in 1878, dat ook aan leerlingen bij het lager onderwijs ondersteuning verleent, had in het boekjaar 1878/79 eene uitgave van *f* 2,482 en eene ontvangst van *f* 3,669; het bezat bij het einde van dat jaar een kapitaal van *f* 2,263.

Het fonds der Vrijmetselaarsloge te Samarang voor uitkeeringen bij overlijden deed in 1879 vier uitkeeringen, elk van *f* 2,000. Op ult°. December 1879 was het getal deelhebbers geklommen tot 136 en het kapitaal tot *f* 38,126.

Spaarbanken. Omtrent de werking der in Nederlandsch Indië bestaande instellingen van dezen aard het volgende.

	Batavia.	Samarang.	Soerabaija.	Makasser.	Padang.[1]
	f	*f*	*f*	*f*	*f*
Kapitaal.....1 Jan. 1878	3,308,962	1,836,891	2,302,861	44,195	—
Ingebracht.....in 〃	474,167	754,985	519,147	35,354	—
Teruggenomen..〃 〃	2,108,542	730,139	1,301,666	25,558	—
Rente en dividend 〃 〃	78,767	80,731	66,285	2,010	—
Kapitaal...31 Dec. 〃	1,753,354	1,942,468	1,586,627	56,001	—
Reservefonds...〃 〃	82,882	100,605	49,770	1,421	—
Inbrengers.....〃 〃	—[2]	—[2]	—[2]	—[2]	—[2]

[1] In 1879 geopend. [2] Niet opgegeven.

		Batavia.	Samarang.	Soerabaija.	Makasser.	Padang.
		f	*f*	*f*	*f*	*f*
Kapitaal....1 Jan.	1879	1,753,354	1,942,594[1])	1,592,962[1])	55,976[1])	—
Ingebracht......in	〃	486,977	717,831	635,729	45,339	70,071
Teruggenomen...〃	〃	579,623	756,230	575,188	37,921	10,513
Rente en dividend 〃	〃	65,975	86,847	66,049	2,437	2,536
Kapitaal...31 Dec.	〃	1,726,683	1,991,044	1,719,553	65,831	62,094
Reservefonds...〃	〃	90,500	120,367	54,215	2,518	—
Inbrengers......〃	〃	—[2])	—[2])	—[2])	—[2])	—[2])

BURGERLIJKE GENEESKUNDIGE EN VEEARTSENIJDIENST. Zie *Verslag*, bladz. 102 vv., en bijlagen T, U, V en W.

De geneeskundige statistiek, die in de *Koloniale Verslagen* wordt medegedeeld, blijft steeds onvolledig. Ten aanzien van de volgende cijfers doen wij dan ook opmerken, dat zij slechts eene betrekkelijke waarde hebben.

Voor zoover gegevens ontvangen werden, bedroeg het getal der door de Europeesche geneesheeren bij den burgerlijken geneeskundigen dienst of door de doctors-djawa behandelde zieken, en was hun sterftecijfer in:

		1877.	1878.	1879.
Java en Madura [3])	behandelden..	142,005	198,717	202,907
	overledenen...	10,535	16,305	14,183
Buitenbezittingen [3])	behandelden...	23,760	54,287	35,362
	overledenen....	2,119	2,845	2,338

In verhouding tot de behandelden was de sterfte ten honderd:

	Java en Madura.	Buitenbezittingen.
1877..................	7.41	8.91
1878..................	8.20	5.24
1879..................	6.98	6.61

Onder de opgegeven behandelden bevonden zich:

		1877.	1878.	1879.
Java en Madura..	Koortslijders.......	87,419	146,425	144,382
	Choleralijders.......	2,171	453	131
	Poklijders..........	2,996	2,919	6,969
Buitenbezittingen.	Koortslijders........	8,689	27,573	10,667
	Choleralijders.......	1,663	566	238
	Poklijders..........	1,114	5,391	4,763

---

1) Dit cijfer verschilt eenigszins van de opgave over 1878, die nog van voorloopigen aard was.

2) Niet opgegeven.

3) In de opgaven omtrent Java en Madura zijn de behandelden door den geneeskundige te Boeleleng (Bali) begrepen.

De burgerlijke geneeskundige dienst op Java en Madura — de drie hoofdplaatsen, waar stadsgeneesheeren werkzaam zijn, niet medegegerekend — werd in 1879 waargenomen door 35 burgerlijke en 16 militaire geneeskundigen; in de Buitenbezittingen door 1 civiel geneesheer en 40 officieren van gezondheid. Het getal doctors-djawa, alléén als geneeskundigen gebezigd, klom van 82 tot 91. Uitsluitend particuliere praktijk werd uitgeoefend door 28 Europeesche geneesheeren (26 op Java); de verloskunde, behalve door de 6 stedelijke vroedmeesteressen te Batavia, Samarang en Soerabaija, door 14 Europeesche vrouwen, krachtens akten van toelating, en, bij het einde van 1879, door 89 geëxamineerde inlandsche vrouwen. Behalve de stadsapothekers te Batavia en Samarang, waren nog op 10 plaatsen van Java en op 3 in de Buitenbezittingen 27 particuliere apothekers gevestigd.

De school voor opleiding van inlandsche geneeskundigen te Weltevreden telde bij het einde van den cursus 1878/79 55 leerlingen: 36 in de twee klassen der voorbereidende afdeeling en 19 in de twee laagste klassen der geneeskundige afdeeling. De nieuwe cursus begon met 51 leerlingen, waarvan 28 de lessen der voorbereidende school volgden (10 in de laagste en 18 in de tweede klasse) en 23 de eigenlijke geneeskundige vakken beoefenden (9 in het eerste, 8 in het tweede en 6 in het derde studiejaar). De uitgaven ten behoeve der inrichting, zonder die voor de lokalen, bedroegen over 1878/79 *f* 30,956, waaronder *f* 11,587 wegens toelagen aan elèves.

In den loop van 1879 werden 11,311 personen in de stadsverbanden te Batavia, Samarang en Soerabaija, benevens in de Chineesche hospitalen te Batavia en Samarang, verpleegd. In 6 van de 7 leprozengestichten (3 op Java), die bij het einde van genoemd jaar nog bestonden, waren op dat tijdstip 109 lijders aanwezig; in één werden in 1879 gemiddeld 55 leprozen verzorgd.

De bevolking der 3 krankzinnigengestichten bedroeg 267 op den 1 Januari 1879. In den loop van dat jaar werden 97 lijders opgenomen en 36 ontslagen (32 hersteld, 2 verbeterd, 2 niet krankzinnig), terwijl 46 overleden. Op den 31 December 1879 bleven 282 lijders in behandeling: 93 te Batavia, 108 te Samarang, 81 te Soerabaija. De percentsgewijze verhouding der herstelden en overledenen tot de verpleegden was 8.79 en 12.63, tegen 10.30 en 8.53 in 1878

Naar den landaard en de kunne waren de verpleegden, herstelden en overledenen dus verdeeld:

	Verpleegden.			Herstelden.			Overledenen.		
	Mann.	Vrouw.	Tot.	Mann.	Vrouw.	Tot.	Mann.	Vrouw.	Tot.
Europeanen....	88	11	99	5	—	5	5	1	6
Afrikanen.......	4	—	4	—	—	—	—	—	—
Inlanders.....	134	85	219	12	9	21	26	5	31
Chineezen......	27	15	42	4	2	6	8	1	9
Totaal....	253	111	364	21	11	32	39	7	46

Aan de voltooiing der mannenafdeeling van het nieuwe gesticht te Buitenzorg werd geregeld voortgewerkt. Deze zou vooreerst ook voor de verpleging van vrouwen gebezigd worden, dewijl van den bouw der tweede afdeeling, wegens de hooge kosten, voorloopig is afgezien.

Volgens de ontvangen opgaven zijn op Java en Madura in 1879 verricht 637,567 vaccinatiën en 535,361 revaccinatiën; in 1878 waren die cijfers 649,615 en 608,402, in 1877 594,943 en 602,306. Van de vaccinatiën slaagde 1 op de 1.14, van de revaccinatiën 1 op de 1.44, tegen 1 op de 1.13 en 1.42 in 1878, en 1 op de 1.12 en 1.39 in 1877.

Voor de Buitenbezittingen worden opgegeven 98,519 vaccinatiën en 69,783 revaccinatiën, tegen 109,342 en 67,779 in 1878 en 91,725 en 58,999 (zonder de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo) in 1877. De verhouding der geslaagde tot het geheel der verrichte vaccinatiën en revaccinatiën was als 1 : 1.24 en 1 : 1.76, in 1878 1 : 1.27 en 1 : 1.80, in 1877 1 : 16 en 1 : 1.74.

Bij het einde van 1879 waren op en buiten Java in dienst 356 vaccinateurs, waarvan 14 in vroegere jaren het examen voor doctor-djawa hadden afgelegd.

VEEARTSENIJDIENST. De veetyphus, die in het begin van 1879 in de residentie Batavia ontstond, in Maart tot de Preanger regentschappen, in April tot Bantam doordrong, en zich in November een weg baande naar Krawang, kon in September 1880 geacht worden op de meeste plaatsen van den westelijken hoek van Java, binnen welks grenzen zij gebleven was, bedwongen te zijn. Omstreeks de helft dier maand waren alleen nog zwaar besmet de afdeeling Bandong, een klein gedeelte der residentie Krawang en de oostelijke grens van Buitenzorg. Overigens heerschte de ziekte nog slechts op

enkele punten in Bantam en in een klein gedeelte van het district Munk (afd. Tangerang) [1]).

Het getal afgemaakte dieren bedroeg in 1879 81,607, in 1880 93,119 [2]).

Behalve Java hadden ook de Lampongsche districten, Benkoelen en Palembang meer of minder van de runderpest te lijden. In December 1879 werd zij naar Telok Betong, de hoofdplaats van eerstgenoemd gewest, overgebracht, vermoedelijk door vee van Anjer (Bantam), dat destijds nog niet voor besmet werd gehouden. In den loop der volgende maand gelukte het, de ziekte te onderdrukken. Er werden 78 runderen en 39 karbouwen afgemaakt. In Palembang vertoonde zich de veetyphus in Maart, in Benkoelen in April 1880. Tot den 10 Mei werden in Palembang 45 stuks vee aangetast, waarvan 32 bezweken. Volgens berichten van half Juni nam de ziekte af; gedurende de tien eerste dagen dier maand behoefden slechts 8 dieren te worden afgemaakt. In de afdeeling Benkoelen kon zij omstreeks dien tijd als geweken worden beschouwd; in de vier laatste weken waren er 67 runderen, buffels en geiten gedood. In de Ommelanden van Benkoelen hield zij nog stand. Van den 13 Mei tot den 18 Juli werden aldaar 168 dieren afgemaakt.

Ter bestrijding der ziekte was in 1879 noodig *f* 2,950,000; in 1880 werd daarvoor, volgens voorloopige opgaven, ruim *f* 4 millioen uitgegeven [2]).

Zes gouvernementsveeartsen waren in den aanvang van 1879 beschikbaar.

BURGERLIJKE OPENBARE WERKEN. Dit hoofdstuk van het *Koloniaal Verslag*, blz. 109 vv., bevat mededeelingen omtrent het technisch personeel, de uitvoering van werken, waaronder de Bataviasche havenwerken, de werken tot beveiliging van Batavia tegen overstrooming, enz.

Het technisch personeel der openbare werken, belast met de gewone werkzaamheden, bestond bij het einde van 1879 uit 51 hoofd-

1) Zie Memorie van antwoord op het Voorloopig verslag der Commissie van rapporteurs uit de Tweede Kamer over de ontwerpen van wet tot vaststelling der Indische begrooting voor 1881. (*Handelingen* 1880/81, Bijlage B, no. 38, bladz. 27).

2) Nota naar aanleiding van het Verslag der Commissie van rapporteurs uit de Tweede Kamer over het ontwerp van wet tot bekrachtiging van credieten, door den Gouverneur-Generaal boven de begrooting voor 1879 geopend. (*Handelingen* 1880/81, Bijlagen, no. 146[5]).

en verdere ingenieurs en 151 architecten en opzichters. Als inspecteurs fungeerden 3 hoofdingenieurs 1ste kl.; bij de directie waren werkzaam gesteld: 1 hoofdingenieur 1ste kl., 4 ingenieurs en 1 architect; voor speciale diensten afgezonderd: 14 ingenieurs en 12 opzichters. Boven de formatie werden gevoerd: 2 hoofdingenieurs, 2 ingenieurs en 11 opzichters, bij de departementen van Binnenlandsch Bestuur en van Marine gedetacheerd, en de hoofdingenieur, chef van den dienst der Bataviasche havenwerken.

SPOORWEGEN. Zie het *Koloniaal Verslag*, blz. 115 vv., en bijlagen Z en AA.

Staatsspoorwegen. Omtrent den aanleg der spoorwegen van Sidoardjo naar Madioen, met zijtak van Kertosono naar Blitar, en van Buitenzorg naar Tjitjalengka, behelst het *Verslag* onderscheidene bijzonderheden.

Op den 31 Mei 1880 was de aardebaan der eerste lijn, die, zonder den zijtak, eene lengte van ruim 141 kilometer heeft, over 116,874 meter voltooid en over 22,655 meter in bewerking; van die der tweede lijn, omstreeks 183,364 meter lang, waren toen 48,239 meters gereed en 25,201 meters onderhanden. Met het leggen der rails was men op hetzelfde tijdstip, van Sidoardjo uit, over 31,000, en tusschen Buitenzorg en Tjipadalarang over 9,100 meter gevorderd.

Bij de wet van den 25 Mei 1880 (*Stbl.* n°. 96) is beslist, dat de lijn Sidoardjo—Madioen tot Soerakarta zal worden verlengd, ter verbinding van de in aanleg zijnde en de bestaande spoorwegen in Oost- en Midden-Java.

Op den 1 Januari 1879 was van den spoorweg Soerabaija—Pasoeroean—Malang de hoofdlijn, van Soerabaija naar Pasoeroean, geheel, en de zijtak van Bangil tot Sengon voor het verkeer geopend; den 1 Mei werd de exploitatie tot Lawang, en den 20 Juli tot Malang uitgestrekt. De kosten van aanleg en uitrusting dezer lijn, 112^{032} kilometer lang, met 5 stations en 13 halten, hebben bedragen *f* 9,490,000 of *f* 84,732 per kilometer.

Het getal reizigers en de ontvangsten, uit het reizigersvervoer verkregen, waren in 1879:

	Getal.	Opbrengst.
Reizigers 1ste klasse............	5,285	*f* 18,616
〃 2de 〃.............	23,767	〃 56,082
〃 3de 〃............	631,511	〃 339,054
Totaal.....	660,563	*f* 413,754

Het vervoer van vrachtgoederen bedroeg eene hoeveelheid van 52,081 ton en bracht op *f* 291,326.

De uitkomsten der exploitatie-rekening blijken uit het volgende overzicht.

Ontvangsten.	Sommen.	Pct. van de bruto-ontv.	Per dag en p. kilom.	Per trein-kilometer.	Pct. van de uitgaven.
Reizigers en bagage....	*f* 415,454	53,5	*f* 11.50	*f* 1.59^{7}	—
Goederen, rijtuigen, paarden en vee.........	〃 338,077	43,5	〃 9.36	〃 1.29^{9}	—
Diversen..............	〃 22,316	3,0	〃 0.61^{8}	〃 0.08^{5}	—
Totaal....	*f* 775,848	100	*f* 21.47^{8}	*f* 2.98^{1}	—
Uitgaven [1]).					
Directie en algemeene uitgaven............	〃 21,320	2,7	〃 0.59	〃 0.08^{2}	5,9
Administratie..........	〃 37,590	4,9	〃 1.04	〃 0.14^{4}	10,2
Weg en werken.......	〃 126,920	16,3	〃 3.51	〃 0.48^{7}	34,1
Beweging en onderhoud materiëel...........	〃 119,210	15,4	〃 3.30	〃 0.45^{8}	32,2
Vervoer..............	〃 65,100	8,4	〃 1.80	〃 0.25	17,6
Totaal.....	*f* 370,140	47,7	*f* 10.24	*f* 1.42^{1}	100
Winst......	〃 405,708	52,3	〃 11.23^{8}	〃 1.56	—

Van de winst der exploitatie gaat 1 pCt. af voor de afdeelingschefs van den exploitatiedienst, zoodat de netto winst bedroeg *f* 401,651 of ruim 51,76 pCt. van de bruto ontvangsten.

Zie verder bijlage Z.

Het rollend materiëel bestond bij het einde van 1879 uit 14 tenderlocomotieven, 2 rijtuigen 1ste klasse, 16 gemengde rijtuigen 1ste en 2de kl., 39 rijtuigen 3de kl., 10 bagagewagens, 6 paarden- en veewagens, 110 goederenwagens (30 gesloten, 40 met dekkleeden, 40 open), 2 stellen wagens voor vervoer van lang hout en 24 zandwagens.

Het spoorweglijntje in Atjeh, dat het zeehoofd te Olehleh met Kotta Radja verbindt, heeft eene lengte van ongeveer 5 kilometer. De opbrengst van het vervoer bedroeg in 1877 *f* 51,417, in 1878 *f* 49,521, in 1879 *f* 56,302.

Particuliere spoorwegen. De rentelooze schuld van de Nederlandsch-Indische spoorweg-maatschappij aan den Staat, wegens de vóór 1876 genoten voorschotten voor rente-garantie, verminderde na uitkeering van *f* 74,500 tot *f* 3,226,646.

[1] De uitgaven waren nog niet alle geheel juist bekend.

Hare rentedragende schuld bedroeg op den 1 Januari 1880 *f* 11,991/m. Het geplaatste aandeelen-kapitaal klom in 1879 van *f* 10,022/m. tot *f* 11,450/m. Van dit bedrag is in de boeken der Maatschappij gebracht ten laste van den spoorweg Samarang-Vorstenlanden *f* 7,450/m. en van de lijn Batavia-Buitenzorg *f* 4 millioen.

De eerstgenoemde weg heeft eene lengte van p. m. 203 kilometer (normaal spoor), de laatste van ruim 58 kilometer (smal spoor).

Het rollend materiëel bestond bij het einde van 1879 uit:

Samarang-Vorstenlanden: 21 locomotieven, 46 rijtuigen, 12 bagage en 326 andere wagens.

Batavia-Buitenzorg: 11 locomotieven, 38 rijtuigen, 7 bagage- en 67 andere wagens.

Het vervoer was in 1879, als volgt:

	Samarang-Vorstenlanden.		Batavia-Buitenzorg.	
	Getal.	Opbrengst.	Getal.	Opbrengst.
Reizigers 1ste klasse	6,377	*f* 36,006	16,695	*f* 17,170
〃 2de 〃	30,368	〃 88,047	162,042	〃 86,020
〃 3de 〃	406,479	〃 315,118	656,636	〃 254,865
〃 4de 〃	551,831	〃 57,539	—	〃 —
Militairen	11,103	〃 10,394	20,991	〃 3,995
Gevangenen	4,577	〃 4,709	1,251	〃 846
1879. Totaal	1,010,735	*f* 511,815	857,615	*f* 362,898
1878. 〃	981,151	〃 527,282	895,443	〃 378,547
GOEDEREN.	Tonnen.	Opbrengst.	Tonnen.	Opbrengst.
Koopmansgoederen	175 882	*f* 1,928,148	46,390	*f* 228,495
Dienstgoederen (vrachtg.)	8,629	〃 38,830	3,957	〃 6,798
1879	184,511	*f* 1,966,978	50,347	*f* 235,293
1878	167,944	〃 1,719,645	41,178	〃 199,580

De exploitatierekening was:

Ontvangsten.	Samarang-Vorstenlanden.	Batavia-Buitenzorg.
Reizigers en bagage	*f* 515,391	*f* 368,047
Goederen, rijtuigen, paarden en vee	〃 2,004,551	〃 250,711
Diversen	〃 98,758	〃 25,914
Totale ontvangst	*f* 2,618,700	*f* 644,674

Uitgaven.	Samarang-Vorstenlanden.	Batavia-Buitenzorg.
Algemeene kosten	*f* 175,217	*f* 50,388
Weg en werken	〃 365,384	〃 66,896
Tractie	〃 331,702	〃 75,516
Exploitatie	〃 154,750	〃 70,745
Totale uitgaaf	*f* 1,027,053	*f* 263,545
Winst in 1879	〃 1,591,647	〃 381,129
〃 〃 1878	〃 1,315,598	〃 388,758

De verhoudingen waren:

Spoorweg Samarang-Vorstenlanden.

Ontvangsten.	Pct. van de bruto-ontv.	Per jaar en p. kilometer.	Per dag en p. kilometer.	Per trein-kilometer.	Pct. van de uitgaaf.
Reizigers en bagage	19.7	*f* 2,539	*f* 6.96	*f* 1.42	—
Goederen, vee enz.	76.5	〃 9,875	〃 27.05	〃 5.53	—
Diversen	3.8	〃 486	〃 1.33	〃 0.27	—
Totaal	100	*f* 12,900	*f* 35.34	*f* 7.22	—
Uitgaven.					
Algemeene kosten	6.7	*f* 863	*f* 2.36	*f* 0.48	17.0
Weg en werken	14.0	〃 1,000	〃 4.93	〃 1.01	35.5
Tractie	12.6	〃 1,634	〃 4.48	〃 0.91	32.5
Exploitatie	5.9	〃 762	〃 2.09	〃 0.43	15.0
Totaal	39.2	*f* 5,059	*f* 13.86	*f* 2.83	100
Winst in 1879	60.8	〃 7,841	〃 21.48	〃 4.39	—
〃 〃 1878	55.4	〃 6,481	〃 17.75	〃 3.67	—

Spoorweg Batavia—Buitenzorg.

Ontvangsten.	Pct. van de bruto ontv.	Pr. jaar en pr. kilomet.	Pr. dag en pr. kilomet.	Pr. trein-kilometer.	Pct. van de uitgaaf.
Reizigers en bagage	57.1	*f* 6,346	*f* 17.38	*f* 2.19	—
Goederen, vee enz.	38.8	〃 4,322	〃 11.84	〃 1.49	—
Diversen	4.1	〃 447	〃 1.23	〃 0.15	—
Totaal	100	*f* 11,115	*f* 30.45	*f* 3.83	—
Uitgaven.					
Algemeene kosten	7.8	*f* 869	*f* 2.38	*f* 0.30	19.1
Weg en werken	10.4	〃 1,153	〃 3.16	〃 0.40	25.4
Tractie en onderhoud	11.7	〃 1,302	〃 3.56	〃 0.45	28.6
Exploitatie	11.0	〃 1,220	〃 3.34	〃 0.42	26.9
Totaal	40.9	*f* 4,544	*f* 12.44	*f* 1.57	100
Winst in 1879	59.1	〃 6,571	〃 18.01	〃 2.26	—
〃 〃 1878	62.1	〃 6,703	〃 18.37	〃 2.34	—

Voor verdere bijzonderheden verwijzen wij naar bijlage AA van het *Koloniaal Verslag.*

STOOMWEZEN. Zie *Koloniaal Verslag*, bladz. 122 v., en bijlage BB. Het getal stoomketels, in gebruik bij particulieren, bedroeg op het einde van 1879 1,323, met een verwarmingsoppervlak van 56,258 vierk. meter. Van deze waren geplaatst: 983 in suikerfabrieken, 47 in werkplaatsen, 21 in houtzagerijen, 13 in rijstpellerijen, 31 in ijsfabrieken, 10 in arakstokerijen, 5 in broodbakkerijen, 5 in indigofabrieken, 13 op koffieondernemingen, 1 in eene olieperserij, boekdrukkerij, chemicaliënfabriek, kalkbranderij, 2 in steenbakkerijen, 6 op eén droogdok, 2 in waterzuiveringsfabrieken,

1 in eene fabriek voor de bereiding van kapas, 1 in een molen voor het verwerken van boengkil, 2 in werkplaatsen voor de bereiding van opium, 134 in stoomschepen; 42 dienden tot het drijven van centrifugaal- en andere pompen, 1 behoorde bij eene brandspuit.

POSTERIJEN EN TELEGRAPHIE. Zie, behalve het *Koloniaal Verslag*, bladz. 123 vv., en bijlage CC, de *Verslagen van den gouvernements-post- en telegraafdienst in Nederlandsch Indië.*

Vereenigde dienst. In 1879 werden 12 nieuwe post- tevens telegraafkantoren (10 op Java en 2 op Sumatra) opgericht.

Brievenposterij. Het volgende driejarig overzicht betreffende het postverkeer is ontleend aan bijlage CC. De cijfers over 1879 zijn nog van voorloopigen aard.

1°. *Binnenlandsch verkeer.*	1877.	1878.	1879.
Gefrankeerde brieven	2,046,592	2,206,784	2,253,045
Ongefrankeerde brieven	274,355	319,912	290,035
Dienstbrieven	729,337	811,921	876,503
Totaal	3,050,284	3,338,617	3,419,583
Dagbladen	1,605,090	1,807,695	1,819,717
Andere drukwerken	159,138	151,514	118,623
Monsters en stalen van koopwaren	13,161	14.997	17,269
Aan postw. overgemaakte sommen	*f* 5,046,468	*f* 5,089,676	*f* 5,491,445
2°. *Buitenlandsch verkeer.*			
Ontvangen brieven	241,873	293,941	331,181
Verzonden brieven	258,244	287,045	309,280
Totaal	500,117	580,986	640,461
Drukwerken (kilogr.)	48,784	58,865	63,428
Waarvan ontvangen	40,211	51,495	55,374
〃 verzonden	8,573	7,370	8,054
Monsters en stalen van koopwaren:			
ontvangen	4,674	10,715	7,938
verzonden	3,633	5,834	8,093
Uit Ned. Indië per postw. verzonden:			
naar Nederland	960,477	1,023,386	1,107,027
〃 and. landen van Europa	31,170	58,047	86,121
Naar Ned. Indië verzonden:			
uit Nederland	41,683	50,016	48,355
〃 andere landen van Europa	4,441	8,789	14,195

3°. *Briefkaarten.*

		1877	1878	1879
Uitgegeven:	enkele a 5 ct	265,177	294,465	349,914
	dubbele a 10 ct	20,202	31,243	27,680
	buitenl. a 12½ ct	9,884	10,640	7,247 [1]
	〃 〃 7½ ct	—	—	8,397 [2]
	Totaal	295,263	336,348	393,238

De gewone ontvangsten der brievenposterij over de drie laatste jaren bedroegen [3]):

	1877.	1878.	1879.
Porten en recht op postwissels	*f* 137,914	*f* 129,239	*f* 134,343
Gedebiteerde post- (frankeer-)zegels, portzegels, briefkaarten en omslagen voor brieven	〃 500 307	〃 498,852	〃 528,108
Passagegelden [4])	〃 50,433	〃 41,548	〃 30,767
Totaal	*f* 688,654	*f* 669,639	*f* 693,218

Paardenposterij. De gouvernements- en de binnenlandsche paardenposterij, vroeger regentsposterij genoemd, gaven de volgende uitkomsten, wat de ontvangst betreft:

	Gouvernementspaardenposterij.		
Getal verstrekkingen aan:	1877.	1878.	1879.
particuliere reizigers	457	423	399
dienstreizigers	3,161	3,348	4,030
Ontvangst van particuliere reizigers	*f* 23,263	*f* 20,036	*f* 17,230
Fictief bedrag der verstrekkingen aan dienstreizigers	〃 122,614	〃 122,642	〃 134,428

	Binnenlandsche paardenposterij.		
Getal verstrekkingen aan:	1877.	1878.	1879.
particuliere reizigers	927	845	544
dienstreizigers	9,040	9,358	10,873
Ontvangst van particuliere reizigers	*f* 42,652	*f* 40,236	*f* 25,510
Fictief bedrag der verstrekkingen aan dienstreizigers	〃 312,263	〃 331,642	〃 368,039

Over 1877 en 1878 werd ten behoeve van de binnenlandsche paardenpost uitgegeven *f* 179,927 en *f* 194,538; over 1879 is het bedrag niet vermeld gevonden.

---

1) Tot den 1 April 1879.

2) Sedert den 31 Augustus 1879.

3) De opgave over 1879 bevat slechts voorloopige cijfers.

4) Wegens personenvervoer per brievenpostwagen.

Telegraphie. Ten gevolge van de oprichting van 12 nieuwe telegraafkantoren (zie boven *Vereenigde dienst*) werd het getal kantoren op Java gebracht van 51 op 61, en op Sumatra van 16 op 18, ongerekend 1 hulpkantoor (te Batavia), 2 kantoren (te Longkong en Tjipannas), die slechts gedurende ongelijke tijdperken, naar gelang van bijzondere behoeften, geopend worden, en 3 kantoren (te Waroe, Porrong en Lawang), welke alleen door middel van den spoorwegtelegraaf telegrammen met de gewone kantoren kunnen wisselen.

Nieuwe lijnen, ter gezamenlijke lengte van ruim 233 kilometer, werden aangelegd van Banjoemas, over Bandjarnegara, Wonosobo en Temanggoeng, naar Magelang, en van Madioen, over Ponogoro, naar Patjitan, terwijl langs de bestaande telegraaflijnen van Joana, over Demak, naar Samarang een tweede draad, en van Poerworedja naar Karang-Anjer een derde draad werd gespannen. Bij het einde van 1879 bedroeg de lengte der gouvernementstelegraaflijnen: op Java 3754,22 kilometer met 5222,35 kilometer draad, op Sumatra 2011,68 kilometer met 2056,08 kilometer draad. De kabel, die Java met Sumatra verbindt, is lang 103,60 kilometer.

Omtrent de exploitatie der gouvernementstelegrafen het volgende:

Binnenlandsche telegrammen.	1877.	1878.	1879.
Handels- en scheepvaartberichten......	117,668	109,397	118,132
Dagbladberichten........................	740	1,640	2,005
Berichten van gemengden aard........	178,317	180,281	187,170
Totaal....	296,725	291,318	307,307
Buitenlandsche telegrammen.			
Verzonden...........................	12,441	11,656	14,793
Ontvangen...........................	12,613	12,066	14,586
Doorgezonden........................	15,118	18,777	22,400
Totaal......	40,172	42,499	51,779
Binnenlandsche regeeringsberichten.......	21,725	23,077	22,241
Dienstberichten.........................	13,606	14,291	14,423

De opbrengst van verzonden telegrammen was: in 1877 *f* 920,295, in 1878 *f* 871,525, in 1879 (voorloopige opgave) *f* 948,843, waarvan aan andere staten en aan maatschappijen werd uitgekeerd respectievelijk *f* 415,362, *f* 388,027, *f* 436,392. De opbrengst der binnenlandsche regeeringstelegrammen, voor memorie uitgetrokken, maakte in die jaren eene som uit van *f* 70,627, *f* 69,988, *f* 63,393.

Door de „Eastern Extension Australasia and China Telegraph-Company" werd den 1 Januari 1880 eene lijn tusschen Banjoewangi (oostkust van Java) en Singapore, en den 31 dier maand eene tweede lijn tusschen Banjoewangi en Port Darwin (Australië) in werking gebracht. Voor deze nieuwe telegraafverbindingen was aan de Maatschappij in 1879 concessie verleend.

FINANCIËN. Zie, behalve het *Koloniaal Verslag*, blz. 145 v., de bijlagen C en D der rede, door den Minister van Financiën gehouden bij de indiening der Staatsbegrooting voor 1881, en de begrootingen van Nederlandsch Indië voor 1880 en 1881.

In millioenentallen guldens bedroegen de

	Ontvangsten in:			*Uitgaven* in:		
	Indië.	Nederland.	Totaal.	Indië.	Nederland.	Totaal.
1865	61.1	58.7	119.8	80.8	8.3	89.2
1866	62.5	56.1	118.6	85.7	10.8	96.6
1867	56.6	54.7	111.4	77.4	6.9	84.3
1868	59.9	45.7	105.7	77.4	10.6	88.1
1869	61.6	46.1	107.7	83.5	10.2	93.8
1870	65.3	50.2	115.6	86.8	10.9	97.7
1871	74.0	53.7	127.7	85.8	11.8	97.7
1872	74.5	50.1	130.1	91.4	12.3	103.7
1873	77.7	50.5	140.1	97.2	28.7	125.9
1874	84.7	53.6	140.8	105.8	15.3	121.1
1875	89.0	53.2	160.3	106.5	18.5	125.1
1876	85.8	48.7	145.2	129.3	21.1	150.4
1877	91.6	57.6	157.0	127.4	23.4	150.8
1878	88.9	49.9	143.9	123.5	19.6	143.2
1879	94.2	45.2	139.5	132.7	20.2	153.0

Onder het totaal der ontvangsten over 1872 tot 1878 zijn begrepen uitkeeringen uit de saldo's van vroegere diensten, bedragende voor:

1872	*f* 5,497,240	1876	*f* 10,764,000
1873	〃 11,880,000	1877	〃 7,806,635
1874	〃 2,420,000	1878	〃 5,043,365
1875	〃 18,118,177		

De hoofdsommen der begrooting voor 1880, met de latere wijzigingen en verhoogingen tot den 9 December 1880 (*Staatsblad* n°. 225), en die der begrooting voor 1881, volgens het *Staatsblad* van 1880, n°. 228, 229, 230 en 231, zijn aangewezen in de onderstaande tabellen.

UITGAVEN.

AFDEELINGEN.	1880. HOOFDST. I. Nederland.	1880. HOOFDST. II. Indië.	1880. TOTAAL.	1881. HOOFDST. I. Nederland.	1881. HOOFDST. II. Indië.	1881. TOTAAL.
I. Regeering en Hooge Collegiën	*f* 32,100	*f* 1,225,033	*f* 1,257,133	*f* 137,100	*f* 1,193,348	*f* 1,330,448
II. Dept. van Justitie	〃 1,100	〃 4,904,859	〃 4,905,959	〃 4,100	〃 5,029,664	〃 5,033,764
III. 〃 〃 Financiën	〃 5,117,224	〃 7,264,589	〃 12,381,813	〃 5,598,863	〃 7,292,649	〃 12,891,512
IV. 〃 〃 Binnenl. Bestuur	〃 5,485,373	〃 40,951,224	〃 46,436,897	〃 5,543,631	〃 40,741,898	〃 46,285,529
V. Dept. van Onderwijs, Eeredienst en Nijverh.	〃 445,370	〃 10,366,132	〃 10,811,502	〃 570.117	〃 10,803,559	〃 11,373,676
VI. Dept. der Burgerlijke Openbare Werken	〃 3,617,334	〃 20,583,364	〃 24,200,698	〃 3,644,550	〃 21,100,586	〃 24,745,136
VII. Dept. van Oorlog	〃 5,351,414	〃 29,595,797	〃 34,947,211	〃 4,507,919	〃 27,360,969	〃 31,868,888
VIII. 〃 〃 Marine	〃 4,664,161	〃 6,268,120	〃 10,932,281	〃 4,880,592	〃 6,261,615	〃 11,142,207
IX. Bijdrage aan de middelen tot dekking van 's Rijks uitgaven	Memorie.	—	Memorie.	Memorie.	—	Memorie.
Totaal	*f* 24,714,076	*f* 121,159,418	*f* 145,873,494	*f* 24,886,872	*f* 119,784,288	*f* 144,671,160

Inkomsten.

Hoofdstuk I. *Middelen in Nederland.*

AFDEELINGEN.	1880.	1881.
1. Verkoop van koffie..............	*f* 44,775,564	*f* 43,283,573
2. 〃 〃 kina................	〃 146,908	〃 140,721
3. 〃 〃 Banka-tin...........	〃 2,612,796	〃 4,233,543
4. 〃 〃 tin, in natura als pachtschat te voldoen door de Billiton-Maatschappij	〃 93,100	〃 142,200
5. Uitkeering van de zuivere baten van den spoorweg van Samarang naar Djokjokarta	〃 765,000	〃 765,000
6. Kortingen ten behoeve van de burgerlijke pensioenen............	〃 14,000	〃 14,000
7. Andere ontvangsten van civielen of algemeenen aard...............	〃 97,000	〃 97,000
8. Ontvangsten in betrekking tot het dep. van Oorlog in Ned. Ind....	〃 17,800	〃 17,800
9. Idem voor het dep. van Marine in Ned. Indië.....................	〃 560,463	〃 588,840
Totaal....*f*	49,082,631	*f* 49,282,677

Hoofdstuk II. *Middelen in Nederl. Indië.*

AFDEELINGEN.	1880.	1881.
1. Regeering en Hooge Collegiën......	*f* 1,200	*f* 1,700
2. Dept. van Justitie................	〃 318,100	〃 351,050
3. 〃 〃 Financiën...............	〃 40,039,000	〃 40,526,400
4. 〃 〃 Binnenl. Bestuur.........	〃 41,085,819	〃 39,981,505
5. 〃 〃 Onderw., Eered. en Nijverh.	〃 7,864,470	〃 7,879,622
6. 〃 der Burg. Openb. Werken....	〃 2,351,600	〃 2,913,200
7. 〃 van Oorlog..................	〃 580,700	〃 610,700
8. 〃 〃 Marine..................	〃 538,500	〃 525,700
9. Ontvangsten van gemengden aard en toevallige baten.................	〃 588,000	〃 530,000
Totaal......*f*	93,367,389	*f* 93,319,877
De middel. in Nederl. zijn geraamd op. 〃	49,082,631	〃 49,282,677
Gezamenlijke middelen......*f*	142,450,020	*f* 142,602,554

Na deze opgave van de totalen der afdeelingen volgen thans, in de eerste plaats, de sommen, die voor de verschillende onderafdeelingen der begrooting van uitgaven voor 1881 geraamd zijn.

Uitgaven in Nederland.

I. *Regeering en Hooge Collegiën.* Gouverneur-Generaal *f* 123,000 (pensioen en vergoeding der kosten van terugtocht van den aftredenden Gouverneur-Generaal *f* 20,000; kosten van uitrusting van den nieuw benoemden landvoogd *f* 60,000, reiskosten naar Indië en tractement gedurende het tijdperk tusschen het vertrek uit Nederland en de aankomst in Indië van idem *f* 20,000; pensioenen van 4 oud-Gouverneurs-Generaal *f* 23,000.) Algemeene secretarie en Secretarie van den Raad van N. I. *f* 13.000. Algemeene Rekenkamer *f* 100. Onvoorziene uitgaven *f* 1,000.

II. *Departement van Justitie.* Het Departement *f* 100. Wees- en boedelkamers *f* 3,000. Onvoorziene uitgaven *f* 1,000.

III. *Departement van Financiën.* Algemeene kassen *f* 60,000. Verpachte middelen *f* 1,200,000 (aankoop en vervoer van Levantsch opium). In- en uitvoerrechten en accijnsen *f* 12,000. Klein zegel *f* 7,000. Verlofs- en nonactiviteitstractementen, wachtgelden, onderstand, pensioenen en gagementen *f* 3,997,363. Verpleging van, en andere uitgaven voor gegageerden *f* 67,300 (Koloniaal Militair Invalidenhuis op Bronbeek *f* 66,800). Soldijen en toelagen, aan eereteekenen verbonden, *f* 24,200. Uitrusting, voorloopig tractement, voorschotten op tractement en andere uitgaven, in verband met de uitzending van burgerlijke ambtenaren, *f* 100,000. Keuring, aankoop en vervoer van uit te zenden goederen enz. *f* 31,000. Onvoorziene uitgaven *f* 100,000.

IV. *Departement van Binnenlandsch Bestuur.* Vorsten, grooten, staatsgevangenen, enz. *Memorie.* Kadastrale en statistische opnemingen *f* 24,000. Koffie *f* 5,090,606 (vervoer, bewaring, verkoop en aflevering *f* 4,690,606). Kina *f* 16,005 (id. *f* 14,455). Boschwezen *f* 3,020 (opleiding van drie jongelingen tot ambtenaar voor den dienst van het boschwezen *f* 2,520). Commissie aan de Nederl. Handelmaatschappij voor de werkzaamheden harer factorij *f* 70,000. Transportkosten (van niet-militaire gouvernementspassagiers) uit en naar N. I. *f* 315,000. Onvoorziene uitgaven *f* 25,000.

V. *Departement van Onderwijs, Eeredienst en Nijverheid.* Onderwijs *f* 26,200 (opleiding van personen ten behoeve van het inl. onderwijs *f* 6.200). Kunsten en wetenschappen *f* 7,500. Landsdrukkerij *f* 115,000. Ambtenaarsexamen *f* 6,500. Eeredienst *f* 1,000 (toelage aan de Commissie van de Protestantsche kerken in Oost- en West-Indië). Geneeskundige dienst *f* 98,500. Veeartsenijdienst *f* 20,600

(opleiding van drie jongelingen tot veearts *f* 600.) Mijnwezen in het algemeen *f* 43,140 (opleiding tot adspirant-ingenieur voor den dienst der mijnen en daarmede in verband staande uitgaven *f* 5,140). Tin *f* 241,677 (vervoer, bewaring, verkoop en aflevering *f* 232,177). Onvoorziene uitgaven *f* 10,000.

VI. *Departement der Burgerlijke Openbare Werken.* Burgerlijke openbare werken *f* 280,000. Aanleg van havenwerken bij Batavia *f* 832,000. Post- en telegraafdienst *f* 258,000. Spoorwegen *f* 2,218,200 (rente van 4½ pCt. over een kapitaal van *f* 17 millioen, door den Staat over een tijdvak van 38 jaar, eindigende den 31 Dec. 1906, gewaarborgd aan de vennootschap tot het aanleggen en exploiteeren van den spoorweg van Soerakarta naar Djokjokarta - wet van den 10 April 1869, *Staatsblad* n°. 66 - *f* 765,000). Exploitatie van staatsspoorwegen, voor zoover de daarmede in verband staande uitgaven niet zijn begrepen in de voorgaande onderafdeeling, *f* 51,350. Onvoorziene uitgaven *f* 5,000.

VII. *Departement van Oorlog.* Officieren in buitengewonen dienst *f* 40,075. Militaire verlofstractementen *f* 390,000. Opleiding tot officier *f* 315,844 (opleiding van 143 kadets bij de Koninklijke Militaire Academie te Breda *f* 172,744; id. te Amsterdam van 84 studenten tot geneeskundigen *f* 77,300, van geneeskundigen in vrije studie aan de vier Universiteiten *f* 50,000, van 15 kweekelingen tot artsenijmengkundigen *f* 15,200 en van 3 kweekelingen tot paardenartsen *f* 600; studiekosten van officieren van gezondheid in speciale vakken *Memorie.*) Uit- en terugzending van militairen *f* 1,424,500. Oprichting van een corps militairen, geschikt en gereed om, wanneer noodig, naar de koloniën en overzeesche bezittingen gezonden te worden *Memorie.* Militaire veroordeelden *f* 37,000. Nalatenschappen *f* 500. Materiëel *f* 2,250,000. Onvoorziene uitgaven *f* 50,000.

VIII. *Departement van Marine.* Maritieme etablissementen en magazijnen *f* 2,000. Personeel der zeemacht *f* 1,866,092. Materiëel der zeemacht *f* 2,962,500. Onvoorziene uitgaven *f* 50,000.

IX. *Bijdrage van Nederlandsch Indië aan de middelen tot dekking van 's Rijks uitgaven* voor 1881. *Memorie.*

Uitgaven in Nederlandsch Indië.

I. *Regeering en Hooge Collegiën.* Gouverneur-Generaal *f* 160,000. Staf van idem *f* 29,940. Tuinen en inventaris van zijne verblijven *f* 14,000. Raad van N. I. *f* 151,200. Algemeene secretarie en Secretarie van den Raad van N. I. *f* 362,868. Algemeene Rekenkamer

f 410,840 (tijdelijke uitbreiding van het personeel tot bijwerking van achterstand *f* 40,000). Reis- en verblijfkosten en tafelgelden *f* 63,000. Onvoorziene uitgaven *f* 1,500.

II. *Departement van Justitie.* Het Departement *f* 112,880. Hoog Gerechtshof en Hoog Militair Gerechtshof *f* 311,184. Raden van justitie *f* 398,973. Rechtbanken van omgang, landraden, residentieraden en andere rechtbanken *f* 1,078,805. Verdere kosten van het rechtswezen *f* 447,249. Wees- en boedelkamers *f* 373,732. Renten op borgtochten ten gevolge van het reglement op de drukwerken *f* 500. Pandelingen *f* 25. Gevangenen, kettinggangers en bannelingen *f* 2,206,316. Invoering van een nieuw stelsel van dwangarbeid *Memorie.* Onderzoek en voorbereiding der maatregelen tot volledige uitvoering van de afschaffing der slavernij in de Buitenbezittingen *Memorie.* Onvoorziene uitgaven *f* 100,000.

III. *Departement van Financiën.* Het Departement *f* 201,700. Aanslag en invordering van belastingen, andere dan de in- en uitvoerrechten en accijnsen, alsmede toezicht op de heffing enz. *f* 200,000. Algemeene kassen *f* 616,783. Verpachte middelen *f* 1,691,500 (inkoop van Bengaalsch amfioen en vervoer naar Java *f* 1,397,000). In- en uitvoerrechten en accijnsen *f* 750,577. Verponding *f* 25,000. Openbare verkoopingen *f* 245,719. Klein zegel *f* 41,570. Kosten van andere belastingen *f* 343,000. Verlofs- en non-activiteitstractementen, wachtgelden, onderstand, pensioenen en gagementen *f* 2,430,000. Voorschotten op tractement of andere inkomsten *f* 575,000. Soldijen en toelagen, aan eereteekenen verbonden, *f* 19,800. Bestellingen van het Ministerie van Koloniën *f* 2,000. Onvoorziene uitgaven *f* 150,000.

IV. *Departement van Binnenlandsch Bestuur.* Het Departement *f* 193,746. Europeesch bestuur *f* 4,885,381 (jaarwedden van 2 gouverneurs, 37 residenten en 107 adsistent-residenten *f* 1,442,200; jaarwedden van 216 controleurs en 73 adjunct-controleurs *f* 1,081,500.) Inlandsch bestuur *f* 4,353,228. Uitbreiding van het bestuurspersoneel in Celebes en onderhoorigheden *Memorie.* Idem ter Oostkust van Sumatra *f* 68,092. Nieuwe regeling der inkomsten van de inlandsche hoofden in de Minahassa (Menado) en daarmede in verband staande maatregelen *f* 74,104. Reorganisatie van het bestuur in de landschappen Boeleleng en Djembrana (Bali) *f* 49,085. Vorsten, grooten, gezanten, staatsgevangenen enz. *f* 2,296,424. Publieke feesten *f* 17,019. Gewestelijke politievaartuigen *f* 52,556. Gewapende corpsen onder burgerlijk bestuur (barissans, pradjoerits

en schutterijen) *f* 357,576. Uitroeiing van tijgers *f* 26,000. Andere plaatselijke uitgaven in het belang der openbare orde en veiligheid *f* 96,906 (straatverlichting te Batavia, Samarang en Soerabaija *f* 75,594). Landbouw in het algemeen en veeteelt *f* 325,617 (toezicht over de waterleidingen, sluizen, kanalen en dammen *f* 175,587; idem over de cultures ter Sumatra's Westkust *f* 46,980; aankoop van zaadpadi, landbouwgereedschappen enz. ter verstrekking aan de bevolking, en uitgaven tot bevordering der cultures *f* 25,000; landbouwinrichting te Soekaradja *f* 40,760; aanmoediging van de paarden- en veeteelt *f* 15,000. Landelijke inkomsten en andere grondlasten *f* 1,686,376. Kadastrale en statistische opnemingen *f* 552,060. Koffie *f* 17,654,841. Suiker *f* 5,617,954. Kina *f* 66,860. Vogelnesten *f* 5,926. Boschwezen *f* 523,276. Beheer van 's lands civiele pakhuizen *f* 274,368. Paketvaart *f* 556,503 (subsidie voor het onderhouden eener geregelde stoomgemeenschap met Australië en China *f* 140,000). Transportkosten (van burgerlijke gouvernementspassagiers) uit en naar Nederland, en reis- en verblijfkosten in Indië *f* 758,000. Onvoorziene uitgaven *f* 250,000.

V. *Departement van Onderwijs, Eeredienst en Nijverheid.* Het Departement *f* 119,710. Onderwijs voor Europeanen en met dezen gelijkgestelden *f* 1,476,960 (middelbaar onderwijs *f* 417,000, lager onderwijs *f* 1,059,960). Onderwijs voor de inlandsche bevolking *f* 1,124,079 (scholen voor meer uitgebreid lager onderwijs te Magelang, Bandong, Probolinggo en Tondano ten behoeve van zonen van hoofden en andere aanzienlijke inlanders *f* 50,300). Kunsten en wetenschappen *f* 160,253 (jaarwedden van 5 ambtenaren voor de beoefening van Indische talen en van 1 voor de Javaansche taal *f* 36,600, zonder het bedrag der periodieke tractementsverhooging; subsidiën aan wetenschappelijke vereenigingen *f* 13,250; 's lands plantentuin te Buitenzorg en daartoe behoorende bergtuinen *f* 53,940; landbouwschool te Buitenzorg *f* 23,260). Landsdrukkerij *f* 107,132. Ambtenaarsexamen *f* 25,000. Eeredienst *f* 587,960 (jaarwedden enz. van 32 predikanten, 27 hulppredikers, 2 veldpredikers, 39 inlandsche leeraren en 14 R.-K. geestelijken, benevens van 2 predikanten en 6 R.-K. geestelijken zonder vaste standplaats, voor de tijdelijke waarneming van den dienst bij ontstentenis van den titularis, *f* 477,300; opleiding van elèves tot inlandsche leeraren bij de inlandsche Protestantsche gemeenten *f* 14,400; jaarwedden van 12 zendelingen en 1 zendeling-leeraar *f* 17,200). Armwezen *f* 92,208. Geneeskundige dienst *f* 1,655,308. Veeartsenijdienst *f* 39,580. Nijverheid in het

algemeen *f* 17,700. Mijnwezen in het algemeen *f* 309,734. Tin *f* 2,347,388. Steenkolen *f* 147,256. Zout *f* 2,493,291. Onvoorziene uitgaven *f* 100,000.

VI. *Departement der Burgerlijke Openbare Werken.* Het Departement *f* 113,940. Personeel van den waterstaat en de burgerlijke openbare werken *f* 1,161,626 (jaarwedden van 10 hoofdingenieurs, 49 ingenieurs, 9 adspirant-ingenieurs, 20 architecten en 143 opzichters *f* 915,550). Gebouwen onder burgerlijk beheer *f* 2,855,800. Bevloeiingswerken, bruggen, wegen en andere waterstaatswerken *f* 4,280,000. Werken tot beveiliging van Batavia tegen overstrooming *f* 106,000. Aanleg van havenwerken bij Batavia *f* 1,942,000. Hulpinrichtingen (brandwezen, baggermolens, enz.) *f* 217,558. Aanschaffing van materialen, enz. *f* 30,000. Huishuur-indemniteit en lokaalhuur *f* 780,000. Stoomwezen *f* 44,430. Post- en telegraafdienst *f* 1,973,462. Aanleg en uitrusting van staatsspoorwegen *f* 6,795,000 (lijn Buitenzorg-Bandong-Tjitjalengka *f* 2,837,000; lijn Soerakarta-Blitar-Sidoardjo *f* 3,724,000). Exploitatie van staatsspoorwegen, voor zoover de daarmede in verband staande uitgaven niet begrepen zijn in de vorige onderafdeeling, *f* 682,550. Toezicht op de particuliere spoorwegen, voor zoover de daarmede in verband staande uitgaven niet begrepen zijn in de onderafdeeling „Aanleg en uitrusting van staatsspoorwegen” *f* 17,320. Onvoorziene uitgaven *f* 100,000.

VII. *Departement van Oorlog.* Het Departement *f* 412,164. Generale staf *f* 424,662. Administratie *f* 670,500. Gewestelijke en plaatselijke kommandementen *f* 239,954. Infanterie *f* 4,480,831. Cavalerie *f* 343,970. Artillerie *f* 1,536,925. Afzonderlijke inlandsche corpsen (legioenen der vorsten van Soerakarta en Djokjokarta) *f* 141,319. Remonte en paardenstoeterij *f* 79,090. Genie *f* 406,513. Geniewerken *f* 1,818,000 (bouw van permanente troepen-kampementen te Buitenzorg en Fort de Kock, van permanente troepen- en officierskampementen te Magelang, Malang en Padang, van nieuwe militaire etablissementen te Goenong-Sitoelie - Sumatra's Westkust - en Bandjermasin, van een permanent logies ter Sumatra's Oostkust, van een semi-permanent kampement voor eene veldbatterij artillerie te Batoe-Djadjar - Preanger regentschappen -, van een semi-permanent artillerie-kampement te Babakan - residentie Banjoemas -, en van eene permanente kazerne voor de inlandsche manschappen der veld-artillerie te Banjoe-Biroe *f* 781,950). Huis-, bureau- en magazijnhuur enz. *f* 600,000. Geneeskundige dienst *f* 1,244,558. Militaire gevangenissen en andere gerechtskosten *f* 80,276. Bijzondere inrich-

tingen (militaire school te Meester-Cornelis, corps pupillen te Gombong, stafmuziek, enz.) *f* 192,187. Werving *f* 500,000. Soldijen en gratificatiën, aan eereteekenen verbonden, *f* 20,000. Levensmiddelen, brand- en lichtstoffen en fourages *f* 4,785,000. Kleeding, equipement, velduitrusting, fournituren, harnachement, huisraad, stal- en verdere behoeften voor de troepen, zieken- en andere inrichtingen *f* 999,000. Vervoer van personen, goederen, paarden en vee *f* 1,542,820. Tractementen en fouragegelden van officieren op non-activiteit, wachtgelden van militaire ambtenaren en onderstand *f* 35,200. Voorschotten op tractement of andere inkomsten *f* 261,000. Expeditiën en troepen te velde *f* 6,497,000 (kosten van de bezetting van Atjeh *f* 6,297,000) [1]. Onvoorziene uitgaven *f* 50,000.

VIII. *Departement van Marine.* Het Departement en de algemeene dienst *f* 226,400. Maritieme etablissementen en magazijnen *f* 1,114,526. Geographische dienst en magnetische en meteorologische waarnemingen *f* 105,760. Hydrographische dienst *f* 35,440. Haveninrichtingen *f* 153,823. Bebakening, kustverlichting en loodswezen *f* 654,766. Personeel der zeemacht *f* 2,152,400. Materiëel der zeem. *f* 1,134,000. Reis-, verblijf- en transportkosten *f* 152,500. Huishuur-indemniteit en lokaalhuur *f* 12,000. Voorschotten op tractement of andere inkomsten *f* 23,000. Onvoorziene uitgaven *f* 200,000.

Omtrent de *middelen in Nederland*, voor 1881 geraamd, teekenen wij het volgende aan.

Bij de raming van de opbrengst der gouvernementsproducten is gerekend op den verkoop, voor de koffie, van 48,790,000 kilogr. a 45 cent, voor de kina, van 49,700 kil. bast a *f* 1,43 per ½ kil., voor het Banka-tin, van 4,270,000 kilogr. a *f* 50 per 50 kilogram. De daarvoor in den staat uitgetrokken cijfers zijn die der geraamde zuivere opbrengst. De hoeveelheid tin, als pachtschat door de Billiton-maatschappij te leveren, is op 2,400 pikols begroot.

[1] Volgens de opgave, voorkomende in de Memorie van antwoord op het Voorloopig verslag der Commissie van rapporteurs uit de Tweede Kamer over de ontwerpen van wet tot vaststelling der Indische begrooting voor 1881, hebben de kosten der bezetting van Atjeh (buiten de uitgaven, *in verband met den oorlog*, ten laste van andere posten der begrooting van Oorlog en ten laste van het Iste hoofdstuk) bedragen in:

1873	*f* 5,807,003	1878	*f* 14,240,085
1874	〃 8,152,956	1879	〃 13,245,306
1875	〃 10,366,500		
1876	〃 15,784,445		*f* 84,536,845
1877	〃 16,940,550		

De post van *f* 765,000 wegens uitkeering der zuivere baten van den spoorweg van Samarang naar Djokjokarta is tegenhanger eener gelijke som, onder de uitgaven opgenomen voor rente van een kapitaal van *f* 17 millioen, welke aan de vennootschap tot het aanleggen en exploiteeren dier lijn — de Ned.-Ind. spoorweg-maatschappij — door den Staat verzekerd is (zie boven *Uitgaven in Nederland. Dept. der Burg. Openbare Werken*).

De drie laatstgenoemde middelen bestaan uit de volgende inkomsten:

Andere ontvangsten van civielen of algemeenen aard. Gagementen, door de invaliden in het Koloniaal Militair Invalidenhuis op Bronbeek afgestaan, *f* 20,000; wegens bestellingen van het Ministerie van Koloniën aan het Indisch bestuur *f* 2,000; verschillende ontvangsten *f* 75,000.

Ontvangsten in betrekking tot het Departement van Oorlog in Ned. Indië. Terugbetaling der kosten van verpleging in de militaire hospitalen in Nederl. Indië en der kosten van begrafenis van schepelingen van het auxiliair eskader *f* 13,000, van oningediend soldij-voorschot *f* 200, van reis- en kostgelden *f* 100, van studiekosten *f* 2,500; verschillende ontvangsten *f* 2,000.

Ontvangsten in betrekking tot het Departement van Marine in Ned. Indië. Kostgelden van de jongelingen, die in de kweekschool voor de zeevaart te Amsterdam opgeleid worden tot stuurman voor de gouvernementsmarine in Nederl. Indië, *f* 800. Terugbetaling van uitgaven, gedaan ten behoeve van het auxiliair eskader, *f* 588,840 (voedingsartikelen *f* 391,769, soldij en kleeding van inlandsche schepelingen *f* 45,271, onderhoud en herstelling van schepen, enz. *f* 150,000); verschillende ontvangsten *f* 1,000.

De geraamde *middelen in Nederlandsch Indië*, voor 1881, zijn:

Regeering en Hooge Collegiën. Boeten, door de Algemeene Rekenkamer opgelegd, *f* 1,700.

Departement van Justitie. Gerechtelijke boeten en confiscatiën *f* 204,000. Belasting op civiele processen bij residentie- en landraden in de Buitenbezittingen *f* 4,000. Wees- en boedelkamers *f* 125,000. Registratierecht van pandelingen (Borneo en Celebes) *f* 50. Opbrengst van den arbeid der gevangenen *f* 3,000. Verstrekking van voeding aan gegijzelden *f* 15,000.

Departement van Financiën. Verpachte middelen: (Op Java en Madura en in de Buitenbezittingen). Verkoop van opium in het klein *f* 17,790,800 (pacht *f* 12,456,960, verstrekking van opium aan pachters *f* 5,333,840); slachten van rundvee, buffels, schapen, gei-

ten, paarden en veulens *f* 880,000; id. van varkens en verkoop van varkensvleesch *f* 125,000; licentiën op de pho- en tophospelen *f* 733,000; tolbruggen, sluisgelden, veren en overtoomen *f* 175,500; pandhuizen *f* 230,000; — (Java en Madura) Javasche en Chineesche tabak *f* 180,000; vogelnestklippen *f* 106,500; nipa- en kreupelbosschen *f* 16,000; de Duizend Eilanden *f* 5,600; waijangs *f* 4,800; — (Buitenbezittingen) verkoop van arak en andere sterke dranken in het klein *f* 200,000; belasting op peper (Riouw) *f* 59,000; goudmijnen (Borneo) *f* 11,700; verkoop van saguweer *f* 15,000; id. van sirie (Celebes) *f* 10,400; id. van zout (Oostkust van Sumatra) *f* 11,700; sagoe, was en getah (id.) *f* 8,500; belasting op de zitplaatsen der vischpassers te Makasser *f* 8,000; recht om te visschen in de gouvernementsvijvers, nabij kampong Sampong-Djawa (Makasser) *f* 1,800; gezamenlijk verpacht wordende middelen *f* 160,000. Totaal *f* 20,733,300. — In- en uitvoerrechten en accijnsen en andere ontvangsten, daarmede in verband, *f* 9,060,000 (invoerrecht *f* 6,750,000; uitvoerrecht *f* 1,850,000; accijnsen *f* 285,000; pakhuishuur enz. *f* 175,000.) — Personeele belasting (van Europeanen, met dezen gelijkgestelden en vreemde Oosterlingen) *f* 750,000. — Patentrecht (van Europeanen en met dezen gelijkgestelden) *f* 630,000. — Verponding en belasting van de specerijperken op de Banda-eilanden *f* 1,719,000. — Openbare verkoopingen *f* 834,500. — Klein zegel *f* 802,000. — Recht van overschrijving van vaste goederen *f* 512,000. — Recht van successie en overgang: onder Europeanen en met hen gelijkgestelden *f* 82,000; onder vreemde Oosterlingen *f* 22,000. — Belasting op paarden en rijtuigen *f* 213,000. — Belasting op de passers der particuliere landerijen op Java *f* 3,500. — Licentiën tot het houden van Chineesche speel- of dobbeltafels *f* 46,000 (Java en Madura). — Belasting op het slachten van rundvee, buffels, paarden en veulens in de Preanger regentschappen *f* 40,000. — Belasting op het bedrijf *f* 2,533,000. — Bijzondere belastingen in de Buitenbezittingen: hoofdelijke belasting in Benkoelen *f* 69,000, in de Lampongsche districten *f* 66,000, in de binnenlanden van Palembang *f* 752,000, in Billiton *f* 13,000, in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo *f* 180,000, in Menado (Minahassa en Gorontalo) *f* 173,000; belasting voor het aanleggen en onderhouden van wegen te Benkoelen *f* 2,300, voor het onderhoud van wegen en bruggen te Palembang *f* 34,000; vertieningsbelasting in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo *f* 184,000; belasting op het graven van diamant in Bandjermasin *f* 50,000; huistaxe te Makasser *f* 4,400; andere hoofdelijke

belastingen in Celebes *f* 69,000; belasting op de hoofden der huisgezinnen van de negorijbevolking in Amboina en onderhoorigheden *f* 28,000; belasting op de waarde der huizen en eigendommen te Amboina *f* 4,400; hassilbelasting in Atjeh en onderhoorigheden *f* 60,000. — Kortingen van burgerlijke pensioenen *f* 282,000. — Terugbetaling van voorschotten, aan burgerlijke landsdienaren en gepensionneerden verstrekt, *f* 575,000.

Departement van Binnenlandsch Bestuur. Bijdragen van vorsten en hoofden tot de kosten van bestuur *f* 19,275. Pakhuishuur voor de bewaring van het kruit van particulieren, in de landsmagazijnen opgeslagen, *f* 50. Kadaster *f* 29,000. Landelijke inkomsten en andere grondlasten: landrente *f* 17,000,000; vischvijvers *f* 300,000; een tiende van het rijstgewas, de zoutpannen en het suikerriet in Celebes *f* 215,000. Ontvangsten van de landschappen Boeleleng en Djembrana op Bali *f* 268,000. Afstand van grond in eigendom, erfpacht, huur en met recht van opstal, alsmede hoofdgelden, door erfpachters verschuldigd, *f* 594,000. Koffie *f* 11,238,800 (*f* 4,700,000 verkoop van 100,000 pikols à *f* 47 op Java, en *f* 6,372,000 id. van 118,000 pikols 1ste soort à *f* 54 en 4,000 pikols 2de soort à *f* 25 op Sumatra's Westkust; *f* 20,000 id. van koffie van inferieure kwaliteit; *f* 1,500 belasting op de koffie in de Oosterdistricten van Celebes). Suiker *f* 9,448,080 (cijns over den gouvernementsaanplant *f* 3,401,329; id. van het riet, buiten tusschenkomst van het Bestuur verkregen, *f* 175,000; terugbetaling wegens den aanplant *f* 5,556,432; id. der uitgaven wegens plantloon en belooning van dessahoofden, gedaan ten behoeve der onderneming Soerawinangon, en verkoop van suiker, door die onderneming geleverd, *f* 242,900). Vogelnesten, voor zoover niet verpacht, *f* 44,500. Houtwezen *f* 724,800. Paketvaart (terugbetaling van voorschot) *f* 100,000.

Departement van Onderwijs, Eeredienst en Nijverheid. Onderwijs: schoolgelden van het gymnasium Willem III *f* 45,000, van de hoogere burgerscholen *f* 39,240, burgeravondschool te Soerabaija *f* 1,632, scholen voor zonen van hoofden en andere aanzienlijke inlanders *f* 9,000, gouvernements lagere scholen *f* 150,000, inlandsche scholen *f* 70,000, verkoop van inlandsche schoolboeken *f* 3,250; totaal *f* 318,122. Verkoop van producten uit den cultuurtuin van de landbouwschool te Buitenzorg *f* 6,100. Landsdrukkerij *f* 130,000. Vergoeding voor de verpleging van krankzinnigen in de daarvoor bestemde gestichten *f* 4,500. IJk van maten en gewichten *f* 3,000. Belasting op het houden van loterijen *f* 45,000. Tin

f 566,400 (*f* 523,250 voor het verstrekken van rijst aan de mijnwerkers). Steenkolen *f* 126,000. Zout *f* 6,680,500 (verkoop *f* 6,600,000; belasting op den particulieren aanmaak van zout uit de modderwellen in de afdeeling Grobogan - Samarang - *f* 5,500).

Departement der Burgerlijke Openbare Werken. Verkoop en verhuur van huizen en andere gebouwen *f* 30,500. Opbrengst van drinkwater uit waterleidingen *f* 1,400. Vergoeding der kosten van onderzoek en beproeving van stoomtoestellen *f* 10,800. Brievenpost *f* 680,000. Paardenpost *f* 25,500. Telegraphie *f* 540,000. Spoorwegen *f* 1,625,000.

Departement van Oorlog. Bijdragen voor de opleiding van jongelingen bij het pupillencorps *f* 1,000. Boeten enz. *f* 35,000. Terugbetaling van kosten van verpleging in de hospitalen door officieren en militaire ambtenaren, particuliere schepelingen en particulieren *f* 115,000. Artillerie-constructiewinkel *f* 500. Topographisch bureau en lithographisch etablissement *f* 2,200. Verkoop van voor 's lands dienst bestemde bruikbare goederen *f* 110,000. Idem van afgekeurde en overtollige goederen *f* 42,000. Terugbetaling van voorschotten, aan militaire landsdienaren verstrekt, *f* 225,000. Andere ontvangsten *f* 80,000.

Departement van Marine. Haven-, ankerage- en loodsgelden *f* 300,000. Communicatie-vaartuig ter reede van Batavia *f* 1,000. Terugbetaling der kosten van voeding van particuliere schepelingen aan boord van schepen en vaartuigen der N.-I. zeemacht *f* 1,100. Vergoeding door vreemde oorlogsschepen en particuliere vaartuigen voor het gebruik van 's lands drijvende droge dokken, enz. *f* 36,000. Verkoop van zeekaarten *f* 4,600. Idem van voor 's lands dienst bestemde bruikbare goederen *f* 23,000. Idem van afgekeurde en overtollige goederen *f* 130,000. Terugbetaling van voorschotten, aan landsdienaren verstrekt, *f* 23,000. Andere ontvangsten *f* 7,000.

Ontvangsten van gemengden aard en toevallige baten. Verkoop van voor 's lands dienst bestemde bruikbare goederen uit den voorraad van het civiel departement *f* 30,000. Verkoop van afgekeurde en overtollige goederen uit idem *f* 100,000. Alle andere ontvangsten *f* 400,000.

In het bedrag, dat aan de in Nederland en in Nederlandsch Indië te ontvangen middelen tot goedmaking der uitgaven ontbreekt, wordt voorzien door middel eener geldleening.

De regeling van de verhouding der geldmiddelen van Nederlandsch

Indië tot die van Nederland, kwam nog niet tot stand. Het voorstel der tegenwoordige Regeering — strekkende om de bijdragen van Indië aan de middelen tot dekking van 's Rijks uitgaven te bepalen op: 1°. eene som van twee millioen gulden 's jaars; 2°. de helft, tot een bedrag van hoogstens zes millioen gulden, van het voordeelig verschil tusschen de ontvangsten en de uitgaven van den laatst afgesloten dienst — werd door de Tweede Kamer den 18 November 1880 verworpen.

Landskassen. (*Verslag*, bladz. 128 v.) Volgens den maandelijkschen staat was de stand der kassen in Indië, in 1879:

31 Jan.	Bankpapier.	Zilveren munt.	Koperen munt.	Totaal.
Java en Madura..	*f* 4,249,015	*f* 7,874,570	*f* 2,253,070	*f* 14,376,655
Buitenbezittingen .	〃 675,800	〃 4,308,005	〃 97,453	〃 5,081,258
	f 4,924,815	*f* 12,182,575	*f* 2,350,524	*f* 19,457,914
31 Dec.				
Java en Madura..	*f* 5,467,510	*f* 8,777,280	*f* 1,976,491	*f* 16,221,281
Buitenbezittingen .	〃 386,995	〃 4,278,305	〃 81,426	〃 4,746,727
	f 5,854,505	*f* 13,055,585	*f* 2,057,918	*f* 20,968,009

Onder de zilveren munt was begrepen aan pasmunt: op den 31 Jan. *f* 851,274, op den 31 Dec. *f* 684,857.

De Indische kas werd aangevuld door:

	1879.	1878.	1877.
Wisselbrieven, nom. bedrag.	*f* 30,480,965	*f* 25,764,813	*f* 21,985,808
Waarvoor verkregen werd..	〃 30,250,391	〃 25,563,307	〃 22,077,949
Bij een wisselkoers van...	99½–101¼ pCt.	99½–101¾ pCt.	98½–101¼ pCt.
Specie-uitzending..........	*f* 6,430,000	*f* 10,000,000	*f* 18,466,000
Beleening van producten bij de Javasche Bank.....	〃 1,500,000	——	〃 2,700,000
Totaal....	*f* 38,180,391	*f* 35,563,307	*f* 43,243,949

Consignatiestelsel enz. In dezen jaargang (afd. II.I), alsmede in de vroegere jaargangen is medegedeeld eene statistiek der Nederl. Handelmaatschappij; verder verwijzen wij naar het *Koloniaal Verslag*, bladz. 129 vv., en bijl. EE en FF, waar men mededeelingen aantreft over de *veilingen*, *bevrachtingen* en *assurantie*.

Andere bronnen van inkomsten. Zie het *Kol. Verslag*, blz. 131 vv., en de daarbij behoorende bijlagen GG—NN.

Verpachte middelen. De uitkomsten van de opiumpacht op Java en Madura waren in de laatste jaren, als volgt:

		Opium.		Pachtschat.	Vermoedelijke winst op het opium.	Totaal.
1871	verstrekt	222,045	katti's	*f* 2,401,500	*f* 6,586,200	*f* 9,987,700
1872	"	270,540	"	" 862,980	" 6,180,000	" 7,042,980
1873	"	117,360	"	" 6,128,880	" 1,412,900	" 7,541,780
1874	"	134,969	"	" 7,980,120	" 1,723,350	" 9,703,470
1875	"	158,987	"	" 10,067,880	" 1,786,380	" 11,854,260
1876	"	150,081	"	" 9,927,240	" 1,714,980	" 11,642,220
1877	"	158,010	"	" 9,927,240	" 2,206,800	" 12,134,040
1878	"	159,179	"	" 10,220,652	" 2,118,985	" 12,339,637
1879	"	158,461	"	" 10,243,272	" 2,490,040	" 12,733,312
1880	(toegestaan)	163,620	"	" 10,243,272	" 2,699,730	" 12,943,002

Het vastgestelde getal verkoopplaatsen of kitten was van 1871 tot 1874 respectievelijk 714, 683, 684 en 676, voor de drie volgende jaren 694, voor 1878, 1879 en 1880 764.

In de Buitenbezittingen bedroeg de pachtschat in 1878, 1879 en 1880 (ten deele met de vermoedelijke winst en, in het eerste jaar, ook met de pacht van die „kleine middelen", welke toen nog in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo gezamenlijk met het opium verpacht werden) *f* 2,261,047, *f* 2,376,593 en *f* 2,439,366.

Van de andere verpachte middelen, als: rund- en paardenslacht [1]), dobbelspelen, varkensslacht, tolbruggen en overvaarten, vogelnesten, enz., was de gezamenlijke opbrengst, als volgt:

	Java en Madura.	Buitenbezittingen.	Totaal.
1871........	*f* 1,734,688	*f* 594,804	*f* 2,329,492
1872........	" 1,679,374	" 640,601	" 2,319,975
1873........	" 1,491,018	" 645,866	" 2,136,884
1874........	" 1,614,324	" 746,837	" 2,361,161
1875........	" 1,768,893	" 771,194	" 2,540,087
1876........	" 1,717,681	" 1,005,918	" 2,723,600
1877........	" 1,898,896	" 934,461	" 2,833,357
1878........	" 1,869,778	" 916,777	" 2,786,555
1879........	" 1,924,459	" 1,108,610	" 3,033,069
1880........	" 1,666,301	" 1,066,045	" 2,732,346

Onverpachte middelen: personeele belasting, patentrecht, bedrijfsbelasting, in- en uitvoerrechten en accijnsen, verponding en belasting van de specerijperken op de Banda-eilanden, opbrengst der vendukantoren, klein zegel, recht van overschrijving van vaste goederen, belasting op paarden en rijtuigen, recht van successie en

---

[1]) De slacht van paarden is eerst met den 1 Januari 1879 in de pacht begrepen geworden.

overgang onder Europeanen en met hen gelijkgestelden en onder vreemde Oosterlingen, enz.

De personeele belasting, die van Europeanen en vreemde Oosterlingen wordt geheven, en het patentrecht, dat alleen op Europeanen toepasselijk is, werden eerst met den 1 Januari 1879 ingevoerd. Na aftrekking der verminderingen bedroeg de aanslag:

	Java en Madura.	Buitenbezittingen.	Totaal.
in de personeele belasting. . .	*f* 613,376	*f* 87,920	*f* 701,296
〃 het patentrecht.	〃 665,812	〃 58,507	〃 724,319

Bij de ordonnantiën van den 7 Januari en den 11 Februari 1878 (*Ind. Staatsblad* n°. 12, 86 en 87) is de bedrijfsbelasting voor Java en Madura opnieuw geregeld, en zijn daaraan ook onderworpen de vreemde Oosterlingen in Soerakarta en Djokjokarta en in de Buitenbezittingen, tegen intrekking van de hoofdgelden, die zij hier en daar hadden op te brengen. Ter hoofdplaats van de residentie Palembang wordt deze belasting, krachtens de ordonnantie van den 30 December 1877 (*Ind. Staatsblad* n°. 282), mede toegepast op de inlandsche bevolking.

Volgens de nieuwe regeling moet de aanslag zooveel mogelijk 2 pCt. van het inkomen, dat den grondslag der belasting uitmaakt, bedragen. Bij de vroegere verordening (*Ind. Stbl.* 1857, n°. 99) was geen maatstaf voor den aanslag vastgesteld, hetgeen tot groote ongelijkheid en tot eene over het algemeen zeer lage heffing aanleiding gaf.

De aanslag op Java en Madura bedroeg [1]):

	Aanslag.	Achterstallig ulto. December.		Aanslag.	Achterstallig ulto. Decbr.
1870. . .	*f* 1,002,858	*f* 48,669	1875. . .	*f* 1,359,854	*f* 65,577
1871. . .	〃 1,082,971	〃 46,209	1876. . .	〃 1,422,270	〃 45,989
1872. . .	〃 1,153,211	〃 34,555	1877. . .	〃 1,525,451	〃 64,257
1873. . .	〃 1,171,137	〃 41,073 ?	1878. . .	〃 1,905,740	〃 98,647
1874. . .	〃 1,223,725	〃 31,895 ?	1879. . .	〃 2,054,029	〃 62,110

Eene gewestelijke ontleding der cijfers van 1879, naar gelang van den landaard der belastingschuldigen, tevens opgaven bevattende omtrent de klassen van aanslag, wordt aangetroffen in bijlage LL van het *Verslag*. Daaruit de volgende totaalcijfers:

---

1) In de Preanger regentschappen wordt de bedrijfsbelasting eerst sedert Juli 1871 geheven; in de residentie Batavia, doch alleen in het district Bloeboer, werd zij niet voor 1873 ingevoerd.

	Inlanders.	Chineezen.	Andere vreemde Oosterlingen.	Totaal.
Bedrag van den aanslag..	*f* 1,668,689	*f* 356,058	*f* 29,282	*f* 2,054,029
Achterstand 31 Dec. 1879.	〃 34,807	〃 24,087	〃 3,214	〃 62,110

Personen, aangeslagen in de belasting met een bedrag van:

	Inlanders.	Chineezen.	Andere vreemde Oosterlingen.	Totaal.
f 1	242,248	1,611	261	244,120
Boven 〃 1 t/m. 2	184,753	5,923	1,425	192,101
〃 〃 2 〃 3	87,338	7,048	905	95,291
〃 〃 3 〃 4	56,642	4,294	405	61,341
〃 〃 4 〃 5	25,749	2,961	300	29,010
〃 〃 5 〃 10	32,474	6,907	603	39,984
〃 〃 10 〃 15	4,946	1,899	220	7,065
〃 〃 15 〃 25	2,634	1,608	155	4,397
〃 〃 25 〃 50	1,652	1,289	136	3,077
〃 〃 50 〃 75	725	414	29	1,168
〃 〃 75 〃 100	142	214	24	380
〃 〃 100 〃 150	165	169	6	340
〃 〃 150 〃 200	32	59	2	93
〃 〃 200 〃 300	11	68	4	83
〃 〃 300 〃 400	3	26	2	31
〃 〃 400 〃 500	—	13	—	13
〃 〃 500	2	19	—	21
In 1879	639,516	34,522	4,477	678,515
〃 1878	600,985	31,592	3,894	636,471

Van de aangeslagenen waren 5.74 pCt. niet-Inlanders (vreemde Oosterlingen). De gemiddelde aanslag per hoofd steeg van ongeveer *f* 2.99½, in 1878, tot ruim *f* 3.02½. Voor de Inlanders was het gemiddelde aanslagcijfer *f* 2.61, tegen *f* 2.57½ in 1878; voor de Chineezen *f* 10.31, tegen *f* 10.35 in 1878; voor de andere vreemde Oosterlingen *f* 6.54, tegen *f* 7.59½ in 1878. Van de Inlanders waren 93⅓ pCt. van *f* 1 tot en met *f* 5 verschuldigd, ruim 5 pCt. moesten boven *f* 5 tot en met *f* 10, en bijna 1⅔ pCt. meer dan *f* 10 opbrengen. Voor de Chineezen was de verhouding tusschen deze drie categoriën 63¼, 20 en bijna 16¾ pCt., voor de overige vreemde Oosterlingen 70¾, 15¾ en 13½ pCt.

In de Buitenbezittingen trad de bedrijfsbelasting ook in die gedeelten in werking, welke bij hare eerste invoering (met den 1 Januari 1878) nog voor een jaar waren vrijgesteld, alsmede in de afdeelingen Boeleleng en Djembrana op Bali. De geheele aanslag bedroeg: over 1878, in 12 gewesten, *f* 207,769; over 1879, in al de Buitenbezittingen, *f* 307,481, verdeeld, als volgt: Sumatra's Westkust

f 12,269, Benkoelen *f* 1,080, Lampongsche districten *f* 890, Palembang *f* 51,207, Sumatra's Oostkust *f* 82,680, Atjeh *f* 19,443, Riouw *f* 53,289, Banka *f* 8,703, Billiton *f* 7,162, Westerafdeeling van Borneo *f* 38,276, Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo *f* 5,429, Celebes en onderhoorigheden *f* 14,171, Menado *f* 2,979, Amboina *f* 3,728, Ternate *f* 1,267, Timor *f* 2,418, Bali *f* 2,485.

De aanslag der Inlanders te Palembang bedroeg gemiddeld: in 1878 *f* 2.05, in 1879 *f* 3.18 per hoofd. In het eerste jaar waren slechts 3, in het laatste 56 ieder voor meer dan *f* 10 aangeslagen. Van de Chineezen betaalden — de aangeslagenen in de verschillende gewesten, waaruit ter zake opgaven zijn ontvangen, te zamen genomen — in 1878 ruim 3.8 pCt., in 1879 ruim 3.6 pCt. meer dan *f* 10 bedrijfsbelasting. Van de andere vreemde Oosterlingen waren, voor zooveel opgegeven, in beide jaren ruim 14 pCt. voor meer dan *f* 10 per hoofd belastingplichtig. In al de Buitenbezittingen vond men in 1878 en 1879 slechts één aangeslagene voor meer dan *f* 500, zijnde een Arabier in Palembang.

De gemiddelde aanslag per hoofd was in beide jaren het laagst (van *f* 2.74 tot *f* 4.64) in Palembang, Westerafdeeling van Borneo, Sumatra's Oostkust, Banka en Billiton, in 1879 ook in Riouw [1]); in 1878 het hoogst in Benkoelen (*f* 10.01), in 1879 in Amboina (*f* 8.88). Op Celebes klom het gemiddelde aanslagcijfer per hoofd van *f* 6.09 in 1878 tot *f* 8.69 in 1879, in Atjeh van *f* 5.42 tot *f* 9.06. In Benkoelen verminderde dat cijfer in 1879 tot *f* 8; in Amboina was het in 1878 *f* 9.84. In Ternate bedroeg de aanslag gemiddeld per hoofd *f* 8.28.

De opbrengst der in- en uitvoerrechten en pakhuishuur was, na aftrek van restitutie enz., in de laatste tien jaren, als volgt:

	Java en Madura.	Buitenbezittingen.	Totaal.
1870........	*f* 5,181,253	*f* 699,549	*f* 5,880,802
1871........	" 6,110,815	" 931,715	" 7,042,530
1872........	" 7,304,335	" 747,482	" 8,051,817
1873........	" 7,840,850	" 781,079	" 8,621,929
1874........	" 8,445,691	" 845,104	" 9,290,795
1875........	" 7,446,627	" 829,229	" 8,275,856
1876........	" 7,721,858	" 897,490	" 8,619,348
1877........	" 7,795,387	" 990,058	" 8,785,445
1878........	" 7,155,604	" 1,095,727	" 8,251,331
1879........	" 7,638,228	" 1,093,523	" 8,731,751

[1]) In dit gewest werd de bedrijfsbelasting eerst in 1879 ingevoerd.

Onder het bedrag der opbrengst in de Buitenbezittingen komt in 1876 voor het eerst voor die der geheven rechten ter Oostkust van Sumatra.

De accijns op het inlandsch gedistilleerd bracht op: in 1874 *f* 188,301, in 1875 *f* 196,234, in 1876 *f* 185,085, in 1877 *f* 165,245, in 1878 *f* 162,061 en in 1879 *f* 146,621.

De tabaksaccijns bracht op in:

1872	*f* 138,195	1876	*f* 161,379
1873	〃 129,781	1877	〃 129,556
1874	〃 136,388	1878	〃 123,765
1875	〃 127,354	1879	〃 139,759

Voor Java en Madura bedroeg het recht in die jaren achtereenvolgens: *f* 101,669, *f* 97,477, *f* 108,042, *f* 105,374, *f* 143,800, *f* 116,818, *f* 109,757, *f* 125,324.

De opbrengst der verder hierboven genoemde onverpachte middelen in de laatste jaren blijkt uit het volgende overzicht. Van enkele residentiën ontbreken de opgaven voor het jaar 1873.

a. Op Java en Madura.
b. In de Buitenbezittingen.

	Verponding [1]).		Opbrengst van de vendukantoren.	
	a.	*b.*	*a.*	*b.*
1870	*f* 1,004,783	*f* 35,467	*f* 562,360	*f* 53,064
1871	〃 1,006,915	〃 30,042	〃 344,820	〃 63,524
1872	〃 1,018,799	〃 42,159	〃 567,009	〃 54,035
1873	〃 1,126,757	〃 30,716	*f* 425,676	
1874	〃 1,280,481	〃 30,259	〃 421,093	
1875	〃 1,314,228	〃 126,616	〃 497,375	
1876	〃 1,297,310	〃 142,225	〃 576,678	
1877	〃 1,405,531	〃 157,647	〃 574,055	
1878	〃 1,428,420	〃 160,408	〃 550,307	
1879	〃 1,340,163	〃 182,608	〃 616,120	

	Klein zegel.		Recht van overschrijving van vaste goederen.	
	a.	*b.*	*a.*	*b.*
1870	*f* 425,837	*f* 97,424	*f* 241,438	*f* 30,724
1871	〃 487,470	〃 108,112	〃 309,943	〃 37,871
1872	〃 576,939	〃 103,143	〃 293,000	〃 34,611
1873	〃 593,460	〃 88,041	〃 351,284	〃 26,136
1874	〃 618,117	〃 117,491	〃 448,147	〃 37,695

1) Hieronder sedert 1875 ook de belasting van de specerijperken op de Banda-eilanden.

	Klein zegel.		Recht van overschrijving van vaste goederen.	
	a.	b.	a.	b.
1875......	f 731,861	f 153,720	f 410,731	f 53,735
1876......	〃 733,657	〃 126,550	〃 454,923	〃 40,393
1877......	〃 738,411	〃 133,677	〃 416,130	〃 49,765
1878......	〃 694,051	〃 146,006	〃 505,308	〃 69,963
1879......	〃 693,868	〃 155,374	〃 402,120	〃 60,528

Belasting op paarden en rijtuigen.

	a.	b.
1870..........	f 279,759	f 8,692
1871..........	〃 279,954	〃 9,169
1872..........	〃 290,291	〃 8,411
1873..........	〃 291,268	〃 9,338
1874..........	〃 313,695	〃 10,565
1875..........	〃 376,483	〃 11,308
1876..........	〃 418,327	〃 11,777
1877..........	〃 455,823	〃 14,149
1878..........	〃 468,583	〃 13,437
1879..........	〃 219,663	〃 1,056

Recht van successie en overgang onder

	Europeanen.		vreemde Oosterlingen.	
	a.	b.	a.	b.
1870......	f 18,538	f 1,577	f 7,313	f 1,229
1871......	〃 69,413	〃 4,793	〃 10,680	〃 2,700
1872......	〃 101,252	〃 12.277	〃 17,732	〃 2,369
1873......	〃 55,761	〃 15	〃 3,735	〃 6,909
1874......	〃 40,287	〃 872	〃 26,779	〃 2,233
1875......	〃 326,925	〃 3,371	〃 12,193	〃 1,582
1876......	〃 245,305	〃 4,259	〃 11,698	〃 413
1877......	〃 74,709	〃 1,513	〃 12,440	〃 4,588
1878......	〃 75,289	〃 5,882	〃 29,414	〃 6,321
1879......	〃 105,816	〃 1,010	〃 11,983	〃 1,757

MUNTSTELSEL, GELDMARKT. Zie het *Koloniaal Verslag*, blz. 156 vv.. en bijlage OO (*Overzicht van de geldmarkt van Java in* 1879, samengesteld door den Heer Mr. N. P. VAN DEN BERG, *President der Javasche Bank*).

In 1879 werd te Batavia betaald voor nieuwe gouden dukaten *f* 6.90, voor Engelsche en voor Australische sovereigns *f* 12 a *f* 12.60

De wissel was aldaar op Amsterdam, Gulden Ned. courant voor *f* 100 Ind. courant:

Gouvernement (6 maanden na dato)......	*f* 99½/101¼	a *f* 99½
Particulieren 〃 〃 〃 〃........	〃 99½	〃 〃 102

op Londen (6 maanden na dato), per pond sterling	*f* 11.95	a *f* 12.07⁵
(4 maanden zicht), 〃 〃 〃	〃 11.90	〃 〃 12.10
(3 〃 〃), 〃 〃 〃	〃 12.02½	〃 〃 —
〃 Singapore (zicht), per dollar	〃 2.21½	〃 〃 2.42
〃 China 〃 〃 〃	〃 2.21	〃 〃 2.44

De omzet bij de Javasche Bank was gedurende het boekjaar, met den 31 Maart 1879 geëindigd, over het algemeen iets levendiger dan in 1877/78 en 1878/79. Gemiddeld bedroeg het opereerend kapitaal in:

	1878/79.	1879/80.
	Duizendtallen.	
gedisconteerd handelspapier	*f* 8,536	*f* 9,625
id. vendu-papier	〃 1,673	〃 2,245
beleeningen	〃 1,222	〃 2,372
hypotheken en staatsschuld	〃 2,349	〃 2,358
	f 13,780	*f* 16,600

De disconteeringen, gesplitst naar den aard der stukken, bedroegen:

	1878/79.	1879/80.
	Duizendtallen.	
promessen en wisselbrieven	*f* 37,498	*f* 49,656
bankcredieten	〃 7,060	〃 9,479
vendu-papier	〃 5,475	〃 6,457
	f 50,033	*f* 65,592

De vermeerdering der disconteeringen in het laatste boekjaar was voor verreweg het grootste gedeelte toe te schrijven aan de omstandigheid, dat de houders van buiten Nederlandsch Indie betaalbare wisselbrieven (gouvernementswissels op het Departement van Koloniën, en vooral wissels op Engeland getrokken tegen credieten van bankiershuizen aldaar), in verband met den stand van het rentetarief der Bank er hun voordeel in zagen, deze wissels tijdelijk bij de instelling in portefeuille te geven. Dit was het geval met niet minder dan *f* 18,549/m. van den geheelen disconto-omzet te Batavia, die *f* 25,322/m. bedroeg.

Het bedrag der nieuw gesloten beleeningen, naar den aard van het onderpand verdeeld, was:

	1878/79.	1879/80.
	Duizendtallen.	
effecten	*f* 361	*f* 426
invoerartikelen	〃 760	〃 804
uitvoerproducten	〃 3,995	〃 11,611
diversen	〃 151	〃 —
	f 5,267	*f* 12,841

Het op hypotheek geplaatste deel van het kapitaal der Bank bedroeg ult°. Maart 1880 *f* 1,660,800; in staatsschuld was op dat tijdstip belegd *f* 534,600.

De standaardrente (het disconto van één- tot driemaandspapier), welke sedert den 11 October 1878 bedragen had 5 pCt. bij het hoofdkantoor en 6 pCt. bij de agentschappen, werd, met ingang van den 23 Mei 1879, ook voor het hoofdkantoor op dit laatste bedrag gebracht. Voor venduacceptatiën van de kantoren te Batavia, Samarang en Soerabaija werd de rente van 1½ pCt. verhoogd tot het voor vendupapier van Padang, Makasser, Cheribon, Soerakarta en Pasoeroean geldende tarief van 2½ pCt.

De metaalvoorraad wisselde af tusschen *f* 38,571/m. en *f* 29,517/m., de dadelijk opeischbare schuld (bankbiljetten, bankassignatiën en saldo's van rekeningen-courant) tusschen *f* 48,747/m. en *f* 40,364/m. Het gemiddeld bedrag der biljetten-circulatie was *f* 40,601/m., van de omloopende assignatiën *f* 745/m. en van de rekening-courant-saldo's *f* 2,912/m., te zamen *f* 44,258/m. Van deze loopende verbindtenissen moest, ingevolge het octrooi, 40 pCt. of *f* 17,703/m. door specie gedekt zijn, terwijl de gemiddelde voorraad bedroeg *f* 33,284/m., zoodat een beschikbaar specie-saldo van *f* 15,581/m. overbleef.

Aan Nederlandsche en vreemde gouden munt had de Bank gemiddeld in voorraad *f* 1,275/m. Van de tienguldenstukken werden 4,511 stuks verkocht. Onder den metaalvoorraad was bij het einde van 1879/80 aan die muntsoort begrepen voor eene waarde van *f* 424,350.

De zuivere winst bedroeg *f* 640,000. Aan de aandeelhouders werd uitgekeerd een dividend van 9½ percent of *f* 47,50 per geheel aandeel van *f* 500. Het reservefonds steeg tot *f* 492,833.

LANDBOUW, BOSCHWEZEN, VEETEELT. Zie blz. 159 vv. van het *Verslag* en de daarbij behoorende bijlagen.

Op Java en Madura (Pamakassan).

L a n d b o u w. 1°. *Inlandsche Landbouw.*

Op gronden, gebleven ter beschikking van de bevolking. Ongerekend de Vorstenlanden en de particuliere landerijen, bedroeg de uitgestrektheid der bouwgronden in:

1870......2,427,481	bouws.	1875......2,577,297	bouws.
1871......2,404,775	"	1876......2,746,044	"
1872......2,479,735	"	1877......2,770,954	"
1873......2,497,447	"	1878......2,890,224	"
1874......2,544,711	"	1879......2,929,644	"

In 1878 bleven 112,564, in 1879 122,653 bouws onbeplant. Daarentegen werden voor twee oogsten in hetzelfde jaar gebezigd: in 1878, 1,041,906, in 1879, 780,503 bouws, buiten de geregelde bouwvelden in cultuur genomen: in 1878, 106,063 bouws, in 1879, 74,177, en van deze tweemaal beplant: in 1878, 14,719, in 1879, 10,685 bouws. De bebouwde uitgestrektheid besloeg alzoo in die jaren (de tweede aanplant afzonderlijk gerekend) 3,940,348 en 3,672,356 bouws, waarvan in 1878 64.04 met padi en 35.96 pCt. met andere eenjarige gewassen, in 1879 respectievelijk 69.46 en 30.54 pCt.

De padicultuur gaf de volgende uitkomsten:

	Utgestrektheid der velden, beplant met padi als eerste gewas. Bouws.	als tweede gewas. Bouws.	Geschatte opbrengst. Pikols.	Gem. hoogste en laagste marktprijzen van het pikol *rijst.*
1875	2,092,152	91,531	56,152,711	*ƒ* 11.20—*ƒ* 5.00
1876	2,247,490	98,210	56,696,065	〃 12.00—〃 5.00
1877	2,291,135	97,899	55,764,418	〃 12.50—〃 2.00
1878	2,417,480	106,253	59,149,879	〃 18.00—〃 2.50
1879	2,393,854	156,770	62,135,470	〃 17.00—〃 2.00

Met welke gewassen de niet voor de padicultuur gebezigde velden beteeld werden blijkt, doch alleen wat de geslaagde aanplantingen betreft, uit het volgende overzicht.

	1878.			1879.		
	Eerste aanplant.	Tweede aanplant.	Totaal.	Eerste aanplant.	Tweede aanplant.	Totaal.
Suikerriet (vrijwillig geteeld)......bouws	18,489	757	19,246	21,087	2,501	23,588
Suikerriet (op hoog gezag geteeld)...〃	38,668 [1])	——	38,668	38,668 [1])	——	38,668
Tabak............〃	26,475	50,789	77,264	18,950	30,160	49,110
Indigo............〃	2,887	12,694	15,581	3,657	10,177	13,834
Kapas............〃	2,711	24,894	27,605	3,190	4,961	8,151
Djagong...........〃	208,617	281,746	490,363	221,733	203,891	425,624
Katjang...........〃	55,841	146,746	202,587	52,329	85,795	138,124
Verschillende voedingsgewassen...〃	100,143	371,369	471,512	110,487	251,358	361,845
Totaal.......	453,831	888,995	1,342,826	470,101	588,843	1,058,944

1) Volgens den staat op bladz. 160 van het *Verslag*, in 1878, 42,867 bouws, in 1879, 42,754 (ongerekend de mislukte velden); doch in die cijfers is begrepen de hier buiten rekening gelaten oppervlakte der wegen en slooten door en om de riettuinen. Van de 38,668 bouws (uitgestrektheid van den contractueelen aanplant) werden 63, door het Gouvernement zonder aanplant verstrekt, vrijwillig beplant.

Van de opgegeven uitgestrektheid der gronden, voor de vrijwillige suikercultuur gebezigd, werden in 1878 6,469 bouws, in 1879 8,974 bouws door de bevolking beplant voor eigen behoeften of voor de inlandsche markt; overigens geschiedde de aanplant ten behoeve van suikerfabrikanten. Deze cultuur wordt gezegd den inlandschen planter een voordeel van *f* 100 a *f* 300 per bouw te kunnen afwerpen. In Pasoeroean leverde de verkoop in het klein (per rietstok) zelfs *f* 300 a *f* 400 per bouw op. Bij levering van het riet aan fabrieken (bij het gewicht) werd *f* 0. 40 per pikol ontvangen. Zij, die het riet in buffelmolens verwerkten en de suiker in bereiden staat verkochten, konden voor de 100 schijfjes *f* 1.25 a *f* 2 bedingen.

2°. *Gouvernementscultures. Koffiecultuur.* De koffieoogst van 1879 is bijzonder overvloedig geweest, en waarschijnlijk zijn nog veel vruchten, ten gevolge van de aanhoudende regens gedurende den oogsttijd verloren gegaan. De voornaamste uitkomsten der koffiecultuur blijken uit de volgende opgaven. Wat de cijfers betreffende het getal vruchtdragende boomen aangaat, herinneren wij aan hetgeen in de *Koloniale Verslagen* van 1878 en 1879 (*Jaarboekje* 1879, blz. 276, en 1880, blz. 286) over de onnauwkeurigheid der koffieliggers is gezegd. In 1879 werd, evenals in het vorige jaar, een aantal plantsoenen afgeschreven, die nog geboekt stonden, hoewel zij sedert geruimen tijd niets meer hadden afgeworpen. Onder de opgegeven opbrengst is de levering uit de Vorstenlanden begrepen.

	Vruchtdr. boomen.	Opbrengst in pikols.	Netto prijs per pikol in Ned. geveild.
1870.	214,553,997	986,038	*f* 36.73½
1871.	225,819,430	446,304	〃 39.34½
1872.	226,927,481	985,961	〃 48.36⁶/₁₀
1873.	239,079,225	773,920	〃 60.36³/₁₀
1874.	238,838,333	1,031,989	〃 63.91⁴/₁₀
1875.	237,385,018	493,420	〃 62.98
1876.	238,187,768	1,266,196	〃 57.99¹/₁₀
1877.	228,270,821	875,410	〃 58.03⁸/₁₀
1878.	226,933,599	831,515	〃 53.90
1879.	220,313,928	1,267,167	〃 50.38

Het getal huisgezinnen, op Java, met uitzondering van Soerakarta en Djokjokarta, bij de koffiecultuur ingedeeld, bedroeg: in 1874 619,180, in 1875 675,397, in 1876 673,825, in 1877 712,663, in 1878 726,804, in 1879 719,970.

Gemiddeld heeft het pikol koffie aan het Gouvernement gekost tot aan de strandpakhuizen:

In 1870............	*f* 14.48	In 1875............	*f* 17.25½
〃 1871............	〃 15.97	〃 1876............	〃 16.11½
〃 1872............	〃 15.47	〃 1877............	〃 16.91
〃 1873............	〃 15.80	〃 1878............	〃 16.38
〃 1874............	〃 16.68	〃 1879............	〃 16.22

Onder de kosten der koffie, aan het Gouvernement geleverd, komt voor als inkoopsprijs, aan de bevolking betaald, (*f* 14 per pikol, voor inferieure koffie *f* 7) [1]): *f* 18,157,047 in 1879, *f* 11,707,127 in 1878, *f* 12,929,733 in 1877, *f* 17,974,626 in 1876, *f* 7,333,857 in 1875, *f* 15,074,609 in 1874.

Omtrent den aanplant enz. in de *geregelde* koffieplantsoenen op Java worden de volgende mededeelingen gevonden:

	Aanwezig in den aanvang van 1879.	Voor afschrijv. in 1879 bestemd.	Vermoedelijk in 1879/80 bij te planten.	Vermoedelijk in den aanv. van 1880 aanwezig.
Vruchtdr. boomen..	112,553,836	18,276,883	——	175,147,697
Jonge boomen......	68,642,627	2,359,994	14,588,111	

Bovendien waren in bosschen, paggers en kampongs, ongerekend de nog niet vruchtdragende boomen, volgens schatting, 103,730,832 boomen aanwezig.

Geveild werden de volgende hoeveelheden:

In Nederland:

	Verkochte hoeveelheid, in pikols.	Uitgeleverde netto kilogrammen.	Gemiddelde opbrengst per ½ kilogr. Bruto.	Netto.
1873.......	700,764	41,900,876	*f* 0.56[20]	*f* 0.50[48]
1874.......	750,048	44,828,086	〃 0.58[90]	〃 0.53[47]
1875.......	756,147	45,239,393	〃 0.58[06]	〃 0.52[68]
1876.......	750,155	44,741,029	〃 0.53[74]	〃 0.48[66]
1877.......	901,063	53,709,097	〃 0.53[65]	〃 0.48[50]
1878.......	839,864	50,118,819	〃 0.50[16]	〃 0.45[16]
1879.......	801,080	47,661,431	〃 0.46[20]	〃 0.42[35]

---

[1]) Voor de koffie uit Soerakarta en Djokjokarta wordt bovendien *f* 11 per pikol als belasting aan de vorsten te goed gedaan. De hoofden van het Mangkoe-Negorosche en van het Pakoe-Alamsche huis, die zelf het product leveren en geene belasting aan de vorsten verschuldigd zijn, ontvangen de volle *f* 25 per pikol.

In Januari, Maart, April, Mei, Juni en Augustus 1880 werd voor 5,307,681, 5,327,813, 6,129,219, 6,266,201, 5,961,610 en 6,022,149 netto kilogram gemiddeld zuiver per ½ kilogram gemaakt 46^{16}, 43^{01}, 37^{75}, 35^{08}, 40^{54} en 38^{30} cent.

In Indië:

	Verkochte hoeveelheid, in pikols.	Opbrengst. Totaal.	Gem. bruto p. pikol.
1873	100,000	*f* 5,690,910	*f* 56.90^{91}
1874	100,000	〃 5,431,580	〃 54.31^{58}
1875	100,000	〃 6,103,560	〃 61.03^{56}
1876	100,000	〃 4,869,928	〃 48.69^{92}
1877	100,000	〃 5,503,200	〃 55.03^{20}
1878	100,000	〃 5,168,480	〃 51.68^{48}
1879	100,000	〃 5,110,450	〃 51.10^{45}

In de veilingen van Juli en Augustus 1880, elk uit 25,000 pikols bestaande, werd gemiddeld bruto per ½ kilogram 35^{54} en 35^{57} cent verkregen.

Zie verder *Verslag*, blz. 163 vv., en bijlagen SS, TT en UU.

Suikercultuur. Aan de uitvoerige mededeelingen, bladz. 167 vv., en bijlage VV ontleenen wij het volgende omtrent deze cultuur.

	1877.	1878.	1879.
Getal suikerondernemingen	95	95	95
Suikerrietplantende huisgezinnen	216,896	[1])	[1])
Uitgestr. v. d. aanplant, in bouws	42,256	42,616	43,189 [2])
Opbrengst van suiker, in pikols [3])	2,884,171 [4])	2,603,762	2,677,304
〃 per bouw, in pikols	68.25	61.14 [5])	62.07 [6])

Voor den oogst van elk jaar werden 38,605 bouws door tusschenkomst van het Gouvernement beplant; vrijwillig werden beplant: voor den oogst van 1877 ruim 3,651 bouws, van 1878 4,011 bouws, en van 1879, voor zoover opgegeven, 4,584 bouws.

De uitgaven, door het Gouvernement te doen voor den aanplant

[1]) Niet opgegeven.

[2]) Voor eene onderneming, met eene opbrengst van 39,013 pikols, is de aanplant niet volledig opgegeven.

[3]) In de opgaven over 1877 en vroeger is voor sommige fabrieken ook de verkregen hoeveelheid siroop onder de opbrengst medegerekend.

[4]) Opbrengst van slechts 94 ondernemingen; van eene kon zij niet opgegeven worden.

[5]) Berekend over 42,584 bouws, zijnde van 32 bouws vrijwilligen aanplant niet geoogst.

[6]) Gemiddelde opbrengst van 42,500 bouws, die 2,638,291 pikols opleverden, (zie noot 2); de aanplant van 60 bouws werd niet verwerkt of mislukte.

ten behoeve van de 94 ondernemingen, wier contract door de wet van den 21 Juli 1870 (*Stbl.* n°. 136) beheerscht wordt, bedroegen: in 1878 *f* 6.715,551, in 1879 *f* 6,702,544, waarvan te betalen aan de bevolking, wegens

	1878.	1879.
schadeloosstelling voor het tijdelijk afstaan van haren grond	*f* 1,671,707	*f* 1,668,280
loon voor aanplant, onderhoud en bewaking.	〃 4,376,690	〃 4,377,033
Totaal.....	*f* 6,048,397	*f* 6,045,314

Daarentegen was van de fabrikanten te ontvangen:

	1878.	1879.
cijns wegens den gouvernementsaanplant...	*f* 4,019,749	*f* 4,019,749
〃 〃 〃 vrijen aanplant..........	〃 97,150	〃 112,925
compensatie voor de kosten van aanplant enz.	〃 6,567,522	〃 6,567,522
Totaal.....	*f* 10,684,422	*f* 10,700,197

Het bedrag der uitgaven wegens den aanplant voor den oogst van 1879 ten behoeve van de onderneming Soerawinangon in Cheribon, die nog op de in 1863 vastgestelde voorwaarden werkte, is niet opgegeven. De suiker, door haar in 1879 aan het Gouvernement geleverd, bracht bij verkoop te Batavia op *f* 177,992 of gemiddeld *f* 16.25[5] per pikol van het standmonster n°. 14. De opbrengst der veiling van de in 1878 geleverde hoeveelheid bedroeg *f* 153,242 of gemiddeld *f* 13.40 per pikol n°. 14. In dat jaar was het saldo der rekening met den fabrikant voor het Gouvernement *f* 85,617.

Kinacultuur. Zie blz. 170 vv. van het *Verslag* en bijlage WW. De stand der plantsoenen wordt opgegeven, als volgt:

	Planten in de kweekerijen.	Planten in den vollen grond.
1871	534,451	1,379,887
1872	382,169	1,705,542
1873	250,200	1,694,690
1874	223,300	1,771,850
1875	165,918	1,832,451
1876	264,378	1,845,483
1877	312,518	1,835,602
1878	335,150	2,043,542
1879	397,550	1,678,670

De oogst van 1879 heeft ruim 106,000 Amsterdamsche ponden kinabast opgeleverd. Hiervan werden omstreeks 102,000 Amsterd. ponden bestemd voor verzending naar Nederland en ruim 4,000 voor den geneeskundigen dienst in Indië.

De *veilingen* te Amsterdam [1]) gaven in de drie laatste jaren de volgende uitkomsten:

	Verkochte hoeveelheid kinabast in ½ kil. [2]).	Gemiddelde veilingsprijs per ½ kil.	Totale opbrengst.
1878	92,401	*f* 1,02[14]	*f* 94,383
1879	88,812	〃 1,77[74]	〃 157,859
	18,659	〃 2,03[85]	〃 38,027
1880	92,868	〃 2,15[38]	〃 200,021

3°. *Landbouwondernemingen, uitsluitend op contracten met de bevolking berustende* (*Kol. Verslag*, blz. 173 vv., en bijlagen XX en YY).

Suikerfabrieken. Het getal vrije suikerfabrieken, dat bij het einde van 18 7849 bedroeg, onderging in 1879 geene verandering (1 kwam voor het eerst in werking en 1 werd opgeheven). In beide jaren stonden 2 fabrieken stil. De 47 in werking zijnde ondernemingen hadden over een aanplant van 10,093 bouws te beschikken en produceerden 434,797 pikols suiker of gemiddeld 43.08 pikols per bouw. In 1878 bedroeg de opbrengst per bouw 46 pikols.

De onderstaande tabel geeft een tienjarig overzicht van het getal dezer fabrieken, bij of voor welke een rietaanplant is verwerkt geworden, benevens, voor zoover de gegevens strekken, van de uitgestrektheid der aanplantingen en de verkregen productie. De cijfers, tusschen ( ) geplaatst, vermelden het getal ondernemingen, waartoe de opgegeven aanplant en opbrengst betrekking hebben.

Jaren.	Getal fabrieken.	Aanplant. Bouws.	Productie. Pikols.
1870	24	3,337 (24)	133,984 (24)
1871	24	3,314 (23)	124,082 (24)
1872	23	1,665 (12)	159,880 (23)
1873	29	2,163 (17)	213,549 (29)
1874	38	2,287 (15)	228,013 (37)
1875	44	3,748 (16)	233,304 (40)
1876	45	6,830 (34)	377,980 (43)
1877	45	8,508 (42)	430,077 (43)
1878	47	8,798 (47)	404,761 (47)
1879	49	10,093 (47)	434,797 (47)

1) Voor particuliere rekening werden in 1879 te Amsterdam verkocht 165 balen en 29 kisten kinabast van de landen Tjiassem en Pamanoekan (Krawang), Tjiomas (Buitenzorg), Waspada (Preanger regentschappen) en Lerep (Samarang).

2) Zonder de hoeveelheid, aan monsters verstrekt, bedragende voor de vier veilingen achtereenvolgens 201, 350, 88 en 502 halve kilogrammen, waarvoor ontvangen werd *f* 1,181, *f* 1,132, *f* 397 en *f* 1,538.

Tabaksondernemingen. In 1879 werden 31 tabaksondernemingen opgeheven, 25 tijdelijk gesloten en 5 nieuwe opgericht; 1 werd in 2 ondernemingen gesplitst. Dientengevolge waren er in het geheel 103 in werking. Van dezen verkregen 93 2,936,837 kilogr. tabak en 3 bovendien nog 80,500 kilogr. krossok; ten aanzien van 10 zijn geene opgaven ontvangen. In 1878 produceerden 114 ondernemingen 8,675,358 kilogr. tabak en 7 ook nog 821,250 kilogr. krossok. Door verreweg de meeste ondernemers werd de tabak opgekocht, doch enkelen onder hen verschaften zich eigen aanplantingen op gronden, van de bevolking gehuurd.

Voorts wordt nog melding gemaakt van etablissementen voor de bereiding der koffie, door de inlandsche bevolking aan het Gouvernement te leveren, in Pasoeroean en de Preanger regentschappen; van rijstpelmolens, in de Preanger regentschappen, Krawang, Cheribon (2, van welke ééne 35,720 pikols rijst aan de markt bracht) en Samarang (1); van 2 indigo-ondernemingen, in Bagelen en Pekalongan, met eene productie van 3,000 en 2,750 kilogram; van 2 ondernemingen voor de rameh-cultuur, in Samarang en Banjoemas, van 1 voor de teelt van rameh en katoen, in Pekalongan, en van 2 vanille-ondernemingen, in de Preanger regentschappen en Samarang. Geene der rameh-ondernemingen was of kwam in 1879 in werking. Thee-aanplantingen op gronden der bevolking vond men in de Preanger regentschappen, in de nabijheid van 2 theefabrieken.

4°. *Landbouw op gronden, door het Gouvernement in huur of in erfpacht afgestaan.* Bijlage ZZ van het *Verslag* geeft een overzicht van al wat de door particulieren in erfpacht of in huur bezeten gronden op Java betreft. Het getal perceelen, bij het einde van 1878 316, klom in 1879 tot 373, te zamen groot 119,926 bouws (zie boven *Agrarische aangelegenheden; afstand van grond*). Het cijfer der ondernemingen, door deze perceelen gevormd, was hier te lande niet met juistheid bekend, doch uit de genoemde bijlage is af te leiden, dat haar getal op omstreeks 263 kan worden gesteld, waarvan dan 39 nog geen aanplant zouden bezeten hebben, 6 verlaten of nog niet tot een bekend doel bestemd, en 218 reeds geheel of gedeeltelijk (39 voor meer dan ééne cultuur) in exploitatie zouden geweest zijn. Op 157 werd koffie, op 24 thee, op 7 suikerriet, op 13 tabak, op 26 kina gekweekt; op 1 teelde men indigo, op 1

muskaatnoten, op 2 cacao [1]), op 33 inlandsche gewassen. Bij ééne tabaksonderneming en bij ééne, waar in 1878 padi werd verbouwd, is in 1879 niet geplant.

Voor zoover de gegevens strekken, worden in de volgende tabel medegedeeld de uitkomsten der voornaamste cultures, in 1879 verkregen. Het teeken — in de kolom „Opbrengst" duidt aan, dat de aanplant nog geen product opleverde.

	Beplante bouws.	Opbrengst. Pikols.		Beplante bouws.	Opbrengst. Kilogr.
Koffie....	30,416	92,183	Thee......	4,665	1,574,590
	?	835		?	95,000
	3,064	?		194	?
	3,484	—		21	—
Suiker........	1,364	98,800	Tabak....	464	73,744
				?	2,882

	Beplante bouws.	Opbrengst. Pikols.
Padi..........	924	16,369
	?	420
	1,406	?

De oogst van 185 bouws, met tabak, en van 42 bouws, met padi beplant, mislukte.

De opgegeven productie omvat ten deele ook het suikerriet en de tabak, van de bevolking opgekocht of verkregen op gronden, van haar gehuurd. Of de hoeveelheid thee, in de eerste plaats vermeld, uitsluitend van de eigen aanplantingen der ondernemers verkregen werd, is onzeker.

Voor de kina-cultuur waren bij 21 ondernemingen 466 bouws in exploitatie. Een plantsoen (23 bouws) leverde 208 kilogram kina op. De aanplantingen van 22 ondernemingen gaven nog geene opbrengst. Omtrent de productie der 3 overige ondernemingen werd niets gemeld.

De teelt van indigo, cacao en muskaatnoten was niet van groote beteekenis. Eene der twee cacao-aanplantingen besloeg 5 bouws. Aan indigo werden 125 kilogrammen geoogst.

Ook de cultuur van inlandsche gewassen, buiten padi, werd slechts op kleine schaal gedreven. Voor zooveel opgegeven, waren 50 bouws met katjang, djarak en djagong bezet, 3 met uien, 31 met polowidjo, 15 met bamboe, 25 met hout, 10 met wildhout. Klapperaanplantingen werden op een vijftal ondernemingen aangetroffen; van 2 bedroeg de uitgestrektheid 43 bouws. Bij 3 ondernemingen werden 71,000 noten ingezameld.

[1]) Het *Verslag* heeft ééne onderneming (in de Preanger regentschappen); de tweede werd, volgens bijlage ZZ, in Banjoewangi gevonden.

5°. *Landbouw op landen, aan particulieren in eigendom afgestaan.* Zie blz. 180 vv. van het *Verslag*.

Op verreweg de meeste dezer landen worden geen andere dan inlandsche gewassen verbouwd. Alleen omtrent de opbrengst der padi-cultuur zijn enkele opgaven ontvangen, doch deze waren nog zoo onvolledig, dat zij geene vermelding verdienden. De hoeveelheid verkregen producten voor de Europeesche markt, voor zooveel de landerijen betreft, van welke dienaangaande gegevens verkregen werden, was in 1879, als volgt: 108,291 pikols suiker, 26,756 pik. koffie, 879,267 kilogr. thee, 521 kilogr. tabak, 2 kilogr. cacao, 24,180 kilogr. kinabast, 91 pikols muskaatnoten, 11 pikols foelie, 40 kilogr. kruidnagelen en 373 kilogr. vanille.

6°. *Landbouw op verhuurde landen in Soerakarta en Djokjokarta.* Zie blz. 182 vv. van het *Verslag* en bijlage AAA.

Het getal der geheel of ten deele gewettigde landbouwondernemingen in de Vorstenlanden bedroeg 220 op den 31 December 1879.

De huurovereenkomsten, vóór dat tijdstip door het Bestuur bekrachtigd, hadden betrekking tot 386,434 bouws, waarvoor aan de inlandsche verhuurders jaarlijks eene pachtsom van *f* 1,443,215 [1]) is op te brengen, ongerekend de voor enkele perceelen bedongen opbrengst in natura. De pacht in producten, nevens de pacht in geld te voldoen, bestaat uit 49½ pikols koffie, 9,103 pikols rijst, 4,032 pikols brandhout, 288 pikols houtskolen, 8,571 pikols gras, 12,786 flesschen olie, 360 klappers en eene zekere hoeveelheid groenten.

Verschillende ondernemingen werden voor twee of drie cultures gebezigd. Op 109 perceelen werd koffie geteeld, op 38 suikerriet, op 79 indigo en op 61 tabak; 3 leverden geene producten voor de Europeesche markt. Van 2 ondernemingen is de bestemming niet opgegeven. De totalen der medegedeelde productie-cijfers, die echter niet tot alle ondernemingen betrekking hebben [2]), zijn, als volgt: 89,909 pikols koffie, 482,992 pikols suiker, 1,263,040 kilogr. tabak en 367,027 kilogr. indigo.

---

[1]) Hieronder voor een zevental ondernemingen de geldswaarde van eenige hoeveelheden rijst, houtwerken (balken en sierappen) en katjangolie, waarvan de levering in natura niet verplichtend is.

[2]) De cijfers van 8 koffielanden, 1 suikeronderneming, 11 tabaks- en 8 indigo-ondernemingen ontbreken. Bovendien is ten aanzien van 1 onderneming de hoeveelheid koffie niet volledig opgegeven. Voorts was bij 6 koffie- en 5 tabaksondernemingen, benevens bij 1 suikeronderneming, geen of nog geen product geoogst.

Bij het einde van 1879 telde men 18 ondernemingen, die in haar geheel nog wettiging behoefden, en 76 voor welke de bijhuring van nieuwe gronden nog moest bekrachtigd worden. Zeventien van de eerstbedoelde ondernemingen bestonden te zamen uit 3,980 bouws. De nog te bekrachtigen uitbreidingen betroffen bij 63 van de 76 ondernemingen eene uitgestrektheid van 9,054 bouws.

In deze onderafdeeling van het hoofdstuk *Nijverheid* zijn ook eenige mededeelingen omtrent de suikerfabrieken Tjalamadoe en Tasikmadoe in Soerakarta, toebehoorende aan prins MANGKOE NOGORO, opgenomen. Bij beide fabrieken te zamen waren 3,082½ bouws in gebruik, en daarvan werden 800 bouws (bij elk 400) met suikerriet beplant, die in 1879 44,200 pikols suiker opleverden. Van de niet met riet beplante gronden krijgt de bevolking bij Tjalamadoe 700, en bij Tasikmadoe 750 bouws in vruchtgebruik. Per hoofd beschikt iedere rietplanter (3 zijn per bouw ingedeeld), behalve over zijn woonerf, over ½ of ¾ bouw voor eigen cultuur. Zij, wier rietaanplant goed geslaagd is, ontvangen, na den afloop der verwerking, eene belooning van *f* 9 tot *f* 15 per bouw. Eénmaal in de acht dagen moet de bevolking uitkomen om een halven dag, zonder loon, verschillende werkzaamheden te verrichten.

Boschwezen. Zie *Verslag*, blz. 184 vv., en bijlage BBB.

In den westmoesson van 1878/79 zijn 2,317 bouws, waarop vroeger djatibosch had gestaan, weder met djati, en 524 bouws, op kale berghellingen, met andere houtsoorten beplant.

Uit de bosschen werden door de ondernemers, die de vrije beschikking hebben over het gevelde hout, afgevoerd 54,216 kub. meter timmerhout en eene niet opgegeven hoeveelheid brandhout, en door de aannemers van uitdunningsperceelen 8,855 kub. meter klein timmerhout en brandhout. Op bekomen vergunning werden door de inlandsche bevolking en door particulieren 4,881 kub. meter timmerhout, 6,460 sading- en langkappalmen, benevens 2,578 vadem brandhout, verkregen. Uit de bosschen, ten behoeve van den lande door eene onderneming of in eigen beheer geëxploiteerd, werden afgevoerd 28,221 kub. meter timmerhout, 94,000 dwarsliggers, 130 sadingpalmen en 1,084 vadem brandhout.

De zuivere inkomsten, die het Gouvernement in 1879 aan 's lands bosschen ontleende, worden gesteld op *f* 757,755, tegen *f* 754,690 in 1878.

Veeteelt. Omtrent de getalsterkte van den veestapel op Java en Madura zijn geen andere gegevens beschikbaar dan die, welke ontleend zijn aan de veelal moeielijk te controleeren opgaven der inlandsche hoofden. Voor sommige streken, b. v. in Bantam, de Preanger regentschappen enz., waar talrijke kudden vee in het wild in de bosschen rondzwerven, is trouwens het aanhouden van nauwkeurige staten van het aanwezige vee ondoenlijk.

Naar werd opgegeven, bestond de veestapel in 1878 uit 2,880,811 buffels, 1,921,139 runderen en 632,235 paarden. Volgens het vorig *Verslag* telde men in 1877 2,754,498 buffels, 1,727,841 runderen en 618,411 paarden, doch in die opgave zijn voor Djokjokarta en Soerakarta de cijfers van 1876 behouden.

Uit sommige gewesten werden weder gegevens verkregen, die zeer afweken van de laatstbekende getallen, zoodat de verschillen, naar het voorkomt, aan andere oorzaken dan aan werkelijke toe- of afneming moeten worden toegeschreven. „Intusschen schijnt", zegt het *Verslag*, „aan de jaarlijks geleverde cijfers, beschouwd over eene reeks van jaren, toch altijd eene betrekkelijke waarde te mogen worden toegekend." Daarin is dan ook opgenomen het volgende aan de bestaande gegevens ontleende overzicht van de cijfers betreffende den veestapel in 19 van de 22 gewesten op Java [1]) gedurende de vier tienjarige tijdvakken sedert 1839, waaronder, ter vergelijking, de totaalcijfers van dezelfde gewesten over 1878 afzonderlijk zijn vermeld.

	Gemiddeld per jaar aanwezig.			
TIJDVAKKEN.	Buffels.	Runderen.	Paarden.	Te zamen.
1839 t/m. 1848	1,301,576	473,651	312,879	2,088,106
1849 〃 1858	1,479,262	577,439	376,401	2,433,102
1859 〃 1868	1,954,613	858,684	479,015	3,292,312
1869 〃 1878	2,259,386	1,246,058	546,702	4,052,146
1878	2,333,357	1,401,393	539,599	4,274,349

In welke verhouding de veestapel volgens de bekende statistieken stond tot de uitgestrektheid der bouwgronden van de inlandsche bevolking en tot hare getalsterkte, is aangewezen in de onderstaande tabel.

[1]) Omtrent Madura zijn over de jaren 1839 t/m. 1878 geene doorloopende opgaven bekend; evenmin omtrent de residentiën Batavia, Djokjokarta en Soerakarta op Java.

	Per 100 bouws met eerste gewassen beplante gronden.				Per 1000 Inlanders. [1]			
TIJDVAKKEN.	Buffels.	Runderen.	Paarden.	Te zam.	Buffels.	Runderen.	Paarden.	Te zam.
839 t/m. 1848.	91^{4}	33^{3}	22	146^{7}	176^{5}	64^{2}	42^{4}	283^{1}
849 〃 1858	87^{5}	34^{1}	22^{3}	143^{9}	175^{7}	68^{5}	44^{7}	288^{9}
859 〃 1868.	93^{9}	41^{2}	23	158^{1}	174^{7}	76^{7}	42^{8}	294^{2}
869 〃 1878.	91^{1}	56^{2}	22	163^{3}	154^{1}	84^{9}	37^{3}	276^{3}
878............	83	49^{9}	19^{2}	152^{1}	147^{8}	88^{7}	34^{1}	270^{6}

Buitenbezittingen. Uit de menigvuldige opgaven op blz. 188 vv. van het *Verslag* nemen wij het volgende over.

In het gouvernement van Sumatra's Westkust zouden, volgens de ontvangen opgaven, in 1879 5,754,715 koffieboomen zijn bijgeplant. De oogst bedroeg 112,030 pikols, tegen 82,351 pikols in 1878 en 175,034 pikols in 1877.

De koffieveilingen te Padang liepen, als volgt, af:

	1877.	1878.	1879.
Hoeveelheid pikols.....	164,200	87,000	106,200
Opbrengst.........	*f* 9,365,900	*f* 4,745,800	*f* 6,343,520
Gemiddeld per pikol..	*f* 57.03^{9}	〃 54.54^{9}	〃 59.73

In Maart en Juni 1880 werd voor 27,000 en 36,400 pikols gemiddeld per pikol gemaakt *f* $58,29^{5}$ en *f* $52,42^{2}$.

In de Minahassa, waar de gouvernementskoffiecultuur zich in een zeer verwaarloosden toestand bevond, werd eene betere leiding aan den arbeid gegeven, en wordt nu ook de zoogenaamde Preanger regeling nagevolgd, behoudens zulke afwijkingen in de onderdeelen als plaatselijke omstandigheden blijken te vorderen. De verplichte bijplanting gedurende den regenmoesson van 1879/80, in het geheel op 375,605 boomen bepaald, bedroeg gemiddeld omstreeks 25 boomen voor elk der 15,024 bij de koffiecultuur ingedeelde huisgezinnen. Omtrent het aanwezig getal boomen, volgens vorige verslagen op 9 a 10 millioen te schatten, schenen voorshands geene vertrouwbare cijfers te leveren. De oogst was in 1879 slechts middelmatig (12,107 pikols).

Volgens opgave van het gewestelijk bestuur, zijn in 1879 van Makasser uitgevoerd 100,305 pikols, afkomstig uit de gouvernementslanden, en 31,921, uit andere gedeelten van Celebes of van Nederl.

[1]) Bij deze berekening is van de veronderstelling uitgegaan, dat de geheele veestapel het eigendom der inlandsche bevolking is, dewijl het vee, dat aan Europeanen en andere niet-inlanders toebehoort, niet afzonderlijk is opgegeven en bovendien slechts een zeer klein gedeelte van de opgegeven totalen kan uitmaken.

Indië aangebracht, in het geheel alzoo 132,226 pikols, waarvan met bestemming naar Nederland 59,071, naar het Engelsche Kanaal 6,170, naar Amerika 12,130, naar Singapore 45,374 en naar verschillende plaatsen in Nederl. Indië zelf 9,481 pikols. Van Palembang werden verscheept 28,704 pikols naar Java, 75 naar Borneo, Banka en Billiton, 2 naar Djambi en 717 naar Singapore, en ging eene vrij aanzienlijke hoeveelheid over land naar Benkoelen. De uitvoer van het Balische landschap Boeleleng, hoofdzakelijk naar Singapore, bedroeg 34,915 pikols, waaronder 3,927 pikols, afkomstig uit de Vorstenrijken.

Op aanmoediging van het Bestuur was men in onderscheidene streken van Timor eenig werk gaan maken van de koffiecultuur. In het landschap Mollo werden bij verschillende gelegenheden meer dan 300,000 zaden van Menado-koffie in kweekbeddingen geplant, waarvan ongeveer $\frac{2}{3}$ goed waren opgekomen. In de landschappen Fialarang en Lamaknene werden de bestaande aanplantingen door de eigenaren (Chineezen en Inlanders) belangrijk uitgebreid. Volgens de ontvangen mededeelingen was op Timor het getal koffieboompjes in 1879 van 17,000 tot 225,000 gestegen. Voor andere gedeelten van het gewest is een totaal van 16,000 boompjes opgegeven.

Omtrent de uitkomst der rijstteelt zijn geene cijfers medegedeeld.

De peper- en gambierplantages in Riouw zouden ruim 78,925 pikols peper en 248,288 pikols gambier hebben opgebracht [1]), doch voor de juistheid dezer cijfers kon niet worden ingestaan, daar de opgaven der (Chineesche) planters weinig vertrouwen verdienen, en ook de uitvoer, voor zoover deze van de verschillende eilanden rechtstreeks geschiedt, aan de contrôle van het bestuur ontsnapt. Vertrouwbare gegevens zijn alleen te leveren omtrent hetgeen over Riouw wordt uitgevoerd. Gedurende 1878 werden van daar, meest naar Singapore, verscheept 34,396 pikols peper en 156,076 pikols gambier. Omtrent den uitvoer in 1879 was nog geene opgave ontvangen. Op Banka leverde de peper 217, de gambier 168 pikols.

---

1) De meening, reeds in de beide vorige Verslagen geuit, dat de toen vermelde productie-cijfers (in 1877 niet minder dan 382,000 pikols peper en 1,100,000 pikols gambier, in 1878 respectievelijk 400,000 en 1,000,000) aan vergissingen moesten doen gelooven, is door nader verkregen inlichtingen bevestigd geworden.

Op 34 muskaatnotenperken op de Banda-eilanden werden verwerkt 6,686 pikols noten in den dop, 2,077 pikols noten uit den dop en 1,759 pikols foelie. Naar welke landen en plaatsen de Bandasche specerijen in de drie laatste jaren zijn verzonden, wordt in den volgenden staat aangewezen [1].

	NOTEN (pikols).			FOELIE (pikols).		
	1877.	1878.	1879.	1877.	1878.	1879.
Naar Nederland.......	2,072	289	1,014	362	155	365
〃 Singapore.......	4,817	1,999	3,196	1,009	660	370
〃 Java............	6,154	4,688	6,670	2,429	1,137	1,762
〃 Makasser.........	202	27	157	10	—	—
Totaal.....	13,245	7,003	11,037	3,810	1,952	2,497

Inzameling van boschproducten had weder op groote schaal en algemeen plaats in de Lampongsche districten. Uit dat gewest werden, voor zooveel bekend, uitgevoerd: 13,807 pikols dammar (tegen *f* 20 a *f* 30 per pikol), 24,475 bossen rotting (*f* 1 a *f* 1.75 per bos van 200 stuks), 168,500 stuks semamboe-rotting (*f* 18 per 1000 stuks), 41 pikols gomelastiek (*f* 70 a *f* 100 per pikol), 17 pikols was (*f* 100 per pikol) en 823 kilogrammen vogelnestjes, waarvan de waarde niet is opgegeven.

In de Westerafdeeling van Borneo levert de inzameling voor velen een middel van bestaan op. In 1879 legden de Dajaks zich daarop meer toe dan gewoonlijk, omdat zij, wegens de mislukking hunner rijstteelt, rijst moesten koopen, die hun door den Chineeschen handel gebracht werd, tegen inruiling van boschproducten, vooral van getah pertja. Het *Verslag* bevat de opgave van eenige artikelen, die in de zes laatste jaren te Pontianak en Pamangkat werden uitgevoerd. Wij ontleenen daaraan het volgende driejarig overzicht.

	1877.	1878.	1879.
Getah pertja (kilogr.)..........	250,069	237,556	1,060,971
Gom dammar (id.).............	80,260	74,700	50,800
Rotting (id.)................	1,809,700	3,930,200	3,456,600
Rottingstokken (waarde)......	*f* 4,517	*f* 2,885	*f* 2,230
Tengkawangvet (id.)..........	〃 [2]	〃 441,555	〃 184,660 [3]
Gahroe- en laka-hout (id).....	〃 2,790	〃 3,470	〃 29,960

[1]) Voor eene gemakkelijke vergelijking is bij deze opgave aangenomen, dat alleen ontbolsterde noten zijn uitgevoerd. Daarom zijn de noten, in den dop verzonden. hier slechts in rekening gebracht voor $^2/_3$ van haar gewicht.

[2]) Waarde niet opgegeven; de hoeveelheid bedroeg 4,200 kilogram.

[3]) Bovendien 3,150 kilogrammen, waarvan de waarde niet is vermeld.

Ten aanzien der uitkomsten, verkregen door de in exploitatie zijnde ondernemingen, wettig gevestigd op woeste gronden, in erfpacht of in huur afgestaan, (zie boven bladz. 249 v.), blijkt uit het *Verslag* en uit bijlage CCC o. a. het volgende. Voor 13 van de 16 ondernemingen (12 voor de teelt van koffie en 4 voor de teelt van padi of van padi en vruchtboomen) in het gouvernement van Sumatra's Westkust bedroeg de oogst 2,748 pikols koffie (van 2,314 bouws) en 148 pikols padi (van 27 bouws). Eene van de 2 tabaks-ondernemingen op het eiland Bengkalis (Sumatra's Oostkust) verkreeg van 150 bouws slechts 687 kilogr. tabak. Bij beide ondernemingen is in 1879 de tabakscultuur, wegens het mislukken der aanplantingen, voor goed opgegeven. Zij werd vervangen door de teelt van tapioca of cassave, die in de Straits Settlements goede uitkomsten oplevert Op het erfpachtperceel in Celebes leverde de koffieaanplant, waarvoor 200 van de 456 bouws in gebruik waren, nog geen product op. Ook de aanplantingen van muskaatnoten op drie perceelen in Banda (het noordelijk en zuidelijk deel van het eiland Rhun en het eiland Rozengain) gaven nog geene opbrengst. Bij het einde van 1879 telden de plantsoenen 39,818 jonge boomen. De erfpachter van het eiland Pisang, mede in Banda, oogstte 700 klappers. Omtrent de productie van het huurland in Celebes (49 bouws tuingrond en padivelden) zijn geene cijfers medegedeeld.

De landbouwondernemingen van Europeanen ter Sumatra's Oostkust, ingevolge overeenkomsten met de inlandsche vorsten tot stand gekomen en door het Europeesch bestuur erkend, waren in 1879 ten getale van 70 (39 in Deli, 22 in Langkat, 9 in Serdang), tegen 68 [1]) in 1878. Voor zooveel uit de ontvangen opgaven blijkt, werd bij schier al deze ondernemingen tabak verbouwd; bij 3 daarvan teelde men tevens muskaatnoten, bij 1 tevens koffie, en bij 1 tevens koffie en cacao; van 4, die in 1879 niet werkten, is de bestemming niet opgegeven, terwijl ééne alleen hout opleverde.

De tabaksproductie bedroeg voor 60 ondernemingen 8,211,572 Amst. pond, overeenkomende met ruim 65,532 pikols. Drie ondernemingen verkregen nog geen product, van 2 is de oogst niet opgegeven. Volgens de cijfers van uitvoer werden uit de genoemde landschappen verscheept 5,887,110 Amst. ponden of ongeveer 57,097 pikols, tegen

---

1) Verbeterde opgave.

42,442 pikols in 1878 en 32,546 in 1877. Omtrent de opbrengst der specerijtuinen werd alleen aangeteekend, dat bij ééne onderneming waren ingezameld 1,265 Amst. ponden muskaatnoten en 238 Amst. ponden foelie. De koffie- en cacao-aanplantingen droegen nog geene vruchten.

In Beneden-Langkat en Beneden-Serdang werden 8 tabaksondernemingen na den oogst van 1879, wegens de bij herhaling verkregen ongunstige uitkomsten, opgeheven. Dientengevolge bleven bij den aanvang van 1880 over: in Langkat 15 ondernemingen, waarvan 14 28,500 bouws besloegen, en in Serdang 8, die over 16,000 bouws [1]) beschikten. Voor 37 van de 39 ondernemingen in Deli is eene uitgestrektheid van 54,600 bouws opgegeven.

Voor verdere bijzonderheden verwijzen wij naar het *Koloniaal Verslag*.

MIJNBOUW. Zie, behalve het *Koloniaal Verslag*, blz. 199 vv., het *Jaarboek voor het Mijnwezen in Nederlandsch Indië*.

Tinontginningen. *Ontginning van gouvernementswege.*

Bij 's lands pakhuizen op Banka werden in 1879 ingeleverd 77,616 pikols tin, dat is 5,087 meer dan in het vorige jaar en 10,915 meer dan de gemiddelde jaarlijksche levering (66,701 pikols) in het tienjarig tijdvak 1869/78.

Het tin, afkomstig van de gouvernementsmijnen, bedroeg eene hoeveelheid van 56,360 pikols, terwijl aan zoogenaamd particulier tin werden verkregen 21,256 pikols, waaronder 6,508, geleverd door tra-smelters en nawasschers, die dit tin bekomen door het uitsmelten van tinslakken, welke als te arm aan erts door de mijnen niet meer worden verwerkt, of van erts, dat aan de einden der waschkanalen wordt ingezameld.

Bij de gouvernementsmijnen waren gemiddeld 6,518 arbeiders werkzaam. Op den 31 December bedroeg hun getal 6,628, namelijk 2,277 deelhebbers, 3,739 jaarlooners en 612 kolenbranders. Het cijfer der werklieden bij de particuliere mijnen was gemiddeld, naar werd opgegeven, 1,064, dat der tra-smelters en nawasschers 376, doch het is onzeker, of deze getallen op juistheid kunnen aanspraak maken.

Het tin uit de gouvernementsmijnen kwam het Gouvernement, volgens de waarde van hetgeen door de mijnwerkers genoten werd, te staan op *f* 17.70^{6}, dat uit de particuliere mijnen op *f* 13.50,

[1]) Hieronder ook de uitgestrektheid van eene der ondernemingen in Deli, welke met eene der Serdangsche plantages zamenwerkte.

beide dooreengenomen gemiddeld op *f* 16.55[5] het pikol, tegen *f* 20.28[4], *f* 13.50 en *f* 18.74 in 1878. Het totaal der uitgaven voor de tinlevering van 1879[1]), waaronder ook de kosten van afscheping uit de depots op Java en die van aanvoer en verkoop hier te lande, is, naar berekend werd, te stellen op gemiddeld *f* 28.01 per pikol, tegen *f* 32.80 in 1878. Intusschen valt omtrent deze berekening op te merken, dat daarbij tot het volle bedrag in uitgaaf zijn gebracht de sommen, waarmede de schulden van verschillende gouvernementsmijnen vermeerderd werden, en dus al dadelijk is aangenomen, dat daarvan niets kan worden aangezuiverd. Het bedrag, op oude schulden afbetaald, is daarentegen in mindering der productiekosten gebracht.

Bij het einde van 1879 waren de gouvernementsmijnen 118, de particuliere mijnen 128 in getal.

De tinveilingen hier te lande brachten gemiddeld op, per 50 kilogr.:

	Kilogram. Netto.	Gemiddelde opbrengst. Bruto.	Netto.
1875	4,296,556	*f* 51.47	*f* 48.60
1876	4,410,986	" 45.09	" 42.50
1877	4,282,010	" 41.57	" 39.13
1878	3,991,278	" 38.76	" 36.55
1879	4,299,708	" 42.90	" 40.80

terwijl in Januari, Maart, Mei en Juli 1880, voor 631,566, 472,381, 637,602 en 643,144 kilogram gemiddeld netto *f* 56.08, *f* 48.51, *f* 40.77 en *f* 54.00 werd gemaakt.

Particuliere ontginningen.

Billiton. De *Billiton-maatschappij* verkreeg in het boekjaar, eindigende voor de jaren tot en met 1875 ult°. Februari, voor 1876 en vervolgens ult°. April:

1870/71	...47,318 pikols.	1875/76	...62,063 pikols.
1871/72	...49,850 "	1876/77	...59,532 "
1872/73	...54,371 "	1877/78	...61,794 "
1873/74	...50,979 "	1878/79	...93,495 "
1874/75	...62,808 "	1879/80	...84,712 "

Het boekjaar 1875/76 liep, bij uitzondering, over 14 maanden (zie boven); de voor dat jaar opgegeven productie van 62,063 pikols komt alzoo overeen met eene productie van 53,197 in 12 maanden.

1) Behoudens de voorschotten, na afloop der levering, alzoo in 1880, te verleenen aan de mijnen, welke, ten gevolge van de afschaffing der verstrekking van voorschotten voor het reëngageeren van werkvolk, hulp mochten noodig hebben. Te dien einde was eene som van *f* 36,095 ter beschikking van den resident van Banka gesteld.

De mijnwerkers waren in 1878/79 gemiddeld 4,275 in getal, in 1879/80 4,180.

Het tin, door de maatschappij te Batavia geveild, bracht in zes veilingen gemiddeld per pikol op: *f* 38.42, *f* 45.98, *f* 43.70, *f* 42.26, *f* 56.32 en *f* 62.29. De verkochte hoeveelheid bestond uit ruim 76,175 pikols.

Als pachtschat (3 pCt. der productie) ontving het Gouvernement over de drie laatste jaren achtereenvolgens 1,853$^{83}/_{100}$, 2,804$^{37}/_{100}$ en 2,541$^{37}/_{100}$ pikols. De zuivere opbrengst van den verkoop der beide eerstgenoemde hoeveelheden in de gouvernementsveilingen hier te lande van Januari 1879 en Maart 1880 bedroeg *f* 76,876 en *f* 164,399 of *f* 33.48^{5} en *f* 47.51 per 50 kilogram. Aan uitvoerrecht op het Billiton-tin (*f* 3.50 per 100 kilogram) werd in 1879 ontvangen *f* 154.451, tegen *f* 140,302 in 1878.

Siak (Oostkust van Sumatra). De plannen tot hervatting van de in 1878 gestaakte werkzaamheden bij de tinontginning te Batoe Gadja (zie vorig *Overzicht*, bladz. 299) werden nog niet opgegeven. De cijns, aan den sultak van Siak op te brengen, is ook over 1879 betaald.

Kolenmijnen. Ontginning van gouvernementswege. De productie der mijnen te Assahan (Oostkust van Sumatra) en Pengaron (Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo) bedroeg in 1879 6,217½ ton kolen. Op den 31 December van dat jaar lag bij de mijn-etablissementen nog 4,883 ton kolen in voorraad. De gemiddelde maandelijksche sterkte der bij de mijnen te werk gestelde dwangarbeiders was 481,2.

Mijnbouwkundige opsporingen door particulieren. Tot het doen van mijnbouwkundige onderzoekingen in de afdeeling Soekaboemi (Preanger regentschappen) werd vergunning verleend. De bewilliging, bij Indisch besluit van den 11 Maart 1879 verleend tot oprichting eener naamlooze vennootschap „Mijnbouw-maatschappij Sumatra", (zie het *Jaarboekje* voor 1880, bladz. 299), verviel, omdat de maatschappij niet binnen den gestelden termijn was gevestigd geworden. Uit het in de Indische dagbladen openbaar gemaakte verslag van den deskundige, die in Augustus 1879 naar Sumatra was vertrokken om de maatschappij voor te lichten, is gebleken, dat aan de voorgenomon goud-ontginning nabij Soepaijang (Padangsche Bovenlanden) slechts eene twijfelachtige waarde kon worden toegekend, maar dat van de overige door hem bezochte streken, gelegen buiten het aan den civielen mijningenieur R. D. VERBEEK, overeenkomstig zijne aanvraag,

aangewezen onderzoekingsveld, eene enkele - Telaké, gelegen in de XIII en IX Kotta's - gunstige uitkomsten beloofde, terwijl vele andere streken verdienden nader te worden onderzocht. Naar aanleiding dezer aanwijzingen zouden door den heer VERBEEK in de bedoelde landstreek nieuwe nasporingen worden gedaan, waartoe vergunning door hem werd verkregen.

ZOUT. De zoutaanmaak, die van 1874 af alleen op Madura plaats vindt, leverde in 1879, ten gevolge van de vochtige weersgesteldheid, slechts 154 kojans, tegen 41,347 in 1878, 66,902 in 1877 en 38,400 in 1876. Het debiet was, als volgt:

	Op Java en Madura.		In de Buitenbezittingen.	
	Kojans van 30 pikols.	Opbrengst.	Kojans.	Opbrengst.
1870	27,660	*f* 5,389,547	6,123	*f* 1,061,511
1871	27,621	〃 5,364,692	4,978	〃 861,364
1872	26,477	〃 5,111,836	5,475	〃 944,610
1873	28,176	〃 5,395,585	4 803	〃 855,762
1874	29,428	〃 5,625,540	6,099	〃 1,049,935
1875	30,123	〃 5,703,453	6,532	〃 1,120,870
1876	27,234	〃 5,425,562	6,255	〃 1,073,393
1877	27,639	〃 5,514,377	6,313	〃 1,085,158
1878	27,910	〃 5,553,871	6,199	〃 1,064,225
1879	31,824	〃 6,347,301	6,227	〃 1,069,455

Aan de opgaven over 1873 ontbreken voor de Buitenbezittingen die van de Westerafdeeling van Borneo.

Uit de zouthoudende modderwellen in de afdeeling Grobogan (Samarang) werden in 1879 verkregen 13,433 pikols zout, in 1878 12,484 pikols. Als cijns (1/3 van de laagste plaatselijke marktwaarde) hadden de zoutmakers aldaar in 1879 te betalen *f* 5,560, in 1878 *f* 6,071.

HANDEL, SCHEEPVAART EN SCHEEPSBOUW. Zie het *Kol. Verslag*, bladz. 203 vv., bijlagen FFF—JJJ en de *Officieele Statistiek van Handel en Scheepvaart in Nederl. Indië* over 1877 en 1878.

De algemeene invoer in Indië was in 1877 en 1878, als volgt:

		Goederen.	Speciën.	Totaal.
1877	voor gouvernem.-reken.	*f* 9,671,954	*f* 17,966,000	*f* 27,637,954
	〃 particuliere 〃	〃 112,704,804	〃 13,361,658	〃 126,066,462
	Totaal...	*f* 122,376,758	*f* 31,327,658	*f* 153,704,416
1878	voor gouvernem.-reken.	*f* 12,579,565	*f* 10,000,000	*f* 22,579,565
	〃 particuliere 〃	〃 103,391,089	〃 14,478,725	〃 117,869,814
	Totaal...	*f* 115,970,654	*f* 24,478,725	*f* 140,449,379

De algemeene uitvoer:

		Goederen.	Speciën.	Totaal.
1877	voor gouvernem.-reken.	*f* 57,116,672	*f* ——	*f* 57,116,672
	〃 particuliere 〃	〃 161,863,449	〃 1,529,215	〃 163,392,664
	Totaal...	*f* 218,980,121	*f* 1,529,215	*f* 220,509,336
1878	voor gouvernem.-reken.	*f* 38,290,204	*f* ——	*f* 38,290,204
	〃 particuliere 〃	〃 134,200,112	〃 7,477,305	〃 141,677,417
	Totaal...	*f* 172,490,316	*f* 7,477,305	*f* 179,967,621

De herkomst en bestemming der goederen en speciën, onder den algemeenen invoer en uitvoer begrepen, blijken uit de volgende opgaven.

ALGEMEENE INVOER.

In mill. guldens.

Landen van herkomst.	Voor Gouvernements-rekening. Goederen. 1877.	1878.	Speciën. 1877.	1878.	Voor particuliere rekening. Goederen. 1877.	1878.	Speciën. 1877.	1878.
Nederland	6,82	6,86	17,96	10,00	50,08	42,72	0,95	1,60
Andere landen buiten den Oost. Archipel	0,75	5,33	—	—	32,92	27,61	0,95	0,26
Oostersche Archipel:								
Singapore	2,09	0,37	—	—	25,95	28,36	10,14	8,56
andere gedeelten	—	—	—	—	3,73	4,67	1,31	4,03
Onbekend (strandgoed)	—	—	—	—	0,01	—	—	—
Totaal	9,67	12,57	17,96	10,00	112 70	103,39	13,36	14,47

ALGEMEENE UITVOER.

In mill. guldens.

Landen van bestemming.	Voor Gouvernements-rekening. Goederen. 1877.	1878.	Voor particuliere rekening. Goederen. 1877.	1878.	Speciën. 1877.	1878.
Nederland	57,11	38,29	86,59	58,42	—	6,86
Engelsch Kanaal (om orders) [1]	—	—	8,95	11,85	—	—
Andere landen buiten den Oost. Archipel	—	—	44,57	42,17	0,03	0,09
Oostersche Archipel:						
Singapore	—	—	17,26	17,71	1,48	0,51
andere gedeelten	—	—	4,47	4,01	0,00	0,00
Totaal	57,11	38,29	161,86	134,20	1,52	7,47

[1]) De verscheping „naar het Kanaal om orders" geschiedt om zoolang mogelijk vrij te zijn in het bepalen der eindbestemming van het product.

In den particulieren goedereninvoer, behalve uit Nederland, (*f* 62,62 mill. in 1877 en *f* 60,66 mill. in 1878) werd, als volgt, gedeeld door:

	1877.	1878.		1877.	1878.
Engeland	17,25	14,04	Malakka	0,10	0,11
Frankrijk	1,14	1,07	Singapore	25,95	28,36
Duitschland	0,12	0,34	Saigon	1,91	0,71
Zweden	0,01	0,01	China	3,04	3,02
Italië	0,04	0,07	Hongkong	0,22	0,33
Spanje	0,02	—	Manilla	0,29	0,87
Amerika	5,18	3,94	Timor Dilly	0,02	0,08
Afrika	0,00	0,01	Australië	0,98	1,25
Perzië	0,12	0,18	Kokos-eilanden	0,08	0,09
Bengalen	0,08	0,28	Andere landen	0,00	0,02
Siam	2,45	1,24	Onbekend (strandgoederen)	0,01	—
Burmah	—	0,16			
Poloe Pinang	3,51	4,38			

Van de door particulieren naar elders dan Nederland uitgevoerde goederen, ten bedrage van *f* 75,26 mill. in 1877 en *f* 75,77 mill. in 1878, zijn uitgevoerd naar:

	1877.	1878.		1877.	1878.
Engelsch Kanaal	8,95	11,85	Bengalen	0,10	0,05
Engeland	20,84	17,88	Siam	0,25	0,89
Frankrijk	2,09	3,59	Poeloe Pinang	3,90	3,79
Duitschland	0,00	0,01	Malakka	0,45	0,14
Denemarken	0,67	0,00	Singapore	17,26	17,71
Oostenrijk	0,58	0,56	Saigon	0,01	0,00
Italië	0,03	0,07	China	0,73	0,67
Spanje	0,39	0,22	Hongkong	0,04	0,12
Portugal	0,23	0,13	Manilla	0,27	0,46
Amerika	11,58	11,81	Japan	0,00	0,29
Afrika	0,07	0,21	Timor Dilly	0,09	0,06
Mauritius	0,16	0,09	Australië	5,43	4,56
Egypte	0,22	—	Kokos-eilanden	0,02	0,01
Arabië	0,00	0,01	Andere landen	0,00	0,00
Perzië	0,80	0,45			

De voornaamste invoeren voor rekening van particulieren hebben bestaan uit:

	1877.	1878.
Aardewerk	*f* 1,62 mill.	*f* 2,04 mill.
Eetwaren	〃 6,60 〃	〃 7,65 〃
Garens	〃 3,32 〃	〃 4,01 〃
Gedistilleerd	〃 1,44 〃	〃 1,72 〃
Gereedschappen en machineriën	〃 1,97 〃	〃 2,29 〃
IJzer en staal en dito werk	〃 2,36 〃	〃 2,91 〃
Kleederen	〃 0,82 〃	〃 1,21 〃
Koper en koperwerk, pleet- en bronsw.	〃 0,83 〃	〃 1,25 〃
Kramerij	〃 2,72 〃	〃 3,32 〃
Manufacturen	〃 48,07 〃	〃 36,50 〃

	1877.	1878.
Meel	*f* 2,12 mill.	*f* 2,25 mill.
Opium	〃 1,58 〃	〃 1,86 〃
Petroleum	〃 5,43 〃	〃 3,75 〃
Rijst	〃 7,79 〃	〃 6,85 〃
Sigaren	〃 2,89 〃	〃 2,62 〃
Steenkolen en cokes	〃 2,26 〃	〃 1,93 〃
Thee	〃 2,40 〃	〃 2,90 〃
Was	〃 1,53 〃	〃 1,10 〃
Wijnen	〃 2,74 〃	〃 2,20 〃

En hiervan uit Nederland:

	1877.	1878.
Aardewerk	*f* 0,82 mill.	*f* 1,08 mill.
Eetwaren	〃 2,74 〃	〃 2,73 〃
Garens	〃 2,04 〃	〃 2,48 〃
Gedistilleerd	〃 1,13 〃	〃 1,34 〃
Gereedschappen en machineriën	〃 1,16 〃	〃 1,52 〃
IJzer en staal en dito werk	〃 1,52 〃	〃 1,82 〃
Kleederen	〃 0,35 〃	〃 0,41 〃
Koper en koperwerk, pleet- en bronsw.	〃 0,40 〃	〃 0,61 〃
Kramerij	〃 1,54 〃	〃 2,11 〃
Manufacturen	〃 29,87 〃	〃 20,71 〃
Meel	〃 0,31 〃	〃 0,39 〃
Opium	〃 0,00 〃	〃 0,00 〃
Petroleum	〃 0,32 〃	〃 0,00 〃
Sigaren	〃 0,06 〃	〃 0,16 〃
Steenkolen en cokes	〃 0,18 〃	〃 0,16 〃
Thee	〃 0,00 〃	〃 0,00 〃
Was	〃 0,75 〃	〃 0,71 〃
Wijnen	〃 1,85 〃	〃 1,43 〃

De waarde van den geheelen uitvoer der volgende stapelproducten heeft bedragen in duizendtallen guldens:

	1877.	1878.		1877.	1878.
Koffie	88,556	57,015	Gom dammar	1,025	726
Suiker	62,583	54,539	Gomelastiek	83	41
Rijst	2,292	1,932	Gom kopal	128	165
Tin	5,282	7,472	Foelie	978	681
Indigo	3,791	2,799	Nagelen	376	177
Rotting	2,929	1,917	Notenmuskaat	2,815	2,104
Thee	2,554	1,953	Tabak	28,280	21,330
Peper	1,883	1,327	Gambier	2,036	2,062
Kaneel	152	112	Cacao	211	304
Getah pertja	1,651	1,888	Klapperolie	1,220	1,293
Gom benzoïn	582	1,223			

De hoeveelheid derzelfde uitgevoerde stapelproducten heeft bedragen:

	1877.		1878.	
	Naar Nederland. Gouvernem. en part.	Naar elders.	Naar Nederland. Gouvernem. en part.	Naar elders.
Koffie........Kg.	80,720,341	10 575,266	52,065,481	11,284,540
Suiker........ //	79,763,884	143,747,416	57,713,600	179,413,892
Rijst......... //	5,373,582	17,781,452	3,349,456	13,542,480
Tin.......... //	7,322,787	223,380	10,387,932	287,705
Indigo........ //	506,010	438,038	292,623	131,647
Rotting....... //	2,843,549	13,430,614	2 040,772	8,612,741
Thee......... //	2,314,959	239,216	2,569,284	222,103
Peper........ //	1,052 020	3,825,669	556,025	3,034,834
Kaneel....... //	125,560	255,441	108,625	172,437
Getah pertja... //	198,187	627,459	122,918	821,315
Gom benzoïn.. //	4 829	359,284	70,380	694,210
Gom dammar.. //	513,795	1,017,156	337,691	780,060
Gomelastiek... //	4,562	44,362	3,749	22,472
Gom kopal.... //	475,727	164,650	721,646	104,940
Foelie........ //	256,332	151,305	229,320	111,299
Nagelen...... //	140,403	110,286	38,150	84,093
Notenmuskaat.. //	403,271	1,205,750	697,418	540,683
Tabak........ //	16,534,202	2,805,435	17,440,091	4,152,024
Gambier...... //	——	9,257,238	——	9,373,832
Cacao........ //	550	211,061	——	304,804
Klapperolie ..Lr.	——	1,525,853	2,844	1,613,792

Het volgende staatje geeft een overzicht van de scheepvaartbeweging in Indië, in 1877 en 1878.

(g. = getal, t. = tonnen van 1.5 M³.)

		Aangekomen.		Vertrokken.	
Stoomschepen:		1877.	1878.	1877.	1878.
geladen	g.	1,632	1,695	1,579	1,736
	t.	971,300	1,227,510	941,770	1,064,500
in ballast	g.	196	182	193	146
	t.	111,529	94,829	75,893	59,568
Op Europ. wijze getuigde zeilschepen:					
geladen	g.	1,690	1,591	1,613	1,608
	t.	570,508	540,632	568,777	558,171
in ballast	g.	126	142	194	138
	t.	69,018	82,725	50,278	45,138
Op inlandsche wijze getuigde zeilschepen:					
geladen	g.	3,901	3,859	3,830	3,882
	t.	90,267	87,167	83,864	87,746
in ballast	g.	313	183	637	475
	t.	3,499	3,154	13,579	8,713
Totaal schepen:					
geladen	g.	7,223	7,145	7,022	7,226
	t.	1,632,075	1,855,309	1,594,411	1,710,417
in ballast	g.	635	507	1,024	759
	t.	184,046	181,708	139,750	113,419

Aan de opgave omtrent de herkomst en bestemming der vaartuigen is het volgende ontleend.

INGEKLAARD.

Van:	1877. Schepen.	1877. Duizendtallen. Tonnen.	1878. Schepen.	1878. Duizendtallen. Tonnen.
Nederland	177	232,3	149	188,8
And. landen buit. den Oost. Archipel	526	276,1	431	258,5
Singapore	1,484	275,7	1,509	274,9
Andere ged. v. d. Oost. Archipel	5,627	1024,3	5,544	1307,4
Uit zee	44	7,5	19	7,2
Totaal	7,858	1816,1	7,652	2037,0

UITGEKLAARD.

Naar:	1877. Schepen.	1877. Duizendtallen. Tonnen.	1878. Schepen.	1878. Duizendtallen. Tonnen.
Nederland	206	243,9	137	147,7
Engelsch Kanaal (om orders)	62	39,0	74	53,5
And. landen buit. den Oost. Archipel	364	181,2	331	181,1
Singapore	1,423	233,7	1,459	227,7
Andere ged. v. d. Oost. Archipel	5,991	1036,0	5,984	1213,5
Totaal	8,046	1734,1	7,985	1823,8

Onder Nederlandsche vlag zijn ingeklaard:

	1877. Schepen.	1877. Tonnen.	1878. Schepen.	1878. Tonnen.
Van Nederland	163	217,569	123	163,767
〃 elders	5,452	1,119,933	5,306	1,399,416
Totaal	5,615	1,336,902	5,429	1,563,183

Onder Nederlandsche vlag zijn uitgeklaard:

	1877. Schepen.	1877. Tonnen.	1878. Schepen.	1878. Tonnen.
Naar Nederland	166	213,624	114	130,800
〃 elders	5,633	1,078,336	5,624	1,224,762
Totaal	5,799	1,291,960	5,738	1,355,562

Het getal verleende eerste *Zeebrieven* bedroeg in 1878 24, in 1879 32. Van de 165 schepen en vaartuigen (53,997 ton), waarvoor in de vijf laatste jaren (1875—1879) eerste zeebrieven werden uitgereikt, waren 79 (5,922 ton) in Indië, 11 (7,121 ton) in Nederland, en 75 (40,954 ton) in den vreemde gebouwd.

In 1879 bedroeg het getal vaartuigen van 20 ton en daarboven, in Nederlandsch Indië te huis behoorende, 1,658 (44 stoomschepen, 4 schepen, 293 barken, brikken, schoeners en kotters, 1,317 wangkangs, toops en andere soortgelijke vaartuigen), metende te zamen 130,697 ton.

ANDERE ONDERWERPEN. Deze afdeeling van hoofdstuk O van het *Koloniaal Verslag* (blz. 211 vv.) bevat onderscheidene opgaven betreffende den binnenlandschen handel, de visscherijen enz., waaraan het volgende overzicht van de *gemiddelde loonen*, zoowel voor ambachtslieden als koelies, ontleend is [1]. De gewesten zijn daarin door ons gerangschikt naarmate de dagloonen der ambachtslieden lager of hooger waren.

GEWESTEN.	GEMIDDELD LOON PER DAG	
Java en Madura.	voor ambachtslieden.	voor koelies.
Kadoe	*f* 0.30 a *f* 2.00	*f* 0.25 a *f* 0.40 [2]
Preanger regentschappen	〃 0.35 〃 〃 1.50	〃 0.15 〃 〃 0.30
Bagelen	〃 0.40 〃 〃 1.00	〃 0.20 〃 〃 0.25
Bantam	〃 0.50 〃 〃 0.80	〃 0.25 〃 〃 0.60
Krawang [3]	〃 0.50 〃 〃 1.00	〃 0.25 〃 〃 0.30
Rembang	〃 0.50 〃 〃 1.00	〃 0.20 〃 〃 0.25
Probolinggo [4]	〃 0.50 〃 〃 1.00	〃 0.25 〃 〃 0.40
Madioen	〃 0.50 〃 〃 1.00 [5]	〃 0.25 〃 〃 0.40
Kediri	〃 0.50 〃 〃 1.00	〃 0.30 〃 〃 0.40
Tagal [6]	〃 0.50 〃 〃 1.20	〃 0.25 〃 〃 0.30
Japara	〃 0.50 〃 〃 1.50	〃 0.25 〃 〃 0.40 [7]
Cheribon	〃 0.50 〃 〃 2.00	〃 0.20 〃 〃 0.35 [8]
Pasoeroean	〃 0.60 〃 〃 1.00 [9]	〃 0.30 〃 〃 0.50
Djokjokarta	〃 0.60 〃 〃 1.00	〃 0.25 〃 〃 0.30
Madura	〃 0.60 〃 〃 1.00	〃 0.25 〃 〃 0.30
Banjoemas	〃 0.60 〃 〃 1.50	〃 0.25 〃 〃 0.40 [10]
Soerakarta	〃 0.60 〃 〃 1.50	〃 0.30 〃 〃 0.50
Pekalongan	〃 0.70 〃 〃 1.50	〃 0.30 〃 〃 —

1) Voor gelijksoortige opgaven zie men de *Jaarboekjes* voor 1876, 1879 en 1880.

2) Op taak werkende, kunnen de koelies 75 cent per dag verdienen.

3) De mandoors op de particuliere landerijen ontvangen *f* 10 a *f* 15 's maands, benevens één katti rijst per dag.

4) In de afdeeling Loemadjang zijn de loonen hooger, ten gevolge van de concurrentie tusschen de tabaksondernemers. Werkbazen ontvangen aldaar gewoonlijk *f* 1 a *f* 1.50, koelies 60 cent daags.

5) Timmerlieden en smeden krijgen dikwijls *f* 1.50 a *f* 2.70 per dag.

6) De ambachtslieden op landbouwondernemingen worden in den regel per maand betaald en ontvangen dan *f* 15 a *f* 30. Het dagloon voor koelies bedraagt soms ook 35 of 40 cent.

7) Kinderen en vrouwen verdienen 10 a 30 cent per dag.

8) Koelies, die op taak werken, kunnen 40 a 70 cent daags behalen.

9) In Malang genieten de ambachtslieden tot *f* 2 daags.

10) Te Tjilatjap stijgen de koelieloonen soms tot *f* 1 per dag.

GEWESTEN.	GEMIDDELD LOON PER DAG voor ambachtslieden.	GEMIDDELD LOON PER DAG voor koelies.
Java en Madura.		
Samarang [1])	*f* 0.70 a *f* 2.00	*f* 0.40 a *f* 0.75
Batavia	" 0.75 " " 2.00	" 0.50 " " — [2])
Soerabaija	" 0.80 " " 2.00	" 0.35 " " 0.60
Bezoeki	" 1.00 " " 1.50	" 0.40 " " 0.75
Banjoewangi	" 1.00 " " 2.00	" 0.50 " " 0.80
Buitenbezittingen.		
Ternate	*f* 0.50 a *f* 1.00	*f* 0.30 a *f* — [3])
Zuider- en Oosterafd. v. Borneo	" 0.60 " " 2.50	" 0.50 " " —
Menado	" 0.75 " " 1.50	" 0.20 " " 0.60 [4])
Amboina	" 1.00 " " —	" 0.35 " " 0.50
Palembang	" 1.00 " " 1.25	" 0.40 " " 0.60 [5])
Riouw [6])	" 1.00 " " 1.25	" 0.60 " " 0.80
Benkoelen	" 1.00 " " 1.50	" 0.30 " " 0.40 [7])
Westerafdeeling van Borneo [8])	" 1.00 " " 1.50	" 0.66[5] " " —
Sumatra's Westkust	" 1.00 " " 2.00	" 0.60 " " —
Lampongsche districten [9])	" 1.00 " " 2.25	" 0.50 " " 0.60
Celebes	" 1.00 " " 2.50	" 0.50 " " 1.00
Billiton	" 1.25 " " 2.50	" 0.60 " " —
Banka	" 1.50 " " 3.00	" 1.00 " " 2.00
Amboina (afd. Banda)	" 1.50 " " 5.00 [10])	" 0.80 " " 1.00
Sumatra's Oostkust [11])	" 2.00 " " —	" 0.50 " " —
Timor	" 2.00 " " 3.00	" 0.35 " " — [12])

[1]) De opgegeven loonen zijn die, welke ter hoofdplaats betaald werden. In de binnenlanden was in 1879 het dagloon voor ambachtslieden 50 a 60 cent, voor koelies 25 a 40 cent.

[2]) Op landbouwondernemingen genieten de arbeiders een loon van *f* 3 a *f* 6 's maands, benevens rijst.

[3]) Voor houtzagers 40 cent.

[4]) In het binnenland krijgen de koelies 17 a 40 cent daags.

[5]) Op enkele plaatsen bedraagt het dagloon voor koelies 75 cent a *f* 1.

[6]) De loonen zijn gestegen ten gevolge van het volksverloop, dat na de invoering der bedrijfsbelasting onder de Chineezen heeft plaats gehad.

[7]) Voor koelies, die tevens den kost krijgen, loopt het loon niet hooger dan 25 cent daags.

[8]) Dajaks, bij Chineezen werkzaam, ontvangen 25 cent daags, benevens kost. Te Sambas betaalt men aan een roeier 50 cent. en te Sintang *f* 1 daags.

[9]) Als ambachtslieden en koelies bieden zich in de Lampongsche districten meestal vreemdelingen aan.

[10]) In 1878 werd voor ambachtslieden geen hooger dagloon dan *f* 3 opgegeven; de stijging tot *f* 5 is niet toegelicht.

[11]) De vaste koelies bij de landbouwondernemingen verdienen 10 a 12 dollars per maand, met vrije rijst en woning. Prauwenvoerders genieten *f* 2.50 daags.

[12]) De opgegeven som geldt alleen voor de hoofdplaats Koepang. In de binnenlanden is het dagloon slechts 20 cent en wordt het meestal verrekend in hoofddoeken, parangs (messen) of koralen.

De algemeene *bronnen* zijn de *Koloniale Verslagen*, het laatste van 1880 (zie boven, bladz. 217).

SURINAME.

GRONDGEBIED. In de bepaling van het grondgebied der kolonie Suriname kwam in 1879 geene verandering.

BEVOLKING. Op ult°. Dec. 1878 bedroeg de bevolking — daaronder niet begrepen de Indianen, de Boschnegers en de bevolking van het Leprozen-etablissement *Batavia* — 25,856 mannen en 25,558 vrouwen, te zamen 51,414 zielen. In 1879 werden geboren 873 mannen en 902 vrouwen, terwijl van elders kwamen 132 personen; er stierven 700 mannen en 630 vrouwen, en 466 personen vertrokken, zoodat de bevolking op ult°. December 1879 uit 51,525 personen (25,793 mannen en 25,732 vrouwen) bestond [1].

Het getal Europeanen, zonder het garnizoen, de zeemacht en de koopvaardijvloot, was 591.

In het Leprozengesticht bevonden zich 177 personen, waarvan 99 verpleegden.

Volgens de tabel, getrokken uit de opgaven van wijkmeesters en districtscommissarissen, telde de bevolking op den 31 December 1879 48,291 personen. Evenmin als in vorige jaren sluit dit cijfer met het voorgaande. Het *Verslag* zegt daaromtrent het volgende: „Vermoedelijk is ook thans het verschil hieraan te wijten, dat de „arbeiders wel eens verhuizen zonder van hun vertrek uit eenig „district of wel van hunne vestiging in een ander terstond mede„deeling te doen aan de betrokken districtscommissarissen.”

Onder het in de tweede plaats vermelde getal komen voor: de bevolking van Paramaribo en buitenwijken met 22,079 personen, die der forten Zeelandia en Nieuw-Amsterdam, benevens van de posten in de districten, met 587, en van de 15 buitendistricten

[1]) Bij de berekening van het cijfer der bevolking, behalve die van het Leprozen-etablissement en de Indianen en Boschnegers, werden, in de Verslagen van 1878 en 1880, de geborenen en overledenen in vermeld gesticht niet buiten aanmerking gelaten, en zijn, in het Verslag van 1879, de cijfers der overleden en vertrokken mannen en vrouwen niet juist opgeteld. Van de verbetering dezer feilen zijn de verschillen, welke zich vertoonen, wanneer men de bovenstaande opgaven met de getallen der tabel op bladz. 1 van het Verslag van 1880 vergelijkt, het gevolg.

met 25,132 [1]) personen; 400 schepelingen (gemiddeld berekend) en 93 bewoners van Albina en den linkeroever der Marowijne.

Bij de rangschikking der bevolking naar de godsdienstige gezindte, verkrijgt men de volgende verdeeling van haar laatstgenoemd cijfer:

Hervormde Christelijke gemeente		7,286
Waalsche gemeente		9
Evangelisch Luthersche gemeente		2,473
Moravische Broedergemeente		21,003
Roomsch-Katholieke gemeente		7,283
Israëlietische gemeente		1,304
		39,731 [2])
Mohammedanen	357	
Hindoes	2,722	
Buddhisten	91	
		3,170
Niet vermeld		5,390
Totaal		48,291

Bijlage C van het *Verslag* geeft de indeeling der bevolking naar de beroepen en middelen van bestaan. Deze opgave, waaraan wij het volgende beknopte overzicht ontleenen, betreft echter niet, als de vorige, de bevolking op den laatsten dag van 1879. [3])

BEROEPEN.		BEROEPEN.	
Ambtenaren	225	Geneeskundigen	16
Apothekers en drogisten	17	Huisbedienden	1,863
Belanghebbenden bij de goudindustrie, opzichters en arbeiders	1,123	Ingenieurs	32
Eigenaren, administrateuren en directeuren van plantages, blankofficieren	693 [4])	Kooplieden	76
Geestelijken	51	Krijgslieden	386
		Landbouwers	4,104 [5])
		Onderwijzers en onderwijzeressen	82
		Politiebeambten	135

1) Volgens bijlage B, die de opgaven der districtscommissarissen bevat en voor Nickerie een ander cijfer vermeldt dan de tabel in het *Verslag*, telde de bevolking der buitendistricten op den 31 December 1879 24,528 personen.

2) Volgens het *Verslag*; de optelling geeft 373 minder.

3) Volgens het opschrift op de buitenzijde der vermelde bijlage, toont zij aan „de bekleed wordende betrekkingen of uitgeoefend wordende beroepen en ambachten, gedurende het jaar 1879."

4) In bijlage C staat 683, doch bij de optelling der cijfers, voor de districten opgegeven, wordt het hier gestelde getal verkregen.

5) Eigenaren en pachters van perceelen land ter uitoefening van den kleinen landbouw.

BEROEPEN.	
Praktizijns en notarissen	8
Schilders, timmerlieden, metselaars, smeden, kuipers	731
Veldarbeiders	10,730
Visschers	232
Winkeliers	262
Winkel- en kantoorbedienden	328
Zeelieden	60
Andere beroepen	3,289
Zonder beroep	23,079
Totaal	47,522

Ongerekend 105 doodgeboren of levenloos aangegevenen, zooals zij mede in het *Verslag* genoemd worden, werden in 1879 geboren:

	Mannen.	Vrouwen.	Totaal.
in echt	187	188	375
buiten echt	686	714	1,400
op Batavia	3	1	4
Totaal	876	903	1,779
overleden zijn	708	635	1,343
meer geboren	168	268	436 [1]

Het getal huwelijken bedroeg in 1879 148; bij 38 zijn 86 kinderen gewettigd.

Het burgerrecht werd in 1879 aan 2 personen verleend.

De getalsterkte der Indianen en Boschnegers wordt geschat op 12,000.

---

[1]) Zooals uit het volgende overzicht blijkt, was het jaar 1879 van de laatste 25 jaren slechts het vierde, waarin een gunstig verschil tusschen het getal geborenen en dat der overledenen bestond.

	Getal geboorten.	Getal sterfgevallen.	Overmaat der sterfte op 100 geb.
1855	1,435	2,179	51,84
1856	1,732	1,695	—
1857	1,676	2,122	26,61
1858	1,784	1,694	—
1859	1,648	1,948	18,20
1860	1,687	1,802	6,81
1861	1,601	2,031	26,85
1862	1,612	1,770	9,80
1863	1,497	1,753	17,10
1864	1,640	2,644	61,21
1865	1,624	2,094	28,94
1866	1,648	2,626	59,34
1867	1,570	2,080	32,48
1868	1,859	1,850	—
1869	1,780	2,082	16,96
1870	1,901	2,409	26,72
1871	1,834	1,997	8,88
1872	1,708	2,089	22,30
1873	1,767	2,433	37,69
1874	1,548	3,364	117,31
1875	1,659	2,193	32,18
1876	1,823	1,893	3,83
1877	1,601	2,114	32,04
1878	1,563	1,659	6,14
1879	1,779	1,343	—

De overmaat der geboorten op 100 sterfgevallen in 1856 was 2,18, in 1858 5,31, in 1868 0,48, in 1879 32,46.

ALGEMEEN BEHEER. Tot leden der Koloniale Staten voor het zittingjaar 1880/81 zijn door den Gouverneur herbenoemd de Heeren Mr. D. JUDA, C. D. BRAKKE, J. F. SAÏLE VANIER en Mr. J. B. VOS.

Volgens het verslag over 1879 omtrent de uitvoering der wet tot afschaffing der slavernij, was tot den 31 December van dat jaar uitgekeerd *f* 9,842,725; eene som van *f* 21,113 moest nog voldaan worden.

IMMIGRATIE. Uit de opgaven omtrent immigratie op blz. 12 v. van het *Verslag* en uit bijl. L, M, N en O nemen wij het volgende over.

Het getal aangevoerde immigranten in de kolonie Suriname bedroeg in:

1853	138	1862	—	1871	337
1854	—	1863	97	1872	573
1855	155	1864	695	1873	2,720
1856	—	1865	286	1874	1,405
1857	—	1866	807	1875	43
1858	487	1867	10	1876	43
1859	—	1868	691	1877	341
1860	—	1869	492	1878	700
1861	—	1870	637	1879	—

Te zamen 10,657, waarvan uit:

Ned. Indië	133
Madera	480
China	2,502
West-Indië	2,593
Nederland	89
Britsch Indië	4,860

In 1879 was van 1,110 immigranten uit Britsch Indië de diensttijd geëindigd; 804 van dezen sloten eene nieuwe werkovereenkomst, terwijl 332, die van het bedongen recht op vrijen terugvoer wenschten gebruik te maken, voor rekening van hunne huurders naar Britsch Indië terugkeerden. Door 112 der laatsten was bespaard een bedrag van *f* 22,712.

Op den 31 December 1879 bevonden zich in de kolonie:

Immigranten.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
uit China	117	—	1	1	119
〃 West-Indië	62	16	3	12	93
〃 Ned. Indië. (Chin. landaard)	51	—	—	—	51
〃 Britsch Indië	1,657	602	345	269	2,873
Totaal	1,887	618	398	282	3,136

Het getal geborenen en overledenen onder de immigranten was in 1879, als volgt:

Immigranten uit:	Geboren.	Overleden.
West-Indië	5	4
N. Indië (Chin. landaard)	—	2
Britsch Indië	112	60
China	—	3
Totaal	117	69

Door 2,512 immigranten (1,822 mannen, 579 vrouwen, 111 jongens en meisjes) werd aan den veld- en fabriekarbeid op de plantages deelgenomen. De hoeveelheid *werk* en het *dagloon* van iederen arbeider is gemiddeld geweest, als volgt:

Van immigranten uit:	Voor iederen man. Getal werkd. of taken.	Dagloon.	Voor iedere vrouw. Getal werkd. of taken.	Dagloon.	Voor een jongen of meisje. Getal werkd. of taken.	Dagloon.
West-Indië	177.5	*f* 0.69[5]	113.4	*f* 0.51[1]	—	—
N. Indië (Chin. landaard)	204.6	〃 0.83[1]	—	—	—	—
Britsch Indië	191.0	〃 0.70[4]	135.6	〃 0.63[4]	38.8	*f* 0.69
China	186.2	〃 0.81[6]	—	—	—	—
Gemiddeld 1879	190.6	*f* 0.71[3]	135.1	*f* 0.63[1]	38.8	*f* 0.69
〃 1878	173.6	〃 0.71[1]	132.0	〃 0.62[9]	83.4	〃 0.53[8]

Het door de districtscommissarissen geconstateerd *opzettelijk werkverzuim*, met welks duur de werkovereenkomsten, krachtens Koninklijk besluit van den 22 Maart 1872, kunnen verlengd worden, bedroeg gemiddeld per volwassen immigrant voor de immigranten uit:

	1878.	1879.
Britsch Indië	7.8	10.5 dagen.
West-Indië	49.6	30.8 〃
China	78.7	51.1 〃
Ned. Indië, van Chin. landaard	136.8	86.8 〃
Gemiddeld voor alle volwassen immigranten	14.7	18.1 dagen.

Het maximum loon in 1879, voor eene week arbeids uitbetaald aan een man, was: *f* 7.40 (West-Ind.), *f* 5 (Ned. Indië Chin.), *f* 4.72 (China), *f* 12.65 (Britsch Ind.); aan eene vrouw *f* 6.50 (West-Ind.), *f* 7.78 (Britsch Ind.).

Door de Kreolen en andere vrije arbeiders werden gemiddeld per hoofd verricht: op de plantages, waar immigranten gevestigd zijn, door 2,578 mannen 196.7 taken, door 1,571 vrouwen 173.4, door 164 jongens en meisjes 116.7 taken; op plantages, waar geen immigranten aanwezig zijn, door 2,356 mannen 190.3 taken, door 1,269 vrouwen 166.4, door 213 jongens en meisjes 98.7 taken. Het verdiende dagloon is gemiddeld geweest, als volgt:

	Voor iederen man.	Voor iedere vrouw.	Voor een jongen of meisje.
Op plantages, waar geen immigranten gevestigd zijn...............	*f* 0.86[5]	*f* 0.62[8]	*f* 0.39[5]
Op plantages, waar immigranten aanwezig zijn....................	〃 0.81[9]	〃 0.60	〃 0.41

Kolonisatie. Bij het einde van 1879 bestond de Europeesche bevolking, afkomstig van de in 1854 opgeheven kolonisatie te Groningen aan de Saramacca uit 116 personen, waarvan 41 mannen, 35 vrouwen, 23 jongens en 17 meisjes. Zij bezaten 1,228 hectaren in eigendom; daarvan waren 221 tot weiland en 41 tot bouwland bestemd. Het laatste was beplant met bananen, aardvruchten en groenten; hier en daar werden cacao en koffie in geringe hoeveelheid aangetroffen. Hun veestapel bestond uit 4 paarden, 499 runderen, 2 muilezels, 27 ezels en 14 varkens.

Militair beheer.

Landmacht. De *schutterij te Paramaribo* telde, 31 December 1879, 25 officieren en 539 manschappen.

De *gewapende burgermacht in de districten* bestond uit 73 officieren en 1,303 onderofficieren en manschappen.

De *infanterie en artillerie* telden, volgens de opgave omtrent het emplacement der troepen, 17 officieren (4 van den geneeskundigen dienst) en 369 onderofficieren en manschappen. Onder dit laatste cijfer zijn niet begrepen 27 afwezigen.

De gezondheidstoestand was, evenals in 1878, gunstig.

In de militaire ziekeninrichtingen werden, in 1879, 5,408 lijders of 366 minder dan in 1878 verpleegd. Van hen waren 2,055 militairen en 3,353 civiele personen.

Zeemacht. Zijner Majesteits schroefstoomschip *Aruba* bleef in 1879 in Suriname gestationneerd.

RECHTSWEZEN. POLITIE. GEVANGENISSEN.

Rechtswezen. De volgende staat levert een overzicht der werkzaamheden van het Hof van justitie.

Burgerlijke zaken.

	Vonnissen en arresten.	Aangebrachte zaken.	Requesten.	Strafzaken.
1865	180	65	—	?
1870	132	111	52	132
1871	85	66	48	115
1872	122	108	63	85
1873	96	68	92	82
1874	113	102	61	129
1875	111	98	84	897?
1876	74	69	71	197
1877	75	158	75	260
1878	69	78	83	158
1879	55	119	69	217

Nog werden in 1865 16, in 1870 18, in 1871 17 gemotiveerde, praeparatoire en interlocutoire beslissingen genomen. Van dergelijke beslissingen is in de volgende jaren geen sprake.

Het getal vonnissen in burgerlijke en strafzaken, door het kantongerecht te Paramaribo gewezen, bedroeg in:

	Burgerlijke zaken.	Straf-zaken.		Burgerlijke zaken.	Straf-zaken.
1865	188	140	1875	217	1,266
1870	199	57	1876	131	1,278
1871	238	210	1877	126	1,407
1872	254	194	1878	109	163 [1])
1873	93	80	1879	145	727 [2])
1874	166	314			

Zie voor de overige kantongerechten en de werkzaamheden der omgaande rechters het *Verslag*, blz. 7.

Op ult°. Dec. 1879 waren in de kolonie 5 praktizijns, waaronder 2 gegradueerden, en 2 notarissen, behalve de districtssecretarissen,

---

[1]) 151 zaken, met 1,541 beklaagden, volgens de strafverordening van 1874, en 12 zaken, met 15 beklaagden, volgens de voorschriften van het Wetboek van Strafvordering.

[2]) Met 2,574 beklaagden.

die als zoodanig het notarisambt in de buitendistricten waarnemen, en de griffiers der kantongerechten in Nickerie en Coronie, die, ieder in zijn district, gerechtigd zijn, de notariëele praktijk uit te oefenen. Nog waren er 2 candidaat-notarissen.

Politie. Op ult°. December 1879 bestond het corps marechaussee uit 1 opperwachtmeester, 2 wachtmeesters, 20 brigadiers (1 titulair) en 97 marechaussees.

De politiemacht uit inlanders telde op dat tijdstip 8 hoofdlieden en 60 agenten.

Vergunning tot inwoning werd in 1879 niet verleend.

Gevangenissen. In 1879 werden 346 gevangenen in het burgerlijk en militair huis van verzekering in het fort Zeelandia opgenomen, 65 in de gevangenis in het fort Nieuw-Amsterdam, 617 in het huis van bewaring te Nieuw-Rotterdam en 117 in het huis van bewaring in Coronie.

Als bijlagen zijn in het *Verslag* opgenomen breedvoerige mededeelingen van de commissiën van administratie over de gevangenissen op de forten Zeelandia en Nieuw-Amsterdam.

EEREDIENST. Het zielental der *Nederl. Hervormde* gemeente te Paramaribo bedroeg ongeveer 6,500, dat der lidmaten bijna 2,500. Er werden aldaar, in 1879, 199 kinderen gedoopt, 79 personen tot leden der gemeente aangenomen en 6 huwelijken ingezegend. De gemeente te Nickerie bestond uit 1,101 personen; het getal gedoopten in 1879 bedroeg 16.

Bij de *Evangelisch-Luthersche* gemeente werden gedoopt 164 personen, tot lidmaat aangenomen 27. Het getal huwelijken, kerkelijk ingezegend, bedroeg 6.

De *Moravische Broedergemeente* telde op ult°. December 1879 21,244 personen, waarvan te Paramaribo 6,804, in de districten 13,865, bij de Boschnegers 575. In 1879 werden 150 volwassenen en 590 kinderen gedoopt, 293 personen als lidmaten aangenomen en 72 huwelijken kerkelijk ingezegend. Het kerkgebouw op de plantage Charlottenburg werd vergroot. Een groot gedeelte van de kosten dier vergrooting is door de Kreolenbevolking bijeengebracht.

Bij de *Roomsch-Katholieke* gemeente werden 702 personen gedoopt en 23 huwelijken kerkelijk ingezegend. Het zielental werd op 13,000 geschat.

Op ult°. December 1879 telde de *Nederl.-Israëlietische* gemeente

620, de *Portugeesch-Israëlietische* gemeente 675 zielen. Bij de eerste werd één huwelijk ingezegend.

Op de begrooting voor 1881 zijn gebracht de jaarwedden van 3 predikanten bij de Hervormde gemeenten te Paramaribo en Nickerie, 1 predikant bij de Luthersche gemeente, 1 R.-K. geestelijke van den 1sten rang, kerkvoogd van het apostolisch vicariaat, 5 van den 2den rang en 1 opperrabijn.

ONDERWIJS. Het getal scholen en leerlingen was ult°. December 1879, als volgt:

Scholen.		Leerlingen.	
Paramaribo.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Stadsarmenscholen voor meisjes..........2	—	266	266
Gouvernementsschool op Boniface.........1	73	30	103
Scholen der Morav. Broed. (gesubsidiëerd)..2	537	650	1,187
〃 〃 R.-K. geestel. (3 〃)..6	280	394	674
Particuliere scholen (13 〃).21	1,003	403	1,406
Buitendistricten.			
Gouvernementsscholen..................13	328	176	504
Scholen der Morav. Broed. (gesubs.).....13	483	338	821
〃 〃 R.-K. Geestel. (〃)......3 [1])	95	51	146
Totaal.... Paramaribo...........32	1,893	1,743	3,636
Totaal.... Buitendistricten.......29	906	565	1,471
Algemeen totaal..................61	2,799	2,308	5,107

Voorts waren nog 2 scholen der Moravische Broeders gevestigd bij de Boschnegers op Maripaston in Boven-Saramacca en op Gansé in Boven-Suriname. Van deze is het getal leerlingen niet opgegeven.

Door de commissie van onderwijs werden uitgereikt 10 akten als onderwijzer of onderwijzeres (8 voor den 4den rang en 2 voor den 3den rang), benevens 2 akten van bevoegdheid tot het onderwijzen van de Fransche, en éene tot het onderwijzen van de Engelsche taal.

Het onderwijzend personeel bestond te Paramaribo op ult°. December 1879 uit 5 onderwijzers en onderwijzeressen van den 1sten rang, 5 onderwijzers van den 2den rang, 14 onderwijzers en onderwijzeressen van den 3den rang, 9 onderwijzers van den 4den rang,

[1]) Volgens het *Kol. Verslag.* In het verslag van den Inspecteur voor het onderwijs (bijlage G[1]) wordt eene dezer scholen opgegeven te zijn eene gesubsidiëerde particuliere school.

1 onderwijzeres met akte alleen voor het Fransch, 1 met akte alleen voor het Engelsch, 4 ondermeesters en ondermeesteressen van den 3den, 22 van den 4den rang, en 55 personen (23 m. en 32 vr.) zonder rang. Aan de scholen in de districten, de Boschnegerscholen medegerekend, waren op genoemd tijdstip werkzaam 1 onderwijzer van den 2den rang, 6 onderwijzers van den 3den, 21 van den 4den rang, 4 niet-geëxamineerden en 2 kweekelingen (1 m. en 1 vr.). Eene plaats was vacant.

De normaalschool telde, bij het einde van 1878, 40 kweekelingen (30 m. en 10 vr.), waarvan 12 reeds een rang hadden verkregen. Van het onderwijs aan de centraalschool der Moravische Broeders werd op hetzelfde tijdstip door 10 leerlingen gebruik gemaakt.

Op de bewaarscholen der R.-K. geestelijken te Paramaribo waren 360, op de bewaarschool der Moravische Broeders 158, en op de bewaarscholen van particulieren 20 kinderen beneden 7 jaar.

Voor verdere bijzonderheden verwijzen wij naar het *Kol. Verslag*, blz. 8 v., en bijl. G^{1-10} (*Verslag van den Inspecteur voor het onderwijs over* 1879).

LIEFDADIGHEID. De Surinaamsche Maatschappij van Weldadigheid telde 82 leden en begunstigers. Zes behoeftigen genoten verpleging. Aan alimentatie werd *f* 360 besteed. Voor kleeding ten behoeve der kweekelingen van de maatschappij, 70 in getal, werd *f* 50, voor schoenen *f* 829 uitgegeven. In hun onderwijs is door de Regeering voorzien. De uitgaven voor geneesmiddelen bedroegen *f* 17. Het fonds der maatschappij maakte, op ult°. December 1879, eene som van *f* 15,157 uit.

Het gesticht van weldadigheid op 's lands grond Boniface, ter opname van de door het bestuur gealimenteerden (bejaarden, gebrekkigen en weezen), verstrekte bij het einde des jaars onderstand aan 166 ouden en gebrekkigen en aan 15 kinderen; bovendien werden 10 ouden en gebrekkigen buiten het gesticht verpleegd.

Onder het oppertoezicht van regenten van het gesticht waren, op genoemd tijdstip, uitbesteed 481 weezen, en onder het toezicht van den agent-generaal 67 weezen van immigranten.

De R.-K. weezeninrichting Livorno beantwoordde volkomen aan haar doel: de opleiding van hulpbehoevende weezen der R.-K. gemeente tot degelijk ontwikkelde practische landbouwers. Zij telde 36 jongens. De arbeid der kinderen op het veld bestond in het aanplanten van cacao.

De Evangelisch-Luthersche gemeente bedeelde 21 armen; de Nederlandsch-Israëlietische gemeente verpleegde 12 behoeftige personen en 3 huisgezinnen, en verleende aan 3 personen onderstand; de Portugeesch-Israëlietische gemeente ondersteunde 24 huisgezinnen.

Het getal kinderen, door het comité Dorcas van kleeding en schoeisel voorzien en tevens onder de bijzondere hoede van het bestuur geplaatst, bedroeg op ult°. December 1879 44. Nog verscheidene andere maatschappijen en genootschappen gingen voort, tegen maandelijksche of jaarlijksche contributiën, aan de leden, bij ziekte, geneeskundige hulp, geneesmiddelen, verzorging en verpleging te verschaffen, bij ouderdom of lichaamsgebreken wekelijks onderstand te verleenen, en bij overlijden in de kosten van begrafenis te voorzien.

Burgerlijke geneeskundige dienst. Ter uitvoering van art. 1 der verordening van den 21 Januari 1879, waarbij de geneeskundige behandeling en verpleging op de plantages en gronden nader worden geregeld (zie vorig *Overzicht*, bladz. 318), werd de praktijk in 12 geneeskundige districten voorloopig opgedragen aan de aanwezige districtsgeneesheeren, in één aan de officieren van gezondheid, dienstdoende in het militair hospitaal.

Te Paramaribo waren, ult°. December 1879, werkzaam 2 genees-, heel- en verloskundigen, 1 geneesheer, tevens heel- en vroedmeester, en 1, tevens arts, 9 apothekers en 8 vroedvrouwen; in de districten 1 genees- en verloskundige, 8 districtsheel- en vroedmeesters, tevens stedelijke heelmeesters, 5 districtsheelmeesters, (4 stedelijke heelmeesters) en 2 vroedvrouwen, benevens een aantal vrouwen, aan welke, volgens de verordening van 1872, vergund is om verloskundigen bijstand te verleenen.

Zie verder het Verslag, bladz. 10, en bijlage H (*Verslag van den geneeskundigen Inspecteur over het tweede halfjaar* 1879).

Openbare werken, vervoermiddelen, brievenposterij. Op blz. 10 v. van het *Koloniaal Verslag* worden de voornaamste der uitgevoerde werken vermeld, en bijzonderheden omtrent de werkzaamheden aan de communicatiemiddelen, het gebruik der koloniale vaartuigen, enz. medegedeeld.

De volgende tabel bevat een driejarig overzicht betreffende het postverkeer per mail en per scheepsgelegenheid.

	Ontvangen.			Verzonden.		
	1877.	1878.	1879.	1877.	1878.	1879.
Brieven	19,052	19,131	21,758 [1])	16,976	17,144	18,043
Briefkaarten	——	150	139	——	167	264
Drukwerken (porto's)	26,008	21,022	22,190	6,835	5,959	5,486
Monsters (〃)	478	597	670	121	213	249

In 1879 werden van Nederland ontvangen: 9,537 brieven, 91 briefkaarten, 16,920 drukwerken en 542 monsters, en daarheen verzonden: 9,218 brieven, 205 briefkaarten, 3,200 drukwerken en 182 monsters.

De zuivere opbrengst der posterij bedroeg: in 1877 *f* 7,282, in 1878 *f* 6,595, in 1879 *f* 6,622.

Geldmiddelen. De volgende staat bevat voor 1867 tot en met 1877 eene opgave van het totaal der uitgaven en ontvangsten van de kolonie Suriname volgens de wetten, waarbij de rekeningen over die jaren zijn vastgesteld; de cijfers, voor de volgende jaren opgegeven, zijn die der begrootingen (wetten van den 24 Dec. 1877/26 Dec. 1879, *Stbl.* n°. 303/223, 18 Jan. 1879/5 Dec. 1880, *Stbl.* n°. 8/197), 24 Jan./1 Aug. 1880, *Stbl.* n°. 14/129, en 22 Jan. 1881, *Stbl.* n°. 19).

Jaren.	Uitgaven.	Ontvangsten. Belastingen enz.	Ontvangsten. Bijdrage uit 's Rijks schatkist.
1867	*f* 1,176,949	*f* 737,562	*f* 439,387
1868	〃 1,049,070	〃 821,626	〃 227,444
1869	〃 1,131,651	〃 739,659	〃 391,992
1870	〃 1,137,481	〃 791,944	〃 345,536
1871	〃 1,140,280	〃 850,554	〃 289,726
1872	〃 1,157,424	〃 921,006	〃 236,417
1873	〃 1,173,531	〃 979,251	〃 194,279
1874	〃 1,245,958	〃 926,379	〃 319,579
1875	〃 1,215,092	〃 851,415	〃 363,677
1876	〃 1,374,105	〃 925,492	〃 448,613
1877	〃 1,482,806	〃 1,054,325	〃 428,481
1878	〃 1,807,263	〃 1,188,000	〃 609,211
1879	〃 1,682,293	〃 1,234,600	〃 447,693
1880	〃 1,711,668	〃 1,330,700	〃 356,968
1881	〃 1,330,089	〃 1,134,443	〃 195,646

[1]) Volgens het *Kol. Verslag*, ten gevolge van eene vergissing, begaan bij de optelling van de cijfers der brieven, van Frankrijk en den agent der Fransche mailboot ontvangen, 21,578.

De uitgaven en ontvangsten, voor 1881 geraamd, zijn dus verdeeld:

UITGAVEN.

Gouvernementssecretarie, Koloniale Staten en algemeene dienst.	*f*	122,899
Justitie en politie	〃	347,678
Administratie van financiën	〃	102,530
Immigratie en kolonisatie	〃	48,350
Eeredienst, onderwijs, armenzorg en burgerlijke geneeskundige dienst	〃	307,105
Bouwdepartement	〃	97,635
Koloniale vaartuigen, betonning, bebakening en seinwezen	〃	103,528
Pensioenen, wachtgelden, toelagen en onderstanden	〃	165,363
Onvoorziene uitgaven	〃	35,000
Totaal	*f*	1,330,089

ONTVANGSTEN.

Directe en indirecte belastingen	*f*	925,100
Inkomsten van onderscheiden aard	〃	209,343
Bijdrage uit 's Rijks schatkist	〃	195,646
Totaal	*f*	1,330,089

De geraamde middelen, behalve de rijksbijdrage, zijn:

Directe en indirecte belastingen. Personeel *f* 80,000. Grondbelasting *Memorie.* Patentrecht *f* 66,000. Belasting op de huurwaarde van huizen *f* 21,000. Belasting voor straatverlichting *Memorie.* Paardengeld *f* 800. Accijns op het binnenlandsch gedistilleerd *f* 75,000. Invoerrechten *f* 390,000. Uitvoerrechten *f* 185,000. Tonnegeld der schepen *f* 27,000. Baak-, los- en steigergelden *f* 6,000. Waag- en rooigelden en pakhuishuur *f* 8,000. Zegelrecht *f* 28,000. Geneeskundige belasting *f* 30,000. Successie- en overgangsrechten *f* 7,000. Begraafplaatsrecht *f* 1,000. Recht op verlotingen *f* 300.

Inkomsten van onderscheiden aard. Passagegelden *f* 30.000. Opbrengst der posterij *f* 6,000. Erf- en grondpacht *f* 60,000. Landtaxen of akkergelden *f* 8,000. Inhoudingen op de tractementen der ambtenaren voor pensioen *f* 65,000. Renten van kapitalen, afkomstig van het opgeheven W.-I. pensioenfonds, *f* 10,843. Terugbetaling van voorschotten *f* 1,000. Boeten, opbrengst van verbeurdverklaringen en terugbetaling van voorloopig betaalde justitie- en proceskosten *f* 5,000. Griffierechten, te verantwoorden aan de koloniale kas, *f* 1,500. Salarissen van den hypotheekbewaarder, id., *f* 1,000. Emolumenten van den gouvernementssecretaris, id., *f* 6,000. Verschillende ontvangsten *f* 15,000.

De bezoldiging en verblijfkosten van den Gouverneur, benevens de kosten van 's Rijks land- en zeemacht, tot bescherming der kolonie gevorderd, worden, ingevolge het regeeringsreglement van den 31 Mei 1865 (*Stbl.* nº. 55), uit het VIde en het Xde hoofdstuk der Staatsbegrooting gekweten. Buiten de uitgaven ten behoeve van het maritieme station, welke op die begrooting slechts voor een deel afzonderlijk worden uitgetrokken, zijn de vermelde kosten voor 1880 geraamd, als volgt:

Wedde en verblijfkosten van den Gouverneur, benevens daarmede in verband staande uitgaven	*f*	30,770
Pensioenen van oud-Gouverneurs en hunne weduwen	〃	6,000
Kosten van de landmacht	〃	336,612
Pensioenen, gagementen, onderstanden enz. van personen, behoord hebbende tot de landmacht, en pensioenen van hunne weduwen	〃	68,321
Totaal	*f*	441,703

Bij Gouvernementsresolutie van den 13 Augustus 1879 werd het reglement eener spaarbank in Suriname vastgesteld. Deze nieuwe inrichting trad op den 1 Januari 1880 in werking. Gedurende de vier eerste maanden van dat jaar werd ingebracht *f* 82,680 en teruggenomen *f* 1,249. Het getal bewaargevers is niet opgegeven.

Van de ingelegde gelden waren op ult°. April 1880 belegd: op het Grootboek der Nationale Schuld *f* 54,500; in aandeelen geldleening tot bevordering van de immigratie, ten laste der kolonie Suriname, *f* 26,500; te zamen *f* 81,000.

NIJVERHEID, LANDBOUW, VEETEELT. Het getal hectaren, voor goudontginning in pacht uitgegeven, bedroeg in:

	1876.	1877.	1878.	1879.
Boven-Suriname	74,904	109,339	126,542	120,556
Boven-Marowijne	125,500	44,372	35,660	99,880
Boven-Saramacca	3,950	13,050	28,100	114,495
Boven-Commewijne	3,200	—	7,200	500
Boven-Cottica	—	—	—	3,950
Boven-Coppename	—	—	—	7,400
Totaal	207,554	166,761	197,602 [1])	346,781

In de vier eerste maanden van 1880 werden nog uitgegeven 184,741 hektaren, waarvan 39,046 in Boven-Suriname, 69,700 in

[1]) Volgens bijlage Q van het *Verslag* van 1879; de optelling geeft 100 hectaren minder.

Boven-Marowijne, 75,795 in Boven-Saramacca en 200 in Boven-Commewijne.

Volgens de aangiften, door belanghebbenden bij de districts-commissarissen van Boven-Saramacca en Boven-Suriname en bij den ambtenaar aan de Marowijne gedaan, zijn de volgende hoeveelheden goud in 1879 gevonden:

In Boven-Saramacca	265.974,375	kilogram.
〃 Boven-Suriname	151.378,500	〃
〃 Boven-Marowijne	58.601,000	〃
Totaal	475.953,875	kilogram.

Deze hoeveelheid, berekend naar de waarde, voor den uitvoer voor 1880 vastgesteld a *f* 1,380 per kilogram, vertegenwoordigt een bedrag van ruim *f* 656,800.

De uitvoer met de stoombooten der „Compagnie Générale Transatlantique" bedroeg, naar werd aangegeven: in 1876 *f* 49,900, in 1877 *f* 293,380, in 1878 *f* 407,059 en in 1879 *f* 679,914. Van den 1 Januari 1880, met welk tijdstip weder een uitgaand recht van 5 pCt. op onbewerkte mineralen werd ingevoerd, tot den 30 April van dat jaar is, zoowel met de Fransche mail als met gewone scheepsgelegenheden, voor eene waarde van *f* 83,422 naar Nederland en Noord-Amerika uitgevoerd.

De arbeiders, die voor de goudindustrie werden gebezigd, waren bij het einde van 1879 ten getale van ruim 1,100, waaronder de opzichters. Hun getal is echter zeer wisselvallig. Zware regens of droogte, gelukkige of ongelukkige uitkomsten, vooral ook ziekten onder de arbeiders, dat alles oefent op het cijfer grooten invloed uit.

In allodialen eigendom en erfelijk bezit werden afgestaan 1079 hectaren. Bovendien werden 186 hectaren in de buitendistricten in pacht of in gebruik gegeven. Aan 11 personen werd vergunning verleend om in 's lands bosschen hout te kappen en te bewerken.

In bijlagen Q en R van het *Verslag* worden uitvoerige staten medegedeeld over de jaren 1875—1879 van de plantages en gronden en van hunne opbrengst; bijlage S toont aan den arbeid en het verdiend loon van de Kreolen en andere vrije arbeiders op de plantages, waar geen immigranten zijn gevestigd; bijlagen T en U bevatten beknopte verslagen betreffende den grooten en den kleinen landbouw.

Het getal der plantages en gronden en der akkers (hectaren) in cultuur was in:

	Plantages.	Akkers.	Hectaren.
1850	273	48,815	——
1855	272	44,351	——
1860	248	42,667	——
1865	275	30,397	——
1870	284	30,821	13,212
1871	274	28,552	12,241
1872	291	27,817	11,930
1873	254	27,019	11,592
1874	290	——	11,896
1875	250	——	11,181
1876	276	——	11,741
1877	310	——	11,831
1878	334	——	11,719
1879	492	——	12,161

Er waren in 1878: 42 suikerplantages, 1 koffie- en kostplantage, 43 cacao- en kost-, 25 cacao-, 9 bananen-, 5 katoen-, 15 houtplantages en 194 kostgronden; in 1879: 40 suikerplantages, 2 koffie- en cacao-, 47 cacao- en kost-, 26 cacao-, 4 bananen-, 4 katoen-, 12 houtplantages en 357 kostgronden.

Het getal hectaren, in cultuur voor verschillende gewassen, wordt dus opgegeven:

	1875.	1876.	1877.	1878.	1879.
Suiker	4,537	4,370	4,132	4,369	4,389
Koffie en cacao	205	151	92	83	45
Koffie en kost	225	193	211	128	178
Cacao en kost	700	578	655	912	909
Cacao	2,437	2,751	3,232	2,951	3,327
Bananen	1,665	1,299	1,453	1,265	1,421
Katoen	1,219	735	731	490	516
Kostgronden	1,092	1,661	1,322	1,518	1,373

De opbrengst der stapelproducten wordt, als volgt, opgegeven:

	1875.	1876.	1877.	1878.	1879.
Suiker, millioenen kilogr.	10.2	11.0	10.7	8.4	11.0
Melasse 〃 lr. 〃	1.4	1.7	1.6	1.3	2.5
Rum en dram 〃 〃	1.0	0.8	1.1	1.0	0.7
Koffie, duizendtall. kilogr.	37.3	12.4	6.1	9.1	7.0
Cacao 〃 〃	1323.8	1322.6	1369.3	568.5	1122.9
Katoen 〃 〃	204.5	193.4	202.6	176.5	45.6

Aan 748 pachters, die den kleinen landbouw uitoefenen, waren 1,256 hectaren in 699 perceelen uitgegeven. De in deze getallen begrepen cijfers, welke de verpachting van gouvernementsgronden op de centrale vestigingsplaatsen (dorpen) betreffen, zijn:

Vestigingsplaatsen.	Getal pachters.	Getal perceelen.	Verpachte oppervlakte.
Bij het fort Nieuw-Amsterdam..	112	108	107.27[85] hect.
Bij station Domburg...........	71	71	79.82[87] "
Geertruidenberg...............	6	6	7.00 "
Voorzorg.....................	24	24	48.00 "
Totness......................	145	143	93.94[10] "
Totaal....	358	352	335.04[82] hect.

Volgens ontvangen opgaven bedroeg de opbrengst van den kleinen landbouw in Nickerie en Saramacca: 26,883 bossen bananen, 12,869 kilogr. cacao, 115 kilogr. koffie, 3,325 kilogr. rijst, 8,016 kilogr. koren en 14,505 kilogr. aardvruchten.

De bevolking van de grondjes in de districten Boven-Cottica, Perica, Mattapica, Commetewane en Boven-Commewijne bedroeg 1,609 personen, waarvan het meerendeel gevestigd was op gronden, door particulieren verhuurd. Onder hen werden, als vroeger, veel ouden en gebrekkigen en ook veel kinderen aangetroffen, die niet tot den landbouw konden gebezigd worden. Voornamelijk werden op die grondjes bananen, koren en aardvruchten verbouwd.

De cijfers van den veestapel worden voor de laatste jaren opgegeven, als volgt:

	Rundvee.	Paarden.	Muilez.	Ezels.	Schapen.	Geiten.	Varkens.
In 1870......	3,824	253	111	204	2,039	407	1,908
" 1871......	3,711	236	98	203	2,033	391	1,557
" 1872......	3,398	213	85	207	1,603	395	1,448
" 1873......	3,221	201	92	182	1,151	420	1,466
" 1874......	3,515	208	82	350	1,134	422	1,733
" 1875......	3,175	172	38	227	1,085	593	1,562
" 1876......	3,303	185	77	217	732	456	1,756
" 1877......	3,025	198	108	212	713	464	1,831
" 1878......	3,369	211	78	204	659	642	2,100
" 1879......	3,952	208	88	217	707	770	2,534

HANDEL EN SCHEEPVAART.

Omtrent deze onderwerpen worden de volgende cijfers medegedeeld:

	Waarde van den algemeenen		Schepen.			
	Invoer.	Uitvoer.	Ingekl.	Lasten of tonn.[1])	Uitgekl.	Lasten of tonn.[1])
1850	*f* 2,087,562	*f* 2,877,102	246	12,594	245	12,542
1855	〃 2,401,284	〃 3,398,525	219	15,686	208	14,539
1860	〃 3,056,946	〃 4,524,001	210	14,451	217	15,307
1865	〃 4,504,520	〃 2,235,399	184	13,211	173	12,849
1870	〃 4,042,111	〃 2,657,871	205	11,792	192	10,914
1871	〃 3,997,917	〃 2,902,052	204	12,390	208	12,199
1872	〃 3,688,434	〃 3,247,540	182	22,224	180	22,537
1873	〃 3,952,223	〃 3,181,274	188	31,661	183	30,684
1874	〃 3,645,370	〃 2,616,803	210	26,472	212	2,616
1875	〃 3,125,415	〃 2,409,335	192	21,105	197	21,987
1876	〃 3,183,252	〃 2,762,568	175	19,629	131	19,225
1877	〃 3,453,837	〃 3,780,529	201	20,884	204	21,620
1878	〃 3,629,927	〃 2,026,876	196	21,750	198	21,989
1879	〃 3,642,300	〃 3,081,772	218	22,798	217	22,751

Hierin deelden voor zooverre *den invoer* betreft:

	Schepen.			Lasten of tonnen.			Waarde in duizendtallen guldens.		
JAREN.	NEDERLAND.	NOORD-AMERIKA.	ANDERE STATEN.	NEDERLAND.	NOORD-AMERIKA.	ANDERE STATEN.	NEDERLAND.	NOORD-AMERIKA.	ANDERE STATEN
1850	91	28	127	—	—	—	1236	648	202
1855	56	40	123	6618	4228	4840	1192	713	495
1860	50	31	138	5526	3422	5503	1587	922	547
1865	26	43	115	3232	3915	6064	2234	1006	1262
1870	24	38	143	2952	3199	5641	847	583	1126
1871	26	26	152	3032	2345	7013	1873	747	1376
1872	15	34	133	3691	5690	12843	1268	1022	1398
1873	22	29	137	5067	4977	21617	1617	835	1500
1874	25	33	146	5011	5288	16173	1403	751	1491
1875	17	27	148	4050	5228	11827	1192	691	1243
1876	15	31	129	3363	6359	9907	1228	914	1040
1877	16	25	160	3518	5397	11969	1176	902	1374
1878	22	13	161	4474	2696	14580	1414	522	1692
1879	26	18	174	5379	3900	13519	1466	724	1451

En voor zooverre *den uitvoer* aangaat:

1850	95	26	124	—	—	—	2263	294	319
1855	55	35	118	6099	3745	4695	2039	592	761
1860	43	39	135	5889	4314	5103	2180	1088	1255
1865	12	39	122	1510	3640	7699	683	680	870
1870	20	31	141	2441	2660	5813	1782	901	1358
1871	24	29	150	3045	2553	6600	764	632	1505
1872	22	28	130	5034	4932	12571	944	548	1754

[1]) Tot en met 1871 zijn opgegeven *lasten*, voor 1872 en later *tonnen*.

	Schepen.			Lasten of tonnen.			Waarde in duizendtallen guldens.		
JAREN.	NEDERLAND.	NOORD-AMERIKA.	ANDERE STATEN.	NEDERLAND.	NOORD-AMERIKA.	ANDERE STATEN.	NEDERLAND.	NOORD-AMERIKA.	ANDERE STATEN.
1873.....	25	39	119	5654	6798	18232	897	560	1724
1874.....	28	32	152	6206	6026	15361	773	553	1290
1875.....	19	27	151	4252	5311	12424	439	682	1288
1876.....	16	29	131	3461	5875	9889	505	872	1385
1877.....	18	24	162	4091	5036	12493	716	973	2091
1878.....	20	17	161	3776	3696	14517	377	505	1143
1879.....	29	18	170	6096	4112	12543	770	493	1817

De uitvoeren der voortbrengselen van den landbouw bedroegen, volgens de *Staatscourant* van den 19 Maart 1875 en de *Koloniale Verslagen*, in:

	Duizendtallen.					
	Kilogrammen.	Liters.		Kilogrammen.		
Jaren.	Suiker.	Melasse.	Rum en Dram.	Koffie.	Katoen.	Cacao.
1850....	15,363	2,786	284	372	448	81
1855....	17,142	2,966	608	227	511	114
1860....	16,500	3,132	604	241	277	250
1865.....	7,706	1,397	129	117	171	327
1870....	11,021	1,368	324	8	240	528
1871.....	11,713	1,141	590	4	110	539
1872....	11,833	1,285	558	0.9	118	822
1873....	12,374	1,886	802	27	87	814
1874....	10,947	1,241	916	0.4	57	1,102
1875.....	8,903	1,134	757	0.6	65	1,153
1876....	10,062	1,542	748	0.3	64	1,347
1877.....	10,971	1,640	1,254	0.1	95	1,398
1878.....	7,823	1,311	718	0.05	84	556
1879.....	11,633	1,936	920	0.6	102	1,113

Zie verder de breede bijlagen van het *Koloniaal Verslag.*

In 1879 werden 6 zeebrieven en een drogerspas uitgereikt.

Het getal afgegeven passen voor vaartuigen was 252, waaronder 70 voor Nickerie en Coronie.

CURAÇAO.

Bevolking. Op den 31 December 1879 (het garnizoen daaronder begrepen):

Burgerlijke staat.

	Mannen.	Vrouwen.	Tot.	Gehuwden, weduwenaars en weduwen.	Gesloten huwelijken.	Waarbij geëchte kinderen.
Curaçao	10,622	13,366	23,988	2,578	109	71
Bonaire	2,355	2,543	4,898	1,129	14	11
Aruba	2,872	3,351	6,223	877	38	45
St. Martin (Ned. ged.)	1,365	1,761	3,126	487	12	22
St. Eustatius	956	1,107	2,063	287	7	6
Saba	1,038	1,111	2,149	?	8	—
In 1879	19,208	23,239	42,447	?	188	155
" 1878	19,314	23,192	42,506	?	140	132

Naar de *geboorteplaats* was de bevolking dus onderscheiden:

Woonplaats.	Geboren op het eiland.	elders in West-Ind.	in Nederl.	in andere oorden.
Curaçao	22,865	301	196	626
Bonaire	4,880	—	13	5
Aruba	5,772	373	14	64
St. Martin (Ned. ged.)	2,970	128	15	13
St. Eustatius	1,951	95	12	5
Saba	2,111	27	4	7
In 1879	40,549	924	254	720
" 1878	40,352	1,130	281	743

Het getal *geborenen* en *gestorvenen* bedroeg:

	Geboren. Mann.	Vrouw.	Tot.	Waarvan onecht.	Gestorven. Mann.	Vrouw.	Tot.
op Curaçao	467	452	919	751	202 [1]	230 [2]	432
" Bonaire	87	99	186	99	24	31	55
" Aruba	126	108	234	152	72	58	130
" St. Martin (Ned. ged.)	51	52	103	70	27	84	51 [2]
" St. Eustatius	33	30	63	41	15	20	35
" Saba	35	33	68	13	15	12	27
In 1879	799	774	1,573	1,126	355	375	730
" 1878	641	634	1,275	926	357	409	766

Als ingezetenen werden ingeschreven 4 personen.

[1] Hieronder 3 levenloos aangegevenen. [2] Hieronder 7 levenloos aangegevenen.

Naar de *kerkgenootschappen* was de bevolking verdeeld, als volgt:

	Nederl.-Herv.	Methodisten.	R.-Kath.	Israël.	Totaal.
Curaçao	1,604	—	20,887 [1])	1,497 [1])	23,988
Bonaire	139 [1])	—	4,757 [1])	2	4,898
Aruba	439	—	5,781	3	6,223
St. Martin (Ned. ged.)	2,120 [1])	346 [1])	660 [2])	—	3,126
St. Eustatius	1,102	710	250	1	2,063
Saba	1,521	—	628 [3])	—	2,149
In 1879	6,925	1,056	32,963	1,503	42,447
„ 1878	8,204	640	32,773	889	42,506

MEDEDEELINGEN VAN ALGEMEENEN AARD. De verhouding tot de republiek Venezuela, waar in het begin van 1879 de generaal GUZMAN BLANCO voor de tweede maal optrad als president, onderging sedert het laatste Verslag geene verandering.

ALGEMEEN EN GEWESTELIJK BEHEER. Aan den Heer G. A. B. HELLMUND werd wegens vertrek uit de kolonie, op zijn verzoek, eervol ontslag verleend als lid van den Kolonialen Raad.

De onderstand, in 1878 aan hulpbehoevende vrijgemaakten verstrekt, bedroeg: op Curaçao *f* 2,434, op Bonaire *f* 499, op Aruba *f* 199, op St-Martin *f* 787, op St-Eustatius *f* 243 en op Saba *f* 586.

MILITAIR BEHEER. *Landmacht.* Op den 31 December 1879 bestond het garnizoen op Curaçao uit 4 officieren der infanterie, 1 luitenant der artillerie (instructeur) en 246 onderofficieren en manschappen; de geneeskundige dienst werd uitgeoefend door 2 officieren van gezondheid en 1 apotheker 3de kl.

De gezondheidstoestand was tot de maand Juli gunstig. Na dien tijd kwamen 39 gevallen van gele koorts voor, doch geen van allen met doodelijken afloop.

---

1) Volgens het vorig *Koloniaal Verslag* telde men in 1878: op Curaçao 21,507 R.-Kath. en 883 Israël., op Bonaire 1,003 Ned.-Herv. en 3,803 R.-Kath., op St. Martin 2,674 Ned.-Herv., doch geen Methodisten. Het belangrijk verschil tusschen de opgave over 1879 en deze is niet toegelicht.

2) Deze opgave berust op de mededeeling, door de ingezetenen gedaan; de R.-K. geestelijke geeft op 1,200.

3) In het *Verslag* is dit cijfer, bij vergissing, zooals uit de mededeelingen in het hoofdstuk *Eeredienst* en uit de vorige Verslagen blijkt, onder de rubriek „*Methodisten*" gebracht.

De schutterij was op ult°. December 1879 sterk:

		Officieren.	Onderofficieren en manschappen.	
Curaçao	stedelijke	22	310	
	landelijke	13	152	
Bonaire		2	250	ongeveer.
Aruba		3	648	
St. Martin (Ned. ged.)		1	50	
St. Eustatius		1	20	

In het landshospitaal op Curaçao werden verpleegd 432 personen, van welke 8 overleden; op ult°. Dec. 1879 bleven in behandeling 31 personen.

Zeemacht. Zijner Majesteits stoomschip *Cornelis Dirks* was gedurende het geheele jaar 1879 in de wateren van Curaçao gestationneerd.

RECHTSWEZEN. POLITIE. GEVANGENISSEN. *Rechtswezen.* Het Hof van justitie in de kolonie Curaçao heeft in 1879 in het openbaar uitgesproken 31 vonnissen in burgerlijke en 15 in strafzaken; bij de laatsten werden veroordeeld 11 mannen. Bij het kantongerecht op Curaçao werden 28 vonnissen uitgesproken in burgerlijke en 13 in strafzaken, bij den raad van Justitie op St. Martin 2 in strafzaken en 1 in eene burgerlijke zaak, en bij het kantongerecht aldaar 8 in strafzaken en 1 in eene burgerlijke zaak; bij den raad van justitie op St. Eustatius 10 in burgerlijke en 2 in strafzaken, bij het kantongerecht aldaar 6 in burgerlijke en 8 in strafzaken; bij het kantongerecht op Bonaire werden behandeld 4 burgerlijke en 2 strafzaken, bij dat op Aruba 7 burgerlijke en 5 strafzaken. Op Saba bepaalden zich de meeste zaken tot klachten over schade, door vee aan te veld staande gewassen toegebracht; deze geschillen werden echter door schikking der partijen afgedaan.

Politie. De sterkte der politiemacht is, volgens de regeling van 1878: 1 brigadier-majoor, 5 brigadiers, 17 marechausees der 1ste en 33 der 2de klasse, benevens 34 veldwachters.

Gevangenissen. Gedurende het jaar 1879 werden opgenomen in de gevangenis op Curaçao 25 (in de Willemstad 225), op Bonaire en op Aruba 1, op St-Martin 20, op St-Eustatius 6 personen; op ult°. December waren op Curaçao 43 (in de Willemstad ?), op St-Martin en op St-Eustatius 3 gevangenen aanwezig.

Middelen van beheer, met het rechtswezen in verband.

Bij den hypotheekbewaarder waren op ult°. Dec. 1878:

ingeschreven.........	590 posten	(a 5 tot 12 pCt.) te zamen	*f* 2,441,986
in 1879 kwamen er bij	100 〃	(a 6 〃 12 〃) 〃	〃 406,374
te zamen...	690 〃	......................〃	*f* 2,848,361
in 1879:			
gedeeltel. doorgehaald	102 〃	(a 6 tot 9 pCt.)..........〃	282,385
blijft ult°. Dec. 1879...	588 〃	....	*f* 2,565,975

Weeskamers. Het bedrag der gelden onder de administratie van de weeskamer op St-Martin bedroeg op den 31 Dec. 1879 *f* 2,507, op St-Eustatius *f* 3,649.

EEREDIENST. *Protestantsche.* Het getal predikanten der Hervormde gemeente op Curaçao bedraagt 2, aan wie tevens het bezoeken der gemeenten op Bonaire en Aruba, waar godsdienstonderwijzers gevestigd zijn, is opgedragen. Op St-Martin en op St-Eustatius geniet de leeraar van het Methodisten-genootschap jaarlijks eene toelage van *f* 1,200. Op Saba is een Anglikaansche leeraar gevestigd, belast met den dienst in de hoofdplaats en in het dorp Windwardside, onder genot eener door het Gouvernement toegestane toelage van *f* 1,200 's jaars en van bijdragen der gemeenteleden.

	Gedoopt.	Tot lidmaat aangenomen.	Ingezeg. huwelijken.
Curaçao.............	84	25	3
Bonaire..............	2	—	—
Aruba	4	22	—
St. Martin (Ned. ged.)..	73	72	9
St. Eustatius.........	60	—	4
Saba................	50	—	4

Roomsch-Katholieke. Het getal van gouvernementswege bezoldigde geestelijken bedroeg 17 (1 van den 1sten en 16 van den 2den rang). Van de laatsten waren werkzaam: op Curaçao 8, op Bonaire 2, op Aruba 3 en op elk der eilanden St-Martin, St-Eustatius en Saba 1. Het eiland Curaçao telde 7 R.-K. kerken.

	Gedoopt.	Huwelijks-inzegeningen.
Curaçao.............	863	93
Bonaire..............	179	14
Aruba...............	192	33
St. Martin (Ned. ged.)...	35	1
St. Eustatius..........	?	?
Saba................	17	4

Bij de Ned.-Herv.-Israëlietische gemeente, die op ult°. December 1879 310 zielen telde, werden 3 huwelijken kerkelijk ingezegend.

De kapitalen der kerkelijke gemeenten bedroegen op ult°. December 1879:

die der Protestantsche kerk op Curaçao	*f* 57,777
〃 〃 R.-Katholieke 〃 〃 〃	〃 1,933
〃 〃 Ned.-Port.-Israël. gem. 〃 〃	〃 74,771

De Ned.-Herv.-Israëlietische gemeente had eene uitgave van *f* 4,099; hare ontvangsten, waaronder een subsidie uit de koloniale kas, bedroegen *f* 5,099.

LIEFDADIGHEID. In 1879 werden in het *Krankzinnigengesticht* opgenomen 4 personen, 2 werden als hersteld ontslagen en 1 overleed. Op ult°. December 1879 waren aanwezig 12 lijders. De uitgaven maakten eene som van *f* 4,144 uit.

Het getal verpleegde *Leprozen* bedroeg: op Curaçao 12, op St-Martin 17, op St-Eustatius 23; 3 overleden. Op St-Eustatius werd uitgegeven *f* 1,882.

In het *Gasthuis en hospitaal voor de armen* werden verpleegd 187 personen, waarvan 86 herstelden, 53 overleden, en 48 op den 31 Dec. 1879 aanwezig bleven. De uitgaven bedroegen *f* 12,458.

De *Spaar- en Beleenbank* op Curaçao sloot hare balans op den 1 Juli 1879 met *f* 345,238. Het getal deelhebbers bedroeg 130; dat der stortingen was 1,881, het bedrag der gestorte gelden *f* 121,634.

Het kapitaal der gelijksoortige bank op Bonaire bedroeg ultimo December 1879 *f* 2,542. In dat jaar werd ingebracht *f* 3,310 en teruggenomen *f* 1,874.

De uitgaven der *armenkassen* waren in 1879: op Bonaire *f* 174, op Aruba *f* 477, op St-Martin *f* 439, op St-Eustatius *f* 96.

Omtrent de kerkelijke bedeelingen worden, in het hoofdstuk *Eeredienst*, de volgende opgaven aangetroffen. De uitgaven van het Protestantsche weezenfonds op Curaçao bedroegen, wegens maandelijkschen onderstand en kleeding, *f* 1,812. Aldaar werd door de Protestantsche gemeente *f* 2,185, door de Roomsch-Katholieke *f* 1,041 aan de armen uitgedeeld. Elke gemeente ontving daartoe eene bijdrage van *f* 499 uit de algemeene armengelden. Door het Gouvernement werd, als in vorige jaren, aan genoemd fonds een subsidie van *f* 1,500, en aan de R.-K. gemeente eene tegemoetkoming van gelijk bedrag, ten behoeve van hare weezen, toegekend. De armen

der Ned.-Port.-Israëlietische gemeente ontvingen van het Gouvernement uit de algemeene armengelden *f* 249. Het armenfonds der Ned.-Herv.-Israël. gemeente bedroeg op ult°. Dec. 1879 *f* 1,596.

ONDERWIJS. Voor zoover het uit het *Kol. Verslag* te putten is, volgt hier eene opgave van het getal scholen en leerlingen in 1879.

	Scholen.	Leerlingen. Jongens.	Meisjes.
Curaçao	4 landsscholen	531	69
	Schol. der Zusters v. liefdadigheid	414	989
	10 bijzondere scholen	224	127
	Totaal	2,354	
Bonaire	1 landsschool	102	
	Schol. der Zusters v. liefdadigheid	282	
	1 bijzondere school	30	
Aruba	1 landsschool / 4 schol. der Zusters v. liefdadigheid	276	
St. Martin (Ned. ged.)	3 landsscholen	154	
St. Eustatius	1 landsschool	174	
Saba [1]	3 bijzondere scholen	127	

Omtrent het cijfer van het onderwijzend personeel bevat het *Verslag* geene opgave.

Door de school-commissie op Curaçao werden, na afgelegd examen, aan 2 personen akten van bekwaamheid als onderwijzers uitgereikt.

In het hoofdstuk *Eeredienst* vindt men melding gemaakt van 2 Zondagscholen van de Methodisten: eene op St. Martin en ééne op St. Eustatius, met 327 en 264 leerlingen, benevens van eene Zondagschool der Roomsch-Katholieken op St. Martin, die door 98 kinderen bezocht werd.

MIDDELEN VAN VERVOER EN BRIEVENPOSTERIJ. De maildienst tusschen Curaçao en St. Thomas geschiedde tweemaal 's maands met een schoener.

Het getal brieven en drukwerken, in de drie laatste jaren per mail en per scheepsgelegenheid ontvangen en verzonden, was, als volgt:

	Ontvangen 1877.	1878.	1879.	Verzonden 1877.	1878.	1879.
Brieven	23,382	30,474	44,208	11,249	14,959	25,881
Drukwerk (porto's of vellen druks)	23,585	25,291	38,180	2,165	1,698	3,598

[1]) In het vorig *Overzicht* staat, bij vergissing, Saba (hoofdplaats).

In 1879 werden van Nederland ontvangen 3,822 brieven en 10,273 drukwerken, en daarheen verzonden 3,339 brieven en 514 drukwerken.

De ontvangsten aan het postkantoor te Curaçao bedroegen: in 1877 *f* 5,045, in 1878 *f* 6,811, in 1879 *f* 10,029. Onder laatstgenoemd cijfer is begrepen *f* 112 voor verkochte briefkaarten.

Geldelijk beheer. De volgende staat geeft een overzicht van het geldelijk beheer der kolonie Curaçao, voor 1867 tot en met 1877 volgens de wetten, waarbij de sloten der rekeningen over die jaren zijn vastgesteld; voor de overige jaren volgens de begrootingen (wetten van den 24 Dec. 1877/14 Dec. 1878, *Stbl.* nº. 304/190, 18 Jan. 1879/5 Dec. 1880, *Stbl.* nº. 9/198, 24 Jan. 1880, *Stbl.* nº. 15, en 22 Jan. 1881, *Stbl.* nº. 20.)

Jaren.	Uitgaven.	Ontvangsten. Belastingen enz.	Ontvangsten. Bijdrage uit 's Rijks schatkist.
1867	*f* 530,321	*f* 369,995	*f* 160,326
1868	〃 508,995	〃 308,450	〃 200,545
1869	〃 476,032	〃 327,233	〃 148,799
1870	〃 427,178	〃 363,428	〃 63,750
1871	〃 428,329	〃 377,377	〃 50,951
1872	〃 422,406	〃 364,880	〃 57,526
1873	〃 429,543	〃 451,698	〃 ——
1874	〃 457,426	〃 381,967	〃 75,458
1875	〃 462,231	〃 355,337	〃 106,894
1876	〃 484,903	〃 333,341	〃 151,562
1877	〃 514,411	〃 314,015	〃 200,396
1878	〃 607,938	〃 390,246	〃 141,941
1879	〃 640,024	〃 367,896	〃 272,128
1880	〃 523,277	〃 382,691	〃 140,586
1881	〃 572,222	〃 395,091	〃 177,131

De uitgaven en ontvangsten, voor 1881 geraamd, zijn volgenderwijze verdeeld:

UITGAVEN.

	Gewestelijk bestuur.	Justitie en politie.	Geldelijk beheer.	Eeredienst en onderwijs.
Curaçao	*f* 31,241	*f* 91,791	*f* 29,456	*f* 42,592
Bonaire	〃 5,050	〃 6,740	〃 2,220	〃 5,766
Aruba	〃 5,062	〃 6,020	〃 1,930	〃 6,666
St. Martin (Ned. ged.)	〃 6,400	〃 11,421	〃 3,480	〃 6,650
St. Eustatius	〃 4,200	〃 6,131	〃 1,660	〃 4,940
Saba	〃 3,215	〃 2,865	〃 1,060	〃 3,500
	f 55,168	*f* 124,968	*f* 39,806	*f* 70,114

	Plaatselijke kosten.	Landsgebouwen en eigendommen.	Pensioenen, wachtgelden, enz.	Totaal.
Curaçao	*f* 70,562	*f* 54,360	*f* 65,043	*f* 385,047
Bonaire	„ 5,725	„ 1,500	„ 12,706	„ 39,707
Aruba	„ 3,315	„ 750	„ 6,641	„ 30,384
St. Martin (Ned. ged.)	„ 7,720	„ 1,150	„ 14,713	„ 51,534
St. Eustatius	„ 8,750	„ 1,000	„ 6,556	„ 33,237
Saba	„ 3,600	„ —	„ 3,070	„ 17,310
	f 99,672	*f* 58,760	*f* 108,732	*f* 557,222
Onvoorziene uitgaven				„ 15,000
			Totaal	*f* 572,222

ONTVANGSTEN.

	Belastingen.	Inkomsten van onderscheiden aard.	Totaal.
Curaçao	*f* 229,500	*f* 69,181	*f* 298,681
Bonaire	„ 20,700	„ 5,300	„ 26,000
Aruba	„ 16,925	„ 4,995	„ 21,920
St. Martin (Ned. ged.)	„ 30,750	„ 3,775	„ 34,525
St. Eustatius	„ 6,665	„ 1,750	„ 8,415
Saba	„ 4,575	„ 975	„ 5,550
	f 309,115	*f* 85,976	*f* 395,091
Bijdrage uit 's Rijks schatkist			„ 177,131
		Totaal	*f* 572,222

De bezoldiging en verblijfkosten van den Gouverneur, benevens de kosten van 's Rijks land- en zeemacht, tot bescherming der kolonie gevorderd, worden, ingevolge het Regeeringsreglement van den 31 Mei 1865 (*Stbl.* n°. 56), uit het VIde en het Xde hoofdstuk der Staatsbegrooting gekweten. Buiten de uitgaven ten behoeve van het maritieme station, welke op die begrooting slechts voor een deel afzonderlijk worden uitgetrokken, zijn de vermelde uitgaven voor 1881 geraamd, als volgt:

Wedde en verblijfkosten van den Gouverneur, benevens daarmede in verband staande uitgaven	*f* 14,007
Pensioenen van oud-Gouverneurs en hunne weduwen	„ 9,200
Kosten van de landmacht	„ 215,847
Pensioenen, gagementen, onderstanden enz. van personen, behoord hebbende tot de landmacht, en pensioenen van hunne weduwen	„ 28,145
Totaal	*f* 267,199

DE BANK. Volgens de opgaven, in het *Kol. Verslag* van 1880

voorkomende, bedroeg het kapitaal der instelling, ult°. Dec. 1879, de som van.......................................*f* 429,871
waarvan uitstaande aan gedisconteerde wissels, beleende speciën en gedeponeerde gouvernementswissels........" 393,620

zoodat in de kassen aanwezig op ult°. Dec. 1879.......*f* 36,251
waarbij diversen a................................." 13,114

Totaal bedrag, in de kassen aanwezig op ult°. Dec. 1879.*f* 49,365

Dit bedrag bestond voor *f* 48,365 uit bankbiljetten en specie, benevens uit *f* 1000 in bankbiljetten, bij den Voorzitter in kas voor kleine beleeningen.

NIJVERHEID, LANDBOUW, VEETEELT ENZ. *Nijverheid.* In 1879 werden 23,665 kub. meters phosphorzure kalk, waaronder 2,477 kub. meters afkomstig van Klein-Curaçao, met 38 vaartuigen (37 onder Engelsche vlag), van Curaçao, en 300,000 kilogrammen van Aruba uitgevoerd. Door de exploitatie van die meststof op de beide eerstgenoemde eilanden vloeide in de koloniale kas eene bate van *f* 29,089 : *f* 25,361 wegens uitvoerrechten en *f* 3,728 aan scheepsongelden.

De concessie tot het inzamelen en winnen van phosphorzure kalk op Aruba, in 1879 aan den Heer C. B. SEWELL te Londen verleend, (zie vorig *Overzicht*, bladz. 334), werd, na door den concessionaris aanvaard te zijn, in December van dat jaar, met toestemming van het koloniaal bestuur, overgedragen aan de op Curaçao opgerichte naamlooze vennootschap „Aruba-phosphaat-maatschappij".

Door de Aruba-Island-Gold-Mining-Company werden belangrijke uitgaven voor machinerieën gedaan. Het getal arbeiders, in dienst der maatschappij, was gemiddeld 200.

De uitvoer van goud bedroeg 38,59 kilogram.

Ofschoon omtrent het eigendomsrecht op de zwavelmijnen op het eiland Saba in 1879 door den rechter werd beslist, maakte men met de werkzaamheden geen begin, vermoedelijk wegens gebrek aan het noodige kapitaal. Er scheen echter vooruitzicht te bestaan, dat de werken in 1880 zouden aangevangen, en de te verkrijgen zwavel op de plaats zelve gezuiverd zou worden.

Van Bonaire werden 166,150 klinkers en 5,667 hectoliters kalk, van Aruba 162 vaten kalk, en van St. Eustatius 5,000 klinkers uitgevoerd.

Het regenachtige weder deed den zoutoogst op Curaçao en St.

Martin nagenoeg geheel mislukken. Op Bonaire, daarentegen, was de oogst zeer voldoende. Als eene bijzonderheid werd door den gezaghebber van dat eiland vermeld, dat het, hoewel over het algemeen in 1879 veel regen viel, bij de zoutpannen droog bleef. Op St. Martin werden slechts 3,756 vaten zout ingezameld.

De uitvoer van zout uit de haven van Curaçao, bedroeg 39,070 vat [1]), uit Bonaire 68,894 hectoliter, uit Aruba 200, en uit St. Martin 1,990 vat.

Landbouw. Op St. Martin ging men voort met het aanplanten van suikerriet. De productie was evenwel nog niet van dien aard, dat uitvoer van eenige beteekenis kon plaats hebben. De oogst van yams en zoete aardappelen was op St. Eustatius zeer ruim; doch de afzet liet veel te wenschen over. Op Saba was de oogst meer dan voldoende voor het verbruik op het eiland.

De uitvoer van Bonaire bestond uit: 148,264 kilogram dividivi, 281,538 kilogr. rood verfhout, 10,580 kilogr. aloë-hars, 6,363 vat houtskool, 295 vadem brandhout, 275 kromhouten. Van Aruba werden uitgevoerd: 609 vat pinda's, 4,180 liter boonen, 815,000 kilogram dividivi en 36,507 kilogram aloë-hars; van St. Martin: 7 vat arrowroot en 14 vat tamarinden; van St. Eustatius: 4,458 vat yams, 6,160 vat zoete aardappelen, 114 vat cassave-stijfsel, 24 vat pinda's, 29 vat maïs en 2 vat houtskool. Van Saba werden eenige niet genoemde voortbrengselen uitgevoerd.

Veeteelt. De veestapel in de kolonie telde op het einde van 1879:

	Paarden.	Ezels.	Muilez.	Hoornvee.	Schapen.	Geiten.	Varkens.
Curaçao..........	254	1,901	219	2,132	22,424	33,432	525
Bonaire..........	102	714	1	403	1,060	21,450	900
Aruba............	113	986	9	144	8,289	23,839	628
St. Martin (Ned. ged.)	246	17	29	1,111	850	512	483
St. Eustatius........	45	160	1	560	400	800	600
In 1879...	760	3,778	258	4,350	33,023	80,033	3,136
〃 1878...	725	3,304	246	3,998	28,866	74,850	2,903

Van Bonaire werden uitgevoerd: 12 paarden, 40 runderen, 222 ezels, 186 schapen, 1,854 geiten, 6 varkens, 182 dozijn geitenvellen, 125 kilogr. wol en 15 salons; van Aruba: 4 paarden, 7 runderen, 177 ezels, 2 muilezels, 371 schapen, 129 geiten, 19 varkens, 367 dozijn geitenvellen, 30 kilogram huiden, 4,391 kilogr. wol en 47 salons; van St. Martin: 158 runderen, 100 schapen, 140 geiten,

[1]) De verscheping uit de buitenbaaien was hoogst waarschijnlijk belangrijker.

57 varkens en 788 schapen- en geitenvellen; van St. Eustatius: 2 paarden, 1 ezel, 41 runderen, 60 schapen, 44 geiten en 110 varkens.

Uitgifte van gronden. Op Curaçao werden slechts twee kleine stukjes, tegen vergoeding aan de koloniale kas, tot het bouwen van hutten afgestaan, en op Bonaire, tot gelijk einde, 6,74 aren; op Aruba, in huur, 50 stukjes, te zamen groot 156 hectaren, tot uitoefening van den landbouw. Op St. Eustatius werd de grond Solitude, tot het domein behoorende, voor drie jaren, tot uitoefening van landbouw en veeteelt verhuurd.

HANDEL EN SCHEEPVAART. In den handel van het eiland Curaçao was eenige vooruitgang merkbaar. Ook de handel van Bonaire en Aruba was levendiger dan vroeger. Op St. Martin en St. Eustatius ging echter weinig om, op eerstgenoemd eiland voornamelijk door het mislukken van den zoutoogst. De handel op Saba bleef onbeduidend.

Het getal schepen, te Curaçao binnengeloopen, was:

	Voor directen invoer.		Voor doorvoer.		Binnen 3 etmalen vertrokken.		Totaal	
	Schepen.	Tonnen.	Schepen.	Tonnen.	Schepen.	Tonnen.	Schepen.	Tonnen.
1870	1,145	32,884	92	18,856	29	5,767	1,266	57,507
1871	1,134	27,666	115	36,985	216	19,786	1,295	84,437
1872	1,156	28,806	146	60,860	22	30,558	1,324	120,224
1873	1,041	22,145	213	79,847	19	23,389	1,273	125,381
1874	1,089	149,839	229	111,356	62	84,672	1,318	161,195
1875	942	34,058	43	38,480	36	37,930	1,021	110,468
1876	794 schepen.		55,196 tonn.		33	36,108	827	91,304
1877	801	〃	56,875 〃		31	31,045	832	87,920
1878	963	〃	134,720½ 〃		17	15,578½	980	150,299
1879	1,173	〃	472,090 kub. met.		56	171,948 [1])	1,229	644,038 [1])

Onder de ingeklaarde schepen bevonden zich 8 (3,494 kub. meter) van Amsterdam.

De Curaçaosche koopvaardijvloot bestond op ult°. December 1879 uit 19 schoeners, 3 barken en 2 open booten.

Voor de andere eilanden was de scheepvaartbeweging, als volgt:

	1876.		1877.		1878.		1879.	
	Schepen.	Tonn.	Schepen.	Tonn.	Schepen.	Tonn.	Schepen.	Kub. met.
Bonaire	463	8 150	435	11,058	425	26,389 [1])	563	28,887
Aruba	194	2,290	193	2,508	187	3,577	207	7,387
St-Martin	395	31,727	329	26,365	293	14,507	220	21,889
St-Eustatius	444	4,425	336	4,351	366	5,874	370	13,936
Saba	196	—	171	—	134	4,022	160	14,450

[1]) Kub. meters.

St-Martin werd daarenboven aangedaan door 209 open booten. In 1878 werden gebouwd: op Curaçao 4 vaartuigjes (167 kub. meter), op Bonaire 4 vaartuigjes (41^{220} kub. meter), op Aruba 1 barkje (18^{230} kub. meter).

Op Curaçao werden in 1879 verleend 9 nieuwe zeebrieven en 212 permitten om met vaartuigen de buiten-baaien van het eiland te mogen aandoen; op Bonaire 11 zeebrieven, op Aruba 1, op St. Eustatius 3. Van St. Martin waren geene opgaven ontvangen. Op Saba werden 2 zeebrieven uitgereikt, wegens verandering van vlag en eigenaren.

J. P. L. T.

MENGELWERK.

EUROPA'S LANDBOUW BEDREIGD.

Amerika schijnt voor velen een tooverland geworden te zijn. Lang was het de haven waarheen de arme handswerksman en behoeftige landbouwer trok, en waar de politieke tinnengieter veilig kon schelden en razen op allen in de oude wereld die hij benijdde, maar 't schijnt nu ook voor den welgestelden en verstandigen man van Europa de eenige leerschool te worden van degelijkheid en kracht. Wat al begeerlijks, ja schijnbaar onmogelijks wordt ons vandaar medegedeeld. Haast schamen wij 't ons te zeggen in die oude wereld geboren en getogen te zijn en daar nog met zeker welbehagen te wonen, wanneer wij vernemen dat daar ginder mannen wonen die alleen daden kennen en dan daden zoo grootsch en zoo kloek en van zulk een vindingrijkheid en kennis getuigende, dat wij schuchter voor hen wegschuilen, als dwergjes voor den reus. Maar nu bij alle die veelbelovende wonderen de bewering komt, dat de Amerikaan ons weldra ook met voedingsmiddelen van den meest veelsoortigen aard zal overstroomen, en dat wel tot belachelijk lage prijzen, die hem echter nog groote winsten verschaffen, maar waarvoor geen enkel landbouwer in het oud-Europa ze bij mogelijkheid leveren kan, nu dus onze akkers braak zullen moeten liggen en onze machtigste productie alzoo ophouden moet, nu wordt 't toch werkelijk zaak met de eerste de beste boot ook naar dat wonderland te trekken en nog bij tijds ons vast goed te verkoopen, eer er geen enkele kooper meer voor te vinden zal zijn. Onpraktische GLADSTONE, die nog een wet voorstelt met langen pachttijd, terwijl er van landbouw in Europa nauwelijks spraak meer kan zijn.

Vergun mij uw stortvloed van woorden en beloften en bedreigingen een enkel oogenblik te storen, zoo spreekt de heer GEORGE BADEN POWELL in FRASERS tijdschrift. Ook ik heb van alle die

wonderen der Nieuwe Wereld gehoord, en evenzeer dat de landbouwer in Europa er niet meer aan behoeft te denken nog granen te kunnen bouwen en vee te kunnen fokken tot andere dan verliesgevende prijzen, omdat de Amerikaan alles veel en veel lager leveren zal en nog een mooie winst overhouden. Maar eer ik op die bewering van enkelen mijne akkers tot een spotprijs wegdeed, heb ik de zaken zelf onderzocht. En nu ik voor mij zelven voldoende ingelicht ben, denk ik geen oogenblik aan den verkoop van mijn land, maar wel aan de voortzetting mijner al lang aangewende pogingen tot verbetering der cultuur.

Misschien is dat woord van bemoediging, 'twelk de Engelschman hooren laat, ook onze aandacht wel waard, meende ik, en daarom zette ik mij neder om kortelijk zijne bewering weer te geven.

De jongste statistische bescheiden van Groot Brittanje wijzen in de laatste 10 jaar een vermeerdering aan van 11 pCt. wat de bevolking, maar van 30 pCt. wat den nationalen rijkdom betreft. Minder menschen hebben dus meer voortgebracht, kunnen dus ook meer verbruiken, maar hebben daardoor ook meer ruimte noodig om zich te bewegen. Land, wat vroeger alleen voor ploeg en vee gebruikt werd, brengt nu veel meer op als bouwgrond, voor woonhuis en fabriek en spoorwegen, voor kanalen en parken en tuinen. Daarenboven zijn de middelen van vervoer zooveel verbeterd en vermenigvuldigd, dat men tegenwoordig voor weinig geld de granen van de verst verwijderde plaatsen halen kan, 't geen een onberekenbaar voordeel is, omdat Engeland evenveel tarwe aanvoert als voortbrengt. Voor hetzelfde verbruik zou de productie er dus moeten verdubbelen, een onmogelijkheid natuurlijk, omdat nu reeds 50 van zijne 80 millioen acres er in cultuur zijn. Evenmin echter kan de tegenwoordig zoo groote invoer van alle mogelijke levensmiddelen dus een gevaarlijke mededinging van den buitenlander heeten, als men er op rekenen mag dat die toevoeren blijvend zullen zijn, ja nog zullen toenemen, zoo als velen beweren. Want vooral wat Amerika betreft, is de tegenwoordige toestand een geheel exceptionele. Nog is dat uitgestrekte land veel te weinig bevolkt, en rijke gronden kunnen er nog voor weinig geld gekocht en met weinig arbeid bebouwd worden. Een weinig oppervlakkig schrapen van de bovenkorst, geeft op de plaatsen waar het onkruid niet de bovenhand krijgt of de sprinkhanen het gewas niet opeten of de prairiebranden het niet vernietigen, nog ruime tarwe oogsten, waarvan echter nu reeds een vijfde beschikbaar moet blijven voor veevoeder. Maar zulk een cultuur is

natuurlijk alleen tijdelijk, want nauwelijks eischt de grond beter bewerking en dus meer arbeid, of de lage prijzen verdwijnen, terwijl een toenemende bevolking zich dan ook als verbruikers gelden doet. En die zoogenaamde onmogelijkheid voor den landbouwer in Europa, om nog tarwe voort te brengen, heeft alleen de lage prijs in Amerika tot oorzaak.

Amerika produceert in goede jaren 350 millioen bushels tarwe, dus voedsel voor 70 millioen menschen. Daar zijne bevolking maar 50 millioen groot is, wordt dus ongeveer een derde uitgevoerd. Maar volgens de statistische bescheiden der laatste 80 jaar, moet die bevolking in 1900 bedragen 100 millioen, zoodat dan driemaal meer tarwe dan thans uitgevoerd wordt, voor het eigen verbruik noodig zal zijn. Meent men nu in ernst, dat de Amerikaan twintig jaar lang altijd zóó vele rijke onbebouwde gronden zal vinden om voortdurend millioenen bushels tarwe te blijven uitvoeren, terwijl nu reeds de uitgeputte akkers overal te zien zijn die alleen bij bemesting en degelijke bewerking, en alzoo enkel tot veel hoogere prijzen, oogsten zullen geven? CAREY veroordeelt terecht het tegenwoordige stelsel van uitputting van den grond als een uitvoer „niet van Amerikaansche „tarwe, maar van Amerikaansche akkers."

Daarenboven neemt de bevolking overal snel toe waar de levensmiddelen goedkoop zijn, zoodat telkens meer akkers noodig zijn voor meer monden in het eigen land. Maar de haast niets kostende productie op de maagdelijke gronden, maakt de productie op het oude land onmogelijk even als dat in Europa het geval is, zoodat ook in dat te kort moet voorzien worden. Juist de kolossaal toenemende eischen van het eigen verbruik ten gevolge der lage productieprijzen, zullen dus voor den uitvoer al minder en minder overlaten. En dan bedenke men, dat de lage spoorwegvrachten krachtig hebben bijgedragen om den grooten uitvoer van de ver gegroeide prairietarwe mogelijk te maken, terwijl die vrachten stellig zullen rijzen, zoodra de reeds op den uitkijk staande speculanten de kans daartoe schoon zien.

Hoe groot de tarwe-uitvoeren van Amerika thans ook mogen zijn, zoo bedragen ze toch maar een twaalfde deel van 't geen Europa in 't geheel ontvangt. Dat Amerika de tarweschuur van geheel Europa worden zou, daarvan kan dus nooit questie zijn. Want dan zou de Amerikaan het geheim moeten kennen om zijn bevolking niet hooger te doen klimmen dan ze thans is, en daarentegen zijn tarweproductie moeten verviervoudigen. Immers lukt hem 't een of 't ander niet, dan rijzen de tarweprijzen, maar vermindert de uitvoer

ook onmiddellijk. En wanneer 't reeds nu moeielijk is goed vleesch van Amerika aan te voeren, dat goedkooper verkocht kan worden dan het Engelsche, niettegenstaande de omstandigheden van den producent aldaar tijdelijk buitengemeen gunstig zijn, zoo kan men veilig aannemen, dat bij het gaande weg kleiner aantal rijke en goedkoope akkers en bij de waarschijnlijke rijzing der vrachten tengevolge van meer welvaart en een grooter bevolking in Amerika, de lage prijzen en dus ook de onmogelijkheid voor den Europeschen landbouwer om met voordeel granen te telen, binnen een tiental jaren verdwijnen zullen.

Eigenlijk loopt men bij deze quaestie in een cirkel rond. Goedkoop land met rijke oogsten veroorzaakt lage prijzen, dus meer verbruik en toenemende bevolking, waardoor weer meer koopers opkomen voor het land en voor het product, zoodat beide weer duurder worden en dientengevolge de oogst ook te duur voor den uitvoer. Thans is het Noordwesten, is Canada veel meerbelovend nog dan het Westen van Amerika. Maar hij die vandaar onmogelijk-groote en goedkoope toevoeren verwacht, vergeet dat de gemakkelijker productie aldaar de oude voortbrenging in het eigen land onmogelijk maakt en die grootere productie dus ook allereerst in de grootere behoefte, welke zij zelve wekt, moet voorzien.

Engeland heeft jaarlijks voor 15 millioen ingezetenen tarwe van het buitenland noodig en voor 20 millioen bij slechte oogsten, zooals verleden jaar, juist zooveel dus als de geheele uitvoer van Amerika bedroeg, waarvan een zeer groot gedeelte echter naar andere landen verzonden werd. Hoe kan hier dan sprake zijn van een dooden der Engelsche graanproductie?

Onbelemmerd den toegang te hebben tot alle markten, zoodat men overal kan koopen waar 't geen men verlangt 't goedkoopst te verkrijgen is, dat is een machtige hefboom van welvaart, want 't maakt dat de arbeider, van een matig loon, toch goed gevoed kan worden. Sedert de beginselen van handelsvrijheid op de Britsche wetgeving toegepast zijn, is de bevolking er toegenomen met 8 millioen, maar de buitenlandsche toevoeren van alle mogelijke voedingsmiddelen met £ 80 millioen. Want in 1840 bedroegen die toevoeren per hoofd der bevolking 9 shilling en in 1878 ruim 30 shilling. Maar wanneer men ziet dat het verbruik bijv. van sina'sappelen tienmaal, dat van thee viermaal, dat van krenten driemaal grooter is dan toen, en men diezelfde verhoudingen ook bij andere goederen ontwaart, dan blijkt 't voldingend, dat Engeland dringende behoefte

heeft aan vreemd graan, vooral ook omdat de landelijke bevolking overal meer en meer naar de steden trekt. In 1841 was het aantal landbouwers in Engeland nog 8,200,000, en dat der stedelingen 7,200,000, terwijl in 1871 die cijfers 10,200,000 en 12,200,000 waren, wel een bewijs dat de landbouw er in verhouding niet meer hetzelfde aantal personen beschikbaar heeft als vroeger.

De groote winst moet de landbouwer zoeken in 't geen dicht bij de plaats en spoedig na de productie, verbruikt moet worden. Daarin heeft hij geen mededinging van 't buitenland te vreezen. Maar ook de gewone productie van graan en vee zal winstgevend blijven, mits met kennis van zaken gedreven, en alleen tijdelijk, zal Amerika hem daarin kunnen hinderen. Er is een einde aan alles, ook aan de beschikbare hoeveelheid van welige en toch goedkoope akkers, en dat vooral als er honderd duizenden uit Europa naar dat tooverland heentrekken, en er dus het aantal gegadigden en tevens dat der verbruikers, steeds vermeerdert. Buitengewone toestanden zijn nooit van langen duur. Binnen weinige jaren zal dat ook in Amerika het geval blijken te zijn.

Laat elk landbouwer maar wat minder sleurziek zijn, niet ongeloovig het hoofd afwenden van elke nieuwe vinding die besparing van arbeid en vermeerdering van opbrengst belooft. Tegen dat snel en gemakkelijk oogsten, waardoor Amerika ons tijdelijk verbaast en sommigen van streek brengt, is op den duur een degelijke bewerking van deugdelijken grond wel bestand. De goede boer in Europa zal goede winsten blijven behalen, wat hem ook tijdelijk hindere.

Maar dan moet de boer ook vrij zijn op den grond dien hij bebouwt en waaraan hij al zijn tijd en zijn geld en zijn kennis en zijn ervaring besteedt. De boer-eigenaar moet al meer en meer een gewone zaak zijn, omdat ze zoo begeerlijk is. Eer dat in Engeland echter mogelijk zal zijn, moet men daar gebroken hebben met het stelsel, dat zelfs den levenden eigenaar het land alleen als pand toevertrouwt voor de nog ongeborenen van latere eeuwen. Als de groote Lord daar niet eens vrijelijk over zijn eigen land beschikken kan, hoe zal dan zijn pachter er zekerheid hebben.

En wil men weten hoe de Britsche grond daarenboven verdeeld is, of, juister nog, tijdelijk toegekend aan eenige zeer enkele uitverkorenen, dan raadplege men de volgende waarlijk niet onaardige tabel van het grondbezit in Engeland en Wallis.

Eigenaars zijn van acres:

400	peers	5,728,979	acres	of	17	pCt.
1,288	groote landeigenaars	8,497,699	〃	〃	25	〃
2,529	squires	4,319,271	〃	〃	12½	〃
9,585	groote yeomen	4,782,627	〃	〃	14	〃
24,412	mindere 〃	4,144,272	〃	〃	12	〃
217,049	kleine landeigenaars	3,931,806	〃	〃	11	〃
703,289	cottagers	151,148	〃	〃	—½	〃
	Staat en geestelijkheid	1,443,548	〃	〃	4	〃
	Woest	1,524,624	〃	〃	4	〃
		34,523,974	acres	of	100	pCt.

Dat zijn geheel andere hinderpalen voor een bloeienden landbouw, dan tijdelijk groote oogsten van nieuwe gronden in verre landen.

Gelukkig dat ook die zaak weldra onder de oogen van het Parlement gebracht zal worden en ook daar verbetering, langzaam maar toch zeker, te verwachten is. Welk een strijd zal dan echter nog eerst gestreden moeten worden.

Beter dan ijdele angstkreten te laten hooren over 't geen de vreemdeling dreigt te zullen doen is het nemen van maatregelen in eigen land, om den landbouwer althans in de gelegenheid te stellen zijn meesterschap te toonen tegenover elken mededinger.

P. N. MULLER.

BEVOLKING VAN NEDERLAND,

VOLGENS DE VOLKSTELLING OP DEN 31 DECEMBER 1879.

MET ALPHABETISCHE LIJST VAN DE BEVOLKING DER GEMEENTEN.

(Zie *Staatscourant* 1880, N°. 197, 205, 216, 221, 249, 250, 253, 258, 267, 268, 269 en 270).

BEVOLKING DER PROVINCIËN.

	MANNEN.	VROUWEN.	TOTAAL.
Noord-Brabant	234,145	232,352	466,497
Gelderland	235,766	231,039	466,805
Zuid-Holland	387,104	416,426	803,530
Noord-Holland	328,688	351,302	679,990
Zeeland	92,585	96,050	188,635
Utrecht	94,087	97,592	191,679
Friesland	163,752	166,125	329,877
Overijssel	139,772	134,364	274,136
Groningen	124,860	128,386	253,246
Drenthe	61,423	57,422	118,845
Limburg	120.982	118,471	239,453
Totaal	1,983,164	2,029,529	4,012,693

GETAL GEMEENTEN.

Noord-Brabant	184	Zeeland	111 [1]	Groningen	51
Gelderland	116	Utrecht	72	Drenthe	33
Zuid-Holland	192 [1]	Friesland	43	Limburg	124
Noord-Holland	134	Overijssel	61	Het Rijk	1,127

[1] De provincie Zuid-Holland telt thans 191 gemeenten door de vereeniging der gemeenten Zwijndrecht en Groote Lindt, onder den naam van Zwijndrecht, en de provincie Zeeland 109 door de vereeniging der gemeenten Sluis, Heille en St. Anna ter Muiden, onder den naam van Sluis, (Wet van den 22 April 1880, *Staatsblad* n°. 64).

BEVOLKING DER GEMEENTEN.

(De letters, achter de namen geplaatst, duiden de provincie aan, waartoe de gemeente behoort, als: D. Drenthe, F. Friesland, Gl. Gelderland, Gr. Groningen, L. Limburg, Nb. Noord-Brabant, Nh. Noord-Holland, O. Overijssel, U. Utrecht, Z. Zeeland, Zh. Zuid-Holland.

Aagtekerke, Z.	525
Aalsmeer, Nh.	3,715
Aalst, Nb.	618
Aalten. Gl.	6,591
Aar (Ter), Zh.	2,156
Aardenburg, Z.	1,819
Aarlanderveen, Zh.	2,917
Aarle-Rixtel, Nb.	1,528
Abbekerk, Nh.	838
Abbenbroek, Zh.	724
Abcoude-Baambrugge, U.	1,385
Abcoude-Proostdij, U.	1,651
Achtkarspelen, F.	10,224
Achttienhoven, U.	507
Adorp, Gr.	1,416
Aduard, Gr.	2,135
Aengwirden, F.	4,189
Akersloot, Nh.	1,543
Alblas (Oud), Zh.	963
Alblasserdam, Zh.	4,169
Alem c. a., Nb.	1,230
Alkemade, Zh.	4,062
Alkmaar, Nh.	13,304
Almelo (Stad), O.	7,758
Almelo (Ambt), O.	4,011
Almkerk c. a., Nb.	2,865
Alphen c. a., Nb.	1,750
Alphen, Zh.	3,641
Ambij, L.	940
Ameide, Zh.	1,454
Ameland, F.	2,354
Amerongen, U.	2,237
Amersfoort, U.	13,704
Ammerstol, Zh.	914
Ammerzoden, Gl.	2,097
Amstenrade, L.	464
Amsterdam, Nh.	317,011
Andel, Nb.	822
Andijk, Nh.	2,452
Angerlo, Gl.	1,842
Ankeveen, Nh.	527
Anlo, D.	3,360
Anna Paulowna, Nh.	2,723
Apeldoorn, Gl.	15,053
Appeltern, Gl.	3,083
Appingedam, Gr.	4,060
Arcen en Velden, L.	2,020
Arkel, Zh.	747
Arnemuiden, Z.	1,787
Arnhem, Gl.	40,978
Asperen, Zh.	1,533
Assen, D.	7,932
Assendelft, Nh.	3,286
Asten, Nb.	3,307
Avenhorn, Nh.	1,335
Avereest, O.	6,532
Axel, Z.	3,125
Baarderadeel, F.	5,928
Baardwijk, Nb.	1,603
Baarland, Z.	729
Baarle-Nassan, Nb.	2,226
Baarn, U.	3,529
Baexem, L.	702
Baflo, Gr.	2,349
Bakel en Milheeze, Nb.	1,825
Balgoij, Gl.	460
Barendrecht (Oost- en West-), Zh.	3,201
Barneveld, Gl.	6,576
Barradeel, F.	8,190
Barsingerhorn, Fh.	2,482
Barwoutswaarder, Zh.	778
Batenburg, Gl.	634
Bathmen, O.	1,405

Bedum, Gr....................4,929
Beegden, L....................658
Beek, L 2,599
Beek en Donk, Nb..........1,481
Beemster, Nh...............4,269
Beers, Nb....................746
Beerta, Gr...................4,061
Beesd, Gl 2,422
Beesel, L....................1,842
Beets, Nh....................622
Beijerland (Nieuw), Zh.......1,511
Beijerland (Oud), Zh.........5,028
Beijerland (Zuid), Zh........1,925
Beilen, D....................4,351
Belfeld, L....................546
Bellingwolde, Gr............4,215
Bemelen, L....................266
Bemmel, Gl..................5,329
Bennebroek, Nh...............774
Benschop, U.................1,677
Benthuizen, Zh...............653
Berchem, Nb.................1,935
Bergambacht, Zh............2,552
Berg en Terblijt, L.........1,086
Bergen, Nh...................1,503
Bergen, L....................4,841
Bergen op Zoom, Nb.......10,419
Bergeijk, Nb.................1,750
Bergh, Gl....................5,478
Bergharen, Gl...............1,502
Bergschenhoek, Zh..........1,052
Berkel c. a., Nb.............1,175
Berkel en Rodenrijs, Zh.....1,598
Berkenwoude, Zh..............623
Berkhout, Nh.................2,311
Berlicum, Nb.................2,518
Besoijen, Nb.................1,507
Best, Nb.....................2,024
Beugen, Nb..................1,525
Beuningen, Gl...............2,094
Beusichem, Gl...............1,897
Beverwijk, Nh................3,796
Bierum, Gr...................3,697
Biervliet, Z..................2,165
Biggekerke, Z.................697
Bildt, ('t), F.................9,408
Bilt (de), U..................2,284
Bingelrade, L.................412
Bladel c. a., Nb.............1,293
Blankenham, O................518
Blaricum, Nh..................949
Bleiswijk, Zh.................1,488
Bleskensgraaf en Hofwegen, Zh.936
Bloemendaal, Nh.............3,952
Blokker, Nh..................1,598
Blokzijl, O...................1,630
Bocholtz, L...................1,265
Bodegraven, Zh..............3,328
Boekel, Nb...................2,209
Bokhoven, Nb..................249
Bolsward, F..................5,613
Bommel (den) Zh.............1,457
Bommel (Zalt-), Gl..........3,812
Borculo, Gl...................4,005
Borger, D....................5,785
Borgharen, L..................723
Borkel, Nb....................546
Born, L.......................1,620
Borne, O.....................3,967
Borssele, Z...................1,081
Boschkapelle, Z..............1,286
Boskoop, Zh..................2,622
Bovenkarspel, Nh............1,497
Boxmeer, Nb.................2,082
Boxtel, Nb...................5,459
Brakel, Gl....................1,232
Brandwijk, Zh.................773
Breda, Nb...................17,109
Breskens, Z..................1,476
Breukelen-Nijenrode, U......1,940
Breukelen-St. Pieters, U.......932
Brielle, Zh...................4,442
Broekhuijsen, L...............850
Broek in Waterland, Nh.....1,512
Broek op Langedijk, Nh.....1,172
Broeksittard, L...............627

Brouwershaven, Z. 1,778
Bruinisse, Z. 2,098
Brummen, Gl. 6,704
Brunssum, L. 1,176
Budel, Nb. 2,078
Buggenum, L. 702
Buiksloot, Nh. 949
Bunde, L. 824
Bunnik, U. 1,128
Bunschoten, U. 1,948
Buren, Gl. 1,905
Burgh, Z. 661
Bussum, Nh. 1,825
Buurmalsen, Gl. 1,680

Cadiër en Keer, L. 679
Cadzand, Z. 1,181
Callantsoog, Nh. 616
Capelle, Nb. 2,233
Capelle aan den IJssel, Zh. . . 2,816
Castricum, Nh. 1,520
Cats, Z. 590
Chaam, Nb. 1,364
Charlois, Zh. 7,814
Clinge, Z. 2,363
Coevorden, D. 3,007
Colijnsplaat, Z. 2,060
Cortgene, Z. 1 076
Cothen, U. 779
Cromvoirt, Nb. 457
Culenborg, Gl. 6,725
Cuijk, Nb. 2,361

Dalen, D. 3,970
Dalfsen, O. 5,306
Dantumadeel, F. 9,777
Deil, Gl. 2,228
Delden (Stad), O. 1,699
Delden (Ambt) O. 3,001
Delfshaven, Zh. 11,425
Delft, Zh. 25,355
Delfzijl, Gr. 5,873
Denekamp, O. 3,995

Deurne, Nb. 4,990
Deursen, Nb. 452
Deventer, O. 19,162
Didam, Gl. 3,661
Dieden, Nb. 539
Diemen, Nh. 1,180
Diepenheim, O. 1,674
Diepenveen, O. 3,687
Diessen, Nb. 890
Diever, D. 1,715
Dinteloord, Nb. 2,794
Dinther, Nb. 1,644
Dinxperlo, Gl. 2,369
Dirksland, Zh. 2,226
Dodewaard, Gl. 1,754
Doesburg, Gl. 4,541
Doetinchem (Stad), Gl. 2,857
Doetinchem (Ambt), Gl. 3,766
Dokkum, F. 4,479
Domburg, Z. 900
Dommelen, Nb. 347
Dongen, Nb. 4,229
Doniawerstal, F. 4,034
Doorn, U. 1,337
Doornspijk, Gl. 3,091
Doorwerth, Gl. 273
Dordrecht, Zh. 27,292
Dreischer, Z. 1,128
Dreumel, Gl. 2,176
Driebergen, U. 2,236
Driel, Gl. 3,378
Driewegen, Z. 605
Drongelen, Nb. 462
Drunen, Nb 2,823
Druten, Gl. 4,604
Dubbeldam, Zh. 3,842
Duiven, Gl. 2,812
Duivendijke, Z. 644
Duizel c. a., Nb. 589
Dungen (den), Nb. 1,332
Dussen, Nb. 2,497
Dwingelo, D. 1,962

Echt, L.	4,611
Echteld, Gl.	2,363
Edam, Nh.	5,600
Ede, Gl.	11,405
Eede, Z.	1,238
Eelde, D.	1,641
Eemnes, U.	1,287
Eenrum, Gr.	3,001
Eersel, Nb.	983
Egmond aan Zee, Nh.	2,025
Egmond binnen, Nh.	1,280
Eibergen, Gl.	5,012
Eindhoven, Nb.	3,784
Elburg, Gl.	2,615
Elkerzee, Z.	530
Ellemeet, Z.	516
Ellewoutsdijk, Z.	737
Elsloo, L.	1,380
Elst, Gl.	5,531
Emmen, D.	10,381
Empel, Nb.	537
Engelen, Nb.	428
Enkhuizen, Nh.	5,774
Enschede, O.	5,450
Epe, Gl.	7,863
Ermelo, Gl.	5,245
Erp, Nb.	2,268
Esch, Nb.	476
Escharen, Nb.	1,033
Est en Opijnen, Gl	1,066
Etzen c. a., Nb.	5,793
Everdingen, Zh.	1,120
Ewijk, Gl.	1,946
Eijgelshoven, L.	454
Eijsden, L.	2,304
Ezinge, Gr.	2,152
Ferwerderadeel, F.	8,819
Finsterwolde, Gr.	2,833
Franeker, F.	7,222
Franekeradeel, F.	5,388
Fijnaart, Nb.	3,149
Gaasterland, F.	5,289
Gameren, Gl.	1,643
Gassel, Nb.	564
Gasselte, D.	2,166
Geertruidenberg, Nb.	1,884
Geervliet, Zh.	1,139
Geffen, Nb.	1,319
Geldermalsen, Gl.	2,570
Geldrop, Nb.	2,438
Geleen, L.	2,265
Gemert, Nb.	4,944
Gendringen, Gl.	5,803
Genemuiden, O.	2,827
Gennep, L.	1,759
Gent, Gl.	2,600
Gestel en Blaarthem, Nb.	2,165
Geul, L.	1,036
Giessen, Nb.	464
Giessendam, Zh.	3,095
Giessen Nieuwkerk, Zh.	852
Gieten, D.	2,137
Giethoorn, O.	1,890
Gilse c. a., Nb.	2,861
Ginneken, Nb.	4,350
Goedereede, Zh.	1,048
Goes, Z.	6,394
Goirle, Nb.	1,753
Goor, O.	2,467
Gorinchem, Zh.	9,697
Gorssel, Gl.	4,247
Gouda, Zh.	18,118
Gouderak, Zh.	1,737
Goudriaan, Zh.	628
Goudswaard, Zh.	1,183
Graauw, Z.	1,979
Grafhorst, O.	636
Graft, Nh.	1,605
Gramsbergen, O.	3,194
Grathem, L.	1,099
Grave, Nb.	2,752
's Graveland, Nh.	1,228
's Gravemoer, Nb.	1,075
's Gravendeel, Zh.	3,681

's Gravenhage, Zh.........113,460
's Gravenpolder, Z............878
's Gravesande, Zh...........4,680
Grevenbicht, L..............1,078
Groede, Z...................2,537
Groenlo, Gl.................2,388
Groesbeek, Gl...............4,382
Groningen, Gr..............46,058
Gronsfeld, L................1,822
Groot Ammers, Zh............1,258
Grootebroek, Nh.............2,096
Grootegast, Gr..............4,528
Grubbenvorst, L.............1,567
Grijpskerk, Gr..............3,454
Grijpskerke, Z................756
Gulpen, L...................2,535

Haaften, Gl.................2,090
Haaksbergen, O..............4,895
Haamstede, Z..................997
Haaren, Nb..................1,537
Haarlem, Nh................36,976
Haarlemmerliede en Spaarnwoude, Nh...............2,480
Haarlemmermeer, Nh.........14,318
Haarzuilens, U................376
Haastrecht, Zh..............1,661
Haelen, L.....................828
Hagestein, Zh.................859
Halsteren, Nb...............2,838
Ham (den), O................4,420
Haps, Nb......................875
Hardenberg (Stad), O........1,374
Hardenberg (Ambt), O........8,040
Harderwijk, Gl..............6,840
Hardinxveld, Zh.............4,328
Haren, Gz...................3,621
Harenkarspel, Nh............2,044
Harlingen, F...............10,735
Harmelen, U.................1,702
Haskerland, F...............7,513
Hasselt, O..................2,529
Hattem, Gl..................2,823

Havelte, D..................2,959
Hazerswoude, Zh.............3,222
Hedel, Gl...................1,627
Hedikhuizen, Nb.............1,100
Heel en Panheel, L............906
Heemskerk, Nh...............1,634
Heemstede, Nh...............3,165
Heenvliet, Z................1,344
Heer, L.....................1,472
's Heer Abtskerke, Z..........318
's Heer Arendskerke, Z......2,852
Heerde, Gl..................5,367
's Heerenhoek, Z............1,003
Heerewaarden, Gl............1,115
Heerhugowaard, Nh...........2,692
Heerjansdam, Zh.............1,485
Heerlen, L..................5,105
Heesbeen, Nb..................977
Heesch, Nb..................2,176
Heeswijk, Nb................1,040
Heeze, Nb...................1,787
Hei- en Boeicop, Zh...........574
Heille, Z.....................591
Heiloo, Nh..................1,469
Heinenoord, Zh..............1,880
Heinkenszand, Zh............1,686
Heino, O....................1,966
Hekelingen, Zh................928
Hekendorp, Zh.................675
Helden, L...................3,728
Helder, Nh.................19,676
Hellendoorn, O..............5,891
Hellevoetsluis, Zh..........4,504
Helmond, Nb.................7,366
Helvoet (Nieuw), Zh.........1,488
Helvoirt, Nb................1,423
Hemelumer Oldephaert en Noordwolde, F...........4,909
Hemmen, Gl....................217
Hendrik Ido Ambacht, Zh.....2,664
Hengelo, Gl.................3,494
Hengelo, O..................6,502
Hengstdijk, Z.................727

Hennaarderadeel, F..........4,803
Hensbroek, Nh...............951
Herkenbosch en Melick, L...1,743
Herkingen, Zh...............659
Herpen, Nb................1,638
Herpt c. a., Nb..............476
Herten, L..................1,034
's Hertogenbosch, Nb.......24,678
Herwen en Aerdt, Gl........3,477
Herwijnen, Gl..............1,901
Heteren, Gl................3,090
Heukelom, Zh...............1,481
Heumen, Gl.................1,508
Heusden, Nb................1,970
Heijthuijsen, L............1,917
Hillegersberg, Zh..........3,091
Hillegom, Zh...............2,891
Hilvarenbeek, Nb...........2,271
Hilversum, Nh..............9,165
Hindeloopen, F.............1,073
Hoedekenskerke, Z..........1,052
Hoek, Z....................1,856
Hoenkoop, U..................403
Hoensbroek, L..............1,257
Hoevelaken, Gl...............871
Hoeven c. a., Nb...........2,516
Hof van Delft, Zh..........1,664
Holten, O..................2,949
Hontenisse, Z..............4,981
Hoofdplaat, Z..............1,535
Hoog Blokland, Zh............729
Hoogeloon, Nb..............1,355
Hoogemierde, Nb............1,253
Hoogeveen, D..............11,615
Hoogezand, Gr..............7,930
Hoogkarspel, Nh............1,294
Hoogkerk, Gr...............1,509
Hoogland, U................2,231
Hoogvliet, Zh..............1,085
Hoogwoud, Nh...............2,198
Hoorn, Nh.................10,200
Hoornaar, Zh.................597
Horn, L....................1,093

Horssen, Gl..................914
Horst, L...................3,838
Houten, U..................1,714
Houthem, L...................881
Huisseling, Nb...............622
Huissen, Gl................3,780
Huizen, Nh.................3,701
Hulsberg, L................1,222
Hulst, Z...................2,429
Hummelo en Keppel, Gl......3,268
Hunsel, L..................1,072
Hurwenen, Gl.................611
Huijbergen, Nb...............713

Idaarderadeel, F...........5,423
Ilpendam, Nh...............1,792
Itteren, L...................466
Ittervoort, L................249

Jaarsveld, U...............1,389
Jabeek, L....................399
Jisp, Nh.....................724
Jutphaas, U................2,533

Kamerik, U.................1,671
Kampen, O.................17,444
Kamperveen, O................673
Kantens, Gr................2,248
Kapelle, Z.................1,810
Kattendijke, Z.............1,011
Katwoude, Nh.................232
Katwijk, Zh................5,829
Kedichem, Zh.................777
Kerkrade, L................6,105
Kerkwerve, Z.................699
Kerkwijk, Gl.................937
Kessel, L..................1,391
Kesteren, Gl...............2,662
Kethel en Spaland, Zh......1,230
Klaaswaal, Zh..............1,567
Klimmen, L.................1,208
Kloetinge, Z...............1,102
Kloosterburen, Gr..........2,005

Klundert, Nb. 3,151
Kockengen, U. 896
Koedijk, Nh. 1,082
Koewacht, Z. 2,127
Kollumerland en Nieuw-Kruisland, F. 7,323
Koog aan de Zaan, Nh. 2,320
Kortenhoef, Nh. 825
Koudekerk, Zh. 1,351
Koudekerke, Zh. 1,720
Krabbendijke, Z. 1,390
Kralingen, Zh. 11,359
Krimpen aan de Lek, Zh. . . . 1,840
Krimpen aan den IJssel, Zh. 1,846
Krommenie, Nh. 2,630
Kruiningen, Z. 2,519
Kuinre, O. 941
Kwadijk, Nh. 377

Laagnieuwkoop, U. 432
Landsmeer, Nh. 1,518
Langbroek, U. 1,152
Langerak, Zh. 937
Lange Ruige Weide, Zh. 587
Laren, Gl. 3,984
Laren, Nh. 1,971
Leek, Gr. 5,296
Leende, Nb. 1,369
Leens, Gr. 3,967
Leerbroek, Zh. 713
Leerdam, Zh. 3,380
Leersum, U. 1,260
Leeuwarden, F. 29,008
Leeuwarderadeel, F. 9,395
Leiden, Zh. 40,799
Leiderdorp, Zh. 3,033
Leimuiden, Zh. 1,494
Lekkerkerk, Zh. 2,952
Lekkerland, (Nieuw-), Zh. . . . 2,410
Lemsterland, F. 5,721
Leusden, U. 1,716
Lexmond, Zh. 1,605
Lichtenvoorde, Gl. 3,923
Liempde, Nb. 1,425
Lienden, Gl. 4,104
Lier (de), Zh. 994
Lierop, Nb. 893
Lieshout, Nb. 1,243
Limbricht, L. 1,345
Limmen, Nh. 1,008
Linden, Nb. 530
Lindt (Groote), Zh. 981
Linne, L. 975
Linschoten, U. 1,372
Lisse, Zh. 2,176
Lith, Nb 1,250
Lithoijen, Nb. 672
Lochem, Gl. 2,906
Loenen, U. 1,242
Loenersloot, U. 469
Lonneker, O. 12,794
Loon op Zand, Nb. 6,770
Loosdrecht, U. 2,880
Loosduinen, Zh. 2,519
Lopik, U. 1,513
Loppersum, Gr. 2,605
Losser, O. 4,627
Luikgestel, Nb. 830

Maarheeze, Nb. 630
Maarn, U. 693
Maarssen, U. 1,887
Maarsseveen, U. 1,339
Maartensdijk, U. 2,080
Maasbracht, L. 1,446
Maasbree, L. 5,145
Maasdam, Zh. 1,806
Maashees, Nb. 1,248
Maasland, Zh. 2,533
Maasniel, L. 2,116
Maassluis, Zh. 4,827
Maastricht, L. 28,557
Made c. a., Nb. 3,175
Margraten, L. 1,048
Markelo, O. 4,298
Marken, Nh. 1,157

Marum, Gr. 3,959
Maurik, Gl. 3,647
Medemblik, Nh. 2,172
Meeden, Gr. 1,576
Meerkerk, Zh. 1,330
Meerlo, L. 1,576
Meerssen, L. 3,423
Meeuwen c. a., Nb. 743
Megen, Nb. 1,733
Meijel, L. 1,389
Meliskerke, Z. 556
Melissant, Zh. 1,257
Menaldumadeel, F. 10,697
Meppel, D. 8,238
Merkelbeek, L. 641
Mesch, L. 237
Mheer, L. 930
Middelburg, Z. 16,046
Middelharnis, Zh. 3,727
Middelie, Nh. 637
Middelstum, Gr. 2,397
Midwolde, Gr. 3,949
Midwoud, Nh. 986
Mierlo, Nb. 2,489
Mill, Nb. 2,454
Millingen, Gl. 2,506
Moercapelle, Zh. 603
Moergestel, Nb. 1,256
Molenaarsgraaf, Zh. 464
Monnikendam, Nh. 2,668
Monster, Zh. 4,193
Montfoort, U. 1,901
Montfort, L. 794
Mook en Middelaar, L. 1,288
Moordrecht, Zh. 2,268
Muiden, Nh. 1,781
Munstergeleen, L. 702
Muntendam, Gr. 2,884
Mijdrecht, U. 3,802
Mijnsheerenland, Zh. 1,581

Naaldwijk, Zh. 4,814
Naarden, Nh. 2,845
Nederhemert, Gl. 748
Nederhorst den Berg, Nh. . . . 1,062
Nederweert, L. 4,671
Neede, Gl. 3,186
Neer, L. 1,594
Neeritter, L. 775
Nibbikswoudt, Nh. 1,164
Nieuwendam, Nh. 1,636
Nieuwenhagen, L. 1,154
Nieuwenhoorn, Zh. 1,619
Nieuwe Niedorp, Nh. 1,621
Nieuw- en St. Joosland, Z. 954
Nieuwe Pekela, Gr. 5,269
Nieuwer-Amstel, Nh. 14,609
Nieuwerkerk, Z. 1,292
Niewerkerk aan den IJssel, Zh. 2,391
Nieuwe Schans, Gr. 1,357
Nieuwkoop, Zh. 2,704
Nieuwkuik c. a., Nb. 1,335
Nieuwland, Zh. 693
Nieuwleusen, O. 2,292
Nieuwolda, Gr. 2,074
Nieuwpoort, Zh. 611
Nieuwstadt, L. 736
Nieuwveen, Zh. 1,240
Nieuwvliet, Z. 703
Nieuw Vosmeer, Nb. 1,119
Nigtevecht, U. 472
Nisse, Z. 658
Nistelrode, Nb. 2,280
Noorbeek, L. 784
Noordbroek, Gr. 2,400
Noorddijk, Gr. 1,381
Noordeloos, Zh. 958
Noordgouwe, Z. 790
Noordscharwoude, Nh. 910
Noordwelle, Z. 490
Noordwijk, Zh. 3,697
Noordwijkerhout, Zh. 1,513
Nootdorp, Zh. 787
Norg, D. 3,631
Nuenen c. a., Nb. 2,534
Nuland, Nb. 1,034

Numansdorp, Zh.............3,048
Nunhem, L.................263
Nuth, L..................1,249
Nijeveen, D...............1,188
Nijkerk, Gl...............7,602
Nijmegen, Gl.............24,980

Obbicht en Papenhoven, L....769
Obdam, Nh.................981
Odoorn, D................5,820
Odijk, U..................414
Oeffelt, Nb..............1,008
Oegstgeest, Zh............2,703
Oerle, Nb.................650
Ohe en Laak, L............527
Oijen c. a., Nb............791
Oirsbeek, L..............1,064
Oirschot, Nb..............3,972
Oisterwijk, Nb............2,789
Oldebroek, Gl.............4,963
Oldehove, Gr..............2,591
Oldekerk, Gr..............1,273
Oldemarkt, O..............2,757
Oldenzaal, O..............3,851
Olst, O...................4,423
Ommen (Stad), O...........4,094
Ommen (Ambt), O...........2,662
Onstwedde, Gr.............7,686
Ooltgensplaat, Zh..........2,362
Oostburg, Z...............1,916
Oostdongeradeel, F.........8,496
Oostelbeers, Nb............967
Oost- en West-Souburg, Z....1,236
Oosterhesselen, D..........1,188
Oosterhout, Nb.............9,853
Oosterland, Z..............1,356
Oosthuizen, Nh.............1,239
Oostkapelle, Z.............1,068
Ooststellingwerf, F.........9,190
Oostvoorne, Z..............1,632
Oostzaan, Nh...............2,275
Ootmarsum, O..............1,557
Ophemert, Gl..............1,241
Oploo c. a., Nb............1,712
Opmeer, Nh.................481
Opperdoes, Nh...............786
Opsterland, F.............14,426
Oss, Nb...................4,970
Ossendrecht, Nb............2,151
Ossenisse, Z................895
Oterleek, Nh................757
Ottersum, L...............1,974
Ottoland, Zh................581
Ouddorp, Zh...............2,484
Oudelande, Z................676
Oudenbosch, Nb.............4,114
Oudendijk, Nh...............653
Oudenhoorn, Zh..............864
Oude Niedorp, Nh...........1,194
Oud- en Nieuw-Gastel, Nb...3,832
Oudenrijn, U................540
Oude Pekela, Gr............4,888
Ouderamstel, Nh............2,520
Ouderkerk aan den IJssel, Zh..2,519
Oudewater, Zh..............2,396
Oudheusden c. a., Nb.........900
Oudkarspel, Nh.............1,388
Ouddorp, Nh.................701
Oudshoorn, Zh..............2,239
Oud-Valkenburg, L............662
Oud-Vosmeer, Z.............1,961
Oud-Vroenhoven, L..........1,568
Ouwerkerk, Z................785
Overassel, Gl..............1,665
Overschie, Zh..............3,797
Overslag, Z.................466
Ovezand, Z..................902

Pannerden, Gl...............967
Papekop, Zh.................358
Papendrecht, Zh............2,627
Peize, D...................1,483
Pernis, Zh.................2,107
Petten, Nh..................379
Peursum, Zh.................359
Philippine, Z................692

Piershil, Zh....................782
Poederoijen, Gl.................952
Polsbroek, U....................915
Poortugaal, Zh...............1,117
Poortvliet, Z..................1,662
Posterholt, L..................1,294
Prinsenhage, Nb..............6,429
Purmerend, Nh.................4,994
Putte, Nb........................1,099
Putten, Gl.......................4,665
Puttershoek, Zh...............2,035
Pijnacker, Zh...................1,698

Raalte, O..........................5,795
Raamsdonk, Nb.................4,364
Ransdorp, Nh...................1,550
Rauwerderhem, F..............2,850
Ravenstein, Nb...................905
Reek, Nb.............................885
Reeuwijk, Zh.....................2,733
Renesse, Z..........................614
Renkum, Gl.......................5,588
Renswoude, U....................1,119
Retranchement, Z..................864
Reusel, Nb..........................1,002
Rheden, Gl........................11,498
Rhenen, U..........................4,483
Rhoon, Zh..........................1,567
Rhijnsburg, Zh..................2,050
Ridderkerk, Zh..................6,809
Riethoven, Nb.......................623
Rietveld, Zh...........................581
Rilland-Bath, Z..................1,431
Rimburg, L............................283
Ritthem, Z.............................645
Rockanje, Zh......................1,679
Roden, D.............................2,542
Roermond, L......................10,470
Roggel, L...........................1,628
Rolde, D.............................1,665
Roosteren, L..........................905
Rosendaal, Nb....................8,816
Rosendaal, Gl.........................490
Rosmalen, Nb.....................2,999
Rossum, Gl.........................1,166
Rotterdam, Zh..................148,102
Rozenburg, Zh....................1,761
Rucphen c. a., Nb...............4,149
Ruinen, D............................3,202
Ruinerwold, D.....................2,180
Ruurlo, Gl...........................2,682
Ruwiel, U...............................455
Rijckholt, L............................224
Rijnsaterwoude, Zh..................587
Rijp, Nh...............................1,921
Rijsbergen, Nb.....................1,492
Rijsenburg, U..........................439
Rijssen, O.............................3,894
Rijswijk, Nb............................471
Rijswijk, Zh..........................2,761

Sambeek, Nb.........................1,473
Sappemeer, Gr......................4,400
Sassenheim, Zh......................1,177
Sas van Gent, Z.....................1,196
Schaesbergh, L......................1,173
Schagen, Nh..........................3,200
Schalkwijk, U.........................1,207
Schaijk, Nb............................1,510
Scheemda, Gr.........................4,711
Schellinkhout, Nh.....................604
Schelluinen, Zh.........................334
Schermerhorn, Nh...................1,273
Scherpenisse, Z.......................1,494
Scherpenzeel, Gl.....................1,309
Schiebroek, Zh..........................428
Schiedam, Zh........................23,035
Schiermonnikoog, F.................1,010
Schimmert, L...........................1,286
Schinnen, L.............................2,104
Schin op Geulle, L.....................721
Schinveld, L.............................1,099
Schipluiden, Zh..........................975
Schoondijke, Z.........................1,817
Schoonhoven, Zh......................3,890
Schoonrewoerd, Zh......................842

Schoorl, Nh................1,297
Schore, Z....................738
Schoten, Nh..................718
Schoterland, F............13,077
Schijndel, Nb..............5,193
Serooskerke, (Schouwen) Z.....338
Serooskerke (Walcheren), Z..1,160
Sevenum, L.................2,102
Simpelveld, L..............1,756
St. Annaland, Z............2,329
St. Anna ter Muiden, Z.......290
St. Geertruid, L.............935
St. Jansteen, Z............1,966
St. Kruis, Z.................721
St. Laurens, Z...............510
St. Maarten, Nh............1,108
St. Maartensdijk, Z........2,660
St. Michielsgestel, Nb.....3,484
St. Odiliënberg, L...........975
St. Oedenrode, Nb..........4,538
St. Pancras, Nh..............524
St. Philipsland, Z.........1,447
St. Pieter, L................990
Sittard, L.................5,102
Sleen, D...................2,802
Slenaken, L..................531
Sliedrecht, Zh.............8,656
Slochteren, Gr.............9,343
Sloten, Nh.................5,578
Sloten, F....................827
Sluis, Z...................1,634
Smallingerland, F..........9,552
Smilde, D..................5,215
Sneek, F..................10,496
Snelrewaard, U...............492
Soerendonk, Nb...............923
Soest, U...................3,606
Someren, Nb................3,027
Sommelsdijk, Zh............2,600
Son, Nb....................1,627
Spaarndam, Nh................730
Spanbroek, Nh..............1,554
Spaubeek, L..................625
Sprang, Nb.................1,777
Spijkenisse, Zh............1,755
Stad aan 't Haringvliet, Zh..1,199
Standdaarbuiten, Nb........1,339
Staphorst, O...............5,069
Stavenisse, Z..............1,605
Stavoren, F..................662
Stedum, Gr.................2,041
Steenbergen, Nb............6,705
Steenderen, Gl.............3,656
Steenwijk, O...............4,926
Steenwijkerwold, O.........5,872
Stein, L...................1,880
Stellendam, Zh.............1,062
Stevensweert, L............1,058
Stiphorst, Nb................661
Stolwijk, Zh...............2,115
Stompwijk, Zh..............2,737
Stoppeldijk, Z.............1,822
Stoutenburg, U...............811
Stramproij, L..............1,176
Stratum, Nb................2,766
Streefkerk, Zh.............1,749
Strijen, Zh................4,213
Strijp, Nb.................1,671
Susteren, L................1,933
Swalmen, L.................2,198
Sijbekarspel, Nh...........1,211

Tegelen, L.................2,598
Ten Boer, Gr...............4,874
Terheijden, Nb.............3,046
Termunten, Gr..............3,018
Ter Neuzen, Z..............4,694
Terschelling, Nh...........3,440
Teteringen, Nb.............1,633
Texel, Nh..................6,481
Tholen, Z..................2,779
Thorn, L...................1,465
Tiel, Gl...................8,933
Tienhoven, Zh................348
Tienhoven, U.................462
Tjietjerksteradeel, F.....13,318

Tilburg, Nb................28,390
Tonge (Nieuwe), Zh.........1,516
Tonge (Oude), Zh...........2,711
Tongelre, Nb...............1,041
Tubbergen, O...............6,185
Tull en 't Waal, U...........599
Twisk, Nh....................841

Ubach over Worms, L........1,303
Ubbergen, Gl...............3,205
Uden, Nb...................5,527
Udenhout, Nb...............2,191
Uitgeest, Nh...............2,363
Uithoorn, Nh...............1,765
Uithuizen, Gr..............3,084
Uithuizermeeden, Gr........3,845
Ulestraten, L................822
Ulrum, Gr..................3,493
Urk, Nh....................2,136
Urmond, L..................1,127
Ursum, Nh..................1,288
Usquert, Gr................1,734
Utingeradeel, F............4,990
Utrecht, U................67,633

Vaals, L...................4,365
Valburg, Gl................5,030
Valkenburg, Zh...............469
Valkenburg, L................923
Valkenswaard, Nb...........1,359
Varik, Gl..................1,069
Veen, Nb.....................944
Veendam, Gr...............10,392
Veenendaal, U..............4,030
Veere, Z.....................955
Veghel, Nb.................5,308
Veldhoven, Nb..............1,345
Veldhuizen, U................370
Velp, Nb.....................672
Velzen, Nh.................5,771
Venhuizen, Nh..............2,005
Venlo, L...................9,133
Venraij, L.................5,330

Vessem c. a., Nb...........1,111
Veur, Zh...................1,064
Vianen, Zh.................3,512
Vierlingsbeek, Nb..........1,369
Vierpolders, Zh..............731
Vinkeveen, U...............3,140
Vlaardingen, Zh............9,519
Vlaardinger Ambacht, Zh....1,032
Vlugtwedde, Gr.............4,340
Vledder, D.................2,382
Vleuten, U.................1,271
Vlieland, Nh.................744
Vlierden, Nb.................576
Vlissingen, Z.............10,056
Vlist, Zh....................452
Vlodrop, L...................963
Vlijmen, Nb................3,389
Voerendaal, L..............1,819
Vollenhove (Stad), O.......1,652
Vollenhove (Ambt), O.......2,214
Voorburg, Zh...............2,772
Voorhout, Zh...............1,091
Voorschoten, Zh............2,179
Voorst, Gl.................8,926
Vorden, Gl.................2,803
Vreeland, U..................780
Vreeswijk, U...............1,383
Vries, D...................2,847
Vriezenveen, O.............3,682
Vrouwepolder, Z..............925
Vrijenban, Zh..............1,687
Vrijhoeve-Capelle, Nb........475
Vught, Nb..................3,256
Vuren, Gl..................1,444

Waalre, Nb...................866
Waalwijk, Nb...............3,998
Waarde, Z....................772
Waardenburg, Gl............1,257
Waarder, Zh..................747
Waddinxveen, Zh............4,228
Wadenoijen, Gl.............1,530
Wageningen, Gl.............6,305

Wamel, Gl. 4,741
Wanneperveen, O. 1,449
Wanrooij, Nb. 1,038
Warnsum, L. 719
Warder, Nh. 437
Warffum, Gr. 2,207
Warmenhuizen, Nh, ... 1,314
Warmond, Zh. 1,354
Warnsveld, Gl. 2,493
Waspik, Nb. 2,925
Wassenaar, Zh. 3,542
Watergraafsmeer, Nh. 1,196
Wateringen, Zh. 1,792
Waterlandkerkje, Z. 689
Wedde, Gr. 2,418
Weerselo, O. 5,121
Weert, L. 7,477
Weesp, Nh. 3,607
Weesperkarspel, Nh. 1,936
Wehl, Gl. 2,221
Wemeldinge, Z. 1,552
Werken, Nb. 2,410
Werkendam, Nb. 2,301
Werkhoven, U. 932
Wervershoof, Nh. 1,857
Wessem, L. 976
Westbroek, U. 959
Westdongeradeel, F. 8,517
Westdorpe, Z. 1,700
Westerbork, D. 2,563
Westerhoven, Nb. 592
Westervoort, Gl. 1,601
Westkapelle, Z. 2,125
Westmaas, Zh. 1,043
Weststellingwerf, F. 14,828
Westwoud, Nh. 944
Westzaan, Nh. 2,466
Wierden, O. 5,979
Wieringen, Nh. 2,358
Wieringerwaard, Nh. 1,340
Wildervank, Gr. 8,314
Willemstad, Nb. 1,905
Willeskop, U. 786
Willige Langerak, U. 875
Wilnis, U. 2,197
Wilsum, O. 710
Winkel, Nh. 1,788
Winschoten, Gr. 6,640
Winsum, Gr. 2,236
Winterswijk, Gl. 8,073
Wisch, Gl. 6,055
Wissekerke, Z. 3,379
Wittem, L. 3,739
Woensdrecht, Nb. 2,634
Woensel, Nb. 4,590
Woerden, Zh. 4,261
Wognum, Nh. 1,602
Wolfaartsdijk, Z. 2,105
Wonseradeel, F. 12,710
Workum, F. 4,086
Wormer, Nh. 1,645
Wormerveer, Nh. 3,883
Woubrugge, Zh. 2,034
Woudenberg, U. 2,291
Woudrichem, Nb. 1,777
Wouw, Nb. 3,559
Wijchen, Gl. 3,471
Wijdenes, Nh. 839
Wijdewormer, Nh. 703
Wijhe, O. 4,004
Wijk (de), D. 2,321
Wijk aan Zee en Duin, Nh. . 1,473
Wijk bij Duurstede, U. 3,041
Wijk en Aalburg, Nb. 1,932
Wijlre, L. 1,642
Wijmbritseradeel, F. 11,706
Wijnandsrade, L. 546
Wijngaarden, Zh. 391

IJerseke, Z. 2,031
IJlst, F. 1,622
IJsselmonde, Zh. 2,924
IJsselmuiden, O. 2,086
IJsselstein, U. 3,286
IJzendijke, Z. 3,006
IJzendoorn, Gl. 600

Zaamslag, Z. 2,867
Zaandam, Nh. 13,171
Zaandijk, Nh. 2,201
Zalk en Veecaten, O. 971
Zandt ('t), Gr. 3,228
Zandvoort, Nh. 1,973
Zeeland, Nb. 1,846
Zeelst, Nb. 1,374
Zegveld, U. 894
Zegwaart, Zh. 9,518
Zeist, U. 5,815
Zelhem, Gl. 3,677
Zes-Gehuchten, Nb. 1,052
Zevenaar, Gl. 4,066
Zevenbergen, Nb. 6,462
Zevenhoven, Zh. 1,197
Zevenhuizen, Zh. 2,311
Zierikzee, Z. 7,139
Zoelen, Gl. 2,367
Zoetermeer, Zh. 1,011
Zoeterwoude, Zh. 3,883
Zonnemaire, Z. 1,053
Zoutelande, Z. 627
Zuidbroek, Gr. 2,489
Zuiddorpe, Z. 985
Zuid- en Noord-Schermer, Nh.1,168
Zuidhorn, Gr. 2,813
Zuidland, Zh. 1,808
Zuidlaren, D. 2,054
Zuidscharwoude, Nh. 1,095
Zuidwolde, D. 3,448
Zuidzande, Z. 1,087
Zuilichem, Gl. 781
Zundert, Nb. 4,113
Zutphen, Gl. 14,822
Zuijlen, U. 858
Zwaag, Nh. 1,135
Zwaluwe, Nb. 4,178
Zwammerdam, Zh. 1,564
Zwartewaal, Zh. 904
Zwartsluis, O. 4,322
Zweelo, D. 1,095
Zwolle, O. 22,759
Zwollerkerspel, O. 5,658
Zwijndrecht, Zh. 3,313
Zijpe, Nh. 4,850

UITKOMSTEN VAN HET METEN DER LOTELINGEN VOOR DE NATIONALE MILITIE,

GEDURENDE DE TIJDPERKEN 1863 TOT EN MET 1871 EN 1872 TOT EN MET 1880.

In de „Statistische bescheiden voor het Koningrijk der Nederlanden" en in de „Bijdragen tot de algemeene Statistiek van Nederland" (uitgegeven door het Departement van Binnenlandsche Zaken) komen statistische verslagen omtrent het meten van militieplichtigen voor, die ontleend zijn aan de uitkomsten van de keuring der lotelingen voor de nationale militie. Deze verslagen loopen over de tijdvakken 1863—1867, 1868—1871, 1872—1875 en vervolgens over de jaren 1876 en 1877 afzonderlijk.

Na de opheffing van de afdeeling „Statistiek" bij het Departement van Binnenlandsche Zaken zijn de gegevens daaromtrent ook over de jaren 1878, 1879 en 1880 verzameld en vervolgens met alle vorige verslagen zoo bewerkt, dat daarvan 2 overzichten, ieder loopende over een tijdvak van 9 jaren, kunnen gegeven worden.

De verdeeling van het tijdvak 1863—1880, in 2 tijdperken van 9 jaren, waaraan zich gevoeglijk later een tienjarige kan aansluiten, is geschied, om de waarde dezer statistiek aanmerkelijk te verhoogen.

Een zeker aantal militieplichtigen is wegens vooroverlijden en wegens niet opkomst niet gemeten. Een niet gering verschil in de betrekkelijke reden der gemeten en niet gemeten ingeschrevenen is daarvan het gevolg, welk verschil bovendien nog toeneemt, omdat in de meeste militiedistricten alle opgekomen ingeschrevenen gemeten worden, in enkele slechts zij, die geene redenen van vrijstelling hebben opgegeven.

Hoe korter nu het tijdperk is, waarover deze statistiek loopt, des te meer doet zich de invloed van dat verschil gelden.

Hoe grooter daarentegen het aantal jaren is, waarover deze overzichten loopen, des te meer vervalt die invloed, omdat het aantal personen, waarover een oordeel geveld wordt, aanmerkelijk grooter is geworden.

En dat aantal gemetenen mag thans in verhouding tot de niet gemetenen aanzienlijk genoemd worden, wanneer men nagaat, dat in het Rijk gedurende het tijdperk 1863—1871 van de 284,890 militieplichtigen 244,132 en gedurende het tijdperk 1872—1880 van de 296,009 militieplichtigen 254,613 personen gemeten zijn.

De meening, dat uit dergelijke cijfers de lichamelijke ontwikkeling der lotelingen — alzoo van de mannelijke bevolking op het tijdstip der loting — mag beoordeeld worden, heeft tot openbaarmaking van de navolgende staten geleid.

Dr. A. VAN DER LOEFF PZ.

PROVINCIËN.	VOORNAAMSTE STEDEN. — OVERIGE GEMEENTEN. — PROVINCIËN.	TIJD-PERKEN.	TOTAAL MILITIEPLICHTIGEN TIJDENS DE INSCHRIJVING OP HET REGISTER.	Niet gemeten wegens vooroverlijden en wegens niet opkomst noch bij de loting noch bij den militieraad.	AANTAL GEMETENEN.	VAN DE GEMETENEN WAREN				OP 100 GEMETENEN WAREN			
						BENEDEN DE MAAT.	1.55 TOT 1.59 METER.	1.60 TOT 1.69 METER.	1.70 METER EN DAARBOVEN.	BENEDEN DE MAAT.	1.55 TOT 1.59 METER.	1.60 TOT 1.69 METER.	1.70 METER EN DAARBOVEN.
NOORD-BRABANT.	Breda..........	1863—1871	1,193	453	740	59	92	385	204	7.97	12.43	52.03	27.57
		1872—1880	1,167	384	783	39	110	452	182	4.98	14.05	57.73	23.24
	's Hertogenbosch.	1863—1871	1,809	533	1,276	142	186	671	277	11.13	14.57	52.59	21.71
		1872—1880	1,845	647	1,198	80	169	662	287	6.68	14.10	55.26	23.96
	Tilburg........	1863—1871	1,458	106	1,352	130	219	760	243	9.62	16.20	56.21	17.97
		1872—1880	1,769	186	1,583	149	221	919	294	9.41	13.96	58.06	18.57
	Overige Gemeenten......	1863—1871	29,201	2,478	26,723	2,936	4,254	14,053	5,480	10.98	15.92	52.59	20.51
		1872—1880	28,066	2,565	25,501	1,947	3,735	14,327	5,492	7.63	14.65	56.18	21.54
	Provincie.......	1863—1871	33,661	3,570	30,091	3,267	4,751	15,869	6,204	10.86	15.79	52.73	20.62
		1872—1880	32,847	3,782	29,065	2,215	4,235	16,360	6,255	7.62	14.57	56.29	21.52
LAND.	Arnhem........	1863—1871	2,090	618	1,472	103	160	778	431	7.—	10.87	52.85	29.28
		1872—1880	2,466	861	1,605	73	167	875	490	4.55	10.40	54.52	30.53
	Nijmegen.......	1863—1871	1,776	557	1,219	122	174	640	283	10.01	14.27	52.50	23.22
		1872—1880	1,760	534	1,226	85	169	675	297	6.93	13.78	55.06	24.23

Gelde[rland]	Zutphen........	1863—1871	1,187	325	862	101	129	432	200	11.72	14.96	50.12	23.20
		1872—1880	1,229	421	808	36	105	453	214	4.46	12.99	56.06	26.49
	Overige Gemeenten......	1863—1871	29,585	2,917	26,668	2,477	3,603	13,696	6,892	9.29	13.51	51.36	25.84
		1872—1880	31,015	3,379	27,636	1,728	3,379	14,870	7,659	6.25	12.23	53.81	27.71
	Provincie.......	1863—1871	34,638	4,417	30,221	2,803	4,066	15,546	7,806	9.28	13.45	51.44	25.83
		1872—1880	36,470	5,195	31,275	1,922	3,820	16,873	8,660	6.15	12.21	53.95	27.69
Zuid-Holland.	Delft...........	1863—1871	1,707	1,047	660	60	88	360	152	9.09	13.34	54.54	23.03
		1872—1880	1,808	520	1,288	60	171	696	361	4.66	13.27	54.04	28.03
	Dordrecht......	1863—1871	1,687	335	1,352	151	143	704	354	11.17	10:58	52.07	26.18
		1872—1880	2,033	509	1,524	155	233	856	280	10.17	15.29	56.17	18.37
	Gouda..........	1863—1871	1,085	181	904	147	152	453	152	16.26	16.82	50.10	16.82
		1872—1880	1,249	170	1,079	113	170	588	208	10.47	15.76	54.49	19.28
	's Gravenhage...	1863—1871	6,839	4,396	2,443	284	349	1,285	525	11.63	14.28	52.60	21.49
		1872—1880	7,338	2,753	4,585	253	502	2,493	1,337	5.52	10.95	54.37	29.16
	Leiden..........	1863 1871	3,132	702	2,430	422	495	1,151	362	17.37	20.37	47.37	14.89
		1872—1880	2,944	828	2,116	205	375	1,135	401	9.69	17.72	53.64	18.95
	Rotterdam......	1863—1871	8,416	1,906	6,510	573	994	3,523	1,420	8.80	15.27	54.12	21.81
		1872—1880	9,742	1,960	7,782	511	1,075	4,356	1,840	6.57	13.81	55.98	23.64
	Schiedam.......	1863—1871	1,377	193	1,184	86	162	623	313	7.26	13.68	52.62	26.44
		1872—1880	1,642	187	1,455	117	163	752	423	8.04	11.20	51.69	29.07
	Overige Gemeenten.....	1863—1871	27,565	4,431	23,134	2,095	2,734	11,739	6,566	9.06	11.82	50.74	28.38
		1872—1880	30,134	3,501	26,633	1,438	2,971	14,269	7,955	5.40	11.16	53.57	29.87
	Provincie.......	1863—1871	51,808	13,191	38,617	3,818	5,117	19,838	9,844	9.89	13.25	51.37	25.49
		1872—1880	56,890	10,428	46,462	2,852	5,660	25,145	12,805	6.14	12.18	54.12	27 56

PROVINCIËN.	VOORNAAMSTE STEDEN. — OVERIGE GEMEENTEN. — PROVINCIËN.	TIJDPERKEN.	TOTAAL MILITIEPLICHTIGEN TIJDENS DE INSCHRIJVING OP HET REGISTER.	Niet gemeten wegens vooroverlijden en wegens niet opkomst noch bij de loting noch bij den militieraad.	AANTAL GEMETENEN.	VAN DE GEMETENEN WAREN				OP 100 GEMETENEN WAREN			
						BENEDEN DE MAAT.	1.55 TOT 1.59 METER.	1.60 TOT 1.69 METER.	1.70 METER EN DAARBOVEN.	BENEDEN DE MAAT.	1.55 TOT 1.59 METER.	1.60 TOT 1.69 METER.	1.70 METER EN DAARBOVEN.
NOORD-HOLLAND.	Alkmaar.......	1863—1871	984	139	845	132	132	416	165	15.62	15.62	49.23	19.53
		1872—1880	996	121	875	94	133	441	207	10.74	15.20	50.40	23.66
	Amsterdam.....	1863—1871	20,119	3,997	16,122	2,135	3,166	8,053	2,768	13.24	19.64	49.95	17.17
		1872—1880	20,790	3,773	17,017	1,544	2,770	9,041	3,662	9.07	16.28	53.13	21.52
	Haarlem........	1863—1871	2,479	551	1,928	194	306	1,006	422	10.06	15.87	52.18	21.89
		1872—1880	2,566	707	1,859	137	248	965	509	7.37	13.34	51.91	27.38
	Helder.........	1863—1871	1,437	385	1,052	106	145	484	317	10.08	13.78	46.01	30.13
		1872—1880	1,687	507	1,180	70	142	646	322	5.93	12.03	54.75	27.29
	Zaandam.......	1863—1871	1,142	128	1,014	205	163	469	177	20.22	16.07	46.25	17.46
		1872—1880	1,114	153	961	109	159	466	227	11.34	16.55	48.49	23.62
	Overige Gemeenten......	1863—1871	19,708	1,615	18,093	2,176	2,531	9,004	4,382	12.03	13.99	49.76	24.22
		1872—1880	20,277	1,728	18,549	1,415	2,135	9,818	5,181	7.63	11.51	52.93	27.93
	Provincie......	1863—1871	45,869	6,815	39,054	4,948	6,443	19,432	8,231	12.67	16.50	49.76	21.07
		[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]

Zeeland.	Middelburg.	1863—1871 1872—1880	1,312 1,301	324 321	988 980	[illegible] 94	[illegible] 174	[illegible] 548	[illegible] 164	[illegible] 9.59	[illegible] 17.76	[illegible] 55.92	[illegible] 16.73
	Overige Gemeenten.	1863—1871 1872—1880	12,567 12,724	1,405 1,387	11,162 11,337	1,092 748	1,761 1,679	6,026 6,431	2,283 2,479	9.78 6.59	15.78 14.81	53.99 56.73	20.45 21.87
	Provincie.	1863—1871 1872—1880	13,879 14,025	1,729 1,708	12,150 12,317	1,246 842	1,965 1,853	6,526 6,979	2,413 2,643	10.26 6.83	16.17 15.05	53.71 56.66	19.86 21.46
Utrecht.	Amersfoort.	1863—1871 1872—1880	957 1,089	248 303	709 786	58 72	103 125	353 413	195 176	8.18 9.16	14.52 15.90	49.79 52.54	27.51 22.40
	Utrecht.	1863—1871 1872—1880	4,337 4,691	1,255 1,614	3,082 3,077	220 163	428 356	1,627 1,720	807 838	7.14 5.30	13.89 11.57	52.79 55.90	26.18 27.23
	Overige Gemeenten.	1863—1871 1872—1880	8,039 8,367	865 898	7,174 7,469	547 401	936 834	3,737 4,036	1,954 2,198	7.62 5.37	13.05 11.16	52.09 54.04	27.24 29.43
	Provincie.	1863—1871 1872—1880	13,333 14,147	2,368 2,815	10,965 11,332	825 636	1,467 1,315	5,717 6,169	2,956 3,212	7.52 5.61	13.38 11.60	52.14 54.44	26.96 28.35
Friesland.	Leeuwarden.	1863—1871 1872—1880	2,168 1,890	450 412	1,718 1,478	309 144	286 202	818 740	305 392	17.99 9.74	16.65 13.67	47.61 50.07	17.75 26.52
	Overige Gemeenten.	1863—1871 1872—1880	22,693 23,107	1,506 1,750	21,187 21,357	2,284 1,601	2,663 2,310	10,352 10,924	5,888 6,522	10.78 7.50	12.57 10.81	48.86 51.15	27.79 30.54
	Provincie.	1863—1871 1872—1880	24,861 24,997	1,956 2,162	22,905 22,835	2,593 1,745	2,949 2,512	11,170 11,664	6,193 6,914	11.32 7.64	12.87 11.—	48.77 51.08	27.04 30.28
Overijssel.	Deventer.	1863—1871 1872—1880	1,471 1,510	313 383	1,158 1,127	141 79	177 163	565 582	275 303	12.18 7.01	15.28 14.46	48.79 51.64	23.75 26.89
	Kampen.	1863—1871 1872—1880	1,196 1,221	266 349	930 872	91 41	133 108	463 472	243 1	9.78 4.70	14·30 12.39	49.79 54.13	26.13 28.78

PROVINCIËN.	VOORNAAMSTE STEDEN. — OVERIGE GEMEENTEN. — PROVINCIËN.	TIJDPERKEN.	TOTAAL MILITIEPLICHTIGEN TIJDENS DE INSCHRIJVING OP HET REGISTER.	Niet gemeten wegens vooroverlijden en wegens niet opkomst noch bij de loting noch bij den militieraad.	AANTAL GEMETENEN.	VAN DE GEMETENEN WAREN				OP 100 GEMETENEN WAREN			
						BENEDEN DE MAAT.	1.55 TOT 1.59 METER.	1.60 TOT 1.69 METER.	1.70 METER EN DAARBOVEN.	BENEDEN DE MAAT.	1.55 TOT 1.59 METER.	1.60 TOT 1.69 METER.	1.70 METER EN DAARBOVEN.
OVERIJSSEL.	Zwolle	1863—1871 1872—1880	1,665 1,762	351 440	1,314 1,322	145 98	206 159	664 715	299 350	11.04 7.41	15.68 12.03	50.53 54.08	22·75 26.48
	Overige Gemeenten....	1863—1871 1872—1880	16,181 17,168	1,338 2,252	14,843 14,916	1,333 1,170	1,793 1,802	7,750 7,824	3,967 4,120	8.98 7.85	12.08 12.08	52.21 52.45	26.73 27.62
	Provincie.....	1863—1871 1872—1880	20,513 21,661	2,268 3,424	18,245 18,237	1,710 1,388	2,309 2,232	9,442 9,593	4,784 5,024	9.37 7.61	12.66 12.24	51.75 52.60	26.22 27.55
GRONINGEN.	Groningen....	1863—1871 1872—1880	3,105 2,986	592 647	2,513 2,339	366 201	410 303	1,194 1,223	543 612	14.56 8.59	16.32 12.95	47.51 52.29	21.61 26.17
	Overige Gemeenten...	1863—1871 1872—1880	15,457 15,961	1,452 1,553	14,005 14,408	1,521 1,155	1,729 1,660	6,898 7,390	3,857 4,203	10.86 8.02	12.35 11.52	49.25 51.29	27.54 29.17
	Provincie.....	1863—1871 1872—1880	18,562 18,947	2,044 2,200	16,518 16,747	1,887 1,356	2,139 1,963	8,092 8,613	4,400 4,815	11.42 8.10	12.95 11.72	48.99 51.43	26.64 28.75

Drenthe.	Assen	1863—1871	536	95	441	56	59	231	[illegible]	12.70	[illegible]	[illegible]	[illegible]
		1872—1880	625	115	510	63	86	249	112	12.35	16.86	48.83	21.96
	Overige Gemeenten	1863—1871	8,052	618	7,434	881	1,013	3,656	1,884	11.85	13.63	49.18	25.34
		1872—1880	8,791	599	8,192	934	1,086	4,278	1,894	11.40	13.26	52.22	23.12
	Provincie	1863—1871	8,588	713	7,875	937	1,072	3,887	1,979	11.90	13.61	49.36	25.13
		1872—1880	9,416	714	8,702	997	1,172	4,527	2,006	11.46	13.47	52.02	23.05
Limburg.	Maastricht	1863—1871	2,037	416	1,621	114	208	872	427	7.03	12.83	53.80	26.34
		1872—1880	2,135	458	1,677	84	191	930	472	5.01	11.39	55.46	28.14
	Overige Gemeenten	1863—1871	17,141	1,271	15,870	926	1,916	8,814	4,214	5.84	12.07	55.54	26.55
		1872—1880	17,044	1,521	15,523	702	1,677	8,638	4,506	4.52	10.80	55.65	29.03
	Provincie	1863—1871	19,178	1,687	17,491	1,040	2,124	9,686	4,641	5.95	12.14	55.38	26.53
		1872—1880	19,179	1,979	17,200	786	1,868	9,568	4,978	4.57	10.86	55.63	28.94
Het Rijk		1863—1871	284,890	40,758	244,132	25,074	34,402	125,205	59,451	10.27	14.09	51.29	24.35
		1872—1880	296,009	41,396	254,613	18,108	32,217	136,868	67,420	7.11	12.65	53.76	26.48

Zooals te verwachten was, hebben de verhoudingscijfers der gemetenen, die beneden de maat en 1.70 M. of daarboven zijn bevonden, de grootste verschillen opgeleverd.

De volgende overzichten doen deze verschillen duidelijker op den voorgrond treden.

IN DE VOORNAAMSTE STEDEN WAREN OP 100 GEMETENEN							
BENEDEN DE MAAT.				1.70 M. EN DAARBOVEN.			
GEDURENDE 1863—1871.		GEDURENDE 1872—1880.		GEDURENDE 1863—1871.		GEDURENDE 1872—1880.	
Arnhem	7.00	Zutphen	4.46	Helder	30.13	Arnhem	30.53
Maastricht	7.03	Arnhem	4.55	Arnhem	29.28	's Gravenhage	29.16
Utrecht	7.14	Delft	4.66	Breda	27.57	Schiedam	29.07
Schiedam	7.26	Kampen	4.70	Amersfoort	27.51	Kampen	28.78
Breda	7.97	Breda	4.98	Schiedam	26.44	Maastricht	28.14
Amersfoort	8.18	Maastricht	5.01	Maastricht	26 34	Delft	28.03
Rotterdam	8.80	Utrecht	5.30	Utrecht	26.18	Haarlem	27.38
Delft	9.09	's Gravenhage	5.52	Dordrecht	26 18	Helder	27.29
Tilburg	9.62	Helder	5.93	Kampen	26 13	Utrecht	27.23
Kampen	9.78	Rotterdam	6.57	Deventer	23.75	Deventer	26.89
Nijmegen	10.01	's Hertogenbosch	6.68	Nijmegen	23.22	Leeuwarden	26.52
Haarlem	10.06	Nijmegen	6.93	Zutphen	23.20	Zutphen	26.49
Helder	10.08	Deventer	7.01	Delft	23.03	Zwolle	26.48
Zwolle	11.04	Haarlem	7.37	Zwolle	22.75	Groningen	26.17
's Hertogenbosch	11.13	Zwolle	7.41	Haarlem	21.89	Nijmegen	24.23
Dordrecht	11.17	Schiedam	8 04	Rotterdam	21.81	's Hertogenbosch	23.96
's Gravenhage	11.63	Groningen	8.59	's Hertogenbosch	21.71	Alkmaar	23.66
Zutphen	11.72	Amsterdam	9.07	Groningen	21.61	Rotterdam	23.64
Deventer	12.18	Amersfoort	9.16	Assen	21.54	Zaandam	23.62
Assen	12.70	Tilburg	9.41	's Gravenhage	21.49	Breda	23.24
Amsterdam	13.24	Middelburg	9.59	Alkmaar	19.53	Amersfoort	22 40
Groningen	14 56	Leiden	9.69	Tilburg	17.97	Assen	21.96
Middelburg	15.58	Leeuwarden	9.74	Leeuwarden	17.75	Amsterdam	21.52
Alkmaar	15.62	Dordrecht	10.17	Zaandam	17.46	Gouda	19.28
Gouda	16.26	Gouda	10.47	Amsterdam	17.17	Leiden	18.95
Leiden	17.37	Alkmaar	10.74	Gouda	16.82	Tilburg	18.57
Leeuwarden	17.99	Zaandam	11.34	Leiden	14.89	Dordrecht	18.37
Zaandam	20.22	Assen	12.35	Middelburg	13.16	Middelburg	16.73

BENEDEN DE MAAT.				1.70 M. EN DAARBOVEN.			
GEDURENDE 1863—1871.		GEDURENDE 1872—1880.		GEDURENDE 1863—1871.		GEDURENDE 1872—1880.	
Limburg	5.84	Limburg	4.52	Zuid-Holland	28.38	Friesland	30.54
Utrecht	7.62	Utrecht	5.37	Friesland	27.79	Zuid-Holland	29.87
Overijssel	8.98	Zuid-Holland	5.40	Groningen	27.54	Utrecht	29.43
Zuid-Holland	9.06	Gelderland	6.25	Utrecht	27.24	Groningen	29.17
Gelderland	9.29	Zeeland	6.59	Overijssel	26.73	Limburg	29.03
Zeeland	9.78	Friesland	7.50	Limburg	26.55	Noord-Holland	27.93
Friesland	10.78	Noord-Brabant	7.63	Gelderland	25.84	Gelderland	27.71
Groningen	10.86	Noord-Holland	7.63	Drenthe	25.34	Overijssel	27.62
Noord-Brabant	10.98	Overijssel	7.85	Noord-Holland	24.22	Drenthe	23.12
Drenthe	11.85	Groningen	8.02	Noord-Brabant	20.51	Zeeland	21.87
Noord-Holland	12.03	Drenthe	11.40	Zeeland	20.45	Noord-Brabant	21.54

IN DE PROVINCIËN WAREN OP 100 GEMETENEN

BENEDEN DE MAAT.				1.70 M. EN DAARBOVEN.			
GEDURENDE 1863—1871.		GEDURENDE 1872—1880.		GEDURENDE 1863—1871.		GEDURENDE 1872—1880.	
Limburg	5.95	Limburg	4.57	Friesland	27.04	Friesland	30.28
Utrecht	7.52	Utrecht	5.61	Utrecht	26.96	Limburg	28.94
Gelderland	9.28	Zuid-Holland	6.14	Groningen	26.64	Groningen	28.75
Overijssel	9.37	Gelderland	6.15	Limburg	26.53	Utrecht	28.35
Zuid-Holland	9.89	Zeeland	6.83	Overijssel	26.22	Gelderland	27.69
Zeeland	10.26	Overijssel	7.61	Gelderland	25.83	Zuid Holland	27.56
Noord-Brabant	10.86	Noord-Brabant	7.62	Zuid-Holland	25.49	Overijssel	27.55
Friesland	11.32	Friesland	7.64	Drenthe	25.13	Noord-Holland	24.99
Groningen	11 42	Groningen	8.10	Noord-Holland	21 07	Drenthe	23.05
Drenthe	11.90	Noord-Holland	8.33	Noord-Brabant	20.62	Noord-Brabant	21.52
Noord-Holland	12 67	Drenthe	11.46	Zeeland	19.86	Zeeland	21.46

Om ook de jaarlijksche uitkomsten van het meten der lotelingen in de verschillende provinciën en in het Rijk na te kunnen gaan, dienen de volgende staten.

PROVINCIËN.	JAREN.	TOTAAL MILITIEPLICHTIGEN TIJDENS DE INSCHRIJVING OP HET REGISTER.	Niet gemeten wegens vooroverlijden en wegens niet-opkomst noch bij de loting, noch bij den militieraad.	AANTAL GEMETENEN.	VAN DE GEMETENEN WAREN				OP 100 GEMETENEN WAREN			
					BENEDEN DE MAAT.	1.55 TOT 1.59 METER.	1.60 TOT 1.69 METER.	1.70 METER EN DAARBOVEN.	BENEDEN DE MAAT.	1.55 TOT 1.59 METER.	1.60 TOT 1.69 METER.	1.70 METER EN DAARBOVEN.
NOORD-BRABANT.	1863	4019	402	3617	487	525	1771	834	13.46	14.52	48.96	23.06
	1864	4001	474	3527	452	475	1808	792	12.82	13.47	51.26	22.45
	1865	3952	381	3571	407	584	1846	734	11.40	16.35	51.69	20.56
	1866	3468	326	3142	365	507	1650	620	11.62	16.14	52.51	19.73
	1867	3327	357	2970	285	523	1616	546	9.60	17.61	54.41	18.38
	1868	3395	346	3049	331	489	1618	611	10.85	16.04	53.07	20 04
	1869	3926	432	3494	329	552	1949	664	9.42	15.80	55.78	19.00
	1870	3802	416	3386	314	578	1800	694	9.27	17.07	53.16	20.50
	1871	3771	436	3335	297	518	1811	709	8.91	15.53	54.30	21.21
	1872	3795	395	3400	303	537	1894	666	8.91	15.79	55.71	19.59
	1873	3662	442	3220	275	514	1801	630	8.54	15.96	55.93	19.57
	1874	3541	406	3135	275	464	1747	649	8.77	14.80	55.73	20.70
	1875	3513	550	2963	238	438	1645	642	8 03	14.78	55.52	21.67
	1876	3469	372	3097	215	447	1739	696	6.94	14.43	56.15	22.48
	1877	3645	406	3239	208	434	1852	745	6.42	13.40	57.18	23.00
	1878	3671	425	3246	240	462	1808	736	7.39	14.23	55.70	22.68
	1879	3769	378	3391	252	484	1939	716	7.43	14.27	57.18	21.12
	1880	3782	408	3374	209	455	1935	775	6.19	13.49	57.35	22.97
GELDERLAND.	1863	3924	534	3390	394	532	1649	815	11.62	15.70	48.64	24.04
	1864	4042	437	3605	411	501	1812	881	11.40	13.90	50.26	24.44
	1865	3905	442	3463	371	481	1753	858	10.71	13.89	50.62	24.78
	1866	3480	413	3067	244	411	1538	874	7.95	13.40	50.15	28.50
	1867	3255	390	2865	252	363	1483	767	8.80	12.67	51.76	26.77
	1868	3754	528	3226	257	445	1707	817	7.97	13.79	52.91	25.33
	1869	4086	562	3524	291	437	1874	922	8.26	12.40	53.18	26.16
	1870	4177	563	3614	323	481	1864	946	8.94	13.31	51.58	26.17
	1871	4015	548	3467	260	415	1866	926	7 50	11.97	53 82	26.71
	1872	4067	542	3525	316	447	1824	938	8.96	12.68	51.75	26.61
	1873	3913	571	3342	227	403	1819	893	6.79	12.06	54.43	26.72
	1874	3864	494	3370	241	398	1829	902	7.15	11.81	54.27	26.77
	1875	3834	544	3290	185	404	1797	904	5 62	12.28	54.62	27.48
	1876	4039	529	3510	218	445	1857	990	6.21	12.68	52.91	28.20
	1877	4044	608	3436	177	395	1890	974	5.15	11.50	55.00	28.35
	1878	4087	564	3523	170	423	1927	1003	4.83	12.01	54.70	28.46
	1879	4366	608	3758	228	453	2019	1058	6.07	12.05	53.73	28.15
	1880	4256	735	3521	160	452	1911	998	4.54	12.84	54.28	28.34

PROVINCIËN.	JAREN.	TOTAAL MILITIEPLICHTIGEN TIJDENS DE INSCHRIJVING OP HET REGISTER.	Niet gemeten wegens vooroverlijden en wegens niet-opkomst noch bij de loting, noch bij den militieraad.	AANTAL GEMETENEN.	VAN DE GEMETENEN WAREN				OP 100 GEMETENEN WAREN			
					BENEDEN DE MAAT.	1.55 TOT 1.59 METER.	1.60 TOT 1.69 METER.	1.70 METER EN DAARBOVEN.	BENEDEN DE MAAT.	1.55 TOT 1.59 METER.	1.60 TOT 1.69 METER.	1.70 METER EN DAARBOVEN.
Zuid-Holland.	1863	5846	1548	4298	595	612	2111	980	13.84	14.24	49.12	22.80
	1864	5889	1363	4526	536	657	2312	1021	11.84	14.52	51.08	22.56
	1865	5714	1519	4195	436	529	2120	1110	10.39	12.61	50.54	26.46
	1866	4996	1192	3804	368	501	1870	1065	9.67	13.17	49.16	28.00
	1867	5028	1291	3737	323	541	1957	916	8.64	14.48	52.37	24.51
	1868	5459	1380	4079	347	521	2099	1112	8.51	12.77	51.46	27.26
	1869	6273	1577	4696	413	523	2458	1302	8.79	11.14	52.34	27.73
	1870	6390	1675	4715	433	624	2430	1228	9.18	13.23	51.54	26.05
	1871	6213	1646	4567	367	609	2481	1110	8.04	13.33	54.32	24.31
	1872	6441	1845	4596	354	631	2422	1189	7.70	13.73	52.70	25.87
	1873	6103	976	5127	387	667	2711	1362	7 55	13.01	52.88	26.56
	1874	6142	1005	5137	362	666	2807	1302	7.05	12.96	54.64	25.35
	1875	6201	1097	5104	326	611	2755	1412	6.39	11.97	53.98	27.66
	1876	6334	1027	5307	302	614	2891	1500	5.69	11.57	54.48	28.26
	1877	6535	993	5542	292	587	3022	1641	5.27	10.59	54.53	29.61
	1878	6012	996	5016	273	634	2694	1415	5.44	12.64	53.71	28.21
	1879	6684	1239	5445	330	691	2946	1478	6.06	12.69	54.11	27.14
	1880	6438	1250	5188	226	559	2897	1506	4.36	10.77	55.84	29.03
Noord-Holland.	1863	5047	739	4308	726	746	2070	766	16.85	17.32	48.05	17.78
	1864	5173	718	4455	670	803	2166	816	15.04	18.02	48.62	18.32
	1865	4993	708	4285	551	727	2088	919	12.86	16 96	48.73	21.45
	1866	4732	644	4088	534	666	2001	887	13.06	16.29	48.95	21.70
	1867	4124	624	3500	434	601	1740	725	12.40	17.17	49.72	20.71
	1868	4961	767	4194	512	656	2094	932	12.21	15.64	49.93	22.22
	1869	5488	862	4626	498	730	2355	1043	10.76	15.78	50.91	22 55
	1870	5663	885	4778	532	770	2405	1071	11.13	16.12	50.33	22.42
	1871	5688	868	4820	491	744	2513	1072	10.19	15.43	52.14	22.24
	1872	5628	848	4780	495	666	2518	1101	10.36	13.93	52.68	23.03
	1873	5487	808	4679	455	722	2398	1104	9.72	15.43	51.25	23.60
	1874	5291	777	4514	424	653	2373	1064	9.39	14.47	52.57	23.57
	1875	5104	785	4319	379	607	2295	1038	8.78	14.05	53.14	24.03
	1876	5309	750	4559	368	627	2445	1119	8 07	13.75	53.63	24.55
	1877	5009	691	4318	325	568	2358	1067	7.51	13.15	54.61	24.71
	1878	4704	720	3984	312	529	2135	1008	7.83	13.28	53.59	25.30
	1879	5586	825	4761	342	603	2525	1291	7.18	12.67	53.03	27.12
	1880	5312	785	4527	269	612	2330	1316	5.94	13.52	51.47	29.07

PROVINCIËN.	JAREN.	TOTAAL MILITIEPLICHTIGEN TIJDENS DE INSCHRIJVING OP HET REGISTER.	Niet gemeten wegens vooroverlijden en wegens niet-opkomst noch bij de loting, noch bij den militieraad.	AANTAL GEMETENEN.	VAN DE GEMETENEN WAREN				OP 100 GEMETENEN WAREN			
					BENEDEN DE MAAT.	1.55 TOT 1.59 METER.	1.60 TOT 1.69 METER.	1.70 METER EN DAARBOVEN.	BENEDEN DE MAAT.	1.55 TOT 1.59 METER.	1.60 TOT 1.69 METER.	1.70 METER EN DAARBOVEN.
ZEELAND.	1863	1539	180	1359	178	242	701	238	13.10	17.81	51.58	17.51
	1864	1505	165	1340	168	235	680	257	12.54	17.54	50.74	19.18
	1865	1599	201	1398	140	220	743	295	10.01	15.74	53.15	21.10
	1866	1316	177	1139	119	199	609	212	10.45	17 47	53.47	18.61
	1867	1337	160	1177	116	227	603	231	9.85	19.29	51.23	19.63
	1868	1501	192	1309	130	188	719	272	9.93	14.36	54.93	20.78
	1869	1739	238	1501	152	222	817	310	10.13	14.79	54.43	20.65
	1870	1670	207	1463	123	215	820	305	8.41	14.69	56.05	20.85
	1871	1673	209	1464	120	217	834	293	8.20	14.82	56.97	20.01
	1872	1559	188	1371	122	196	778	275	8.90	14.29	56.75	20.06
	1873	1540	161	1379	107	232	764	276	7.76	16.82	55.40	20.02
	1874	1422	189	1233	93	203	680	257	7.54	16.47	55.15	20.84
	1875	1362	160	1202	90	155	702	255	7.49	12.90	58.40	21.21
	1876	1604	195	1409	76	222	792	319	5.39	15.76	56.21	22.64
	1877	1552	209	1343	87	200	760	296	6.48	14.89	56.59	22.04
	1878	1589	192	1397	87	200	813	297	6.23	14.32	58.19	21.26
	1879	1657	198	1459	102	221	817	319	6.99	15.15	56.00	21.86
	1880	1740	216	1524	78	224	873	349	5.12	14.70	57.28	22.90
UTRECHT.	1863	1613	268	1345	132	187	663	363	9.82	13.90	49,29	26.99
	1864	1497	222	1275	108	196	643	328	8.47	15.37	50.43	25.73
	1865	1489	229	1260	97	182	628	553	7.70	14.44	49.84	28.02
	1866	1275	184	1091	88	149	575	279	8.07	13.66	52.70	25.57
	1867	1299	224	1075	77	122	558	318	7.16	11.35	51.91	29.58
	1868	1383	252	1131	92	145	606	288	8.14	12.82	53.58	25.46
	1869	1598	322	1276	79	151	709	337	6.19	11.83	55.57	26.41
	1870	1611	302	1309	75	182	691	361	5.73	13.90	52.79	27.58
	1871	1568	365	1203	77	153	644	329	6.40	12.72	53.53	27.35
	1872	1643	320	1323	92	176	713	342	6.96	13.30	53.89	25.85
	1873	1533	288	1245	74	154	681	336	5.94	12.37	54.70	26.99
	1874	1504	289	1215	67	146	673	329	5.51	12.02	55.39	27.08
	1875	1468	291	1177	85	138	636	318	7.22	11.72	54.04	27.02
	1876	1604	314	1290	71	135	714	370	5.50	10.47	55.35	28.68
	1877	1582	360	1222	75	137	658	352	6.14	11.21	53.85	28.80
	1878	1538	312	1226	48	135	677	366	3.92	11.01	55.22	29.85
	1879	1693	298	1395	70	148	751	426	5.02	10.61	53.83	30.54
	1880	1582	343	1239	54	146	666	373	4.36	11.78	53.75	30.11

PROVINCIËN.	JAREN.	TOTAAL MILITIEPLICHTIGEN TIJDENS DE INSCHRIJVING OP HET REGISTER.	Niet gemeten wegens vooroverlijden en wegens niet-opkomst noch bij de loting, noch bij den militieraad.	AANTAL GEMETENEN.	VAN DE GEMETENEN WAREN				OP 100 GEMETENEN WAREN			
					BENEDEN DE MAAT.	1.55 TOT 1.59 METER.	1.60 TOT 1.69 METER.	1.70 METER EN DAARBOVEN.	BENEDEN DE MAAT.	1.55 TOT 1.59 METER.	1.60 TOT 1.69 METER.	1.70 METER EN DAARBOVEN.
FRIESLAND.	1863	2732	176	2556	372	369	1172	643	14.55	14.44	45.85	25.16
	1864	2951	207	2744	345	400	1305	694	12.57	14.58	47.56	25.29
	1865	2719	219	2500	303	304	1218	675	12.12	12.16	48.72	27.00
	1866	2507	168	2339	260	286	1140	653	11.11	12.23	48.74	27.92
	1867	2297	188	2109	232	277	1057	543	11.00	13.14	50.11	25.75
	1868	2512	209	2303	265	289	1110	639	11.51	12.55	48.20	27.74
	1869	3118	258	2860	294	353	1435	778	10.28	12.34	50.18	27.20
	1870	3037	298	2739	269	326	1348	796	9.82	11.90	49.22	29.06
	1871	2988	233	2755	253	345	1385	772	9.19	12.52	50.27	28.02
	1872	3018	285	2733	251	307	1363	812	9.19	11.23	49.87	29.71
	1873	2870	233	2637	220	306	1364	747	8.34	11.60	51.73	28.33
	1874	2733	235	2498	226	301	1242	729	9.05	12.05	49.72	29.18
	1875	2769	244	2525	210	307	1255	753	8.32	12.16	49.70	29.82
	1876	2769	207	2562	175	288	1268	831	6.83	11.24	49.49	32.44
	1877	2902	246	2656	212	290	1343	811	7.98	10.92	50.57	30.53
	1878	2671	208	2463	162	254	1301	746	6.58	10.31	52.82	30.29
	1879	2800	269	2531	161	256	1349	765	6.36	10.11	53.30	30.23
	1880	2465	235	2230	128	203	1179	720	5.74	9.10	52.87	32.29
OVERIJSSEL.	1863	2261	248	2013	212	243	1025	533	10.53	12.07	50.92	26.48
	1864	2429	264	2165	164	308	1156	537	7.58	14.23	53.39	24.80
	1865	2256	233	2023	199	260	1017	547	9.84	12.85	50.27	27.04
	1866	2029	222	1807	170	197	931	509	9.41	10.90	51.52	28.17
	1867	2001	251	1750	168	210	887	485	9.60	12.00	50.69	27.71
	1868	2214	240	1974	177	257	1041	499	8.97	13.02	52.73	25.28
	1869	2428	263	2165	195	300	1117	553	9.01	13.86	51.59	25.54
	1870	2441	269	2172	213	274	1126	559	9.81	12.61	51.84	25.74
	1871	2454	278	2176	212	260	1142	562	9.74	11.95	52.48	25.83
	1872	2479	746	1733	146	241	870	476	8.42	13.91	50.20	27.47
	1873	2306	276	2030	165	256	1078	531	8.13	12.61	53.10	26.16
	1874	2298	294	2004	183	254	1053	514	9.13	12.67	52.55	25.65
	1875	2404	280	2124	157	268	1134	565	7.39	12.62	53.39	26.60
	1876	2262	280	1982	135	223	1036	588	6.81	11.25	52.27	29.67
	1877	2396	586	1810	123	213	954	520	6 80	11.77	52.71	28.72
	1878	2370	346	2024	174	202	1067	581	8.60	9.98	52.72	28.70
	1879	2596	286	2310	162	298	1224	626	7.01	12.90	52.99	27.10
	1880	2550	330	2220	143	277	1177	623	6.44	12.48	53.02	28.06

PROVINCIËN.	JAREN.	TOTAAL MILITIEPLICHTIGEN TIJDENS DE INSCHRIJVING OP HET REGISTER.	Niet gemeten wegens vooroverlijden en wegens niet-opkomst noch bij de loting, noch bij den militieraad.	AANTAL GEMETENEN.	VAN DE GEMETENEN WAREN				OP 100 GEMETENEN WAREN			
					BENEDEN DE MAAT.	1.55 TOT 1.59 METER.	1.60 TOT 1.69 METER.	1.70 METER EN DAARBOVEN.	BENEDEN DE MAAT.	1.55 TOT 1.59 METER.	1.60 TOT 1.69 METER.	1.70 METER EN DAARBOVEN.
GRONINGEN.	1863	2042	212	1830	247	272	840	471	13.50	14.86	45.90	25.74
	1864	2140	227	1913	289	266	891	467	15.11	13.90	46.58	24.41
	1865	2093	193	1900	202	263	938	497	10.63	13.84	49.37	26.16
	1866	1825	194	1631	203	163	784	481	12.45	9.99	48.07	29.49
	1867	1679	192	1487	153	222	735	377	10.29	14.93	49.43	25.35
	1868	1804	195	1609	138	200	805	466	8.58	12.43	50.03	28.96
	1869	2423	297	2126	233	257	1072	564	10.96	12.09	50.42	26.53
	1870	2325	278	2047	198	252	1025	572	9.67	12.31	50.08	27.94
	1871	2231	256	1975	224	244	1002	505	11.34	12.36	50.73	25.57
	1872	2268	271	1997	190	246	987	574	9.52	12.32	49.42	28.74
	1873	2031	250	1781	185	201	928	467	10.39	11.29	52.10	26,22
	1874	2031	256	1775	165	211	900	499	9.30	11.89	50.70	28.11
	1875	2147	242	1905	164	233	1001	507	8.61	12 23	52.55	26.61
	1876	2087	228	1859	129	222	943	565	6.94	11.94	50.73	30.39
	1877	2196	238	1958	147	227	1000	584	7.51	11.59	51.07	29.83
	1878	2099	245	1854	135	212	962	545	7.28	11.43	51.89	29.40
	1879	2090	225	1865	119	220	987	539	6.38	11.80	52.92	28.90
	1880	1997	244	1753	122	191	905	535	6.96	10.89	51.63	30.52
DRENTHE.	1863	924	76	848	85	127	437	199	10.02	14.98	51.53	23.47
	1864	1028	70	958	124	111	471	252	12.94	11.59	49.17	26.30
	1865	942	76	866	96	106	431	233	11.09	12.24	49.77	26.90
	1866	830	83	747	87	82	387	191	11.64	10.98	51.81	25.57
	1867	825	60	765	84	110	374	197	10.98	14.38	48.89	25.75
	1868	946	80	866	111	123	411	221	12.82	14.20	47.46	25.52
	1869	1044	77	967	116	139	476	236	12.00	14.37	49.22	24.41
	1870	1057	93	964	124	140	462	238	12.86	14.52	47.93	24.69
	1871	992	98	894	110	134	438	212	12.31	14.99	48.99	23.71
	1872	994	93	901	120	126	464	191	13.32	13.98	51.50	21.20
	1873	992	62	930	122	113	479	216	13.12	12.15	51.50	23.23
	1874	994	70	924	116	133	462	213	12.56	14.39	50.00	23.05
	1875	955	79	876	96	128	460	192	10.96	14.61	52.51	21.92
	1876	1076	72	1004	106	141	524	233	10.56	14.04	52.19	23.21
	1877	1068	87	981	117	136	494	234	11.93	13.86	50.36	23.85
	1878	1064	74	990	106	129	528	227	10.71	13.03	53.33	22.93
	1879	1158	99	1059	103	128	561	267	9.73	12.09	52.97	25.21
	1880	1115	78	1037	111	138	555	233	10.70	13.31	53.52	22.47

PROVINCIE EN HET RIJK.	JAREN.	TOTAAL MILITIEPLICHTIGEN TIJDENS DE INSCHRIJVING OP HET REGISTER.	Niet gemeten wegens vooroverlijden en wegens niet-opkomst noch bij de loting, noch bij den militieraad.	AANTAL GEMETENEN.	VAN DE GEMETENEN WAREN				OP 100 GEMETENEN WAREN			
					BENEDEN DE MAAT.	1.55 TOT 1.59 METER.	1.60 TOT 1.69 METER.	1.70 METER EN DAARBOVEN.	BENEDEN DE MAAT.	1.55 TOT 1.59 METER.	1.60 TOT 1.69 METER.	1.70 METER EN DAARBOVEN.
LIMBURG.	1863	2170	145	2025	153	244	1099	529	7 56	12.05	54.27	26.12
	1864	2307	176	2131	141	277	1185	528	6.61	13.00	55.61	24.78
	1865	2263	165	2098	139	256	1141	562	6.63	12.20	54.38	26.79
	1866	1943	172	1771	102	220	974	475	5.76	12.42	55.00	26.82
	1867	1896	187	1709	93	203	969	444	5.44	11.88	56.70	25.98
	1868	2171	197	1974	113	256	1070	535	5.73	12.96	54.21	27.10
	1869	2092	222	1870	95	215	1071	489	5.08	11.50	57.27	26.15
	1870	2155	224	1931	109	209	1107	506	5.65	10.82	57.33	26 20
	1871	2181	199	1982	95	244	1070	573	4.79	12.31	53.99	28.91
	1872	2140	204	1936	119	222	1039	556	6.14	11.47	53.67	28.72
	1873	2000	219	1781	101	200	979	501	5.67	11.23	54.97	28.13
	1874	1998	201	1797	92	200	984	521	5.12	11.13	54.76	28.99
	1875	2041	212	1829	82	199	1018	530	4.48	10.88	55.66	28.98
	1876	2075	218	1857	60	180	1084	533	3.23	9.69	58 38	28.70
	1877	2211	216	1995	88	213	1056	638	4.41	10.68	52.93	31.98
	1878	2172	197	1975	84	240	1105	546	4.25	12.15	55.95	27.65
	1879	2176	216	1960	81	203	1126	550	4.13	10.36	57.45	28.06
	1880	2366	296	2070	79	211	1177	603	3.82	10.19	56.86	29.13
HET RIJK.	1863	32117	4528	27589	3581	4099	13538	6371	12.98	14.86	49.07	23.09
	1864	32962	4323	28639	3408	4229	14429	6573	11.90	14.77	50.38	22.95
	1865	31925	4366	27559	2941	3912	13923	6783	10.67	14.20	50.52	24.61
	1866	28401	3775	24626	2540	3381	12459	6246	10.32	13.73	50.59	25.36
	1867	27068	3924	23144	2217	3399	11979	5549	9.58	14.69	51.76	23.97
	1868	30100	4386	25714	2473	3569	13280	6392	9.62	13.88	51.64	24.86
	1869	34215	5110	29105	2695	3879	15333	7198	9.26	13.33	52.68	24.73
	1870	34328	5210	29118	2713	4051	15078	7276	9.32	13.91	51.78	24.99
	1871	33774	5136	28638	2506	3883	15186	7063	8.75	13.56	53.03	24.66
	1872	34032	5737	28295	2508	3795	14872	7120	8.87	13.41	52.56	25.16
	1873	32437	4286	28151	2318	3768	15002	7063	8.23	13.39	53.29	25.09
	1874	31818	4216	27602	2244	3629	14750	6979	8.13	13.14	53.44	25.29
	1875	31798	4484	27314	2012	3488	14698	7116	7.37	12.77	53.81	26.05
	1876	32628	4192	28436	1855	3544	15293	7744	6.53	12.46	53.78	27.23
	1877	33140	4640	28500	1851	3400	15387	7862	6.49	11.93	53.99	27.59
	1878	31977	4279	27698	1791	3420	15017	7470	6.46	12.35	54.22	26.97
	1879	34575	4641	29934	1950	3705	16244	8035	6.51	12.38	54.27	26.84
	1880	33603	4920	28683	1579	3468	15605	8031	5.50	12.09	54.41	28.00

HET BELANG VAN DE GRAFISCHE METHODE VOOR DE STATISTIEK.

Het is een onloochenbaar feit dat bij onze statistici een groot verschil van meening bestaat, omtrent het meerdere of mindere nut van het gebruik van grafische voorstellingen in de statistiek. Ziet men hoe onze Statistische Bescheiden en Verslagen òf in 't geheel niet, òf slechts zeer schaars vergezeld gaan van grafische figuren, dan mag men zelfs op goeden grond aannemen, dat de meesten onzer statistici het nut van grafische figuren niet inzien en deze voorstellingen beschouwen als iets, dat ja in enkele gevallen wel eens een eigenaardig overzicht geeft over enkele verschijnselen, maar dat dan toch nooit hooger mag gesteld worden dan een soort van vermakelijke illustratie op wetenschappelijk gebied.

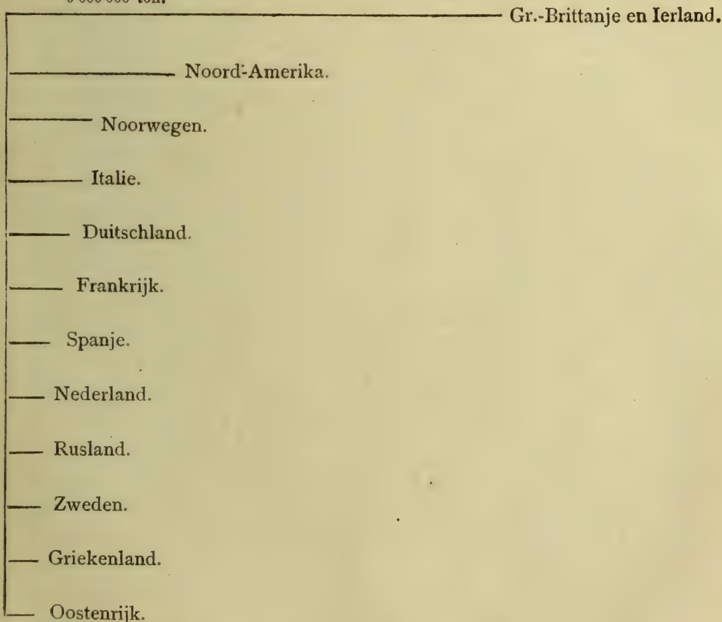
Wanneer dan echter allen, die dit laatste gevoelen zijn toegedaan, het oog eens vestigen op de statistische mededeelingen van het buitenland; wanneer zij opmerken hoe in Engeland, Frankrijk, Duitschland, Zweden, Hongarije, zelfs in Spanje de grafische lijnen in de verschillende deelen der Statistiek steeds meer en meer worden aangewend, hoe zelfs die lijnen in enkele gevallen de vroeger gebruikelijke getallen-opgaven gaan vervangen en hoe deze methode van jaar tot jaar haar gebied uitbreidt en steeds op ruimer schaal wordt gebruikt; dan moet zich aan hen onwillekeurig deze vraag voordoen: laten onze Europeesche naburen zich voortdurend meeslepen door een zekere zucht naar nieuwheid of verandering, of door een ongemotiveerde sympathie voor een uitdrukkingswijze, waarvan het nut geheel denkbeeldig is; of wel, zouden aan het gebruik van grafische voorstellingen op statistisch gebied ook misschien groote voordeelen verbonden zijn, waarvan men in het buitenland partij trekt en die aldus de uitbreiding der grafische methode aldaar volkomen wettigen?

Op deze vraag wil ik trachten hier een antwoord te geven. Daartoe acht ik 't noodig eerst met een paar voorbeelden aan te geven, op welke wijze de grafische voorstellingen in de statistiek kunnen worden aangewend, daarmede aan te toonen wat die figuren ons eigenlijk geven, om ten slotte tot een conclusie te komen in hoever de grafische voorstellingen bevorderlijk kunnen zijn voor de verspreiding en verbetering van de statistiek en van hare uitkomsten, en welke waarde zij voor den wetenschappelijken statisticus zelf kunnen hebben.

De grafische methode wordt in de statistiek gewoonlijk op twee wijzen aangewend: vooreerst kan men door de lengten van verschillende lijnen de betrekking aangeven tusschen verschillende grootheden, die in getallen zijn uitgedrukt; ten tweede kan men den loop van verschijnselen of van veranderingen in toestand aanschouwelijk voorstellen.

De eerste wijze van voorstelling is de minst gebruikelijke; hierbij worden de getallen, die de grootheden aangeven, eenvoudig vervangen door rechte lijnen, tusschen wier lengten dezelfde betrekking bestaat als tusschen de opgegeven getallen.

Fig. 1 geeft hiervan een voorbeeld. Door de verschillende lijnen wordt de verhouding voorgesteld tusschen de getallen, die de grootte van den tonneninhoud der vloot van de verschillende Europeesche mogendheden uitdrukken. De lijn van Groot-Brittanje en Ierland stelt een aantal van 9 000 000 tonnen voor; die van Noord-Amerika dus 3 000 000 ton en zoo vervolgens.

Grafische Voorstelling van de sterkte der vloot van de verschillende mogendheden van Europa, naar verhouding van den tonneninhoud.

Fig. 1.

Deze wijze van grafische voorstelling acht ik van tamelijk gering belang. Wel is zij eenvoudig en geeft een duidelijk begrip van de verhouding der verschillende grootheden, die ook na een oplettende beschouwing langer in het geheugen zal blijven dan een bloote opgave in getallen; maar zij kan de getallen-opgave toch slecht vervangen en is dan, wanneer zij aan de getallen-opgave wordt toegevoegd, alleen dienstig om groote verschillen sterk sprekend te doen uitkomen.

De tweede en meest gebruikelijke wijze van grafische voorstelling heeft ten doel om de betrekking tusschen twee veranderlijke grootheden uit te drukken gedurende hare verandering. Hierdoor wordt dus een *beweging* uitgedrukt in eigenlijken of figuurlijken zin. Men gebruikt hierbij gewoonlijk twee rechte lijnen, die elkaâr rechthoekig snijden en *assen* genoemd worden; op deze assen meet men stukken af, wier lengten evenredig zijn met de deelen der grootheden, wier betrekking men wil voorstellen.

Om een zeer eenvoudig voorbeeld van deze soort van grafische voorstellingen te geven verwijs ik naar onderstaande *figuur* 2, die de temperatuursveranderingen gedurende 24 uren op een bepaalde plaats voorstelt, wanneer de thermometerstand ieder uur is opgenomen.

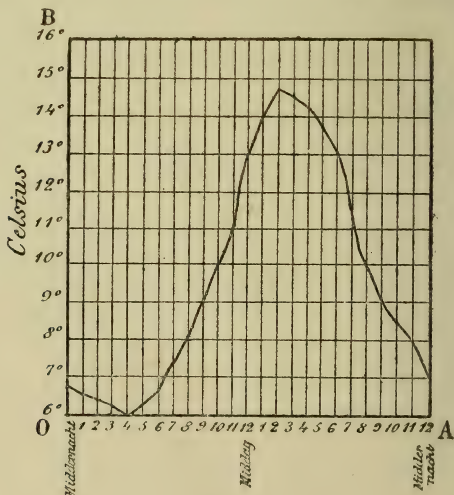

Fig. 2.

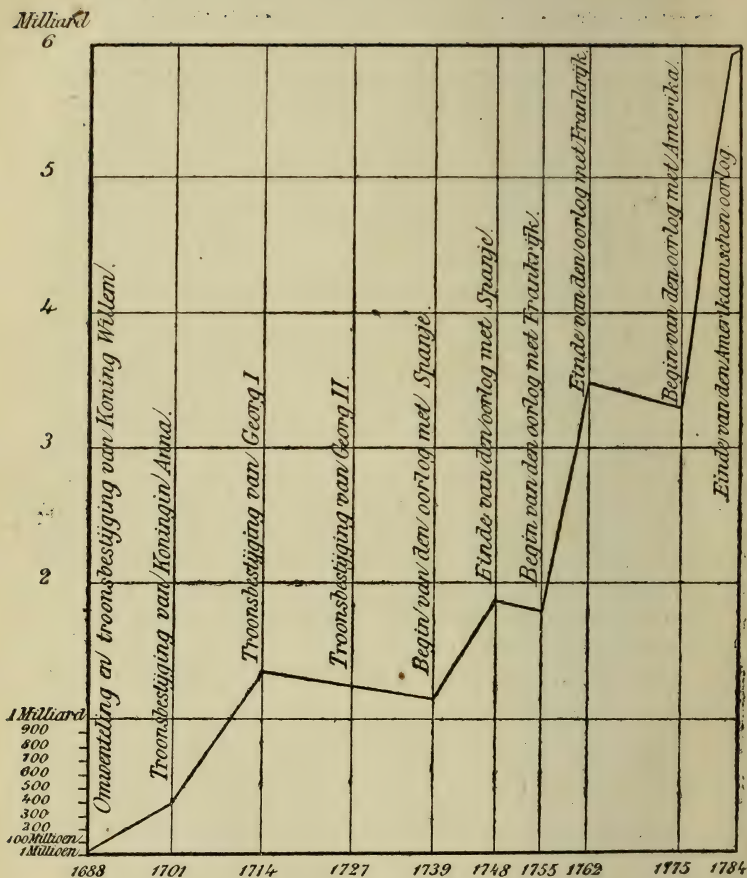
De lijnen OA en OB zijn hier als assen aangenomen, men kan ze ter onderscheiding achtereenvolgens *de eerste as* en *de tweede as* noemen; op de *eerste as* zet men 24 gelijke deelen af, die de opvolgende uren voorstellen, terwijl op de *tweede as* eenige gelijke deelen de graadverdeeling van de thermometerschaal (Celsius) aanduiden. Voor het nauwkeurig en gemakkelijk bepalen der punten worden uit de deelpunten lijnen getrokken evenwijdig aan de assen.

Zij nu de waargenomen thermometerstand te middernacht $6^3/_5{}^\circ$, ten één uur $6^2/_5{}^\circ$, enz., dan kan men voor elk uur den thermometerstand juist door een punt aangeven, en de lijn over deze punten getrokken geeft de opvolgende standen en de beweging der kwikzuil duidelijk aan.

Een dergelijke temperatuurslijn zal natuurlijk des te nauwkeuriger zijn naarmate meer punten bepaald, m. a. w. meer waarnemingen gedaan zijn. De maximum- en minimumtemperatuur laten zich hier gemakkelijk vinden met opgave van tijd, terwijl ook de vermoedelijke temperatuur op een oogenblik, waarop geen waarneming geschiedde, hieruit terstond is te vinden; zoo volgt uit fig. 2 voor de vermoedelijke temperatuur ten half twaalf in den voormiddag 12°.

Even als men nu de rijzing en daling van den thermometer voorstelt, kan men ook de rijzingen en dalingen van effektenkoersen, de beweging en veranderingen van staatsinkomsten of uitgaven, van den handel, van de staatsschuld, kortom alle veranderingen van grootheden met betrekking tot den tijd uitdrukken, wanneer de noodige gegevens voorhanden zijn of op bepaalde tijden de noodige waarnemingen zijn gedaan.

Bijna zonder uitzondering is men gewoon de tijddeelen op de *eerste as* af te zetten.

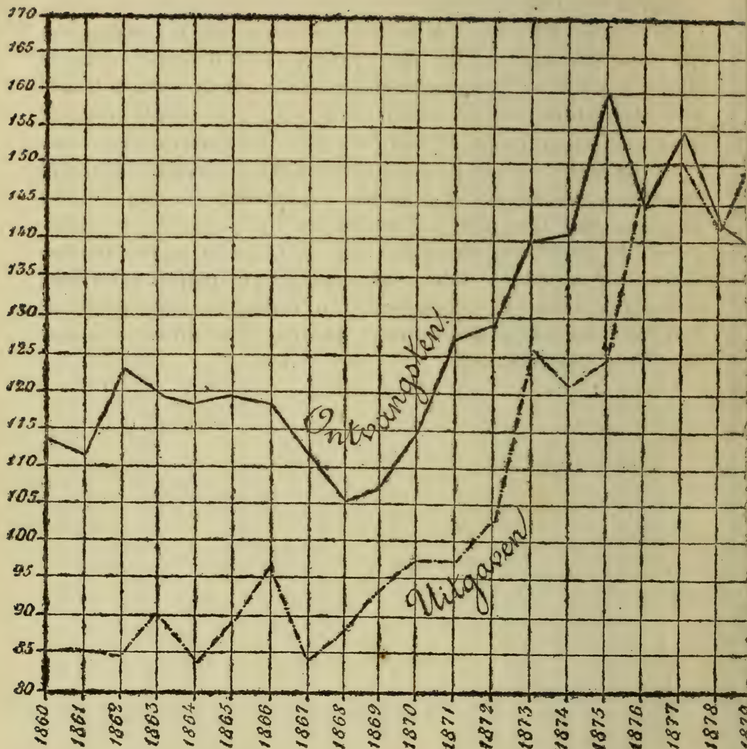
Grafische Voorstelling van den loop der Staatsschuld van Engeland van 1688—1784.

Fig. 3.

Zoo geeft *fig.* 3 een afbeelding van een grafische figuur die door PLAYFAIR werd ontworpen; zij stelt de veranderingen voor die de staatsschuld van Engeland heeft ondergaan van het jaar 1688 tot 1784.

De deelen op de *eerste as* vertegenwoordigen hier tijdruimten van 13 jaren; van 1739 tot het jaar 1762 zijn de tijdruimten en dus de deelen iets kleiner genomen uithoofde van de elkaâr snel opvolgende politieke gebeurtenissen, wier invloed op de staatsschuld niet uitbleef; de bijschrijvingen in de figuur geven deze gebeurtenissen aan.

Op de *tweede as* zijn de sommen in milliarden aangeduid, terwijl beneden 1 milliard de opgaven met opklimming van 100 millioen zijn gegeven. Hoe meer en sneller de lijn stijgt, des te sneller neemt de schuld toe; elke daling van de lijn wijst op een vermindering van schuld; de daling valt steeds in een tijdperk van vrede, de stijging vooral in een tijdperk van oorlog; zoo wijst de figuur aan dat gedurende den oorlog met Amerika de schuld met nagenoeg 3 milliard is vermeerderd.

Grafische figuur van de ontvangsten en uitgaven in Nederland en Ned.-Indië van 1860 tot 1879 [1]).

Fig. 4.

[1]) Deze figuur is door mij ontworpen naar de *Bescheiden betreffende de Geldmiddelen*, uitgegeven door het Departement van Financiën.

In *fig.* 4 is een overzicht over de totaal-ontvangsten en uitgaven in Nederland en Ned.-Indië gegeven van het jaar 1860—1879. De deelen op de *tweede as* stellen de sommen in millioentallen voor. De getrokken lijn stelt den loop der ontvangsten, de gestippelde dien der uitgaven voor. Het bedrag van het voor- of nadeelig saldo voor elk jaar is gemakkelijk te vinden door het verschil te nemen der getallen, die door de punten van de getrokken en van de gestippelde lijn voor eenig jaar worden aangeduid. Zoo bijv. zal het voordeelig saldo in 1866 bedragen 118,6 millioen verminderd met 96,6 millioen, dus 22 millioen; zoodra de stippellijn boven de getrokken komt krijgt men een nadeelig saldo; zoo is bijv. in 1876 het nadeelig saldo ongeveer 5½ millioen; een nog ongunstiger toestand wijzen de lijnen in 1879 aan.

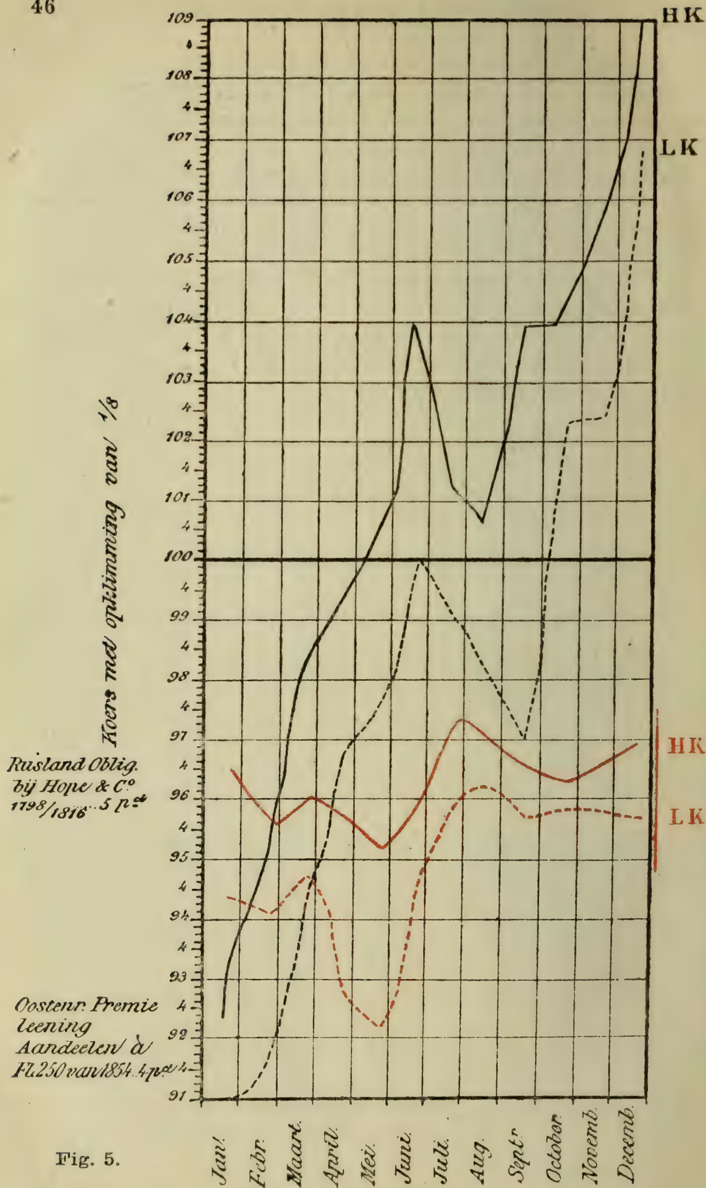

109
108
107
106
105
104
103
102
101
100
99
98
97
96
95
94
93
92
91
HK
LK
HK
LK
Koers met opklimming van 1/8
Rusland Oblig. bij Hope & C° 1798/1816 5 p.ct
Oostenr. Premie leening Aandeelen à Fl. 250 van 1854. 4 p.ct
Jan.
Febr.
Maart.
April.
Mei.
Juni.
Juli.
Aug.
Septr.
October.
Novemb.
Decemb.

Fig. 5.

Figuur 5 geeft een overzicht over den hoogsten en laagsten koers van twee effekten gedurende de maanden van het jaar 1879; de punten, waarover de getrokken lijnen loopen, geven den hoogsten, die, waarover de stippellijnen loopen, den laagsten koers aan; de stand van den koers wordt door de getallen, bij de deelen op de *tweede as* geplaatst, met opklimming van $\frac{1}{8}$ voor elke maand aangewezen.

De zwarte lijnen in fig. 5 geven de veranderingen in koers aan van de Oostenr. premieleening van 4 pCt., de roode die van een Russische oblig. van 5 pCt.

De stand beneden en boven pari komt duidelijk uit door de dikkere lijn bij de verdeeling 100 getrokken.

Men kan natuurlijk ook dergelijke lijnen geven voor den *gemiddelden* koers van effekten; deze is echter uit de hier ontworpen figuur gemakkelijk op te maken.

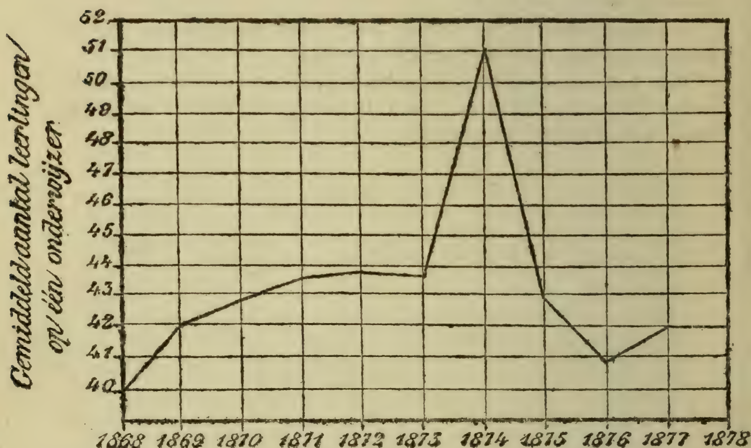
Fig. 5 stelt voor:

Grafische Voorstelling van de rijzing en daling in koers van twee effekten gedurende het jaar 1879. De getrokken lijnen stellen de verandering in den *hoogsten* koers (HK), de stippellijnen die in den *laagsten* koers (LK) voor [1]).

[1]) Deze figuur is ontworpen naar de opgaven van het ***Staatkundig en Staathuishoudkundig Jaarboekje*** voor 1880.

Figuur 6 geeft een belangrijk overzicht over de verhouding van het gemiddeld aantal leerlingen der lagere scholen op één onderwijzer van het jaar 1868 tot 1878. Die verhouding blijkt doorgaans ongunstig te zijn, vooral daar hier onder de onderwijzers de kweekelingen zijn meegerekend. Hoe meer de lijn stijgt des te ongunstiger wordt de toestand.

De getallen op de *tweede as* geven het gemiddeld aantal leerlingen aan.

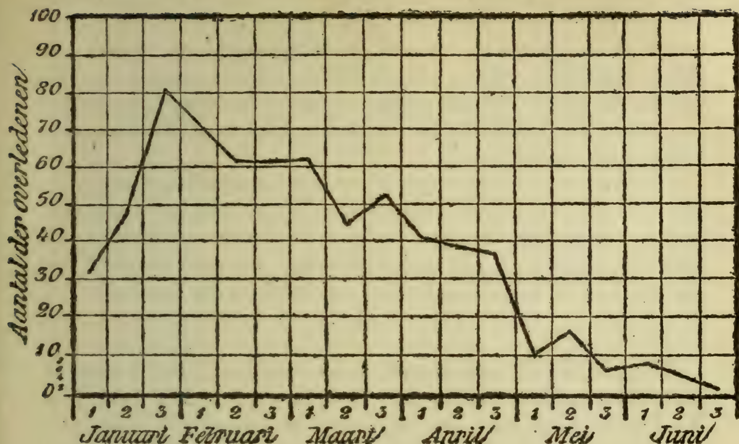
Grafisch overzicht van het gemiddeld aantal leerlingen der lagere scholen (openbare en bizondere) op één onderwijzer (de kweekelingen zijn onder de onderwijzers begrepen) [1]), van 1868 tot 1878.

Fig. 6.

In *figuur* 7 wordt een overzicht gegeven over de grootte der sterfte aan de pokken in de gemeente Utrecht van 1 Januari tot 1 Juli 1871; de lijn loopt over de punten die het aantal overledenen in elk tiental dagen aangeven, de cijfers 1, 2, 3 op de *eerste as* stellen het eerste, tweede en derde tiental dagen van elke maand voor, die op de tweede as het aantal der overledenen.

---

1) Fig. 6 is door mij ontworpen naar het *Overzicht van de Statistiek van het L. O.* in het Jaarboekje voor 1880.

Grafische voorstelling van het aantal overledenen aan de pokken gedurende elk tiental dagen, van 1 Januari tot 1 Juli 1871, in de gemeente UTRECHT [1]).

Fig. 7.

Lijnen als in fig. 7 worden in de medische statistiek veel aangewend om een klaar overzicht te geven over den loop eener epidemische ziekte; zoo is het zeer aanbevelenswaardig dergelijke lijnen van pokken-epidimiën te combineeren met grafische voorstellingen van het aantal der gevaccineerden in een zeker tijdsverloop.

Dezelfde methode, als in de voorgaande voorbeelden werd gevolgd, kan men aanwenden om de betrekking tusschen twee van elkaâr afhankelijke grootheden, waarbij de tijd buiten beschouwing blijft, grafisch voor te stellen.

Zoo kan men bijv. figuren ontwerpen die het bedrag van het vervoer op de verschillende deelen van een spoorweglijn aangeven, door op de *eerste as* deelen af te zetten, wier lengten evenredig zijn met de afstanden der opvolgende stations, terwijl de deelen op de *tweede as* zich verhouden als de hoeveelheden der vervoerde goederen. Door middel van dergelijke figuren kan men zeer gemakkelijk de opbrengsten van de verschillende deelen eener spoorweglijn

[1]) De plaatsruimte liet hier niet toe de figuur te ontwerpen naar het dagelijksch aantal overledenen; in dat geval is de figuur veel eigenaardiger.

berekenen; ook gebruikt men die figuren wel voor het vaststellen der tarieven. In een uitgebreid werk over de Grafische Methode [1]) zullen deze denkbeelden verder worden ontwikkeld, terwijl ook daarin nog andere wijzen van grafische voorstelling, van toepassing op de statistiek, uitvoerig zullen worden aangegeven, zooals het voorstellen van getallenopgaven in kaarten met verschillende tinten, kleurendruk, enz.

Wij zullen echter deze wijzen van aanschouwelijke voorstelling, die dikwijls zeer doeltreffend kunnen zijn, met stilzwijgen voorbijgaan, en ons hier alleen bepalen tot de beschouwing van de wijze van grafische voorstelling, de zeer eenvoudige en meest bekende, zoo als die door de laatste voorbeelden (fig. 3—7) werd toegelicht.

Een ieder, die de bovenstaande figuren aandachtig heeft beschouwd, zal moeten erkennen dat zij een *duidelijk overzicht*, een *sterk sprekend beeld* geven van den loop van een verschijnsel in zijn verschillende phasen; de veranderingen in meer of minder gunstigen zin verraden zich terstond door de wendingen of buigingen der lijnen; met een enkelen oogopslag overziet men een geheel, men krijgt een *totaal-indruk*, dien een opgave in getallen in die mate niet kan geven.

Wij hebben in fig. 3 bijv. een overzicht over de verandering der Engelsche staatsschuld in het tijdsverloop van een honderdtal jaren, zoo beknopt en tevens zoo klaar mogelijk; hoeveel valt er uit deze figuur niet op te maken, wanneer men de eenvoudige bijschrijvingen raadpleegt! Ik geloof te kunnen zeggen dat elke verdere omschrijving van deze figuur als 't ware een miskenning zou zijn van haar eigenaardig karakter.

Hetzelfde laat zich zeggen van fig. 4; de aandachtige beschouwer leert uit zulke figuren na eenige oefening veel meer lezen dan men wel zou vermoeden; hij let op de meerdere of mindere helling der lijnen, op het oogenblik waarop zij elkaâr snijden, op hun meer of minder evenwijdigen stand, enz., en kan daaruit gewichtige gevolgtrekkingen opmaken, die wel niet altijd rekenkundig juist zijn, maar toch in hoofdzaak den waren toestand der zaken openbaren. Zoo geeft ons fig. 5 terstond aan, door het snijpunt der getrokken lijnen,

[1]) La Méthode Graphique van E. J. MAREY. Dit boek zal, door mij bewerkt, binnen kort verschijnen.

dat in het einde van Februari de hoogste koers van de beide aldaar aangegeven effekten gelijk was; voor den laagsten koers vindt men deze gelijkheid in het einde van Maart, enz.

Het komt mij voor dat zulke figuren van den stand der effekten met enkele eenvoudige bijschrijvingen van de politieke gebeurtenissen, die invloed uitoefenden op de fondsen, van zeer veel gewicht kunnen zijn voor allen die bij den effektenhandel belang hebben.

Ook voor de bevolkingsstatistiek zijn deze grafische figuren hoogst belangrijk. Ontwerpt men een figuur die de toename der bevolking van Nederland in de laatste 40 of 50 jaren voorstelt, zoowel voor het geheele rijk als voor de verschillende prrovinciën, dan is het eigenaardig te zien hoe de klimming der lijnen, haar doorsnijding of evenwijdigen stand ons direct een blik geeft op een tal van de meest opmerkingswaardige verschijnselen die men uit een getallen-opgave eerst na tamelijk veel moeite en inspanning kan opmerken.

Deze grafische voorstellingen doen ons dus de *uitkomsten van gedane waarnemingen*, *ook van een ontzaglijk groot aantal waarnemingen*, *snel overzien;* daartoe behoeft men zich slechts met het eenvoudig beginsel waarnaar deze soort van figuren wordt geconstruëerd, vertrouwd te maken.

De figuren moeten daartoe aan deze vereischten voldoen: dat zij duidelijk en ondubbelzinnig zijn; zij mogen geen raadsel wezen voor den beschouwer. Dit nu kan nooit het geval zijn wanneer de constructie steeds volgens hetzelfde beginsel geschiedt en door een eenvoudige bijschrijving de beteekenis der deelen, op de beide assen afgemeten, is aangewezen. Hij, die dan een dezer figuren begrijpt (en hoe weinig inspanning wordt daarvoor vereischt!) zal terstond alle andere figuren verstaan die naar hetzelfde principe zijn ontworpen. En aangezien alles, wat voor meting en vergelijking vatbaar is, onder het bereik van deze methode valt, is dus haar gebied oneindig en voert zij tot de aanschouwelijke voorstelling van een oneindig aantal verschijnselen van den meest verschillenden aard.

Men achte dit voordeel niet gering. De onderwerpen, waarmeê de statistiek zich bezig houdt, het wetenschappelijk doel waarnaar zij streeft — wie, 't zij hij hoog of laag geplaatst is, heeft daarbij geen belang? En toch wordt geklaagd, en *terecht* geklaagd over gebrek aan belangstelling, over de *onverschilligheid* en *minachting* [1]),

---

[1]) Zie het stuk van Jhr. Mr. G. DE BOSCH KEMPER, getiteld: *Begin of einde?* in de *Vragen des tijds.* Aprilnummer 1881.

waarmede zij steeds te kampen heeft. Maar is die onverschilligheid, die weinige appreciatie, vooral van den kant van het publiek, niet voor een groot deel te wijten aan de weinige bekendheid met het doel, dat de statistiek beoogt en met de resultaten waartoe zij geleid heeft? De groote meerderheid toch begrijpt niets van die bergen van cijfers en getallen of geeft zich de moeite niet om de beteekenis en het doel daarvan na te gaan; de meesten kunnen niet vaardig genoeg met getallen omgaan en het ontbreekt hun aan lust, tijd of gelegenheid om uit de getallenopgaven, waarin de statistiek de uitkomsten van haar onderzoek publiceert, datgene te zoeken wat zij wenschen te weten. Welnu, geef *hun* een aanschouwelijke voorstelling, een beeld, dat volgens bovenstaand eenvoudig beginsel ontworpen, voor ieder begrijpelijk en verstaanbaar is, en waardoor zij zonder veel inspanning van geest en opoffering van tijd een duidelijk overzicht kunnen krijgen van den loop der zaken waarbij zij belang hebben; dat beeld is veel meer aantrekkelijk dan een dorre getallenreeks; zij worden als van zelf gebracht tot aanschouwing; *die aanschouwing wekt op tot nadenken, spoort zelfs aan tot eigen onderzoek*; de onverschilligheid zal plaats maken voor belangstelling en de appreciatie volgt deze op den voet.

En niet alleen op hen, die zich overigens weinig tot de statistische onderwerpen en mededeelingen voelen aangetrokken, zullen deze grafische voorstellingen een gunstigen invloed uitoefenen en opwekken tot belangstelling — ook voor allen die op het gebied der statistiek werkzaam zijn, voor den statisticus en voor de wetenschap, waaraan hij zich wijdt, zijn zij van groot belang.

Voor den statisticus, hij moge nog zoo ervaren zijn in de behandeling van getallen en in het overzien van de daaruit op te maken resultaten, zal het grafisch beeld toch altijd een welkome en aantrekkelijke verschijning zijn, waarin hij de uitkomsten van zijn onderzoekingen met één blik overziet; en meer dan dat: de levendige indruk, dien zulk een beeld kan geven, *heeft een meer intensieve kracht, blijft langer bewaard in het geheugen*, dan een rij van getallen.

Het eigenaardige van de grafische lijn ligt toch in het verbinden van elke twee opvolgende punten die overeenkomen met de op zich zelf staande getallen eener tabel; bij het overzien van die op zich zelf staande getallen verbindt men die in zijn geest toch, men zoekt op die wijze naar een opklimming of afneming of gelijkheid, in één woord naar verband en samenhang; in de grafische figuur

nu is dit verband zichtbaar, zoo klaar en ondubbelzinnig als men kan verlangen. Zoekt de statisticus naar orde en regelmaat in verschijnselen die schijnbaar onregelmatig en wisselvallig zijn, dan zal de grafische lijn in hare regelmatige klimming of daling, in haar geregelden loop die orde terstond aangeven en den regel of de wet, die men vermoedde, bevestigen.

Komen er afwijkingen of uitzonderingen op den regel voor, dan verraadt de lijn deze onmiddelijk door een onverwachte wending of buiging met juiste opgave van tijd of plaats en van de hoegrootheid der afwijking.

Wanneer de ontworpen lijn nadert tot die van een bekende gedaante, bijv. tot de rechte lijn, tot den parabolischen of hyperbolischen vorm, dan kan men terstond het verband tusschen de afhankelijke grootheden in een eenvoudige mathematische betrekking uitdrukken en dan is zoodoende *de figuur het middel geworden om een wet van afhankelijkheid te vinden*, waartoe een reeks van getallen zelden kan leiden. Wel is waar zullen deze gevallen zeldzaam zijn, maar de mogelijkheid ligt voor de hand. In deze gevallen zij men echter dubbel omzichtig met de keuze der grootheden, wier betrekking en verloop men grafisch uitdrukt; want laten zich ook nog andere wijzigende invloeden bij de verandering der voorgestelde afhankelijke grootheden gelden, dan zou de door de lijn uitgedrukte mathematische wet in strijd zijn met de ervaring. De kans, die er in dit geval bestaat, om tot een foutieve conclusie te geraken, pleit echter mijns inziens meer *vóór* dan *tegen* de aanwending van grafische methode, want *zij spoort daardoor te meer aan tot een zeer gestreng en correct onderzoek.*

Een van de hoofdargumenten, die men dikwijls hoort aanvoeren om het onvruchtbare en het overbodige van de grafische voorstellingen in de statistiek te bewijzen, is het volgende.

De statisticus zal, na de grafische lijnen ontworpen te hebben, toch altijd weer tot zijn getallen moeten terugkeeren; voor hem is het algemeen overzicht, in die lijnen uitgedrukt, niet voldoende; zoodat de grafische voorstelling voor hem slechts een overbodige transformatie is van zijn getallenreeks, waarheen hij ten slotte toch weer wordt verwezen.

Deze redeneering bezit een grooten schijn van waarheid, maar is toch inderdaad alleen het gevolg hiervan, dat men gewoonlijk uit een geheel verkeerd oogpunt de beteekenis van de grafische figuur voor den statisticus en zijn wetenschappelijk onderzoek beziet. Wie

zal toch onderstellen dat met het ontwerpen van de grafische figuur het wetenschappelijk onderzoek is volbracht, dat zulk een beeld het eerste en laatste is, waarnaar de statisticus streeft en waartoe zijn wetenschap hem kan leiden? Niemand zal toch wel in ernst dit denkbeeld willen voorstaan, en toch komt het mij voor dat op deze onderstelling bovengenoemd argument in hoofdzaak is gebaseerd.

Naar mijne meening kan het slechts in zeer enkele gevallen mogelijk zijn dat met het ontwerpen der grafische lijn ook tevens het onderzoek is geëindigd; maar in de meeste gevallen zal en mag dit niet zoo zijn, maar juist dán vervult de grafische figuur een eigenaardige en belangrijke rol, want dan wordt zij voor den wetenschappelijken onderzoeker, die de verschijnselen tot in de kleinste bizonderheden moet nagaan en vergelijken, een *gids*, een *wegwijzer; zij zal hem zijn veelomvattende taak gemakkelijk maken*, *zijn aandacht vestigen op punten die zijn bizondere opmerkzaamheid verdienen*, en kan er op deze wijze veel toe bijdragen om het voorgestelde doel spoediger te doen bereiken.

In sommige gevallen kan de grafische lijn *een zeer juiste aanwijzer zijn van begane fouten en vergissingen in berekeningen of gedane waarnemingen.* Het ontbreekt toch niet aan voorbeelden waaruit blijkt, dat ook zij, die het meest ervaren zijn in de behandeling van getallen, zich nog aan vergissingen schuldig maken. Zoo waren bijv. in het jaar 1769 allerlei valsche geruchten omtrent den Engelschen handel in omloop gebracht; opmerkenswaardig is 't dat het zeer lang geduurd heeft eer men er in slaagde de valschheid van die geruchten te constateeren; en toch waren velen, die bij deze zaak belang hadden, in het bezit van de registers der in- en uitgaande rechten en van de noodige statistische dokumenten. In dergelijke gevallen kunnen de grafische lijnen groote diensten bewijzen; verwacht men toch om bepaalde redenen in den loop van een verschijnsel regelmaat of gestadige opklimming, en de ontworpen figuur is in strijd met die verwachting, dan zal men de afwijkingen, die de figuur aangeeft, terstond opmerken, die punten met verdubbelde aandacht nagaan en daardoor vaak begane vergissingen op het spoor kunnen komen. Het is dan ook om die reden, dat in sommige landen van regeeringswege het maken van grafische voorstellingen wordt voorgeschreven, om daardoor klaarheid té brengen in het overzicht van den toestand der geldmiddelen, van den handel, den landbouw enz.

Bij het onderling vergelijken van gelijksoortige verschijnselen, die

op verschillende tijden of op verschillende plaatsen zich hebben voorgedaan, *kunnen de grafische lijnen het onderzoek veel vergemakkelijken en bespoedigen.* Door een tal van lijnen, die den loop van zulke verschijnselen voorstellen, met elkaar te vergelijken, kan men gemakkelijk nagaan welke wijzigingen tijd of plaats in die gelijksoortige verschijnselen hebben gebracht; of ook kan het mogelijk zijn dat de vergelijking dier verschillende lijnen voert tot een zeker type, een grondvorm, waaruit dan weer mogelijkerwijze een algemeene regel kan gevonden worden, die voor een bepaalde soort van verschijnselen geldig is.

Zoo zouden ook de grafische lijnen hoogstwaarschijnlijk van zeer groot belang kunnen worden voor de *Internationale Statistiek.* De eenvoudige methode van grafische uitdrukking, die hier is beschouwd, *bezit zoo weinig conventioneels, is inderdaad zoo natuurlijk*, dat zij als zoodanig bizonder geschikt is om in de verschillende landen volgens één en hetzelfde beginsel in de statistiek te worden aangewend; zij wijst zich door haar eigenaardig karakter als van zelf aan tot een universeel middel van uitdrukking, tot *de taal die bij uitnemendheid in alle landen verstaanbaar is*; meer dan andere methoden kan zij er toe leiden, om *éénheid te brengen in de wijze van mededeeling der uitkomsten van het statistisch onderzoek*, en als zoodanig een machtig hulpmiddel worden voor de vergelijkende statistiek.

Neemt men eindelijk in aanmerking dat bij het toenemend snel verkeer tusschen plaatsen, landen en volken, de waarnemingen op elk gebied elkaar steeds sneller opvolgen, de gegevens zich meer en meer ophoopen, waardoor het overzicht en het vinden van een verband en samenhang dikwijls moeilijker wordt, dan zullen de grafische lijnen ook weer in dit bezwaar kunnen tegemoet komen en er veel toe bijdragen om het groote voordeel, dat met betrekking tot de meerdere zekerheid der uitkomsten uit een vermeerdering van gegevens voortvloeit, duidelijk aan het licht te brengen en in al zijn kracht ten toon te stellen.

De vraag of de grafische figuren de getallenopgaven kunnen vervangen dan wel of zij die behooren te vergezellen, kan, dunkt mij, niet rechtstreeks beantwoord worden. Er kunnen gevallen voorkomen waarin het vervangen van een getallenreeks door een duidelijke grafische voorstelling aanbevelenswaardig is, bijv. in gevallen van publiceering van statistische uitkomsten; moeten de grafische figuren bij verdere onderzoekingen geraadpleegd worden, dan zal men haar veelal van tabellen moeten doen vergezellen; maar in elk geval,

geloof ik, zal men hierin moeten handelen zooals door den aard van het behandelde onderwerp en het doel, waarmeê de figuur is ontworpen, wordt aangewezen.

Ten slotte kom ik nog eens op de vraag terug, die ik in den aanvang stelde: bestaan er redenen die het steeds toenemend gebruik in het buitenland van de grafische methode in de statistiek wettigen en verklaren?

Ik heb getracht naar mijn beste weten en overtuiging hierop een bevestigend antwoord te geven, door in een zeven of acht hoofdpunten, die ik hierboven uiteenzette, het groote gewicht en de belangrijke strekking der grafische statistiek aan te toonen en door enkele argumenten te weerleggen, die men ten haren nadeele aanvoert. Het kan zijn dat ik mij bij deze beschouwingen aan enkele onnauwkeurigheden schuldig maakte; ik laat de verbetering daarvan gaarne aan deskundigen over, maar hoop toch ook hen, voor zoover dit noodig was, tot de overtuiging gebracht te hebben dat aan de grafische statistiek groote, zeer groote voordeelen verbonden zijn, niet alleen voor de verspreiding dier wetenschap, maar ook voor hare beoefening. Men heeft dit in het buitenland begrepen en er zijn voordeel mee gedaan; trouwens het is natuurlijk dat die voordeelen niet hersenschimmig, maar werkelijk bestaande, volkomen evident moesten zijn. Want heeft niet de wetenschap der physiologie hare groote vorderingen en merkwaardige ontwikkeling hoofdzakelijk te danken aan de grafische methode; is deze eigenlijk voor een groot deel niet de basis waarop de waarnemingen op dit gebied steunen en de uitkomsten van het onderzoek worden verkregen? En waarom zou men dan diezelfde methode niet aanwenden in de statistiek, die physiologie der maatschappij, en ook deze niet laten deelen in de groote voorrechten, die de grafische methode aan elke wetenschap van waarneming biedt?

Daarom is het wenschelijk, noodig zelfs, dat ook in ons land de grafische statistiek meer en meer in gebruik kome, dat men haar op steeds ruimer schaal aanwende en in steeds ruimer kring verspreide. JA, VOORAL VOOR **onze statistiek** IS DIT MEER DAN NOODIG. Voor *onze statistiek*, die, nadat zij den steun der regeering heeft moeten missen, een zwaren levensstrijd heeft te voeren; op wier weg het ligt, veel meer dan in andere landen, er naar te streven zich sympathie te verwerven; die moet trachten zich bemind

te maken bij het publiek, in één woord, die moet jagen naar *populariteit.* En daartoe kunnen de grafische voorstellingen veel, zeer veel bijdragen; *zij populariseeren in den goeden zin van het woord;* afgezien van de bizondere bovengenoemde voordeelen die zij aan de beoefening der wetenschap bieden, zullen zij krachtig medewerken tot algemeene verspreiding der uitkomsten waartoe de statistiek geleid heeft; zij zullen voor een groot deel er toe leiden om de groote meerderheid te overtuigen dat de statistiek een wetenschap is, waarbij elk burger van den staat het hoogste belang heeft.

Mogen dan ook zij, die verklaren te twijfelen of het nut van de toevoeging van grafische voorstellingen aan de statistische mededeelingen de meerdere drukkosten loont [1]), spoedig tot andere inzichten komen en zich scharen aan de zijde van hen, die voor de belangen der statistiek in Nederland ijveren; die in het belang dezer wetenschap zeker in de eerste plaats rekening zullen houden met de omstandigheden en met de eischen des tijds, en die door een gehechtheid aan oude gewoonten zich zeker niet zullen laten terughouden om die verbeteringen in te voeren, welke aan onze statistiek meer algemeene waarde en en een meer krachtig leven kunnen schenken.

'sGravenhage, Mei 1881. F. M. JAEGER.

---

1) Zie *de Economist*, Aprilnummer 1881, pag. 351.

DE KOOPVAARDIJSCHEPEN.

STATISTIEK VAN DE HANDELSVLOOT DER BESCHAAFDE WERELD, BIJEENVERZAMELD EN BEWERKT DOOR A. N. KIAER. [1])

Wij wenschen de aandacht der beoefenaars van de Statistiek hier te lande te vestigen op deze belangrijke studie van den Noorschen Statisticus, die met evenveel oordeel als geduld, zijn taak heeft opgevat en volbracht.

Die taak bestond in een beredeneerd, vergelijkend overzicht van de handelsvloot, beschikbaar voor het zeevervoer, in deze eeuw, inzonderheid in het dertigtal jaren van 1850 tot 1880.

Zij was veelomvattend, want eerst moesten de verschillende stelsels van tonnenmaat in de onderscheidene landen bestaande, tot éénheid worden gebracht. Niet slechts dat vóór 1870, in welk jaar MOORSOM's regel meer en meer werd aangenomen, bijna ieder land er een afzonderlijk tonnen- of lastenstelsel op na hield, maar in die dertig jaren is de nationale methode van meten in bijna ieder land veranderd, en er moest dus een duizelingwekkend aantal herleidingen geschieden, eer de eenheid voor vergelijking werd verkregen.

De heer KIAER heeft de volgende beginselen aangenomen:

hij heeft van de vergelijkende statistiek uitgesloten:

alle schepen beneden 20 ton metende;

de visschersvaartuigen;

de rivierbooten.

Hij heeft aangenomen als maatstaf de netto ton volgens het stelsel van MOORSOM.

Hij heeft, bij vergelijking van stoomtonnen met zeiltonnen de eerste met drie vermenigvuldigd.

---

1) Uitgegeven door het Centrale Bureau voor Statistiek van het koningrijk Noorwegen:
Christiania, H. ASCHEHOUG & Co. — Londen, SAMPSON LOW.
Parijs, K. NILSSON. — Leipzig, K. F. KÖHLER.

Voor al die besluiten geeft hij zijn redenen op, en deze komen ons voor, zoo voldoende te zijn, dat wij gaarne bij iedere statistiek van de scheepvaart dezelfde beginselen zouden zien aangenomen.

Zooals de schrijver terecht opmerkt is er altijd iets willekeurigs in eene dergelijke keuze, maar de hoofdzaak bij statistiek is, dat de termen der vergelijking gelijk zijn, en voor geen enkele nationale statistiek kan er bezwaar aan verbonden zijn om in 't vervolg de schepen beneden 20 ton, de visschersvaartuigen en de rivierbooten afzonderlijk op te geven.

De vraag in hoeverre de officiëele documenten vertrouwen verdienen, heeft hem terecht ook ernstig bezig gehouden.

Hij herinnert er aan hoe, in Nederland bij voorbeeld, het register van 1850 een aantal schepen bevatte sinds lang vergaan, verkocht of gesloopt, maar wier eigenaars verzuimd hadden den zeebrief te vernietigen, zoodat in 1851 uit dien hoofde circa $^1/_{10}$ van het geheele officiëele cijfer, namelijk 600 schepen, metende 21,000 last moesten worden geroïjeerd.

In 1877 moesten om dezelfde redenen 493 schepen, metende 86,066 ton worden uitgestreken.

In de Vereenigde Staten van Amerika moesten in 1866 896,193 tonnen worden doorgehaald, die al sederl jaren ten onrechte op het register te boek stonden, in Groot Brittanje, Griekenland, Rusland en Italië zijn soortgelijke schoonmakingen der registers merkbaar.

Met al die aanleidingen tot dwaling heeft de schrijver rekening gehouden en dit geeft ons groot vertrouwen in de juistheid zijner uitkomsten.

Die uitkomsten worden gegeven in den vorm van tabellen, inhoudende:

1°. De zamenstelling der handelsvloten op 1 Januari 1879, naar de aardrijkskundige ligging der plaatsen, waar zij thuis behooren. Als supplement hierop worden deze cijfers nog eens samengevat en daaruit de transportmacht der verschillende volken berekend — stoomtonnen met drie vermenigvuldigd en bij zeiltonnen opgeteld, Deze tabel laten wij hieronder volgen. Hij geeft een getrouw beeld van de methode des schrijvers en is op zich zelve ook belangrijk voor wie zich een denkbeeld wil vormen van de betrekkelijke grootte der koopvaardijvloten van de geheele wereld.

STAAT AANTOONENDE DE OPPERVLAKTE, BEVOLKING EN DE HANDELSVLOTE[N]
(De transportmacht is uitgedrukt in berekende tonnen van schepen boven 50 ton

LANDEN.	OPPERVLAKTE IN VIERKANTE MIJLEN. 2)	BEVOLKING OP DEN 1n. JANUARI 1879.	HA[NDELSVLOTEN] OP 1[...] STOOMSCHEPE[N] TONNEN.
Groot-Brittanje, Ierland en de engelsche bezittingen in Europa	315,300	34,511,000	2,596,20
Vereenigde Staten van Noord-Amerika	9,272,000	48,300,000	534,34
Noorwegen	318,200	1,890,000	51,67
Duitschland	540,500	44,100,000	179,66
Frankrijk	528,600	37,147,000	275,30
Engelsche bezittingen in Amerika	8,700,000	5,800,000	88,53
Italië	296,300	28,210,000	63,02
Zweden (Zeehavens)	442,800	4,532,000	81,52
Spanje (de Canarische eilanden inbegrepen)	508,000	16,650,000	108,94
Nederland	33,000	3,980,000	61,22
Europeesch Rusland (buitenhavens)	4,917,000	79,000,000	68,78
Oostenrijk	300,200	2,215,800	57,53
Engelsche bezittingen in Oceanië	7,990,000	2,820,000	66,14
Denemarken	38,300	1,950,000	52,21
Japan	380,000	35,000,000	41,40
Finland (Zeehavens)	373,500	1,991,000	7,82
Engelsche bezittingen in Azië	2,420,000	19,450,000	40,03
Griekenland	51,900	1,680,000	10,18
België	29,500	5,477,000	42,32
Nederlandsche bezittingen in Azië	131,700	18,800,000	17,35
Portugal (de Azoren en Madera inbegrepen)	92,800	4,800,000	11,24
Spaansche bezittingen in Amerika	128,100	2,066,000	22,96
Hongarije	322,600	15,813,000	16
Spaansche bezittingen in Azië	300,000	6,300,000	6,83
RECAPITULATIE.			
Europa	9,800,000	323,000,000	3,673,95
Amerika	38,400,000	99,000,000	720,00
Afrika: Egypte en Europeesche bezittingen	....	14,000,000	30,15
Azië: Japan en 〃 〃	....	272,000,000	105,62
Oceanië: Hawaï en 〃 〃	8,000,000	3,000,000	66,56
Totaal generaal		711,000,000	4,596,29

1) Om de vergelijkingen tusschen de natiën nauwkeuriger te doen uitkomen, heeft men de schepen van 50 ton netto en daarboven afzonderlijk aangegeven. Wat betreft de landen, waarvan de officieele documenten geen onderscheid maken tusschen schepen boven en beneden 50 ton, heeft men in bovenstaanden staat opgenomen de cijfers der klassen die de laatste categorie het meest nabijkomen. Zoo heeft men, in plaats van schepen boven 50 ton aangenomen: voor Rusland de schepen boven 20 last of 40 ton; voor Oostenrijk en Hongarije de schepen voor de groote vaart en de groote kustvaart; voor Griekenland de schepen der 2e klasse of van 60 ton en daarboven. Voor Engeland en de engelsche bezittingen, Denemarken, Zweden, Finland en Frankrijk heeft men 50 registertons gelijk gesteld met 50 ton volgens internationale meting; men heeft ons echter, behalve de officieele cijfers het approximatieve

DER VERSCHILLENDE LANDEN, GERANGSCHIKT NAAR HUNNE TRANSPORTMACHT [1]).

wordende elk stoomschip gelijkgesteld met 3 zeilschepen van dezelfde tonnenmaat).

ELSVLOOT JANUARI 1879.		KOOPVAARDIJSCHEPEN VAN BOVEN DE 50 TON.						
ZEIL-SCHEPEN.	STOOM- EN ZEILSCHEPEN TE ZAMEN.	STOOM-SCHEPEN.		ZEILSCHEPEN.		STOOM- EN ZEILSCHEPEN TE ZAMEN.		
TONNEN.	TONNEN.	AANTAL.	TONNENMAAT.	AANTAL.	TONNENMAAT.	AANTAL.	REËLE TONNENMAAT.	BEREKENDE TONNENMAAT.
4,262,054	6,858,256	3514	2,566,287	13 022	3,998,082	16,536	6,564,319	11,696,793
2,031,106	2,565,446	1779	617,054	6,679	1,849,501	8,458	2,466,555	3,700,663
1,475,015	1,526,689	182	48,720	4,434	1,393,115	4,616	1,441,835	1 539,275
949,467	1,129,129	266	177,483	3,137	909,820	3,403	1,087,303	1,442,269
730,075	1,005,380	387	270,717	3.143	606,161	3,530	876,878	1,418,312
1,234,820	1,323,352	324	82,238	4,073	1,119,564	4,397	1,201,802	1,366,278
966,137	1,029,157	119	62.277	2 708	882,479	2,827	944,756	1,069,310
428,560	510,087	266	77,187	1,916	396,714	2,182	473,901	628,275
321,179	430,123	237	103,038	1.524	394,718	1,761	394,718	600,794
301,020	362,247	76	66,024	913	269,114	989	335,138	467,186
27,144	340,202	191	67 098	1,924	233,188	2,115	300,286	434,482
200,118	257,652	81	61,631	408	173,852	489	235,483	358,745
193,155	259,303	264	60.438	878	170,577	1,142	231,015	351,891
204,585	256,803	127	51 030	1,148	174,548	1,275	225,578	327,638
364,617	406,024	88	40,699	1,646	150 576	1 734	191,275	272,673
262,843	270,666	36	6,257	1,018	247,992	1,054	254,249	266,763
130,001	170,037	114	39,559	547	119,598	661	159,157	238,775
242,244	252,427	20	10,183	1,085	199,367	1,105	209,550	229,916
9,493	51,820	34	42,327	24	9,493	58	51,820	136,474
62,589	79,939	40	17 350	314	62,589	354	79,939	114,639
73,503	84,749	23	10 962	370	70,924	393	81,886	103,810
46,785	69,752	59	20,239	230	39,158	289	59,397	99,875
69,910	70,077	2	426	170	74 596	172	75,022	75,874
43,130	49.964	28	6,834	254	32,092	282	38,926	52,594
0,800,036	14,473,990	5572	3,627,704	37,117	9,961,527	42.689	13,589,231	20,844,639
3,854,551	4,574,551	2250	759,589	11,432	3,161,674	13 682	3,921,263	5,440,441
57,025	87,181	28	13,279	332	36,961	360	50,240	76,798
620,975	726,602	270	104,442	2,893	385,447	3,163	489,889	698,773
199,494	266,056	265	60,852	922	176,916	1,187	237,768	359,472
5,532,081	20,128,380	8385	4,565,866	52,696	13,722,525	61,081	18,288,391	27,420,123

aantal en tonnenmaat der schepen van 50 ton, internationale meting, en daarboven, opgegeven. Voor eenige landen, als: Nederland, Spanje en zijn bezittingen in Amerika en Azië, Hongarije, Oostenrijk, de Vereenigde Staten, hebben wij een afzonderlijk uittreksel gemaakt om de verdeeling over de verschillende categoriën van tonnenmaat te kennen, en zijn wij dus nu in staat het aantal der schepen, boven 50 ton nauwkeuriger te bepalen.

[2]) De oppervlakte en bevolking zijn opgegeven volgens BERN & WAGNER'S ,,die Bevölkerung der Erde VI (1880)" en is rekening gehouden met eenige latere opgaven en met de vermeerdering van bevolking tot 1°. Januari 1879. De afwezige zeelieden zijn in de bevolkingscijfers opgenomen.

2°. Handelsvloot van de voornaamste havens in 1879. Voor Nederland bestaan die uit 5, n.l. Pekela, Groningen, Amsterdam, Rotterdam en Alblasserdam.

3°. Handelsvloot der verschillende landen in elk der jaren 1871 tot 1880.

4°. Tonnenmaat van de handelsvloot der verschillende landen in elk der jaren 1850—1880.

5°. Berekening van het transportvermogen der verschillende handelsvloten naar aanleiding van bovengenoemde tabel.

6° Tonnenmaat van de handelsvloten van eenige landen in de jaren 1815—1850.

Zooals te verwachten was komt Nederland in die oude statistiek niet voor. Ook wij zochten vroeger te vergeefs naar gegevens omtrent onze handelsvloot in de periode 1815—1830.

7°. Toename of vermindering van de werkelijke en berekende tonnenmaat voor de verschillende landen, bij vergelijking tusschen ieder jaar en tusschen vijfjarige tijdvakken.

8°. Bijzonderheden over die afname en toename — nieuwen aanbouw, aankoop en verlies door schipbreuk of slooping.

9°. Verdeeling der schepen naar hunne tonnenmaat over de verschillende landen.

Eene zeer duidelijke graphische voorstelling van de verhouding tusschen stoom- en zeiltonnenmaat voor de verschillende landen in tienjarige tijdperken, van 1830 tot 1880 besluit deze statistische opgave.

In een aanhangsel worden nog eenige interessante opgaven gedaan, die niet in het bovenstaande kader pasten en die de schrijver onder de bewerking zijner statistiek had gevonden.

De algemeene uitkomsten ten aanzien van de vermeerdering of vermindering der koopvaardijvloot zijn de volgende.

Voor zoover de gegevens betrouwbaar zijn, is er in het begin dezer eeuw eerder afname dan toename te constateeren. Zelfs na den vrede van 1815 blijft de kwijning aanhouden. De jaren 1817—1823 toonen nog achteruitgang.

Met 1824 begint eene progressive beweging, aanvankelijk zwak en onregelmatig maar die, na weinige jaren, toeneemt in kracht en duur.

Sedert 1887 heeft *ieder jaar* het totaal der effective transportmacht zien toenemen. Evenwel is de mate van progressie niet gelijk. Integendeel, evenals bij het meerendeel der economische bewegingen

ziet men eene gestadige afwisseling van jaren van snellen vooruitgang met tijdperken van verslapping, en al doet zich dit verschijnsel niet voor met volstrekte uniformiteit, zoo kan men de betrekkelijke regelmaat daarvan toch waarnemen.

Om dit te doen uitkomen, volstaat de volgende tabel.

PERIODES VAN SNELLEN VOORUITGANG.			PERIODES VAN VERFLAUWING.			MAXIMUM-JAREN.	MINIMUM-JAREN.
JAREN.	DUUR.	GEMIDDELDE TOENAME VAN BEREKENDE TONNENMAAT.	JAREN.	DUUR.	GEMIDDELDE TOENAME VAN BERBKENDE TONNENMAAT.		
1831—35	5 jaar	+ 2.4 pCt.	1836—37	2 jaar	— 0.1 pCt.	1834 : + 4.2 pCt.	1836 : — 0.2 pCt.
1838—42	5 „	+ 5.2 „ [1])	1843—45	3 „	+ 1.2 „	1840 : + 7.0 „	1843 : + 0.4 „
1846—49	4 „	+ 4.6 „	1850—52	3 „	+ 3.9 „	1847 : + 6.2 „	1850 : + 3.7 „
1853—57	5 „	+ 7.2 „	1858—62	5 „	+ 1.2 „	1854 : + 8.3 „	1859 : + 0.2 „
1863—65	3 „	+ 5.6 „	1866—69	4 „	+ 1.8 „	1865 : + 6.1 „	1867 : + 1.2 „
1870—74	5 „	+ 4.6 „	1875—79	3 „	+ 2.7 „	1873 : + 5.4 „	1876 : + 2.1 „

[1]) Hiervan afgetrokken de vermindering, voortvloeiende uit de herziening der Fransche registers in 1841. Als men de tonnenmaat der in 1841 afgeschreven schepen aftrekt, zou de toename van de periode 1838—42 teruggebracht worden op 4.8 pCt., maar een gedeelte van die vermindering moet aan vorige jaren ten goede komen.

De sterkste vooruitgang valt waar te nemen in de jaren 1853—1857, de periode van den Krim-oorlog en van de groote uitzetting van het verkeer, die gevolgd werd door den handelscrisis van 1857, waarop ook eene periode van daling voor de vrachtvaart volgde, die in 1859 zich het sterkst deed gevoelen.

De gemiddelde duur der tijdperken van uitzetting is $4\frac{1}{2}$ jaar, die der tijdperken van inkrimping is $3^7/_{10}$ jaar: de duur van den volledigen cyclus is dus $8^2/_{10}$ jaar. Deze duur van den cyclus toont eene neiging om grooter te worden. Vóór 1852 was zij $7^4/_{10}$ jaar, daarna 9 jaren. Zij heeft geslingerd tusschen 7 en 10 jaren.

De afstand tusschen de jaren van maximum en minimum is juist 3 jaren. Niet alleen is dit het gemiddelde, maar het cijfer vindt zich driemaal terug in den afstand tusschen de jaren: 1840—1843, 1847—1850, 1873—1876.

Aan de door hem geboekte cijfers ontleent de Heer KIAER nog eene aardige opmerking, n.l. dat het centrum der inkrimping — te weten het middeljaar van de magere jaren — altijd volgt op het ongunstigste jaar, terwijl daarentegen in de voorspoedige jaren het maximum-jaar tevens samenvalt met het centrum. Volgens hem is dit een bewijs, dat de achteruitgang sneller gaat dan de vooruitgang, doch ik zoude daarbij ook rekening wenschen te houden met het feit, dat menig schip in voorspoedige tijden besteld en op stapel gezet, eerst wordt afgeleverd en het cijfer der statistiek vermeerdert als de periode van kwijning reeds in ingetreden.

Van ingrijpend belang zijn de resultaten van het onderzoek over de verhouding tusschen *stoomvaart* en *zeilvaart* en de ontwikkeling der koopvaardijvloten.

Bij de vorige tabel was, om vroeger ontvouwde redenen, de stoom-ton voor het drievoud van de zeil-ton aangenomen, maar in de volgende staat wordt de percentsgewijze toename voor iedere categorie op zich zelve beschouwd, en daarna de totalen vermeld zonder herleiding.

Staat, aantoonende de jaarlijksche toe- of afname der stoom- en zeilschepen en der twee categoriën te zamen, gedurende ieder tienjarig tijdvak van 1820—1880.

JAREN.	STOOMSCHEPEN.	ZEILSCHEPEN.	STOOM- EN ZEILSCHEPEN TE ZAMEN.
1820—29	+ 17.10 p. 100	— 0.49 p. 100	— 0.41 p. 100
1830—39	+ 11.75 〃	+ 1.71 〃	+ 1.84 〃
1840—49	+ 8.37 〃	+ 3.28 〃	+ 3.41 〃
1850—59	+ 12.63 〃	+ 3.93 〃	+ 4.32 〃
1860—69	+ 8.44 〃	+ 1.10 〃	+ 1.75 〃
1870—79	+ 9.34 .	+ 0.08 〃	+ 1.71 〃
1820—1849	+ 12.54 〃	+ 1.50 〃	+ 1.60 〃
1850—1879	+ 10.14 〃	+ 1.70 〃	+ 2.59 〃

Hieruit blijkt, dat tot 1860 de zeilschepen nog zulk een overwegende rol vervulden in het totaal der handelsvloten, dat hunne meerdere of mindere toename bijna geheel beslistte over den algemeenen gang, de rol van de stoomschepen was slechts om die beweging eenigzins te wijzigen.

Sedert 1860 is dit veranderd; hoewel de totale tonnenmaat der stoomschepen nog veel geringer is dan die der zeilschepen, zoo is de toename der eerste zoo groot tegenover eene onbeduidende vermeerdering — somtijds zelfs vermindering — der zeilschepen, dat de doorslag thans door de stoomtonnen wordt gegeven.

Ondanks de vermindering der zeilvloot in de jaren 1861, 1867, 1870 tot 1873, 1878 en 1879 is de totale tonnenmaat in diezelfde jaren toegenomen. Evenzoo worden de maximum- en minimumjaren sedert 1860 geheel bepaald door al of niet belangrijke toename van de stoomvloot.

In de laatste jaren is die vermeerdering buitengewoon.

De stoomtonnenmaat is verdubbeld van 1850 tot 1855, weder verdubbeld van 1855 tot 1863, meer dan verdubbeld van 1863 tot 1871, en het toen reeds respectabele cijfer van bijna 2 millioen tonnen is in 1880 weder verdubbeld.

Het bedraagt thans 4 millioen tonnen.

De totale zeilvloot blijft stationnair omstreeks 12 millioen tonnen.

De stoomschepen hebben in verschillende opzichten ook te concurreeren met de spoorwegen en het is dus een nieuw bewijs voor

den ernst, waarmede de Heer KIAER zijne taak heeft opgevat, dat hij die zijde van de kwestie niet heeft veronachtzaamd.

Hij is te conscienceus om niet zelf er de aandacht op te vestigen, dat het geen volkomen juiste vergelijking is die hij geeft, als hij de kilometers spoorweg en de tonnenmaat der stoomschepen in hunne betrekkelijke toename tegenover elkander stelt. Om juist te zijn moest men het aantal en de paardenkrachten der locomotieven in verband brengen met die der stoomschepen, het laadvermogen der wagens met dat der vaartuigen en eindelijk het goederenvervoer per rail met dat per stoomschip. Maar de internationale statistiek der spoorwegen geeft daaromtrent nog geene vertrouwbare verzamelcijfers en als beeld van de ontwikkeling van het vervoerwezen is de volgende tabel, die wij tot nu toe in geen ander statistisch werk aantroffen, werkelijk treffend.

JAAR EN DATUM.	LENGTE DER SPOORWEGEN. (Kilometers).	TONNENMAAT DER STOOMSCHEPEN	JAREN.	GEMIDDELDE VERMEERDERING	
				DER SPOORWEGEN. pCt.	DER STOOMSCHEPEN. pCt.
1 Januari 1831	332	c. 32,000	1831—40	+ 38.45	+ 12.63
d°. 1841	8,591	105,121	1841—45	+ 15.19	+ 5.89
d°. 1846	17,424	139,973	1846—50	+ 16.89	+ 11.48
d°. 1851	38,022	241,106 / 263,679	1851—55	+ 12.38	+ 16.91
d°. 1856	68,148	575,928	1856—60	+ 9.42	+ 7.86
d°. 1861	106,886	803 003	1861—66	+ 6.31	+ 12.13
d°. 1866	145,114	1,423,232	1867—70	+ 8.87	+ 6.38
d°. 1871	221,980	1,939,089	1871—75	+ 5.91	+ 11.17
d°. 1876	295,783	3,293,072	1876—79	+ 3.86	+ 5.67
d°. 1880	331,136	c. 4,105,000			

Wij hebben slechts hier en daar een greep kunnen doen in deze belangrijke statistiek, die ons kort vóór het afdrukken van het Jaarboekje in handen kwam, doch wij hopen dat onze medeleden zich het werk zullen aanschaffen dat eene eereplaats verdient in iedere verzameling van statistieke werken en dat ook voor hen, die zich met de praktijk der scheepvaart bezighouden, nuttige wenken bevat.

Ten slotte willen wij nog een paar resultaten mededeelen van deze vergelijking der verschillende zeevarende volken, die voor Nederland van belang zijn.

De Nederlandsche koopvaardijvloot is de *tiende* in rang. Vóór haar gaat Groot-Brittanje, Amerika, Noorwegen, Duitschland, Frankrijk, Britsch-Amerika (Canada, enz.), Italië, Zweden en Spanje. De Nederlandsch-Indische koopvaardijvloot is toevallig juist de *twintigste* op de lijst.

In vergelijking met de *bevolking* neemt Nederland de *negende* plaats in, circa 100 tonnen op iedere 1000 inwoners.

Noorwegen staat aan het hoofd van die lijst met 800 ton op iedere 1000 Noren.

In vergelijking met het *grondgebied* is Nederland daarentegen een der eerste. Groot-Brittanje wint het met 37 tonnen per vierkante kilometer, daarna komt onmiddelijk Nederland met 14 ton per □ kilom. De derde is Denemarken met 8 ton.

In de tonnenmaat der stoomschepen heeft Nederland de negende plaats. Noorwegen en Italië staan in die rubriek beneden, doch Rusland boven ons land. Onze andere superieuren zijn dezelfden als in de algemeene scheepvaart. Groot Brittanje staat verre boven alle andere met 2½ millioen tonnen — meer dan al zijn mededingers te zamen — 56 pCt. van het totaal.

Op de lijst der 74 stoomvaart-maatschappijen, die meer dan 10,000 tonnen stoomschipruimte bezitten, komen drie Nederlandsche maatschappijen voor, te weten: de Nederlandsch-Indische Stoomvaart-Maatschappij, de Stoomvaart-Maatschappij Nederland en de Koninklijke Nederlandsche Stoomboot-Maatschappij.

Over het geheel is deze vergelijkende statistische studie zeer geschikt om kortzichtige staatslieden te genezen, die, zooals onlangs in Frankrijk, alarmkreten aanheffen over den ondergang van de nationale koopvaardijvloot en kunstmiddelen uitdenken om haar op te heffen.

In de grafische schets aan het slot van zijn boek, geeft de heer KIAER een beeld van de stijging en daling der handelsvloten van de verschillende landen door blauwe en roode kolommen, waarvan de eerste de zeilschepen, de tweede de stoomschepen voorstellen.

Tot 1860 zien wij de blauwe kolom bij alle landen stijgen, en *proportioneel* in ongeveer dezelfde reden.

Na 1860 begint die blauwe kolom te zakken, bij den een wat vroeger dan bij den ander, maar ten slotte zijn het alleen Canada en Noorwegen, die in 1880 meer zeilschepen bezitten dan in 1860. En wij mogen gerust aannemen dat de directe belanghebbenden, de eigenaars namelijk van die houten zeilschepen, nu achteraf,

gaarne hadden gezien, dat zij zich tot het cijfer van 1860 beperkt hadden. Die vermeerdering van tonnenmaat is geene vermeerdering van welvaart geweest.

De roode kolom daarentegen, die de stoomvloot voorstelt, gaat in het laatste 10-tal jaren bij *allen* vooruit en Frankrijk met name heeft over zijn proportioneel aandeel in die vermeerdering in vergelijking met alle andere landen — Engeland alleen uitgezonderd — niet te klagen.

Voor Nederland blijft daarentegen veel te doen over. Met het oog op de tabel van den heer KIAER moeten wij zeggen, dat Nederland de eenige zeemogendheid is, wier absolute vervoermacht — stoomtonnen met drie vermenigvuldigd, bij zeiltonnen geteld — is *achteruitgegaan* sedert 1860.

Wij zijn te vasthoudend geweest aan de zeilschepen, nog jaren lang nadat Engeland reeds overal met stoomschepen begon, en werkelijke nationale lijnen en vaarten, die met meer geest van initiatief en meer moed, even goed door Hollandsche stoombooten hadden kunnen bediend worden, zijn thans in handen van vreemde maatschappijen.

De Hollandsche koffen sterven uit, de Hollandsche schoeners worden schaarsch, en de ladingen die zij plachten over te voeren gaan thans per stoomschip — doch hoe zelden voert dit de nationale driekleur.

Toch hadden, bij tijdig ingrijpen, de bestaande vrachtzaken even goed door de Nederlandsche belanghebbenden onder stoom kunnen bediend worden. Het groote succes dat zoo menige stoombootonderneming op de rivieren, kanalen en binnenwateren in Nederland heeft, toont dat wij inheemsche krachten ter onze beschikking hebben, en wij zijn in het laatste tiental jaren, vooral daaromtrent, enorm vooruitgegaan. Men kan hier nu knappe machinisten krijgen en goede inspecteurs voor machines — dat was vóór 10 jaren haast onmogelijk.

Wij wanhopen dan ook niet er aan dat Nederland in het grafisch overzicht van 1890 een beter figuur zal maken dan thans en eindigen onze aankondiging met den wensch, dat deze statistiek op even verdienstelijke wijze moge worden voortgezet en uitgebreid als zij thans is aangevangen.

Amsterdam, Augustus 1881. J. BOISSEVAIN.

SCHEEPVAARTBEWEGING DOOR HET KANAAL VAN SUEZ.

(VOLGENS HET JAARVERSLAG VAN DEN NEDERL. VICE CONSUL TE SUEZ.)

Gedurende het jaar 1880 zijn door het kanaal van Suez gevaren 2026 schepen, metende 4,349,548 tonnen, zijnde 549 schepen en ruim 1 millioen tonnen meer dan in 1879, en het hoogste cijfer dat tot nog toe in eenig jaar bereikt is. Van die schepen kwamen er 1055 uit de Middellandsche en 971 uit de Roode Zee.

Door de Kanaalmaatschappij werd in het geheel ontvangen fr. 39,725,600, tegen ruim 29½ millioen franks in 1879, bijna 31 millioen in 1878, en 32½ millioen in 1877.

Naar de vlaggen verdeelen zich de voormelde 2026 schepen als volgt:

1591	Engelsche	metende	3,450,497.08	ton.
102	Fransche	〃	271,398.39	〃
70	Nederlandsche	〃	174,485.51	〃
52	Italiaansche	〃	104,565.38	〃
60	Oostenrijksche	〃	103,563.32	〃
34	Spaansche	〃	85,335.97	〃
38	Duitsche	〃	52,553.11	〃
22	Russische	〃	45,900.72	〃
16	Egyptische	〃	13,955.99	〃
10	Deensche	〃	13,679.71	〃
7	Noorweegsche	〃	11,073.96	〃
10	Turksche	〃	9,858.21	〃
6	Portugesche	〃	5,252.91	〃
1	Belgisch	〃	1,654.86	〃
2	Liberiaansche	〃	1,357.44	〃
1	Zanzibarsch	〃	1,124.27	〃
1	Japansch	〃	986.30	〃
1	Braziliaansch	〃	909.47	〃
1	Zweedsch	〃	391.38	〃

Het volgende staatje wijst aan de scheepvaartbeweging door het kanaal van 1870 af:

Jaar.	Getal doorgevaren schepen.	Tonnemaat.
1870	486	435,911
1871	765	761,467
1872	1,082	1,439,169
1873	1,173	2,085,072
1874	1,264	2,423,672
1875	1,494	2,940,708
1876	1,457	3,072,107
1877	1,663	3,418,949
1878	1,593	3,291,535
1879	1,477	3,236,942
1880	2,026	4,349,548

Sedert 1878 is het aantal pelgrims, die zich over Suez naar Mekka en Medina begeven, aanmerkelijk toegenomen; in 1878 bedroeg het 9845, in 1879 klom het tot 20,890 en in 1880 tot 35,262. Daarvan waren:

8633 Egyptenaren,
8542 Turken,
6334 Mograbi's en Algerijnen,
3801 Syriers,
7952 Maleijers (met inbegrip der Javanen).

Het is niet mogelijk op te geven hoe vele Nederlandsche onderdanen zich onder de laatstgemelden bevonden, daar de passen niet bij het vice-consulaat vertoond zijn, gelijk anders geschiedt.

ONDERZOEK NAAR DE VERSPREIDING DE

MEDEGEDEELD DOOR DE VERGADERING DER INSPE

PROVINCIEN.	BEVOLKING 1 JANUARI 1867.	1 Juli 1867. MED. DOCTOREN, ARTSEN, OUD-OFFICIEREN VAN GEZONDHEID.	PLATTELANDS HEELMEESTERS.	STEDELIJKE HEELMEESTERS.	VROEDVROUWEN.	BEVOLKING 1 JANUARI 1878.
Noord-Brabant.......	426,573	102	102	19	36	462,966
Gelderland...........	430,286	110	116	8	107	458,900
Zuid-Holland.........	673,761	232	272	57	112	780,656
Noord-Holland.......	571,340	193	197	81	168	654,797
Zeeland..............	177,832	39	117	2	27	188,522
Utrecht..............	172,487	61	52	13	34	188,799
Friesland............	292,503	80	118	10	32	320,183
Overijssel...........	253,163	65	50	5	36	271,069
Groningen...........	226,139	101	43	3	59	245,228
Drenthe..............	104,985	32	24	1	15	115,186
Limburg.............	223,528	39	18	—	86	238,509
Nederland...........	3,552,597	1054	1109	199	712	3,924,815

GENEESKUNDIGE HULP IN NEDERLAND,

TEURS VAN HET GENEESKUNDIG STAATSTOEZICHT.

1 Juli 1878.				AANTAL GEMEENTEN IN 1878.	AANTAL GEMEENTEN					
					ZONDER GENEESKUNDIGEN		ZONDER GENEESKUNDIGEN EN ZONDER VROEDVROUW.		MET VROEDVROUWEN.	
MED. DOCTOREN, ARTSEN, OUD-OFFICIEREN VAN GEZONDHEID.	PLATTELANDS GENEESHEEREN.	STEDELIJKE GENEESHEEREN.	VROEDVROUWEN.		IN 1867.	IN 1878.	IN 1867.	IN 1878.	IN 1867.	IN 1878.
88	80	8	36	185	87	98	82	95	30	31
118	79	3	90	116	25	26	23	23	51	59
247	194	41	117	192	42	51	42	50	37	43
205	137	55	199	134	17	34	15	24	70	72
32	71	1	22	112	25	52	24	48	20	17
72	41	8	30	72	20	24	19	22	18	20
86	73	7	34	43	—	2	—	2	16	15
61	35	—	43	61	13	17	12	14	22	30
99	36	3	55	57	3	5	3	5	31	27
21	10	—	20	33	3	9	2	7	12	16
33	12	—	70	125	95	102	58	67	59	53
1062	768	126	716	1130	330	420	280	357	366	383

BIJLAGE I.

VERKORTE OPGAVE

DER

COÖPERATIVE VEREENIGINGEN,

WAARVAN DE AKTE IN DE NEDERLANDSCHE STAATSCOURANT

ZIJN OPENBAAR GEMAAKT.

3de Vervolg.

COÖPERATIVE VEREENIGINGEN,

WAARVAN DE AKTE IN DE NEDERLANDSCHE STAATSCOURANT ZIJN OPENBAAR GEMAAKT.

3de Vervolg.

29°. De „*Rotterdamsche Coöperative Verbruiks-Vereeniging*" te Rotterdam. (*Staatscourant* 1880, nº. 95).

Doel, werkkring en duur der Vereeniging. Het doel der Rotterdamsche Coöperative Verbruiks-Vereeniging, gevestigd te Rotterdam, is:

1º. het verschaffen aan hare leden van onvervalschte levensbenoodigdheden van goede kwaliteit;

2º. kapitaalvorming (art. 1).

Tot bereiking van dit doel koopt de vereeniging goederen in, om die te verkoopen tegen de door het bestuur vastgestelde prijzen, die zooveel mogelijk gelijken tred moeten houden met die van den kleinhandel.

Ook kan de vereeniging voor de levering van bepaalde waren, overeenkomsten sluiten met solide leveranciers, mits zij geen leden der vereeniging zijn.

De verkoop kan ook geschieden aan niet-leden (art. 2).

De verkoop geschiedt steeds tegen contante betaling.

Het bestuur kan bij verkoop aan leden van dit voorschrift afwijken, doch alleen bij ziekte of sterfgeval, terwijl het bedrag van dat verleende crediet alsdan niet hooger mag zijn dan de helft van hun te goed hebben, met dien verstande, dat zoodanige leden minstens *f* 5 bij de vereeniging moeten te goed houden.

Het bedrag der schuld wordt bij het opmaken der eerstvolgende balans van hetgeen zij te goed hebben afgeschreven (art. 3).

De inkoopen der vereeniging geschieden, althans zooveel mogelijk, tegen gereede betaling (art. 4).

De vereeniging duurt tot den 31 December 1909 (art. 5).

Lidmaatschap. Wie lid wenscht te worden, moet zich daartoe aanmelden bij den boekhouder der vereeniging.

Het bestuur beslist over het al dan niet toelaten, en geeft van zijne beslissing schriftelijk kennis aan den betrokkene, die zich, in geval van afwijzing, op de algemeene vergadering kan beroepen (art. 7).

Men wordt lid door, binnen acht dagen na de mededeeling zijner toelating, een entréegeld van minstens 25 cents te betalen, de eerste storting te doen en het bij art. 11 van de wet tot regeling der coöperative vereenigingen bedoelde register der vereeniging te onderteekenen (art. 8).

In het kasboekje van elk lid moet door den boekhouder elke storting, uitbetaling en tegoedschrijving van interest of dividend van het betrokken lid met dag- en handteekening worden aangeteekend. Voor stortingen en tegoedschrijvingen gelden deze aanteekeningen tevens als kwitantie (art. 9).

Ieder lid heeft toegang tot de algemeene vergaderingen op vertoon van zijn bewijs van lidmaatschap.

Stem- en kiesrecht hebben alleen die leden, die ten minste *f* 5 gestort hebben.

Elk lid heeft maar ééne stem, onverschillig welk bedrag door hem tot het kapitaal wordt bijgedragen (art. 10).

Het lidmaatschap eindigt:

a. door het lidmaatschap op te zeggen;
b. door ontzetting van het lidmaatschap;
c. door nalatigheid in de voldoening der verschuldigde stortingen;
d. door vestiging van pandrecht op datgene, wat men bij de vereeniging te goed heeft;
e. door overlijden (art. 13).

Aan ieder, die ophoudt lid te zijn, of zijne rechthebbenden wordt binnen ééne maand na de goedkeuring der balans van het kwartaal, waarin zijn lidmaatschap is geëindigd, uitbetaald al hetgeen hij bij de vereeniging te goed heeft, behoudens hetgeen hieromtrent bij de volgende artikelen is bepaald (art. 14).

Opzegging geschiedt schriftelijk aan het bestuur, dat hiervan naar tijdsorde aanteekening houdt of doet houden.

In één kwartal kan, buiten het geval van vertrek naar elders, slechts een twintigste deel van het geheele aantal leden op hun verzoek worden ontslagen (art. 15).

Ingeval een lid naar elders vertrekt, zijn lidmaatschap opzegt,

en zijn ontslag in het in art. 8 genoemde register teekent, worden hem, na overlegging van een bewijs van inschrijving in het bevolkingsregister van de plaats waarheen hij zich heeft begeven, 50 pCt. der gelden, die hij op den dag der opzegging bij de vereeniging te goed heeft, binnen veertien dagen na de opzegging uitgekeerd, en binnen ééne maand na de goedkeuring der eerstvolgende balans het hem alsdan nog toekomende uitbetaald (art. 16).

Elk lid kan wegens onteerende of de vereeniging benadeelende handelingen, of wegens overtreding dezer statuten, door het bestuur van zijn lidmaatschap ontzet worden, behoudens zijn recht van beroep op de algemeene vergadering.

De door hem gestorte of hem toekomende gelden moeten hem worden uitbetaald binnen eene maand na goedkeuring der balans van het kwartaal, waarin hij van zijn lidmaatschap ontzet is (art. 17).

Bij het overlijden van een lid kan het bestuur aan zijne echtgenoote of één der erfgenamen de voortzetting van het lidmaatschap toestaan, mits deze het register, bedoeld in art. 8, teekent en degenen, die aanspraak hebben op het geheel of een deel der den overledene van de vereeniging toekomende gelden, daarvan afstand doen (art. 19).

Geldmiddelen. Het bedrijfskapitaal der vereeniging wordt gevormd door bijdragen der leden.

Elk lid is gehouden minstens *f* 25 bij te dragen, de eerste *f* 5 te voldoen in wekelijksche stortingen van minstens 25 cents.

De aanvulling tot *f* 25 kan geschieden door tegoedschrijving van interest en dividend (art. 20).

Het kapitaal geniet een jaarlijkschen interest van 5 pCt, die berekend wordt over volle guldens, en van den aanvang van het op de storting volgend kalenderkwartaal (art. 21).

Wat boven de *f* 25 te goed is kan teruggevorderd worden (art. 22).

Het bestuur heeft het recht, wanneer de geldelijke toestand der vereeniging zulks noodzakelijk of wenschelijk maakt, de gelden, die elk lid boven de *f* 25 te goed heeft, af te lossen, doch is dan verplicht minstens eene maand te voren aan belanghebbenden daarvan kennis te geven (art. 23).

De reservekas, bestemd tot dekking der verliezen, wordt gevormd uit het daarvoor aangewezen gedeelte der winst, tot dat zij een bedrag heeft bereikt van 20 pCt. van de gezamenlijke verplichte bijdragen der leden. Deze kas wordt ook vermeerderd met het bedrag van hare rente.

De entréegelden, die gebruikt worden tot afschrijving der kosten van oprichting, worden, wanneer ze voor dat doel niet meer noodig zijn, eveneens in de reservekas verantwoord.

Zij wordt afzonderlijk belegd en mag niet als bedrijfskapitaal gebezigd worden.

Als de reservekas het genoemd bedrag te boven gaat wijst de algemeene vergadering de bestemming van dat meerdere aan.

De reservekas kan gedurende het bestaan der vereeniging niet worden verdeeld.

Hij, die opgehouden heeft lid te zijn, verliest alle aanspraak daarop.

In geval van ontbinding der vereeniging wordt zij, voor zoo ver zij niet strekken moet tot afbetaling van schulden, in gelijke deelen verdeeld tusschen hen, die ten tijde der ontbinding gedurende minstens één vol kwartaal leden der vereeniging zijn (artt. 24 en 25).

Balans. Het maatschappelijk boekjaar vangt aan op den 1 Januari, doch voor de eerste maal op den dag der inschrijving en openbaarmaking der acte van oprichting.

Het eindigt op den 31 December.

Het wordt verdeeld in vier kalenderkwartalen.

De boeken worden afgesloten op den laatsten dag van elk kalenderkwartaal.

Elk kalenderkwartaal wordt door den boekhouder de balans opgemaakt en, nadat zij door het bestuur onderzocht, met inventaris en winst- en verliesrekening voorloopig is vastgesteld, binnen acht dagen ter verder onderzoek gesteld in handen van eene commissie van toezicht, bestaande uit drie leden, daartoe met hunne plaatsvervangers, door de algemeene vergadering in het laatste kalenderkwartaal van ieder jaar vooraf te benoemen, welke commissie het recht zal hebben inzage en overgifte, tegen ontvangbewijs, te verlangen van alle boeken, papieren en bescheiden, die zij zal noodig achten en die omtrent hare bevinding verslag doet in de algemeene vergadering.

Na aldus uitgebracht verslag wordt de balans door de vergadering goedgekeurd of gewijzigd (artt. 27 en 28).

Van de zuivere winst worden achtereenvolgens afgetrokken eene afschrijving van 5 pCt. op de waarde van het vast kapitaal, en van 2½ pCt. op het bedrag der kosten van oprichting, de interest, genoemd in art. 21; van het daarna overblijvende wordt 5 pCt. in de reservekas gestort, behoudens de bepalingen van art. 24, alin. 4;

uitgekeerd aan het bestuur 10 pCt., aan den boekhouder 5 pCt. en aan den administrateur 2½ pCt.; het overige wordt onder de leden verdeeld, voor zoover de laatsten betreft, naar evenredigheid van het bedrag, waarvoor door elk hunner is gekocht (art. 29).

Indien de balans, nadat interest en afschrijvingen in rekening zijn gebracht, met een tekort sluit, wordt dit gedekt door de reservekas. Is deze niet toereikend, dan heeft voor het overige eene hoofdelijke omslag plaats over allen die minstens één vol kwartaal lid der vereeniging zijn.

Wordt het bedrag van dien omslag binnen ééne maand niet betaald, dan wordt het van de gestorte bijdragen afgeschreven.

Is ten gevolge hiervan iemands reeds gestorte bijdrage tot beneden *f* 25 teruggebracht, dan treedt te zijnen opzichte de bepaling van art. 30, alinea 3, weder in werking. Is iemands bijdrage op die wijze tot beneden *f* 5 teruggebracht, dan is hij op nieuw verplicht tot wekelijksche storting.

Onverminderd het bovenstaande wordt de verantwoordelijkheid der leden beheerscht door het bepaalde bij art. 19 der wet op de coöperative vereenigingen, echter met dien verstande, dat geen lid voor zijn eigen aandeel, vermeerderd met hetgeen hij als borg zijner medeleden zal hebben te voldoen, kan verplicht worden tot betaling eener grootere som dan die, welke hij bij de vereeniging te goed heeft of op het oogenblik zijner uittreding te goed had (art. 31).

Het bestuur. Het beheer der vereeniging is opgedragen aan negen bestuurders, daartoe door de algemeene vergadering der leden gekozen.

Bestuursleden mogen nog direct noch indirect leveranciers der vereeniging zijn.

Tusschen hen mag geene bloed- of aanverwantschap bestaan tot in den derden graad.

Zij worden benoemd voor den tijd van drie jaren; hun last is echter te allen tijde herroepelijk.

Jaarlijks, en wel op de eerste gewone algemeene vergadering, treedt daarvan een derde af, volgens rooster te bepalen.

De aftredenden zijn herkiesbaar.

Het bestuur kiest uit zijn midden een voorzitter en een secretaris, die tevens voorzitter en secretaris der algemeene vergadering zijn (art. 32).

Het bestuur benoemt, schorst en ontslaat al de beambten en bedienden der vereeniging, stelt hunne instructiën en borgstellingen vast en regelt hunne bezoldigingen.

Voor de vereeniging der betrekkingen van boekhouder en administrateur is de goedkeuring der algemeene vergadering noodig (art. 33).

Het bestuur waakt voor de belangen der vereeniging en de naleving der statuten en reglementen.

Het bestuur sluit de bij art. 2 bedoelde contracten en zorgt, dat aan den inhoud daarvan stipt worde voldaan (art. 34).

Het toezicht. Het toezicht op de handelingen van het bestuur wordt uitgeoefend door de commissie, genoemd in art. 28.

De belegging, opneming van gelden, het koopen, verkoopen en bezwaren van onroerende goederen geschiedt in overleg met de commissie van toezicht. Komt dat overleg niet tot stand, dan beslist de algemeene vergadering.

De commissie van toezicht is bevoegd te allen tijde de kas te verifiëren (artt. 35, 36 en 37).

Algemeene vergadering. Er hebben jaarlijks vier gewone algemeene vergaderingen plaats, en wel binnen zes weken na het einde van elk kalenderkwartaal.

Buitengewone algemeene vergaderingen worden belegd, zoo dikwijls het bestuur zulks noodig acht, of dit met opgave van redenen geëischt wordt (behoudens art. 10 der wet op de coöperative vereenigingen) door vijftig leden of door de commissie van toezicht (art. 39).

De agenda voor de algemeene vergadering wordt vastgesteld door het bestuur, dat daarin moet opnemen alle voorstellen, vóór de oproeping schriftelijk bij den secretaris ingediend door tien leden der vereeniging of door de commissie van toezicht.

Over voorstellen niet op de agenda geplaatst kan geen besluit worden genomen (art. 40).

Geene besluiten worden genomen dan met meerderheid van stemmen.

Geene verandering wordt in de statuten gebracht, dan met drie vierden der stemmen van de aanwezige stemgerechtigde leden.

Het besluit tot ontbinding der vereeniging vóór den vastgestelden tijd, moet genomen worden op twee, met eene tusschenruimte van vier weken, te houden algemeene vergaderingen; op de eerste met drie vierden, op de tweede met meerderheid der stemmen.

De stemmingen over personen hebben plaats met ongeteekende briefjes. Bij staking van stemmen over personen beslist het lot; bij staking van stemmen over zaken worden deze geacht te zijn verworpen (art. 42).

De algemeene vergadering heeft de eindbeslissing omtrent alle aangelegenheden der vereeniging.

Zij beslist over zin en inhoud van genomen besluiten en der statuten, voor zoover die aanleiding mochten geven tot verschillende opvattingen, en over geschillen tusschen het bestuur en de commissie van toezicht (art. 43).

Niet-leden der vereeniging kunnen met toestemming van het bestuur de algemeene vergaderingen bijwonen en met toestemming der vergadering aan de beraadslagingen deelnemen (art. 44).

Slotbepaling. Een jaar vóór het eindigen van den tijd, waarvoor de vereeniging is opgericht, besluit eene daartoe opzettelijk belegde algemeene vergadering over de al of niet voortzetting der vereeniging (art. 45).

30°. De „*Coöperative Winkelvereeniging van het district Zwolle cum annexis van Eigen Hulp*", te Zwolle. (*Staatscourant* 1880, n°. 123).

Doel der Vereeniging. De vereeniging draagt den naam van „De coöperative winkelvereeniging van het district Zwolle cum annexis van Eigen Hulp", en is gevestigd in de gemeente Zwolle.

Het doel harer onderneming is: ten eerste aan hare leden onvervalschte levensbehoeften van goede kwaliteit te verschaffen, en ten tweede door de daarmede te behalen winsten aan hare leden de mogelijkheid te bereiden tot kapitaalvorming (art. 1).

Om deze doeleinden te bereiken, drijft de vereeniging eene winkelnering, aanvankelijk van kruidenierswaren en, naarmate de omstandigheden zulks vorderen en de geldmiddelen dit veroorloven, breidt zij haren werkkring uit.

De verkoop geschiedt tegen prijzen die zooveel mogelijk gelijken tred houden met die van den gewonen kleinhandel (art. 2).

De winkelverkoop heeft ook aan niet-leden plaats, zonder dat deze echter aanspraak kunnen maken op winstuitkeering (art. 3).

De winkelverkoop geschiedt tegen gereede betaling.

De leden der vereeniging, en met toestemming van het bestuur ook niet-leden, zijn bevoegd eene zekere som bij het bestuur te storten, om hieruit de waren te betalen, die zij van de vereeniging zullen koopen (art. 4).

De vereeniging wordt aangegaan voor het tijdvak aanvangende met den datum van openbaarmaking dezer statuten in de *Staats-*

courant en eindigende den 9 Juni 1906. Het eerste dienstjaar vangt aan op den dag van voorschreven openbaarmaking.

De volgende dienstjaren, te beginnen met 1881, vangen aan op 1 Januari van elk jaar (art. 5).

Van het kapitaal en de administratie Het kapitaal der vereeniging bestaat uit aandeelen op naam, groot *ƒ* 5; ieder lid moet vijf aandeelen bezitten of verwerven. Het eerste aandeel moet in eens of desverkiezende in wekelijksche termijnen van minstens 10 cents worden gestort. De overige aandeelen kunnen gevormd worden door tegoedschrijving van de helft der jaarlijksche winsten. Vrijwillige stortingen worden ten allen tijde aangenomen. Zonder besluit der algemeene vergadering kan geen geld worden opgenomen (art. 6).

Het kapitaal geniet een interest van 4 pCt. Deze interest wordt berekend van den dag der storting af; doch alleen van volgestorte aandeelen (art. 7).

Er wordt eene reservekas gevormd uit de winst, tot dat zij een bedrag heeft bereikt van twintig ten honderd van het gestorte kapitaal. Deze reservekas is bestemd tot dekking van verliezen. Zij kan gedurende het bestaan der vereeniging niet onder de leden verdeeld worden.

In geval van ontbinding der vereeniging wordt zij, voor zoo ver zij niet strekken moet tot betaling van bestaande schulden, hoofdelijk verdeeld tusschen hen, die ten tijde der ontbinding leden der vereeniging waren (art. 8).

Indien het kapitaal der vereeniging tot vijf en zeventig ten honderd verminderd is, geeft het bestuur daarvan kennis in eene buitengewone algemeene vergadering en doet de noodige voorstellen, hetzij tot aanvulling van het kapitaal of tot ontbinding der vereeniging. Wordt tot het laatste overgegaan, dan is het bestuur met de liquidatie belast (art. 9).

Bij uittreding uit de vereeniging worden de gestorte aandeelen terugbetaald (art. 10).

Terugbetaling van kapitaal zonder opzegging van lidmaatschap kan, mits door voldoende redenen gesteund, door het bestuur worden toegestaan, behoudens het bepaalde bij de eerste zinsnede van art. 6. Het bestuur kan om financiële redenen de aandeelen, welke de leden boven het bij art. 6 bepaalde getal mochten hebben, bij loting a pari aflossen, mits daarvan eene maand te voren aan den belanghebbende kennis gevende (art. 11).

Bij overlijden van een lid kunnen de erfgenamen de dadelijke

uitbetaling eischen der helft van het aan den overledene toekomende kapitaal met interest tot een maximum van *f* 25. Het overige met interest van het loopende kwartaal nadat de balans zal zijn goedgekeurd, of zooveel vroeger als de kas het toelaat (art. 12).

De boekhouding geschiedt volgens handelsbeginselen. De boeken worden bij het einde des jaars afgesloten; de rekening en verantwoording door het bestuur opgemaakt en door commissarissen goedgekeurd, wordt vóór den laatsten Maart daaraanvolgende door het bestuur aan de algemeene vergadering ter beoordeeling overgelegd (art. 13).

Na aftrek van de rente van het kapitaal, van alle onkosten en na de afschrijvingen van vijf ten honderd op de gereedschappen en van twee ten honderd op den opstand en de gebouwen, wordt van de zuivere winst vijf ten honderd toegekend aan het reservefonds bedoeld bij art. 8, of zooveel minder als noodig is om dat fonds op het vereischte bedrag te brengen, en vijf ten honderd ter beschikking van het bestuur gesteld, terwijl het overschot onder de leden of hunne rechthebbenden wordt verdeeld of te goed geschreven, naar evenredigheid van hetgeen door elk hunner is gekocht.

Indien de reservekas niet toereikend mocht zijn om een onver hoopt nadeelig slot te dekken, belegt het bestuur eene algemeene vergadering tot het beramen der noodige maatregelen (art. 14).

Van de leden. Lid der vereeniging kan worden ieder die lid is van het district Zwolle cum annexis der vereeniging „Eigen Hulp" en die bekwaam is tot het aangaan van overeenkomsten.

Ook kunnen leden zijn menages van militairen, mits vertegenwoordigd als lid der vereeniging „Eigen Hulp".

Het domicilie der vereeniging, alsmede van die leden welke buiten de gemeente Zwolle woonachtig zijn, is te Zwolle, ten kantore der winkelvereeniging (art. 16).

Ieder lid moet bij zijne toetreding het register bedoeld bij art. 11 der wet van 17 November 1876 (*Staatsblad* n°. 227) ter regeling der coöperative vereenigingen, onderteekenen, de eerste storting doen en een entréegeld van 10 cents betalen, waarvoor hij een exemplaar der statuten, een kasboekje en een bewijs van lidmaatschap ontvangt.

In het kasboekje moet elke storting op de aandeelen, elke uitbetaling en elke tegoedschrijving van interest en dividend van het betrokken lid, door een lid van het bestuur worden aangeteekend met datum en handteekening. Dit geldt als kwitantie (art. 17).

Het lidmaatschap wordt verloren:

a. door opzegging;

b. door vervallenverklaring ten gevolge van verzuimde storting van den inbreng;

c. door verlies der bekwaamheid om overeenkomsten aan te gaan;

d. door het uittreden als lid van het district Zwolle der vereeniging „Eigen Hulp";

e. door den dood (art. 18).

De opzegging van het lidmaatschap heeft plaats door schriftelijke kennisgeving aan den secretaris van het bestuur, terwijl het lidmaatschap eindigt op den dag der inschrijving en onderteekening in het register bedoeld in art. 11 der wet tot regeling der coöperative vereenigingen, volgens art. 13 dier wet (art. 19).

Elk lid kan wegens overtreding dezer statuten of benadeeling der vereeniging door het bestuur uit zijn lidmaatschap worden ontzet, behoudens zijn recht van beroep op de algemeene vergadering. Die ontzetting geschiedt met schriftelijke kennisgeving aan den betrokken persoon. Het bestuur stelt daarvan aanteekening in het register bij art. 19 bedoeld (art. 20).

Van de vergaderingen. Er heeft jaarlijks minstens ééne algemeene vergadering plaats, en wel in de maand Maart. De leden worden tot de vergadering minstens vijf dagen te voren opgeroepen door biljetten vermeldende de te behandelen punten (art. 21).

De agenda voor elke algemeene vergadering wordt vastgesteld door het bestuur, dat daarin moet opnemen alle voorstellen die vóór de oproeping door minstens 10 leden der vereeniging schriftelijk bij het bestuur zijn ingediend.

Onderwerpen die niet op de agenda zijn geplaats kunnen wel worden besproken, doch daaromtrent kunnen geene besluiten worden genomen (art. 22).

De algemeene vergadering heeft de eindbeslissing over alle aangelegenheden der vereeniging en houdt in hoogste ressort toezicht op alle handelingen van het bestuur, behoudens het toezicht en de verplichtingen omschreven in de statuten der vereeniging „Eigen Hulp" en in het districtsreglement van Zwolle cum annexis.

In de vergaderingen hebben stem- en kiesrecht alle leden die minstens één vol aandeel gestort hebben. Elk lid heeft slechts éćne stem, onverschillig hoeveel aandeelen hij bezit.

Op alle vergaderingen wordt over alle voorstellen zaken betreffende mondeling gestemd en bij meerderheid van stemmen beslist.

Bij staking van stemmen wordt de zaak tot eene volgende vergadering verdaagd. Staken de stemmen alsdan op nieuw, zoo wordt zoodanig voorstel als verworpen beschouwd. Over personen wordt bij besloten briefjes gestemd, en daarbij wordt volstrekte meerderheid vereischt.

Heeft bij de eerste stemming niemand de volstrekte meerderheid verkregen, dan heeft eene herstemming plaats tusschen de beide personen die de meeste stemmen hebben verworven. Moehten alsdan de stemmen staken, dan beslist het lot.

Tot het nemen van wettige besluiten moet de presentielijst geteekend zijn door een vijfde der leden in de gemeente Zwolle woonachtig. Is dit aantal niet tegenwoordig, dan wordt eene nieuwe vergadering minstens veertien dagen later uitgeschreven. Als het gevorderde getal leden dan nog niet mocht tegenwoordig zijn, worden met de alsdan aanwezige leden wettige besluiten genomen (artt. 23—25).

Zoo noodig roept het bestuur de leden op tot buitengewone vergaderingen; zulk eene vergadering kan ook worden belegd op schriftelijk verzoek van minstens één vijfde der leden, op dat van commissarissen, of op dat van het districtsbestuur. Indien aan dit verzoek binnen veertien dagen geen gevolg is gegeven, kunnen de verzoekers zelve tot eene bijeenroeping overgaan (art. 26).

Van het bestuur. Het bestuur der vereeniging is opgedragen aan hoogstens negen leden, te Zwolle woonachtig. Zij worden voor den tijd van drie jaren benoemd Telken jare treedt op 1 April een derde af, volgens daarvan door het bestuur te maken rooster. De aftredenden zijn herkiesbaar. De benoemingen tot vervulling zoo van de gewone als van buitengewone vacaturen in het bestuur geschieden in de gewone vergadering van Maart.

Het bestuur is verplicht voor elke vacature eene aanbeveling te doen van drie personen; de vergadering is aan deze aanbeveling niet gebonden. Hij die benoemd wordt ter vervulling van eene buitengewone vacature, treedt af op den tijd, waarop hij, dien hij vervangt, had moeten aftreden. Het eerste deel van het bestuur treedt af op 1 April 1881. Het bestuur kiest uit zijn midden een voorzitter, een secretaris en een penningmeester.

Contractanten en leveranciers van den winkel en concurrenten der vereeniging zijn niet verkiesbaar als leden van het bestuur (art. 27).

Het toezicht op de handelingen van het bestuur wordt uitgeoefend

door vijf commissarissen uit en door de leden te verkiezen. Zij benoemen uit hun midden een voorzitter en een secretaris.

Zij zijn bevoegd ten allen tijde inzage van de boeken, de bescheiden en de kas der vereeniging te nemen, hetgeen zij verplicht zijn minstens eenmaal 's maands te doen.

Zij nemen bij gebleken onregelmatigheden de noodige maatregelen in het belang der vereeniging en zijn bevoegd ten allen tijde het bestuur eu ieder zijner leden te schorsen, tot dat eene zoo spoedig mogelijk te beleggen algemeene vergadering zal hebben beslist of ontslag moet worden verleend (art. 28).

De last aan het bestuur en aan commissarissen verleend, is ten allen tijde herroepelijk (art. 29).

Het beheer van den winkel is opgedragen aan een winkelhouder of houdster.

Het bestuur bepaalt het bedrag der bezoldiging voor dezen beambte en is bevoegd hem of haar te benoemen, te schorsen en te ontslaan. Hij (of zij) is verplicht tot het stellen van een borgtocht ten genoegen van het bestuur (art. 30).

Het bestuur is belast met de geheele regeling der zaken die den winkel betreffen. Het doet de inkoopen, bepaalt de winkelprijzen en zorgt voor de noodige hulp voor den winkelhouder of houdster. Bovenal oefent het een nauwlettend toezicht uit op de deugdelijkheid der in den winkel aanwezige waren (art. 32).

Het bestuur benoemt zoo noodig een boekhouder en bepaalt zijne bezoldiging (art. 33).

Over de ontbinding. Een besluit tot ontbinding der vereeniging vóór den bij art. 5 bepaalden tijd kan niet anders worden genomen dan met eene meerderheid van drie vierden der stemmen, op eene eerste algemeene vergadering, gevolgd door eene gewone meerderheid op eene tweede vergadering, vier weken na de eerste gehouden, behoudens het bepaalde bij art. 18, alinea 3, der wet op de coöperative vereenigingen (art. 35).

Indien bij de gerechtelijke of buitengerechtelijke vereffening van den boedel der vereeniging blijkt dat hare baten ontoereikend zijn om aan hare verbindtenissen te voldoen, zijn zij, die bij de ontbinding lid waren, en zij die in het daaraan voorafgaande jaar zijn uitgetreden, tot dekking van het tekort en wel voor gelijke deelen verplicht, met dien verstande, dat zij ook gezamenlijk voor ieders aandeel in den omslag borg blijven. De aansprakelijke personen zijn gehouden tot onmiddelijke betaling van hunne aandeelen in

den omslag, vermeerderd met 50 pCt. of zoo veel minder als de vereffenaar of curator voldoende acht tot voorloopige dekking van eenen naderen omslag voor de kosten van invordering en voor het aandeel van hen, die in gebreke mochten blijven aan hunne verplichting te voldoen.

In geen geval echter strekt de verplichting van eenig lid zich verder uit dan het bedrag der vijf aandeelen, die ieder lid ingevolge art. 6 van het reglement moet verwerven (art. 36).

Slotartikel. Wijziging in dit reglement kan niet anders plaats hebben dan in eene algemeene vergadering waar minstens de helft van de leden aanwezig is.

Is dit getal op eene eerste vergadering niet tegenwoordig, zoo wordt gehandeld als in de beide laatste alinea's van art. 25 is bepaald (art. 37).

31°. [1]) De „*Coöperative Spaar- en Voorschotbank*" te Enschedé. (*Staatscourant* 1880, n°. 124).

De navolgende artikelen der oorspronkelijke akte worden van nu voortaan gelezen als volgt:

De stortingen en goed geschreven aandeelen in de baten blijven het bijzonder eigendom van ieder lid, maar mogen gedurende den tijd van zijn lidmaatschap slechts worden opgeëischt voor zooverre zij meer dan het volle aandeel van *f* 75 bedragen (art 7).

De aandeelen der leden worden aan ieder die ophoudt lid te zijn of aan zijne erfgenamen eene maand na het ophouden van het lidmaatschap, in geld uitbetaald, voor zooverre hij namelijk van zijne zijde geene verplichtingen jegens de vereeniging heeft, waaronder ook borgstelling gerekend wordt.

Het in den loop van een jaar uitbetaalde bedrag deelt niet in de winsten over dat jaar gemaakt (art. 9).

Commissarissen benoemen uit hun midden een president en secretaris, die van de genomen besluiten aanteekening moet houden. Met de werkzaamheden van secretaris kan ook de directeur worden belast.

Om een besluit te kunnen nemen moeten minstens drie commissarissen tegenwoordig zijn (art 14).

---

[1]) De akte van oprichting dezer vereeniging, zijnde n°. 5, bij uittreksel opgenomen in het *Jaarboekje* voor 1878, Bijl. I, blz. 114.

Ieder jaar in de maand Februari zal er eene algemeene vergadering der leden plaats hebben. Op deze vergadering zal het bestuur verslag van zijne werkzaamheden in het afgeloopen jaar uitbrengen en eene balans over dat jaar der vergadering ter goedkeuring aanbieden; deze balans zal vooraf door eene commissie van drie personen, uit de leden op de voorafgaande algemeene vergadering te benoemen, worden nagezien.

Nadat de balans is vastgesteld wordt eerst vier percent, gerekend uit de zuivere winst, of indien minder dan dit gewonnen is, de geheele winst aan de leden uitgekeerd.

Van hetgeen boven voormelde vier percent overblijft, wordt vijftig percent bij het dividend der leden gevoegd, tien percent aan het reservefonds, vijftien percent aan commissarissen en vijf en twintig percent aan den directeur uitgekeerd, behalve zoodanige verdere belooning als aan hem door commissarissen zal worden toegelegd. De winst wordt verdeeld tusschen de leden, pondspondsgewijze over het beloop hunner aandeelen; zij wordt berekend over ronde sommen van *f* 1 en gaat in op 1 Januari van ieder jaar volgende op de storting; de tegenwoordige leden deelen over het loopende jaar nog mede in de winst, te rekenen van den eersten dag der maand volgende op die der storting (art. 19).

Om eene algemeene vergadering te kunnen houden moet minstens een vijftiende der leden tegenwoordig zijn. Is dit niet het geval, dan zal er veertien dagen later eene nieuwe vergadering worden opgeroepen, waarop de tegenwoordig zijnde leden kunnen beslissen (art. 23).

Er wordt geen voorschot gegeven dan van *f* 10 of het veelvoud van dien (art. 28).

De tijd waarvoor een voorschot gegeven wordt duurt tien weken of het veelvoud van dien, zoo als dit met den geldnemer en zijne borgen bepaald wordt (art. 30).

De berekende rente bedraagt over tien weken, bij een voorschot tot honderd weken een percent, en boven de honderd weken een half percent. Deze rente wordt dadelijk van het voorschot afgehouden (art. 31).

Die in de afdoening der schuld nalatig is, kan bij elk verzuim met eene boete van tien percent over het verschuldigd of onbetaald gebleven bedrag gestraft worden, ter beoordeeling van den directeur.

De boete moet voor alles met het onbetaald gebleven bedrag in de zitting, volgende op die waarin zij verbeurd is, worden voldaan.

Een derde verzuim geeft bovendien aan commissarissen de bevoegdheid om, zonder inachtneming van termijnen, al het dan nog verschuldigde met de verbeurde boeten dadelijk geheel op te vorderen.

De nalatige verbeurt daarbij alle aanspraken op verder voorschot.

De schuldenaar wordt geacht in gebreke te zijn door het enkel verloop van den bepaalden termijn, zonder dat eenige in gebrekestelling hetzij van hem, hetzij van de borgen noodig zij.

Commissarissen hebben de bevoegdheid de hier bepaalde boeten kwijt te schelden, zoo ziekte, sterfgeval of andere wettige oorzaken de afbetaling hebben verhinderd.

Ook kunnen zij om dergelijke redenen de geheele opvordering uiterlijk twee maanden uitstellen (art. 34).

Art. 37 met het hoofd boven dat en de volgende artikels vervat, terwijl als hoofd boven de art. 38 tot en met 44 van nu voortaan alleen gelezen moet worden: *Over de Spaarbank.*

Na art. 44 moet worden bijgevoegd een nieuw artikel 45 onder het hoofd: *Over te maken veranderingen* (art. 37—44).

De bepalingen in de acte van oprichting en in deze acte voorkomende, kunnen niet worden veranderd dan na goedkeuring der algemeene vergadering overeenkomstig art. 23 te houden (art. 45).

32°. *Westlandsche Coöperative Vereeniging tot exportatie van vruchten*, te Rotterdam. (*Staatscourant* 1881, n°. 93).

Voorwerp der onderneming. De vereeniging stelt zich ten doel:

1°. om voor gemeenschappelijke rekening, boom-, tuin en veldvruchten, door hare leden daartoe aangeboden, naar het buitenland uit te voeren, aldaar te verkoopen en de opbrengst onder de leden te verdeelen, in verhouding van ieders aandeel in het uitgevoerde;

2°. om door nauwkeurig toezicht op qualiteit, quantiteit en verpakking, gepaard aan het deponeeren van een handelsmerk of van handelsmerken, en door hetgeen verder blijken zal daartoe dienstig te kunnen zijn, aan de producten harer leden op de buitenlandsche markten gereede afname te verzekeren (art. 1).

Het bestuur beslist over de aanneming tot uitvoer der daartoe door de leden aangeboden vruchten, en neemt daartoe alleen die aan, welke door hetzelve in den staat, waarin zij worden aangeboden, met het oog op het doel der vereeniging, tot den uitvoer geschikt worden geoordeeld (art. 2).

Het bestuur is bevoegd ook boom-, tuin- en veldvruchten van

niet-leden ten uitvoer door de vereeniging aan te nemen, mits het aangebodene ten aanzien van qualiteit, quantiteit en verpakking voldoet aan de vereischten, die als uitvloeisel van het in art. 1 omschreven doel der vereeniging moeten worden gesteld (art. 3).

De afdeelings-directeur beslist omtrent de plaats waarheen de goederen zullen worden uitgevoerd, en regelt alles wat de expeditie, het vervoer en den verkoop betreft (art. 4).

De uitvoer en verkoop geschieden ten name der vereeniging (art. 5).

Persoonlijke aansprakelijkheid. Voor de verbindtenissen der vereeniging zijn de leden jegens derden persoonlijk voor gelijke deelen aansprakelijk (art. 6).

Bestuur en toezicht. Algemeene vergadering. Het bestuur bestaat uit zooveel leden als er afdeelingen zijn.

De bestuurders worden gekozen door de algemeene vergadering, die aan ieder hunner bij zijne benoeming eene afdeeling aanwijst, voor de uitoefening van een deel zijner functiën volgens deze statuten.

De afdeeling, voor welke volgens het voorgaande lid een bestuurder moet worden benoemd, doet eene voordracht voor zijne benoeming.

De bestuurders worden voor onbepaalden tijd gekozen (art. 7).

Het toezicht op de handelingen van het bestuur wordt uitgeoefend door een raad van toezicht, bestaande uit hoogstens viermaal zooveel leden als er afdeelingen zijn.

Voor elke afdeeling zijn hoogstens vier leden van dien raad meer bepaaldelijk belast met het toezicht op de handelingen des bestuurs, die afdeeling betreffende.

De leden van dien raad worden gekozen voor den tijd van 3 jaren door de algemeene vergadering, ten aanzien van elk lid na een voordracht van de afdeeling, die volgens het voorgaand lid bij die benoeming bijzonder is betrokken.

Met het eind van elk dienstjaar treedt voor elke afdeeling een lid van den raad van toezicht af, dat eerst na één jaar herkiesbaar is (art. 8).

De bestuurders zijn verplicht aan ieder lid van den raad van toezicht ten allen tijde te geven: volkomen inlichting omtrent hetgeen door hen voor de vereeniging verricht is en wordt, en omtrent den staat der kas, gelegenheid om deze op te nemen en te verifiëeren, en inzage van alle bescheiden der vereeniging en van de boeken en registers, tot het bestuur der vereeniging betrekkelijk (art. 9).

Het loon der bestuurders wordt bepaald door de algemeene vergadering (art. 10),

Naar gelang de ten uitvoer aangenomen goederen te gelde worden gemaakt, is het bestuur verplicht de opbrengst daarvan, na aftrek van alle kosten daarop drukkende, met inbegrip der loonen van bestuurders en anderen, voor zoover zij per colli of in verhouding van het bedrag der opbrengst worden berekend, te verdeelen onder diegenen, die dezelve ten uitvoer hebben aangeboden, zulks naar verhouding van hetgeen ieder tot de verkochte partij, welker zuivere opbrengst verdeeld wordt, heeft bijgedragen (art. 12).

De bestuurders hebben de bevoegdheid om zoo dikwijls zij dit noodig oordeelen eene algemeene vergadering bijeen te roepen.

Behalve het geval, voorzien in art. 10 der wet tot regeling der coöperative vereenigingen van den 17den November 1876 (*Staatsblad* n°. 227), is het bestuur nog verplicht om op schriftelijk verzoek van den raad van toezicht eene algemeene vergadering bijeen te roepen. Indien aan dit verzoek binnen acht dagen geen gevolg wordt gegeven, kan de raad van toezicht tot die bijeenroeping overgaan (art. 13).

De tijdelijke voorzitter van het bestuur of, bij ontstentenis van bestuurders, een der leden van den raad van toezicht, bekleedt het voorzitterschap in de algemeene vergadering.

De besluiten der algemeene vergadering zijn verbindend voor de leden.

Zij worden genomen bij meerderheid van stemmen.

Benoemingen geschieden bij stemming met gesloten briefjes.

Indien de eerste stemming geen volstrekte meerderheid heeft opgeleverd, wordt er herstemd tusschen hen, die betrekkelijk de meeste stemmen hebben bekomen, ten getale van tweemaal het getal der te vervullen plaatsen. Bij deze stemming zijn zij, die betrekkelijk de meeste stemmen hebben bekomen, benoemd, en beslist tusschen hen, die een gelijk aantal stemmen bekomen hebben, het lot. Het laatste geschiedt evenzeer ter bepaling wie van meer met een gelijk aantal stemmen voor de herstemming in aanmerking komen (art. 14).

Het bestuur en elk zijner leden afzonderlijk zijn voor het door hunne schuld, verzuim of onachtzaamheid toebrengen van schade aan de vereeniging, voor de niet nakoming der statuten en der wet, en voor de niet uitvoering van de besluiten der algemeene vergadering, solidair aan de vereeniging verantwoordelijk (art. 15).

Duur der vereeniging. De vereeniging wordt aangegaan voor den tijd van twintig jaren (art. 16).

Voorwaarden voor de in- en uittreding der leden. De vereeniging is verdeeld in afdeelingen. Het getal daarvan wordt bepaald door de algemeene vergadering.

Ieder die bekwaam is zich te verbinden, kan als lid der vereeniging voor een harer afdeelingen worden aangenomen.

Over de aanneming beslist voor iedere afdeeling de bestuurder van die afdeeling (art. 7, 2de lid), behoudens beroep op den raad van toezicht.

Aangenomen zijnde wordt men lid door onderteekening van het register, bedoeld in art. 11 der wet tot regeling der coöperative vereenigingen (art. 18).

Ieder lid is vrij ten allen tijde uit de vereeniging te treden door opzegging van zijn lidmaatschap (art. 19).

Een lid kan door het bestuur met goedkeuring van den raad van toezicht, op voordracht van den bestuurder der afdeeling, waartoe het lid behoort, van zijn lidmaatschap worden ontzet op grond dat het volgens het oordeel van het bestuur en den raad van toezicht door zijne handelingen den goeden naam der vereeniging in gevaar brengt of haar benadeelt, of wel zich niet gedraagt naar den inhoud der statuten (art. 20).

Buitendien houdt het lidmaatschap op door den dood, het faillissement of den staat van kennelijk onvermogen en door het verlies der bekwaamheid om zich te verbinden (art. 21).

Een uitgetreden lid of zijne rechtverkrijgenden blijven recht hebben op hun aandeel in de zuivere opbrengst der verkochte goederen volgens art. 12. Hij of zijne rechtverkrijgenden dragen voor het geheele loopende jaar in de uitgaven bedoeld in art. 24 (art. 22).

Geldmiddelen. De algemeene onkosten over elk dienstjaar, dat zijn die uitgaven der vereeniging, welke, als niet onmiddellijk drukkende op de opbrengst der verkochte goederen, niet te gelijk met de verantwoording hiervan kunnen worden verrekend, worden door hen, die aan het eind van het dienstjaar lid der vereeniging zijn, en hen, die dit gedurende het dienstjaar geweest zijn, gedragen in de verhouding van het van ieder hunner in het dienstjaar uitgevoerde aantal colli's tot den geheelen uitvoer (art. 24).

Zij, die na de oprichting lid dezer vereeniging worden, betalen een intreegeld, waarvan het bedrag door het bestuur in overleg met den raad van toezicht bepaald wordt.

De bestemming dezer gelden, alsmede de wijze van bewaring of belegging regelt de algemeene vergadering (art. 25).

33°. *Coöperative Winkelvereening van „Eigen Hulp", district Breda en omstreken*, *te* Breda. (*Staatscourant* 1881, n°. 95.)

Naam, zetel en doel der vereeniging. De vereeniging draagt den naam van *Coöperative Winkelvereeniging van „Eigen Hulp", district Breda en omstreken*, is gevestigd te Breda en is een afdeeling van dat district, waarvan de statuten zijn goedgekeurd bij Koninklijk besluit van den 12den Mei 1880, n°. 29 (art. 1).

De vereeniging wordt aangegaan voor een termijn, aanvangende op den dag van het verlijden der akte van oprichting en eindigende op den 9den Juni 1906.

Het domicilie der vereeniging is voor alle leden het kantoor der coöperative winkelvereeniging (art. 2).

Het doel der vereeniging is aan haar leden onvervalschte huishoudelijke benoodigdheden van dagelijksch gebruik en van goede qualiteit tegen billijken prijs te verschaffen (art. 3).

Het lidmaatschap en de daaraan verbonden rechten en plichten. Alleen leden van de vereeniging „Eigen Hulp", district Breda en omstreken, volgens de wet bevoegd tot het aangaan van verbintenissen, kunnen tot leden der vereeniging worden aangenomen.

Ook kunnen leden zijn menages van militairen, mits vertegenwoordigd als lid der vereeniging „Eigen Hulp" (art. 4).

Elk lid moet binnen acht dagen na zijn toetreding, het register, bedoeld bij art. 11 van de wet tot regeling der coöperative vereenigingen, teekenen en zich verbinden tot het storten van minstens *f* 25 (art. 5).

Alle verkoopen geschieden voor de leden à comptant, of tegen een maandelijksch crediet.

Het bestuur heeft het recht het crediet te weigeren. Ook aan niet-leden kan worden verkocht, echter tegen comptante betaling en zonder eenig aandeel in de winst (art. 7).

Alleen de leden der vereeniging hebben rechtens toegang tot de algemeene vergadering. Elk lid brengt slechts één stem uit.

De leden der vereeniging „Eigen Hulp", district Breda en omstreken, kunnen tot de algemeene vergadering worden toegelaten en aan de beraadslagingen deelnemen; zij brengen echter geen stem uit (art. 8).

Het lidmaatschap wordt verloren:

a. door opzegging;

b. door vervallenverklaring ten gevolge van verzuimde storting van den inbreng;

c. door verlies der bekwaamheid om overeenkomsten aan te gaan;

d. door het uittreden als lid van het district Breda en omstreken der vereeniging "Eigen Hulp";

e. door den dood.

Elk lid, dat uit de vereeniging treedt, kan een jaar daarna zijn inbrenggelden en te goed geschreven aandeelen in de baten opvorderen.

Bij vertrek naar elders kan de uitbetaling drie maanden daarna geschieden.

Indien de kas het toelaat kunnen deze termijnen door het bestuur worden verkort.

Bij overlijden kunnen de rechtverkrijgenden onmiddellijk uitbetaling vorderen (art. 10).

Elk lid kan wegens overtreding dezer statuten of benadeeling der vereeniging door het bestuur van zijn lidmaatschap worden ontzet, behoudens zijn recht van beroep op de algemeene vergadering. Die ontzetting geschiedt met schriftelijke kennisgeving aan den betrokken persoon.

Het bestuur doet daarvan aanteekening in het register, in art. 5 bedoeld (art. 11).

Geldmiddelen der vereeniging. Ieder lid moet in eens *f* 25 of minstens vijftig cents per maand bij den penningmeester storten, totdat hij de som van *f* 25 zal hebben volgestort.

De stortingen zijn op naam en onvervreemdbaar en van een doorloopend nummer voorzien.

Zij geven, overeenkomstig de regeling in art. 14 vervat, een rente van vier percent 's jaars, aanvang nemende den eersten dag van het quartaal, volgende op dat, waarin de volledige storting heeft plaats gehad.

Zoodra het bedrag der stortingen de som van *f* 2.50 heeft bereikt, heeft het lid recht op aandeel in de winst.

Zoolang het vastgesteld bedrag van *f* 25 niet geheel is gestort, wordt het aandeel in de winst daartoe bijgeschreven (artt. 12 en 13).

Na voldoening van alle kosten van winkel- en magazijnhuur, van belasting, administratie en assurantie en van alle uitgaven, tot het doel der vereeniging vereischt, wordt uit het overblijvend saldo vooraf uitgekeerd aan ieder der leden vier percent van de door hen gestorte gelden. De verdeeling geschiedt daarna als volgt:

10 percent voor het reservefonds en 90 percent onder de leden, naar evenredigheid van het bedrag, dat door elk hunner gedurende het afgeloopen jaar is besteed (art. 14).

Er wordt een reservefonds gevormd uit de winst, tot een bedrag van hoogstens 50 percent van het gestort kapitaal. Het is bestemd tot dekking van mogelijke verliezen en kan gedurende het bestaan der vereeniging niet verdeeld worden. In geval van ontbinding der vereeniging wordt het, voor zooverre het niet strekken moet tot afbetaling van bestaande schulden, hoofdelijk verdeeld tusschen hen, die ten tijde van de ontbinding minstens een jaar lid der vereeniging zijn en naar evenredigheid van het gestort kapitaal (art. 15).

Indien het reservefonds niet toereikend is om een onverhoopt nadeelig saldo te dekken, belegt het bestuur een vergadering tot het beramen van de noodige maatregelen, en zal in dat geval van toepassing zijn art. 19 der coöperatiewet, hetwelk in het algemeen ten aanzien van de persoonlijke aansprakelijkheid der leden voor de verbintenissen der vereeniging zal gelden (art. 16).

Als er gelden in kas zijn, welke volgens het oordeel van het bestuur voorloopig niet tot betaling noodig zijn, zullen zij bij een soliden kassier of bij een bank der vereeniging „Eigen Hulp" tegen genot van rente worden belegd (art. 17).

Bestuur en beheer. Het bestuur der vereeniging is opgedragen aan minstens 5 leden, te Breda woonachtig. Zij worden voor den tijd van drie jaren benoemd. Telken jare treedt op den 1sten April zoo na mogelijk een derde af, volgens daarvan door het bestuur te maken rooster. De aftredenden zijn herkiesbaar. De benoemingen tot vervulling, zoo van gewone als van buitengewone vacaturen in het bestuur, geschieden in de gewone vergadering van Maart.

Het bestuur is verplicht voor elke vacature een aanbeveling te doen van 3 personen; de vergadering is aan deze aanbeveling niet gebonden (art. 18).

Het bestuur kiest uit zijn midden een voorzitter, een secretaris en een penningmeester.

Contractanten en leveranciers van den winkel en concurrenten der vereeniging zijn niet verkiesbaar als leden van het bestuur (art. 19).

Het toezicht wordt uitgeoefend door 3 commissarissen, te benoemen uit en door de leden der vereeniging, welke commissarissen benoemd worden en aftreden op de wijze, bij art. 18 bepaald. Zij zijn bij aftreding herkiesbaar (art. 20).

Het bestuur vertegenwoordigt de vereeniging, zoowel in als buiten

rechten. Het voert de besluiten der algemeene vergadering uit. Het beheert de goederen en de bezittingen der vereeniging en is verplicht die tegen brandschade te verzekeren (art. 21).

De leden van het bestuur zijn hoofdelijk verantwoordelijk voor het door verzuim of onachtzaamheid toebrengen van schade aan de vereeniging, voor het niet nakomen der statuten en voor de niet-uitvoering van de besluiten der algemeene vergadering.

Hun aansprakelijkheid strekt zich niet uit tot de verliezen, veroorzaakt door brand of overmacht, of door die, welke de vereeniging mocht lijden, door dat één of meer schuldenaren niet in staat zijn te betalen (art. 22).

Het bestuur kan de boeten, welke het heeft moeten betalen wegens veroordeeling uit krachte der bepalingen van art. 22 van de wet op coöperative vereenigingen niet op de vereeniging verhalen (art. 23).

Het bestuur zorgt voor en is belast met:

a. het aanstellen en ontslaan van den winkelhouder en het personeel der winkelbedienden;

b. het sluiten van huurcontracten;

c. het doen van in- en verkoopen;

d. het vaststellen der maandelijksche of wekelijksche bezoldiging van den winkelhouder en de winkelbedienden en de kosten van het administratief beheer (art. 24).

De commissarissen hebben ten allen tijde toegang tot het magazijn en den winkel, de contrôle op de kas, de boeken en de bezittingen der vereeniging.

De commissarissen hebben het recht het bestuur der vereeniging te schorsen, doch zullen dan binnen veertien dagen een buitengewone algemeene vergadering der leden beleggen, om een beslissing uit te lokken over hun handeling. Gedurende dien tijd zullen de commissarissen het bestuur vervangen (artt. 25 en 26).

Rekening en verantwoording. De boekhouding geschiedt volgens de bepalingen van het Wetboek van Koophandel. De boeken worden bij het einde des jaars afgesloten. De rekening en verantwoording, door het bestuur opgemaakt en door commissarissen goedgekeurd, wordt vóór den 1sten April daaraanvolgende door het bestuur aan de algemeene vergadering ter beoordeeling voorgelegd.

Het bestuur is verplicht binnen een maand na goedkeuring der rekening en verantwoording deze ter griffie van het kantongerecht te Breda te deponeeren.

Na goedkeuring der rekening en verantwoording over het afgeloo-

pen jaar wordt de winst verdeeld zooals bepaald is bij art. 14 (artt. 32, 33, 34).

Algemeene vergaderingen. Vóór den 1sten April van ieder jaar wordt de gewone algemeene vergadering belegd.

Buitengewone algemeene vergaderingen worden belegd zoo dikwijls het bestuur of commissarissen dit noodig achten, of op verzoek, met schriftelijke opgave der te behandelen zaken, door minstens $^1/_5$ der leden van de vereeniging. Indien aan dusdanig verzoek binnen veertien dagen geen gevolg wordt gegeven, kunnen zij zelven tot die bijeenroeping overgaan.

Onderwerpen, welke niet in de oproeping zijn geplaatst, kunnen wel door de algemeene vergadering worden besproken, doch omtrent deze kunnen geen besluiten worden genomen, tenzij de statuten dit uitdrukkelijk toestaan (art. 36).

Alle besluiten over zaken worden met meerderheid van stemmen genomen, met uitzondering van:

a. besluit tot wijziging der statuten, waartoe $^2/_3$ der stemmen van de ter vergadering aanwezige leden vereischt worden;

b. besluit tot ontbinding der vereeniging vóór den vastgestelden termijn, waartoe $^3/_4$ der stemmen van de ter vergadering aanwezige leden noodig zijn (art. 37).

Stemming over personen heeft plaats met volstrekte meerderheid. Wordt geene voldoende meerderheid verkregen, dan heeft een herstemming plaats tusschen de personen, die voor elke benoeming het grootst aantal stemmen op zich hebben vereenigd.

Elke stemming geschiedt met geslotene en ongeteekende briefjes (art. 38).

De algemeene vergadering heeft de eindbeslissing omtrent alle aangelegenheden der vereeniging (art. 39).

Overgangsbepalingen. Nadat de akte van oprichting der coöperative winkelvereeniging is verleden, zal de bestaande verbruiksinrichting der vereeniging „Eigen Hulp", district Breda en omstreken, met al haar baten en lasten daarin geheel worden opgelost en daardoor ophouden te bestaan (art. 40).

Slotbepalingen. Alle geschillen over de uitlegging der statuten en reglementen van de vereeniging en over de door haar genomen besluiten worden beslist door drie scheidsmannen, door de algemeene vergadering te kiezen, die als goede mannen naar billijkheid zullen oordeelen, zonder dat een lid deswege den rechtsweg mag betreden (art. 41).

34°. „*Coöperative Werklieden Bouwvereeniging „de Nijverheid*" te Kleinemeer. (*Staatscourant* 1881, n°. 108).

Deze vereeniging, onder den naam van *Coöperative Werklieden Bouwvereeniging „de Nijverheid*", is gevestigd te Kleinemeer, gemeente Sappemeer, zal geacht worden een aanvang genomen te hebben den 1 April dezes jaars en is aangegaan voor den tijd van 30 jaren (art. 1).

Als voorwerp harer onderneming stelt de vereeniging zich ten doel den werkman eene woning te verschaffen, ingericht naar de behoeften van een werkmansgezin en naar de regelen der volksgezondheid, en om die woning zijn eigendom te doen worden (art. 2).

Zij tracht dit doel te bereiken:

a. door deelneming aan de vereeniging van meerdere leden. Ieder lid verbindt zich:

1. bij zijne toetreding tot de vereeniging jaarlijks 25 cent contributie per week, te betalen, tot zoolang het door de vereeniging geleend kapitaal is afgelost; of

2. door het vooruit storten van een door hem zelven vast te stellen kapitaal, hetwelk dan later in mindering der door hem te betalen contributie en huishuur berekend zal worden; en

b. door de gelegenheid open te stellen tot het verstrekken van jaarlijksche vrijwillige bijdragen van *f* 2.50 of meer (art. 3).

Het door de leden te kiezen bestuur zal zoo spoedig mogelijk overgaan tot aankoop van den noodigen grond. De vereeniging in het bezit van bouwterrein zijnde, leent het bestuur voor haar zooveel kapitaal als noodig is, om ten minste ieder lid van eene woning te voorzien (art. 4).

Wanneer de eerste reeks woningen gereed is, zal bij loting worden beslist, wie van de deelnemers deze of die woning zal betrekken, tegen een huurprijs van *f* 1 per week, behoudens hunne verplichting, sub 1 of 2 van art. 3 vermeld (art. 6).

In deze woning zal nimmer eenige affaire of bedrijf mogen worden uitgeoefend, dan met autorisatie van het bestuur.

Voor het houden van tapperij zal nimmer eenige vergunning worden verleend (art. 7).

Zij die door loting het recht verkrijgen een dezer woningen tegen den in art. 6 bepaalden huurprijs en verplichtingen, te betrekken, doch van die bevoegdheid geen gebruik kunnen maken, zijn verplicht, uiterlijk binnen drie weken na de loting, het bestuur daarmede in kennis te stellen, met vermelding van den tijd voor hoe

lang zij van dat recht afstand doen, welke afstanddoening niet langer mag duren dan twee jaren, behoudens het bepaalde bij art. 10 hierna (art. 8).

Bovendien hebben zij het recht, onder goedkeuring van het bestuur, de hun toegewezen woning te verhuren, mits voor niet langer dan voor de twee eerstvolgende jaren (art. 9).

De huurder, in de beide vorige artt. bedoeld, heeft alle verplichtingen na te komen waartoe de oorspronkelijke rechthebbende volgens deze statuten verbonden is, terwijl de verhuurder altijd persoonlijk en geldelijk aansprakelijk blijft voor de getrouwe nakoming der plichten van den huurder (art. 11).

Niettemin behoudt de primitief bij het lot aangewezen persoon na afloop der huurovereenkomst het recht de woning zelf te gaan betrekken, mits hij daarvan drie maanden te voren aan het bestuur en aan den huurder schriftelijk kennis geeft (art. 12).

Alle inkomsten moeten strekken tot onderhoud der gebouwen en tot aflossing der leening; deze aflossing zal geschieden bij loting, ten overstaan van het bestuur en de na te noemen commissie uit de inschrijvers in de geldleening (art. 13).

Door de inschrijvers der geldleening zal eene commissie van drie leden worden benoemd, welke commissie als vertegenwoordigster der inschrijvers zal worden aangemerkt, het bestuur van raad zal dienen en zorgen dat de belangen der inschrijvers goed worden behartigd. Zij wordt benoemd voor een onbepaalden tijd (art. 14).

Deze commissie heeft ten allen tijde het recht inzage der boeken en kas te vragen, benevens de schriftelijke stukken en bewijzen die deze boeken en kas justificeeren. Het bestuur moet telken jare in de maand Mei aan haar rekening en verantwoording doen van zijn gehouden beheer. Zonder voorkennis en goedkeuring der commissie uit de inschrijvers mag geen enkele ingrijpende financiëele handeling worden uitgevoerd (art. 15).

Van de leden. Tot leden kunnen worden aangenomen alle werklieden, woonachtig in de gemeenten Hoogezand en Sappemeer. Wanneer de vereeniging uit tachtig leden bestaat, zal de deelneming voor onbepaalden tijd worden gesloten (art. 16).

Indien er leden zijn die door onwil of willekeurige nalatigheid gedurende vier weken aan hunne verplichtingen niet voldoen, verliezen zij alle aanspraak op hunne rechten en worden door het bestuur der vereeniging, na vruchtelooze aanmaning, als leden geroijeerd.

De aandeelen of bewijzen van lidmaatschap der geroijeerde leden

worden voor de helft der door hen gestorte contributie, door het bestuur voor de vereeniging overgenomen, en indien zij eene woning der vereeniging bewonen of gebruiken, zijn zij verplicht op de eerste aanmaning van het bestuur deze te verlaten (art. 17).

Bij verzet of weigering om de woning op den bepaalden tijd te verlaten, komen de kosten van ontruiming, uitzetting enz., voor rekening van den geroijeerde (art. 18).

Worden de leden echter door ziekte of andere rampen getroffen, welke hun tijdelijk beletten te werken, waardoor zij niet bij machte zijn huur of contributie te betalen, dan kan de in art. 17 bedoelde termijn verdriedubbeld en op 12 weken worden gesteld.

Alsdan zal aan die leden de gelegenheid gegeven worden, om door wekelijksche afbetaling de achterstallige schuld te vereffenen; deze afbetaling mag in geen geval langer duren dan het getal weken waarover het achterstallige loopt.

Kunnen zij aan deze bepaling niet op tijd voldoen, dan wordt met hunne aandeelen gehandeld zoo als in art. 20 hierna is omschreven (art. 19).

De bewijzen van lidmaatschap of aandeelen van hen, die wegens niet te voorziene gebeurtenissen tegen hunnen wil en buiten hunne schuld het lidmaatschap moeten opzeggen en daardoor hunne rechten verliezen, neemt het bestuur ten behoeve der vereeniging, voor de helft van de alsdan op die aandeelen afgeloste schuld en der gestorte contributie over, om ze daarna wederom aan andere leden tegen billijken prijs te kunnen overdragen.

In geval van overlijden van een lid dezer vereeniging, gaat zijn aandeel over aan zijne erfgenamen (art. 20).

Van het bestuur. Het bestuur wordt door de leden der vereeniging uit de inschrijvers der geldleening ten behoeve der vereeniging of hunne rechtverkrijgenden, gekozen, en zal bestaan uit een voorzitter, een boekhouder, die tevens penningmeester is, en een secretaris; jaarlijks treedt volgens op te maken rooster een hunner af, doch is herkiesbaar. Tevens wordt zooveel mogelijk door en uit elk tiental leden een commissaris benoemd, om de leden te vertegenwoordigen en de handelingen van het bestuur te controleren.

De commissarissen treden jaarlijks af, doch zijn herkiesbaar (art. 22).

Het bestuur neemt zijne werkzaamheden gratis waar, vergadert zoo dikwijls het zulks noodig acht en belegt telken jare in de maand Mei eene algemeene vergadering van de inschrijvers op de geldleening of geldleeningen aan en van de leden der vereeniging.

De boekhouder-penningmeester is voor zijn geldelijk beheer aansprakelijk (art. 23).

De commissarissen zijn belast met het innen der contributiën en der huur.

De deelnemers worden zoo mogelijk in tientallen verdeeld, en ieder commissaris ontvangt de contributie en huren van dat tiental hetwelk hem het commissariaat heeft opgedragen (art. 25).

De commissarissen zijn verplicht wekelijks bij den boekhouder te storten de door hen ontvangen gelden. Bij niet voldoening hieraan, zonder door het bestuur goed te keuren redenen, zullen zij verbeuren voor elk lid per week twee cent, als boete ten voordeele der vereeniging (art. 26).

Door het bestuur en de genoemde commissarissen zal nog een commissaris worden benoemd voor buitengewone diensten, als het incasseeren der bijdragen van donateurs en wat verder zich mocht voordoen. Hij stort de ontvangen gelden in handen van den boekhouder, doet van zijne werkzaamheden verantwoording aan het bestuur en treedt jaarlijks af, doch is herkiesbaar (art. 27).

Nog zal het bestuur benoemen eene bouwcommissie, bestaande uit vijf leden.

De bouwcommissie moet zorgen dat de woningen goed worden onderhouden en de leden de woningen goed en zindelijk bewonen en gebruiken.

Ook zorgt zij dat de uitwendige vorm der woningen niet worde veranderd, maar staat binnenshuis, ten koste van den bewoner, die veranderingen toe, welke niet in strijd zijn met het doel der vereeniging en aan de woningen geen schade kunnen veroorzaken.

De gewone onderhoudskosten komen voor rekening der vereeniging.

De functiën der bouwcommissie en der commissarissen worden gratis waargenomen (art. 28—31).

Van de gelden. De contributiën en huren wekelijks opgehaald zijnde, worden door den boekhouder op naam der vereeniging maandelijks in de te Hoogezand en Sappemeer gevestigde spaarbank belegd.

Het is den boekhouder verboden de in de spaarbank belegde gelden te lichten, tenzij daartoe gemachtigd door de andere leden van het bestuur (art. 32).

De vereeniging de geldleeningen afgelost hebbende en bijgevolg onbezwaarde eigenaresse der gebouwde woningen en van den grond zijnde, doet door tusschenkomst van haar bestuur overdracht aan de rechthebbenden.

De kosten van overdracht komen ten laste der overnemers (art. 33).

Veranderingen in deze statuten worden niet anders aangenomen dan in de jaarlijks in de maand Mei te houden algemeene vergadering en onder voorwaarde, dat de voor te stellen veranderingen minstens drie maanden te voren aan de leden door den secretaris schriftelijk zijn bekend gemaakt, en dat twee derden der in de vergadering presente leden zich daar vóór verklaren.

Alle overige stemmingen geschieden bij meerderheid, over personen schriftelijk en over zaken mondeling (art. 34).

Wanneer de vereeniging zich door onvoorziene omstandigheden ontbindt, worden de bezittingen der vereeniging verkocht en de opbrengst na aftrek der schulden pondspondsgewijze onder de leden verdeeld (art. 35).

35°. *Coöperative Winkelvereeniging van het district Vlissingen en omstreken der Vereeniging „Eigen Hulp"*, te Vlissingen. (*Staatscourant* 1881, n°. 172).

Doel, middelen en grondbeginselen der vereeniging. Het doel der afdeeling: Coöperative Winkelvereeniging van het district Vlissingen en omstreken van *Eigen Hulp*, gevestigd te Vlissingen (oorspronkelijk opgericht onder den naam van „Coöperative Verbruiksvereeniging"), is:

1°. het verkrijgbaar stellen van onvervalschte levensmiddelen van elken aard en van goede qualiteit;

2°. aan de leden de mogelijkheid te bereiden tot kapitaalvorming, door de met den verkoop te behalen winst (art. 1).

Tot dat einde drijft de vereeniging eene winkelnering in hoofdzaak van kruidenierswaren en aanverwante artikelen, doch, naar mate de omstandigheden zulks vorderen en de geldmiddelen veroorloven, kan zij haren werkkring uitbreiden tot den verkoop van andere huishoudelijke benoodigdheden en levensbehoeften (art. 2).

De verkoop geschiedt tegen de door het bestuur vastgestelde, zooveel mogelijk met den plaatselijken kleinhandel concurreerende prijzen.

De verkoop heeft plaats tegen gereede betaling (art. 3).

De verkoop heeft plaats tegen dezelfde prijzen aan de leden der vereeniging en aan niet-leden, doch laatstgemelden deelen niet in de te behalen winst (art. 4).

Ook voor de inkoopen der vereeniging geldt zooveel mogelijk het stelsel van gereede betaling (art. 5).

De vereeniging drijft hare zaken met de als aandeelen gestorte gelden der leden.

In geen geval kan door het bestuur geld opgenomen worden om de zaken uit te breiden; zoo de wenschelijkheid van uitbreiding blijkt, moet het kapitaal vermeerderd worden door het nemen van meerdere aandeelen dóor de leden.

De in kas zijnde gelden, waarvan men voorziet dat ze binnen veertien dagen niet tot betaling noodig zijn, zullen, zoodra deze een bedrag van honderd gulden bereikt hebben, op solide wijze rentegevend belegd worden; de wijze van belegging wordt op voorstel van het bestuur door de algemeene vergadering bepaald (art. 6).

De vereeniging zal eindigen den 18den Januari 1907 (art. 7).

Het lidmaatschap en de daaraan verbonden rechten en verplichtingen. Alleen leden van *Eigen Hulp*, volgens de wet bevoegd tot het aangaan van verbindtenissen, kunnen tot leden der winkelvereeniging worden aangenomen.

Militairen, ambtenaren of beambten, te zamen éène menage voerende, kunnen als collectief lid worden aangenomen, mits zij een gemachtigde tot hun vertegenwoordiger hebben, die tevens als zoodanig lid is van de vereeniging (art. 8).

Elk lid moet binnen 8 dagen na zijne opneming het register, bedoeld bij art. 11 der wet tot regeling der coöperative vereenigingen, teekenen, en de eerste storting doen.

Hij ontvangt tegen betaling van 50 cent een exemplaar van het reglement, een bewijs van lidmaatschap, desgevorderd bij het doen van inkoopen in den winkel te vertoonen, een prijscourant der voorhanden artikelen en een kasboekje, in welk laatste elke storting op de aandeelen, elke uitbetaling en elke tegoedschrijving van interest en dividend door den penningmeester worden aangeteekend en van diens handteekening voorzien, hetgeen als quitantie geldt. Het kasboekje wordt door de leden minstens elk half jaar aan den penningmeester ter hand gesteld, om te kunnen worden bijgeschreven (art. 9).

De opzegging van het lidmaatschap moet schriftelijk geschieden aan den secretaris van het bestuur. Het lidmaatschap eindigt op den dag der afschrijving en onderteekening in het register, alsmede met den dag van overlijden, tenzij de weduwe of andere erfgenamen het lidmaatschap wenschen voort te zetten (art. 10).

Leden, die ophouden lid der vereeniging *Eigen Hulp* te zijn, verliezen daardoor hun recht van lidmaatschap in de winkelvereeni-

ging, met ingang van het jaar, waarvoor door hen geene contributie meer aan de algemeene kas van *Eigen Hulp* is voldaan (art. 11).

Bij het vertrek naar elders kan, desverkiezende, het lidmaatschap voortgezet worden, mits daarvan schriftelijk aan het bestuur kennis gevende (art. 12).

Het is den leden niet geoorloofd de door hen bij de vereeniging gekochte waren, waarvan het bedrag op hunnen naam staat aangeteekend om tot maatstaf van berekening te dienen bij het aan hen uit te keeren dividend, aan andere personen, geene leden der vereeniging zijnde, over te doen (art. 13).

Van het kapitaal en de administratie. Het kapitaal der vereeniging bestaat uit aandeelen, elk groot *f* 5; zij zijn op naam en onvervreemdbaar.

Ieder lid moet minstens 4 aandeelen verwerven.

Het eerste aandeel moet door de leden worden gestort desverkiezende in wekelijksche termijnen van 25 cent, of maandelijksche termijnen van *f* 1. De overige aandeelen kunnen gevormd worden door tegoedschrijving van interest en dividend, doch ook voor deze zijn de vrijwillige stortingen aan te bevelen (art. 14).

Ieder aandeel geniet een interest van 4 pCt. in het jaar (art. 16).

Er wordt eene reservekas gevormd uit de winst op de bij art. 24 te bepalen wijze, totdat zij een bedrag heeft bereikt van 20 pCt. van het gestorte kapitaal.

Zij is bestemd tot dekking van mogelijke buitengewone verliezen.

De gelden der reservekas worden rentegevend belegd, de wijze te bepalen door de algemeene vergadering op voorstel van het bestuur.

De met de belegging te behalen rente komt als bate op de winst- en verliesrekening.

De reservekas kan gedurende het bestaan der vereeniging niet onder de leden ter verdeeling komen.

In geval van ontbinding der vereeniging wordt zij, voor zoover zij niet strekken moet tot afbetaling van bestaande schulden, hoofdelijk verdeeld tusschen hen, die ten tijde der ontbinding leden van de winkelvereeniging zijn (art. 17).

Indien het kapitaal der vereeniging verminderd is tot op 75 pCt. van hetgeen het bedrijfkapitaal op den 1sten Januari van het boekjaar, waarin de verliezen geleden werden, bedroeg, geeft het bestuur daarvan kennis in eene buitengewone algemeene vergadering en doet de noodige voorstellen, hetzij tot aanvulling van het kapitaal, of tot ontbinding der vereeniging. Wordt tot ontbinding overgegaan, dan is het bestuur met de liquidatie belast (art. 18).

Bij uittreding uit de vereeniging worden de gestorte aandeelen terugbetaald in voege als volgt:

1°. bij opzegging van het lidmaatschap, wegens vertrek naar elders, indien de financiën der vereeniging dit slechts eenigzins toelaten, binnen 14 dagen na de opzegging, ten volle. Indien de financiën der vereeniging dit niet gedoogen, binnen 14 dagen na de opzegging 50 pCt., en binnen 3 maanden de overige 50 pCt.;

2°. bij opzegging van het lidmaatschap, om andere redenen, geschiedt de terugbetaling uiterlijk over een jaar na den datum van opzegging (art. 19).

Terugbetaling van kapitaal boven het getal van vier aandeelen, zonder opzegging van lidmaatschap, kan gevorderd worden binnen 3 maanden na schriftelijke mededeeling deswege aan het bestuur. Het bestuur kan om financieele redenen een zeker getal aandeelen a pari aflossen; dit geschiedt alsdan na voorafgaande kennisgeving, bij uitloting onder die leden, wier aandeelen het bij art. 14 genoemde getal van 4 overschrijden (art. 20).

Bij overlijden van een lid kunnen de rechtverkrijgenden, zoo de financiën der vereeniging het toelaten, onmiddellijk terugbetaling bekomen van de door hem gestorte aandeelen met den verschenen interest. Indien de geldmiddelen dit niet gedoogen, geschiedt de terugbetaling op de wijze als bij art. 19, punt 1, 2de gedeelte, is voorgeschreven (art. 21).

Omtrent eventuelen aankoop, bezwaring en verkoop van vaste goederen, zoomede omtrent de jaarlijksche afschrijving op de waarde van vaste goederen, inventaris, winkelopstand en zoo voorts, wordt door de algemeene vergadering op voorstel van het bestuur beslist (art. 22).

De boekhouding geschiedt volgens handelsbeginselen.

Het boekjaar vangt aan met den 1sten Januari van ieder maatschappelijk jaar.

De boeken worden op den laatsten dag van elk halfjaar afgesloten, de balans met inventaris en rekening van winst en verlies vóór het einde der volgende maand door het bestuur overgelegd aan eene commissie van 3 leden, voor elk jaar met hunne plaatsvervangers door eene algemeene vergadering te benoemen. Van haar onderzoek wordt verslag uitgebracht aan de leden. Mocht de commissie de balans niet kunnen goedkeuren, zoo doet de algemeene vergadering daaromtrent met meerderheid van stemmen definitief uitspraak.

Van de balans wordt een afschrift gegeven aan het districtsbestuur der vereeniging *Eigen Hulp* (art. 23).

Na aftrek van alle onkosten, de noodige afschrijving op de gereedschappen en den opstand en den interest voor het kapitaal, wordt de zuivere winst aldus verdeeld:

20 pCt. aan den winkelhouder;

5 pCt. aan het reservefonds;

75 pCt. aan de leden uitgekeerd of te goed geschreven, naar evenredigheid van hetgeen door elk hunner gedurende het jaar in den winkel is besteed (art. 24).

Sluit de balans met een verlies, zoo wordt dit gedekt door de reservekas.

Is deze niet toereikende, dan belegt het bestuur eene vergadering van aandeelhouders tot het beramen van de noodige maatregelen.

Overigens wordt de verantwoordelijkheid der leden beheerscht door art. 19 der wet op de coöperative vereenigingen (art. 25).

Uitbetaling van interest en dividend moet, na goedkeuring der balans, binnen 14 dagen na kennisgeving door het bestuur, gevraagd worden; zoo niet, dan wordt deze als kapitaal aan den rechthebbende te goed geschreven.

Zoolang het minimum van 4 aandeelen niet is volgefourneerd, kan de betrokkene slechts de uitbetaling vorderen van de helft van de hem toekomende interest en dividend, terwijl de andere helft hem te goed geschreven wordt tot vorming zijner aandeelen.

De interest wordt alleen berekend van volle bedragen van *f* 5 (art. 26).

Bestuur en winkelhouder. Het bestuur der vereeniging is opgedragen aan 5 leden, die voor 2 jaren uit de leden worden gekozen.

Het bestuur vertegenwoordigt de vereeniging zoowel in als buiten rechten.

Jaarlijks treden, het eene jaar 2, het volgende jaar 3 leden, volgens onderling vast te stellen rooster af, doch zijn onmiddellijk herkiesbaar.

De aftreding en verkiezing heeft plaats op de vergadering, waarin de balans over het afgeloopen jaar wordt goedgekeurd. In tusschentijds ontstane vacaturen wordt in de eerstvolgende algemeene vergadering voorzien.

De verschillende functiën in het bestuur worden onderling verdeeld.

Contractanten en leveranciers van den winkel en concurrenten der vereeniging zijn niet verkiesbaar als leden van het bestuur (art. 27).

Het bestuur staat onder contrôle eener commissie van 3 leden.

De leden dezer commissie hebben te allen tijde toegang tot den winkel en het magazijn en kunnen steeds inzage nemen van de boeken en contrôle uitoefenen op de kas en bezittingen der vereeniging.

Van elke handeling van contrôle, die minstens eenmaal per maand moet plaats hebben, zal door handteekening van den commissaris of de commissarissen door wien zij wordt uitgeoefend, in de boeken blijken.

De commissarissen zijn verplicht zich door een lid bij het opmaken van den halfjaarlijkschen inventaris te doen vertegenwoordigen.

Zij hebben het recht, zoo dit door hen noodig geoordeeld wordt, het bestuur te schorsen, doch zullen dan binnen 14 dagen eene algemeene vergadering der leden beleggen, om over hunne handeling te doen beslissen (art. 28).

Het beheer van den winkel is onder toezicht van het bestuur opgedragen aan een winkelhouder, die door eene algemeene vergadering uit eene voordracht van minstens 2 personen wordt benoemd. Hij geniet eene vaste bezoldiging, door de algemeene vergadering te bepalen, benevens een aandeel in de zuivere winst en vrije woning.

De winkelhouder is verplicht tot het stellen van een borgtocht ten genoegen van het bestuur.

Zijne instructie wordt door het bestuur vastgesteld (art. 29).

Wekelijks en zoo dikwijls dit noodig geoordeeld wordt, worden de boeken en de kas van den winkelhouder door den penningmeester geverifieerd en de ontvangen gelden in zijne handen gestort, behoudens eene zekere som tot voldoening van in den winkel voorkomende uitgaven (art. 30).

Indien het bestuur het ontslag van den winkelhouder noodig oordeelt, belegt het eene algemeene vergadering, waarin de redenen van het ontslag worden kenbaar gemaakt en eene voordracht van minstens twee personen gedaan wordt, om daaruit een nieuwen titularis te benoemen.

In buitengewone gevallen kan het bestuur den winkelhouder onmiddellijk ontslaan en, tot aan de benoeming van een ander door de algemeene vergadering, tijdelijk in zijne vervanging voorzien (art. 31).

Het bestuur der winkelvereeniging is belast met de geheele regeling van de zaken die den winkel betreffen.

Het doet de inkoopen tegen gereede betaling, bepaalt de winkelprijzen en zorgt voor de noodige hulp van den winkelhouder.

Op te bepalen dagen zullen bij de leden, die zulks verlangen, de commissiën opgehaald en te huis bezorgd worden.

Het bestuur oefent vooral eene nauwkeurige contrôle uit op de deugdelijkheid der in den winkel aanwezige waren (art. 32).

Het bestuur zal eens per maand zitting houden op een nader te bepalen dag en uur, ten einde de leden gelegenheid te geven hunne belangen te bespreken (art. 34).

Algemeene vergaderingen. De algemeene vergaderingen worden door het bestuur der vereeniging belegd en minstens 3 dagen te voren, met opgave van de te behandelen onderwerpen, door oproepingsbriefjes bekend gemaakt.

Alleen de leden der winkelvereeniging hebben rechtens toegang tot de algemeene vergaderingen. Elk lid brengt slechts ééne stem uit (art. 36).

Er zullen jaarlijks minstens twee algemeene vergaderingen plaats hebben, en wel in de maanden Maart en September.

Buitengewone algemeene vergaderingen worden belegd zoo dikwijls het bestuur der winkelvereeniging of de commissie van toezicht dat noodig acht, zoomede op verzoek, met schriftelijke opgave der te behandelen zaken, door minstens 10 leden der vereeniging.

Onderwerpen die niet op de oproepingsbriefjes zijn geplaatst, kunnen wel door de algemeene vergadering besproken, doch omtrent deze geen besluiten genomen worden (art. 37).

Alle besluiten over zaken worden met meerderheid van stemmen genomen, met uitzondering van:

1. besluit tot wijziging van dit reglement, met twee derden der aanwezige stemmen te nemen;

2. besluit tot ontbinding der vereeniging vóór den vastgestelden termijn, waartoe twee derden der stemmen van alle leden noodig zijn.

Bij staking van stemmen heeft de voorzitter eene beslissende stem.

Stemming over personen heeft plaats met volstrekte meerderheid. Bij onvoldoende meerderheid geschiedt eene nieuwe vrije stemming. Wordt ten tweeden male geene voldoende meerderheid verkregen, dan heeft eene herstemming plaats tusschen de personen, die het grootst aantal stemmen op zich hebben vereenigd.

Bij staking van stemmen beslist het lot.

Elke stemming geschiedt met gesloten en ongeteekende briefjes (artt. 38 en 39).

De algemeene vergadering heeft de eindbeslissing omtrent alle aangelegenheden der vereeniging (art. 40).

Slotbepalingen. De rechten van de leden der coöperative verbruiksvereeniging, waarvan de tegenwoordige coöperative winkelver-

eeniging eene uitbreiding is, blijven van kracht, voor zooverre daarin in deze tegenwoordige statuten geene wijziging is gebracht (art. 41).

Alle geschillen over de uitlegging der statuten, van de bijzondere reglementen der vereenigingen en over de door haar te nemen besluiten worden beslist door drie scheidsmannen, door de algemeene vergadering telken jare aan te wijzen, die als goede mannen naar billijkheid zullen oordeelen, zonder dat een lid deswege den rechtsweg mag betreden (art. 42).

36°. [1]) *Utrechtsche Coöperative Verbruiksvereeniging van „Eigen Hulp"*. (*Staatscourant* 1881, n°. 174).

Art. 2 vervalt en wordt aldus gelezen: „Het doel dezer afdeeling is levensbenoodigdheden van elken aard en van goede kwaliteit te verkoopen.

„De verkoop geschiedt met matige winst tegen door het bestuur vast te stellen prijzen."

Art. 3 wordt: „Om dit doel te bereiken houdt de afdeeling een winkel van dagelijksche behoeften."

Art. 4 wordt: „De verkoop in den winkel heeft plaats tegen contante betaling. De leden kunnen ook de waren op boekje bestellen, in welk geval aan het einde van elke maand over het bedrag per kwitantie wordt beschikt. Zij hebben echter de bevoegdheid eene zekere som bij het bestuur vooruit te betalen, ter voldoening van den prijs der waren, welke zij zullen koopen.

„Bij wanbetaling van een lid wordt de achterstallige schuld afgeschreven van hetgeen hij van de afdeeling te vorderen heeft."

Art 11 wordt: „In het kasboekje van elk lid moet elke storting der aandeelen door een lid van het bestuur worden aangeteekend met dag- en handteekening, geldende deze aanteekening tevens als kwitantie."

In art. 14 wordt de aanhef aldus: „In den winkel en op elke"... . blijft verder hetzelfde.

Art. 15 wordt: „De bestelde artikelen zullen in de gemeente aan huis bezorgd worden. Voor bestellingen buiten de gemeente, aan een bestelhuis of expeditiekantoor, hier ter stede aan te wijzen.

---

[1]) De akte van oprichting, n°. 5, bij uittreksel opgenomen in *Jaarboekje* 1878, Bijl. I, blz. 178.

„Komende alle verliezen of schade, welke daarna aan de artikelen mochten komen, niet voor rekening van de afdeeling.”

De laatste alinea van art. 16 wordt: „Een uittredend lid heeft geen aanspraak op dividend over het jaar waarin hem ontslag is verleend.”

De tweede, derde en zesde alinea van art. 18 vervallen en worden aldus: „art. 18, tweede alinea. Deze aandeelen worden gestort, hetzij geheel hetzij in maandelijksche bijdragen van minstens 50 cents.

„Derde alinea. De aandeelen genieten eerst interest en dividend nadat zij zijn volgestort.

„Zesde of laatste alinea. De aandeelen boven het vastgestelde minimum kunnen onder goedkeuring van het bestuur worden overgedragen. Van deze overdracht wordt zoowel op het aandeelenregister als op de aandeelen zelve melding gemaakt.”

Art. 19 vervalt en wordt aldus gelezen: „Het kapitaal geniet een interest van vier ten honderd, te rekenen van den 1 Januari en den 1 Juli, volgende op den dag waarop de storting is geschied.”

(De art. 22, 23 worden overeenkomstig de verandering in art. 19 opgegeven gewijzigd).

De tweede alinea van art. 25 vervalt en wordt aldus gelezen: „Het beheer van den winkel is opgedragen aan een winkelhouder; de administratie daarvan, zoo noodig, aan een boekhouder.”

Art. 26 wordt: „Het bestuur benoemt, schorst en ontslaat den winkelhouder en den boekhouder, na goedkeuring van het district-bestuur, Het regelt hunnen werkkring bij instructie.”

Art. 27 wordt: „Jaarlijks treedt één bestuurder, volgens vast te stellen rooster, af. Aanvulling van eene tusschentijds ontstane vacature heeft in de eerstvolgende algemeene vergadering plaats.”

Art. 28 wordt: „De leden van het bestuur, de winkelhouder en de boekhouder, zijn ieder voor zooverre zijnen werkkring aangaat, hoofdelijk aansprakelijk voor het beheer, dat volgens de bepalingen van het huishoudelijk reglement en van hunne instructiën door hen wordt gevoerd.

„De penningmeester en winkelhouder zijn verplicht borg te stellen ten genoegen van het bestuur.

„Het honorarium van den winkelhouder en den boekhouder, wordt op voorstel van het bestuur door het districtsbestuur bepaald.”

Art. 31 wordt: „Het toezicht op de handelingen van het bestuur wordt uitgeoefend door de algemeene vergadering en door het bestuur van het district Utrecht.”

Art. 34 wordt: „De verkregen zuivere winst wordt verdeeld als volgt:

10 pCt. voor de reservekas, tot deze het bij art. 20 genoemd bedrag zal hebben bereikt;

10 pCt. voor het bestuur;

30 pCt. voor de aandeelhouders;

De overblijvende 50 pCt. te verdeelen onder de leden naar evenredigheid van hetgeen elk hunner in het boekjaar heeft gekocht.

„De uitbetaling van rente en dividend heeft plaats nadat door de algemeene vergadering de jaarbalans is goedgekeurd."

De tweede alinea van art. 39 wordt: „Stem- en kiesrecht hebben alleen zij, die minstens één aandeel gestort hebben."

BIJLAGE II.

CATALOGUS

VAN DE

BIBLIOTHEEK

DER

VEREENIGING VOOR DE STATISTIEK IN NEDERLAND.

TE AMSTERDAM.

VERVOLG.

TOT AUGUSTUS 1881.

INTERNATIONALE STATISTIEK.

Almanac de Gotha, 1881. Justus Perthes.

Annuaire de l'Econ. Politique et de la Statistique, 1881, par MAURICE BLOC. Paris, Guillaumin & C°.

Statistique Internationale des Banques d'Emission, Russie. Rome, 1881.

Congrès scientifique International des Institutions de Prévoyance, tenu a Paris en Juillet 1878. (Comptes rendus sténographiques.) Paris 1881.

Statistique Générale de la Télegraphie, dressée d'après les documents officiels par le Bureau international des administrations télegraphiques. Année 1878. Bern, 1880.

NEDERLAND.

ALGEMEENE WERKEN.

Staatsalmanak voor het Koningrijk der Nederlanden, 1881. 's Hage.

Nederl. Staatscourant 1880—81.

Id. id. Bijlagen Tweede Kamer.

Staatsblad van het Koningrijk der Nederlanden 1880. Gouda, 1881.

Id. Alphabetisch register 1871—80. Gouda, 1881.

Tijdschrift voor Staathuishoudkunde en Statistiek, door Mr. B. W. A. E. SLOET TOT OLDHUIS. Dl. I—XXII.

Economist. Tijdschrift voor alle standen, tot bevordering van volkswelvaart, door verspreiding van eenvoudige beginselen van staathuishoudkunde, door Mr. J. L. DE BRUYN KOPS. 1854—1872.

Id. id. 1879, 1880, 1881 Jan.—Aug.

Id. id. Bijblad 1857—1867.

Id. Algem. Register op de Economist en het Bijblad van den eersten jaargang tot en met 1862.

METEOROLOGIE.

Nederl. Meteorologisch Jaarboek voor 1879, uitgegeven door het K. N. Meteorol. Instituut. Dl. I. Utrecht, 1880.

BEVOLKING.

Verslag a. d. Koning van de bevindingen en handelingen van geneeskundig staatstoezicht in het jaar 1879. 's Hage, 1880.

Algemeen Verslag gedaan te Groningen in de jaarl. vergadering van contribuëerende leden, gehouden 28 Juni 1880, wegens het Instituut voor Doofstommen.

Comment l'etat de la santé publique peut il être mesuré. Question exposée par le Dr. J. ZEEMAN au congrès international des sciences médicales. Amsterdam, Sept. 1879.

Bijdragen tot de geneeskundige plaatsbeschrijving van Nederland, uitgegeven door het Departement van Binnenl. Zaken. V^e^ stuk. Natuurkundige plaatsbeschrijving van de prov. Limburg. 's Hage, 1881.

GERECHTELIJKE STATISTIEK.

Gerechtelijke Statistiek van het Koningrijk der Nederlanden over 1880. 's Hage, 1881.

Statistiek van het gevangeniswezen over 1879. 's Hage, 1880.

ZEEVISSCHERIJEN.

Verslag van den staat der Nederlandsche Zeevisscherijen over 1879. 's Hage, 1880.

LANDBOUW EN VEETEELT.

Veslag van den Landbouw in Nederland over 1878, 1e en 2e ged. 's Hage, 1880.

Verslag a. d. Koning van de bevindingen en handelingen van het veeartsenijkundig staatstoezicht in het jaar 1880. 's Hage, 1881.

HANDEL, SCHEEPVAART EN NIJVERHEID.

Statistiek van den in- uit- en doorvoer in 1879, dl. I en II. 's Hage, 1880.

Id. id. Maandstaten 1880 en 1881. Jan.—Mei.

Statistiek der scheepvaart 1879, 2e ged. Strandingen, schipbreuk, enz., gedurende het tijdvak van 31 Dec. 1878 tot 31 Dec. 1879. 's Hage, 1880.

Id. 3e ged. Vrachtvaart door Nederl. schepen van vreemde havens op vreemde havens. 's Hage, 1880.

Id. id. 1880, 1e ged. Koorvaardijvloot, scheepvaartbeweging, bemanning. 's Hage, 1881.

Statistiek der scheepvaartbeweging op de kanalen in Nederland in 1879. 's Hage, 1880. Id. in 1880, 's Hage, 1881.

Verzameling van Consulaire en andere Verslagen en berichten over nijverheid, handel en scheepvaart. Jaarg. 1880 en jaarg. 1881, afl. I—IV. 's Hage, 1880 en 1881.

STOOMWEZEN.

Statistiek van het Stoomwezen in Nederland op 1 Januari 1880. 's Hage, 1880.

SPOORWEGEN.

Statistiek van het vervoer op de spoorwegen over het jaar 1879.

MUNT-, GELD- EN KREDIETWEZEN.

Algemeen Verslag van het Munt-College over 1880.

Nederlandsche Bank, 1880—81. Verslag van den president en Verslag van de commissarissen. Amsterdam, 1881.

POSTERIJ EN TELEGRAFEN.

Verslag a. d. Koning betrekkelijk den dienst der posterijen en der telegrafen in Nederland in het jaar 1879. II, Telegrafen. 's Hage, 1880.

BELASTINGEN ENZ.

Statistiek van het Koningrijk der Nederlanden, Bescheiden betreffende de geldmiddelen, V[e] stuk, eerste ged., 1879. Opbrengst der belastingen en andere middelen. 's Hage, 1880.

Id. id. V[e] stuk, tweede ged., 1879. Statistische Tabellen van het Patentrecht. 's Hage, 1880.

VASTE GOEDEREN.

Berekening van de waarde der onroerende goederen (gebouwde en ongebouwde eigendommen) in het Rijk. Uitgegeven door het Departement van Financiën. 's Hage, 1880.

PROVINCIËN, GEMEENTEN ENZ.

De Provinciale Verslagen over 1880.

Gemeenteverslag van Amsterdam, 1880. Id. van Deventer.

Verslag van de Kamer van Koophandel en Fabrieken te Amsterdam, over 1880.

OVERZEESCHE BEZITTINGEN.

Koloniaal Verslag van 1880.

Regeerings-Almanak van Nederl. Indië. 1881.

Statistiek van den handel, de scheepvaart en de in- en uitvoerrechten in Nederl. Indië, over het jaar 1878. Batavia, 1880.

Verslag omtrent den Gouvernements post- en telegraafdienst in Nederl. Indië, over het jaar 1879. Batavia, 1881.

Algemeen Verslag van den staat van het Middelbaar en Lager Onderwijs voor Europeanen en met dezen gelijkgestelden in Nederl. Indië, over 1878. Batavia, 1880.

Id. id. over 1879. Batavia, 1881.

Verslag van den President der Javasche Bank en van den Raad van Commissarissen, boekjaar 1880/81. Batavia, 1881.

Koninklijk Instituut voor de Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederl. Indië. Bijdragen, 4e dl. 3 en 4, 5e dl. 1.

Id. Reis in Oost- en Zuid-Borneo, door CARL BOCK, met inleiding door P. J. B. C. ROBIDÉ VAN DER AA, 1e ged.

Id. Atlas. 's Hage, 1881.

Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, Tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde, dl. XXVI, 1—6.

Notulen van de Algemeene en Bestuursvergaderingen, dl. XVIII, n°. 1—4, dl. XIX, n°. 1.

Verhandelingen, dl. XLI, 1e en 2e stuk.

DIVERSE ONDERWERPEN.

Einleitung in das Studium der Statistik, Vorlesungen gehalten an der Universität Göttingen von Prof. Dr. J. E. WAPPÄUS, herausgegeben von Dr. O. Gandil. Leipzig, 1881.

BUITENLANDSCHE STATISTIEK. EUROPA.

BEIJEREN.

Zeitschrift des Königlich Bayerischen Statistischen Bureau. Redigirt von Dr. MAX SEYDEL, 1880, 1, 2, 3 en 4.

Bewegung der Bevölkerung im K. Bayern. Jahresbericht für 1878. München, 1880.

Bayerische Gewerbe-Statistik. (Aufnahme vom 1 Dez. 1875). III Th., Gewerbebetriebe, deren Personal und Umtriebsmachinen in den Verwaltungsdistrikten.

Geschäftsaufgabe der Gerichte des K. Bayern, in den Jahren 1878 und 1879.

BELGIE.

Statistique de la Belgique. Tableau général du commerce avec les pays Etrangers, pendant l'année 1879. Bruxelles, 1880.

ENGELAND, SCHOTLAND EN IERLAND

Journal of the Statistical Society of London. Vol. I—XV, XXXIX—XLI (ontbreekt vol. II, 4).

Id. General Index. Vol. XVI—XXV; vol. XLIII, 3, 4; vol. XLIV, 1, 2.

Annual statement of the trade of the United Kingdom with foreign countries and British Possessions for the year 1879. — Id. 1880.

Annual statement of the Navigation and Shipping of the United Kingdom for the year 1880.

Statistical tables relating to the Colonial and other possessions of the United Kingdom. Prt. XVI, 1876, '77, '78.

Twenty Second detailed annual report of the registrar-general of Births, deaths, and marriages in Scotland (abstracts of 1876).

Supplement to the monthly and quarterly returns of the Births, deaths, and marriages registered in Scotland during the year 1879, also the vaccination returns relative to the children born during 1878.

Foreign and Colonial import duties. Part I, foreign import duties, March 1880. Part II. Colonial import duties, id.

Agricultural returns of Great Britain, with abstract returns for the United Kingdom, 1880.

Statistical abstract for the principal and other foreign countries in each year from 1866 to 1877—'78 (6e n.).

Statistical abstract for the general colonial and other possessions of the United Kingdom in each year from 1864 to 1878.

Id., id. from 1865—1879.

Statistical abstract for the United Kingdom in each of the last fifteen years from 1865 to 1879.

Id., id. from 1866 to 1880.

FINLAND.

Suomenmaan tilastollinen Vuosikirja tehnyt tilastollinen toimisto. Tornen vuonkerta 1880 (annuaire statistique pour la Finlande, 2e année, 1880).

Suomenmaan Virallinen Tilasto. IV, 3. Verallisuuden suhtectu. Kertomus suostuntaverosta vuonna 1877. (Compte-rendu de la subvention accordé par les États de la Finlande pour l'année 1877).

HAMBURG.

Hamburg's Handel und Schiffahrt 1879.

ITALIË.

Annuario Statistico Italiano. Anno 1881.

Annali di statistica. Serie 2, vol. 6. Id. vol. 17, 18, 20, 21, 23, 24.

Meteorologia Italiana. Bollettino mensile internazionale. Aprile 1879; Agosto—Decembre 1879.
Febbraro 1880, Marzo 1880.
Bollettino Mensile 1879.

Popolazione. Movimento della stato civile. 1879. Introduzione.

Id. Parte Seconda.

Statistica della emigrazione Italiana all' Estero nel 1879.

Gli Instituti e le scuole dei Sordomuti in Italia.

L. BODIO, Le opere pie in Italia.

Movimento de la Navigazione nei porti del regno. 1879. Parte prima, parte seconda etc. Appendice.

Statistica elettorale Politica, elezioni generali politiche, 16—23 Maggio 1880.

Atti parlamentari, prima Sessione 1880—81, N°. 122 et 159. (Disposizioni sul divorzio, provvedimenti per l'abolizione del corso forzoso etc.).

Debiti Provinciali al 31 Decembre 1878.

Bilanci communali. 1879.

Statistica dei Debiti comunali al 1°. Gennaio 1879.

E. MORSELLE, Critica e Riforma del metodo in antropologia fondate sulle leggi statistiche e biologiche dei valori seriali e sull' esperimento. (Roma 1880).

A. ISSEL, Istruzioni scientifiche pei Viaggiatori. Roma 1881.

OOSTENRIJK.

Statistisches Jahrbuch für das Jahr 1878, 2, 3, 4, 8 und 10.

Id. für das Jahr 1879, 1, 7, 9, 11.

Statistische Monatschrift, Redigirt und herausgegeben vom Präsidium der K. K. Statistischen Central-Commission. VI Jahrg., 9—12, VII Jahrg. 1—7.

Nachrichten über Industrie, Handel und Verkehr, aus dem Statistischen Departement im K. K. Handelministerium. Bnd. XIX. Bnd. XX. Heft I—IV. Wien 1880.

Ausweise über den Auswärtigen Handel der Oesterreichisch-Ungarischen Monarchie im Jahre 1879. I—VI. Wien 1881.

Statistische Nachweisungen über den Zinsfuss der Hypothekar. Darlehen in den im Reichsrathe vertretenen Königreichen und Ländern im Jahre 1879. Wien 1881.

Statistik des Sanitätswesens der im Reichsrathe vertretenen Königreichen und Länder nach den für das Jahr 1876 vorgelegten Berichten. Wien 1880.

Vorläufige Ergebnisse der Volkszählung vom 31 Dec. 1880. Wien 1881.

PRUISSEN.

Zeitschrift der Königlich Preussischen Statistischen Bureaus, redigirt von dessen Director Dr. E. ENGEL. Jahrg. 1880, Heft 3 und 4. Jahrg. 1881, Heft 1 und 2.

Preussische Statistik (amtliches Quellenwerk).

XXXXI. Die definitiven Ergebnisse der Gewerbezahlung vom 1 Dec. 1875. IIe Thl. Berlin 1880.

LIII. Die Dampfkessel und Dampfmaschinen im preussischen Staate. Nach der Katasteraufnahme in den Jahre 1877/78. Berlin 1880.

LIV. Ergebnisse der meteorologische Beobachtungen im Jahre 1879. Berlin 1880.

LV. Die Sterbefälle im preussischen Staate, und die Verunglückungen und Selbstmorde. Berlin 1880.

LVI. Die Bewegung der Bevölkerung mit Einschluss der Wanderungen im preussischen Staate während des Jahres 1879. Berlin 1881.

LVII. Die Ergebnisse der Ermittelung der Ernteertragen im Jahre 1879, nebst Anhang. Berlin 1880.

LIX. Ergebnisse der meteorologischen Beobachtungen im Jahre 1880. Berlin 1881.

LX. Die Sterbefälle im preussischen Staate und die Selbstmorde und Verunglückungen während des Jahres 1879. Berlin 1881.

SPANJE.

ESPAÑA, Boletin mensual de estadistica demografico-sanitaria de la peninsula e islas adyacentes. 1881 (no. 20—24).

España, Mapa demografico-sanitario. 2e semestre de 1880. Nacimientos.

Id. id. Defunciones.

ZWEDEN.

Statistik Tidskrift, utgifven af Kungl. Statistiska Centralbyrån. 1880 n°. 1, 1880 n°. 2 et 1880 n°. 3.

Id. id. 1881 n°. 1 et 1881 n°. 2.

Bidrag till Sveriges officiela statistik. A. Befolkningsstatistik för år 1879. Stockholm 1880.

ZWITSERLAND.

Recensement fédéral de la population de l'année 1880. (Règlement d'Exécution).

Schweizerische Statistik. — Mouvement de la Population de la suisse pendant l'année 1879. Bern 1881.

Id. Handel der Schweiz mit Italien in den Jahren 1874—78.

Id. Pädagogische Prüfung bei der Rekrutirung für das Jahr 1880. Id. Id. für das Jahr 1881.

Statistisches Handbuch der Schweiz, 1869. (Herausgegeben auf Beschluss der Centralkommission der Schweiz-Gesellschaft von der Zeitschrift für schweizerische Statistik).

STEDELIJKE STATISTIEK.

Die Berliner Volkszählung von 1875, 3e und 4e Heft.

Statistisches Jahrbuch der stadt Berlin, Statistik des Jahres 1878, von R. BÖCKH. Berlin 1880.

Id. Id. Statistik des Jahres 1879. Berlin 1881.

Veröffentlichungen des statistischen Bureaus der stadt Berlin. Jahrgang 1880.

Id. id. Jahrg. 1881. Jan.—Juli.

Geburts und Sterblichkeits Verhältnisse der stadt Berlin im Jahre 1880.

Statistisches Handbüchlein dr. kgl. Hauptstadt Prag für das Jahr 1878. (Prag 1880).

Bulletins Hebdomadaires de statistique démographique et médicale de la ville de Bruxelles. XIe année 1880.

Tableau synoptique des opérations de la première caisse d'épargne de Hongrie à Budapest depuis l'ouverture (11 Jan. 1840) jusqu'à la fin de l'année 1879.

ANDERE WERELDDEELEN.

AMERIKA.

Smithsonian Institution. Annual report for the year 1878. Washington, 1879.

Health-Department of the City of New-York, weekly returns, 1880, 1881, Jan.—July.

AUSTRALIE.

Annual report of the Health Department to the Major and City-Council of Baltimore for the fiscal year ending December 31st. 1880. Baltimore, 1881.

Weekly returns. Deaths and interments in Baltimore, 1880, 1881, Jan.-Apr.

EGYPTE.

Le commerce extérieur de l'Egypte, pendant l'année 1879. Le Caire, 1880.

Bulletin Trimestriel de commerce extérieur de l'Egypte 1e année, n°. 1—4, 2me année, n°. 1. (Du 1r Janvier au 31 Mars 1881.)

Bulletin Trimestriel de la Navigation par le canal de Suez, 1e année, n°. 1—4, 2me année, n°. 1. (Du 1r Janv. au 31 Mars 1881.)

GEDRUKT BIJ C. A. SPIN & ZOON.